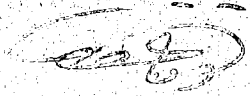

تورکستان ملی قورقوسور حرمی
خادمانک محترم و عزیز محمد آصف
بغداد بک

دوق

۱۲۷۵

پاڻس تورڪستان

نورڪستانك ملي فورتنولوشى اورجون كوره شويى ايلو مجموع

باش محررى: چوقاى اوغلى مصطفى

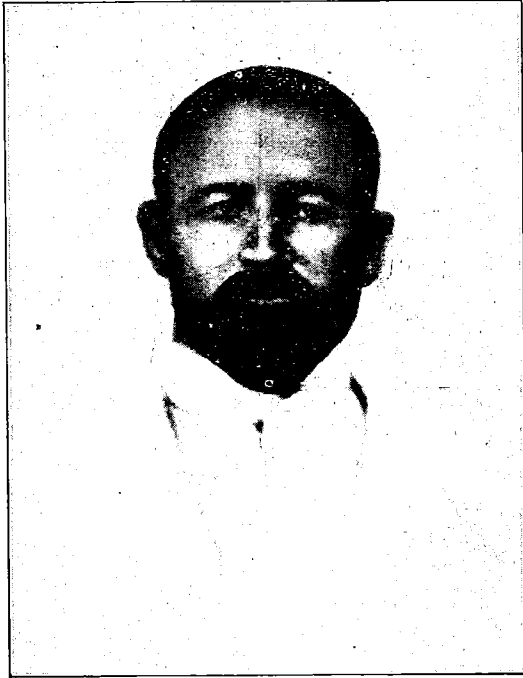
1929نجى يىلنك ده قابر - ندان چيغا باشلاغان
غيسوار (ايكنچى كانون) 1934 | ساره 50

بوساندا:

- 1 - منور قارى باش مقاله
- 2 - يه گى قوربانلاريمز وه منور قارى افنديزاده
- 3 - ايلك خوجام يعقوب
- 4 - بونوك شهيدلر يمز صابر
- 5 - يولباشچيمز منور قارى طاهر
- 6 - استاديمز منور قارى عبدالوهاب
- 7 - مرحوم سيد عبدالله
- 8 - توركيه ساويت دوستلغى مصطفى
- 9 - بهنم گوروشم؛ بوتون دونياداكي توركلهرا... تانيشكزا (وا-نو)
- 10 - آلى ميليونلق بر كته داغبلماق تهلكه سنده... (وا-نو)
- 11 - بوتون دونياداكي توركلهرا... تانيشكزا «خبر» دهن
- 12 - اونوتولماس بروحشيلك م. مؤمن اوغلى
- 13 - ايمپرياليست چار وه ملتلهر «خلاصكاري» ساويت حكومتلهرينك تيهور اوغلى
- 14 - يولندان.. (II) توركستان سياستى
- 15 - شرقى توركستان؛ 16 - دوست مطبوعات ييتلهرنده؛ 17 - توركستان خبرلهرى يولاوچى
- 18 - آذربايجان ملي فلاسيك ادبياتى حقندا مهم بر معروضه چاغاتاى

منور قاری

قدرنگ آغر ضربه لاریغا بز آنچاغنه ساووق قانلیلق ایله چیده شگه اورگه نیشیب قالغان بولمالی ایدک. وطنیمز قیزیل جلدلارنگ قانلی دیکتاتوراسی آستندا... تورکستاندا بو کون، موسقوا دیکتاتوراسنه قوربان توشکهن بر وه یا بر نیچه یاقینی ایچین قلمبده، روحنده ماتم توتماغان! بر عائله بو قدر. عصبلاز هم حسسز لاشیب قالغان؛ وه عمومی ملی فاجعه مزنگ

سوگسز تیره نلگی ایچنده، حتی اُک یاقین آداملار مزنگ ده ضیاعی سیز- یلمه ی اوتوب کیته تورغان بولوب قالغان ایدی. فقط، بعض ضیاعلارده باردرد، که بوندای آغر عمومی فاجعه لار ایچنده ده انساننگ یوره گینی آلاولاندیریب دهشتلی یارالار آچادر... انسان بو ضیاعلار حقدنه خبر آلفانی زمان عصبلازی یه گیدن اولگی حساسلینی کسب ایتهدر وه بوتون فاجعه لارنی یه گیدن یاشلماققا باشلایدر...

عبدالرحمن اوغلی ننگ ایشی

اوتکهن ده قابر آخر لاریندا موسقوادا بولوب اوتکهن عموم ساووقلار اتقاقی اجرا قومیته سینگ توبلانیشتندا سابق قرغزستان حکومتی رئیس ی عبدالرحمن اوغلی نی قومونیسیت فرقه همده اتفاق اجراء قومیته سی اعضالغندان هایداب چیقاریشقا قارار بیریلگن: دیمه ک عبدالرحمن اوغلی- دا، منان رامز، باتو، سلطان بیک خوجان اوغلی، کوموش بوری اوغلی وه باشقا تورکستانلی «ملی قومونیسیتلار» دیک روسیه ننگ «أولوم اوجاق» لارندان بریگه آتیلمشدر.

عبدالرحمن اوغلی ننگ «عیبی» حقدنه «یاش تورکستان» ننگ 48 نچی ساندا قیسقاچا یازیب اوتکهن ایدیک. بو وقعه غایت مهم وه ساویت حکومتینگ تورکستاندا یورگزیب تورغان «ملی سیاست» ی اوچون آیدین بر نمونه بولغانیدان یز مجموعه میزنگ کیله چه ک ساندا بوگا عائد مخصوص بر مقاله یازماقچیمز.

باشقارمادار

- 1 — از میرده گی اوچنچی نوتار حسن تحسین بیک: که بر ییلق آبونه بدلی اولاراق استانبولدا کی «تورکستان تورک گه نچلهر برلگی» آرقالی یوللادیغکز 825 غروش وقتنده یتشدی. تشکرلهر ایتهمز.
- 2 — تورکیه ده کی اوچوچیلاریمزنگ آبونه بورجلارینی وقتنده وه قولایلقله تولهب توروشلاری اوچون «یاش تورکستان» باشقارماسی توبه نده کی آدره سنی ییلدیره در:

„Türküstan Türk Gençler Birliğ“, „Yaş Türküstan“ için
Istanbul Posta Kutusu 746

مهنه شونداي بر حالتي بز حاضر ياشاب توروبمز. خصوصي محابريمز
 اوزاق هندستاندان بز گه، منور قاري ننگ ساويت حكومتى تامايندان آتيب
 اولدورولگه نلگي حقنده قيسقاچا بر خبر يوللامشدر. بو خبر بز گه ده قابر
 آيننگ باشلاريندا كيليب يتوشكهن ايدمسه ده، شايد توغرو چيقماس ديب
 كو گلمزده ساقلاديمز اميد ايله قوشومچا معلومات كوتوب تورغان ايدك.
 بز ساويت حكومتينگ عمومى ملي روحقا، خصوصاً تور كچيلككه قارشى
 كوره شنده هيچ بر جنايتدهن تارئينمايتورغانلغيني جوده ياخشى بيله مز.
 بونگله برابر بز منوردهن خيالآده آيرىلا بيلمهديك. فقط، برنجى خبرنى
 تصديقلايتورغان ايكنچى بر مکتوب ده كيليب چيقدى...
منور قارى ساويت حكومتى تامايندان اعدام ايتلگهن.

منورنى بولشه ويكله ر نيچين اعدام ايتديله ر، ديب سورغو بيريب
 اوتورمايمز. بولشه ويكله ر اونى اولدورديله ر؛ چونكه او منور ايدى.
 چونكه او، تور كچيلك مفكوره سينگ، تور كستاندا تورك ملي دولتچيلگي
 غايه سينگ ايگ متاقلى، تباتلى وه اُك ناموسلو تارقاقوچيسى ايدى.

منور هر زمان تور كستاندا ياشاب تورار ايدى. او، آچيق صورتده
 ياشامش وه تور كستاندان، قاي بير گه بولسا بولسون، چيقب كيتشدهن
 باش تارتمش ايدى.

منور، روحاً تيره ن بر كوتور گه ايگه بولوب، سوڭ درجه ده فعال
 بر انسان ايدى. او، جانلى ايش عاشقى ايدى؛ كوتولگهن نتيجه له ر گه
 يالغز خلق ايله توغرودان توغرو تماسده بولو ايله گنه ايريشمه ك ممكهن. ايگه
 نلگينه اينانار ايدى. منور، وطنمزنى وه خالقيمزنى كوب ياخشى تانير ايدى.
 او، تور كستان شرائطنده كونده لك ياراتيلاتورغان هر قانداي آز بر
 جانلى ايشنگ تاشقاريدان بولاتورغان ايگ دهشتلى انقلابى تشويقاندا ن
 قات قات آرتق فائده لى وه ثمره لى ايگه نلگينى بيلير ايدى. بزنگ اوز
 بويوتوروغى آستيغا آلغان دوشمانلاريمزغا قارشى عملى صورتده قوراللى
 كوره شنى يورونوشكه حاضر لقسز لغمزنى منور بزنگ باشقا جماعت خادم.

لا يمزنگ بارچاسندان داها، ياخشى بيلير ايدى. بونگچونده او، خلقنى
 عصيانغا تشويق ائتمه دى.

منور كوب ياخشى بيلميشدى، كه بزنگ ظفريمزنگ ايگ برنجى
 ضرور شرطى وه اساسى — بيلم وه ته كنيدر (ته خيكدن). بوسيدنه
 او، تور كستان ياشلغينى بيلمگه ترغيب ايتير ايدى.

منور، يوزله رچه ياش تور كستانلارنگ معلمى ايدى. او، تور-
 كستان ياشلاريفا، يالغز اوقوب يازونى گنه ايمه س، داها كوب درجه ده
 اولارغا اوز وطنينى وه اوز خلقينى سه ويشنى اور گه ندى. تور كچيلك
 وه تور كستان تورك ملي دولتچيلگي غايه لارينگ ظفر تاپيشى يولنداغى
 كوره شكه فعال صورتده قاتناشقان وه هه لى هه م قاتاشا ياتقان تور كستان
 ياشلغينگ — كوپچيلگي بولماغان تقديرده ده — بويوك بر قسمينى
منورنگ مكننده ن چيققانلار تشكيل ايتهدر.

منور، سوزنگ نام معناسى ايله، تور كستانداغى انقلابچى وه ترقى-
 پرور ملتچيلكنگ مجسم تمثالى ايدى. اونگ طرفدان داها چارلق
 اداره سى وقتنده وجود گه كشيريلگهن مکتبله ر، ياش تور كستان انقلابى
 ملتچيلگينگ حقيقى بيشيگى ايدى. روسلارنگ «بيربله ر اوچون» آچقان
 ايسكى يارى-ميسونهر، يارى-پوليس مکتبله رينى معناً اولدور گن مهنه
 شو منورى قارىنگ مکتبله رى بولغان ايدى.

تور كستان ياش نسلينگ معلمى، روحاً روسلاشتر وچيلقنگ
 باريشماس دوشمانى، تور كچيلك مفكوره چيسى وه آتشلى وطنپرور بولغان
منور، اوزينگ ساده چه سيما بولووى ايله ده، روسلاشترش ايشنده ايسكى
 چارلق روسيه سى عملدار لارينى نيچه اقات كيننده قويوب كيتكهن موسقوا
 بولشه ويكله رينى راحتسز لانديرما بيلمه دى...

بولشه ويكله ر منورنى بر نيچه قات قاماققا آلديلار. اونگ اوينى
 آقتارديلار. اويندان آرابالار ايله كتابلار وه هر تورلو كاغذلار آلوب
 كيتديله ر... اونى بر قانچا وقت قاماقدا ساتلاغاندان سوڭ يهنه چيقاريب

توردیلار. چونکه منورنگ ضبط ایتلگن کاغذلاری ایچنده ساویت حکو-
 متیگه اونگ اوستندهن آچیق محاکمه قیلش اوچون بهانه بولورلق بر
 نهرسه تاپالمادیلار. منور، اوزینگ ههر بر آدمینی تعقیب ایته یاتقانقللا-
 رینی، ههر سوزینی یاشیرین صورتده ایشیتب تورغانلقلارینی کوب یاخشئی
 یلیر ایدی. اونگچونده او ههر بر خصوصده سوگ درجه احتیاطلی
 ایدی. لاکن اوزینگ بوتون ملی-انقلابی فعالیتینگ توخوملارندان، میوه-
 لهرندن وازکیچه آلمادی وه وازکیچمهك ایسته‌ده‌دی‌ده: او، قومونبست
 فرقه‌سی صفلارندادا تورکستانگ ملی قورتولوشی یولندا مجادله دوام
 ایتدیرگن یاش تورکستانلیلاردان کورینگ معلمی ایدی. منورنگ سربست
 تفکر طرزئی، اخلاقی متاتی وه ملی تشویقلارینگ تازهلگی، اونئی
 تانیغانلارینگ بارچاسینگ قلینی مغانطیس (ماغنیت) کبی اوزینگ تارتار
 ایدی.

مه‌نه شونگچونده ساویت حکومتی اونئی اعدام ایشگه قرار بیر-
 مشدر. بولشه‌ویکلر منورنی محاکمه‌سز اولدوردیلر. ههم‌ده منورنی
 اونلار هیچ‌قاندای ساویت علیه‌نده کی معین بر حرکتی یوزندهن اولدورمه-
 دیلر. محض تورک ملی مفکوره‌سینی تاشیغانی، بزنگ ملی اوینانیشمنزنگ
 محسم تمثالی وه روسلاشتر وچیلقنگ ههر بر شکلینگ باریشماس دوشمانی
 بولغانی اوچون اولدوردیلر.

منور اولدورولمشدر... بز آرتق اونگ اورتا وه تولغونغه قامتینی،
 جانلی وه قاب-قارا کوزله‌رینی کورمه‌چه کمز. اونگ تاووشینی بر داها
 ایشیته آلمایاچاقمز...

بوندان یوز ییل قادار اول (1841 نچی ییلدا) مشهور آلمان عالمی
 فریدریخ لیست یازمشدی:

«— آیریم انسان وه انسانیت آراسندا، اوزینگ آیریم تیلی وه
 ادبیاتی ایله، خصوصی نشئی وه تاریخی ایله، مخصوص اخلاق وه عاداتی

ایله، قانون وه مؤسسله‌ری ایله، موجودیت، استقلالیت، ترقی، ابدی
 توراقلی حقلاری ایله، ایگه‌لله گهن ییری ایله بر ملت تورادر... بشریتنگ
 مدیله‌شمه‌سی یاغز ملتنگ مدیله‌شمه‌سی وه انکشافی یولی ایله‌نگه
 ممکندر وه توشونیله یلیر...»

بو، حاضرغی کونگ حقیقتیغا اوخشامایدرمی؟ بو، ابدی حقیقت
 ایمه‌سمی؟... منور بو ابدی حقیقت اوچون، خصوصی تورک تیلی وه
 تورک ادبیاتی اوچون، تورک تاریخی اوچون، اوز خصوصی تاریخی
 ییریمزده مستقل حیات اوچون، تورک آتالماق حقیقت اوچون، تورک
 ملتینگ مدیله‌شمه‌سی وه انکشافی اوچون اولمشدر. موسقوا بولشه-
 ویکلهری منورنی مه‌نه بونگ اوچون اولدورمشلردر.

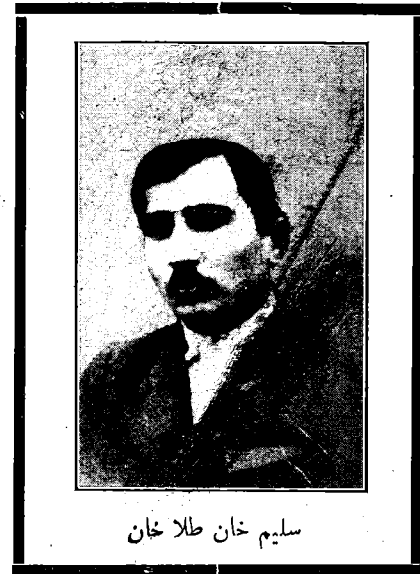
یوره‌گنده اوز وطننده اوزی آغا، اوزی ایگه بولو حقی اوچون
 کوره‌ش اونئی یانغان تورکستانلیلار، آیتسا تورکستان یاشلغی، بارچامز
 قبللاریمزدا منورنگ یوکسهك معنوی شکلینی تاشیمالیدرمز. منورنگ
 بولشه‌ویکلر تامانیدان اولدیریلشینی بز موسقوا حاکملارینگ بزنگ ملی
 روحمنی اولدورمهك قصدینی تمثیل ایته تورغان بر حرکت دپ قبول
 ایشیمیز. بوگا بز ملی مجادله‌منی کوچه‌تمهك وه تیره‌نله‌شتمهك ایله
 جواب بیریشیمز کیرهك. بز یاغز بو اصول ایله بویوک وطن‌ورنگ، تور-
 کستاندا تورکلك غایه‌لاری اوچون کوره‌شکهن عزیز منوریمزنگ
 خاطرینی لائق درجه‌ده تبجیل ایته آلامز وه ایشمه‌لی‌مز.

* * *

مخابریمز عینی مکتوبنده بولشه‌ویکلر تامانیدان سلیم خان طلاخان
 ایله توله‌گن داملانگ‌ده اعدام ایتلگه‌نلکله‌رینی ییلدیره‌در. بونلارنگ
 ایکسی‌ده کوب کوزگه کورونگهن وه ملی حرکاتمزده اهمیتلی روللار
 اویناغان سیمالاردر. منورنگ اوک قولی بولغان سلیم خان، یاش نسلیمز-
 نگ اهالی آراسندا ایگ سه‌ویلگهن وه ملی غایه‌مزغا چین کوگلدن بیر-

لگهن معلملر ندهن بری ایدی. ساویت حکومتی قاچان منورنی حبس ایتدیرسه، سلیم خانی ده اونگله برابر حبس ایتدیرر ایدی. ایندی، منور ایله برلکده اونیده اولدور دیلر.

شیخاوند طهور («شهیختااور») مدرسه سینگ باش مدرسی بولغان توله گهن داملا، انقلابنگ برنچی کونله رنده یاق، حرکاتمزنگ باشقا جبهه سنده میدانغا آتیلدی. او، وقتيله «علمای جمعیتی» دیب آتالغان ملی-قله ریقال (یعنی دولت اداره ایشله رنده روحانیلارنگ آریچا رولی

سلیم خان طلا خان

بولووی طرفداری) جریانینگ ایک باش مملله رندهن بری ایدی. «علمای جمعیتی» نگ، تورکستاننگ ملی او یغانیشی بابنده اوزیگه مخصوص وه «جدیدچیلک» نی قبول ایتمه تورغان بر پروگراملاری بار ایدی. الاکن عمومی ملی تهلکه قارشیسندا آراداغی بو فرقلار یوقالمشدر وه «علمای جمعیتی» ده عینله «جدید» لهرکی تورکستاننگ ملی قورتولوشی او- چون مجادله ایتمشدر. «علمایار» ایله «جدیدلر» آراسنداغی بوجانجال اوز آرا بر عائله وی جانجالدان عبارت ایدی وه روس بولشه ویکلهریگه

بو ایشکه قارشماق حقی بیرلهمه گهن ایدی. توله گهن داملا، غروپاچیلق چیگهره لهرینگ وه تارتیشولارینگ بر آن اول وه بهمه حال یوق قیلنیشی لازم ایکه نلگینی وه ملی دوشمانغا قارشى عمومی کوره شده تورکستاننگ بوتون ملی کوچلهرینی برله شترمه ک ضرور ایکه نلگینی برنچی گه لده آگلا-غانلارنگ بری ایدی. ساویت حکومتی اونیه اوقتوبر انقلابینگ باشلان-مچندا یاق قاماققا آلمان ایدی. او زمان اعدام ایتلیشگه هم حکم قیلنغان ایدی. لاکن منور بر یولینی تاپوب اونیه بولشه ویکلهرنگ پنجه سندهن قوتقاروب آلمان وه توله گهن داملا ایچکی روسیه گه سورولگهن ایدی.

* * *

منور، سلیم خان، توله گهن داملا — تورکستانداغی روس پروله تار-یاتی دیککتاتوراسینگ سوگنجی قوربانلاری ایمه سدر. ییللاردان بهری ساویت تورمه لهرنده، سورگونلرده عذاب چیکه یاتقان کوب، کوب معروف آداملاریمز حقندا هیچ بر معلوماتمز یوقدر. اونلاردان قانچاسی یوقالیدی؟ تیریک قالغانلاری بارمی، یوقمو؟ بو توغوردا هیچ بر نهرسه بیلیمز... بلکه، قدر بزگه یه گئی قایغولی خبرلر حاضر لاما قدادر...

بزنگ تورکستاندا وه باشقا تورک اولکه لهرنده ساویت حکومتی بو-تون ملی تورک مفکوره سینی تاشوچیلارنی منظم بر صورتده یوق قیلما قدا-در؟ مهنه ایندی، منور هم اولدورولمشدر. باشقا قانچا آداملاریمز بر یاقدا تورسون. احمد بایتورسون قایدادر؟ میر یعقوب دولات قایدادر؟ علی خان بوکه یخان، عبیدالله خواجه قایدادرلار؟ بز، مطبوعاتمزدا، ساویت وحشتی قوربانلارینگ مقبه لارینی یازامز. بولشه ویکلهر طرفندان تورکچیلکنگ ایک قیمتلی مملله رینگ، ملی کوتور ساحه سنده ایک ده گه رلی سیما لاریمزنگ متمادیا اولدورولوب تورغانقلاری حقندا یازوب تورامز. فقط، بولشه ویکلهرنگ بزگه قارشى قیلیب تورغان بو وحشی-لکلهریگه قارشى بزگه قارداش وه دوست سانادیغمز ملتله طرفندان

ھېچ بىر پىروئەست تاووشى، بىرگەندە بولسا قاينومزغا اشتراك سوزى
ايشتمىز... بىزنىڭ تۈرك مىلى فاجىمەز مەنە شو اولوك كىيى تاووشسزلق
ۋە سوڭ درجەدە پرواسزلق يۈزىدەن قات-قات آرتماقدا.

* * *

يەڭى قوربانلار يىزى ۋە منور قارى

بولشەۋىك جانناۋارلارى طرفىدىن ھەر كۈن بىر ايشىغىمىز، ۋە بىر نو-
رېمىزنىڭ سۈندۈرۈلدىكى دىناجا مەلۇمدىر. بونلاردان بىرىسى دە خىرا پەك
جانپانە بىر طرزىدە بوغدىرولان قارداشلار يىمىزدان سىلىم خان، تولەگەن
آخوندلار ميانىدە منور قارىدۇر.

غىرىبى تۈركىستانىڭ قارائلىق چەرىسىنى تىۋىر ايدەن بو نور كىم ايدى
ۋە نەلەر ياپمىشدر؟ اويلە بىر سۇال كە؛ بونىڭ جۋابى غازىتا ستۈنە سىقىشىد-
پىرلاچاق سطرلارلە ايفا ايدىلەمەجەگى كىيى جىلدلەرلە كىتاب يازىلاچاق
اولورسا يەنە اونىڭ كىملىگىنى ۋە ايتدىكى خىدمەتلەرىنى سايوب توكەتمەك
امكانسىدۇر.

يالگىز دىيە بىلىرىزكە: منور قارى، جانپانە سۈندۈرۈلەن نورلار يىمىزنىڭ
اڭ پارلاغى، اڭ فداكارى ۋە اڭ چوق چاللىشنى ايدى.

منورنىڭ جىيانىنى يازا بىلمەك ايجىن منورنىڭ نورىدىن الهام، آلان او
اولكەگە نىجەلەرىنىڭ منور ھىدفە، ۋاھل اولماسى اقتضا ايدەردى. ھىھات
كە! بو ھىدف ھىنوز ئەلدە ايدىلمەدىگى كىيى اوگوزەل يوردىمىزنىڭ، خائىن
ۋە غدار مستولىلەرى ياشاماقدا؛ شىن تۈركىستانىڭ يىشىل اووالارىنى ۋە
ايرماقلىرىنى ھەر كۈن بىرگە نىجمىزنىڭ ۋە بىر منورمىزنىڭ قانىلە بوياماقدا بىر
دوامدۇر.

ئەۋەت منور قارىمىزىدە بوغدىلار!...

الاكىن اونى بوغان خائىنلارنىڭ صورائتە ھايقىرارق دىرىزكە؛ منور

قارىلار ئۆلمەدى، ئۆلدىرەمەدىگىز ۋە ئۆلدىرەمەجە كىيىگىز. اونلارنىڭ ھەر
قېتىم قانى سىزنىڭ ايجىن بىر انتقام طوفانى ياراتماقدا ۋە بونلارى قارائلىق بىر
ياغمور بولوتى كىيى اوگوزەل اولكەمىزنىڭ اىقلارنىدا تىكائىف ايتدىرەمە كەدۇر.
لو بولوتىدىن اوزىمىزگە بوتون خىجىلە ياغاچاق انتقام آتتىڭىز كوتىنى بەكلە-
مەگى اونوتمايگىز. او كۈن اوزاق دەگىلدۇر... سىز ايتىدەدىگىز قانداق
ظلمىگىزنى آرتىرىگىز، يەنە آنى او يوردىڭ اوزى صاحىلەرىنە كۈلەجەك ۋە سىز
خائىنلارنى لازىم كەلەن جىزاسىنى ۋىرەجە كىدۇر. بوگا بوتون موجودىتىمىز
ايمان ايدەنلەردە نۇر.

منور قارى: اصلاً تاشكىندىلى اولان بو قىرپانمىز مىدرسەدە كىيى تىھسىل
چاغىدىن اعتباراً اولكەسىنىڭ بەنلىگىنى اۆلدىرەن ۋە اونى ھەر كۈن داھا
فىجىع عاقىبتلەرە سۈرۈكلەپەن ايكى معارض ۋە ايكى مزىم مىقروبلەمىجىدە
ايتىش ۋە ئەلئىدەن كەلدىكى قانداق چاللىشماقدا بىر بىلمامىشدر.

بو خائىن كەمىرىجى معارضى بىرىسى: روس مستولىلەرى. دىگىرى
ايسە مىدرسە كوشەلەردە عوام خلقى اغفال ايدەجەك بىر ايكى دىنى جىملەپى
ازىرلەپەرمەك (حىقىقى علمىيەپە مەنسۇب اولانلارنى دائىما بو يوبازلاردان
آيرىماق ايجاب ايدۇر) او ظالم مستولىلەرە يارانماق ۋە موقىع قاپماق ايجىن
حىثىت ۋە ناموسلارنىنى آياقلىر آلتىنە آلان آچاق ۋە قاراگروە ايدى.

منور قارى؛ چار روسىيەسى زىمانىدا استىدادىڭ دىھشتلى تىرىد ۋە
امحاسنە رىغماً بىلمادان اور كەمەدەن كىزىلى اولاراق چاللىشمىش. روس اىقتلا-
پىنىڭ ايلك دورلەرىدە ھەر كىس كىيى غلىنى فەالىتە كىچەرىك ھەر ساخەدە
تۈركىستانگە نىجەلەرىنى ايقاظ ۋە ارشاددان بىر دىققە اولسون كىرى قالمى-
مىشدر.

منور قارى؛ عىنى زىماندا سەۋگىلى يوردىنىڭ قورتولوشىنى معارىفنىڭ
ايلرىلەمەسندە ۋە مىلت سۈيەسىنىڭ يو كەسەلمەسندە كۈرەنلەردەن ايدى. چار
ادارىسى زىماندا بىنىڭ دورلو تىزىق ۋە متەئىب يوبازلارنىڭ آفوروزىنە رىغماً
او، يەڭى اصول مەكتىپ تاسىس ايدەردەك ۋەن اولادىنى تىشىدىرەمەگە
چاللىشمىشدى. اىقتلا بىر متەئىب دىخى اڭ چوق بو ساخەدە چاللىشماغى تىسىب

ایده نلردهن اولمش وه بو یولدا اوغراشمشدی.

هیئات که؛ بو دفعه ده چار آداره سنه طاش چیقارتان بولشه ویک هیو-
لاسی ایله قارشیلانندی.

چار آداره سی مستبد وه ایمپریالیست بر آداره اولماقله برابر یه نه
غیر روسلاری معنوی ئولومه محکومه چالیشمش مادی ساحه ده سربست
براقمشدی. زیرا ملی حس وه ایده آلی کومدیکدن وه ایمپریالیست
مستولی آداره سنه قارشی سکوتی وه حسسزلگی قبول ایتدیکدن سوگرا
هر هانکی بر فرد اقتصادی ساحه ده دیله دیک کی چالیشاراق هر دورلو
ثروته املاکه صاحب اولایلمه ک نزنکین اولماق وه مرفه یاشاماق حقینی
حائز بولونیوردی. بولشه ویک هیولاسی ایسه برنجی شقی بوتون دهشتیله
ایفادن ماعدا کیمسه یه قطعاً حیات حق ویرمه مه ک مقصدیله اقتصادی
وه فردی تثبث ساحه سنه ده ملتله ری اولومه محکوم ایده ره ک هر فردک
به نلگینی کوکندهن قازیماقدا وه حیوانی آهرورور معامله سنه هر کون دوام
ایده گه لمه کده در.

بو جانی حیوانلار نه لنده سه وگیلی یوردیمزک یه کی قوربانلاری
منور قاری، سلیم خان وه توله گن آخوند لارد.

چونکه؛ بو آداملار، تورک منوری ایدی.
چونکه؛ اونلار، تورکه، تورکلگینی، به نلگینی، حس ملیسینی
ادراک ایتدیرمه گه چالیشور لاردی.

چونکه؛ اونلار، هر ملت کی بحر، مستقل یاشاماق غایه سینی
تعقیب ایدیور لاردی.

چونکه؛ اونلار، قوجامان بر یوردک میلیونلار جا انسانلارینگ دیری-
دیری بوغولماسینی وه کومولمه سینی کورمه ک ایستهمیه نلردهن ایدی.

ایشته مثالی، منور قاری.
چونکه بو ذات، چار زماندا چالیشدیگی کی انقلابک ایلمک دوره-
سندهن اعتباراً شورای اسلامدا، توران جمعیتنده، یانوار وقعه سنه، خوقند
مختاریتی اعلاند بولشه ویکلره ظاهر ی تشریک مساعی ده، الحاصل هر

ساحه ده بو مفکوره یی وه بو غایه لهری شعار اتخاذا ایتمش ایدی.

بوندان طولایی در که قوربان کیتدیله ر.

تکرار ایده لم؛ بز بو اولوله ره رحمت او قورکن اونلارک دیری
اولان مفکوره لهری ایله برله شه ره ک او جانی ره ژیمک غدار بولشه ویک
لیده رلرینه دیورز که: سزکده بوغولما ازمانکز یاقیندر. شونی بیلگز که
قوجا قطعه نگ معظم وه تاریخی بر ملتینی کاملاً امحا ایده مه زسکز!
چونکه طبیعت بوگا مانعدر. هر کبیج او قطعه قورتولور، استقلالینی
قازانیر وه دیدیکی کبی سزدهن انتقام آلیر.

قهر اولسون خائنلار! یاشاسون تورکستان استقلالی. افندیزاده

* * *

ایلمک خواجه م

خوجام، داها دوغروسی تورکستان گه نجلگینگ چار دورنده ایلمک
تانیذینی ملیتپرور خوجاسی منور قاری قیزیللارک نه لنده اعدام ایدیلدی،
عزمی، ثباتی، بالخاصه وطنپرور وه ملیتپرورلگی حقدا صحیفه لره یازی
یازیلا بیلیر. روس میسیونره لری آستروئوموفلارک فعالیتلره ی سنه لرنده بزه
کیزلی او قوتدیغی ملی جغرافیا وه ملی تاریخ هیچ اونوتولماز خاطرله-
ریمده ندر. خواجه مگ به نجه اُک بویوک قیمتی دائماً محیطینک احوال رو-
حیه سینی نظر اعتباره آلاراق یورودیگی یولدا موفق اولماسیدر. روس
میسیونره لرینگ وه بالخاصه متعصب جاهلله ریمزک یابدیقلا ری عکس پرو-
یاغاندا لارا رغماً آز زمانده آچدیغی اصول جدید مکتبینگ قیمت وه
اهمیتینی خلق آراسندا تعمیمه موفق اولمشدر.

بهن بوتون تحصیلمی اوگا ابورجلویم دیه بیلیرم: میر آباددا
آچدیغی ایلمک اصول جدید مکتبینگ همان ایلمک طلبه لرندهن بری
ایدم. بالاخره اسکی شهره، شیخاوند طهوره، نقل ایتدیگی مکتبه، او
زمان میر آبادا تراموای اولماماسنه رغماً، میر آباددا براقدیغی طلبه لره ک
منتظماً دوام ایتمه سینگ یگانه سائقی اونک بوتون طلبه لرینه وه طلبه

ويله رينه كنديسينى فوق العاده سه وديرمه سى وه سايديرماسى اولمشدى. ايلك امتحانمى بويوك بر غلبه لى حضورنده شيخاوند طهورده ياپان خوجامز آز بر زمانده كى موفقيتى مبدل اولاراق بوتون تور كستانه اعلان ايتمشدى. اينكچى سنه بزم سوڭ امتحانمى په نه طلبه ويله رندهن مركب بر كتله قارشيندا يامش وه آلتى طلبه دن متشكل ايلك مآذونينى اورنایا آتمشدى. منور قارىمى بو مكتب حياتدان سوگرا هب بزمه علاقه دارى اولوپور وه مملكتنه مفيد بر عضو اولماز ايچين بى دائما تعقيب ايدىوردى. ايكي آرقاداشمى اورنورغه مدرسه حسنيه په تحصيله كونده رمه كه موفق اولدى. به نى مجبوراً ياندا قافله اولاراق آلتىويدى.

اسكى شهر (تاشكند) ده تأسيس ايديلن «جمعيت خيريه اسلاميه» نك مؤسسله رندهن اولان خوجام بو زمانلاردا بر قاچ طلبه يى استانبوله اعزام ايتمشدى. ديگر بر قسم كه نجه داها حاضرلدا اولاراق استانبوله كيتمه له رى ايچين كندى أونده هم كنديسى هم اوفادان گه لن بر معلم طرفندان كيزلى وه خصوصى درس ويريلىردى. بو قافله آراسندا عبدالوهاب مرا-دى (*)، سليم خان لاردا واردي. بونلاردان ائك اول به نم حر كتم قرار لا-شديريلمشدى. فقط عائله مگ مخالفتى منور قارى يى تكرر دوشونوردى. همين بر چاره بولدى: آخلق غره وى ياپمامى وه بابامگ آنجاق شفقت حسنه مراجعتله موفق اولاييله چه كمى آڭلابدى. ايشته نهايت بو يول ايله در كه به نى ده بورايه كونده رمه كه موفق اولدى. ديگر قافله آرقادا-شلارم حرب عمومى يوزندهن كه له مه ديلىر.

منور قارى نك انقلاب سنه لرنده كى فعاليتنى انقلاب آرقاداشلارى داها ابي تقدير ايدىرله ز. به ن 1920 سنه سى عودتمده اونى په نه اسكىسى كى كندى أونده كى مكنيده معلم اولاراق بولدم. ظاهراً سياستله هيچ علاقه سى يوقدى. فقط بزدهن ايلك سؤالى تور كيه احواله عائد ايدى. استانبولگ او زمانكى فجع احواله قارشى دويدىنى تاثيرى ساقلانامادى.

(*) آلمانادا يوكسه ك تحصيل كوروب تور كستانغا قايتب ايشله ب بورگان چاغندا ساوت حكومتى اونى قافله آلتى سولوفكى كه سوركون قيلغان. ايدى اونك قايد. ايكه نلىكى معلوم ايه سندر.

بونگله برابر آنا دولو حر كاتى حقتدا بزده ائك دوغرو وه ائك په كى معلومات ويره ن په نه بو خوجامز اولمشدى. آزادان چوق كىچمه دى بز بهانه ايله بر كچه بوتون منور ملتپورلرلك اوله رى آبلوقه وه كنديله رى توقيف ايدىلدى. صوچى (عيسى) اولمادىغى حالدا المنور قارى اوزون مدت توقيف خانه ده قالدققدان سوگرا چىقدى. آرتق كنديسينى تاماماً معارفه حصر ايتمه كله برابر دائما روسلارلك نظرنده شبهه لى قالمشدى. تور كستانگ هه ر هانكى بر كوشه سنده واقع هه ر هانكى بر مى قيام حر كاتنده بونك علاقه سى اولدىغى ظن اولونور وه درحال توقيف ايدىلردى. خلاصه چار دورنده بر چوق گونله رينى حبس خانه ده كچيره ن خوجامزلك قيزيللارلك دورنده كى كوندله رى داها آلمدى. 1923 سنه سى بز اوچ آرقاداش يوكسه ك تحصيل ايچين تور كيه په كيده چه كيمى وه كنديسنه وداعه گلدىگمى سؤيله ديگمى زمان: — «بزم عمرىمى آز قالدى. چاليشاجق انسانلار بزده ر-بره كيدىر-سه بو مملكتگ عاقبتى نه اولاجا قدر؟» ديه رلك او نه اولورسا اولسون داخلده چاليشمايى توصيه ايدىوردى.

حياتنده كنديسنه قارشى شكران بورجلاريمى اوده يه مه ديگمى بو ملتپور خوجامزلك هيچ اولمازسا روحينى شاد ايدى يلمه ك ايچين اونك تعقيب ايتدىكى مقدس مى استقلال دعواسينگ بر آن اول تحقغه بوتون قوتمزله چاليشاجغز. ايلك مكنيسنگ ايلك مآذونلرندن يعقوب

* * *

بويوك شهيدلهر ريمىز

آڭلادق... 16 يلدان به رى وطنم زده ظلم، وحشت وه اولوم ساوردا ياتقان موسقوا قيزيل جلالدارى بويوك ره ريمى هم استادىمى منور قارىنى، غيرتلى مسلكداشمى وه ايگ سه وگيلى آرقاداشيمى سليم طلال خانى وه آچيق فكرلى ده گه رلى علمامزدان توله گه ن داملاننى دا اولدور گه ن ايكه نلهر...

قانخور موسقوا بولشه ويكله رى بو جنايت وه وحشتلهرى ايله بوتون

تورکستانلیلارنگ پوره کله رنده چوقور وه املی یارالار آچدیلار...
بو یارالارنگ ایزلری بزده دائما قالاچاق، مستولی قوتلارغا قارشى
نفرتمزنى آرتدیراچاق وه استقلال یولداغى مجادله مزده بزگه یه گى
قوت وه حمله لهر بیرجه کدر.

منور قارى ننگ بز تورکستان تورکله رى ایچین نه قادار قیمتلى
بر سیما بولغانینی وه اونگ قانداى بویوک خدمتله رى اوتکه نینی بیلمه ی
تورغان بر تورکستانلی، دیهرلك، یوقدر. منور قارى تورکستان تورکله-
رى ایچنده بزچی دفعه ملی به نلگینی سیزگن، وطنینگ اسارت آستدا
وه خلقینگ جهالت ایچنده ایکه نینی بزچی دفعه درک ایتکه ن وه بو
آیانچلی وضعیتدن قورتولوش چاره سینی بزچی دفعه توشونگن ملتچی
وه وطنپرور زمره ننگ ایگ بزچی وه ایگ مهم سیماسی ایدی.

او ههر نهرسه دن اول خلققا عصری مفهومده عرفان تارقانو لازم
ایکه نینی آگلاب، فعالیتگه بو ساحه دن کیریشکهن ایدی. اولاشکنده
بر مکتب آچوب، بر قانچا طلبه یتیشدیردی. اونلاردان بزچی ملی معلم
قادروسی حاضر لادی. سوگرا تدریجی صورنده مکتبله رینی کوبه یتردی.
یالغز ایرکه ک بالالار ایچین گنه ایمه س، برآز سوگرا قیزلار ایچین ده
مکتبله ر آچدی. بو ایشینی مملکتنگ باشقا شهرله رنده ده انکشاف ایتدیر-
دی. یاشلیلار ایچین کیچه قورسلاری آچدی وه بو ایشی ههر طرفدا
تعمیم ایتدیردی. برده، مملکتنگ بویوک شهرله رنده جمعیت خیره لهرنگ
آچیلشیغا سبب بولدی. خلاصه، تورکستاندا ملی منور زمره سینی یتیشدیر-
گن ایگ مهم عامل، اوز اوزنده یتوشکهن مهنه شو بویوک استادیمز.
منور قارى دیسه ک یا گلیشقان بولمایمز.

منور قارى ننگ بو ملی وه وطنپرورانه فعالیتی روس چار حکومتینگ
روسلاشترما سیاستی وه فعالیتی ایله موازی بر صورنده ایگه ریله مه کده
ایدی. اونگ ایچین چارلق حکومتی منور قارینی اوزینگ ایگ بویوک
دوشمانی دیب تانیر وه میسیونه ر مکتبله رى وه مؤسسله رنده ن تارتوب اجرا
قوتله ریگه بارغوئچا بوتون واسطه لاری ایله منور قارى ننگ ملی مکتبله-

رینی یقیتماققا تیریشار، نشریات وه مطبوعات ساحه سنده غی فعالیتله ریگه
ده توسقونلق قیلار ایدی. فقط بونلارنگ هیچ بریسنه قارامای منور قارى
اوز ایشینی دوام ایتدیریشکه چالیشار ایدی. حکومت طرفدان بولغان وه
خلقیمز آراسندا یه نه روس اعواگرلگی نتیجه سنده یوز بیرگن بعضی
متعصبانه تهدیدله رگه تام بر ساووق قانلیق برله قاراب اوزینگ صاف وه
متین قناعتمندان، فکرندن وه ایشندن برآن ایچین هم آیریلماس ایدی.
خلقینی جانان سهوهر وه خلقنگ ههر بر طبقه سیله ده دائمی
تماسده بولوب تورار ایدی. انقلابنگ باشلانغیچ دورنده اونگ فعالیت
ساحه سی طبیعتیه یه نه ده کیگله شدی. معارف، مطبوعات، سیاست وه الحاصل
ههر ساحه ده فعال بر صورته ایشله دی. او، ایسته ر چارلق دورنده،
ایسته ر اوندان سوک، یالغز روس حکومتنه قارشى ایمه س؛ عینی زماندا
متعصب بعض خلق طبقه مزنگ ده هجومه رینه قارشى مقابله ایتمه ک مجبو-
ریتنده ایدی. فقط هیچ قورقو کورسه تمه س، دائما کوله ر یوزی، شیرین
وه معقول سوزله رى ایله مخالفلارینی دا اوزیگه تارتار ایدی. او قادار که
وقتیه اوگا قارشى مجادله یوروتقان «علما جمعیتی» ننگ ایگ نفوذلی
باشلوغی توله گن داملا هم اونی آگلامای قالمادی. دیندار آداملاریمز
ایچنده ن اونی تقدیر ایتکه ن یالغز توله گن داملا ایمه سدر. عمومی
دوشلمان قارشیسندا بالخاصه بولشه ویکله ر دورنده خلقیمزنگ بوتون
طبقه سی منور قارى ایله بر فکرگه کیلمشدر (*).

بونداى معنوی قوتغا ایگه بولغان بر آدامنی بولشه ویکله ر تیزده ن
اورتادان قالدیرالماغانلار ایدی. نهایت اوگا قارشى معنوی مجادله ده
عاجزلق کورسه تکه نله رى نتیجه سنده درکه اونی اعدام ایشکه قرار بیر-
گه نله ر. بونگله بولشه ویکله ر، قورقدیقلا ری ته لکه ننگ بر طرف بولغانینی
ظن ایتسه لهر کوب یا گیلارلار. چونکه منور قارینگ جانینی ته ننده ن

(*) منور قارینگ قیمتینی آگلاغان بر آدام ایچین اونگله برابر اعدام ایتلگن
سلیم خاننک قیمتینی تقدیر ایتمه ک قیین بولایدر. چونکه سلیم خان اونک ایلاک یتیشدیردیکی
طلبه وه معلمله رنده ن وه مسلکداشلارندان بری ایدی. ههمده غایت غیرتلی، چارچاماس
باش بر ملت خادمی.

آيىردىلار ايسەدە اونىڭ تۈركىستاندا يەنە قانچا مەنۇزلەر، سىلىم خانلار تېشىدىرىپ كېتكەننى اۈنۈتماسلىقلارنى كىرەك. بىردە انسان اۆلدۈرۈشكە نە قانداق مەھارت كىسب ايتكەن بولسا، لازىم بولسا، مەھارتلەرنى ايله فكرلەرنى، غايەلارنى يوق قىلالماسلار.

مستقل بىر تۈركىستان اوچۇن مەجدالە يۈرۈتۈپۈرۈنە، آخىردا مۇسقىلار جالادلارغا قوربان بولغان بۈيۈك شەھىدلەرنىمۇ بىز تۈركىستان ياشلارنى امىن ايتەمىز كە اۇنلارنىڭ يارىم قۇيۇپ كېتكەن ايشلەرنى بىز تەماملاپ باقمىز. استقلال بىزنىڭ حقىمىزدىر. بۇ حقىمىزنى لائق سۈرۈندە ائىشقا بار كۈچىمىز ايله چالمايمىز. روس بۆلشەۋىكلەرنى بىزنىڭ خلقىمىزغا، نە قانداق ظلم رۈا كۆرسەلەردە بۇ مەقدىس حقىمىزنى بىر آن اول قولىمىزغا كىرۈشۈمىزگە تۈسۈنۈك قىلالماسلار. چۈنكى:

«ظلمىگ طۈپى وار، گلەسى وار، قلەسى وارسا،

حقكەدە بۇ كۆلمەز قولى، دۈنمۇ يۈزى واردىر.»

بۈيۈك ۋە سەۋگىلى شەھىدلەر!

مستىرىخ بۇلگىز، تۈركىستان ياشلىغىنى اوز روھىڭىزدە تېشىدىرىدىڭىز

ۋە بۇ روھ ھېچ اولمەس...

صابىر

* * *

يولباشچىمىز منور قارى

تۈركىستان خلقىنىڭ سوڭ 30-35 يىللىق تارىخىنى اويىپە كىتىپ بىر كۆرۈش ايله تىكشىرۈچى كىشىلەرنىڭ اونىڭ ھەر صحىفەسىدە يولۇقما-سدا نۈتە ئالمايدىقلارنى بىر شىخىت باردىر. اوزىگە عادتا بۇ دورنىڭ جانلى ھېكلىنى، جانلى تارىخى دېمەك مەمكىن بولغان بۇ كىشى منور قارىدىر.

تۈركىستان خلقى اىچىدە كىيەكى اويغانىش حر كىتىنگ ھەر تارىدا-غىنى تىكشىرە باشلاسا، كۆرۈنۈش منور قارىنىڭ اسمىسىز كىرىپ بولمايدىر. خلقىمىزنىڭ كىرىپ قالدىغى فلاكىنى، بۇ فلاك تىپىنىڭ مەظلم ھەقىقىتى توغرىدا كۆرۈپ، اوڭا كۆرۈنە چارەلار قىدىرا باشلاغان كىشى منور

(1902)

17

قارى ايدى. اىچىدە بولۇندۇغىمىز عصرنىڭ باشلارنىدا يۈرۈشۈپ كىرە باشلا-غان «اصول جىدىد» مەكتەپلەرنىڭ حقىقى شەكلىنى منور قارى مەيدانغا قويدى. او ھېچ بىر وسائىتىز باشلادىغى بۇ ايشىنى اىستەر روس حكىومىتى، اىستەردە مەتبىلار زىمىرىسى طرفىدان كۆردىكى قارشىلىقلار، ئاغىرلىق، حقارت خىتى مەيدىكى تاپاقلارغا قاراماسدان دوام ايتىدىرىدى. او اوز مەتاتى، اوز ايشىچە-لىكى ارقاسىدا اۆز ۋقت اىچىدە بۇ اقمىنى ياقلاۋچى بىر خلىق كەتەسى، اۈنى اۈمۈزۈندە تاشۋچى بىر ياشلار دستەسى يىتىرە يىلدى. ھەر ايكى صىفەلىق اىلھىدارلارنى دا جىدىدچىلىك اقمىنى بىر امرۈا قىلاراق قىبول ايتىشكە مەجبور ايتىدى. جىدىدەشكەن علمانىڭ چىقا باشلاۋى، روس مەعارف اۈدارە-لەردە مەھم موقىقى بولغان مەيسۈنەر اۈستۈرۈمۈف نىڭ منور قارىغا قارشى تەقدىر كار سۈزلەر سۈيلى باشلاۋى بونىڭ اىلك نىشانلەرنى بولسا بۇ كۈنكى خادىرات اونىڭ نام موقىقىنى جۈدە اچىق كۆرسەتمە كەدەردىر. منور قارى ايله بىر اۈلدۈرۈلۈپچىلەرنىڭ بىرى، اۈلەگەن اۈمۈر، ۋقتىلە منور قارى قارى-شىنىدا بولغان زىمىر باشلوقلارنىدا ايدى. دېمەك منور قارىنىڭ توغرى فكرلەرنى بىر نىچە يىل اولكى اىلھىدارلارنى دە اۈ يولدا باشلارنى تىكە-چەك درجەدە اۈزىگە باغلاپا يىلمىشىدى.

تاشكەندە كى منور قارىنىڭ اۈزى طرفىدان اۈدارە ايتىلگەن اۈتدائى، رىشدى نەمۈنە مەكتىبى باشدا بولغانى خالدا يىلدا نىلغا اۈرتب مەملىكتىڭ ھەر طرفى يايلىغان جىدىد مەكتەپلەرنى بىر طرفىدان ايسكى مەكتەپلەر، ايكىنچى طرفىدان روس حكىومىتىنىڭ يىرلى خلىق اوچون تۈزدىكى مەكتەپلەرگە قارشى بىر تەھلىكە شەكلىنى اۈلمىشىدى.

جىدىد مەكتەپلەرنى قورولا باشلاغاچ تىبىئىلە درىسلىكلەر مەسئەلىسىدە چىقىدى. بۇ اۈتدائى منور قارىنى مۇلف خالدا كۆرۈمىز. اونىڭ «ادىب اول» لەرنى تۈركىستان مەكتەپلەرنىڭ اىلك كۆردىكى «اصول جىدىد» درىسلىكلەرنى ايدى. منور قارى دائىما درىس بىردىكىچە بۇ درىسلەردە كى تەجرىبەسە سوپىكە نەركە درىسلىكلەر خاسلاش اوچون اۈرۈندى. بونداى يىرلى كۈچلەر طرفىدان خاسلانغان درىسلىك، كىتابلارنى نىش ايتىش، باشقا

18

(1903)

تورک اولکه له رنده چیقغان درسلك، کتاب وه نشریاتینی تورکستانغا کتیریب تارقایش اوچون بر نشریات شرکتی یازانیدی.

جدید مکتبله رینگ تر قیسنه مانع بولوشنی وظیفه قلیب آلمان روس آدارهسی باشقا تورک اولکه له رنده ن کیلگن کیشله رینگ بو تورکستان جدید مکتبله رنده معلم بولوشلارینی ایسته مه سلر، اوگا مانع بولورلار ایدی. اونکچون منور قاری جدید مکتبله رینی معلم کوچله ری یله ن تأمین ایتش یوللارینی دا قیدیرماق مجبوریتنده ایدی. تورلو یوللار ایله معلم یتشترمه ک چاره لارینی قیدیرغان منور قاری تورکستانلی یاشلارنی هر طرفقا یوباروب اوقوتوش، بو صورته اساسلی کوچله رگه ایریشش کیره. کلگینی ده اونوتمادی.

مه نه شوندا ی تصویری ممکن بولماغان قینلقلار، آغیرقلار ایچنده باشلاب انکشاف ایتکه ن جدید مکتبی 1917نجی ییلی انقلابنه کیره ر آلدندا بیرلی مسجد یانی ایسکی مکتبله ر ایله، روس حکومتی مکتبله رینه قارشلی قطعی غلبه سینی چالمش بر حالدا ایدی. چار حکومتینگ انکشافنه مانع بولماق ایسته دیگی بو تورکستان عصری ملی معارف مؤسسه سی ساویت حکومتی طرفندان بتیریلدی. اصلنده گویا هر اوچ جنس مکتبده بتیریله. ره ک بیرنده بر جنس تورکستان ساویت ملی مکتبله ری توزوله جه ک ایدی. سوگرادان کورولدی که ایسکی مسجد یانی مکتبی دوام ایتدی. روسچه. بیرلی مکتبله رینگ وظیفه سینی ساویت مکتبی اوز اوستنه آلمش بولوندی. آرادا بتیریلگن مه نه شو تورکستان ملی جدید مکتبله ری گنه بولدی.

منور قاری بوندان قطعاً مایوس بولمادی. او اوز ایشینی وضعیت وه شرائطنگ مساعدنه کوره دوام ایتدیریشکه قرار بیردی. بوتون جدید چی معلمه ر حتی منور قاری اوزی ساویت مکتبله رینه معلم بولوب یازیلدیلاز. فقط کوب اوزامادی ساویت حکومتی بونلارینگ بوتونیسینی ملتچی دیب مکتبله رده ن قووب چیقاردی.

منور قاری اوزینگ انقلابغا قادار کی 17 ییللق معلمگی دوزنده یورنی اوچون کوب قیمتلی اثرله ر یازانیدی. بو کونکی تورکستاننگ قاراء

قته ری-ایمانی سارسیلماس اڭ قیمتلی یازوچیلاری ایچنده منور قاری نگ طلبه سینی کوردیگن کیزی ملی غایه اوچون ساویت جهنمله رنده، موزلو شماللاردا سورو کله نگه ن یاشلارنگ کوچیلگی اونگ یتشتردیگی ایمانلی کیشله ردر. منور قاری طلبه سی کوچیلگینی تورکستان نگ علمی، مدنی، ملی سیاسی کوره ش صفلارندا کوره سز. نهایت منور قاری نگ تورکستان ملی قورتولوش کوره شی یولندا اختیار ایتدیکی ابدی سیاحتنده رفاقتنه آلدینی یول آرقاداشی، جانلی قاراقته ر سلیم طلاخان دا اونگ اوز قولیله یتشتردیگی طلبه سیدر. بو کونکی ساویت مکتبله رنده کی حادثه له رده ن منور قاری فعالیتنگ، بو قدر توسقولقلارغا رغماً، انقلابدان سوگرادان نمره. سز بولماغانلیغنی کوره مز.

تورکستان غازیتاچیلیغی تاریخی تیکشیرسه گز تورکستانلیلارنگ دعواسینی، فکرینی زمانته موافق بر صورته ده اڭ آچیق، اڭ قطعی بر شکلده افاده ایتکه ن ایلك نشریاتنگ منور قاری اثری، منور قاری غازیتاسی بولغانلیغنی کوره سز.

تورکستانلیلارنگ عصری جمعیت، تشکیلات قورا باشلاولاری مسئله سنه کیره گز اڭ باشدا منور قارینی اوچراناسز. تورکستاندا ایلك باشلاغان «جمعیت خیریه» تشکیلاتی اونگ اثریدر.

تورکستانلیلارنگ عصری سیاسی کوره شله رگه قاتناشلاری مسئله. سنه کوز سالسا گز اڭ آلفی اهومده اڭ رادیقوال صفلاردا منور قارینی کوره. سز. 1917نجی ییلی انقلابی ییلن باشلانغان «شورای اسلامی» تشکیلاتلا. ری باشدان باشا منور قاری نگ اسمی ایله باغلانغاندر. بولشه ویک انقلاب. بندان سوک تورکستان ملی بارلیغنی تمثیل یولندا آتلغان بوتون آدیملار، کورولگن بوتون ایشله رده منور قارینی رهبر حالندا کوره سز. او بو باشلادینی ایشله رینی جیاتینگ سوگنه قادار موفقیتله دوام ایتدیردی. مه نه شو منور قاری نی بز سوک اوتوز ییللق ملی حرکتمزنگ «جانلی هیکللی» دیب آتاماقچی مز.

چارلق روسیه سی آخرا نقاسندان (گیزلی پولیس) باشینی ساقلاب

30 ییلدان بهری تورکستان ملی حرکیتی باشلاب کیلمه کده بولغان منور قاری دا قیزیل روس جلادلارینگ کیرلی، قانلی پنجه لهرندهن قورتولا آلمادی. میلیونلارچا تورکستانینگ باشینی ییگن بو جلادلار نهایت منور قاری نکهده قاتنه کیردیلر. دیمهک 30 ییلدان بهری تورکستان ملتچیلهری باشلوغی بولغان منور قاری بو کون یوز میگلهر تشکیل ایتکن ملی کو- رهش شهیدلهری ایچنه قاریشدی. او ایمدی ملی کورهشینی معناروجا قوتلاوچی عزیز شهیدلهرینگ باشبوغیدر.

بوتون تورکستان یاشلیغی اونگ بویوک روحی قارشیندا باش ایگهر وه بویوک معلمنگ اقالدیردینی مقدس وظیفه سینی ساینی وه سهوگی ایله آگار.

عزیز شهیدلهریمزنگ باشلارینی تیکمه کله افاضانلیقلاری بر حق بولسا اوده مزارلاری اوستنده مقدس ملی استقلال بایراغینگ ییله نمه- سیدر. منور قاری اوچون یاراشار بر آبدده مه نه شودر. بونی یاراتماق تورکستان خلقی، تورکستان یاشلیغینگ آندلی بر بورجیدر.

یاشاسین حق وه ملی استقلال! بیتمسین یابانچیلار ظلمی وه تهرور!

طاهر

* * *

استادینز منور قاری

19 نچی عصر تورک خلقنه تورب تورلو سیما باغلامشدر. بونلار ایلك تاپقیر اولاراق جهالت اویقوسنه باتمش تورکلهرنی اویغاندیلا وه ملتزگه نجات یولی کورسه تدیلر. تورکیهده مصطفی رشید پاشا کبی غایت باتر بر ذات یتیشه رک تورک خلقینگ اویغانیشندا ایلك مهم مرحله سانالیب کیلگن مشهور «خط همایون» نی یازدی، اعلان ایتدی (18 فورال 1856 ده) وه تورلو آغیرلقلارغا چیده، اونی ایشکه آشیردی. آذربایجاندا میرزا فتحعلی آخوندزاده کبی امثالی نادر بر شخصیت اولمهز اثرلر یاراتاراق قافقاسیا تورکلگینگ اویوشوق کوزینی آچدی. قریم ایسه بوتون تورکلر

(1906)

21

اوچون قایغیرچی اسماعیل بیک کبی پوکسهک بر ذکا بیردی. بو اوچ تورک اولکه سینگ یتیشدیردیگی اوچ تورلو اولوغ سیمانگ تورکستاندا. غی اورنهگی بزنگ منور قاری در.

تورکیه تورکلهرینگ اویغانیشی وه نجات یولینی حاضر لاغان مصطفی رشید پاشا اوزونچا زمان پاریس وه لوندون سفارتلهرنده بولونوب غربی آروپانی ایچندن تانیغان وه آروپا مدیئینی اوز کوزیله کوره بیلگن ایدی. میرزا فتحعلی آخوندزاده ایسه روسچه معلوماتی واسطه سیله غرب مدیئینگ نیگزه رینه آشنا بولالغان ایدی. اسماعیل بیک اورتا تحصیلینی موسقوادا کورگن، ایکی ییل پاريسده یاشاب آروپا تورمو- شینگ ایچ وه تیش یوزینی ایچیده تانیغان، سوگرا استانبولغا کیلیب تورک مطبوعاتینی منظم تعقیب ایتمهک آرقاسندا مهم الهاملار آلابیلگن وه استانبولدا ایکن محررک مسلکته انتساب ایتکن بر ذات ایدی. بزنگ منور قاری هیچ قاندای عصری مکتب وه عصری محیط کورمه مشدی.

اونگ خصوصیتی مه نه شو نقطه ده در. او اوز علمی معلوماتینی اسلام-تورک مدیئینگ قالیقلارندان سانالغان وه مثبت، مدنی علملر نامیغا هیچ بر نهرسه او قولمایتورغان تورکستانک ایسکی مدرسه لهرندهن آغان ایدی. اصلاحات فکرلهرینی وه یوللارینی اُک کوب باغچا سرای نگ «تر- جمان» ندان (1883-1918) ایشیتکن منور قاری، استانبولدان دینی، فنی رساله لهر، الفبا وه اوقوش کتابلاری کیلترب بو اثرلهرنی مطالعه ایتمهک آرقاسندا اوزینی اوزی یتیشدیریب، «اصول جدید» توغروسیدا تولوقچا معلومات توپلاغاندان سوک، جهالتنگ قالین بولونلاریله قاپلانغان تورکستان محیطینی آقارتو اوچون ذهنده مکمل پر پروگرام یاسامشدی. او بو پروگرامینی سیراسیله وه حرفیاً تطبیق ایتمهک عزمیله ایشکه باشلامشکن هر طرفدان دوشمانلار قارشیندا قالدی. باشدا تورکستانینگ او زمانغی بعضی قارا علماسی، آرقالارندا خلغمزنگ جاهل طبقه سی وه بونلارنگ تهنه سینه چار حکومتی منور قاریغا قارشنی چیقدیلا. منور قاری نگ بوندای قور- قولو شرائط ایچیده قاندای چالیشقانلغی توشونولسا اونگ ایرکه کلگی،

22

(1907)

فداكارلىقى، علويتى ھەر كىمگە دە ئىقراق آڭلاشلىسا كىرەك. منور قارى بزىنگ تور كىستاندا مىلى معارف، مىلى نشريات وە مىلى مفكورە چىلكىنگ ساغلام توخوملارنى چاچقان وە مىگ تورلو آغىرلىق وە توسقونلقلارغا قاراماسدان بولارنى كوكەرتىشكە موفوق بولغان بىر زاتىدر. اونىڭ آچغان مىلى مەكتىپلەرى تور كىستانىڭ مىگلىرىچە بالالارغا مىلى روح بىرگەن وە اولارنى يورت ھەم ملت سىوگىسىلە قوراللاتىرغان.

بوسىلارنى قارالاوچىنىڭ اوزى دە منور قارى نىڭ تاشكەندە كى «نمونە» مەكتىپىدە 6 يىل اوقوغاندىر. اونىڭچون مەن بزىنگ استادىمىز منور قارى نىڭ تور كىستانىمىز نىڭ ھەر تامانىغا يايغان «جىدىد مەكتىپلەرى» نىڭ اىچ يوزىنى ياخشىراق تانىمەن دىسەم ياڭلىشماسام كىرەك. بزىنگ اوز تور كىستان بالالارى، تورك بالالارى، چىنگىز خان وە تىمور اوغوللارى اىكەنلىكى-مىزنى اىلك تاپقىر زەھنىمىزگە اورونلاشتىرغان وە بزىگە يورت ھەم ملت سىوگىسى، مىلى بەنىك بىرگەن مەكتىپلەر شول «نمونە» مەكتىپى كى مىلى اوچاقلار بولغاندىر.

منور قارى نىڭ «نمونە» مەكتىپىدە بزى تارىخ وە جىغرافىا درسلىرى تىگىلەر كەن قاققاسىيا، قىرىم وە ايدىل بويلارىنىڭ طبىقى بزىنگ تور كىستان كى تورك يورتى بولغانىنى وە بوتون تورك-اسلام دونىاسىنىڭ بىرگەنە مستقىل مەملىكىتى اولاراق دا آنچاق توركىيەنى ايشىتەردىك. «نمونە» مەكتىپىدە كى مەملىكەتلىرىمىز بزىگە بوتون تورك-اسلام دونىاسى اوچون قاينىر وچى مەجرى، ادىب، شاعر، مەلم وە دولت كىشىلەرىنىڭ استانبولدا اوتورا تورغانلارنى، تورك سلطانى ياشايتورغان بو شەردە يەگى اصولدا تورلو مەكتىپلەر بارلىغىنى وە استانبولنىڭ بوتون تورك-اسلاملار اوچون مىلى اوچاق سانالاورغانىنى سويلەرلەردى. اونىڭچون بزى «نمونە» مەكتىپى اوچوقىلارى، تاكىچىك ياشدا اىكەن يورەگىمىز دە استانبولغا باروب او قوماق وە يورتمىز، ملتىمىز اوچون خادىم بولوب يتىشمەك تىلەگىنى تاشىر ايدىك. كوپىمىز بو تىلەك آر قاسىندان كىتەدىك. فقط آغىر شرايطنى اتلاب اوتىمەك بارچامىزغا مىس بولماق قالدى. بزىنگ مەكتىپىمىز دەگى اطلالار، خرىطەلار، غلوبوس (كرو ارض)

وە باشقا شولارغا اوخشاش اوقوتو جىهازلارنىڭ بارچاسى استانبولدا باسلىغان وە يا او يىردە حاضرلانغان ايدى. اوقوتو اوچون كىرەكلى بولغان بو نەرسەلەرنىڭ بارچاسىنى استانبولدا ساتوب آلوب كىرتىكەن ايدىلەر. شەبەسىز بولۇپ بزىنگ زەھنىمىز دە استانبولنىڭ بوتون توركلەر اوچون مىلى بىر مەركىز بولغانلىقى، قىنايتىنىڭ بىرلەشىپ قالىشىدا مەھم رول اويناغاندىر.

منور قارى «جىدىدچىلەر دورى» اتالغان اوينايشى دورىمىز نىڭ اڭ بويوك سىماسى، وە بزىنگ تور كىستاندا مىلى معارف، مىلى نشرياتىمىز نىڭ بانىسىدىر. او تور كىستانىڭ ترقىيور، مىلىپىرور نىسلىنىڭ اىلك استادى، اىلك ماھر غازىتچىسى، اىلك مەفكرىدر. منور قارى بزىنگ تور كىستاننىڭ اڭ ايشلىكلى بىر جماعت خادىمىدر.

«تارىخى فرىدلەر ياپار»، «تارىخ-ترجمە حاللاردان اىنقىسا، اتاقلى كىشىلەرنىڭ ترجمە حاللاردان عبارتدر» دىرلەر. مەنچە بزى ھەم «تور-كىستان تارىخىنىڭ اوتكەن عصر سوگىندان باشلانغان اوينايشى دورىنى باشدا منور قارى ياپدى» وە «تور كىستان تارىخىنىڭ «جىدىدچىلەر دورى» باشلىچى منور قارى نىڭ ترجمە حاللاردان عبارتدر» دىسەك ياڭلىشمايمىز. چونكە منور قارى بزىنگ سوگىنچى چارىك عصرلىق تور كىستان تارىخىنىڭ اڭ مەھم بىر سىماسىدىر. بو ساينىلى نورلو سىمانى تىكشىرمەك مىلى تارىخچىلەر رىمىزنىڭ بويونلارغا توشە تورغان وظيفەدر.

منور، اوز اسمىنە ياقىشا تورغان نادر بىر خلىقت ايدى. اونىڭ فطرى ذكاوتىدەن چاچىلغان نورلار تور كىستاننىڭ قارا مەھىپىنى كوبىدەن ياروغلا-توب، خلىقمىز نىڭ او يوشوق كوزلەرىنى كوبىدەن آچمىشدر. اوينايق خلىقمىز اوز يولىنى ارتق ائىق بىلگىلەپ، اوز مىلى املى آر قاسىندان بوگورمە كەدەدر. دوشماننىڭ قىلچى، توبى اونى بو يولدىن توختاتا آلماس. بالعكس آقزىلىپ تورغان قانلار، بىر يىلىپ تورغان قوربانلار، شەھىدلەر بزىنگ ائىقام حىمىمىزنى كوچە بىر تىپ، بزىنگ استىقلال عزمىمىزنى كون كوندەن اولغايتماق قالدىر. بويوك استادى منور قارى نىڭ پاك روچىگە فاتحەلار...

مرحوم سید عبد اللہ

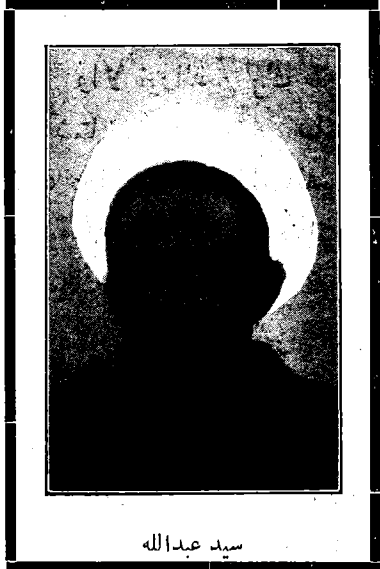
باشقارمادان: هندستاننگ دہلی شہریندہ مدرسہ اوقوب یورگان تور۔ کستانلی طلبہ لہردن آلتغان مکتوبہ تاشکندلی توغانمز سید عبداللہ افدینک وفات ایتکہ نلگی خبرینی اوقودوق. بو، سید عبداللہ افدینی بیلگن ہر بر تور کستانلینی کوب قایغرتا تورغان قارا بر خبردر. سید عبداللہ افدی تور کستاندا ایکن ملی حر کتمز گہ یاقندان قاتناشیب، فعال صورتہ ایشلہ شیب کیلگن آچیق فکرلی منور وطنداشلاریمزدان ایدی. سوک چاغلار وطندا قالب ایشلہش ہیچ ممکن بولماغانیدان مرحوم هندستانغا اوتوب چیققان ایدی ہم پشاورده کوب حرکت ایتب، تور۔ کستانلیلار آراسیغا برک فکرینی تاراتیب یورگان ایدی. آغیر خستہ لغینا باقماسدان ملی ایشلہریمز یولینی قووب دہلی گہ کیلگن ایدی. بورادا خستہ لغی اولنا ییب، 22. XI. 33 ده 47 یاشندا ایکن وفات ایتمشدر. اللہ مرحومنی رحمت ایله سین، یاتقان ییرینی یومشاق ایتسین. مرحوم سید عبداللہ نگ خاطر ی ایچون توبہ ندہ اونگ «یاش تور کستان» باشقارما۔ سیغا یازغان سوگنی لکتوبندہن، ییر آزلغندان، بعضی پارچالارنی باسما قدامز (*).

«ای بہادر یاش تور کستان قہرمانلاری! بزہر آتا وہ آغلاریگز تاغما تاغ پیادہ وہ آندا یوروب بوتون 35 میلیون روسیہ تورک مسلمان مظلوملہرینک آہ وہ دادینی تاغ، چوللہ آراسیدا یاتقان غیور وہ قہرمان آفغان برادرلہریگز قولایغیا یتکوروب بولشہ ویکلہرنگ وحشتلہریدین اولارنی آگاہ قیلیب یورامز. ایمدی امیدیمز وطن ایچیدہ گی وہ خارچہ۔ داگی شجاعتلک، غیرتلک وہ حمیتلک یاش قہرمان تورک بالالاریغا باغلیدر. بو یاشلار دلیدہ قایناب جوش وہ خروش قیلیب تورغان، محبت وطن وہ استقلال وطن بو یاشلارنی، بولشہ ویکلہرنگ تور کستان اوستینا قیلیب تورغان غدار خیانت، ظلم، ستم، برباد دین وہ برباد وطن، برباد

(* مکتوب پشاوردان نویابر باشلاریندا یوباریلغان.

ناموس، برباد دولت وہ تحقیرلہری بولارنگ صبر کاسہ لہرینی تولدوروب تاشتوردی. بولاردا ایمدی صبرغا وقت قالما دی. کیچہ کوندوز فکر وہ ذکرلہری استقلال وطن اوچون کویوب یانما قدا، فقط گہ فرصتغا منتظر۔ درلہر. ہر کون ہر طرفدین مملکتہ کی عالی وہ اورتا مکتب طلبہ۔ لہرینک استقلال وطن یولیدا حرکتلہرینی ایشیتب تورامز. ایلگہری بزہر علمسزلیک وہ اتفاقسزلیک یولیدا مونداغ قربان وہ برباد بولدی. ایمدی الحمدللہ اوزیمزدہن عالی وہ اورتا مکتبلہر بتریب چیققان

دوقتور، انجیروہ تخنیکچیلہریوزلہرچہ ایس میگلہرچہ کورونوب بورادر. ایمدی بز وطن آدارہ سیچون باشقالارغا محتاج ایسمز. تور کستاننک قہرمان یاش یورک تورک بالالاری ہر بر جہتدہن وطن استقلالی وہ آدارہ سیگہ کافی وہ شافی درلار. ہمیشہ مینم کوزمدہن تور کستان شہرلہریدہ استقلال بایراغی آستیدا تور کستان یاش تورک بالالاری کوکرہ کلہرینی کیریب صاف بولوب اوتوب تورادرلار وہ اوتوب توروشلاریغا ایمان کاملدر.

سید عبداللہ

البتہ تور کستان تورک بالالارینک روسلارنی اوز موز صحرالاریغاچا قووب آلیب باریشلاریغا ایمانمز کاملدر. ہم دہ تور کستان مظلوم وہ مظلومہ خانون قزلارینک ناموسلارینی غدار ظالم فلید بولشہ ویکلہر آیاغی آستیدان خلاص قیلماقلارینی مذکور مظلوم وہ مظلومہ لہر ایکی قولاق وہ ایکی کوزلہری ایلہ آہ دیب یوللاریغا انتظار چیکیب تورادرلار. یاشاسون یہ گی قورولادورغان تور کستان تورک اسلام جمہوریتی. یاشاسون تور کستان تورک اسلام جمہوریتینی قوروشدا کیچہ کوندوز تینماسدان غیرت قیلیب یورگان تور کستان یاش قہرمان تورک بالالاری. یاشاسون کوزیم او گیدہ تور کستان قلہلہری اوستیدہ سلام قیلیب یارپرلاب تورغان استقلال بایراغی. یاشاسون تور کستان گہ نچلہر برلگی!.

سید عبداللہ تاشکندی.

تورکیه-ساویت دوستلغی

(والا نورالدین بیک مقاله‌لری مناسبتیه)

«خبر» آتلق استانبول غازیتاسینگ (14 وه 15 نچی دیقابر داچیقان) ایکی ساندا وا (لا) نورالدین) بکنگ اوچ مقاله‌سی باسیلیب چقیدی. بونلاردان ایکیسی «بوتون دونیادا کی تورکلر... تانیشگر!» وه بریده «آلی ملیونلق برکتله داغیلماق تهلهکنده...» باشغی آستندادر. بو مقاله‌لرنگ مفهوله‌ری اسمله‌رئنده آچیق آگلاشیلماقدادر. بونلار، عینی والا نورالدین بیک طرفیدان یازیلغان وه بزنگ تامانمزدان «باش تورکستان» نگ 48 نچی ساندا تماماً کوچورلوب باسیلغان ایکی مقاله-نگ دوامی در. والا نورالدین بیک تورکچیلک مسئله‌سینی لازم کیلگن درجه‌سند تورکیه مطبوعاتی صحیفه‌لارندا وضع ایتکن برنچی وه ایمدیک برده‌ن بر تورک محرری در...

تورکیه چیگه‌له‌ری تاشقاریسنداغی تورکچیلک مسئله‌له‌ری ایله‌ده علاقه‌دار بولماق، قطعاً باشقا برکیسه‌گه قارشى دوشمانلق کورسه‌تمه‌ک وه یا کیم ایله بولسا بولسون دوام ایتب تورغان سیاسی رابطه‌نی بوزماق دیمه‌ک ایمه‌سدر وه بولالمایدنر. بو، یالغز، بوکونکی سیاستنگ یاقین منفعلله‌ری خاطر ایچین حاضرغی تورکیه‌نگ ایده‌ولوژی (غایه‌وی) اساسینی تشکیل ایتکن کیله‌چه‌کده کی تورکچیلکنگ بو یوک منفعلله‌رینی کوزده‌ن یوقاتماق لازم کیلمه‌تورغانلغینی غنه افاده ایتهدر. ساویت اتقاقی حدودی ایچنده کی تورکلکنگ مقدراتی خصوصنده چیکدیگی تلاش وه قایغوسینگ افاده‌سینی بوکونکی ساویت ره‌ثیمی ایله تورکیه جمهوریتی آراسندا قائم دوستلق ایله او یونلاشترماق ایسته‌گن والا نورالدین بیک بونی کوب یاخشی آگلایدنر.

«ساویت ره‌ثیمی ایله تورکیه جمهوریتی آراسنداغی دوستلق!»... بو مقاله‌مزده بز مه‌نه شو خصوصده بر آز سویله‌ب اوتمه‌ک ایستردک. والا نورالدین بیک «استقلال» غازیتاسندا (47 نچی ساندا) ساویت ره‌ثیمی

ایله تورکیه جمهوریتی آراسندا هیچ قاندای بر دوستلق بولالماسلغینی تثبیت ایتکن میرزا بالا بیکنی تکذیب ایتب یازادر، که: «بز قومشومزله (یعنی ساویت روسیه ایله) دوستز... بوندان متقابلاً یکدیگریمزه فائده-له‌ریمز دو قونور؛ وه دائماً اپی کچینه‌جه کز...»

تورکیه-ساویت دوستلغی بوکون بر حقیقتدر. بونی انکار ایتب بولمایدنر. لاکن، تورکلک اوزرنده والا نورالدین بکنگ مطالعه‌سی طرزنده سوز سویله‌نر ایکه‌ن، ایک یاخشسی، بو تورکیه-ساویت دوستلغی حقدا ایسکه‌رتمه‌سلک کیره‌ک. میرزابالا بیک، ساویت ره‌ثیمی ایله تورکیه جمهوریتی آراسندا هیچ قاندای بر دوستلق یوقدر وه بولا آلماس‌دا، دیب یازدیغی زمان، طبیعتیه، والا نورالدین بیک طرفندان وضع ایتلگن تورکلک مسئله‌سیگه اساسلانماقدادر. بو نقطه‌ده میرزابالا بیک په‌ک حقلیدر. ساویت ره‌ثیمی ایله تورکلک، بری بریگه قطعاً یاناشا آلمایتورغان ایکی قطبدر.

مه‌ن بو بیرده بر نیچه آیریم مثال کتیره‌مه‌ن. 1919 نچی ییلنگ یازندا مای آیینگ سو گلارندا، تاشکندده تورکستان تورک «قومونست تشکیلا-تلاری» نگ برنجی قورولتایی توپلاندى. بو تشکیلاتلار ساویت حکومتینگ اوزی طرفیدان وجودگه کتیریلگن وه باشلاریغا ساویت ایده‌ولوژیسیگه بیریلگن آداملار قوبولغان ایدی. بز — بو سطرلارنی یازوجی ایله یه‌نه بر قانچا باشقا تورکستانلی — تورکستان ملی کوچله‌رینی متواضع بر مختاریت بایراغی آستندا توپلاغانمز اوچون قانون خارجنده دیب اعلان ایتلیب، مملکتمزنی ترک ایتب چقیشغا مجبور ایتلگن ایدیک. ههر طرفدان قورولتایغا کیلگن قومونست تورکلر، تانار، باشقورت، قازاق، قرغز، اوزبیک، تورکمه‌ن کبی تورلو-تورلو آیریم قبیله‌آتلارینی تاشلاشقا، آیریم فرقه تشکیلاتلارینی برده‌ن بر «تورک قومونست فرقه‌سی» آستندا بزله-شتریشکه وه تورکستانی ساویت روسیه حمایه‌سی آستندا «تورک ساویت سوسیالیست جمهوریتی» دیب اعلان قیلشقا قرار بیرگن ایدیلر. بونون دونیا ملتله‌رینی ملی تعیین مقدراتقا بالذات اوزی چاقرغان ساویت حکومتی

یله سزمی، بو قرارنی قانداق قارشى آلدی؟ بر قانچا وثیقه لاردان مهن یالغز بر گنه سینی، مهنم فکر مچه «تور کله رنگ داغی لماق تهلکه سینی» اڭ بارز صورتده کورسه نه تورغانی اوستندا بر آز توقاب اوتهمهن. موراوه یسکی (لوپوخوف) دیگهن بریسینگ «اورتا آسیاداغی انقلابی حرکتلر تاریخنا عائد» نام رساله سینی آلامهن. بو کتاپچا اوزبیکستان دولت نشریاتی تاما- نیدان تاشکندده 1926 نچی ییلدا باسیلغان وه «ساویت فرقه مکتبله ری وه سیاسی سواد مکتبله ری اوچون درسلك» دیب ییگیله نگهن. بو کتاپچا- ننگ 26 نچی بیتنده مهنه شولارنی اوقویمز:

«یرلی (یعنی تورکستان) اخلق کتله سینگ اشکیلاتی، ملی منور زمره ننگ ساویت حاکمیتینی ملی تعین مقدرات اوچون استفاده ایتمهك کبی بویوک عاقبتلار توغدیراتورغان نحو فی یولی ایله کیتدی. تیزده ناق بو «ملی حرکتلر» پان تورکیزمگه، شرقنگ مظلوم ملتله رندهن بردهن بر تورک ملتی یاراتماق حرکتیگه آییلندی.»

بولشه ویکلهرنگ بو نظریه سینی تفسیر ایتب اوتورمایمز. آپ-آچیق کورونوب توروبدر، که ساویت ره ژیمی تورک اوروغلارینگ پهك طیبی بولغان تورک ملتی شکلنده، ساویت روسیه سی حمایه سی آستندا بولسادا، برله شو حرکتلهریگه قارشیدر. بو قارشیلقننگ عملی نتیجه لهری بوگون ههر کیمنگ ده کوزی آلدندا تورادر: تورکستان تورکله ری «پارچا»- لانغان، بر بوتون تورک ملتندن، بربرندهن «سدچین» وه کیچیلمه س «او-چوروم» ایله آیریلغان بیش آیریم «ملی جمهوریت» یارانیلغان.

ایکنچی بر مثال. بوندان بر نیچه ییل ایلگه ری بر تورکستان تورکی تورکیه حقندا بر مقاله یازوب ایدی. آقارانی تصویر ایتهر که ن او شهرنی قاپلانغان گونش شعاعلارندان بحث ایتکه ن وه بویوک ملت مجلسینی سر- بست خلق اراده سینگ، واسطه سی دیب آناغان ایدی. مهنه شونگ اوچون مقاله ایگه سی ... پان تورکیزم ایله عیبله نگهن وه «کمالیزم» که سیمپانی به سله که نیچون تعقیباتعا معروض قالغان ایدی. بو کونکی تورکیه ننگ ساویت دوستلارینی آیتسا غضبلاندرغان نهرسه، آقارا اوستندا نورلانغان گونش

شعاعلارینگ ایسله تیلیشی بولغان؛ چونکه ملی تورکیه ننگ قزیل دوستلاری «گونش شعاعلاری» ندا ئه لله قانداق بر معنا، تورکستان لیلارنگ تورکیه- که قارشى قانداق دا بولسا بر «پان تورکچیلک» سیمپانیسی بار دیب قارادیلار (*).

اوچنچی مثال، یاقینداغنه بولوب اوتکه ن بر وقعه در. بو، شوندان عبارتدر که تورکیه جمهوریتینگ ساویت دوستلاری تورکستان تورکله- ریگه یه گی تورکیه ننگ ملی بایرامی مناسبتیله بر گنه سوز ایله بولسادا اوز صمیمی توغولارینی ییلدیریشکه اذن بیرمه دیلر (بو توغورودا «یاش تورکستان» ننگ بوندان اولگی سانیغا باقیلسین).

بو اوچ مثالگه قوشومچا قیلیب، بونلارغا اوخشاغان سانسز مثال- لاردان برده شونی کورسه ته مز، که تورکستاندا «تورکیه تورکچه سنده» قوللانا تورغان جغرافی اصطلاحلار، اسمله ر قطعی صورتده منع ایتلگهن وه «کمالیزم» او بیرده «موشتومزورلق» («قوللاکلق») دیب توصیف ایتله در. بو سوزنگ سیاسی معناسی والا نورالدین بیگکه یاخشی غنه معلومدر، دیب او یلیمز.

مهنه بو سببله رده ن، «ساویت ره ژیمی ایله تورکیه جمهوریتی آرا- سنداغی دوستلق» دان یالغز، تورکچیلک ایله ههر قانداق رابطه خارچندا، ساویت ره ژیمینگ ساویت قول آستنداغی تورکله ر ایله آمادولو تورکله ری آراسندا یاراتدیغی «سدچین» غا راضی بولوب؛ «کمالیزم» نی «تورکچی- ملک» ده ن اینجه ده ن اینجه آیریب، کیچیک تورک آذربایجاندا 17 تورلو تیل؛ ملیتجه بر وه بولونمه س تورک تورکستاندا بیش «ملی جمهوریت» یاراتیلما سنه راضی بولوب، «اللی میلیون تورکک پارچالانماسی» نی راحت، راحت سیر ایتب وه «بوتون دونیاداکى تورکله ر... تاشکیر!» شعارینی دا بر چیتکه قویوب توروب بحث ایتمهك لازم کیله در.

بو کونکی سیاستنگ اوتکونچی منفعتلهری بعضاً بو کیبی نهرسه لهرنی طلب قیلادر وه حتی بوگا مجبورده ایتهدر. والا نورالدین بیکنگ مقاله-

(* بو حقدا وقتیله «یاش تورکستان» دا یازیلغان ایدی.

سینه تورکیه حدودلری خارچندادا تارقالاتورغان همدده تورکیه افکار عامه سینک اجنیلەر کوزنده ایگ مسئولیتلی ترجمانی حسابلانا تورغان بو۔ یوک تورک مطبوعاتی صحیفه لارندا عکس صدا بولماونی، بزنگ اوپلا۔ ویمزچا، مه نه شو حال ایله گنه ایضاح ایشمهك ممکندر۔
 والا نورالدین بیک اوزینگ اولگی ایکی مقاله سینغا («یاش تور۔ کستان» ننگ 48 نچی سانغا باقیلسین) «روس دوستلار» دان جواب کوت۔ که نلگینی بیلدیریب «خبر» غازیتاسینگ 15 نچی ده قابر ساندایازادر: «... هر فرصته سوز سویلمه میی، بیاناتدا بولونمای پهك سه وهن، لافلا۔ رینی، یازیلارینی هیچ ئه سیر گه مین روس دوستلاریمزك، بر کلمه ایله بگا جواب ویرمه مه کله رینی شایان حیرت بولدم. معافییه، هایدی، دیه لم که، اونلار سیاسی شخصیتلاردر؛ بونوف بالذات جواب ویرمه دی. فقط، ساویت مطبوعاتی دا، او زماندان بهری تدقیق ایدیورم. اونلار دادا بر سطر ایضاحات یوق.»

والا نورالدین بیک: «بو نه در؟...» دیب سورایدر.

«روس دوستلار» اوز مطبوعاتلاری صحیفه لارندا والا نورالدین بیک ننگ مقاله له ریگه بر جواب ویرمه لر می ایکن؟ بو، کوب شبهه لیدر. لکن جواب بیر گه نله ری تقدیرده هم اونلار ننگ جوابلاری عادتده «دوستلار» دان کوتولگه ن بر جواب شککنده بولمایدر. والا نورالدین بیک وه بوتون اونگ کبی تورکلکنگ آتشین وه آچققدان آچقق مبارزی بولغانلار اولدهن بیلمه لیدر له که «بولشه ویک روس دوستلاری» هیچ بر زمان تورک ملی وه مدنی برلگینی داغیتماق یولندان آیریلما سلا ره وه اونلار تورک عالمی ایچنده قوردوقلاری «سدچین» نی بوزماسلا ره، حتی اونی بر آزدا نغیتا جاقلاردر. ساویت حکومتی معاهده له ره، اتفاقلا ره وه حتی هدیه له ره ایله تورکیه بیله ن دوستلغینی محکم له یه جه کدر وه بونگله بر زماندا تورک اولکه له رینی وه تورک اوروغلارینی بربرنده ن آیریش وه اونلارنی داغیتیش اینشینی ده قوتلاندر ایا جاقدر...

والا نورالدین بیک ننگ حقیقی تورکچیلکنگ مدافعه سی یولنداغی

بو آچقچاسنه وه جساتلی چیقیشلاری اوچون اوگا یوره کده ن تشکر له ره ایتهمز. اونگ بو چیقیشلاری ایکی نقله نظر دان شبهه سز فائده له ره کتیرمدر. برنجی: تورکیه ده، تورکیه جمهوریتی ننگ «روس دوستلاری» ننگ ملی۔ مدنی مفکوره مز بولغان تورکچیلکنگ امانسز دوشمانی ایکه نلکله رینی آکلایا جاقلار. ایکنچی: بز — تورکیه ننگ «روس دوستلاری» ننگ ظلملاری آستندا ایزیلمه کده بولغان تورک ایلله رینگ مئلله ری — تورک۔ چیلک تاووشینک هلی اوچمه گن ایکه نلگینی آچقچاسنا سویله شگه امکان تاپامز.

«بر قالدیرغاچ (قیرلانغچ) ایله کو کلمه (بهار) بولماس» دیر له ره. فقط، کو کلمه سیزیلمه سه قالدیرغاچ دا چیقماس...

* * *

به نم گوروشم:

بوتون دونیادای تورکلره!... تانیشکوز!

(استانبولدا چیقانورغان «خبر» غازیتاسینگ 14 برنجی کانون 1933 نچی تاریخلی 665 نچی نومرولی ساندان عینا کوچورولدی)

تاریخک بوتون دورله رنده قورولان تورک دولته ریله، تورک خلقلار ریله علاقه دار اولویورز. حتی، قبل تاریخ دینه ن داها ایسکی زمانلارا قدار آتالاریمز له مشغول بولونیورز. بونلارک یاشایشلارینی، چالیشیشلا۔ رینی، اوتوروشلارینی، قالدیشلارینی، اثر له رینی، ظفرلارینی، آلمله رینی اوگره نمه که وه مکتبده کی چوجوقلاریمز اوگره تمه که قالدیشیورز.

کندی ملتزم له بو صورته علاقه دار اولوشومز یه گی بر شیدر: ایسکی۔ ده ن کتابلاریمز، تاریخده یکدیگر له ریله محاربه ایدن بر عرب، بر تورک اوردوسندان بحث ایدر کن، عربک طرفلیسی اولاراق وقعیی جانلا۔ ندیریر لاردی. تورکی غدار، ظالم گوسته ریر له ردی. چونکه، مدرسه

تحصيلی سببیلہ عرب اثرلہری اوقونور؛ اونلار، مأخذ توتولوردی. داها سوگرا منورلہریمز، تاریخ بختلہرینی آوروپا منبعلارندان تدقیقہ قویو۔ لدیلار. طرفگراہہ پازیلیمش اکثر فرنگ اثرلہرنده، تورک، مدنیت، یقیجیسی اولاراق جانلاندریلمدیغی اوچون، مکتبلہریمزده، اجدادیمز، تورونلارینا اولیہ ظالم وه قانلی بهلله تدیریلدی.

حالبوکه، جمهوریت معارفی، تورکگ نه شرفلی وه نه ایسکی ماضیسی اولدیغینی اورتایا چیقارمیش بولونیور. حتی انصافلی وه حقیقتی ساقلاماز غرب مؤرخلہرندهن بر چوقلارینی دا شاهد اولاراق، ملتزمگ نه مدنیتلہر قوردیغینی، انسانغا نه ایلہری آدیملار آندیردیغینی تثبیت ایتدی.

بورایہ قادار اولان جهت پەك اعلادر.

یعنی، شیمدیکی ملیتچی حرکت، ماضی یه قارشلی اولان وظیفہسینی یاپمشدر. تورکیہ حدودلہری ایچنده، حال حاضرہ وه استقباله عائد اولان وظیفہلہرینی ده یاپور؛ داها دا یاپاجاقدر.

لاکن بر جهت وار: بوگون دنیا یوزنده یاشیان تورکلہر، یالگر بزم دولتگ سیگرلہری ایچنده ده گل که... بز، اون بیش میلیونز... دنیا یوزنده کی تورکلہر ایسه، آلی کسور میلیوندر!... ماضیہ کی تورکلہرله مشغول اولدیغیمز کیبی بوگون یاشیانلارله نیچین اولمیورز؟

بر اینگیلز متفکری، عالمی، محرری، یالگر لوندرہ شهریلہ، حتی بریتانیا آطہ لاریلہ اوغراشماز. اینگیلزلہرہ تعلق ایدن موضوعلارینی ساده جه بوتون ایمپراتورلنگ ایچندهن ده آماز... اونگ استهداف ایتدیگی بر شی واردر: اینگیلزجه قونوشان، اوقویان تکمیل انسانلار... بوگہ نیش جامعہنگ هپسیلہ علاقہدار اولور!

فرانسوزلارگ غازیتالاری، معارفلاری وه سائر حرث مؤسسہلہری ده اولپلہدر: «لو تانگ» (Le Temps)، «لو ماتن» (Le Matin) وه «لو ژورنال» (Le Journal)، فرانسزجه ایلہ بوتون انسانلاری استهداف ایدہر...

تورلو تورلو راهبلہر، آنا دیللہرینی آسیالاردا، آفریقالاردا یایماق ایچین، بدویلہر، وحشیلہر آراسندا مکتبلہر آچیورلار.

بزم منورلہریمز ایسه، کندی محیطمزمگ دیشنده کی تورکلہرله هیچ اوغراشمیور. آذریلہری، عجم تلمقی ایدیورز. داها اوزاقلاردا اوتوراه۔ لاردان ایسه خبریمز یوق. ژاپونلارگ چینلیلہردهن نه کیبی وصفلارله آیریلدیغینی بیلیمہن وطنداشمز موجود ده گیلدر. ایشته سزہ سورویورم... اوزیک ایلہ قیرغز وه تورکمن آراسندا مناسبتلہر وه فرقارلار نه در؟... اون-اون بیش عصر وه یا اون-اون بیش سنہ اول نه حالدا ایدیلہر، شیمدی نه حالدا درلار؟...

سورویورم...

بیلمیورسگز...

حالبوکه گرک عرق، گرک دیل نقطہسندان بر ارضوملو، بر قسطمونیلی، بر مرینلی تورک یکدیگرینه نه قادار یاقینسا، بو اوزیکلہر، بو قرغزلار، بو تورکمنلہر، بو آذریلہر بزہ او درجه یاقیندر. اونلارله عینی لسانی قونوشیورز... بونلار، او قادار تورکدر!

«خبر» غازیتاسی، تورکیہ طیشندا کی تورکلہرله نه درجه علاقہدار اولدیغینی بولغارستاندا کی عرقداشلاریمزمگ یاشایشیلہ برنجی پلاندا اوغراشان یگانہ تورک غازیتاسی اولاراق اثبات ایتمشدر.

بوگون، برنجی صحیفہمزده، سووہت حدودلارندا کی تورکلہرہ دائرده بعض معلوماته تصادف ایدہجه کسگز. بو، ایلک آدیمیوزدر.

«خبر»، بویله لکلہ، علاقہ ساحہسینی گہ نیشله تمش اولویور. آلی کسور میلیون تورکگ دیل وه حرث برلگینی تأمین مجادلہسی آچیور. قومونیسٹلارگ بر شعارلاری واردر: «بوتون دنیا ایشچیلہری برلہ-شیکز!» دیرلہر. بز، بوگا نظیرہ اولاراق بر عمدہ اورتایا آتالم:

«بوتون دونیادا کی تورکلہر... تانیشگز!» (وا. نو.)

* * *

آلی میلیونلوق برکتله داغیماق تهلكه سنده...

(استانبولدا چچا تورغان «خبر» غازیتاسینگ 15 برنجی کانون 1933، 666نجی ساندان عینا) لهجه فرقیله گوره آبریلان تورکلر باشقا باشقا آلفابه قوللانور وه بربرینی آکلایور.

دوینا یوزنده کی اللی کسور میلیون تورک، ایسکیدهن عینی یازی پی او قوردی. بزم غازیتالاریمز، کتابلاریمز، باکوله ره، تاشکندلره گیده-دی. اورادا کی عرفداشلاریمزک آراسندا کی عالملهر قیمتی اثرلر میدانه گئیردی کچه بزده آلیر، کتبخانه لهریمزده ساقلاردق.

حالبوکه دوستمز اولان بولشه ویک روسیه، بو دوستلغه هیچده یاقیشما جاق صورتده، بزیمله عرفداشلاریمز وه دیلداشلاریمز آراسندا کی حرث مناسبتینی کیسمشدر. تورکیه ده چیقان بر اثری، بر غازیتایی سووه توره کلرینه گونده ریب او قوتماق قابل ده گیلدر.

داهاسی دار: تورکچه پی طبقی بزیم کبی قونوشان سووه تورک له رینه بزیم یه گی آلفامزدهن پهک باشقا تورلو آلفابه لهر قبول ایتدیریلمشدر. حتی، «گه لیورم» دیه جهک بیرده «گلیهم» یاخود «گلیهن» ایاتلهر اها لیسینه:

«— سز بربریکزدهن آیری سگز! ایشته باقیگ! بریکز بر تورلو، بریکز اوته کی تورلو قونوشور سگز!» دینلمش؛ بونلارک ههر برینه باشقا بر اسم قونولوب باشقا بر آلفابه ویریلمشدر.

بو آیریلقدان استفاده ایتمهک، یه گی تشکل ایدهن «مستقل دولت» ده بر موقع قاپماق ایسته یهن بعض ماجراجی بیرلی منورلرک:

«— نه وهت... بز قومشو ولایتده کیندهن آیری ملتز...» دیمه لهری اوزرینه:

«— باقیگ... ایشته، کندیلهری بویله سویلیور... کندیلهری ایستیور!» دینلمشدر.

«سووه تله ر، ملتله ر کندی آرزو ایتدیکلهری شکلده کندی مقدره-»

تلارینا حاکم اولماقدا سربست بیراقیر» عمده سیله یوقاریگی سوزلهر، تألیف ایدلمشدر.

اگر قره ملین «آرزو ایتسه» شبهه سز، بوتون روس شهرلهرنده، کویله رنده ده:

— بز یکدیگ ریمزدهن فرقلی بر دیل قونوشور! بز موسقوا- نیکندهن آیری بر آلفابه لازمدر! — دیهن آداملار تومهن تومهن ظهور ایلیه بیلیر. فی الحقیقه، آلمانجا ناصل آیری-آیری دیئاله کتله ری احتوا ایدیور- سا روسچه ده اوله در: موسقوادا ایکن مشهور بر دعوی خاظر لارم. آیری-آیری ایاتلهردهن گلیمش ایکی روس کویلو سیله آکلایا بیلمهک ایچین، روس حاکم، ایکی ترجمان قوللانمشدی! بوکا رغماً دعواچی کویلوله رله حاکمگ قونوشدینغی دیل عینی ایدی: روسچه! وه بو روسچه نگ بر تک آلفابه سی، بر تک یازی شکلی واردر. شاید کویلوله ر:

«— بز آیری دیل قونوشورز... تاریخده فلانچه پره نسگ تبعه- سیدیک... بناء علیه باشقا ملتز... اونگ ایچین بز باشقا بر آلفابه لازمدر!» دیسه له روه روسیه نگ بیگلهرچه کوبندهن، شهرندهن عینی سهس چیقسا، قره ملین: — پهک اعلا!... می دیه جهک؟... «ایشته کندیلهری سویلیور! کندیله- ری ایستیور... «ملتله ر» کندی آرزو ایتدیکلهری شکلده کندی مقدراتلا- رینه حاکمدرلهر...» نظریه سی یه نه تطبیق اولونا جاق می؟... خایر!... او زمان قضیه ده گیشه جهک!

دونکی نسخه مزده، رسولزاده نگ استقلال غازیتاسندان آلمش، یازیوردق: آذربایجاندا 17 تورلو آلفابه احداث ایدلمش. روسیه نگ عینی صورتده بابل قولسی حاله گه لمه سنه موسقوا راضی اولمیه جاقدر. ته کم، بزده کندی اوز دیلیمزک بو حاله گلیمه سنه راضی اولما راق، دوست یلدیگیمیز سووه ت حکومتینگ تورک جامعه سی وه حرثی اوزرنده تطبیق ایتدیگی پارچالایجی سیاست علیه نه آجی-آجی شکایتلهرده بو- لونماق مجبوریتینی دوویوروز.

جمهوریتک اونونجی ییل دونومنده مملکتیزی زیارته گه لهن وورو- شیلوف هیئنده کی سوووت معارف قومیساری بونوف یولداشا، او زمان منسوب بولوندیغیم غازیئادا سیرا ایله آچیق مکتوبلر یازمشدم:

1 — تورکیه وه سوووت تورکلهری آراسندا، هیچ اولمازسا چار وه سلطنت دورنده اولدیغی قادار نشریات مناسبتینگ تأسیسینه، آقارا- دا کی رئیسله ریمزله آگلاشاراق، مساعده ایدیگ!

2 — تورک دیلی غیرمتجانس یه کی آلفابه لهر یوزندهن پارچالانیور. عموم تورکلهر آراسندا بر آلفابه قورولتایی یاپمازی تأمین ایدیگ!

بونلاری سویله دیکدهن سوگرا، بزه گتیردیکلهری توپدان، تو- فه گدهن، بونگ داها قیمتی بر هدیه اولاجاغینی دا علاوه ایتمشدم.

اوگونلر، عینی فکرلهری دفعاتله یازدم. دولما باغچه سراینده کی بالویه گیتدیگم وقت، «عجبا نشریاتمزدان خبرلهری یوقمو؟» دییه مادام ووروشیلوفک بر تقریب آغزینی آرام: «مطبوعات بولته نیله مقاله لهر یگیز

نشر اولونیور!» دیدی.

هر فرصته سوز سویله مایی، یاناندا بولونمایی پهك سه وون، لافلارینی، یازیلارینی هیچ اسیر گه مین روس دوستلاریمزک، بر کلمه ایله بگا جواب ویرمه مه کله رینی شایان حیرت بولدم. مع مافی، هایدی، دیه لم که

اونلار، سیاسی شخصیتلاردر؛ بونوف بالذات جواب ویرمه دی. فقط، سوووت مطبوعاتینی دا، او زماندان بهری تدقیق ایدیورم. اونلار دادا بر

سطر ایضاحات یوق.

بو نه در؟...

فقط، سکوتدهن دولایی جسارتم قریلمیور: اونه دن بهری اورتایا آتماق ایسته دیگم بو مسئله ده اصرار ایتمه ک ایستیورم. بالخاصه، بولغار-

ستاندا کی تورکلهری، جانله، باشله، ایلك موضوع پلانته گتیره ن «خبر» ک ستونله رینی بویله بر مجادله ایچین پهك آلوریشلی بولو یورم.

وه شو عمده یی بو مناسبتله تکرار لیورم: بوتون دونیادا کی تورکلهر تائیشکز، آگلاشکز!

(وا. نو.)

بوتون دونیادا کی تورکلهر... تائیشکز!

(«خبر» غازیئاسی نك 14 برنجی کانون 1933، 665 نجی سانندان عینا)

بهرلینده چیقان تورکچه «استقلال» غازیئاسی یازیور:

«سووه تله رده کی تورکله رگ حالی فنادر. دیله لری پارچالانیور، روسلاشورلار...»

بهرلینده رسولزاده محمد امین بیگک باش محررلگی آلتندا چیقان تورکچه «استقلال» غازیئاسینگ بر کانون اول تاریخلی سوگ گه لهن نسخه-

سنده، «میرزابالا» امضالی علاقہ یی جالب اوزون بر مقاله یی او قودق. بونگ ایچنده کی بر چوق فکرله ره اشتراک ایتمیورز. مثلا: «میرزابالا»

تورک جمهوریتی ایله سوووت ره ژیمینی دوست تلقی ایتمیور. خایر، بونی دوغرو بولمیورز. بز، قومشومزله دوستز... متقابلاً یکدیگریمزه فائده-

لهریمز دو قونیور؛ وه دائما ایی گچینه جه گز... لاکن، «استقلال» غازیئا- سینگ محررینی، آشاغیده یازدینی سطرلاردا ایی جه حقلی بولدق.

درج ایدیورز:

«استقلال» غازیئاسی، اول، جمهوریتک اونونجی ییل دونومینی تبریک ایچین آقارایا دونیانگ دورت طرفندان هیئتلر گه لمه سنه رغماً،

سووه تله رده کی مستقل تورک دولته رندهن برتک فرد گه لمه مش اولماسینی غریب بولدوغینی قید ایدیور... «ووروشیلوف هیئی ایچننه 13 یهودی،

حتی ئهرمه نی بیله وارکن بر تورک یوقدی!» دیور. سوگرا، سوووت تورکله رینگ نه حالدا اولدوقلارینی سویله آگلائیور:

«کوچوک بر آذربایجاندا 17 چشید حروفات وه 17 لسان وارد. داغستان، شمالی قافقاسیا، تورکستان «لسانلاریله» آلفابه لهرینی

سایماق ایچین یویوک زبر متخصص هیئینگ سنه لهرجه چالیشماسی گیره ک- در. ایکی- اوچ ییل اول آذربایجاندا وه داغستاندا عمومی ادبی وه علمی

دیل اولاراق استانبول تورکچه سینگ قبولی لهنده باکو مطبوعاتندا بر جریان اویانمشدی. قومونیستلار، بوگا قارشی چیلدیریورلاردی.

«عثمانلی لسانیله برابر مملکته بورژوا، پان تورانیزم، کمالیزم فکرله ری گیره وه پروله نار حاکمیتی چوکه را» دییه، بو فکرک طرفدارلاری

داغیلتدی. اوندان سوگرا پارچالاما وه داغیتما جرکتینه گرمی ویریلدی. آذربایجان مکتبله رنده او قویان داغستان وه شمالی قافقاسیالیلار آرتق قبول ایدیلمه دی. آذربایجان تورکلهرینگ بینه سنده تات، تالش، کورت، او- دین، آوار، سه زگی («له زگی» او لاجاق) کبی یه گئی «ملتله» آیریلدی. گرک آذربایجاندا، کره گسه شمالی قافقاسیادا، تورکستاندا، ایدیل-اورال، قریم وه سیبیریدا عمومی دیل اولاراق روسچه قبول ایدیلدی. روسچه، ایلک مکتبله رنک برنجی. صنفندان اعتباراً شدتله تطبیق ایدیلمه کده در.

تورک ایلله ری سووه تله رنک ائک زنگین قسملارینی تشکیل ایدره لر. روس صناعینگ یانا جاعینی تشکیل ایدن په ترول وه تاش کومور، آذر- بایجان، شمالی قافقاسیا، ایدیل-اورال وه تورکستاندان چیقار. روسیه صناعینگ پاموق، یون، ایپهک، ده میر، باقر، وه سائر کبی خام مالینی ده تورک اولکه لهری ویریر... موسقوا شیمدی بورا لارینی روسلارله دولدور- ماقدار. روسیه، تورک اولکه لهرنده بیرلی صناعی یاراتیلماسینی منع ایتمه کده در. بو اولکه لهرده خارجه محتاج اولمادان یاشیا بیله جهک زراعت وه اقتصادی فعالیت کوسته ره مک یاسا قدر. مثلا بوغدا ی ایکلمه ز، منحصرأ پاموق ایکلیلر، خام مال، محروقات وه ارزاق وارکن صناع قورولماز. بورا لار، روسیه ایچین خام مال ده پوسی رولینی اوینا ماقدار.

زمره لهر، صنفلار، بربرینه قردیریلدی.

تورک کلنگ حرثی، معنوی برلگینی ثامن ایچین، اونو اولامادنا محو اولماقدان قورتارماق لازمدر.»

* * *

اونو تولماس بر وحشیلک

باشقارمادار: بو یانوار آیندا له نینگ اولکه نیکه اون بیل تولادر. بو مناسبته عموم ساویت اتفاقتدا له نینگ ایشله گن ایشله ری، اونگ «مظلوم خلقلارنی آزاد قیلغانی» حقتدا مقاله لهر وه آیریم اثرلر یازاجاقلارد. آیریچا له نینگ «ملی سیاستی» اوستندا توقاب، اونگ ههمده شاگردلهرینگ تورکستاندا قاندا «ملی آزادلق»

حرکتله ری، بورگوزگه نلکله رینی لایبالاتب سویله به جه کله در. له نینگ وه له نینچیله رنک تورکستان خلقیغا «آزادلق» دیب روا کورگن حرکتله رینگ حقیقی یوزینی کورسه تهک. او- چون «قیزیل اوزبکستان» نك 1925 نجی بیل 9 نجی آپریل ساندا باسیلغان بر مقاله سینی توبه نده عینا کیتره مر.

«بز تاریخی تیکشیریب قاراغاندا ایلمه ز که حکومت بیر ایگه لهریگه اوتکه نده او دور اوزی بر توسته بولوب ترتیبه لهری هم اوزینگ محیطیگه موافق ایدی. قاچانکه حکومت سرمایه دارلار قولیغا اوتکه نده ن کین ایکنچی دور اوزینی «مه نه مه ن» دیب کورسه تمه سده ن برنجی دوره گئی ترتیبه لر آراسیدا اوسه باشلادی.

ایندی بز حاضرگی دورگه کیلگه نده نه یته مز:

سرمایه دارلارنگ اولیشی کوزگه کورونمه کده، یاقیندا بولارنگ دوری هم بیته در، دیب.

دیمهک، حاضردا اوچنچی دور حسابلانغان اجتماعیاتغا کوچوش دوری هم ایکنچی دور آراسیدا تامر تاپیب تاپیار لاش آرقاسیدا یوزه گه چیقدی. بو قید قیلغان دورلرده قاندا ی واقعه لار بولوب اوتکه نلگن وه بولیشینی تیکشرمه کچی بولساق، بی واسطه اوتکه ن دورلهرنگ اوزیگه دائر داهیلاری وه یولباشچیلاری کیشینگ کوز آلدیدا کونده له نک بولوب نورادر. بز بولارنی صنفی نقطه ده ن تیکشیریب ایکیگه آیرامز.

حقیقتاً، صنفی جمعیت کیشیلهرینگ ههمه سینگ نظری وه علمی بیلمله ری برابر بولماغانی اوچون فکر ایگه لهری یولباشچیلق قلیب هر قاندا ی اوزگهریش وه واقعاتلارنگ بولیشیغا سبب بولادارلار. شونگ اوچون تاریخده شخصلارغا اوزیگه مناسب بهالار بیریلهدر، لیکن، بها بیرگه نده شخص تاریخی قیلوچی یاکه یاراتوچی دیلمه یدی وه دیش ممکن ایمه س.

ینگه کم، کوپچیلک تشکیل قیلوچی اوز کوچیده ن فائده لاندرو- چی یوقسول ایزیلگه نلهر بولماسا ایدی، مارکس، مارکس بولا آلماس ایدی. نه گهرده روسیه نگ 130 میلیون آرتق ایشچی-دهقانی بولماسا ایدی، له نینگ هم شهرتی چیقماس ایدی.

دیمهك، ماركسیست له نینستلەر تاریخدا شخصیتگه که تته اهمیت بیر- مهیدرلەر. شوندان بیلینه در، کم یاراتقوچی ابر شخص ایمهس، بوتون صنفی جمعیتدر. بعض وقتده اوزینی مارکسیست مهن دیب تانتقان اورناقلار شخصیتگه بیرله تورغان تاریخده کی اهمیتنی ایسدهن چیقارادرلار.

یوقسوللار یولباشچیسى له نیننگ اولگه نیگه بر ییل تولیشی مناسبتی ایله تاشکندنگ ایسکی شهریده ماتم یاسالغاندا، ساعت 4 لهرده «له نیننگ گورگه قوبولغان وقتی کیلدی. هه مه امیز چو کسون» دیب تکلیف قیلغان. هه مه خلق 5 مینوچه تیز چو کوب تورغان. مه نه بو مثال یوقاریدا دیگن سوزلهرمه که دلیل بولا آلادر.

هه مه مزگه معلوم، که اورناق له نین روسیه محنتکشله رینگ داهیسی بولماسدان، بلکه، بوتون یر یوزنده گی یوقسوللارنگ داهیسیدر. بز اونگ اولگهن وقتلاری کیلگهن وقتلاردا تیز چو کوب امیدسز له نیشیمز کیرهك ایمهس. تووره گیمزنی اوراب تورغان دوشمانلاریمزك کوز آلدیدا اوزیمزنگ تیسردن هه م قاتغ بولوب کوره شگه تیارلغمزنی کورسه تیشمز کیرهك.

اگر بزله ر خلقنی تیز چو کدیریب اوزیمزنی سینگن وه امیدسز- لهنگن درجه سیگه آلیب بارساق، خلقیمز هه لی جاهل بولغانیدان، سیکین-سیکین، «له نین اولیامیکین، خدا تامانیدان یوباریلغان یولباشچی میکن» دیب له نیننگ گه وده سینی دینگه آلب کیلیب باغلایدرلار. بزده تیز چو کمه کلک، پیغمبر وه اولیالارنی کوز آلدیغا کیلترمه کلکدهن عبا- رتدر (*). بز قومونیتلار اوزیمزنی شوندا ی نهرسه لهردهن قاجیریب، تشویقات وه ترغیبات یورگوزگه نیمزده له نیننگ صنفی کوره شنی تیکشیریب کیلگوسینی کوره آغانن عامه گه کورسه تب عموم یوقسوللارنگ علم وه بیلم آرقاسیدا اجتماعیاتا حقیقیشلارینی مثاللار ایله کورسه تیشمز کیرهك.

(*) بر آز وقت سوگراق «فیزیل اوزیکستان» دا له نیننی حقیقی پیغمبر دیبده یازغان ایدیلهر. بو توغوردا بر فرصت تاپوب ینه بخت اینهرمز.

اوز توشونچه مه چه شخصگه اهمیت بیریلگه نده تاریخدا بیرله تورغان اهمیتندن آشیریب یوباریش یاخشی ایمهس دیب بیلمه ن. بو مقاله نی یازیشدان مقصد براونی تنقید قیلش ایمهس، بلکه خصو- صی فکرمدن خطا لار بولسا توزه توب آلماقچیمهن. نه لبه تته، اورناقلار، اوز فکرلهرینی میدانغا تاشلارلار (**). م. مؤمین اوغلی، ماسکاو.

* * *

ایمپریالیست چار وه ملتاهر «خلاصکاری» ساویت

حکومتلهر رینگ تورکستان سیاسی

II — چار مینستری قریوشه یین «تورکستان روسیه نگ پاختا پلاتنا- ری بولمالی. او روسیه نی یات ایللهر پاختاسی آلیشدان قوتقارمالی» دیر ایدی. ساویت حکومتی ایسه تورکستان دهقانی، بوتون خلقینی آچ قالدیریب، تورکستانی «ساویتلار اتفاقی»، «سوسیالیزم یورتینی» یات ایللهری پاختاسی آلیش یوکندهن قوتقارغان بر پلاتناری یرینه قویدی. ایمدی قریوشه ییننگ آرزو ایتدیکی پلاتناز ایله ساویت حکومتینگ یاراتدیغی پلاتناز آراسنداغی فرق نیمه در؟ قریوشه یین اوز زماندا پاختا رایونی دیب تانیلغان دائره ده کی سوغاریلغان ایکین یرلهر رینگ 1/3 ینی پاختاغا تخصیص ایتش ممکن بولغانلغندان بحث ایتهر ایدی. او زمان قریوشه ییننگ بو فکری نه تورکستانلیلار وه نه ده تورکستان شرایطنه واقف، او پیرده کی ایکین وه پاختا ایشلهرینی بیلوچی یورتداشلاری آراسندا اورون تاپا آغان ایدی. ساویت حکومتی ایسه پاختا رایونلارندا 100 فاضلک پاختا مونو کولتوری شعاری ایله اورناغا چیقیدی. بو خیالی پروژهغا ایستهر علمی کوروش، ایستهرده حیاتی احتیاج نغمة نظردهن قارشى چیقوجیلار اُک شدتلی جزالارغا معروض توتولدیلار. نتیجه ده تورکستان دهقانی، عائله سی، مالی ایله آچ قالدی. ماللاری قیریلدی.

(**): م. مؤمین اوغلی نگ بو «خطالی» فکری جوابسز قالیب کیندی. سچی ایسه، بولشه ویکه رینگ بو مسئله اوستنده مناقشه نی قبول ایتمه گنلکله ریدر. باشقارما.

أولكه نىگ قىشلاق، شەرلەرنى آچلق بلاسى قاپلادى. ايمىدى 100 فائىلك مۇنۇكولتورنىگ ايشكە يازاماس بىر خيال ايكنەنى دە آگلاشيدى. فقط بوندىن سوگرادا ساويت حكومتى يوزدە 75 پاختا دىب اوتورادى. چارلق زامانداغى پاختاچىلىق توركىستاندا حيات بهاسىنىگ 4-5 دفعە آرتىپ كىتويىنە سبب بولغان ايدى. توركىستاندا او زماندا ياق غەللە اونومى خىلقنىگ يىللىق خىداسىنى قاپاتا، آلورلىق درجەدەن اوزاقلاشا باشلاغان ايدى. 18/20 مىليون پوت اطرافندا بوروگان يىللىق غەللە آچىقلىغى روسىيەدەن كىتىرىلەر ايدى. روسىيە بو آچىقلىقنى يەنەدە كوبرەك بو يوتمەك اىستەر ايدى. «اونو- تىماسلىق كىرەك كە توركىستاندا تىشكەن ھەر پوت پاختا آمريقا پاختاسنا، توركىستاندا تىشكەن ھەر پوت بوغداي ايسە روس بوغداينا رىقىيدىر.» دىگەن قىر يوشەين مەنە شو آرزونى يىلدىرمەك اىستەر ايدى. فقط اقتصادى شرايط، يىرلى وە كىلمە بوغداي ايلە غەللە ھەم پاختا بهالارى آراسندا- غى نىسبەت وە توركىستان پاختاسىنىگ عمومى پاختاچىلىق نىقطة نىظرندەن توتا يىلدىكى اورون كىبى مسئلەلەر بو آرزونىگ قولايلاقلا ايشكە آشىر يلووينا يول بىرمەي تورار ايدى. بو قادارىدا توركىستان اوچون يىتەرلىك درجەدە آجى، آغىر تىجرەلەر قالدىردى. 1918/19 نىچى يىللارنىگ مىليونلارچا توركىستانلىنىگ باشىنى يىگەن آچىلىغى عامللارنى قىيدىرىپ كورسەگىر مسئلەنى جودە ياخشى آگلاب آلاسز.

چار مسئلەگە سياستىنىگ قالدىردىغى بو شرايطنى اوز سياسى ايتىرىغا- لارىنا قوللانويولى ايلە مىليوندان آرتق گناھىز توركىستانلىنىگ باشىنى يىگەن ساويت روسىيە حكومتى بو وضعىتىگ ھەم سياسى ھەمدە اقتصادى جەھتەن ايشكە يارارلىق ايكي طرفلى قورال بولغانلىغىنى يىلب آلدى. اوز سياستىنى بو يولدا انكشاف ايتدىردى. بوتون تىدبىرلەرنى پاختا ايكنىنى آرتىرىپ روسىيەنى اجنبى پاختاسى آلو يوكىدەن قوتقارىش ھەمدە تور- كىستان خىلقىنى روسىيە غەللەسنە باغلاش يولندا آلب باردى. پلان بوينچا پاختا ايكنىنى ميدانى 1450 مىگ ھەكتارغا كوتەرىلدى. شونى دە يىلب كىتىشىمىز كىرەك، كە بو مدت اىچىدە توركىستانىگ سوغارىلغان يىرى ھىچ

آرتىمادى. حتى كوپ يىرلەردە انقلابنىگ ايلك يىللارندا بوزولوب ايشدەن چىققان آرىقلار بوتونلاي قورولوبدا اولگورمەدى. بو پاختا ايكنى كىگە يوى يالغىز دىھقان خوجالىقدان باشقا ايكىن جىسلەرنى قووب چىقارو وە پاختا رايونى حدودلەرنى كىگەتويولى ايلە بولوب اوتورادى، كە بۇدە يالغىز توركىستانلىنىگ خىداسى حسابنە كىگەتوي دىمە كدىر. اونىچون دە تور- كىستانىگ غەللەگە بولغان احتىياجى بورونىسىنىگ 4-5 مىلى بولدى. سوگ يىللارنىگ معلوماتنە كورە، توركىستانىگ پاختاچىلىق دائىرەلەرنە 1,5 مىليون دىھقان عائەسى پاختا ايلە مشغولدىر. دىمەك بو كونكى شرايط آلتىندا اصغرى 4,5 مىليون دىھقان كىتلەسى ايلە شەرلەردەگى بو دىھقاننىگ محسولاتىنى كوتكەن خىلق بوتونلاي، كوندەلك ايكمەكى اوچون دە بولشەويك روس حكوم- متىنىگ قولنە، اونىگ عىنايتنە باغلانوب قالدى دىمە كدىر. شو بىردە بو مسئلە اوستىندە بىر اجنبى تىكشىروچىنىگ بو حقدە كى نظرىيەسىنى نقل ايتىپ كىتونى دە فائىدەسىز ئايمىمىز. پروفەسسور تسورنەر «توركىستان، قافقاسيا كىبى حدود مملكتلەردە بونداي بىر طرفلى پاختاچىلىق خوجالىغىنى آغا سورودە يالغىز پلان خوجالىغى توشونوش ايمەس، بلكە دە سياسى مسئلەلەر داھا زىادە رول اوينايشلاردر. بونداي بىر طرفلى استحصال يولنە كىرتىو ايلە بو اولكەلەرنى ايچكى روسىيەگە بوتونلاي باغلاماقچى، اوزلەرنە او اولكەلەر اوستىندە حاكىمىت كوچى تامين ايمە كچى بولادىلار» دىدىر (*).

ايمىدى ساويت حكومتىنىگ 1918/19 نىچى يىلغى انسانىتىسزلىگىنى تىكرار ايمە يەجەگىنى كىم تامين ايتە آلير؟ اوتكەن يىل پاختا پلاننى بەجەرە آماغان بعض بىر رايونلارغا قىلنغان تىھدىد وە باشقا معاملات توركىستانلىنىگ بو ادعاسىنە كوپ حق بىرمە كدەدر.

پاختا حكومتىنىگ مونوبولىدر. اونى يالغىز دولت مؤسسەسى آلايلىر. دىھقان پلان بو يونچا كورسە تىلگەن بىرگە پاختا ايكيب محسولنى تاپش- ىشقا مجبوردر. اونىگ پلاننىگ مساعىدەسى خارچىدە باشقا تورلو ايكىن ايكىشكە حقى يوقىدەر. حكومت دە اوگا قىطعى تىعين ايتىلگەن بها ايلە

(*) Prof. Dr. H. Zörner: „Das Agrarexperiment Sowjet-Rußlands“, Berlin 1933, S. 4.

آقچا بیره در. اصلنده بها بوغدای ایله پاختا بهاسی آراسندا ایسکیده ن کیلمه کده بولغان نسبت اوستندن تعیین ایتیلگه ن بولسادا ساویت حکومتی رسمی بهاسنده ، بالخاصه پاختاغا آقچا پیریشنده بو بهالار نسبتینی کوزه سه تورکستان دهقانینگ پاختاسنا قارشى آلدیغی آقچاسینی چیقاریب مال آلاجاغی بازار بو نسبتینی کوزه تمه دی. ساویت آقچاسینگ قیمتی توشدیکه چه توشدی. نهایت دهقان پاختاغا قارشى آلدیغی آقچاغا بر نهرسه ده آلا آلمایتورغان بولدی. دهقاننی بیردیکی پاختاغا قارشى مال ایله تأمین ایتو ایشینی ایسه ساویت حکومتی به جهره آلمادی. مه نه بو صورتله ساویت پاختا معاملاتنی بر تالانیچیلققا، نه یله ندی. بر طرفدان حیاتی تهلکه آستنه کیریپ بارماقدا بولغان تورکستان خلقی ، ایکنجی یاقدان ساویت روسیه سرمایه دارلیغی طرفندان انسانلق تاریخنده مثل کورولمه گه ن روشده تالانماقدادر. بو رسمی سوغوونچیلیغینی قانونی بر شکلگه کیریتکه ن ساویت حکومتی قارشى توروچی تورکستان دهقانینگ تاوشینی کیسیب باشینی ایزمه کده در. تورکستان خلقی ایسه اوز ملی بارلیغینی ساقلاب قالیش اوچون کو ره شه در. او اوز خوجالیغینی اوز ملی منافعینگ طلبی اطرافندا انکشاف ایتدیریپ اوستورمه کچی بولادر. تورکستان خلقی ههر نهرسه دن اول اوز توپراقلاری آنا بابا، لارینگ قانی ایله یوغورولغان بیرلر اوستنده اوز حقینی ساقلاب قالماقچی بولادر. او اوز یورٹینگ طبیعی ، اجتماعی ، اقتصادی امکاناتلارندان اؤ اول اوزی فائدا لانا قچی بولادر. بو تور کستانگ امکاناتلاری اوستنده گی تورکستانلینگ ادعاسی کوب کوچلو بر ادعادر. چونکه اکثریتله باشقا، مملکتلر ده طبیعتنگ بیر گه ن امکاناتلا ری کوبره ک بولغاندا تورکستاندا بونگ عکسی حاکمدر. تورکستانگ شرائطینی بیلوچیلر گه آچیق معلوم بر نهرسه در که تورکستاندا سوسز توپراقنگ قیمتی یوقدر. بیرنگ قیمتی اونگ اوستنده کیچه تورغان سونگ مقدارینه کوره تعیین ایتله در. دیمه ک تورکستاندا اونگ ههر طرفنا انسان تامارلارندان یوروگان قان کیبی سو یوروتقان ، بونگله اوگا اقتصاد ی جان بیر گه ن خلق او توپراق اوستنده اوز حقینی ادعا ایته در.

تورکستان خلقی اوز خوجالیغینگ قورولوشندا اوزینگ بایلغینی ، اوز خلقینگ توقلیغینی ، تنچلیغینی کوزه ته در. هیچ بر مملکت خلقی اوز خوجالیغینی اوزینگ آخلق سفالته سبب بولاتورغان وه اوز اوموزینه منیب اوتورغان دوشماننگ کوچه یووینه یاردام ایته تورغان بر یولدا بارو وینا راضی بولالماس. تورکستان خلقی دا اوزینگ سیاسی ، اقتصادی ، بنه سینی چوروتوب تینکه سینی قوروتماقچی ، بو صورتله یورته ایگه بولماقچی بولغان روسلننگ قارا ، قیزیل مستملکه ، استمار سیاستنه بویون ایگمه کچی بولمايدر. اونگچون ده آج ، یالانچاچ یاشارکن ، سورگونگه اولومگه کیتهرکن کوره شچه ن روخنده ن فدا کارلق ایتمه ی کیله در. مه نه ساویت حکمرانلیغینگ 17 نجی ییلندا تورکستان خوجالقی حیاتنده کوره جه گنر منظره لهرنگ بری. تیمور اوغلی

* * *

یولدان . . .

سوزیمنگ باشلانغیچندا شو شعرنی اوقوماق وه بونی همه مسلکداش لارغا اتحاف ایتمه ک ایسته یمن.

بنمله یورویه نه!

یولجی ، کدر چیکمه ، که بو دیاره دوشه نگ

بولندا اوله ر بیتهر ، مزارنده چیچه کلهر.

قارالتیلار به لیریر باشندا ههر گوشه نگ ،

ههر آغا جگ دینده بر کوزی قانلی به کلهر! (ف. ن.)

* * *

یورتمز غربی تورکستانگ پریشان احوالی ، یوره ک آچیتارلق وضعیتنی ههر کون ههر ساعت باغریمزنی ایزیب قان قیلماقدا بولغان شو قایلغیلی چاغمزدا شرقی تورکستانداغی قورولوش مجادله سی وه حرکاتی وه بو حرکاتنگ سوک آغان وضعیتنی همه مزنی سویترب به ک یاقیندان علاقه دار قیلغان مهم مسئله در. بو عمومی وضعیت خصوصیه عزیز

یورتمزنگ تیشندا بولغان یورتداشلاریمزنگ نیمه فکر وه قانداق وضعیتده بولغانلقلارینی وه علاقه لاری نه حالدا ایکه نینی بیلش هر حالدا محترم «یاش تورکستان» اووقیلاریفا فائده لی بولور امیدده مهن. مقصدیمز یورتداشلارنگ بر غایه اطرافیدا توبلانیشلارینی تأمین بولغانی کیدی غینی زماندا بو یازیلاریمز ایله ده هر طرفدای و طنداشلارنی بربرلهری احوالیدان خبردار ایتمه کدر.

نیمه بهانه سی ایله بولسا بولسون یورتی ترک ایتب اوزاق وه غربت دیارلاریدا ایلمی، آتمیش ییلدان وه حتی داها ایسکی زمانلاردان بهری کیلیب قالغانلار بار. بوندای همشهریله رگه کوب اوچرالادر. ائک په گئی وه توغری-درست بهانه کورسه تکه نلهری انقلابدان سوگرا کیلگه نلهردر. اوزاقداغی و طندان تولوق خبری، یاقین علاقه سی بولماغان بو و طنداش-لارنگ، یورت تیشیدا وه اوزگه اولکه لهرده یاشاغان یورتداشلار ایله هم درست گنه باردی-کیلدیله یوق. اوز باشیغا، اوز عالمیده دونیادان خبرسز؛ بیچاره چیلگی ایله آواره بولوب کیتکه نلهر جوده کوب، مع الاسف. یورت تیشیدا یاییلب، پریشان بولغان بو همشهریله ایله کوروشمه ک حقیقتاً لازم ایدی. اونلار آراسیدا کوتکه ن تیلک وه توتقان یولیمزنی آگلایب برله شمه ک کیزه ک ایدی. اوزون بر سفرده یورتداشلار ایله بو مقصد اوستیدا دردله شیب حسرتله شمه ککه نیت قیلدم. یولم مصر تویراغیدان باشلاندى.

اسکندریه. کیمه (واپور) بو که تته شهرنگ دیگر بویغا یاشقاندا ذهنمدن اوتکه ن نهرسه، اولجه «آنالغان بر-ایکی آدره سده ن یورتداشلار-نی قیدیریپ تاپماق ایدی. کوب آچیندم که اونلار شهرنگ چیت قیشلاقلا-رندا تورار ایکه نلهر. بو بیرده بر یورتداش خانم همشیره مزنی تاپدم. مصرلک بر بیکده ایکن. بو بیرده اساساً ایکی-اوچ کیشیده ن عبارت ایکه نلهر. بو خصوصه معلومات آلابلمه ک امیدله مصر القاهره گه کیتدم. مصر شهرنگ ایگ اعتبارلک بر بیریده، فقط ایسکی وه خرابچا بر تکیه، مصر گه کیلگه ن فقیر وه بی نوا یورتداشلاریمزغا سیغینچاق بولغان

ایکن. اوتورماققا یارارلق تورت-یش حجره سنده بر نیچه اهل وطن یاشا-ماقدالار. تکیه نگ محترم شیخی یاش عالملاریمزدان محمد یونس افندیدر. تکیه خارچندا اولانوب اورونلاشقان وه اوز ایشی ایله مشغول ییگیرمه دن آرتق و طنداشیمز بولغانینی خبر آلدیم. عمومیتله مصرده گی یورتداشلاریمز یا جامع الازهرده طلبه، یا خود بقال وه سیار تجارت ایله کون اوتکه رور ایکه نلهر. ایچله ریده بعض مهم خدمتله رگه کیریپ قالغانلار هم بار. فقط مصرده گی و طنداشلاریمز مجموعه نی («یاش تورکستان» نی) منتظم آلیب تورالماغانلقلاری وه آرالاریدا بر جمعیت بولماغانی یوزه سیده ن کوب یاییلغان بر حالدا وه فکرلهری بر بیر گه توپلانماغان بر وضعیتده درلار. واقعا تکیه وه اونگ منور باشچیسی بولسا هم بولارنی جمع قیلماغان. مصرده کی یورتداشلاریمزنگ حال «شو کافر»، «شومسلمان» دیب وه اوزاقدان بر خبر ایشیتب شونگه کوره حکم بیرب کیتکه ن غریب طبیعتلی کیمسه لهر بولغانینی آسف وه قایغی ایله کوردم. بونگدیک سوز-لهرنی خارجه ده یورگان یورتداشلاریمز حتی علمامز بولسا هم سویله-شلهری توغرو بولماغانینی آیریچا قید ایتب اوتمه کچی مهن.

مصر غازیتا لاری سوگ زماندا تورکستان خبرلهری یازا باشلاغانلار. که تته غازیتا وم اخبارلاردان «الجهاد»، «البلاغ» کیی یه نه بر-ایکی آتاقلی اخبارلاردان برنده همان هر کون بر خبر چیقیب تورادر. مجمو-عه لاردا هم شونداق. مصرده کی و طنداشلار شرقی تورکستان خبرلهرینی توغرو-یا گلش بو غازیتا لاردان سوگ زمانلاردا تعقیب ایته باشلاغانلار. تورکستانلی یاش آرقاداشلارلاردان کاشغارلی منصور افندی بوندان ایکی یلچا بورون استانبولدان مصر گه کیلیب ازهر گه کیرگه ن ایکن. بو بیچاره یاشیمز آنچا تریشقان وه غیرتک ایدی. حتی مصرده غازیتا لارغا تورکستان سوزینگ باشلاب کیریشیگه سببده بو کیشی بولغان دیرلهر. مختلف اخبارلاردا آنچاغنه یازیلاری چیققان بو یاشیمز کینگی کونله رده خسته له نب بیمارخانه گه کیریپ یاتقان ایکن. مهن مصرده بولغان وقتلاردا با یاقیش وفات ایتدی. مصر «شبان المسلمین» جمعیتی ایله یاخشی علاقه

قیلیب کیلگن بو پاشیمزنگ آنجا فایدالی ایشلهری بولور ایدی...
تاگری یارلاقاسون!

مصر توپراغیدا اسماعیلیه، منصوره، سویس کبی که تته شهرله رده بر نیچه یورتداشلاریمز بولغانلغینی بو بیرده ایشیتدم. اونلار هم تجارت وه اوز بیچاره چیلکلهری ایله آواره ایشلهر. همهلهری بر اولکده بولوب توروب آرالاریدا آیدا-یلدا بر کوروشوش، هیچ بولماسا بر خط ایله حال-احوال سوراشیش بولماغان بو عجیب طبیعتلی یورتداشلاردان هر بریسندهن آیری-آیری تیله گم شو بولدی که؛ «هیچ بولماسا اویلانیب بالا-چاقا صاحبی بولغانلاریکیز بالالاریکیزغا تورکچه اورگه تیگ! هیچ بولماسا اونلار مملکتنی توشونوب بر ایش قیلورلار!...» حقیقتاً پهک تأسف ایتهرک بر حالدر، که مصر توپراغیدا بولغان بوتون یورتداشلاریمزنگ بالالاری تورکچه یلمه ی بوتونله ی عربله شیب کیتکه نلر. حالبو که کوزله-رینگ آلدیدا بوندای حالنگ پهک آچیق وه آچچیق نتیجه لهری هم کور-رونوب تورادر: آناسینی هایداب اوز باشیغا بولوب کیتکه کن تورکستانلی همشهری بالالاری، تورکچه — اوز آنا تیلنی یلمه گن عربلاشقان اولادلاردان چیقیب توروبدر... هر نهرسه دن صرفظر قیلدم، کیچیب قویدم، هیچ بولماغاندا هر یورتداش اوزینی وه اوز نسلینی یوقانماسین دیدم...

محترم شیخ افندی برادریمز ایله مصرده کی یورتداشلارنگ ایلگه-ری کیلگه نلهریده، قیلغان رجالارم وه آچچیق حقیقت سوزله رمنگ یورتداشلار اوزرله ریده کی تأثیریده نتیجه لک ایش چیقاریشدا همت کور-سه تیشله رینی امید قیلامن.

مصرنگ باشقا شهرله ریده کی یورتداشلارنی کوروشکه فرصت بولما-غانیدان سویس آرقالی یولمغا دوام ایشکه قرار بیریب مصردهن جنوب کیتدم.

سویسده اکثریسی دردلك بولغان بر نیچه یورتداشیمز توپلانانلار ایکن.

هربری اوز باشیغا بولغان بولارنگ اورتاسندا بر تشکیلات بولسا، فایده لی

بر صورتده یاشاتماقلارینی امید ایتهدم. ایچله رنده تورکستان مجاهده-سیگه قاتناشقانلاردا بولغانیدان (قاری کامل، هاشم افندی کبی) وطن دردینی تحلیل وه تجربه لهرتی یاخشی غنه توشونه ییله دزله ر. براق، اوز درد معیشت وه عائله نك تأمیننی پیشیده بولوب مادی وه معنوی عمومئ ایشگه قاتناشلاری بولمای تورادر. بو بیر که هم مجموعه منتظم کیلمه سن ایشن. مصر اخبار وه مجموعه لهریده ن شرقی تورکستان احوالینی اورگه تیپ توزه ر ایکنلر. بونلارنگ ایچنده کیتمه ک اوچون حاضر بولوب تورغانلا-ری هم بار. «آرتق یورتیمزنگ بر قسمی ختائی اسارتدهن قورتولوب قالسا، بزنگ بو بیرده توروشیمز گناه» دیب دوکان-ترگاهینی توپلاما قچی بولغا-نلار. حسیات ایله ایش کورمه کدهن یاخشی بر فائده قولغا کیرمه سلگینی وه اویلاب ایش قیلماق کیره ک بولغانینی سویله گه چ توروب قالدی لار. بولماسا خاتون، بالاچاقا بر طرفدا، ایش کوچ بر طرفدا یا الله! دیب یولغا توشوب قالار ایکنه رده. بوده غیرتمز که یاخشی بر مثالدر... آگلارلار آگلایلسا ایش قیلور وه قولیدان ایش قیلور یورتداشلار مصر توپراغیدا آنچاغنه بار ایکن...

یورتداشلاریمدان بحث ایتکه نده یالغز عامه وی ایشنی کوز آلدیدا توتوب بر طرفنی کوزه توب یازما قدامن. بولماسا خصوصئ ایشده، علاقهدار بولغان کیمسه لهر ایله قیلغان باردی-کیلدیله ری خصوصیده کی فوق العاده لکنی انکار قیلامایمن. بو بارده یورتداشلاریمزنگ قابلیت وه جدأ شایان تقدیر همتله ری بار.

مصر توپراغیدا بولغان چاغمدا محترم وه عزیز وطنداشلارنگ هر بیرده وه هر زمان کورسه تکه ن بویوک مهمانوازلق وه قارداشچا معامله-له ریگه قارشی بو بیرده آچیق تشکر وه متدارلق قیلیب اوتوشنی بر بورج وه قدرشناسلق دیب یلمه من.

عند آرقالی هندستانغا اوتوب کیتدم. هندستانداغی یورتداشلار حقیقده تولوق معلوماتم یوق وه توغرو درست آدره سلهر هم آلاماغان ایدم.

شرقی تورکستان

باشقارماداره: استانبولدان یوللانغان توبه نده کی مقاله مجموعه مزنگ اونته کن سانی مطابعه - دان چیققان کونی کیلگه نیده ن باسلسای قالغان ایدی. بو مقاله ده کی خبر - لهرنگ کوبی مجموعه، زده باسیلغانیدان مقاله نی قیسقارتدق.

I — شرقی تورکستان جمهوریتینک عسکری وه ملکی اداره مرکزله ری حاضر دا ایکی بیرده در: عسکری اداره مرکزی «آقسو» شهریدر. رئیس جمهور وه باش قوماندان خواجه نیاز حاجیم حضرتله ری معیتله ری ایله بو بیرده تورادرلار. ملکی وه تجاری مرکزله رک همه سی کاشغار شهرنده در. قومول (حامی) وه اورومجی شهرله ریده بر آز ختای قوتله ری بار بولسا هم هر تامانی تورک مجاهدله ری طرفیدان اورال - مشدر؛ یاقین زماندا بو بیرله رنگ هم قورتاریلیشی محققدر.

غربی تورکستانک مشهور قهرمانلاریدان جان بیک حضرتله رینک اوغوللاری ابراهیم وه خوشمت (خوش محمد) بیکله ر حریه ناظری غازی عثمان سيجانک بیکنگ معیتده درله ر. غربی تورکستانلارلدان تو - زولگن بر قوت باشندا ساطع جان نامندا بر ذات بار ایکن.

* * *

شرقی تورکستان جمهوریتینک عدلیه ناظرلغینی اوستیگه آغان ثابت حاجی حضرتله ری تورکچی، ملیتپرور وه آچیق فکری منور بر ذاندر. 1929 نچی ییلدا غربی تورکستان، روسیه، تورکیه وه مصرده سیاحت قلیب روسیه وه تورکیه ده کی انقلابلارنی وه عمومی دنیا وضعیتله رینی یاخشی گنه تیکشیر گن ایدی. تورکیه ده بولغان وقتنده، یاقیندا مصرده وفات ایتکن کاشغارلی یاشلاردان منصور بیکله بر گه تورکستان ملیتپرورله ری باشلوقلارندان قوجا اوغلی عثمان بیکنی استانبولدا بر نیچه مرتبه زیارت قیلغان ایدی. ثابت حاجی حضرتله رینک عدلیه نظارتیده کی بویوک بر تشکیلات باشیدا توروشلاری آنا یورنده عصری محکمه لهرنگ توزولوشیگه بر دلیلدر.

ختای حکومتی زمانیدا شرقی تورکستان تورکله ری اوزون وقت

بیلگه نهم هندستانداغی جمعیت وه اونگ اطرافیدا بولغانلار ایله یالغوز بر - ایکی آدره سده ن عبارت. برنجی مرحله «کاراچی» شهری ایدی. هند - ستانک بو طرفداغی مهم اسکله لهریده ن وه که تته شهرله ریده ن بریسی. بو بیرده یورتداشلاردان بولوب بولماغانینی دا بیلمه س ایدم. کیمه تورا تورغان بولغانیدان شهرنی آیلانماقچی بولوب توشدم. بازار، کوچله رینی آیلانیب یورگاندا په ک مشهور وه معلوم وضعیتله ری ایله بر - ایکی یورتدا - شمزنی کوروب قالدیم. درحال یانلاریغا باروب آمانلاشیب، سورا شیب آلدیم. سکر - اون وطنداشمزنگ بار ایکنه نکلله رینی اورگه نیب کوروشمه ک ایسته - گه نمنی بیلدیردم. اوچ - تورت ساعت سوگرا همه لهرینی آیاق اوستی کو - روب سورا شدم. فقط بولارنی جوده هم بیچاره تاپدم. هیچ بر نهرسه ده ن خبرله ری یوق. اخبار وه جریده (غازیتا) او قوبالماغانلاری اوچون وه «یاش تورکستان» نگ اسمینی هم ایشیتمه گه نله ریده ن یالغوز «آه وطن» دیگن وه اوز تیریکچیلکله ریگه کیریشیب کیتکه نله ر... او قادار! بر جامع حجره سیده توپلانغان بو یورتداشلارغا قیلغان توصیه م «بزله رنی دعادان اونوتماک!...» دیمه کده ن باشقا بر نهرسه بولالمادی...

شهرنی آیلانیب یوروب بر ایتیکچی (قوندره چی) هندونگ دوکا - نیدا اوستالق قیلاتورغان بر یورتداشمزغا تصادف ایدم. یانمداغی یورتداش مه نی اونگله تانیشتیردی. کاراچی ده روحم جوده هم سیقیلغان ایدی. حمد اولسون بو یاش وطنداشمزنی کوروب بر آز آچیلدم. الله راضی بولسون. اساساً ملی حرکتگه آرا لاشقان وه هندستانداغی جمعیتگه قاتنا - شقان منور وه هنرمند بر یورتداش بولغان بو عبدالواحد افندی ایسکیده ن پشاورده ایشله ر ایکن، یاقیندا بو بیرگه کیلیب ایش قیلماققا باشلابدر. مملکت احوالیدان سورا دم وه شرقی تورکستانک سوک وضعیتنی حقیقه یه کی معلومات بولوب بولماغانینی تیکشیردم. پشاوردان آغان خطیده بعضاً او طرفدان کیلگن خبرلاردان یازیلسا هم اصل خبرنی هندستان مطبوعاتیدان آماقدا بولغانینی اورگه ندیم. (بیتمه دی) یولاوچی.

* * *

(60 يىل) استقلاللارنى يوقاندىلار ۋە ايمپريالىست چىن مأمورلەرىنگ اۇدارسى آستىدا ايزىلدىلەر؛ فەئودال بىكلەرىنگ نەھىتسىز احتىراسلارى ھەم بىچارە خەلقى بويۇك محرومىتلەرگە يولۇقتۇردى. ظلمغا چىدى آلمىغان خەلق خەتايىلارغا قارشى عصيان چىقاردى ۋە اوز اوزىنى اۇدارە ايتشكە اىگە بولۇ اوچون قانلارنى آقتىدى. اىكى يىلدان آرتىق بىر زاماندا نەھرىلى تۈركلەرىنگ آنا يۇرتىدا حسابسىز قانلار تۈكۈلگەنلىگىگە بۈتۈن دۇنيا شاھىددر. لىكن بو قانلار يەھودە پىرگە آقمادى: «شەرقى تۈركىستان استقلالىنى قازاندى».

استقلالنى قازانماق حەربى بىر مۇققىتدر. لىكن بو استقلالنى تەمىن ايتش ۋە دولتىنگ تەمىنلەرنى محكم اساسلار اوستىگە قۇرۇش ايسە جۇدە زور ۋە جۇدە مەھم بىر ايشدر. بۇنلار اۇدارە ايشىدر. تارىخدا يازىلغان بويۇك دولتەلەرىنگ قۇرۇلۇشى اىلە باتىشىغا ۋە يا اورتادان كۈتەرلىشىگە سەبب اۇدارەسىزلىكدىر. بو ھەركىمگە روشنى سۈرئەتدە مەلۇمدىر.

بۈتۈن تۈركلەرىنگ آنا يۇرتىدا يەككى توغۇلغان بو دولتى، بو جەھەتتىن ساقلاش ھەر تۈركىنگ مەقسە بۇرچىدۇر. خەسەسە تۈركىستان تۈركلەرىگە ۋە گەنچلەرىگە بو كۈن بويۇك مەسئۇلىتلەر توشەدۇر. گەنچلەر آنا يۇرتىغا قازاب چاقىنىلار (قوشۇنلار). شەرقى تۈركىستان استقلالىنى ساقلاماق ۋە جەھەتتىن مەدافە قىلماق اوچۇن ۋە آچۇقچاسى بو جەھەتتىن قوتلەندىرمەك اوچۇن بۈتۈن كۈچلەرى اىلە چاقىنىلار. لىكن شەرقى تۈركىستانغا كىتە تۇرغان تۈرك ياشلارنىنگ (گەنچلەرىنگ) قوللارى بۇش بولماسۇن، يەنى شەرقى تۈركىستانىنگ بو كۈنكى خەتايى احتىياجلىرىغا جەواب بىرەيىلە تۇرغان قەدرىگە اىگە بولۇشلارى كىرەك.

بو كۈن شەرقى تۈركىستان جەھەتتىن اۇدارە قىلغان مەخترىم شەخسىيەتلەر باشدا رەئىس جەھەت ۋە باش قوماندان خەواجە نىياز خەجىم خەتەرلەرى بولغان خەلدا ھەملەرى تەرقى پۇرۇر، مەلىتچى مەنۇر ئاتلەدۇر. خەلق اىلە پىرگە ايشەب وجودگە كىلترگەن استقلال ۋە جەھەتتىن قانداق قىلىپ قوتلەندىرمەك لازم بولغانلىغىنى بىلەدۇر.

يەككى توغۇلغان قارداشىمىز «شەرقى تۈركىستان خەتايى» غازىتاسىنى تەرىك ايتەمىز ۋە دىۋام ايتىشىنى تەلەپمىز. ھەمدە شەرقى تۈركىستان جەھەتتە لەرى باشلۇغى رەئىس جەھەت غازى خەواجە نىياز خەتەرلەرىگە جەھەتتە رەئىس نىيەتتەمىز، جەھەت رەئىسلىكلەرنى يۈرە كەدەن قۇرۇلۇپمىز. تۈركىستانلى، استانبول.

* * *

II — شەرقى تۈركىستان مەلى خەركەتلى خەقەدە بىر تۈزەتەش

مەلۇمدىر كە روس مەھاجرلەرىنگ اۋۇك قىسمى شەرقى تۈركىستان مەلى خەركەتلى بولشەۋىكلەر تەرىپىدىن ياراتىلمىش ۋە ساۋىت جەھەتتىن ياردەم بىلە يۈزەگە چىقىمىش بىر خەركەت دىپ مەتبۇعات بىتەلەندە يالغان خەبەرلەر تارقانماق دادرلار. مەلۇم: پارىسدا چىقا تۇرغان «ۋوزرۇدەنە» غازىتاسىنىنگ 17 دەقابر ساندا «تۈركىستانلى» مەضاسى اىلە يوقارىداغى مەفۇمەدە بىر مەقالە باسلىپ چىققان ايدى.

بو مەناسەتلە «بوسلەدەنە نوۋستى» غازىتاسىنىنگ خەسەسە مەخبرى باش مەخترىمىز چوقاي اوغلى مەضفىنى بىكىنى زىيارەت ايتىپ مەصەبەدە بولغان ايدى. «بوسلەدەنە نوۋستى» نىنگ 3 نچى غىنۋار ساندا باسلىپ چىققان بو مەصەبەدە باش مەخترىمىز تەرىپىدىن يوقارىداغى يالغان خەبەرلەر قەتئىي سۈرئەتدە رەت ۋە تەكذىب ايتىلىپ، شەرقى تۈركىستان خەركەتلىنى خەقىقى سەببى ۋە مەقسەدى تولۇق روشىدە كۈرسەتەلمە كەدەدۇر. مەصەبە، شەرقى تۈركىستان مەلى خەركەتلىنى ھەم خەتاي ھەمدە ساۋىت جەھەتتە رەئىس بولۇپ، بو مەملىكتىنگ استقلالى غايەسىنى تەقەب ايتەدۇرغىنى ۋە بو كۈن مەقسەدغا ايرىشىپ، جەھەتتە اساسندە اوز مەلى دولتىنى قۇرغانلىغىنى دا بىلدۈرۈپ مە كەدەدۇر.

* * *

III — شەرقى تۈركىستان مەلى خەركەتلى آۋرۇپا مەتبۇعاتىدا

پارىسداغى «اۋفىنور» (Ofinor) اسملى تەلەغراف آزانسى 19 نچى دەقابر داغى بولتەندە شەرقى تۈركىستان خەركەتلى چىقىدا «ياش تۈركىستان»

آداره‌سندن آلوب معلومات یازیب چقارغان ایدی. بو معلومات بر قانچا فرانسوز، ایتالیان وه ایسپانیول غازیتالارندا درج ایتلمشدر.

IV — رفیقمز «أمل مجموعہ سی» (آدرہ سی: str. Ardealului No. 3 Bazargic-Roumania)

نگ برچی غینوار سائدا یازیلدیغنا کوره، شرقی تور کستانلیلاردان تور-کیده تحصیل ایتمهک اوزره، آطنه طریقله آنقاراغا اوچ طلبه کیلمشدر. بولار کاشغاردان مہرسین گہ سه کسان کونده کیلیب چقیمیشلاردر. بو اوچ طلبه غازی وه باش وکیل حضرتلہریله معارف وکیلی بیک گہ یه گئی تور کستان حکومتی رئیسینگ مکتوبلہرینی تاپشیرمشلاردر.

V — کاشغارداغی میسیونہرلہرنگ ادبی وه علمی فعالیتلہریدہن

کاشغاردان قوولانغان شوید میسیونہرلہرنگ مطبعہسندہ ایندی کاشغار حکومتینگ فکر تارقاتوچیسی بولغان «شرقی تور کستان حیاتی» باسیلغان-نلغینی «یاش تور کستان» نگ دہ قابر سائدا او قودق. بو مناسبت یلہن میسیونہرلہرنگ مدنی وه علمی ایشلہریدہن بر قانچا نہرسہ سوزلہب اوتسہک آرتیقچا بولماس دیب یلہمن. شوید میسیونہرلہری دینی پروباغاندا غنا ایمہس، مدنی پروباغاندا ہم قیلار ایدیلہر. اولار بر مکتبہدہ تأسیس ایتکهن ایدیلہر. موفقیتلہری آازغنا بولوب قالمش ایسہ، بونگ سببی مدنی تربیہنی دینی پروباغاندا ایلہ قوشغانلقلاریداندر.

تأسیس ایتگهن مکتب اوچون درسکلہرینی دہ اوزلہری باسیش مجبوریتندہ قالدیلار. بو سیرادا توبہندہ گی کتابلارنی ایسلہتمہ کچی مہن: 1) کتاب علم املا — کاشغار 1929. 2) مکتب نینگ بیتلہری (بہیتلہری) کاشغار 1931. وه کہتہلہر اوچون: 3) «خطوط متنوعہ» (یعنی تورلو مکتوبلہر) کاشغار 1931. میسیونہرلہر البتہ دینی کتابلارنی ہم باسان ایدیلہر. مثلا: «ایوب ننگ کتابی» وه «مزامیر کتابی، یعنی زبور داود» دیگهن «عهد عتیق» نام ایکی کتابینگ ترجمہسی.

لشرقی تور کستانلیلارنگ تربیہسی اوچون بو طرزده تیریشسالاردا، شوید میسیونہرلہریدہن گوستاف را کت (G. Raquette) نام بر ذات شرقی

تور کستان شیوہسیگہ عائد بر نیچہ اثرلہرین آوروپا علمی مجموعہلہریدہ نشر قیلیب بو صورتلہ او «شرقی تور کی» شیوہسیگہ عائد معلوماتنی آوروپادا کوبہیترمشدر. اونگ اثرلہریدہن توبہندہ گیلہرنی ایسلہتہیین:

1) یار کند وه کاشغار شہرلہرینک شرقی تور کستان شیوہسی، (انگلیزچہ) (The Eastern Turkestan dialect of Yarkand and Kashghar), 1909

2) شرقی تور کی صرف وه نحوی، («Eastern Turki Grammar», 1912/13)

3) تور کچہدہ باسیش مسئلہسی، (The accent problem in Turkish) 1927

4) اینگلیزچہدہن تور کی گہ لغت، (English-Turki dictionary), 1927

5) طاهر ایلہ زہرہ (Täji bilä Zohra), 1930.

بو کتابلاردان آینقسا را کت ننگ صرف وه نحوی مراق قازانمشدر. بو کتابنی ہر شرقی تور کی تیلینی اورگہ نوچیگہ توصیہ ایتہ یلہمز.

میسیونہرلہر ایشلہگن مطبعہدہ ایندی کاشغار حکومتینگ غازیتا-الاری وه باشقا مطبوعاتی باسیلماقدا. بو ایندیگہچہ مدنی ساحدہ او قدر فعال بولغان مطبعہنگ بوندان سوک — یعنی ملی حکومتنگ قولیدا بولغان-نیدان بہرلی — یہنہ فعالراق بولاجاغینی بز ہمہمز یورہ کدہن تیلہیمز. طبیعی بو باسماخانہنگ ایگ مہم ایشی تورک خلقینگ یلگیلہرینی یوکسہلتیش بولاجاق ایسہدہ، آوروپا دولتلہری ایلہ علاقہنی باغلاماق اوچوندہ بو ایشلہرنگ معلوماتی آوروپادادا یایلسا کیرہک. بہتسینغ.

* * *

VI — شرقی تور کستاندا سوک وضعیت

(اوز مخبریمزدہن)

شرقی تور کستان حدودندہ بولغان خصوصی مخبریمز، مملکت ایچندہن چقیب کیلگهن ایشانچلی آداملاردان وه مکتوبلہردہن آلیب 16 نچی دیقابردا بز گہ توبہندہ کی معلوماتنی یوللامشدر.

1 — ایشیتگہ نیمگہ قاراغاندا «تیبہت» دہن اون میگ چاماسندا بر

VII — شرقی تورکستانه - تورکيه

«جمهوريت» غازيتاسينك 33. 12. 31 ساندا توبه نده گي خبري او قودق:

شرقي تورکستانگ ييل باشي تبريكي

پشاور طريقه شرقي تورکستاندان آنادولو آزانسه شو تلغراف

چيکيلمشدر:

آنادولو آزانسي، استانبول.

قورتولان وه حکومتی قورولان شرقي تورکستانگ گوك بايراغي

عزيز تورکيه نگ آل بايراغيني حرمتله سلاملا، ييل باشيني قوتلولار وه

يه گي سنه نگ بوتون دنيايه موطلو اولماسني ديلهر.

شرقي تورکستان باش و کيلي نامه: دو قور مصطفي علي

* * *

دوست مطبوعات بيتلر نده:

«ياگاملي يول»

قيمتلي توغانيمز عياض اسحاق ييکنگ باش محررلگي استندا

چيقيب تورغان ريفتمز «ياگاملي يول» مجموعه سي شو ييل باشقندان اعتباراً

آلتنجي ياشيغا آياق باسدي. بو مناسبتيله يازيلغان باش مقاله سنده «ياگا

ملي يول» نگ اونتهن بيش ييل بويي ايشلهب کيلگن ايشلهريندهن بحث

ايتب، عياض ييک ديدرکه:

«ملي يول» ايگ ايلک: مهاجرته، چيت ايلله رده، چيت مدنيتلهر

ايچنده آداسيب سرگردان بولوب يوروجي ملتداشلاريمزغا قبله کورسه-

تدي؛ — ملتداش، سينگ حاضر توراتورغان، چيت ايلده قورغان تور-

موشيگ وقتلي غنا! سين تولقون ايله ايلگدن، بابالار گنگ بيرندهن اير-

غيتلغان، دوشمان کوچي ايله چيت ايلله رگه سورولگن کشي بولسا گدا،

سين زور بر خلقنگ بالاسي، بای بر اولکه نگ وارئي، سينگ بختيگ

ايلگده، شوگا يوز چهوير، نه نه قبله شوندا! — ديب اولارغا ملي قبله ني

کورسه تدي... مملکتيمز توغان ايليمزدهن پهک يراق بولغانيدان، پهک کو-

عسکري قوت شرقي تورکستانغا اوتمشدر. بو خبرنگ توغرو بولوب
بولماغائيني قطعي صورتده ادعا ايتمهک قيندر. بو قوتنگ خطايغا قارشي
مجاهدلرگه ياردهم قيلاتورغانغي سويله ندهدر. بو خبرني هندستان غازيتاد
لاري هم يازوب اوتدیلهر.

2 — پشاورگه کيلگن يولچيلاردان آلنگان خبرلهرگه قاراغاندا

وضعيت شو مرکزدهدر:

بو ياقينلاردا يه گيدن «يه گي شهر» گه قيلنگان هجوم وه تضيقلا

محصور بولغان خطاييلار اوستنده مهم تأير اجرا قيلماقدادر. صلحاً وه يا

جبراً شهرنگ تورکلهر قولغا اوتوشي کوتولمه کدهدر. قيش مناسبتي ايله

جرنگ بر مدت توقف اوتوي تخمين ايتلهدر. بونگ ايله برگه محاصره

قيلغانلارنگ (يه گي شهرده کيله رنگ) خارچدان قوت آلماسغي اوچون

محاصره قوتي تارقايتماسدان ساقلانادر.

3 — آلنگان خبرلهرگوندهن کون دولت اداره سينگ ترقيده بو-

لغائيني، اتحاد وه تساندنگ بيرنده بولغائيني بيلدیرهدر. آگلاتولارينا

قارالسا کاشغار خطه سينگ بوتون شهرلهری کاملاً مجاهدلهر، «شرقي

تورکستان حکومتی»، قولغا اوتکه ندر. شهرلهرده سکونت وه آسایش

مکمل، تجارت وه خلقنگ گذرانلغي بيریدهدر.

4 — شرقي تورکستان حرکاتی، هندستان مسلمانلاری طرفدان

غایت صميميت ايله تعقيب ايتلمه کدهدر. خطاينگ ظلمي وه قرون وسطائی

آداره سي آستيدا قالغان بو قوشني اولکه نگ اوز باشيغا مستقل بوليشني

هر فرصتدان بالاستفاده اظهار قيلادرلار.

بو ده قابر آينگ اورتالاريدا بولاتورغان «هندستان مسلمانلاری

عمومي قورولتايي» دا شرقي تورکستان مسئله سينگ مذاکره سيگه خواهش

بولغائيني ايشيتدم. اسلام دنيا سينگ بربريگه کومهک بيريشي بورجدر،

فرضدر. براق بو بورج تام وقتيده اوتالسا، بو فرض اتام زمانيدا ادا

قيلسا... کوب مقبول وه حقيقتاً بيریده بولور ایدی!...

* * *

بیمزنگ باشی ئەیلەنیب، او کینی سولدان، سولینی او گدان آیرالماسلق درجه گە کیلگە نیدەن، «ملی یول» غا او کئی، سولنی اور گە تیشگە دە توغرو کیدنی... هەر بر روس آقیمی، فرقه سی، — قیزیلمی، قارامی، آقیمی — سینی آلدایش او چون گنه شول بویاققا بویانغان، اول ایچندن همان قارا روس دیگن فکرنی سو قدی. مهاجرتمزنی روسلق آقیمندان آیریشقا تریشدی. روسلاردان یراق بولورغا اوندهدی. آوروپادا ملی یولیمزنی تماماً روسلاردان آیریشقا موفقه ده بولدی. اوزون یولنی اعتبارغا آلیب، «ملی یول» ملتداشلارینا یولچیلار، دوست یولچیلار ایزلهدی. اول اولارنی تورک کاروانیغا قوشوب اُک توغرو یول تاپدی. ایدیل-اورال تورک-تاتارینی تورکستان، قریم، قافقاسیا، سیریا تورکی ایله بر گە باغلادی. اولارنگ باریسنگ دا باراچاق یوللاری استقلال یولی بولغانیدان، ایلگز گە باریب یتکەنچه بولاردان آیریلما گز، دوستان اوچراتقاندا بیر گە-بیر گە بولو-گز — دیگن تعلیماتی اور گە تدی.

مستقل تورکیه نی اوزو گز گە اُرنهک ایتب آلیگز، دیب امر بیردی «دوستومیز «یاگا ملی یول» نگ بو کورسه تیلگن یولدا ایشله گن ایشله ری حقیقتاً بویو کدر. بو استقلالیت یولی اُک توغرو بولویله برابر بزنگ تورک قومی اوچون انا ریختک وه تقدیرنگ بیلگیله ب بیر گن یگانه گنه یولی در. «یاگا ملی یول» دوستومیزغا باشلاغان حرکتی وه توشگن یولوندا موفقیته تیلیمز، چونکه «یاگا ملی یول» نگ مقصدی بزنگ مقصدیمز، اونگ یولی بزنگ یولومیز در.

باشسون تورکلەر برلگی! باشسون تورکلەر استقلالیتی!

* * *

تورکلەرک تانیشما وه آگلاشمالاری ایچین

باشلوقلی یوقاریدا گتیردیگمز والا نورالدین بیک مقاله له رینه جواب آسایغیل دوستومیز م. امین بیک «استقلال» ک 49 نچی ساندا باسیلمش پهک قیمتی مقاله سیده پهک حقلی اولاراق توبه نده گی فکرله ری اورنایا آتیور:

«دنیا داکی تورکلەرک تانیشما وه آگلاشمالاری ایچین تورکیه نگ

یاپاچاغی چوقدر. بو مقصدله آیریچا اینستیتوتلارا، تورک ییلی ییلیغینا به گزهر نشریاته، تورک ایللهرینی تانیما وه تانیتما کیبی جمعیتلهر وه داها بر چوق اجتماعی، حرثی وه علمی تشبثلهره احتیاج واردر.

بوتون تورک دنیاسینی تدقیق ایتمهک ایسته یهن بر آوروپالی، دنیانگ ههر بیریندهن وه ههر مدنی مر کردهن زیاده تورکیه ده داها فضله امکان وه واسطه لار بولایلمه لیدر.

فقط بوتون بو ایده ئال ته رسه لهرک وار اولماسندان اول بو کره کلی ایشگ دعواچیلاری چیقمالی، قلملهریله، سوزلهریله وه شخصی سایلاریله بو خصوصدا کی ایگه ری، قسماً اولسون، توزه لثمه لی در.

«خبر» صحیفه له رینه اوشبو ساواش میدانینا آیلدیغینی بیره خبر ویره ن وانو بیک، شهه سز، به کله نه ن بو مجاهدله رده ن بیری اولویور. قوتلی قلمه، توغرو اگوروشه ایگه اولما قله برابر وانو بیک روسچه یه وه بو کونگی روسیه احوالینه واقف بر محرردر. مسئله یی حقیله وه توغرو دان-توغرو تعقیب ایتمهک امکانیندا در.

کندیسینه جانندان موفقیتلهر دیله رز».

دوستومیز م. امین بیکگ بو فکرله رینه بیز تماماً قوشولامیز.

* * *

«سد چین»

والا نورالدین بیکگ قیمتی یازیلاری مناسبتیله استانبولدا چیقان

«آذربایجان یورت بیلگیسی» (Azerbaijan yurt bilgisi, Istanbul-Beyaziti Türkiyat Enstitüsü Türkiye)

مجموعه سینگ ایکنچی تشرین (ده قابر) ساندا مصطفی وکیلی بیک طرفندان «سد چین» باشلقلی بر مقاله باسیلیب چیقدی.

مصطفی بیک اوز مقاله سینه تورکیه نگ قیمتی خطیبی محترم حمدالله صبحی بیکگ «داغ یولی» اتلی اثرنده (ص 133/4 ده) یازدیغی شو فقره لهری ایله باشلیور:

«سیاسی حدودلار ملتله ری آیریرمی؟ اورمانگ ایچینه بر دیوار

چيكيگن، آغاچلارنىڭ كوكلەرى ديوارنىڭ آلتىدان ۋە داللار ديوارنىڭ او-
ستىدىن بىرى بىرلە قاووشىدۇ. سوڭرا، حدودلار نەپە يارار؛ بوتون
تورنىڭ دۇنياسى بىرلىك شەۋرىنى ادراڭ ايتىمەگە باشلاش ۋە ئەللەر اوزاقدا-
غى قارداشلارنىڭ ئەلىنى توتماق ايچىن مسافەلەر ايچىندە اوزانمشىدۇر.

«ئەۋەت، حدودلار نەپە يارار؛ ديوارلارنىڭ اوستىدىن داللار، ديوار-
لارنىڭ آلتىدان كوكلەر بىرى بىرلە قارىشىدىغان سوڭرا...»

بوندان سوڭ مصطفى بيك:

«بويوك تورنىڭ عالمى آراسىدا بوگون معنوى حرئى رابطە وارمى؟
ۋە بويە ياقىنلىق ۋە ئەناسىتلەرە، توركلەرى آيران سياسى حدودلار مانع
اولويورمى؟ اولاي بىلىرمى؟» سوراقلازىنى بويىرە كىدە ۋە پيامى صفا بيك
«جمهوريت» غازيتاسىنداغى بىر مقاله سىندەن، والا نورالدين بيككىڭ مقاله-
لەرنىدەن اقتباسلار ايتىپ، بوتون توركلەرنىڭ معنوى، حرئى رابطە لارنى
توسقونلىق قىلماقتا اولان نەرسەنىڭ اورمان ايچىندە كى ديواردان داها
بويوك بىر توسقون اولدىغىنىنى ائيد ايدىيور.

«آرادا» ديوار» دە گىل، يەگى شيطانى ايجادلار اوزەرىنە يايلىمش
دەشتلى بىر «سد چىن» وار... ۋە بو سد چىنگ اوتە طرفىدا، اوتىڭ
بوغوجى «كولگە سىندە» اينتەرناسيوناليزم توركلگى محو ايدىيور، كونى
كوندەن كوكىنى كىسييور... دىمە كىدەدر.

* * *

توركىستان خەبەرلىرى

ساويت حاكىمىنىڭ 16 يىللىغى مناسىبىلە قازاغىستان غازىتالارنىدا خلق
معارفى بابىنداغى عادىدان ناشقارى يوتوقلار حقىندا سەۋىنچلەر بىلدىرىمە كىدەدر.
بو جەھتەن قازاغىستان ساويتلار اتقاقتە بىرئىچى قاتاردا ايمىشدر. لىكن بوندان
بىر آرنە اول، ساويت حاكىمىنىڭ 16 نچى يىل بايرامى عرفە سىندە، «قازاغىستانسكا
يا پراودا» غازىتاسى «قازاغىستاننىڭ مەدىنىت جەھتەن كىينىدە قالىشى» ندان
ئەچىغىلەنب شكايت ايتىمشىدۇ. حقىقتا «قازاغىستانسكا يا پراودا» نىڭ 1933 نچى
يىل 9 نچى اوقتوبر سانىدا اىياس قاپل اوغلى توبە نەپە گىلەرنى يازمشىدۇ:

(1946)

61

— قازاغىستاننىڭ مى سوسىيالىستىك قورولوشىدا كىچىرىلمەس بىر صورتە
آرقادا قالىشى، اولكە فرقه قومىتەسى ايسكى باشلىقلارنىڭ بوتون ياڭلىشلىقلارى
سلسىلەسى بىلەن باغلىدۇر. ايسكى اولكە قومىتەسى باشلىقلارنىڭ، قازاغىستاندا
بوتون مى مسئلەنىڭ مالدارجىلىق مسئلە سىندەن كىنە عبارت بولوب قالاچىغى
حقىنداغى قىناغى ھەمەنگ ايسىندەدر...»

اىياس قاپل اوغلى سوزىگە دوام ايتىپ دىدۇر، كە — تأسفگە قارشى
حاضر ھەم بعضى بىر، قازاغىستاننىڭ مەدىنىتچە آرتدالغىنى، گویا، مەدىنى ۋە
اقتىسادى انكشاف آراسىنداغى اوتكونچى دور شراىطىندە اجتناب ايتىلىشى مۇمكىن
بولماغان اوپرىلىش بىلەن اىضاح ايتوچى نظرىە چىلەر بار.
بوندان سوڭ قاپل اوغلى قازاغىستاننىڭ مەدىنىت قورولوشىنداغى آرتدالغىنىڭ
دلىللەرىنى دە كىتپەدر:

— بىش يىللىق پلاننىڭ اىكى مىليون آدمىنى سوادلى قىلىشنى كوزدە
توتقان ايشى %50 - گىنە بەجەرىلگەن ايدى. 1932 نچى يىلغا عائد سواد-
سوزلىقنى بىترو ايشىلەرىدە، حقىقتا بەجەرىلمەي قالغان. بىزنىڭ جەھتە بىتمىزدە
سوادسزلىقنى بوتونلاي بىتەرە آلغان بىر شەھەر، بىر صناعت مەركىزى، بىر ولايت، بىر
منطقە، بىر قىشلاق، بىر ساوخوز، حتى بىر قولخوزدا يوقدۇر...
دقتىكردەن قاچماسىن كە قاپل اوغلى بويىردە بىش يىللىق پلاندا يازىلغان
سوادسزلىقنى بىترو ايشىنىڭ بوزولغانلىغىندا بىحت ايتىمە كىدەدر.

حابوبكە ايندىگە قادار بو پلاننىڭ تاماماً بەجەرىلدىگىندەن كىنە، حتى
آرتدىرىپ بەجەرىلگەنلىگىندەن دم اورماقتا ايدىلەر. قاپل اوغلى 1932 نچى
يىل مەكتەپ پلاننىڭدا موفقىتسىزلىققا اوچراغانلىغىنى يازدۇر...»

شەھەر، صناعت مەركىزى ۋە قىشلاقلارنى بىر ياققا قويوب توروب يالغىز
قولخوزلارنى آلايلىق. قولخوزلار اصلندە يالغىز اقتصادى ايمەس، عىنى زماندا ۋە
بىرئىچى گەلدە مەدىنى تىشكىلەر سانالادۇرلار. قولخوزلار اون ۋە ياداھا آز خوجا-
لقلاردان تىشكىل ايتە بىلپىلەر. اگر قازاغىستاندا سوادسزلىقنى بىتەرگەن بىر قولخوز
ھەم تاپىلماسا، اوزمان عمو مىتلە سوادسزلىقنى بىتەرگەنلىك دەرسى حقىندا كۆپ
احتىياظ بىلەن سويىلەشكە توغرى كىلەدر... فقط، ساويت حاكىمىنىڭ 16 نچى

(1947)

62

ییل بایرامی وقتنده بونلارنگ بارچاسینی اونوتدیلار وه معارف ساحه سنده غی
بیش ییللقنگ ایک بویوک موقیتله ی وه بو سیاست سایه سنده قازاغستانگ
ساویت اتناقینگ ایک مدنی جمهوریتله ری قاتارندا توردیغی حقدنا شو- شو
قیلا باشلادیلار.

ساویت حکومتی کوجه به قازاقلارنی قاندا ای تور اقلاشترماقدا؟

1932 ییل 54 اوروندا اوتورتوش بیلگیله نگه ن ایدی. بوندان یالغز
25 گینه سی ایشکه آشیریلیب، اوده «زیانچیلق» یولیه به جهریلگه تمش.

1 - «جالدای» قولخوزی چییلاق، تاشلاق، سووی ایچیلمه بتورغان بر
کولنگ بویوندا سالنغان بولوب، بو قولخوزنگ ماللار اوچون اونلاغی یوقدر.
ایکین بیرلری آوولدان 40-50 کیلومتر اوزاقلقدادر.

2 - «ایلتای» قولخوزی تشکیلاتنه کیرگن قولخوزچیلار اوزلهرینگ
اولدن اوتوردوقلاری بیچه نی، سووی وه اورمانی کوب بولغان بیرلهرنده
اوتورتولولارینی اوتونسه لهرده، اونلارنگ ایسته ک وه اوتونچله ری تیگله -
نمه سدن باشقا اوتی، سووی، اورمانی هم یاخشی ایکین بیرلری بولماغان
اورونغا اوتورتقانلار.

3 - اوتورتولماقدا بولغان «جولوندا» قولخوزینگ بیچه ن بیر یوق.
شو نکچون او 40 کیلومتر اوزاقلقداغی آیرتاو رایونندان بیچه ن اوروب
کیترمه ک جمهوریتنده در. [«قازاغستانسکا یا پراودا» 23. X. 33]

آثار عتیقه - «قیزیل ئوزبیکستان» (30. 9. 33) غازی تاسندا یازیلدیغنا کوره:
1932 نچی ییل ایون آیندان اعتباراً ئوزبیکستان معارف قومیسارلغی قارا-
ماغیدان چیقاریلیب قومیسارلار شوراسی نزدنده خصوصی صورتده 7 کشیده ن
تشکیل ایتلگن «آثار عتیقه قومیتسه سی» بو یاقیندا تاشکیند، سمرقند وه بوخارا
آثار عتیقه بنالاریغا عائد بر توپلام وه ویاتکین (اولگن) نگ بر نیچه اثرلهرینی
نشر قیلاجاق.

بو قومیته تاها نیدان سمرقندده کی اولوغ بیک مدرسه سی ایچینده کی
مناره، شیردار، شاهزنده مدرسه لهری وه بوخاراده کی اولوغ بیک مدرسه سی،
(1948)

نمازگاه، عبدالعزیز مدرسه سی، خوارزنده کی بورونغی خانلارنگ قبول سالونی
(کورونوش خانه)، زنگی آناداغی عنبر آنا مقبره سی تعمیر ایتدیریله چه کدر.

سمرقندده کی مشهور «کوک تاش» شهر قلعه سندان شیردار مدرسه سیگه
کیلتریله چه ک وه خلقنگ هم سیاحلارنگ اونی زیارت ایتمه سین قویلا-
شتریل اچاقدیر. غازی تادا کوک تاش حقدنا شو جمله لهر قید ایتلمشدر:

«شو کوک تاش 600 پوت چاماسندا بولوب، مهرمه رده ن کیسیلگن.
ایسکی تیمور سلاله سیده ن خان بولغانلار شو کوک تاش اوستیگه چیقیب
اوتورار ایشله ر. شو مراسم اونگ خان بولغانیغا علامت ایش.»

تاشکند ایسکی شهرینی پلانلاشتریش وقتنده بوزولوشی لازم کیلگن
«خانم مسجدی» نگ بوتون لوازماتینی عینیه آلب شایخانتااور (شیخاوند-
طهور) گه تیکیلمشدر وه حاضر قزیل چایخانه ایش.

عینی غازی تادا شو خبرده یازیلغان:

«بو یاقیندا تیرمیز شهریده ن 15 چاقیریم نهریده یاسالغان بر تیکشیریش
چاغندا آمو دریا ایچیده ن نا معلوم بر بنانگ تاشدان یاسالغان بر حاشیه سی
تاپیلدی. بو نهرسه - قوللاریدا تورلو موزیقا اسابلاری بولغان حالدا حاشیه
ایچیگه آلتغان اوچ خاتون گاوده سیده ن عبارت بر شکل - سازنده لهر توده -
سیدر. بو تاشدان یاسالغان نهرسه تخمیناً 10 پوت کیله دی.

آرخه ئولوغ ماتسون (Matson) بو نهرسه نی 2 نچی عصرده گی یونان مدینتیگه
عائد دیب حسابلایدر. غازی تادا بو اثرنگ بر رسمی ده باسیلغان.

بر قوی بالاسندا - بر قوی پاختادا

عینی غازی تانگ 15 نچی اوتوبر ساندا دا،

«آزاد» (اندیجان رایوندا) قولخوزندا یاش بالالار اوچون باقیم-
خانه بولماغانیدان تیریمچی خاتونلار بر قوللاریغا بالالارینی کوتهریب،
ایکچی قوللاری ایله پاختا تیریش مجبوریتنده درلهر. بو حال البته ایشله ب
چیقاریش اونومینگ توبه ن بولوشیغانه سبب بولادی «دیله در. (بو یازو-
نگ اوستنده بر قولندا بالاسینی کوتهریب توروب پاختا تیره یاتقان
بر خاتوننگ رسمی باسیلغان).

تورکستاندا وضعیت

(اوز غبریمزدهن)

1 — شرقی تورکستانغا بو نوپا بر آیی باشندا کیلگن ایشانچلی بر کشینگ بیر گن اخباریگه قاراغاندا، بو یلنگ یه گئی کیر گن قیشی هلی شدتلی ابولماغانی حالدا بر محلهده 50 کیشی اولوبدر. اسملهری هم یازیلغان. بولار ایچنده (تاشکند، کوکچه دهه، ساوان محلهک) تاش بیک نامیدا بریسی آچلقدان وه ساووقدان متأثر بولوب اوزینی آلاوغا تاشلاب اولوبدر. بو اولگه نله اولدن دهقان بولوب حتی قولخوز وقتیده چالیشقان کیمسه لهدر. بر محلهده ایلی کیشی آچلقدان اولگه. ندهن کین تورکستانداغی قحط وه سفالتنگ درجه سینی تخمین ایتش قین بولماسا کیرهک. تورکستانگ قازاق-قرغز قسملهری وه تاجیک منطقه. سیده آچلقنگ فوق العاده کوچه یگه نینی یازادرلار.

2 — سمرقنددهن کیلگن بریسینگ افاده سندهن:

تاجیکستاندا ایدم. عمومی یمه کخانهده حکومت ایکی کیشیگه بر تاشباقا بوردی. قوش قالمادی دیسه مبالغه ایتمه گن بولورمه ن. آچلق وه سفالت یوزیدهن فجیع صورتهده اخلاق سقوط ایتدی. ایسکیده ن تایلغان کیمسه لهر بو کون مدهش عیاش، دایما کیچه-کوندوز مست کیزه تورغان بره سفیل حالغا کیلدیلهر. هیچ امید ایتلمه گن انسانلار ایچکی گه مبتلا بولغانلار. اساساً مملکتده ایچکیگه انهماک عمومیله شکه ن. فقط بو بیچاره-لهرنگ ایچیشی خستهلق وه غیرطبیعیلکدر... حتی ایچکی پولی تدارکی اوچون اوغریلق هم کوپه یمه کده در...

3 — گ. پ. ئو. (چه کا) نگ ساخته کارلنی: تاشکندده زرگر بابا بیک دیگه ن بر کیشی حبس ایتلگه ن. ایکی کون سوگرا (اصولی وجهله) اویگه کیلیب کومولگه ن مه یده-چویده اقالغان-قوتقان نهرسه سینی گ. پ. ئو گه آلیب باریب بیر گن، سلوگرا کیتب قارینداشلاریندان بریسنده بولغان آلتی میگ سومنی دا آغان! یه نه قایتب مأمورلهر ایله بر گه کیتهر چاغندا قارینداشلاریندان بغضیلاری ادیگه نله ر: برادر، سه ن اوز او-

یگده کی نهرسه لهرنی آلیب بیردیگ. اینگه مونده کی پولگنی آلدیگ، اویده گیلهریگ نیمه قیلورلار؟... بابا بیک، حیران بولوب قالغان وه هر کون حبسخانه گه آناسی وه خاتون بالا-چاقاسی کیلیب رجا ایتکه نله رینی، «بزنی اولدورمه کچی، نیمه ک بار بولسا آیتب بیر» دیگه نلکله رینی سویله-گه ن... حالبوکه هیچ کیمسه حبسخانه گه کیتمه گن ایکن. بو اویون، دولتنگ خزینه گه آلتون، کوموش وه مجوهر تاپماق اوچون قیلغان ساخته کارلقلاریدان بری!...

4 — سمرقنددان تاشکندگه بر تلگرام بیره تورغان بولدم. تلغراف خانهده روسچه یله تورغان بریسینی قیدیریب تلگرام یازدیرماق ایسته دم؛ بولمادی. بر ذات مینگه لاین حرفلاری ایله اوزیکچه بر تلگرام یازیب بیرمشدی، مین اوئی روسچه ظن ایتدم. تلغرافچی روس، روسچه سوکوب تحقیر ایتب قولومغا قایتاریب بوردی، قبول ایتمه دی! «اوزیکچه له شدیرو» شعارینا باغیشلاب یازدق!...

* * *

آذربایجان ملی قلاسیک ادبیاتی حقندا مهم بر معروضه

اوتکه ن ده قابرنگ 15 نده، پارسیده کی «قافقاسنی تدقیق جمعیتی» مباشرتی ایله آذربایجان ملی مرکزی اعضاسندان دوستومز دوقتور میر یعقوب بیک طرفندان «آذربایجان قلاسیک ادبیاتی» حقندا مهم وه تیره ن مضمونلو بر معروضه او قولدی. دوقتور میر یعقوب بیک بو معروضه سینی آذربایجان قلاسیک ادبیاتینگ یالغوز «صوفیون» مسلکیگه تخصیص ایتدی. بو مسلکده کی شاعرلاردان حسن اوغلو، نسیمی، حبیبی، شاه اسماعیل وه فضولی حقندا عمومی معلومات بیریپ، اثرلهرنده ن نمونه لهر کتیردی وه تیگلاوچیلاردا بویوک علاقه اوینا توردی. بو معروضه نگ نه درجه ده اهمیت قازانغانغینی، ایندیگه چه استقلالچیلار فعالیتی حقندا هیچ دم اورماق ایسته مه گن روس مطبوعاتندان «پوسله دنیه نووستی» غازیتا-سینگ بو معروضه حقندا قیسقاچا بولسادا معلومات بیریپ اوتکه نلگی، آچیق کورسه تسه کیرهک.

چاغانای

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورتنولوشی اورجون کوره شورجی آبلو مجوعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر- ندان چیقا اشلاغان || فیورال (شباط) 1934 || ساره 51

بوساندا:

- 1 — شرقی تورکستان باش مقاله
- 2 — شرقی تورکستان جمهوریتی قاینه سی
- 3 — شرقی تورکستان جمهوریتی فوق العاده مرخصی ننگ مکتوبی
- 4 — توفیق رشدی بیگگ شرقی تورکستانه دائر بیاناتی
- 5 — ساویت حکومتینگ اورومچی ختای حکومتنه یارده می چاترالدان اوز مخبر بزدن «خبر» دهن
- 6 — بهک تیز حکملر ویر یوروز
- 7 — شرقی تورکستانلیلار: بختیار اولکنز «برک» دهن
- 8 — شرقی تورکستان جمهوریتی آرزویا مطبوعاتندا
- 9 — نانکینده شرقی تورکستان ملی استقلالنه قارشی حرکت

- 10 — «تورکستاندا تیل سیاستی» (IV)
- 11 — ملی نشریات نه له ننگه سی «باش تورکستان»
- 12 — یولدان ... (II)
- 13 — «بین الملل وضعیت وه ساویت روسیه قول آستنداغی ملتله» چاغانای
- 14 — تورکستانداغی باختا سیاستی خقنده بر آلمان پروفه سورینک حکمی (کتایبات) طاهر شاکر
- 15 — آطنه ده کی تورکستانلیلارنک کوزکی سوگ اکلینجه سی نان بیغه س اوغلی
- 16 — دوست مطبوعات یتله رنده؛ 17 — منور قاری کچه سی؛ 18 — بهرلینده

Yach Turkestan

Janvier 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 50

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

بولیمزغا توغرو کیلگه ن بوتون یازولار اوچون مجوعه مزنگ یتله ری آچیقدر
باسیاماغان یازولار قایتار یلماس .

آبونه شرطله ری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

1934 نچی ییل تقویمی

«تورکستان تورک که نچله ر برلگی» اوچ بویاقلی تورکستان خریطه-
سی وه سمرقنده کی تیمور تر به سی ایله کاشغارداغی حضرت آپاق
جامعینگ رسمله ر یله بیزه ننگه ن بر تقویم چیقار مشدر. بوگوزهل تورکچه
تقویمنی بارچا او قوچیلاریمزغا توصیه ایته مز.
آدره س:

Türkistan Türk Gençler Birliği:
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40 Istanbul-Turquie

مجوعه مز که نییشلی هر تورلو یوللانلار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

شرقی تورکستان ڄمهوریتی

شرقی تورکستانداغی ملی قور تولوش کوره شی ملی مجاهدله ریمزنک غلبه سیله نتیجه لهندی. ملی مستقل ڄمهوریت اعلان ایتلدی. بو ایسه بویوک سیاسی اهمیتکه ایگه بولغان مهم بر حادثه در. آسیانگ اور تاسندا، ساویت روسیه سی، اینگلتیره وه یاپونیا کیسی اوچ بویوک دولت منافعینگ توقناشان پیرنده بولغان بو وقوعات بوتون دنیا نظر دقتینی اوزیگه تارتماسدان قالالمایدر. بو ڄمهوریتنگ قورولوشی آیتسا بز تورکلر اوچون کوب مهمدر.

کوب آچینارلق حالدر، که اولوغ تورک خلقینگ کویچیلگی ایمدی. ده یانلار ظلمی آستندا ایزیلمه کده در. مه نه بو وضعیت شرقی تورکستان ڄمهوریتینگ اعلانی ایله آچیلغان فرصتدان تولوق صورتده فائده له نیش امکانینی آزیتماقدادر. یالغز تورکیه گنه بو یه گی تورک ملی ڄمهوریتنه یاردهم قولی اوزاتا آلاچاق حالدا در. بز، ساویت روس مطبوعاتینگ تارقاتیب تورغان اساسسز شایعه لارنگ تورکیه ڄمهوریتی رسمی محافنده بو قارداش ملی قور تولوش خرکتی حقتدا شبهه توغدوروب قویماسلغینی تیلر ایدک.

تا شرقی تورکستاندا قور تولوش کوره شی بوروتولوب تورغان چاغ لاردا اوزینگ او یرده کی اقتصادی حکمرانلغینی تهلکه ده کورگن ساویت حکومتی «سلطان عبدالحمیدنک تورونی (نیره سی) شهزاده عبدالکریم نی شرقی تورکستان خانلغی تحتنه چاقیردیلار» دیگن شایعه نی تارقاتان ایدی. قسماً تورک، عرب حتی آوروپا مطبوعاتی بیتلرهنده بیر تاپقان بو اساسسز شایعه شرقی تورکستان ملی حرکتنه قارشى شبهه اوینایشغا یارا دی. اوندان سوک ساویت آزانلغی کمالچیلک دوشمانی بولغان تورکلرنک شرقی تورکستاندا، ملی حرکت اطرافندا توپلانغانلقلاری خبرینی تار قاندى. بو شایعه دا «سه نراسیون» سیویچی آوروپا مطبوعاتینگ بعضی برله ری صحیفه سنه قادر کیره ییلدی. بوده آز کوروندى. ساویت مطبوعاتی سوک

«منور قاری» کیچه سی — بهرلینده کی یاش تورکستانچیلارنگ تشبثی ایله شو اینگ 3 نده قایزه ر پلاتسده کی اجتماع سالونلارندان ابرنده منور قارینگ روحینی ایسله مه کیچه سی یاسالدى. کیچه که تورکستانلیلار دان باشقا آذربایجانلی، ایدیل-اوراللی وه تورکیه لی یاش توغانلاریمز-دان دا کوب گنه کیشیلر قاتناشیدیلار.

سالوننگ تورندا منور قارینگ تورکستان ملی بایراغنه اورالغان، چیچه کلر ایله بیزه ننگن بویوک بر رسمی آسیلغان ایدی.

کیچه نی موقتاً بهرلینده بولغان باش محرریمز مصطفی بیک اداره ایتدیله ر. منور قارینگ اُک یاقین دوستلارندان بولغان مصطفی بیک مجلسنی آچوب، بو ملی کوره ش شهیدیمزنگ حیاتی، فعالیتی وه اونگ یورتمز، خلقمزغا قیلغان خدمتله ری، ملی تأریخمزده توتقان اورنی حقتده ایضاحات بیر گهنده سوک اونگ اولدورولوی مسئله سنه کیچیب، منورنگ ساویت حکومتی طرفندان یالغز تورکستان خلقنه اُک مثبت خدمت ایته یلگن وه ایته یله تورغان، بوتون خلق طرفندان سیویلگن بر ملت خادمی بولغانلغی اوچون گنه اولدورولگه نلگینی آیریچا ایسله توب اوتدیله ر. مصطفی بیک اسکی دوستی حقتده کی اوزون گنه چیکگن نطقینی کوزله رنده ن آققان یاشلاری ایله بتیردی. بوندان سوک کیچه نی یاساغان تشبث هیسنده ن دو قنور طاهر شا کر بیک که سوز بیرلیدی. او تورکستان یاشلارینگ بویوک معلمی منور قارینگ تورکستانغا قیلغان خدمتله ری وه اونگ یتیشتردیگی میوه له ری حقتده سویله دی. منور قارینگ علمی، ملی سیاسی، اخلاقی تربیه سی ایله یتیشکه ن یاش تورکستانلیلارنگ اونگ یولینی، حیاتی اور نه ک ایتب آلمانلغینی، اونگ بوتون عمرینی حتی باشینی فدا ایتب قالدی ر. دینی ملی دعوا میراثینی دوام ایتدیره جه کلرینی بیلدیردی.

اوندان سوک یاش تورک توغانلاریمزدان اورخان، هلال وه فؤاد بیکلر سوز آلدیلار. بو توغانلاریمز حاضر ون طرفندان دقتله تیکله ننگن نطقلارندا منور قاری کبی نادر بر جماعت خادمینگ بولشه ویکله ر طرفندان اولدورولوشینگ بوتون تورک خلقنه آخیر تأثیر ایتیشینی، بوتورکستان تورک له ری قایمیسینگ عموم تورکلر قایمیسى بولغانلغینی سویله دیله ر...

چاغلاردا «ایمپریالیستلرنیڭ شرقی تورکستانی ختایدان آیریپ آلماق نیتنده ایکه نلکلهری» شایعه سینی تارقانا باشلادی («پراودا» ننگ 27.1.34. نسخه سنه باقیلینین). ایمدی سز شو «شهزاده عبدالکریم»، «کمالچیلک دوشمانلاری» و «ایمپریالیستلر» شایعه لارینی توپلاب، بو شایعه لار اوستنده برآز توشونوب کورسه گز، بولشه ویکلهرنیک قاندای هدفلهر ایله اساسسز شایعه لار تارقاقاوب تورغانقلارینیک حکمتینی قولایقله آکلاب آلیرسکز.

ساویت پروواقاسیونینیک غایه سی ده معلوم. شرقی تورکستانیک سوزده ختای حکمرانلیغی، عملده ساویت روسیه سی اقتصادی تضییقی آستندا قالیشی بولشه ویکلهرنیک ایرته کیچ اوپله گن بر تپله گیدر. روس بولشه ویکلهری ختای مأمورلهرنیک آغزینی آلتون ایله تیقینلاب شرقی تورکستانی اقتصاداً اوز نفوذلاری آستنا آلماقلا قناعتلنما یارق اونی بالخاصه اونیک آلتای قسمینی اسکی روس ایمپریالیزمی اصولی ایله، روس مهاجرلهریله تولدوروش ایشینه ده باشلاغانلار ایدی.

شرقی تورکستان بر طرفدان ختای، ایکنچی طرفدان روسلار اولماق اوزره ایکی قات تضییق آستندا ایزلمه کده ایدی.

سونیاتسین طرفدان یاسالغان وه بو کونکی ختای ملی حکومتینیک قوللانیدیغی دستورالعمل بویونچا شرقی تورکستانغا اون میلیونلارچا ختای مهاجری کیتریلمه لی ایدی. لاکن 20 یلدا نبهری دوام ایتمه کده بولغان آنارشى نتیجه سنده بر پروگرام ایشکه آشیریلایلمای قالدی. ایکنچی طرفدان چارلق روسیه سی حکومتی ده شرقی تورکستانغا اوز روس مهاجرلهرینی کیترمه ک تپله گینی تاشدیغی حالدا بوگا موفق بولالماغان ایدی. ایمدی ساویت حکومتی چاریزمنیک قالدیردیغی بو وصیتنی به جهرمه ک، ایشکه آشیرماق ایسته یدر. اونگچونده ساویت آزانلیغی شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکتینی اوزیگه دوشمان دپ اوپلاب، اونگ اطرافدا زهرلی شایعه لار تارقاقاوب، شبهه لر توغدوروشغا اورونماقدادر. بوتونلای اساسسز بولغانلغنه رغماً بولشه ویکلهرنیک بو حرکتینیک نتیجه سز قالماغانلیغی دا کورونمه کده در.

شرقی تورکستان ملی حرکتینیک اوزون وه قانلی بر تاریخی بار. یالغز اوتکه ن عصر ایچنده گنه شرقی تورکستاندا اون دفعه عصیان کوته یلیب اوچ دفعه ملی استقلال اعلان ایتمشدی. بو تورک خلقی عصیانلارینی یاتریش اوچون ختای حکومتی دفعه لارچا روسیه غا مراجعت ایتب، هر دفعه سندا موفق بولغان. ایمدی ده شرقی تورکستانداغی ختای والیسی تورک خلقنه قارشى حرکتنده ساویت روسیه حکومتنده ن یاردم آلیب تو روبر. اڭ ایشانچلی منبعلاردان باشقارما مازغا کیلگن خبرلهرگه قاراغاندا ساویت حکومتی مانجوریادا یه گیلیب اوز توپراغنه سیغینغان ختای عسکر لهرنده ن ایکی دسته سینی (برنجی دسته ده اون شیک کیشی بولوب، ایکنچی دسته نیک مقدارى معلوم ایمه س) شرقی تورکستانغا، اورومچی اطرافنه کیچیرمشدر. ختای حکومتینیک بو عسکری کوچله رنی شرقی تورکستان تورکلهرینه قارشى قوللانوندا هیچ شبهه یوتدر.

شرقی تورکستان جمهوریتنه هر تورلو مادی معنوی یاردم کور سه تمه ک بوتون تورک دنیاسینیک ملی مقدس وظیفه سیدر. بو کون شرقی تورکستان تورکلهرینه یاردم ایتمش هیچ بر صورتله باشقا بر ملتگه قارشى دوشمانلق بولمای، او بیرده قازانیلغان، ملی کوره ش نتیجه سنده قورولغان دولت آداره سینی لایقوله توزوشدر. بو ساحه ده شرقی تورکستان هر تورلو ته خنیکى وه متخصص ایشچیلهرگه محتاجدر. حتی آوروپادا یه گى قورولغان دولته ر، او جمله ده ن لهستان، چه قوسلو واقیا کیبی یوکسه ک مدنیتلی ملتله رده اوز قورولوشلاری دوربده خارجدن متخصصلار کیتیر دیله ر. بو اجنبی متخصصلارینی ایراندا هم کورده مز. حتی بو کون بعضی بر شرق مملکتلهرینه متخصصلار پیره یله جه گینی آغا سورگن ساویت حکومتی اوزینیک بیش یللق پلانینی آلمان، اینگلیز وه آمریکا متخصصلا ری قوللاری ایله ایشله مه دیمی؟

روس قیزیل اوردوسینی توزوب، تربیگه سالوب بیرگن کیشیلهر اجنبی متخصصلاری ایمه سلهرمی ایدی؟ ساویت حکومتی حال حاضر دادا تورلو ساحه لهرده فرانسز متخصصلاردان فائده له نوب تورمایدیمی؟

عصر لاردانبهري باربار ختاي حكومتينگ تيمر چهنگه لیده ايزيليب
كيلگهن شرقي تورکستان ايسه بوندای متخصصلارغا، يهنده آرتغراق
محتاجدر.

عجبا تورک خلقينگ بو يه گي قورولغان قارداش دولتگه ياردم
بيريب، اونى آياققا، تورغوزوب، کوچه يتوب تورک مدنيتينگ بر اوچاغى
حاله کتيرمهک اوچون ييتهرلک مدنى کوچى بارمى؟ اگر تورک خلقندا بو
کوچلهر تايلماسا و ياده هر قانداى بر سبب ايله بو ملي کوچلهرنى او
بيرگه ايريشترمهک ممکن بولماسا، شرقي تورکستان اونى قايدان آلمالى؟
مه نه بوتون تورکلکنگ آلدندا تورغان ائک مهم مسئله بوندان عبارتدر.
تورک ملي مفکوردهسى اساسنه قورولغان شرقي تورکستان دولتى
هر قانداى بريسنه دوشمانلق توشونچه سندن اوزاق بولونمالي. فقط
شرقي تورکستان قومشولارينگ داكوب آغبرلقلار سوگندا ملي استقلالنه
ايريشکهن بو دولتينگ حق وه حقوقنه رعايت ايتب، اوکا، قارشى هر
بر تورلو يامان غايه لهردهن ساقلانمالارى کيرمهک.

بويوک تورک خلقينگ کوچيلگى يانلار بويوندروغى آستندا ايزيليب
تورغان بر چاغدا، دفعه لارچا عصيانلار، حسابسز قوربانلار بيريب قازا-
قازانيلغان شرقي تورکستان ملي استقلالينگ يوقاليشى بوتون تورک دنيا-
سى اوچون چيکسز بر فاجعه بولور ههمده بوکون ياييليب، کوچه يپ
کيلمه کده بولغان تورکلک، تورک قارداشلىغى، تورک حرث برلگى کبى
شعارلارنگ کوب کوزله رده قيمتىنى بوتونلاى يوقالوب کيتيشگه سبب
بولور...

اولوغ تاگرى بزنى بو فاجعه دان ساقلاسين.

* * *

شرقي تورکستان جمهوريتى اطرافندا

I - شرقي تورکستان جمهوريتى قابينه سى

شرقي تورکستان جمهوريتينگ خازجى فوق العاده مرخصى جناب

(1956)

دوقتور مصطفى على بيك افندى 29. 12. 33 ده اكاشاردان پشاوره گلديلهر.
کنديله ريله گوروشدم. شرقي تورکستاندان ايبى خبرلهر کتيره شله ردر. شر-
قى تورکستاندا رئيسلهر آراسنداغى بعضى اختلافلار تاماميله زائل اولمشدر.
شرقي تورکستاندا ايمديک شويله بر قابينه تشکل ايتمشدر:

- (1) باش وکیل: ثابت عبدالباقي افندی؛
- (2) داخله ناظرى: یرنس سعید بيک؛
- (3) خارجه ناظرى: قاسم جان افندی؛
- (4) حربيه ناظرى: اوراز بيک؛
- (5) معارف ناظرى: عبدالکریم مخدوم افندی؛
- (6) ماليه ناظرى: على آخوند باي افندی؛
- (7) زراعت وه تجارت ناظرى: ابوالحسن حاجى افندی؛
- (8) صحيه ناظرى: عبدالله ايشان خواجه خانى؛
- (9) اوقاف اسلاميه ناظرى: شمس الدين افندی؛
- (10) هيئت وکيله مأمورى: حاجى اعلم آخوند افندی.

قاينه اينديکده سياسى اهميتى دولاييسيله کاشغاردا وظيفه گورمه ک-
ده در. رئيس جمهور خواجه نیاز حضرتلهرى آقسو شهرنده بولونماقدادر.
لار. مشاراليه حضرتلهرينه بوتون شرقي تورکستان متفقاً بيعت ايتمشدر.
بو ذاته قارشى حس ايديله ن حرمت وه محبت فوق العاده در. چونکه مشار
اليه جهاد بايراغينى کونه رگن ايلک شرقي تورکستانلى در.
شرقي تورکستان بايراغى گوک زمين اورتاسندا برآى ايله بيش
کوشلک بر ييلدیزدر.

حبيب الرحمن البلغارى. پشاور، 2. 1. 34.

II - شرقي تورکستان جمهوريتى فوق العاده مرخصى نك مکتوبى

باشقارمادار: توبه نده شرقي تورکستان جمهوريتى فوق العاده مرخصى
دوقتور مصطفى على بيك طرفندان باش محرريمز نامنه كيلگهن مکتوبنى

(1957)

باسما اقدام. بز او قوچیلاریمزنگ نظر دقتینی آینقسا دو قنور مصطفی علی بیکنگ بو مکتوبنده کی تورکیه گه عائد یازدیقلارینا تارتوب اوتهمز. دو قنور مصطفی علی بیکنگ تورکیه حقنده سویله دیکله ری روس بولشه ویکله رینگ

دو قنور مصطفی علی بیکنگ

بیکنگی بر مقصد او چون اویدور دو قنور او و بر قسم آوروپا مطبوعاتی بیتله ریگه کیریب قالغان «شرقی تورکستاندا کمالچی-له رگه قارشى تورک منورله ری توپلانمش-لار» دیگهن شایعه لارنگ مطلقا اساسنز وه بالغان ایگه نلگینی کورسه ته در. بز بو حقیقتنی ایلك دفعه اولاراق «یاش تور-کستان» بیتله رنده باسما قلا اوزیمرنی کوب بختیار سانایمز.

دو قنور مصطفی علی بیکنگ مکتوبنده اهمیتگه ایگه بولورلق ایکنچی نقطه ملی حکومتینی اعلان ایکن شرقی تورکستاننگ «تکرار... بولشه-ویک استیلاسنه معروض قالماماسی» دیگه نیدر. بو نیگله شرقی تورکستان ملی استقلالیتینگ حقیقی دو شمانینگ قایدا ایگه نلگی عموم تورک دنیا سنه بالخاصه رسمی محافله آچیق آگلا شیلما لیدر.

آورودا داعی وه باشقا تورک-اسلام مملکتله رنده کی تورکستان منورله-رینگ بالخاصه متخصصلارینگ اوز آنا یورتنی بولغان شرقی تورکستانغا وظیفه باشنه باریشلارینی محترم شرقی تورکستان جمهوریتی فوق العاده مرخصی ایله برابر بزده یوره کده ن تبه لیمز.

«یاسم تورکستان»

جموعه سی صاحبی چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ افندی به

مودا، سپور و سیناما خبرله رنده ن چوق خوشلانان حرب صوگی افکار عمومیه سینی فضله علاقه دار ایتمه مه کله، جمعیت اقوام روزنامه له رینه

هنوز کیرمه مش اولما قلا برابر دنیا ده «تورک مسئله سی» دینهن بر مسئله موجوددر. بو بو یوک مسئله نگ آنجاق بر قسمینی حل ایتمش بولونورز. عزیز تورکیه دن بحث ایتمه ک ایستورم. چوق شکر بو کون قوتلی، مستقل و محترم بر تورکیه وار. ملیتچیلگی آنا عمده اولاراق قبول ایتمش، غرب مدینتیه کیرمش، ده مو قراسیلار زمره دولیه سنه التحاق ایتمش بر تور-کیه تور کجه قونوشان اقوام او چون بر رهبر، بر مخراب اولاراق قالا جا قدر... ملیتچیلک عصریمزک یگانه جانلی مفکوره سیدر. مفکوره له ر حدودله تحدید ای دیله مه دیکله ری او چون تورکستاندا، آذربایجاندا، تور-کیه ده موضعی ملیتپرورلک ایله ری کیتیمور. بوتون تورکلگی بر هیئت مجموعه، بر کل حالدا مطالعه ایده نله ر حرمت کورویورلار. تورک اکثریتیه هسکون هر بیر تورک وطنی در. دینده، دیلده وه دیله کده متحد جسم بر خلق کتله سی ادرنه دن آلتایلارا قادر اوزانان بو یوک بر قطعه ارض اوزرنده، آرادا یابانچی بر قوم اولماماق شرطیه یاشاما قادر. بو عصری و علمی معناسیله ده بر ملت در. نظریات ساحه سنده بو ملاحظه لار نه قادر طوغرو ایسه عملی ساحه ده تورکیه نک بزه گوسته ردیگی مثالی او قادر طوغرو در. مثال شودر: تورک مسئله سی هیئت مجموعه سیله برده ن و طوپدان حل ای دیله مه ز. هر تورک اولکه سی تورکیه نگ مثالی تی تعقیب ایتمه لی و کندی کندینی قورتارما لیدر... بو نگ ممکن اولدیغینی تورکیه بالذات اثبات ایتمشدر.

تورکیه دن صوگرا شرقی تورکستان دا کندینی اسارتده ن قورتارمش بولونور. شرقی تورکستانه کندم بالذات کیتدم. استقلال مجادله سنه قسماً اشتراک ایتم. یه گی قورتولان اون بیس میلیون تورکله به گی تشکلاتدا برابر چالیشدم. شرقی تورکستان تخمر و تشکل دورینی اکمال ایتمه ک اوزره بولونور. رئیس جمهور خواجه نیاز حضرتله ریدر. خواجه نیاز چینلیله ر قارشى ایلك مجادله بایراغینی آچان شرقی تورکستانلی اولدینی او چون بو یوک بر حرمت واعتماده مظهردر.

یه گی قاینه نگ کیمله رده ن مرکب اولدیغینی سزه پشاور مخابر یگز

III - توفیق رشدی بیگگ شرقی تورکستانه دائر بیاناتی

تورکیه خارجییه و کیلی توفیق رشدی یک آنادولو آژانسی (A. A.) مخبرینه. آیده کی بیاناتدا بولونمشدر: «شرقی تورکستان حقندا مختلف بیرلردهن پارچا، پارچا خبرلر گه لمه کده در. آنجاق او منطقه دا تورکیه نیک هیچ بر نمی، مأموری وه کیمسه سی بولونمادیغی ایچین معلوماتمز نه کسیک. در. چینگ غرب اقصاسندا اولان بو دیاردا بوگون ناصل بر اؤداره بولوندیغینی دا بیلمیوروز.

کمالیست تورکیه سیاستینگ بر اساسی دا ههر ملتگ انکشافینی ممنونیتله گورمهک اولدیغنه گوره کندی دیلینی قونوشان بر دیار حقندا طبیعی باشقا تورلو دوشونه مز. فقط شوراسی محقق درکه، ههر حالی درست وه صمیمی اولان انقلابچی تورکیه دنیا دا قورتولوش وه انکشاف یولندا کندی ایچین به گه ندیگی یولدان باشقاسینی توصیه ایدمه مز. بزم بو یولمز آرتق جهانگ معلومدر وه بو یول شویله خلاصه اولونا، بیلیر:

تملینی آلتایلاردان آلان مدنیت آق دگیزک آطه لارینی وه یاریم آطه لارینی کندینه ایکنچی وطن اتخاذ ایتمش وه بورادا انکشاف ایتمشدر. ارادا اورتا قرون ده نیلن بر قارا کلق دوره کیچیردیکنده ن سوگرا تکرار به لیره شس وه بوگونه قادار تکمل ایلمشس وه سوگ زمانلاردا آوروپا-نگ شرقندا وه غربنده وه آق دگیزک آنادولو یاریم آطه سندا وه آمریقادا یه کی تجلیله ره مظهر اولماقدا بولونمشدر. انکشاف یولنه گیرمهک ایستین ههر ملتگ ایشته بو مدنیته آلماسی وه محیطینگ شرطلارینه گوره بو مقصدله تدیرلر اتخاذ ایتمه سی لازمدر.

خارجی پولتیقه ده انکشاف ایچین اوغراشان ملتله ایچین قومشو ملتله ره ایی مناسبته بولونمیا. اهمیت ویرمهک وه هیچ بر یابانجی پولتیقه به آلت اولماق وه صلحی سهومهک لازمدر.

بالخاصه جغرافی وضعیتلری آز وه چوق اوزاقدان وه یاقیدان بزمیک کی اولانلارک بو وسیله ایله خاطرینه گتیرمه کده اصابت دویدیغمز

یازمش اولدیغی اوچون فضله تفصیلات ویرمیورم. یالکز شونی عرض ایدهیم که شرقی تورکستان منور تورکله ره محتاجدر. یوزله ره موقع اقتدار صندالیه سی بوشدر. ضابط، معلم، اداره آدمی، دوقتور، مطبعه جی و مرتب، صنعت صاحبله ری اوچون گه نیش بر ساحه آچیق طور یور. یایلا-جاق اؤ خیرلی تشکیلات کندی پاراسیله تورکستانه قدار گیده مین و شورادا، بورادا، یاد ایبله رده اوطوران تورکستانلیلاری شرقی تورکستانه سوق ایده جهک تشکیلاتدر. تشکیلاتده کی قدرتگز تورک دیناسنجه مجهول اولمادیغی اوچون سزدهن بو خصوصی رجا ایدیورم. شرقی برسر گذشت آریان اسپر، ایشسر لکدهن شکایت ایدن دوقتور، ایشی بوزولان صنعتکار تورکله در حال کاشغاره حرکت ایتمه لیدرله ر. یه پ یه کی وبا کر بر تورک اولکسه سی تورک منورلهرینی بالخاصه تورکستانلیلاری به کلیور... آلتونیله، کوموشی، باقیری، طاش کوموری، پترولی، پاموخی و ایپه گیله دنیاگ اؤ زنگین پارچا لاردان بری اولان آنالار یوردی تور-کستان بوگون غرب ته کینیکله مجهز عزم واراده صاحبی منور ایستور. بز بوگون شرقی تورکستانی قورتارماق ایشیله ده گیل — چونکه او قورتولمشدر — اونی جهاز لاندیرماقلا مشغولز. تکرار اسارته دوشمه مه سی هله بر بولشه ویک استیلاسنه معروض قالماماسی. ایشته بزم هدفمز بودر.

آوروپانگ مختلف بیرلهرنده وتور کیده تورکستانلی بر چوق منور وار. اونلارا خطاب ایدیورم:

ملتگز ویا نفسگز اوچون بر احتراصگز، بر املگز وارسا، کاشغاره کیدیگز. اوراده سزی بر رهبر کی بر منجی کی قارشینلایا جاقلار و غربتگ قبلار گزده آچدیغی مظلوم چوقور طولاجا قدر. اوز یوردیگز ده آتالاریگزک یوردنده اولاجا قسگز.

مجاهده گزده کی ثبات و متانتگ حیرانی اولان شرقی تورکستانلیلار نامنه سزه شکر ایدرهک مکتوبه نهایت ویرمیورم. «گوته» نک دیدیگی کی حقیقی بر انسان بر مجاهد دیمه کدر. تورک دنیاسی تماماً: ومحقق قورتولاجا قدر.

شرقی تورکستان جمهوریتی فوق العاده مرخصی
دوقتور مصطفی علی. پشاور، 8. 1. 934

بر حقیقت دهاها شودر که، بوتون قومشولاریله وه دنیا ملته ریله دوست کیچینمه کله برابر انکشاف یولندا قومشولاری ایچین آنجاق فایده ویره ن ساویت روسیه ایله ایچی کیچینمه ک اساسدر.»

IV — ساویت حکومتینگ اورومچی ختای حکومتنه یارده می

اوز مخبریمز چاترالدان 5. 1. 34 ده باشقارمازغا یازادر که: «...مانجو ریا وه موغولستان حدودندا یاپونلارغا قارشی یه گیلیب، ساویت روسیه توپراغنه قاچغان ختای عسکرله رینی موسقوا حکومتی دسته-دسته شرقی تورکستانغا، اورومچی طرفلارینا اونکه زمه کده در. ایمدیگه قادار ایکی گروهنگ شرقی تورکستان توپراغنه کیر که نلگی حقندا آچیق معلومات بار. بونلاردان برنچی غروپدا اون میگ کشی بار ایمش. ساویت-حکو-متینگ یارده می ایله شرقی تورکستانینگ اورومچی طرفلارینا کیریتیلگن بو عسکرله رنی اورومچی ده کی ختای والیسینگ شرقی تورکستان جمهو-ریتنه قارشی قوللانماق حاضرلغندا بولغانلغی یلدی ریله در...»

V — پهك تیز حکمله ر ویر بورز

(استانبول غازیتاسی «خبر» گ 7. 2. 34. ساندان)

شرقی تورکستاندا عرقداش بر دولت تأسس ایتدی. بو خبری، بوتون غازیتالاریمز، اولابویوک بر نشئه ایچنده قارشیلادی. حتی، افتخارله قولتوقلاریمز قاباردی: زیرا، شرقی تورکستان دولتینگ، بزم کبی، جمهوریت اولدیغینی اوگره ندک.

سنه باشندا آنادولو آزانسی خبر ویردی: «گوك بايراق، آل بايراغنه سلام سویلور!» بو گادا سه وینجله شرحلار یازدق. آرادان پهك آز زمان کیچدی کده ن سوگرا، آنسزین هوا دیگیشدی! علیده نشریات بربرینی تعقیب ایتدی: شرقی تورکستان حکومتی، قرون وسطائی عنصرلارک نه لنده ایمش؛ اوراده بر طاقم شیخله ر، دهره ییک بوزوتولاری حکم سو-روپورمش. شرقی تورکستان حکومتنه، سلطان حمیدک شهزاده لهرنده ن

بری رئیس جمهور «گتیریله جه کش». بزده ن قاچمش مرتجع عنجر لار دالایره چه ویر یوزلارمش...

شرقی تورکستان بر ایمپریالیست دولتک او یونچاغی ایمش... اولجه: یاشاسین! دیه گو کله ره چیقاردیق دی. بو گیدیشله پهك یاقیندا: قهر اولسون! ی باساجاغز!...

بو نه سریع التائرک... ویردیگمز حکمله رده دهاها عاقل، دهاها کامل اولمالی یز...

بالخاصه، بو سفرکی، عرقداش بر دولتک تأسسی مسئله سیدر. اونوتما مالیدر که، اوراسی شیمدی یه قادار کوهنه چینگ لاعلی التعین بر متروک ولایتی ایدی. اجنبی بر دولتک سیاستنه آلت اولاراق، فرصته ن بالاستفاده ابتدائی بویوندوروقدان قورتولورسا یله، بو استحاله یی خوش گورمه لی یز... چونکه استخلاص حرکتله ری تعاقب ایدر. شیمدی یه قادار شرقی تورکستانک حدودله ری ایچنده بر طاقم شیخله ر وه امثالی ارتجاع عناصری بولونماسی ضروری ایدی... په گکی دولت، بر سیلکینیشده اونلاری درحال آتاماز... حتی ماجرا پرسته لره ده بر مدت قایلماقدان کندی نی منع ایدمه ز... وه نهایت سوء تفهمله ر حتی افترا لار غایت طبیعی در. اونوتما مالی که بویوک ملت مجلسی حکومتی نه چشید آده مله رله، نه کندیسندن اولمیان قوتلارله مناسبته دوشدی... اونلاردان بر مدت استفاده ایتدی کده ن سوگرا آیریلماق میسر اولدی. بوتون انقلاب-لاردا، اختلاللاردا، قورتولوش حرکتله رنده بو قاعده عمومیدر. ههر حالدا بر عرقداش دولتک قورولماسی ائناسنده دهاها مسامحه کار، دهاها حسن نیت صاحبی، دهاها خیر و خواه اولمالی یز. شیمدی بر ایمپریالیست دولتک تأثیرنده ایسه وه دیله دیگمز کبی بر سیاست تعقیب ایتیمورسا دخی، شرقی تورکستان، چینگ گهری بر ولایتی اولماقدان قورتولاراق، ایله ری دوغرو بر آدییم آتمشدر. بو آدیمی دیگر خیرلی خطوه لهر تعقیب ایتسین، دیه به کله لم، معنا مظاهر اولالم. (وا-نو.)

VI - «شرقی تورکستانلیلار بختیار اولگن»

ملی تورک طلبه برلگی ننگ ناشر افکاری اولان «برلیک» غازیتا- سینگ 7.2.34 تاریخلی 8 نچی ساندا یوقاریداغی سرلوحه آلتندا نشر ایدیلن گوزله وه تورک هیجانیه یازیلیمش مقاله شرقی تورکستان مجاهد- لهرینه خطاب ایدن شو جمله لهرله بیتیور:

«ای جهانگ کوزله رینی اوزرله رینه چه ویره ن بهادر چوقولاری ، بو کون کیریشدیگنر ساواشدا بوتون دنیا گوزله رینگ او گنده خصمگری یره ووردیگنر. بیلورز، نسر بو موفقیتی صرف اجداد گردان قالان قهر- مانلق میراثینه دایاناراق ، بوتون یوقسوللق وه آیدینسز لقلارا رغماً ، عصرک ته کنیگنه قارشى قازاند گنر. ایشته بونگ ایچین نه قادار تقدیر ایدیلسه گنر بیرنده در.

سزه بوتون به نلگمزله باغیر یورز: بختیار اولگن...

VII - «شرقی تورکستان جمهوریتی اوروپا مطبوعاتندا»

1 - «شرقی تورکستاندا ملی جمهوریت اعلان ایتلیشی اوروپا مطبوعاتنه تورلو مقاله وه خبرلر طرزنده عکس ایتدی. اورون آزلغندان بو یرده آنجاق بر نیچه سی حقندا بحث ایته آلورمز.

اوروپانگ بویوک غازیتالارندا شرقی تورکستان جمهوریتی حقندا ایلک دفعه اولاراق فرانسه خارجه نظارتینگ رسمی فکر تارقاتوچیسی سانالغان «ناک» ننگ 10.1.34 ده چیققان نسخه سینگ باش صحیفه سنده باسیلغان «شرقی تورکستان جمهوریتی» («La République du Turkestan de l'Est») باشلقلی مقاله نی ذکر ایتمه کیره ک. بو اوزون مقاله ده شرقی تورکستان ملی مجادله سنده ، شرقی تورکستانگ اوز قومشولاریله بولغان مناسبتان معلومات بیرلیب ، اهاالیسینگ یوزده سه کسانینی تورکله ز تشکیل ایتکن بویوک اولکده خواجه نیاز حاجیم ننگ رئیس جمهورلگی ایله ملی جمهوریت اعلان ایتلگه نلگی یلدی رله در. بوراده ممنونیتله شونی آیربجا

قید ایتب اونهمز ، که «ناک» غازیتاسینگ اوروبا مطبوعاتنی آراسندا ایلک تاپقیر اولاراق «شرقی تورکستان جمهوریتی» عنوانینی تاشیغان بو مهم مقاله سی تورکستان ملی برلگی «نمب» ننگ اوروپا و کیلی چوقای اوغلی مصطفی یکنگ مذکور غازیتانگ مخبری موسیو آندره دو بوسق (André Dubosq) ایله 11.1.34 ده بولغان مصاحبه سینگ مثبت نتیجه سیدر. «ناک» ننگ شرقی تورکستان جمهوریتی حقنده کی مقاله سی مطبوعات دنیاسنه بویوک تأثیر ایتمشدر.

2 - «ناک» ننگ 5.2.34 تاریخلی ساندا یه نه شرقی تورکستان ملی حرکتنه دائر «ختای تورکستان» باشلقلی بر مقاله باسیلمشدر. بو مقاله ، ایسیز ، که بولشه ویکلر طرفندان تارقاتیلیب تورغان اساسسز شایعه لاردان بر آز متأثردر. مثلاً شرقی تورکستاندا کمالچیلر علیهداری زمره ننگ فعالیتندن بحث ایتلمشدر. بو جهتنگ حقیقته اویمای تورغانلغی شرقی تورکستان جمهوریتی فوق العاده مرخصی (اصلاً از میرلی) دو قنور مصطفی علی یکنگ یوقاریدا باسیدیغمز مکتوبنده ن آب آچیق کورونوب توروبدر.

3 - سوک چاغلارغا چا شرقی تورکستان حقنده کوبره ک ساویت منبعنه تایانوب خبرلر تارقاتا باشلاغان آلمان مطبوعاتندا سوک کونلر شرقی تورکستان ملی حرکتی توغروسندا حقیقی وه تولوق معلومات توپلاماق مراقی اوغانمشدر.

آلمانیا ننگ کونده لک نشریاتی ایچنده اؤک اعتبارلی غازیتالاردان سانالیب کیلگن «به رلینر تاغه بلات» ننگ تیشقی سیاست محرری پائول شه ففهر قیسقاغنا مدت اوچون به رلینر گه کیلگن تورکستان ملی برلگی و کیلی چوقای اوغلی مصطفی یکنی بر مصاحبه گه دعوت ایتب ، بو کورو- شمه ک نتیجه سنده شرقی تورکستان حقنده بر مقاله یازیلدیشینی اوتونمشدر. مصطفی یکن بو اوتونچنی قبول ایتره ک «شرقی تورکستاندا انقلاب» باشلقلی بر مقاله حاضر لامشدی. بو مقاله «به رلینر تاغه بلات» ننگ 4.2.34 تاریخلی 59 نچی ساندا مصطفی یکنگ اوز امضاسیله نشر ایتلمشدر.

موثوق بر منبعدان شوکونله رده باشقارمازغا کیلگن بر مکتوبده ختای مرکزی نانکین ده کی بر نیچه شرقی تورکستانلینگ حرکتیدن خبر بیرله در. بونلارنگ باشندا عیسی بیک یوسف بیک اوغلی اسملی کاشغارلی بر ییگیت تورار ایمش. عیسی بیک شرقی تورکستانداغی حادثاتی تیکشیرمه ک اوچون ختای حکومتی طرفندان بولالغان ایلک هیئتگه اشتراک ایتکهن ایکن. بو کیشی ایمدی او طرفلارداغی شرقی تورکستانی باشلارنی توپلاب، اونلار نامندان ختای حکومتنه مراجعتلاردا بولونوب تورار ایمش. سوک مراجعتلارینگ بریسنده ایمدیگه قادر ختای کیشله رینگ نفوذ ایته آلمادیقلاری آلتی شهرگه اوزاق شرقداغی شرقی تورکستانلیلاردان ایکی-اوچ کشینگ اشتراکی ایله بر هیئت یوباروب، او بیرده گی خلقنگ تیله گینی بیلش کیره کلگینی سوراید. یوسف بیک اوغلی نگ اوز خلقینگ تیله گینی قای استقامتمده قیدیریپ یورگانینی توبه نده- کی معلومات آچیق اکورسه تدر:

عیسی بیکنگ تشبئی بولغان مراجعتدا ختای مرکزنده کی مکتبله رگه شرقی تورکستاندان کوب طلبه لهر کثیرب اورناشیریش وه او بیرده گی طلبه لهرگه کوبره ک آیلق بیریش کیره کلگی ایسله تیله در. بو حرکتله رنگ باشندا توروچی عیسی بیکنگ بو کونگی شرقی تورکستان استقلال حرکتنه قاراشی آنچاغنه منفیدر. او کشی ختایفا باغلی مختاریتلی بر تشکیلات ایلده راضی کورونه در. ختاینگ مرکزنده اوتوروب بو فکرنی سویله وچی عیسی بیک ایکی ییل بوندان اولنه قادر تاشکندده کی شرقی تورکستان ختای حکومتینگ ساویت حکومتنه باغلی قونسولخانه سنده ترجمان بو- لوب تورغان بر کشیدر. اونگچون انسان اختیارسز: «عجبا عیسی بیکنگ بو مختاریتچیلک نقطه نظری بو کونگی ایچنده اوتوردینی مرکزی ختای محیطینگمی؟ یوقسار بیک ییل اولنه قادر اوتوردینی ساویت روسیه سینک تأثیریمی؟ بوده ساویت روسیه سینک حقیقی مستملکه سی بولوب کیتکهن

«تورکستان مختاریتی مسئله سی» بولماسمی؟» دیگه نگه اوخشاش بزقانیچا سورغولاز قارشیسندا قالادر.

ختاینگ مرکزنده توپلانغان بو باشلار ختای حکومتینگ یارده می ایله بر مطبعه قوروب تورکچه مجموعه چیقارماق حرکتنده ایمشله ر. حتی مجموعه نگ اداره سی اوچون خارین ده کی تورک مهاجرلهری ایچنده ر یازوچیلار قیدیریلمه ایتد ایش.

مکتوبده بو کون شرقی تورکستانداغی ختای حکومتینگ قوراللی کوچی سانالغان آق روسلارنگ شرقی تورکستان خلقنه قیلغان امثالسز ظلملاری. وه بو ظالم کوچله رنگ ساویت روسیه سنده ر سربسته چه آقیب کیلمه کده بولغان قیزیل روسلارنی ایچنه آلماقلا کون کونده ر کوچه یمه- کده ایکنه نلگی حقنده یازیلادر. قیزیل وه آق روسلارنگ شرقی تورکستاندا برله شیب برابر ایشله شمه کده بولغانلقلاری بوتون تورک دنیا سینک نظر دقتینی آیریچا جلب ایته تورغان بر نقطه در.

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

IV.

ساویت تیل سیاستنه کوره تورکستان خلقینگ باشقا تورک اولکه له- رنده کی تورک خلقی ایله قطعاً علاقه سی یوقینی غایتده طبیعی سانالادر. تورکستان خلقینگ اونلار ایله علاقه سینی کیسیش اوچون لازم بولغان تدبیرلهر کوبده ر کورولگهن. تورکستاندا باشقا تورک اولکه له رنده کی تورک ادبیاتندان کوبده ر بهری بحث ایشلمه یدر. حتی اچارلق روسیه سی زمانندا تورلو کتبخانه لهرگه کیریپ قالغان بوندای ادبی اثرلهرده کوبده ر تورک دوستی ساویت حکومتی طرفندان تورکستان اوچوچیلاری ایله تماسدان اوزاقلاشتریلغان. تورکستاننگ اوز خلقی دا تورلو قیله جمهوریتله رینه آیریلغان بوجهوریتله رده یاشاوچی بر قیله یانی باشنداغی ملتداشندان آیری بر «ملت» وه هر بر قیله نگ سویله دیکی شپوه «مستقل بر تیل» سانا-

لادر. بو کون نور کسپاندا تورک تیلندهن حتی تورکستانگ اوزنده یاشاؤ-
چی قبیله لرنگ تیل برلگندهن بحث ایتوچی بر عظمت چیقسایدی، نه لهر
کوره جه کدی. ذاتا بز اوتکهن مقاله ده تورکمن تیلی اورال-آلتای تیلله-
ری غروپنه داخلدر. اونگچون اونى بو تیلله غروپینگ تابع اولدینی تیل
قانونلارینا اویغون یولدا انکشاف ایتدیریش کیرهک دیگن نظریه سی او-
چون عیبه نوب قامالوب اوتورغان بوری اوغلی کوموش علی کیبی
کیشیلرنگ بارلیغنی دا قید ایتب اونکهن ایدک.

ساویت تیلچیلیگی بو کون میداندا تورغان تاریخی آثار وه اونلارنى
قید ایتوچی تاریخی ده یالغانچی قیلماچى بولادر. اونگ انقلابنا قدار
تورکمن ادبی تیلی بولغانلیغنی انکار ایتکه یینی یازغان ایدک. ساویت
حکومتینگ گنه تورکمنله راکه ادبی تیل بیر گه نلیگنی سویلەب، تور-
کستانلار نامندان روسیه گه شکران بورچی اوتەب بوروچیلار ایچنده
(ایمدیگه قدار جهالتنده شبهه ایتب کیلدیگمز) عبدالحی تاجی کیبی
کیشیلرنی ده کوروب اوتورامز. ایش بونگله ده بیتمه یدر. ایسکیده تور-
کستاندا تیل وه ادبیات مسئله لهری ایله مشغول کیشیلر چاغاتای ادبیاتی
دورینی بو کونکی اوزبیک ادبیاتی دورینگ سلفه لرندن سانامش اولماقلا
عیبه نه درلەر.

تورکستان وه بوتون تورک تاریخندهن آزغنه بولسادا خبری بولغان
کیشیلر «چاغاتای»، «اوزبیک» کیبی اسمله رنگ قانداى کیلیب چیقناؤ-
لیغنی وه بونداى اسمله رنگ خلق وه اونگ یاراتدینی کولتور تاریخینگ
عمومی باریشندا، برلگنده بر مانع تشکیل ایته جهک هیچ بر عنصر تاشیما-
دیقلارینی آچیق یله درلەر. «چاغاتای» خاندانی ایش باشنه کیلگونچه
تورکستان تورک خلقی نه ایدیه اونلار ایش باشنه کیلگه ندهن سوکدا او
قالمش وه اوز کولتور تاریخینی، اثرلهرینی یاراتیشدا دوام ایتمشدر. عینی
حال «چاغاتای» لیلار ییقلیب بیرینه تیموریلر کیلگه نده وه بونلار ییقلیب
بیرینه اوزبیکلر کیلگه نده تورکستان تورک خلقی اوستندا بر اوز گهریش
بولماغان. «چاغاتای ادبیاتی اوزبیکلر گه چه یاشاغان بر تورک خلقینگ

ادبیاتی «دیب آتاب یوروش اوچون یا تورکستان تاریخی حقنده بوتونلای
جهالت ایچنده قالغان وه یاده معین بر غرض کوزه تکهن بولوش کیرهک،
که بز بو یرده ایکنچی قسمینی توغریراق تاپامز.

عبدالرؤف فطرت ایسکی تورکستان شاعرلهری اثرلهرندن نمونه-
لهر آلیب «اوزبیک ادبیاتی نمونه لهری» اسمنده بر کتاب نشر ایتمش ایدی.
بو فطرتنگ عفو ایتلمه س گناهلهرندن سانالادر. بر ساویت تیل سیاست-
چیسى بو اثرده بر گنه بولسادا اوزبیک ادبیاتی نمونه سی کورمه گه نلیگنی
سویله یدر. تورکمن دولت نشریاتی اداره سی «مخدوم قولی» وه باشقا
بر نیچه ایسکی یازوچینی تورکمن قلاسیکه رلهری دیب نشر ایتکهن.
بوده تورکمنستان نشریات اداره سینگ «گناه کیره سی» بولوب چیقدی.
گویا بو تورکستان شاعر وه یازوچیلاری میستیکر («طریقت-تصوف»-
چی) لهر، فهؤوداللق دورینی، او دورده کی حیات طرزله رینی تصویر
ایتمش شاعرلر ایمشلەر. اونگچون ده اونلارنى ساویت دورنده نشر ایتو
توغرو ایمه س، چونکه ساویت دورینه اویمانغان غایه لهر تلقین ایتەرلر
ایمش. بو جوده توغرو. فقط عینی ادعا بوندان 150-200 میل اول
کیچمش روس یازوچیلاری اوچون ده وارد ایمه سی؟ یوقسا اونلار تا
او زمان عینله بو کونکی ساویت جتینگ بلبلگینی قیلغانلارمی؟ اصلنه
قالیرسا چاریزم دوری شاعر، یازوچیلارینگ او سیسته منگ بلاواسطه
خلفی بولغان ساویت سیسته می اوچون یه نده تهله که لیراق بولولاری کیرهک
ایدی. اونلارنگ ایچنده ساویت مکتبی، ساویت او قوچیلاری اوچون
ضررلی بریسی ده تاپیلماغان. بوتونسی آیرماسز نشر ایتلیب او قوتولوب
یاتادرلار. اونلارنى نشر ایتوچی، تیکشیروچی، حتی اونلاردان مکتبله رده
درس یروچیلر هیچ بر صورتله مسؤل توتولما یدرلار. ساویت روسیه سنده
روس قلاسیکه رلهری ییلن مشغول بولو اوچون تورلو یازوچینگ اسمنه
توزولگن تورلو او یوشمه لهر بار. تورکستاندا ایسه نوائی نگ، مخدوم
قولنگ اسمینی ایسله وچی عیبلی توتولادر.

نیچین روسیه ده حتی تورکستاندا روس ملتچیلگینی، چاریزمینی

ایده آیزه ایته تورغان، روس دینی تلقیسنی تصویر ایتکهن یازوچیلاردان هیچ قورقماغان ساویت حکومتی تورکستاندا کوبدهن کیچیب کیتکهن، آرادا اوزون فاصله لهر کچیریلگه تورکستان خانلقلاری دوری یازوچی-لاری، تورکستان میستیکه رله ری، تورکستان ملتچی یازوچیلاردان بو قادار چوچیدر. بونگ هر حالدا بر سببی بولوی کیره ک ایمه سمی؟! ههله بو بزنگ ملی تاریخمز ایله باغلانیشمزنی بیترمه ک بولداغی قارا فکرلهر. ایمدی سز بو کونکی «ملی» جمهوریتلهرده سویله نگه ن شیوه «تیللهر» ده یازی یازغان، کوبچیلگی یاشاب تورغان، یاقین زمانلاردا اولگه نلهرینگ ده یازولاری بو کونکی تیلنگ جانلی عالملارندان سانالا تورغان یازوچی، شاعرلهریمزنگ حالینی کوریک. بو یه نه ده قیزیقراق منظره عرض ایته در.

بو کون بزنگ قارشیمزدا بو مسئله اطرافدا یازولار بولغان کوب-گنه ساویت غازیتا، مجموعه، کتابچالاری یانادر. بر قانچا تورکستان یازوچیلارینی تنقید ایتوچی ساویت نشریاتی اونلارنی نه شکل وه نه ده مفهوم اعتباریله «ساویت تیل سیاستی» نه اوینون یانادر. اونلار ساویت پروله تار تورکستان ادبیاتلاری اوچون اورنه ک بولالمایدر. اونلار ساویت مکتبلهری، ساویت اوچوچیلاری اوچون او قوغا یارامایدر. عینی زماندا بر قانچا غازیتالاردا تورلو جمهوریتلهرده روس قلاسیکه رله رینی ترجمه اوچون توزولگه ن قومیسونلار وه اونلار طرفدان قسماً حاضر لانبو نشر ایتیلگه ن اثرلهر حقنده معلوماتلار تورادر. یه نه آلدیمزدا یاتقان ساویت نشریات اداره لهری قاتالوغلاردان بو روس قلاسیکه رله رینگ تورلو جنسده ن نشریاتی حتی کیگ کتله گه ایریشترمه ک اوچون «اوجوز کتبخانه» شکلنده، مکتبلهر اوچون ده مخصوص فورمدا نشرینی کوروب اوتورامز. شو ماتریاللار قاتارندا تورلو تورکستان یازوچیلاری اثرلهرینی آلماق اوچون ساویت نشریات اداره لهرینه بولغان مراجعتمزنگ «یوق» دیب کیلگه ن جوابی دا یانادر.

دوستویه فسکی، تورگه نیف، لهرموتوف، پوشکین، وه باشقا حتی اونلار-

داندا ایسکی روس یازوچیلاری بو کون نه روسیه ده وه نه ده تورکستاندا ساویت نشریاتی، ادبیاتی اوچون فائده سز، ضررلی تاپیلمایدر. ساویت حکومتینگ نشریات سیاستی اونلارنی ممکن قادار یایوب روس پروله تار ادبیاتی یازوچیلارینی اونلاردان اورنه ک آلدیریش یولندا بارغانلیغی کور-سه تمه دیدیمی؟ بو جهت بوندای ایتکه ن ساویت تنقیدچیلهری فکرنچه مه نه شو روس یازوچیلارینی تقلید ایتکه ن، اونلاردان درس، اورنه ک آلمان تورکستانلی یازوچیلار تورکستان خلقی اوچون زهر دیب کورسه تیلهر-لهر. اونلارنگ یایلیشیغا تورلو یوللار ایله مانع بولونادر. پوشکین، لهر-موتوف روسیه ده حتی تورکستاندا ساویت مکتبی اوچون ضررلی تاپیلما-غان حالدا اونلاردان درس آلمان، اونلارنی اورنه ک ایتکه نلگی سویله-نگه ن آیتقسا تورکستان دالالاریندا ایگ بویوک شاعر دیب تانیلغان آبابی قازاق نشریاتی، قازاق مکتبی ایچین زهر سانالادر. عجبا آبابی پوشکین وه لهرموتوفدان دهامی آرتیق ملتچیلک ایتکه ن؟ — عجبا آبابی معلملهری پوشکین، لهرموتوفدان اوتوب کیتدیمی؟ یوقسا — آبابی نشر ایتب اوقوتودا ساویت حکومتینی قورقوتقان باشقا بر سبب بارمی؟

بو کون ایسته دیگگز بیرده ایسته دیگگز روس ملتچی یازوچیسینی-قلاسیکه رینی ساویت نشریاتدان هه مده سوک ییللاردان تاپا آلیرسز. عجبا تورکستان ادبیاتینگ ده اوزیگه کوره قلاسیکه ری یوقمو؟ بونلاردان قایسیسنی ساویت نشریاتندا تاپارسز؟ بونی ده بر طرفغا قویوب توره یلوك مه نه سز گه بو کونکی «ملی تیللهر» ده جانلی رول بولغان بر نجه یازوچی احمد بایتورسون، میره قوب دولات، سلطان محمود، مانغان، چولیان، فطرت، عبدالله قادری، ایلیک، آییک وه باشقالار. ایندی بونلاردان قای بریسی اثرلهرینگ روس ملتچی یازوچیلاری اثرلهری کیبی نشر ایتیلیب تارقاتیلماقدا بولغانلیغی کیم سویلی آلیر. طبیعی بونلاردان بر قانچاسینگ حتی کوبچیلگینگ ساویت نشریاتی طرفدان بوندان تخمیناً اون ییلجا اول بر کره چیقاریلغانلیغی بزده بیلهمز. فقط بو چیقاریلغانلاردان کوبچیلگینگ توبلانبو آلمانلیغی، هیچ بریسیگ ساویت مکتبلهرینه قو-

يولماغانلىغىنى داكوب ياخشى بىلەمىز. بزنگ دېمەك ايستە دېگىز تور كىستان
ملى ادبياتى يازولارنىڭ روس ملتچى ادبياتىنىڭ قويولدىغى بىرلەردە
مىنغ ايتىلدىگىدۇر.

تور كىستان خلقى بو اوز يازوچىلارنى قىدىرادۇر. چولپانتىڭ آلتون
كتابى، ماغجانتىڭ داستانى بونگ جانلى دىللىرىدۇر. ساويت حكومتى
ايسه بو يازوچىلارنى خلقدان اوزاقلاشترماقچى بولادۇر. اونلارنىڭ
پىرىگه بر طرفدان روس قلاسىكه رله رىنى، ايكىچى طرفدان ياساما پرو-
لەتار شاعرلەرى چىقارپ اونلارنىڭ يالغان-ياشوق يازولارنى اوقوتدۇر-
ماق ايسته يدۇر. بز بو يازونىڭ دوامندا مەنە شو تور كىستان مىلى ادبياتىنىڭ
سوك دۇرى يازوچىلارنى، بالخاصه اونلارنى تور كىستان خلقىغا ايزلەتكەن
ساويت حكومتىنى ھور كوتكەن نقتەلەرنى قىسقاغا بولسادا كوزدەن
كىچرەمە كچى بولامىز.

* * *

ملى نشرىيات ئەلەنگەسى

اوتكەن 49 نچى سانى بىلەن «ياش تور كىستان» نىڭ تورت ياشى تولدى.
سو مناسبتلە «ياش تور كىستان» نىڭ چىقىپ تۇروشى اوچون اوقوچىلارنىڭ
كۆرسەتوب تورغان حسياتلارنىدان بر پارچا معلومات بىرىپ اوتمە كچىمىز.
«ياش تور كىستان» نىڭ چىقىشى ۋە منتظم صورتدە دوام ايتب تۇروشى،
روس بولشەۋىك استىلاسى ۋە مظالمى نتيجه سنده تور كىستاندان قاچىپ قومشۇ
قارداش، اسلام ۋە دوست اولكەلەرگە سىغىنغان تور كىستان مهاجرلەرنىڭ
قايعىلى روھىنى ھىجانغا كتىرمشدر. باشقار مامزغا آفغانىستان، ھندىستان، شرقى
تور كىستان، ايران، اوزاق شرق، توركىيە، حجاز، مصر ۋە سوريەدە ياشاب
تورغان مهاجر توغانلارنىڭ مەكتۇبلە كىلىپ تورا دۇر. مەفھوملەرنىڭ كوز
ياشلاريلە يازىلغانلىغىنى تخمىن ايتدىگىمىز بو مەكتۇبلە ر بوز، مىككە رچە چاقىم
اوزاقلارغا توشوب قالغان بو باياقىش تور كىستانلىلارنىڭ عزيز بورتىز تور كىستانغا
جانلە، روھلە نە قادار سىق باغلانوب تورغانلىقلارنى ۋە برگنە مىلى نشرىياتىمىز

بولغان «ياش تور كىستان» نى اوقوغاچ نە درجەدە متحسس بولماقدا ايكە نلىكلەرنى
كۆرسەتمە كدەدۇر. ايسىز، كە مجموعەمىزنىڭ كىچىك بىتلەرى تور كىستان مەھا-
جرلەرنىڭ تويغوسىنى عادتاً كوزگى كىبى كۆرسەتە تورغان بو مەكتۇبلەرنى
برىن-برىن باسشىغا يول بىرمە يدۇر. اونكچون بعضى جملەلەرنى گنە كتىرمەكلە
اكتفا ايتمەك مجبور بتمدەمىز.

بشاوردەن يازىلغان بر مەكتۇبەدە: «اى تور كىستان ياشلارى سايراشىكز،

سز وطنىڭ چاچىلغان بلبلىسىز،

دىيانى تىترەتب كىلگەن اولوغ غيور،

بر تورك آتانىڭ اوغوللارىسىز.

... وطن كون اوتكورو ر بىز ايمەس. بلىكە آنا-بابامىزنى، آنا-بى-بى-

لەرىمىزنى كۆمگەن ۋە كۆزلەرىمىزنى آچىپ دىيانى كۆرگەن او كۆزلە

اىلىمىز-تور كىستاندۇر.

توغان اىلىمى كۆرمەسەن اولسەم كوزومنى بوماسمەن،

خدايم، اىلنى بىرمەى جىنتى بىرسەگدە كىرمەسمەن...

دېلەدۇر. آفغانىستان ۋە ايراننىڭ تور كىستان چىگەلەرگە باقىن طرفلاردا

ياشاب تورغان توغانلارنىڭ مەكتۇبلەردە اىنقىسا شو جملە كۆرەك

تكرار ايتلەدۇر:

— «ياش تور كىستان» نى آلمانزدا اونى قايعىلارنىڭغا دوا بولۇچى

مقدس نومار كىبى بورت ساغىنچىندان قىزارغان كۆزلەرىمىزگە سورتوب قايتا

قايتادان اوقىمىز...

مەدىنە منورەدەن يازىلغان بر خطدە ايسه: «روزە توتقان بر مسلمان

افطار اوچون شام اذانىنى قانداى صبر سز لقلە كوتسە بز، بو بىردەگى تور كىستانلىلار،

«ياش تور كىستان» نى كىلتە تورغان پوچتەگە شونداى تىرمەلىپ اوتورامىز»

سوزلەرنى اوقىمىز. مەنە شو يوقارىدا كىلتىلگەن بر نىچە جملەگ اوزىدە

تور كىستان مهاجرلەرنىڭ حالت روھىسىنى ۋە اونلارنىڭ «ياش تور كىستان» غا

قاراشلارنى آنچا ايدىن كۆرسەتە آلسا كىرەك.

بورتىز تىشنداغى «ياش تور كىستان» اوقوچىلارنىڭ ايكچى بولومىنى

هەر تامانغا يايىلغان ايديل-اوزالى، آذربايجانلى، قريملى مهاجر قارداشلار يىمزلە
تور كيهلى توغانلار يىمزلە تەشكىل ايتەدرلەر. بونلارنىڭ دا تور كىستاننىڭ بختلى
كىلەجەگى جقنىدە بەسەلەدىكلەرى حسيات وه «ياش تور كىستان» غا قارشى
محبتلەرى تور كىستانلى توغانلار يىمزلەنىڭ كىمىدەن فرقسىدەر.

تور كىستان تىشنداغى او قوچىلار يىمزلە او چوچى بولومىنى تور كىچە بىلە تورغان
آوروپالىلار آينقسا ماجارلارلە آلمانلار تەشكىل ايتەدرلەر. «ياش تور كىستان» نىڭ
چىقىشى مناسبتىلە باشقارمازغا يازىلغان تىرىك مەكتوبلەرى اىچىدە ماجار وه
آلمان بىلگىچلەرنىڭ يازىلارى دا بار. بونلاردان آينقسا عمرىنىڭ بويوك
قىسمىنى بىزنىڭ مىلى تارىخىمىزنى، حىرئى ايشلەرىمىزنى تىكشىر وگە حصر
ايتكەن آلمان بىلگىچلەرى يازىلارندا تور كىلك وه تور كى مەدىنىتىنىڭ بىشىگى
بولغان تور كىستاننىڭ ياقىن فرستدە قورتولاجاغى قىتئەنى بىلدىرىلەرەك
تور كىستان استقلالچىلارى صىمى سوزلەرلە آقىشلانماقدا لار. بوندان
بىر نىچە آى ايلگەرى بىر آلمان ياشىندان باش محررىمىز نامنە كىلگەن بىر
مەكتوبىدەن تور كىستان مىلى قورتولوش حركىتە دوستانە قاراشنىڭ آلمان
ياشلارى آراسىغادا كىرە باشلاغانلغىنە شاهد بولماقدا ماز. بىزنى آنچا سىوينتر-
گەن بو حادىئە اىلە او قوچىلار يىمزلەنى دا تانىشتىرماق مقصدىلە ياش آلمان
دوستمىزنىڭ مەكتوبىدەن بعضى يىرلەرنى توبەندە اوزىچە كىلترمە كەدەم:

«... مەن اوتكەن 3 يىلدا روسىيەدەن بىر نىچە اوزىك كىتابلارنى
آلوب ساويت حكومتى طرفىدان باسىلغان كىتابلارنىڭ كوزلگى بىلەن تور-
كىستانداغى وضعىتىنى كوردىم. تور كىستانداغى ھەر بىر تور كى اوروغىنىڭ اوز
اىستەگى بىلەن اوزىگە مخصوص مستقل بىر جىمهورىت تەشكىل قىلغانلغىنى
وه تور كىلەر طرفىدان اداره قىلغانلغىنى ظن ايتمە كەدەم. فقط سوگىنى
وقتاردا تور كىستانلى مهاجرلەر طرفىدان ئىش ايتىلىپ تورغان «ياش تور-
كىستان» جىمموغەسىنى او قوغا ئىمدان كىين فكرىمنى تاماماً اوز گەرتىشگە
مجبور بولوب قالدىم. —

ايندى سىز بارغان يولگىزنىڭ درست اىكەنلىگىنى «ياش تور كىستان»
دان كوردىم ھەمدە سىز گە مېكىن ئاقدار مەفكۇرەوى ياردام كورسەنەرمەن.

سىزنىڭ بىلەن سىزنىڭ سىوگىلى اىورنىڭز اوچون
بوقاتىسىن ھوسقوا دىكتاتوراسى!
ياشاسن حر وه مستقل تور كىستان!
دىمەن.

حرمت بىلەن حانس بەتسىنىغ.
او قوچىلار يىمزلە يازىلارندا كىتورىلگەن بوقا رىداغى سطرلار ھەر
نەرسەدەن اول توتقان يولمىزنىڭ او قوچىلار يىمزلە تامانىدان قانداق قارشىلا-
نغانلغىنى وه جىمموغەمىزنىڭ اوز او قوچىلارى بىلەن باغلانىشى درجەسىنى
آچىق كورسەتسە كىرەك. «ياش تور كىستان»

* * *

يولدان . . .

II.

بومباي (Bombay): ھىندىستاننىڭ اىك گەتتە وه مەركىز شىھرى. بو
كەتتە شىھردە يوزدەن آرتق تور كىستانلى بار اىكەن. بو يىر گە كىلگەن
چاغىدا اىچلەرىدە كوپگنە عالم، فاضل كىمىسەلەر بولغان بو يوز اىللى گە
ياقىن جىماعتنىڭ بىر تەشكىلاتى. وه مەدىنى بىر جىمعىتى يوق ايدى. بولارنى
پرىشان بىر حالدا كوردىم. اورتامدىن يىر يازىلمادى، يىر گە كىر مەدەم! بوندىن
اىكى يارىم يىل اول بىر جىمعىت تەشكىل قىلىنىپ ايشلەپ تورغان اىكەنلەر.
آرالارنىغا بولماغان بىر آگلاشلىما وچىلىق توشوب اىكى-اوچ قىسمگە آيرىلىپ
جودە ھەم آچىنارلق بىر حالغا كىلگەنلەر. آگلاشلىما وچىلىق يوزىدەن جىمعىتنىڭ
بىر قولدان اىكەنچى بىر قولغا اوتوب يەنە يوروب توروش كىرەك بولغانى
حالدا بو كونگەچە جىمعىت ايشلەمەى توختاپ قالغان. اىك گىزىدە وچىندا-
شلارنىڭ توپلاندىقلارى بو مەھم وه مەركىز شىھردە، بوقادار غىلبەلىق، كوپ-
چىلىك بولغان بىر يىردە يورتداشلار يىمزلە مەدىنى، بسىط وه فايدالى يوللار-
دان كىتمەسەن «مەقدم»، «مۇخىر»، «مەنېر»، «مىجراب» كىبى عىجىب اسملەر
آستىدا اىسكى اصولدا ياشاشلارى حقىقتاً حىرت ايتەرلىك حال ايدى.
پشاوردە گى جىمعىتكە شىبە بولوب ايش كورمە كىنى خواھلاماغانلار يىدان

بونلارنىڭ مستقل، فقط اوجمىت يىلەن اصل غايەدە متفق بر تشكىلات وجودگە كىرىشلەرى موافق كورولدى. ايلگەرى كىلگەن وە محترم بويوك-لەرنىڭ تىشلەرى ايله ھەم بر آرادا برىرگە سوز بىرىپ وە قول قولغا بىرىپ، وطن سە وگىسى يولدا كويچىلىك فائىدەسىگە چالاشماق اوزرە «تور-كستان مهاجرلەر جمعيتى» نامى آستىدا بر جمعيت تشكىل قىلدىلار (*). جمعيتنىڭ بىش كىشىلىك ادارە ھىشى، اوچ كىشىلىك تفتىش ھىشى وە اون بىش كىشىلىك مشاور ھىشى سايلانىپ قويولدى. آراداغى بوخارلىق، شرقى تور كستانلىق، فەرغانەلىق كىبى معناسز سوزلەرنى آتىپ تاشلاپ اولوغ تور كستان آنى آستىدا برلەشىلگە نىنى كورسەتمەك اوچون جمعيتنىڭ ار كانى آراسىنا ھەر طرفدان محترم سىمالار كىرىتلىدى. بو ايشدە خدمتى وە حسن نىتى ايله يورتداشلار-نى سويتىرگەن باشدا الياس قارى افدى وە طھورى، سىد غنى قارى، سىد محمود وە عبدالمؤمن صاحبلىرىڭ اسملەرنى قىد ايتىپ، بولارنى بو خىرلى ايشنىڭ ايلك مبشر وە متبشلىرى دىب كورسەتت اوتەمەن.

بومباي وە جوارىدە بولغان يورتداشلار، اگر علمىدەن بولسا لار، امام، خطىب وە مؤذنلەر. اكثرىت تجارث ايله مشغول (كىچىك آلىش-بىرىش اىشى) وە سائرە... ايچلەزىدە بەض مؤسسەلەردە بولغان يورتداشلا-رىمىزدا بار. عمومىتلە بو بىردە كى وىتداشلارنىمىز بىرلى ھىند مسلمانلارغا اوزلەرنى سە ودىرگەنلەر وە اعتبار صاحبى بولغانلار. آراداغى نفاق وە افتراق كىتب يەنە ھەم برلەشىپ جمعيت تشكىل قىلغانىنى ايشىكەن ھىند مسلمانلارى كوپ سە ونىپ تىرىك قىلغانلار. بونداندا كورونەدركە ھىند مسلمانلارنىڭ تور كستانلى مهاجرلەرگە قاراش وە علاقە لارى كوپ ياقىن وە صىمىدەر.

بومبايدا «ياش تور كستان» مجموعەمىزنى بىلگەنلەر آز... بو خصو-صە بو كونگە چە مجموعە كىلىپ تورغان «انجمن» زەمەدارلارنىڭ كىچىك بر خطاسى بولغان، كە مجموعە او قولغاندان كىين بومبايغا يوللا-
 (*) بو جمعيتنىڭ «دليل المهاجرين» نامىلە چىقاردىنى 48 بىتلىك رسالەسى باشقارمازغا كىلىدەر.

نماغان. واقعا مجموعە كوپ قىيىنلىق ايله آز چىقا تورغانلىغىدىن بو طرفداغى يورتداشلارغا بىرەر نىسخەدەن وە كافى درجەدە يوبارىلىشى امكانسىزدر. بو امكانسىزلىققا قارشى قولدان قولغا بىرىپ ھەمىنگ استفادەسىنى تامين ايتەك لازم كىلەر ايدى؛ بو ايش بولماغان.

بومبايدا ايسكىدەن كىلىپ توروب قالغان وىتداشلارنىمىز بولغانىدىك، يە كى وە ھىنوز بر-ايكى يىل ايچىدە مملكتەن كىلىپ چىققانلاردا بار. يە كىدەن كىلگەنلەر غىرى تور كستاندىن كىلگەن بولسا او طرفنىڭ فجايعىنى آڭلاندىلار. شرقى تور كستاندىن اوتكەن بولسا لار معلوم وقەلارنى خىر بىرەدەر.

بوراداغى يورتداشلارنىمىز شرقى تور كستان احوالىنى محلى غازىتا-لاردان بىلىپ تورغانلارى كىبى، پشاور وە كشمىر طرفلارنىڭ كىلگەنلىكى وە خصوصى خىرلەردەن دە معلوماندار بولور ايكەنلەر. فقط حدودگە ياقىن بىرلەرگە كىلگەنلەردەن آلىنىپ بو طرفقا يازىلغان خىرلەردە اصل وضعىتىنى حقىلە تشرىح ايتەردىك معلومات كوزە آلامد.

بو بىردە كى يورتداشلارنىڭ اكثرىتى اوپلەنمەگەن، اوپلەنگەنلەرى-دە يورتداش قىزى آغانلار. شونداي بولسا ھەم بو بىردەدە بەض عائلە بالالارنىڭ تور كچە بىلمەگەنلىكىنى نظر دىقتمىنى جالب ايتدى. بو، وطن وە ملت سە وگىسىنىڭ ضعيفلىگىنە دلالت قىلدار، دىسەم حكىم ياكلىش چىقماس دىرمەن. تىل وە مىلىتكە حرمتسىزلىك نىڭ بو درجەسىنى عصرمىزنىڭ مىتلەرى ايچىدە كوروش مەككىن ايمەس...

واقعا ھىندستاندا (ايسىسوق بولغان سىلى) كوچەدە ياتماق عادت بو-لوب، عىب سانالماس ايكەن. فقط يورتداشلارنىمىزنىڭ مزاجلەرىگە اوپنون وە موافق بولماغان بو مابىنىڭ رطوبتلىك ھواسىنە كوچەدە ياتىشلارنى نوغرو تاپمادىم. تشكىلاتسىزلىك يوزىدەن بر قىسم تور كستانلىلارنىڭ سىنىچا-قسىز، بىرسىز قالغانلىقلارنى خىر آلدىم. يە كى تشكىل ايتكەن جمعيتنىڭ برىنچى ايشى، بويوك غىرت صرف ايتىپ، بو مابىدە كى يورتداشلارنىڭ حيات وە طرز معىشلەرىدە انتظام وجودگە كىرىش بولور ائىشە اللە!...

دهلی (Delhi): هندستاننگ پائختنی، ایسکیده نده سلطنت مرکزی بولغان تاریخی، مهم بر شهر در. بو شهرده آز، فقط همه سی بر توشوئچه، بر اویدا بولغان منور یورتداشلار توپلانغان ایکه نلهر. همه سی بولوب اون بیش کیشیدن عبارت بولغان بو افندیلهر بوندان بر مدت ایلگه ری «مظهر الاسلام» ادیب بر جمعیت توزگه نلهر. اوزیگه مخصوص کیچیک بر نظام-نامه سی اعضا لارنگ وضعیتینی، جمعیتنگ غایه سینی توضیح قیلادر. بو اووشمه معناً پشاورگه باغلانغان کبی بولسا هم حقیقته مستقندر. فقط بو تشکلنگ او طرف، بو طرفنگ مهیده-چویده گه پیدن زیاده اوز ایشیگه باقوب چالیشقانی وه نهایت فعالیتی جدأ شایان تبریکدر. همه سی فقیر طلبه

دهلی ده کی تورکستانلاردان بر غروپ. برنجی سیرادا ساغدان باشلاب: 1- عبدالعظیم، 2- محمد علی، 3- مرحوم سید عبدالله، 4- عبدالله؛ آرقاداغیلار، ساغدان: 1- خواجه مسعود، 2- ...، 3- شهاب الدین قاری افندیلهر.

وه ایگ بایی بر جامعه امام وه یا مؤذن بولغان بو عزیزاننگ تیش وه تیرناقلاریدان آرتدیرغان بیش-اون (رویه) آقچالاری هم بار ایکن. جمعیتنگ هر اون کون، اون بیش کونده بر چقاریب تورغان قول یازما وه بر نسخه دیوار غازی تاسینی کوردم. بوندا مملکت خبرلاری (ییرلی غازی تالاردان قلاً) وه یا کیلگن مکتوب وه یا شخصلاردان آنغان معلومات

اوز آرا یازیلغان شعر وه سائر یازیلار بار. برده کیچیک کتبخانه لهری. بو فعالیتلهرینی کوروب کوب سیویندم. تشکیلات اعضالاری یلدا بر توپلانار ایکه نلهر. بو که ته اجتماعدان باشقا آیدا وه هافنادا بر اوتوروشلهری بار. همه سیده اوز ایشلهرینی حل ایتب مملکت خصوصیده دردله شهر ایکه نلهر، براق، بولارنگ بر که چیلکله ری بولسا، اودا اوز نشریاتمزدان خبرسز قالغانقلاریدر. شهر داخلیده بولغان اعضا سی آز بولسا هم اطراف ییر-لهرده آیلق وه ییللق توپلانیشلارغا کیله تورغان آنچاغنه اعضا سی بار ایکه نینی اورگه ندم.

دهلی ده کی یورتداشلاریمز اکثریا طلبه درلهر. بعضا لارنگ امامت وه مؤذنگ کبی وظیفه لهری اهم بار، فقط صباحلاری درسله رینی او قوب کیلهر ایکه نلهر. تورکمن دروازه ده تاریخی بر جامعنگ حجره لهریده متواضع یاشاب، جمعیت مرکزی ده او یرده قورغانلار. بولارنگ ایسته-گن نهرسه لهریده بریسی ده مجموعه نگ کیلیشی، استانبولدان کتابلار آلدیریش، برده بر مستسخ آلتی یعنی برده ن کوب نسخه باسوجی ماکنه قولغا کیریمه ک!... تجارت وه باشقا هنرلر ایله کون اوتکروچیلهر هم بار. دهلی ده ن کوب سهوینب وه جمعیتلهرینگ حقیقتاً نمره لک ایشلهر کورگه نی وه کورمه ککه نامزد بولغانیدان کو گلم آچیلیب آیریلدم.

* * *

دیوبند (Deoband): مشهور دارالعلوم مدرسه سی ایله اسلام دنیاسیده آتی کوب اوچرا تیلغان بر شهر در. مصرده ازهر قاندا ی بولسا هندستاندا دیوبند دارالعلومی اودر. مه نچه، ازهر علمی تشکیلات وه علمده تعقیب ایکن کن بر اصولی بولماغانیدان کوب قاریشیق وه قاندا ی تأسیس ایتلگن بولسا، شوندا ی قالغان بر مؤسسه در. واقعا سوک زماندا «اصلاح» مسئله سینی اور-تاغا قویوب بعض تعدیلات هم قیلنغان ایکن؛ فقط اصل ایسکی علمده وجودگه کتیریلگن په گیلک وه قویولغان بر اصول یوقدر. اصلاحدان کین ده په نه ایسکی وضعیتینی کوروب حیران بولغان ایدم. دارالعلومده په گی فن، شوبو کیریتلیش حقنده هله لک توشونولمه گن؛ فقط اساساً

علمی تشکیلاتی، آداره‌سی، آیریچا تعقیب ایتکه‌ن بر اصولی بار. اون میگلرچه کتاب تصنیف ایتلگه‌ن حالدا مکمل بر کتبخانه تشکیل ایتکه‌ن. پیش یوز قادر طلبه‌گه یمه‌ک بیریلر ایتکه‌ن. مدرسه‌ده طلبه کتابلاری مدرسه طرفیدان بیریلیب، او کتابنگ امتحانی بیتکه‌چ یه‌نه مدرسه‌گه اعاده ایتلیر ایتکه‌ن. ابتدائی قسمی، قرائت وه حفظ قرآن قسملاری ایله عالی قسمی بار. بوقسم برنیچه شعبه‌لرگه آیریلور. مدرسه‌نگ باشندا یالگیز علمی قدرت وه بویوک وقوفی ایله مشهور بولمای، بلکه‌ده سیاسی توشونجه اعتباری ایله‌ده جمعیت‌العلماننگ ایگ ایلگه‌ری کیلگه‌نلر یه‌نه حسابلانغان مولانا حسین احمد المدنی حضرت‌لهری تورادر. هر درسنگ مدرسی اوزگه وه حتی درس‌خانه‌سی‌ده باشقادر.

دیوبنده کی یورتداشلاریمزنگ همه‌لهری طلبه. کیچیک بر قصبه. دن عبارت بولغان بوعلم شهریده باشقا ایش کوروش هم ممکن ایمه‌سدیک. دارالعلومده همه‌سی بولوب یگیرمی قادر طلبه بار ایتکه‌ن. مدرسه خارجه. ده، تورکستاننگ خوجند شهریده‌ن ایسکی زمانلاردا کیلیب هندستاندا طابلق (مطبعه‌چیلق) قیلغان وه برنیچه مهم کتابلارنگ طبع وه نشریگه سبب بولغان محمد صدیق افندی (اوزی ساغدر، آفغانستاندا ایتکه‌ن) اوغلی مولوی جلال‌الدین صاحب یه‌نه بر کتبخانه آچیب تجارت قیلادرلار. بوده برعلم دائره‌سی دیبه کدر. یاش وه فکری آچیق بر و طنداشمزنک طلبه‌لهر ایله تیز-تیز کوروشوب دنیادان وه عمومی احوال‌دان معلومات بیریب تور-غانلقلارینی اورگه‌نیب تقدیر ایتدم. مه‌نم کیلگه‌ن کونلهرم امتحان زمانلاریغا تصادف ایتکه‌نیده‌ن طلبه‌لهر ایله اوتوروشوب، همه برآرادا صحبتله‌شه آلمادق.

بو یرده کی یورتداشلارنگ اکثریسی دهلی جمعیتیگه اعضا بولوب قید ایتلگه‌نلهر؛ او بیر ایله علاقه قیلار ایتکه‌نلهر. طلبه‌لهر ایتکه‌نلهر ایچیده ییگگی کیلگه‌نلهر هم کوبگنه. احوال‌لاریدان ممنون، فقط هر قاندا بر فرصت توشسه وطنغه خدمت ایتمه‌ککه حاضر بولغانلقلارینی سویله‌یدر-لهر. ایچله‌ریده اساساً طلبه بولمای بو بیرگه کیلگه‌چ فرصتدان استفاده

مقصدی ایله مدرسه‌گه کیرگه‌نلهر هم بار. تاگری ذهن آچیلغنی بیرسین! دیب اوزاقدان دعا قیلامز.

امرتسر (= عنبرسر Amritsar): شرقی تورکستان ایله هندستان آرا-سیدا تجارتده مهم بر نقطه. تاجرله‌ریمز اکثریا بو یرده تورار ایتکه‌نلهر. حتی ایچله‌ریده خان، سرای آلیب تورغانلار وه ایشله‌نگه‌نلهرده بار. بو یرده نه جمعیت، نه علم وه نه‌ده توپلانوب اوتوروشلار... هیچ بر نهرسه کورونمه‌یدر. هرکیم تجارت ایشی ایله مشغول، اوز باشیغا ایشی-کوچی آرقاسیدا. یورت حوادی‌نینی مملکتده‌ن کیلگه‌نلهر وه مکتوبله‌ردن اورگه‌ن-گه‌نلهری دیک، یرالی مطبوعاتدان هم او قور ایتکه‌نلهر. شرقی تورکستاندا-غی آناقلی تاجرله‌ریمزنگ بو یرده ایشله‌ری بولغانینی اورگه‌نم. بو بیر-ده‌گی تاجرله‌ریمز وه اولارنگ یانلاریداغی ذاتلار خلاصه امرتسرده کی یورتداشلارنگ باشقا یرده کی یورتداشلار ایله باردی-کیلدیله‌ری یوق. مملکت قایغوسینی‌ده شخصی ایشله‌رکی اوزله‌ری ییلیب، اوزله‌ری آگلایب قویا قالور ایتکه‌نلهر. غالباً بونگ سببی هر ایکی مملکتده بولسادا یوره‌کله-ری چوچوب قالغان وه قورقوتولوب قویولغانقلاری بولسا کیره‌ک. بو یرده اساساً اوتوروب حسرتله‌شهرلک آدمدا ناپالمادم وه اولارنگ بو وضعیتدان، یعنی اورکه‌ک حالیدان مه‌ن هم اوزیمنی اوزاق توتماق مجبوریتنده قالم.

یولواچی

* * *

بین الملل وضعیت وه ساویت روسیه قول آسنداغی ماتناهر

(باریسدا موم بر معروضه)

بین الملل وضعیتده کی بارغان ساری آرتا بارایاتقان قرارسزلق، آینوقسا ساویت روسیه ایله یاپونیا آراسنداغی کونده‌ن کونگه زورایوب تورغان کیرگینلک، آلمانیا-ساویت مناسباتنداغی ساووقلق وه باشقا عامللار سوک زمانلاردا مهاجرته‌ده کی روسلارنی کوب قورقوتماقدا وه اونلار آرا-سندا بر تیپلله‌شمه حاصل قیلماق‌دادر. اوتکه‌ن ده‌قابر-یانوار آیلاری ایچنده باریسدا یاشاب تورغان روس مهاجرله‌رینگ اگ مهم سیاسی وه حربی

آداملاری «بین الملل وضعیت وه روسیه» موضوعی اوستنده معروضه لهر سویلهب اوتدیلهر. او جمله ده ن تا ایسکیده ن روس ملی ده مو قراتلارینک رهبری بولغان معلوم میلیو کوف اوز معروضه سنده حتی روسیه ننگ بوتون. لگینی محافظه سیاستینی تعقیب ایتب تورغانلقلاری اوچون بولشه ویکلهرنی مدافعه ایشش لزومینی ییلدی ریب، بوتون روسلارنی بوگا دعوت ایتدی. روس آق اوردوسی باشلوغی گه نه رال ده نیکن هم اوز معروضه سنده همان عینی فکرنی ایلگه ری سوردی. بو کونکی روسیه اسارتنده قالغان غیر روس ملتلهر وه اونلارنک استقلال حرکتله ری خصوصنده ایسه روس ناطقلارینک بر قسمی سوز آچماقدان چیکندی، بر قسمی ده (مثلا ده نیکن) بو ملتلهر مسئله سینی اهمیتسز کورسه تیب، روسیه ده حکومت روس ملتچله ری قولیغا اوتکه نده ن سوک «بویوک روسیه آقسامی» نی په گیده ن توپلاماق ایشینک «قولای» ایکه نلگینی سویلهب اوتدی ایدی. اساساً بر برله رینک عله بداری بولغان بو آق وه قارا روسلارنک «روسیه ننگ بوتونلگی» دیدیکله ری روس ایمنه ریالیزی سیاستنده آچققدان آچیق بو کونگی قیزیل موسقوا حکومتینی یا قلاب چیقولارینی استقلال- لاری یولندا کوره شوب تورغان غیر روس ملتلهر البته جوابسز قویالماسلار ایدی.

مه نه بو جوانی برنجی تاپقیر اولاراق آذربایجان ملی مرکزی اعضاسی وه آوروپا وکیلی محترم دو قتور میر یعقوب بیک بیردی: شو ییل 27 نچی یانواردا پارینسک قونفرانس سالولارلارندان برنده «بین الملل وضعیت وه ساویت روسیه قول آستنداغی ملتلهر» موضوعنده مهم بر معروضه او قوددی. سالوندا او قرائنا، گورجستان، آذربایجان، شمالی قافقاس، تورکستان وه قازاچی استقلالچیلارندان، روسلاردان، فرانسوز، لائیش وه نهمه نیله رده ن عبارت ایکی یوز چاماسندا تیگلاوچی بار ایدی.

مجلسنک رئیس لگینی اوز اوستنه آلمان بورونغو او قرائنا حکومتی خارجه ناظری موسیو شولگین، مجلسنی آچوب کیچیک بر مقدمه ایله

معروضه چینی تیگلاوچیلارغا تقدیم ایتکه نده ن سوک سوزنی معروضه- چیگه بیردی.

دو قتور میر یعقوب بیک کیچیک بر مقدمه ایله بویوک جهان محاربه سی نتیجه سنده حاصل بولغان وقعه وه حادثه لهر (ویلسون برینسیپله ری، کیچیک ملی دولتله رنک تشکلی وه تانیلووی، جمعیت اقوام وه باشقالار) نی قیسقا- چا خاطر لاتقاندان سوک روسیه انقلابی وه ساویت روسیه ایچنده کی غیر روس ملتله رنک استقلال مجادله لهرینی، شرقی آوروپا وه اوزاق شرقدا- غی وضعیت کیر کینلگینی، یاپونیا- ساویت روسیه تارتیشمالارینی، یاپونیا نک قوتلانووی وه توسعینی... مضبوط وه فقط آیدین بر صورتده سویلهب اوتدی.

آلمانیا- ساویت روسیه مناسباتندان بحث ایتب، هیتله رنک ساویت روسیه حقتنداغی نقطه نظرلارینی، ساویتلاردان اوزا قلاشما سیاستینی، آلمان ناسیونال- سوسیالیست فرقه سینک شرقه (یعنی روسیه غا) تابا توسع فکری وه هیتله رنک «تاریخی وظیفه سی»، روس خلقی ننگ قاراته ری حقتندا- غی بعض آوروپالی وه روس متفکرله رینک نقطه نظرلاری خصوصندا اصل منبعلارندان اقتباس ایله اهمیتلی فقره لهر کیتلردی.

مهاجرته کی روس سیاسی غروپلاری وه متفکرله رینک اجنبی دولتله رنک «روسیه نی بولمه ک تشبئه ری» خصوصنداغی قورقو وه یاغاد رالارندان بحث ایتب، «میلیکوف ننگ دیدیگی کبی، روسیه نی بولمه کده ایمه سلهر، بلکه روسیه ننگ اوزی بولونمه کده در» دیدی وه سوک سوز اولاراق شو فکرله رنی سویله دی:

روس منور طبقه سینک لیبه رالارندان سانالغان میلیو کوف موقع اقتدارغا کیلگن چاغندا روسیه ده کی غیر روس ملتله رگه قارشى بورونغو عقیده سی خلافتدا وه بو ملتله ر علیه نه حرکت ایتکه نی کبی، روسیه نی بولشه ویزمده ن قوروماق مقصدیله مجادله گه آیلغان گه نه رال ده نیکن ایسه شمالی قافقاسیدا بولشه ویکلهرنی بر طرفدا قویوب توروب عینی بولشه- ویکلهرگه قارشى یوروتوب تورغان شمالی قافقاسیا خلقینه قارشى

قائلی اوزوش آچدی وه نتیجهده اونلارنگ یه گیلووینه وه بولشه ویکلهر ننگ قافقاسیاغا کیرووینه سبب بولدی. اودرکه غیرروس ملتله رده روس منورلریگه قارشى هیچ بر اعتماد قالمادی...

ساویت روسیهده کی غیرروس ملتله اوز وطنلارینگ استقلال وه آزادلی یولدا کوره شمه ککه مجبوردرلهر، بو کوره شدهن غایه لهرینه ایریشه گونچه واز کیچمه یه چه کلهر. یگانه توغرو یول ملتله رنگ استقلال لی در. بو یول غیرروس ملتله اوچون گنه ایمهس، بالذات روسلار اوچون ده اُک معقول بر یولدر.

دوقنور میریعقوب بیک ایگ سوگدا سعیدان کیچیک بر حکایه نقل ایندی:

ده گیز اورتاسندا بر کیمه تهلهکه کیچیرمه کده. ایچنده از جمله بر اسیر حبش هم بار. بو اسیر تاگریدان کیمه ننگ باتیشینی تیله یدر: «بو تمنی نیچین؟» دیگن سوراقتا قارشى اسیر حبش: او کیمه ده اوگا دائما ظلم ایته تورغان خوجایینی هم بار بولغانیچون، کیمه باتسا او ظالم هم هلاک بولادر، قناعتیله هر کورگولکگه هم راضی ایکه ننگینی بیلدیر. گن معروضه چی بو قصه دهن حصه چیقاریب روسیه اسارتی آستنداغی مظلوم خاقلارنگ بو حبش حالغه کیلگه نکلله رینی سویله ب سوزینی بتیر. دی وه کوب آقشلا ندی.

مناقشه که روسلاردان کیناز غالی تسین، پروفه سور سوانیکوف، اوقراینالیلاردان شولگین وه بهره میه ف، آذربایجانلیلاردان عباس بیک آناملی بیکلی، شمالی قافقاسلیلاردان چولیک، استقلالچی قازاچیلاردان قالموق شامبا پالینوف، گورجوله ردهن نه میره جیبی ایله گاوازاوا وه باشقالار قاتناشدیلار. مناقشه چاغندا روسلار ایله استقلالچیلار آراسندا هیچ بر فکر یاقینلغندان اثر بولماغانلیغی آشکار بولدی. چاغانای

* * *

کتابیات:

ساویت حکومتینگ تورکستانداغی پاختا سیاستی حقنده

بر آلمان پروفه سورینگ حکمی

کیچه نله رده بر کره مملکتیز، خلقمز منافعینی علاقه دار ایته تورغان یه کی نشریات ایله اوقوچیلاریمزنی تانشتریب بارماقچی بولغانمزنی یازغان ایذک. مجموعه مزده اورون آز بولغانندان ایمدیگه قادر بو وعدیمزنی منتظم به جهروب کیله آلامدیغمزنی دا اعتراف ایتش کیرهک. بعضی بر یازولار بار، که باشندان باشا بزنی گنه علاقه دار ایته تورغان مسئله لهر اوستندادر. بوندای یازولارنگ مفهومندن قیسقاغنا بولسادا بحث ایتمه سدهن اوتنه آلامیز. مه نه شونداغی اثرله رنگ بریسی:

«Stand und Aussichten des Baumwollbaus in der Sowjetunion» دیگن بر اثر شو کونله رده گنه چیقدی.

ساویتلار اولکه سنده کی پاختا خوجالیغی مسئله سنه زراعت فنی باقیه. مندان یاناشماقچی بولغان مؤلف یورتمزداغی ساویت روس خوجالق سیا. ستینگ پاختا سیاستیله علاقه دار تورلو تارماقلارینا کیرمشدر. مؤلف، پاختا چیلق دیر که ن طبیعتیله باشندان باشا بزنگ خلقمز، اونگ باشندا یورو. تولماقدا بولغان ساویت روسیه اویونلارندان بحث ایتمهک مجبوریتنده قالمشدر.

«ساویتلار خوجالیغی تاشقاریدان پاختا کیریتش یوکندهن قوتقارو کیرهک» دیگن نقطه دهن باشلاب کیتکه ن ساویت پاختاسینگ باروب چیقه. دینی «مونو کولتور» چیلق (یا لغزگنه پاختا ایکیش) وه اونگ اولکه خوجالیغنه کتیردیکی ضررلار، ساویت حکومتینگ بو پلاتنی ایشکه آشیرا بیلش اوچون کیرهک مجبوریتنده قالدینی بوتون یوللارینی اوزون او. زادی ایضاح ایته در.

(*) اوزون بیللاردان بیرى روسیه ده کی پاختا خوجالیغی ایشله رینی تیکشیرو بله ن اوغراشوب کیلمه کده بولغان Prof. A. Melkich طرفندان یازیلغان بو اثر Paul Parey مطبعه سنده (Berlin SW 11, Hedemannstraße 28/29) نشر ایتمه شدر. 104 بیتلک بو اثرنگ بهاسی 10,80 آلمان مارکاسیدر.

ساویتلارنىڭ سوغارنىش، سودان فائىدا لائىش ايشلەرنى تىرىكە قويۇ، سو باشلارنى عصرى اصولدا قورو تىشنى كىيى حر كىلەرى ايله خىلمزنىڭ اونلارچا عصرەن بەرى چالشىپ ياراتدىغى، عظمتى قارشىسندا كوپ يىلگىچ، عالمەرنى باش اىكىر گەن، آنارنى داغىتىدىقلارى، خوجالىقنى «ما كىنە لەشترەمز» دىب ايش حيوانلارنىڭ قىرىلىپ يىتووينە سبب بولغان. لىقلارى كىي كوپ مناسبسىزلىكلەرنى «قاش ياپماق اىستەر كەن كوز چىقار. مش» اولماق قىلىندەن قىلىپ كورسە تەدر.

مؤلفنىڭ پىرى كىلدىكىچە قىسقا-قىسقاغە بولسادا خىلمزنىڭ زراعت كولتورى ساحەسندا كورسە تىدىكى يارارلىق وە ياراتدىغى آناردان ستايش كارانە بحث ايتشى شايدان قىددر.

ساويت پاختا سياستىنە تور كىستان دەقانلارنى طرفدان كورسە تىلمە كەدە بولغان قارشىلىق اوستىندا توقتاب، ساويت مطبوعاتىنىڭ بو حر كىنى ساويت دوشمانلارنى قارىشترامسى دىب كورسە تووينىڭ توغرو بولماغانلىغىنى سويلەب اونىڭ مادى-اقتصادى سىبلەرنى تىلىل ايتەدر.

اىسكىدەن دە اىكىن جىسلەرنى آراسىندا دەقان اوچون كوپ فائىدا-لىلارندان سانالماغان پاختانىڭ سوڭ يىللاردا يەنە دە يامانراق حالغا تو-شكەننى مئالەر ايله اىضاح ايتكەن مؤلف تور كىستان پاختاچىلىغىنىڭ بىن-المىل پاختا بازارىدا اقتصادا ساغلام، كوچلو بر اورون توتا، آلمانلىغىنى سويلەيدىر.

پاختا اىكىن مىدانىنىڭ كىگە يوى ايله گە بوتون ايشنى حل ايتە يىلە-جە كىنى او يىلان ساويت خوجالىغى باشلو قىلارنىڭ او پاختاچىلىق يوزندەن توغوب اوسوب كىلمە كەدە بولغان آغىرلىقلارنىڭ آلا يىلە جە گى شكلىنى كورە آلماندىقلارنى، اونلارنى حل ايتو يولندا هىچ بر تورلو جىدرى چارە كورە آلماندىقلارنى كورسە تەدر. ايش كوچى، غەللە، يىم، چوپ مسئلهلەرى وە الخ. پاختا اىكىن مىدانىنىڭ اوسووى نىستىندە آغىرلاشقان. غەللە مسئلهسندە تا اىسكىدەن بەرى تور كى سىب (تور كىستان-سىبىريا) يولنە عطف ايتىلىپ كىلمە كەدە بولغان امىدلەرنىڭ تىحق ايتە آلمانلىغىنى،

تورك-سىب يولىنىڭ وظىفەسىنى كورە يىلمەسى اوچون اونىڭ بو كونىدەن 2,5 دفعە آرتىق كوچكە ايكە بولوشى كىرە كىلگى، بو حالنى ياراتىش او-چون ساويت حكومتىنىڭ وسائىدەن محروملىغى، بو حال ياراتىلگەندەن سوڭدا غەللە امىد ايتىلگەن دائىرەلەرنىڭ وظىفەلەرنى، امىد ايتىلگەن روشدە بەجەرە آلمان پاچاقلارنى آڭلاشىلغانلىغى سويلەنەدر.

تور كىستان پاختاچىلىغى وە ساويت خوجالىق سياستىنىڭ تورلو تارماق-لارى اوستىندە غايتەدە آچىق معلومانلار پىروچى بو قىمتلى اثر اوستىندە داھا اوزون توختاى آلمانى تورغانلىغىمزدان اونىڭ سوڭ خلاصەسندەن بر نىچە جىلمەسىنى نقل ايتىمە كىچى مز:

«ساويت حكومتىنىڭ قىطىت وە شدت ايله يوروتدىغى پاختا اوتار-

كىسى — پاختا استقلاللى — سياستىنە باغلايدىغى امىد بوشقا چىقدى. او باشدا ياق بر طرفدان پاختا اىكىن پىرىنى كىگە تىمەك، اىكىنچى ياقدان پاختا استحصال نىستىنى آرتىرماق اوپىدا ايدى. محصول نىستىنى آرتىرىش امىدى اىمىدگە قادار بوتونلای تىجەسز قالدى. اىكىن پىرىنى كىگە تىش حر كىندە كى آغا باسو ايسە بر اقتصادى موفىت كىيى كورسە تىلە آلماید. پاختا اىكىن پىرى 1931 نچى يىلى 1915 نچى يىلغا نىستاً % 208 اوسكە نى حالدا محصولاتداغى اوسوش (بو اىكىن يىل آراسىندا) % 22 گە.

عمومىتە ساويت روسىە پاختا خوجالىغىنىڭ «رە تىابەل»، يعنى فائىدەلى بولا يىلووى اوزى شىبەلى. ساويت خوجالىغى رەبر-لەرنىڭ پاختا استحصالىنى اوجوزلەشترو يولنداغى بوتون تىدىرلەرى هىچ بر تىجە يىرمەدى. بو تىدىرلەرنىڭ كىتردىگى، كىترە جە گى محقق بولغان بر تىجە بولسا، اودە اىكىن ايشلەرنىڭ يامانلاشوى، كە بو دە استحصال ايشىنى وە محصولنىڭ صفتىنى آرقاغا آنادر.

بو كونىڭى ساويت روسىە پاختا خوجالىغىدا كورولگەن تىدىرلەرنىڭ بوتونىسى اونىڭ آغا كىتووينە اىمەس، بالعكس كىرى كىتووينە خىمت ايتەدر. حتى اونىڭ امحاسنە سبب بولو قورقوسىدا بارددر... دىدر.

طاھر شاكر

آطنه دەكى تور كىستانلىلارنىڭ كوزگى سوڭى اكلنجەسى

ايكنجى تشرىن آينىڭ 17 سىدە جمعه كونى آطنه دە دوكتور واسع بىكنىڭ تىشلەرى ايله بر لگىمىزنىڭ بورونغو رېئىسى دوكتور صالح جان بىكنىڭ آطنه دان اوزاقلاشيشلارنى مناسبتى ايله بر كوزە تېش تويى قىلىندى. تور كىستانىڭ ساي بويىداغى كوم كوڭ وە ميوەلى باغلارغا اوخشاغان آطنه- نىڭ گوزەل بر باغىدا توپلاندىق. بر تامانىمىز سىحان درياسى، بر تامانىمىز پورتقال آغاچلارى ايدى. اوكون آطنه نىڭ ھەر تامانىدان حتى جىحان، تارسوسدان ھەم كوب كىشىلەر كىلدىلەر. ايكى يوزگە ياقىن ھەمشەرى خانون-ار كەك، بالالار وە جان كويەر مەھمانلار بار ايدى. اوكونى ياراب يەشەب اويناب- كولوب اوتكەزدىلەر. كوڭلى چاغ بولماغان كىشى قالمادى. ايلگەرىكى تويغا قاراغاندا بو توي تاغىن ھەم ياخشىراق بولوب اوتدى. آينقسا ھەمشەرى تور كىستانلى خانىملار كويە يىشىپ كىلىشكەن ايدىلەر. او- زاق، ياقىندان كىلگەنلەرى برىرلەرى ايله تانىشىلار. حتى اوروشوق بولغان كىشىلەر ھەم برىرلەرى ايله ياراشىپ قوچاقلاشيب كىتدىلەر. سوپو- نىمە گەن كىشى يوق ايدى. كەتە- كىچىك ھەر كىلىشى توپلانغاندان كىين ياش دوكتورىمىز واسع بىك تىككە توروب، دوكتور صالح جان بىككە خطاباً سوز سويلەدى. صالح بىكنىڭ آطنه دە آز بر چاغدا ھەمشەرىلەرىمىزگە يولباشچىلىق قىلىپ كەتە ايشلەر اوزگەرگەنلىكەن، ھەمشەرىلەرىمىزنىڭ آپاق-چاپاق بولوب كىتىشلەرىدە وە بر لگىمىزنىڭ ايشىدە چارچاماسدان چاللىشغانىدىن بحث قىلىپ اوتدى وە بو پىردە كى تور كىستانلىلار تامانىدان تشكر قىلدى. بوندان كىين ياش تېش دوكتورىمىز راسخ بىك ھەم شونگە اوخشاش ياخشى گەپ-اگە پىرىب اوتدى. سوڭرا تور كىستانىڭ خىوہ تامانلارىدا انقلابدان كىين مەعارف ايشلەرىدە كەتە وەظيفەلەر بەجەر- گەن وە بو گون آطنه دە چاللىشماقتا بولغان جانكويەر آغامىز بحرى بىك دە كوب صىمى، كوب آتشىن سوزلەر سويلەب اوتدى. ايكى كىين صالح بىك بو سوزلەرگە پىرگەن جوايدى: «سويلەنگەن نەرسەلەر مېنىم اثرم

(1988)

37

ايمەس. او تور كىلككە خاص بولغان اصىل وە تىمىز قانىمىزنىڭ اثرىدەر. يوزە گە چىققان نەرسەلەرنىڭ ھەممەسىنى سىزلەر ايله برلىك دە قىلدىق» دىب قارشىلىقلى تشكر قىلدى. شونلار بىنگەندەن كىين توبەندە كى پروگرامما كورە باغچا مەسامرەسى باشلادى. 1 — جمھورىت مازشى: كوئىچىلىك تامانىدان سويلەندى. 2 — اويناڭ يار اويناڭ، ئەشولە اويونى: كىچىك نەقىسە خانم وە بىدرى تامانىدان. 3 — پاختا ئەشولەسى وە

آطنه دەكى تور كىستان مىلى كورەشى.

اويونى: حاجى مىگ باى ئەكە سويلەدى وە اوينادى. بو تور- كىستان خلقىنىڭ بورونغو چاغلاردا اوز ايكىنچىلىك تورموشىدىن الھام آلاراق چىقاردىغى ئەشولە وە اويوندىر. پىرنى ھەيدەش وە چىگىت ايكىشى، كو كەرىب چىقىشى، جويەك آلىشى دان تارتىپ پاختانك كىيىم-كىچەك بولوشىغا قادار باشىدان اوتكەن بوتون صفحە لاز اويون ايله كورسە تىلىپ وە سويلەنىپ چىقاردى. تور كىستان خلقىنىڭ تامانىدىن بونك جودە كوب اھمىتى وە قىمتى باردر. بو اويونداغى بەجەرىكىلىگى توغرى- پىسدا حاجى مىگباى ئەكە كوب آلقىشلاندى. 4 — اويونغا تاشلاب اوينا-

(1989)

38

دوست مطبوعات بیتدر رنده

1 — «یاگا ملی یول» رفیقمنزنگ سوک 73 نچی ساندا «احمقلمی

ئالله جنایتمی؟» باشلقلی مقالهده روسیه قولی آستنداغی تورکله ره اسمی کوبنده معلوم عبدالرشید قاضی ابراهیم افندی حقنده شایان دقت خبرله ر باسیلغان. مفهومینگ نه دن عبارت ایکه نینی مقاله ننگ باشلیغی اوزی کور- سه توب تورغان بولعلوم اتدان بر نیچه بیرینی قیسقاچا کورسه توب اونه مز. «یاگا ملی یول» اووچیلاری طرفندان کیلگن مکتوبله رگه استناداً، عبدالرشید قاضی ننگ ساویت روسیه حکومتی تشویقاتچیلیغی قیلغانلیغی کورسه تهر. «یاگا ملی یول» هندستانی برکت الله، عبدالرشید قاضی هم موسی جارالله امضالاریله اسلام دنیاسنه شرقتنگ نجاتی قومونیزمداغنا بولغانلغینی بیلدیرگن بر بیاتنامه نشر ایتلگه نلگینی یازادر. شو بیرده شو- نی ده قید ایتب کیچه یلک که وقتیه «یاش تورکستان» باشقارماسنه یوللاغان بر مکتوبنده موسی جارالله افندی بولشه ویک باشلوقلاری اسلام دینه قارشیلوق ایتمه یدی دیب یاقلاماچی بولغان ایدی. بز بویرده تورکستانیلار- ننگ نظر دقتینی جلب ایته تورغان ایکی نقطه سینی مخصوص قید ایتب اونه- کچی مز. بریسی عبدالرشید قاضی ننگ عربستانداغی ساویت ممثلی، «یاگا ملی یول» ننگ دیمه سنجه تورکستاندا الله سزار جمعیتینگ رئیس نذیر توره قولوف ننگ حجگه کیلگن حاجیلارننگ کوزینی باغلاش حرکتله رنده اوگا کوب یارده مله رده بولونغانلیغی، عربستانداغی سیاحتنده اوگا دلیلک قیلغانلیغی بولسا، ایکنچسی، عبدالرشید قاضی ننگ استانبولداغی «وقت» غازیسینگ 1925 ییل 6 غینوار تاریخلی نسخه سندن کوچورولگن بر مقاله سنده: «بن بر تورکم. نسلاً «اوزیک» تورکستان تورکله رنده نم. مولدا سیریا تورکله رنده نم... علی حیدر بیگک بزى وولغا، ایدیل-اورال تانارلارینه الحاق ایتمه سی بزم حیثیت ملیه میزى رنجیده ایده جهك بر ماده در. بز تورکستان وه سیریا، تورکله رى عراق، نسلاً، تربیه، اخلاقاً ایدیل تانارلارندان باشقاز» دیدر.

سین (قوناقلارننگ آرزو وه اصراريله): دو قوتور صالح بیک تامانیدان. 5 — سو بویدا اوتورغان بیگیت: عبدالرحمن وه بای خان افندیله ر تامانیدان. 6 — نه یله رم (ئه شوله) بائر (نظر) وه عمرجان افندیله ر تاما- نیدان. 7 — نزاکت بلاسی (کولگو-مونولوغ) بای خان افندی تامانیدان. 8 — فدائیلهر گیدیور (منظومه) بایخان افندی (پروگرام خارجندا). 9 — یاخشی وار! (صالح بیگگه باغیشلاب) محمد امین داملا افندی تامانیدان. 10 — آناجان (ئه شوله) لمعان وه راحت آی خانملار تاما- نیدان. 11 — ای گوزهل فرغانه، راحت آی خانم تامانیدان. 12 — یار-یار کیلین توشتی، تورکستانی خانملار تامانیدان. که ته اوت یاقیلیب تور- کستاننگ کیلین تویدا بولغانغا اوخشاغان ئه یله نپ ئه یله نپ «یار یار» ئه یلشیب توی اوستینا توی بولوب کیتدی. پروغرامداگی سویله نگن ئه شوله وه اوپونلارننگ هه ممه سی هه م جوده کوب آقیشلاندى. 13 — تورکستاننگ ملی کوره شی: ائک کین نورکستاننگ ملی کوره شیده اور- تاغا توشوب ییل باغلاب کوره شکه نلهر: حاجی جمهوریت (سلطان)، میگبای ئه که، حاجی محمد، حافظ محمود، یوسف قاری، جبار مخدوم افندیله ردر. بو کوره ش هه م کوب ذوقلی بولدی.

ملی کوره شنگ قیزیب کیتشیگه وه انتظام ایله کیتیشینده تاش پولات افدینگ کوب تأثرلهری وه کومه کلهری توقونمشدر. بیمه کلهریمز هه م تورکستان بیمه گی ایدی. اوکون اوکله وه آقشام بیمه کلهرینی نوکوس توگن قیلیب یتگریب بیریشده حاجی امین وه بیمه کلهرنگ پیشیریلیشیده عبدالرحیم ئه که افندیله رننگ هه م کوب ئه مه کلهری توقوندی. اوکونکی توی ایرته دن کون باتینچا، اوپون-کولگو ایله اوتدی. بو ایشله رنی باشقارغانلاردان مصطفی افدینگ هه م کوب ئه مه کلهری باردر.

کیچقرون بیمه کده ن کینن تارقالار چاغلاریدا توننگ جوده کو- گله گیده ک اونکه نلیگیده ن وه صالح بیکننگ یاخشیقلاریدان سویله-

Nanyemes Oglu.

نمه کده ایدی.

عجبا عبدالرشید قاضی اوزینگ تاتار دوشمانی بولغانلیغینی، تاتار-
لارله بر گه ذکر ایتلیشینگ «حیثیت ملیه سینی رنجیده ایده جهك بر ماده»
بولغانلیغینی بو کون یاپونیدا ایدیل-اورال تور کله رنگ ایچنده اوتوروبده
سویله رمی ایکنه؟ —

رشید قاضی نگ ههر قاندا ای بر سببله اوز ذهانه بیرله شتریب آلتینی
تاتار دوشمانلیغی فکرینی تور کستانلیلق «نسلاً تور کستان اوزینگ تور ک-
له رنده» بولو پهرده سی آسته آماقچی بولوب یوریشی تور کستانلیلار طر-
فدان تقرتسز کیچیلمه یورغان بر جنایتدر... بزجه تور ک خلقینگ بو کونکی
آغیر دورنده اونی تورلو اوروغلارغا آریب، اونلار آراسندا نفاق سالوب
یوروش بولشه ویزمگه خدمت ایتش وه تور کلکگه بولشه ویکنگ سیریب
تورغان ضرر رنده ده آغیرراق ضربه بیریش دیمه کدر.

2 — رفیقمر «استقلال» نگ 52 نچی ساندا او قودیمزغا، کوره
وارشاوادا آذربایجان ملی قومیته سی رئیس، «استقلال» نگ باش محرری،
مشهور تورک محرری رسولزاده محمد امین بیک افدینگ 50 نچی توغوم
کونی مناسبتله بر مراسم یاسالغان. مراسم وارشاوا آذربایجان قولو-
نپسندان باشقا دوست جبهه دهن شمالی قافقاسیا، گورجستان وه ایدیل-
اورال مثلله ری اشترک ایتکه ندر. وارشاوادا ممثلی بولماغانلقدان، مراسم
قاتاشا آماغان بز تور کستانلیلار دوستمز امین بیک افدی گه موفقیتملی
ایشله ایله تولغان اوزون عمر وه کیله جهك توغوم کونله رینی حر وه مستقل
قارداش آذربایجاندا قارشى آلمالارینی یوره کدهن تله یمز.

3 — دوست مطبوعاتر امور قاری — رفیقمر «یاگا، ملی یول» نگ
73 نچی ساندا، یاش تور کستانلیلارنگ فکر باشچیسى منور قاریغا آتاب
باسیلغان باش مقاله سنده شو جمله لرنی اوقیمز: «... تور کستان یاشلاری
... منور قاری کوتز گن استقلال بایراغینی تاغین دا یوقاریراق کوتهره-
چه کله ردر. لاکن بونگله بر گه منور قاری شیکللی برکشینگ آرازمان
یوقالوی غایت اولوغ بر قاییدر. بو قایینی بر تور کستان اوچون گنه

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Steglitz.
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

مشول مدیری: دو قور ظاهر شاکر.

ایمه سدر. بو قایینی ایلله رنگ استقلال، روسلار قولندان قور تولوی او-
چون تریشقان بوتون تورک ایلله ری اوچون اورتاق بر قاییدر. بو قایینی
بزنی تاغین دا نیغراق برله شتیره جهك، صفمزی تاغین دا نیغتا نوشه-
چه کدر. بزده نیغمان، برله شکه ن کوچ ییلن بولشه ویکله رگه قارشى
بولغان هجوممزی آرتدیر اچاقمز. اولوغ مسلکد اشمز، قیمتلی آرقادا-
شمز، عزیز قوربانمز منور قاری نگ روحی بزده ن بونی طلب ایتهدر...»

رفیقمر «استقلال» دا سوک 52 نچی نومروسندا «قارداش تور کستانک
بو یوک بر قوربانی» باشلغی ایله منور قاریغا آتاب بر مقاله نشر ایتمشدر.
فینلانیداغی تورک-اسلام جماعتی مخصوص بر مراسم ترتیب ایتب،
منور قاری نگ روحنه دعا او قومشلاردر.

بهرلینده کی گورجیله رنگ اوتونچی ایله II. 4 ده تور کستان ملی
برلگی «تمب» نگ آوروپا و کیلی چوقای اوغلی مصطفی بیک شرقی تور-
کستان وه غربی تور کستان نگ بو کونگی وضعیتتی حقنده مهم بر قونفرانس
بیردی. توپلانیشغا گورجیله رده ن باشقا اوقراینا، آذربایجان، ایدیل-اورال
وه تور کستان تورک قولونیسى، قازاچی حرکتی ممثلی وه باشقا ملتله رده ن
کوب گنه کیشیلر قاتناشدیلار. 2/2 ساعت اوزانغان قونفرانسی کوب دقت
وه مراق ییلن تعقیب ایتوچی توپلانوچیلار قیزیقترارلق بر قاتار مسئله لر
حقنده بیردیكله ری سورغولاری ایله ده قونفرانسی چوقور علاقه ایله
تینگله گنه نکلکله رینی کورسه ندیلر.

قایغیلی خبر

سوک وقتلاردا یورتدان عزیز قارداشمز صابر بیکنگ سیوگیلی آنا-
آناسی وه بو یوک آغاسینگ وفاتینی یلدر گن قایغیلی بر خبر آلدق.
عزیز توغانمزننگ بو ماتمنه یوره کده ن قوشولوب، ساینیلی اولو کله رنگ
روحنه فاتحه اوقیمز. «یاش تور کستان»

آبونه شرطله ری: ییللی 100، آلتی آیللی 60، اوچ آیللی 30 فرانسر فرانقی

باش تورکستان

تورکستاننک ملی فورتولوشی اوچون کوره سورجی آبلو مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - | | مارت 1934 | | 52 سارہ

بوساندا:

- 1 — تورکستاندا (ملی قومونیسٹ فرقه قورولتایلاری یکونوی) باش مقاله
- 2 — بولشەویکلەرنک تورکستاندا خوجالق ساحەسینداغی یونوقلاریندان تیمور اوغلی
- 3 — تورک غازیناچیلغی (XVII) توقتامش اوغلی
- 4 — آگلاشیلمە اسلفقا ییر فالماسین مصطفی
- 5 — آطنەدە دورت قارا ملعون توینون
- 6 — شرقی تورکستاندا سوگ وضعیت
- 7 — شرقی تورکستان احوالی
- 8 — هندستانداغی تورکستان مهاجرلەری آراسیندا
 - I — بشاورده
 - II — دهلی دە
- 9 — بولشەویکلەر «باش تورکستان» غا قارشى
- 10 — دوست مطبوعات ییتلەرنەدە
- 11 — بویوک بر ضیاع
- 12 — تورکستان خبرلەری
- 13 — منور قاری دوست وه چیت مطبوعاتدا
- 14 — «جمهوریت» غازیناسینگ نظر دقتینە
- 15 — شرقی تورکستان جمهور رئیسى غازى خواجه نیاز خاجیمنگ رسمى

Yach Turkestan

Fevrier 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 51

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

«تورک عالمی» — تورک قلوبی شو آینک برنده بهزینده گئی تورکلەرگه کوب مهم. وه جدی برقونفرانس تیگلمهک امکائینی بیردی. آتقاراداغی غازى تریه اینستیتوسی معلملەرنەدن تحسین بیک تورک قلوبی سالونیندا «تورک عالمی» موضوعندە کوب مراقلی برقونفرانس بیردی. معروضه چی عصری تورکچیلکنک ایلک متفکری، ایلک اجتماعیاتچیسى بولغان ضیاگوک آلپنک «ملیت» نظریه سیله تانیشدیردقدان سوگ تورکلەرنک قوردوقلاری دولتلەردەن، یاراتدیقلاری مدنیتلەردەن قیسقاچا ایضاحات بیریب اوندی. جهان محاربه سندن سوگراغی تورک اولکلەرنەدە ظهور ایتکەن مهم حادثات سیراسیندا آذربایجاننگ ملی استقلال قازانماسی، تورکستان وه باشقا تورک اولکلەلرینگ ملی دولت قورماق یولنداغی اینتلیشلەری ذکر ایتلیدی. معروضه چی نک تورکیه جمهوریتینگ قورولوشی وه جمهوریت تورکیه سینگ تاریخ وه تیل قورولتایلاری ایله تورک حرئی ساحەسندە ییلگیلەدیگی استقامتی حقندە کی سوزلەری شهبەسز قونفرانسنگ اگ مراقلی ییرلەز ایدی. تحسین بیک سوزینی شرقی تورکستاندا جمهوریت حکومتی اعلان ایتلگەنلگی حادثەسنە باغلاب، یه گئی قورولغان بو تورک دولتنە اگ صیمی تمیلەر تیلە یەرەگ بئیردی. بو قونفرانس تیگله وچیلەردە چوقور تأثیر براقدی وه معروضه چی تحسین بیک کوب آلتیشلاندى.

مجموعه من که تیشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

رفيقمز «أمل مجموعەسى» سوڭ مارت (3 نچى) ساندا «تور كستان» لىك يەككى قوربانلارى» باشلىغىلە منور قارى، سليم خان طلاخان وه توله كەن داملا لارا آنادىنى بر مقاله سنده از جمله شونلارى اوقويورن: «...تور كستاندا كى خوجالق مدتى اتناسنده دائما طلبه لهرىنى ملتچىلك، وطن پرورلك دويغولاريله بەسلە يوب يتيشديرەن منور، سوڭ زمانلاردا بولشە ويكلە رڭ دائمى صورتدە حر كىنى قوتترول آلتندا توندوقلارنى بيليور وه آدمىلار بىنى چوق احتياطللى آتوردى. بوگا رغماً مع التأسف بو قيمتلى ملتپرورده بولشە ويك قىلجىنە قوربان كىتدى. كنديسيله برابر اولدورولەن سليم خان طلاخان وه توله كەن داملاردا تور كستاندا تانينمش شخصيتلەردە ندر. سليم خان ملتچىلگى، فراغى وه وطنينگ يوكسەلمەسى يولندا كى مجادلەسيلە تانينان تور كستانگ كەنج تور كچيلەرنە ندر. تور كلكچون مجادلەلەرنە بولشە ويكلەر طرفندان قوربان ايدىلەن اولو شەيدلەرىمزه تاگرىدان رحمتلەر ديلەرز.»

تور كستان ملتچيلەرى باشلوعى منور قارى نىك بولشە ويك روس جلالدارى قوربانى بولغانى حقندا كوبگنە ايتاليا غازيتا لارندا ايازىلب اوتدى. بونلاردان توبەندە كورسە تىلگە نلەرى باشقارمازغا يوللانمشدر:

1. Osservatore Romano, Roma, 2 Gen. 1934
2. Unione Sarda, Cagliari, 2 Gen. 1934
3. Gazzetta del Mezzogiorno, Bari, 31. Dic. 1933
4. Il Solco Fascista-Reggio Emilia, 31. Dic. 1933
5. Cirenaica, Bengasi, 11 Gen. 1934

تور كستانگ مىللى ماتمنە قوشولماق نزا كىنى كورسە تەكەن قارداش مهاجر مطبوعاتيله چيت خقلار نشرىاتنە «ياش تور كستان» يورە كەدن تشكرلەرىنى بىلديرەدر.

قوللارو

قوربان بايرامى مناسبتيله بارچا دىنداش اوقوچىلار بىمىزنى يورە كەدن قوللايمىز. باشقارما.

تور كستاندا

(ملى قومونىست فرقه قورولتايلارى يكونى)

— 1 —

17 نچى عموم ساويتلەر اتفاقي فرقه قورولتايى عرفە سنده، بوتون تور كستان جمهوريتلەرنەندە «ملى قومونىست فرقه» قورولتايلارى بولوب اوتدى: قازاغستاندا 8 نچى، قرغزستاندا 7 نچى، اوزبە كستاندا 6 نچى، نور كمنستاندا 6 نچى وه تاجىكستاندا 2 نچى فرقه قورولتايلارى توپلا ندى. بو قورولتايلاردا باش ناطق اولاراق ميرزويان، باومان، شادونس، مايوروف، بەلوتسكى، پوپوق وه برويدو چىقىدىلار. بو افنديلەرنىگ اسملەرى اوزىدە تور كستانداغى «ملى قومونىست فرقه» رهبرلكلە رىنگ كىملەر قولندا ايكة نلگىنى آچىق كورسەتب بيرمە كەدەر. بونلاردان سوڭ، بو افنديلەرنىگ فكرلەرىنى تفسير ايتب، هەمدە بولشە ويك غريفورى سافاروفنىك غايت اصابتلى تعبيرنچە «تىگ حقوقلو يولداشلار صفتندە ايمەس، موسقوف ديرە كىتفەلەرىنى تاووشسىز اجرا ايتوچى پوليس آزانلا رى رولندا» عيسى اوغلو اوراز، فيض الله خواجه، اكرام اوغلو اكمل، تورەيك اوغلو، آيتاق اوغلو، آتاباي اوغلو، وه لىك اوغلو چارى، على اوغلو باتر وه باشقالار كى تور كستانداغى موسقوا پرولە تارياتى دىكتا توراسىنگ ايكنچى درجەدە كى محلى فرقه چىنوونىك (مأمور)لەرى چىقىدىلار. بوتون بو ياساما وه حقيقى تور كستانلى باترلارنىك نطقلارى سوڭ درجەدە اوزون وه حىرت ايتلەچەك قادار بر توسلودر. اونلارنىك بارچا سىدا بورژوا قاپىتالىست عالمىنگ جنازە سىنى اوقوب، ستالين نىك بويوك داهىلقلارنى ماقتاب، جهان پرولە تار انقلابىنگ كىلەچەك موفقتىلەرى وه 2 نچى بىش بىللقنىگ كوزدە توتقان يوتوقلارى قارشىسندا هيجانغا كىلە درلەر. بونلار بىزنى هيج قزىقتمايدر. بولشە ويك ناطقلارنىنگ نطقلارندا بىزنى قزىقترا تورغان نقطە لار، يالغز اونىك — اىستەر «سوسىيالىستىك خوجالىق» بابندا بولسون، اىستەر «شكلا» مىلى، معنأ پرولە تار مدنيت

با بندها بولسون — بو کونکی کونده قولغا کیزیتکهن موفقیتلهر ندهن بحث ایتکهن بیر لهری گنه در. آینقسا بزنی ملی مجادله ننگ ایچکی فعالیتی ننگ نه مرکزده ایکه نلگی قزیقترادر. ملی کوره شنی کوبدهن باسترغانلقلارینی بولشه ویکلهر بوتون عالمه حایقرب تورسار هم، یوقاریداغی قورولتاید- لاردا چیقیب سوز سویله گهن بولشه ویک ناطقلارینک شهادتلهرینه قاراغاندا بو ملی مجادله لر هه لی هم تورکستانداغی ساویت ره ژیمی ایچین بویوک قورقونج تشکیل ایتمه کده در.

بولشه ویک یوتوقلارندان باشلا یلق. ساویت حکومتی اوزینک بارلغی مدتدهن بویان برنجی دفعه اولاراق، تورکستانک «ساویت اورتا آسیاسی» دیب آنادیغی قسمنده پاхта تیارلاو پلانینی به جهریشکه موفق بولمشدر (*). اکمل اکرام اوغلونک «باش تورکستان» محرری تیمور اوغلونک پاхта خصوصندا یازدیقلارینک توغرو چیقماغانلغی توغروسنداغی سوزلهرینی تیگلاوچیلار آلقیشلار ایله قارشیلامشلاردر. بز، او قوچیلاریمزنی، او جمله دهن اکمل اکرام اوغلونی، تیمور اوغلونک 45 نچی سان «باش تورکستان» داغی «پاختا ایکینی پلانی قاندا ی به جهریلمه کده؟» دیگهن مقاله- سینی دقتله او قوب چیقشفا دعوت ایتمز. او قوچیلار کوره جه کلهر، که تیمور اوغلو بولشه ویکله رنک پاختا وه عمومیتله پلان خوجالقلارینک بوزولاجاغی حقداغی اوز تخمینلهرینی عینی ساویت غازیتالارینک تلاشلی معلوماتلاریغا اساسلا ترغان ایدی. توغرودر، پاختا پلانی، بالذات ساویت مطبوعاتینک تلاشلی، قورقونچلو معلوماتلاریغا رغماً نتیجه ده به جهریلگهن بولوب چیقدی. فقط، قاندا ی قوربانلار بهاسنه؟.. تیمور اوغلو اوز تخمینلهرینک باشقا بر قسمنده بوتونلای حقلی چیقدی: اوتکهن ییل، ساویت پلان صنایعینک قالغان بوتون قسملاری ایچین موفقیتسز بولوب چیقدی.

(* قازاغستاندا ایسه پاختا پلانی به جهریلمه گهن: 43 میگ 300 توننا پاختا ییغیلغان بو ایسه ییلق پلاننگ 63% نی تشکیل قیلادر. «قازاغستانسکایا پراودا» 10. 1. 1934).

بولشه ویک «رهبر» له رینک، او جمله دهن اکمل اکرامینک اوز شهادتلهرینه مراجعت ایتیلک.

اکمل دیدر: «1933 نچی ییلدا صنعت یاراماس بر صورتده ایشله- دی. بز ییلق پلانی علی العموم صنایعدا یا لغز یوزده 72% (نسبتده به جهردک.» بوندان باشقا یه نه اکمل ننگ اوزی اعتراف ایتب: «صنایعک بر نیچه ساحه سنده محصولاتنگ ایشله ب چیقاریش قیمتی توبه نله ش اورنیغا آرتوب کیتدی؛ 1932 نچی ییلغا نسبتاً محصولاتنگ اوز قیمتی آغر صنایعدا 30%، یه گیل صنایعدا 12,8% آرتوب کیتدی» دیدر. اکمل، تیمور اوغلونک ساویت پلان خوجالغینک بوزولوشی حقداغی سوزله- رینی تصدیق ایتشده دوام ایتب: «صنایع مزده کی ایشله رنک قناعتلاندیرارلق درجه ده کیتمه گه نلگینک باش سیبلهر ندهن بری ایشله ش وقتینک بوشغا کیتیشی در. مثلاً خیلقوف (سیمون-چهمه تئو) زاووتندا بوش وقت بوتون ایش ساعتلارینک یوزده 30-40 نسبتینی تشکیل ایتدر وه زاوود بر ییلدا 360 ایش کونندهن تقریباً 140-160 کونی ایشله مه ی قالدی. بوخارا ایپک فابریقاسندا «بوشلق» ایش وقتینک 26,9% نی، بیش آریق پاختا فابریقاسندا 33% نی وه الخ... تشکیل ایتکن. سمرقند صنایعندا ایسه بوندان هم فنادر» دیدر. آکلا شیلغانا قاراغاندا، ساویت صنایع مؤسسه- له ری بوش بوشنه توروب قالماق وه عهده له ریگه یو کله تیلگهن پلانی کمیت اعتباریله به جهرمه سلکدهن باشقا، برده ایشله ب چیقارغان محصول- الانلاری دا کیفیت جهتندهن بر باددر. عینی اکمل بو توغرودا هم گواهلک بیردر: «مؤسسه له رده «بوراق» (ایشکه یارامای تورغان محصولات) بویوک مقدارلارغا یتوشه در. مثلاً: فیض الله خواجه نامنداغی آیاق قایی فابریقا- سندا — 50%، فهرغانه توقوما فابریقاسندا — 40% وه الخ.» («پراودا ووستو کا» 16. 1. 34).

ایندی قازاغستانی آلایلق. بو بیرده صنعت قاندا ی ایشله ی یاتور؟ بو حقده میرزویان دیدر، که «بو ییل بزنگ صنایع مز سوک درجه

يامان ايشلهدى... مەنە مثال ايچين بر نيچه رقم:

66%	پلان كومور جەتەدن
85%	نەفتە
69%	آلتاي معدنلارندا فلينز اچقاريش جەتەدن
46%	«رېدەر» قورغاشين معدنى
63%	«قارساقاي» باقر ايرتيمە زاوودى
62%	يەگىل صنايع جەتەدن

آزوق (يېمەك نەرسەلەرى) صنايعى جەتەدن %73 غنە بەجەرىلگەن.
(«قازاغستانسكايپراودا» 10.1.34).

ايندى قارايلىق، مالدارلق توغروسنادى «سوسياىلىستىك پلان خوجالىقى» نە حالدا ايگەن. مرزوياننىڭ سوزلەرىگە قاراغاندا «قازا-غستان مالدارچىلىقى بو يىللار ظرفندە ئاڭ بويوك فلاكتگە يولوقدى.» مثالا 1933 نچى يىلنىڭ برنچى ايولندە قازاغستاندا جمعا 5 مىليون 12 مىڭ باش حيوان بار ايدى، كە بو، 1932 نچى يىلنى موجودنىڭ %93,5 ىنى تشكيل ايتەدى. اوزبەكستاندا، فيض الله خواجهنىڭ ئەتۈۈنچە، 1933 نچى يىلدا موجود آتتىڭ مقدارى 1932 نچى يىلداغىنە نسبتاً %97,7 قارا مال مقدارى %96,2 تشكيل ايتكەن («پراودا ووستوكا» 20.1.34). قازاغستاندا، اوزبەكستاندا وە عمومىتە توركستاننىڭ باشقا بوتون جمهورىتلەرنىدە مالدارلق ساحەسندە كى بولشەويك موفىتى «حيوان ساينىڭ آزالوونىڭ توقتاتىلوى» دېمە كدر.

1933 نچى يىلنىڭ ساويت پلان خوجالىقى ايچين موفقىتسزلىق يىلى بولويىنى «ياش توركستان» نىڭ 45 نچى ساندا تخمين ايتكەن تيمور اوغلو، يوقسا موسقوف تابشوروقلارنىڭ يوزدە يوز (%100) بەجە-رىلەچە گىنى اميد ايتكەن اكمل اكرام اوغلو وە اونىڭ خوجاينلارى مى حقلى ايگەننى كورسەتمەك اوچون بو قيسقا رىقملار ھەم كافىدر دىب اوليىمىز. (ساويت حكومتىنىڭ توركستانداغى اقتصادى يوتوقلارى حقتە تۈبەندە، تيمور اوغلى مقاله سندنە، مفصل معلومات باردر).

بن بارچا «ياش توركستانلىلار» او جملەدن تيمور اوغلو، اوز
(1998)

مظالمە لاريمزنى ساويت رىقملارنى وە اونلارنىڭ اوز غازىنا، معلوماتلارنى تايانوب يوروتامىز. بونىچون دە بىزنىڭ خطا لاريمىزنىڭ قاي يىردەن كىلىپ چىققانلىقى معلومدر. بولشەويكلەر ايسە بوتونلای باشقاچادرلار. بوتون دولت كوچى اونلارنىڭ قوللارندا؛ مملكتنىڭ بوتون علمى وە تەقنىك قوتلا-رى وە «مىليونلارچا سوسياىلىستىك قورولوشى مفتونلەرى» اونلارنىڭ امرينە آمادەدر. اونلارنىڭ خطا لارى، موسقوا پلانلارنىڭ مملكتنىڭ احتياجلارنى وە امكانلارنى، ھىچ اويماسلىقى ايلەگنە اىضاح ايتلە بىلىر...

- 2 -

آرتق اون يىلدان آرتقىدەر، كە توركستاندا بولشەويكلەر ھەر يىلى تورلو-تورلو يوقارى مکتبلەردە او قومادا بولغان اون مىڭلەرچە توركستانلى ياشلاردان وە مىڭلەرچە توركستانلى ياشلارنىڭ يوكسەك تحصيل كوروب چىققانلىقلارنىدان بحث ايتەدرلەر. بوگا قاراغاندا توركستاننىڭ ھەر برساحەدە تەزلىك قادار اوز متخصصلارنىغا: دوكتورلارغا، مهندسلەرگە، مریلەرگە وە ھەر تورلو تەقنىك چىلەرگە ايگە بولوى لازىم كىلىر ايدى. حالبو كە اكمل اكرام اوغلو نىڭ شھادتە كورە، توركستان جمهورىتلەرى اىچندە ئاڭ ايلگەرىسى بولغان اوزبەكستاندا ھەمسى بولوب يالغىز 150 توركستانلى مهندس وە 54 توركستانلى دوكتور بارمىش. باشقا، جمهورىتلەردە ايسە «ملى قادرو»، طبيعتلە، بوندان داھا آزدىر... حقيقتە ملى منور طبقەنىڭ (بولشەويك تەبىرىچە «ملى قادرو» نىڭ) ياراتىلماق يىرى بولغان اورتا مکتبلەردە توركستانلىلار روسلارغا نسبتاً، عينلە يوقارى مکتبلەردە بولغانى كى، آزلق تشكيل ايتمە كدە دوام ايتە ياتورلار. قانچا توركستانلى تيمر يول دە استاسيون باشلوى، پوچتە تلغراف مديرى بار ايگەنلىكى حقتا ھىچ بر بولشەويك ناطقى بر آغز ھەم سوز سويلەمەدى. چونكە، بومقاملاردا بر گنە ھەم بولسا، توركستانلى يوقدر. ھەمدە «شكلاً ملى وە معنا پرولەتارچا، مدنيت» او-چون بوگا لزومدە كورولمەيدىر. بوندای بر «مدنيت» اوچون ميرزويان، بەلوتسكى، باومان، شادونس، مايوروف، پوپوق، برويدو، مەژلاوق، پاسقوتسكى وە امثاللارى «توركستانلى» بولوب چىقا، بىلىرلەر.

(1999)

آیریچا مکتب مسئله سینه اوتوب، بز قازاغستان قومیسارلار شوراسی رئیس عیسی اوغلو اورازنگ فرقه قورولتایندا سویله گن نطقندان توبه نده گی پارچانی اقتباس ایتمز:

«توپا توغرو سویله مهك لازمدر، که بز هه لیگه چه قازاق آوولندا قوتلی، «تولاقانلی» بر مکتب یاراتا آلامدق. بر نیچه قازاق رایونلارندا مکتبکه تاریلمان مکتب یاشیداغی بالالارنگ نسبتی یوزده 50-60 دن آرتمایدر. تعلیم-تریهنگ صفتی، مکتب بنالارینگ احوالی، درسکلهر وه تعلیم قوراللاری جهته دن ایش داهادا بر باددر. بونگ اوستنه برده او قوتوچیلارنگ سوادسز لغینی قوشساق او زمان مدینتنگ انکشافنده مهم اساس نقطه تشکیل ایتکن برنچی باسقیچ مکتبله رده ایشنگ نه حالدا اییکه-
نینی آچیق آگلاماق ممکندر.» عیسی اوغلو اوراز اوزینگ بو سوزله-
رینی بر قاتار تارومار ایتوچی رقملا ر ایله قوتلاندر ادر... («قازاغستانسکایا پراودا» — 16. 1. 34).

مکتبله رنک یامان حالی وه آینقسا آیلار بوینچا آلیق آلامای یاتقان او قوتوچیلارنگ فنا وضعیتلهری حقددا تورکستاندا بولوب اوتکن بوتون ملی قومونیس فرقه قورولتایلارندا هم سویله ب اوتدیله ر...

تورکستانداغی ساویت «یوتوقلاری» نگ منظره سی مه نه بو شکلده- در. ساویت حکومتینگ یوتوقلارینی انکار ایتمهك، طبیعی، معناسز بولور؛ لکن، اکثریتله تورکستان ملی منافعینه مخالف بولغان بو یوتوقلار ساویت حکومتینگ «پلان بوینچه تاپشوردقلاری» ندان کوب-کوب توبه ن درجه ده در.

— 3 —

مملکت ایچنده روس پروله تاریاتی دیکتاتوراسینا، قارشی ایندیگه چه بیتمه ی دوام ایتب کیله یاتقان مجادله ده خی مه نه شو تورکستان ملی منفعتلا- رینا اویمای تورغان وه کونچه اوگا، خلاف بولغان ساویت «یوتوقلاری» ایله ایضاح ایتله یله در. میرزویان، باومان، برویدو، عیسی اوغلو اوراز، اکرام اوغلو اکمل وه باشقالارنگ 200 میگ چاماسندا قازاقنگ اوتو-

راق قولخوز وه ساوخوزلاردان یه نه کوچه به لککه وه تاجیک دهقانلارینگ آفغانستانغا قاجیشلارینی «آلاش اورد» چیلارنگ وه باشقا تورکستان ملتچیلهرینگ تشویقلاری ایله ایضاح ایتشکه اورونوشلاری لزومسز بولشه- ویک «ییلچیلیندهن» باشقا هیچ نهرسه ایمه سدر. اگر تورکستانلیلار قولخوز وه ساوخوزلاردا سربست آدام صفتنده یاشایا، آلسالار ایدی، اگر اونلار ساویت «پانلی سوسیالیستیک خوجالغی» ندا انسان حیاتی کیچیریش امکا- نده بولسالار ایدی، هیچ قاندا ی بر کوچ اولارنی اوتورغان توغما یور- تینی ناشلاب چیقیشقا وه قوروق چولله رده وه وطن ناشقاریسندا سیغینا- جاق بیر آقتاریشقا مجبور ایته آلماس ایدی. یوق، بو انسانلارنگ قاجیشلا- ریغا سبب، اونلارنگ هر قاندا ی یاشاماق امکاتندان محروم قالغانلغی وه اونلارنگ تورکستانداغی روس پروله تاریاتی دیکتاتوراسینگ ظلم وه شدتندهن قوتولوشغا قاجیشدان باشقا هیچ بر چاره لهری قالماغانلغیدر.

فقط، تورکستانلیلارنگ شرفی حسابنه سویله مهك لازمدر، که اونلار قورتولوشنگ باشقا، حقیقی یوللارینی دا آقتارماقدادرلار. تورکستاندا بولوب اوتکن بوتون «ملی فرقه» قورولتایلارندا سوز سویله گن ناطقه- لارنگ بیر گن معلوماتلارندان آگلایمز که مملکت مزده ملی مجادله دوام ایتمه کده در. همده تورکستانلیلار اوز باشلاریغا قورالسز وه تیشقی دنیا- ننگ هیچ بر خبری وه قاتناشی بولماغان حالدا کوره شمه کده لهر. تورکچیلکنگ اُک باریشماز دوشمانینا، قارشی قیلیب تورغان بو غیر مساوی مجادله مزده معنوی یارده منه بولماغان تقدیرده هم هر حالدا معنوی مظاهرتنه امید باغلاشقا حقلی بولوویمز لازم کیلگن قوتلار هم خلقیمز- ننگ چیکیب تورغان عذابینی کورمه سلک اوچون کوزله رینی یومماقدا وه داد وه فریادینی ایشیتمه سلک اوچون قولاقلارینی تیقماقدادرلار وه پونگله ده قالماسدان حتی تورکستانلیلارنگ، اوتکونچی دوستلغینی ابدی وه اونوتولماس بر دوستلق دیب تلقی ایتدیکلهری قوتلار قولدا ابدی اسیرلکده قالیشلارینی ایسته گندهك بولوب کورونه درلهر...

قازاغستان وه قرغزستان فرقه قورولتایندا سوز سویله گن ناطقلار

نگ بارچاسی دا بر تاووشدان «آلاش اوردان مفكوره سی» خوفندان بحث ایتدیلهر. آلا-آتا وه پیشهك (ایندی «فرونزه») ده گی بولشه ویک ناطقلارنگ ئه تیونچه «آلاش اوردانچیلار» مکتبله رده وه ادیپاندا حاکمدرلار. «آلاش اوردانچیلار» قولخوزلارغا، ساوخوزلارغا، تورلو فرقه تشکیلاتلار یغا وه حتی حکومت مقاملارینادا سوقولغانلار ایمش. «آلاش اوردان مفكوره سی» یوزندهن بر قانچا مسؤل فرقه ایشچیلهرینی اوروندان توشور-دیپلار، فرقه دان چیقاردیلار: قازاغستاندا طب اینستیتوسی مدیری قاسا-بولات اوغلوئی وه باشقالارنی؛ قرغزستاندا قومیسارلار شوراسی رئیس یوسف عبدالرحمن اوغلوئی، فرقه مرکزی قومیته سی مسؤل کاتبی شاهرائینی وه باشقالارنی قوودیلار. «ملتچیلک عکس الانقلابی» اظهار ایتکه نی اوچون تاجیکستان رهبرله ری بولغان نصرت الله مخدوم، حاجی بای اوغلو وه حسین اوغلو اورونلاریندان وه فرقه دان قوولغانلار. بو سوگنو اوچتسینگ ایشله ری حقدان تاجیک فرقه قورولتایندا باومان ایله برویدو سوگ درجه اوزون وه مصرانه سویله دیله ر... «ملتچیلک عکس الانقلابی» قارالیاقتدا هم یوزه که چیقاریلغان... تورکمن فرقه قورولتایندا پوبوق، اوزبهك فرقه قورولتایندا اکمل په گیده ن کشف ایتلگن وه اوزینه ساویت حکومتینی بیقیتشینی، تورکستانی روسیه دن آیریشینی وه مستقل ملی دولت قوروشینی وظیفه قیلیب آغان «عکس الانقلابی» تشکیلاتلارغا سوگ درجه بویوک دقت وه اهمیت بیدیلهر. تورکمنستاندا غی «تورکمن آزادلغی» نام ملی تشکیلاتغا 57 کیشی کیرگن ایکن. بو 57 کیشیده ن 40 ینگ فرقه اعضالاری، برینگ قومسومول وه 16 سینگ فرقه سزالار بولغانغی آگلاشیلغان. «تورکمن آزادلغی» نگ قاماققا آلغان اعضالارندان بری سوراغ چاغندا «تشکیلات یاشلارنی ملی روحدا تربیه ایتمهك وه امیدلی ملی روحلو قادرولار پشدریمهك استقامتنده ایشله دی» دیب افاده بیرگن («تورکمنسکایا ایسکرا» نگ 16.1 مانداغی پوبوق نطقینه باقیلسین).

اکمل اکرام اوغلو نگ ئه تیونچه، اوزبه کستاندا ایلگه ریده آچیلیب تارقایلغان «ملی استقلال» وه «ملی اتحاد» تشکیلاتلارندان باشقا یه نه یه گی تشکیلاتلارمیدانغا چیقاریلغان؛ بونلاردان برینی بورونغو خوقند ملی حکومتینگ اعضاسی ناصر خان توره، باشقا برینی ایسه فیض اللین دیگن بر کیشی اداره ایتکه ن ایمش. اکمل اکرام اوغلو بو تشکیلاتلار-نگ فعالیتینی «اجنبی مداخله چیلار» نگ ایمپریالیست سیاستی ایله باغلا-شترماقچی بولادر. بو رابطه اوچون دلیل اولاراق اکمل اکرام اوغلو، اینگیلز قراللق اورتا آسیا جمعیتی مجموعه سنده باش محرریمز مصطفی یک معروضه سینک باسیلیب چیقیشینی کورسه تدر. مقاله نگ بو بیرده اکمل اکرام اوغلو نگ اوزبه کستان فرقه قورولتاینداغی نطقدان مسئله که تعلق ایتکه ن برینی اقتباس ایتهمز. اکمل اکرام اوغلی دیدر که: «سزگه شونی ایسه تهمن، که اوزبه کستاندان کیتکه ن مهاجرله ر نه قادر آز بولسار هم اونلار ایمپریالیستلار خدمتنده درله ر. نهایت مهن سزگه بارچا گزغا معلوم اوزبهك آق غواردیپاچیلاری لیده ری (*) (رهبری) چوقای اوغلو نگ «اینگیلز قراللق اورتا آسیا جمعیتی» کبی مستملکه چی بر تشکیلاتینگ مجموعه سنده 1933 نچی ییل ایولنده نشر ایتلگن مقاله-سندن بر اقتباس کتیره مهن. چوقای اوغلو مهنه شوندا ی دیب یازغان: «1919 نچی ییلنگ فیورالندا مهن تورکستان قومیته سی رئیس صفتیله، بولشه ویک دیکتاتوراسینا قارشی کوره شده بزگه یارده مگه چاقریب آتانتا دولتله رینه مراجعت ایتدم. اینگیلز قوشونلاری او زمان تورکمنستاندا تور-کستان بر قسمینی اشغال ایتب تورغانلار ایدی. گرچه او زمان اروپا ساویت روسیه ایله محاربه وضعیتنده تورغان بولسا هم بزنگ مراجعتمز ایشیتلمه گن ایدی...»

بو پارچا، باش محرریمز چوقای اوغلو مصطفی بیکنگ 1933 نچی ییلی مارت آیندا لوندوندا اینگیلز قراللق اورتا آسیا جمعیتی نگ اونونچی بوینچا او قوغان معروضه سندان آلغان (بو توغرودا «یاش تورکستان» نگ

(*) «سارت باشی» دیه گه نی اوچون تاگری یارلا قاسین.

41 نچي ساينغا باقيلسين). اڪمل گه ايسله ته مز که مصطفي بيکنگ 1919 نچي يلى فيورالندا آتاتاتا دولته رينه قيلغان مراجعتينگ اصل متيني حاوي وثيقه، وقتندا تلغراف ايله تاشکنند غازيتاسي «ناشا غازيتا» غا يوللانغان وه اوندا تماميله باسيليب چيققان ايدى. عيني وثيقه حقتداغى بر ايسله تمه نى اڪمل، اوزينه ياخشى غنه معلوم بولشه ويك گه نورگى سافاروف كتابندا هم تاپا بيلير ايدى... بو، بزنگ توركستاننگ قورتولوشى يولنداغى كوره شمزده بر «اوتكونچى حادثه» (ئەپزود) در. او زمان، 1919 نچي ييلدا، بز توركستانلilar توركستاننى روس پروله تارياتى ديكتاتوراسندان آيريب آليشغا وه اونى «توركيه ئه رمه نستانى مختاريى» ته اوخشاش بر حالغا ئه يله ترمه ككه چاليشقان ايدك. ششمز تيجه سز قالغان ايدى. مصطفي بيکنگ معروضه سنده بو حادثه حقتدا ايسله تيلمه سى ايسه، محض مىلى مجادله مزنگ كچميشندن بر تاريخى معلومات بيرمه كدر.

اڪمل بر خصوصه حقليدر: وطنمىنى موسقوف پروله تارياتى ديكتاتوراسندان قوتقارو يولنداغى كوره شده بز — هم بو بيرده كى هم او بيرده كى — توركستانلilar بر درمز. توركستان مهاجرلهرى هيچ بر ايمپرياليست دولته ياردهم ديب مراجعت ايمه ديلهر وه بز اوزيمىنى هيچ كيمسه گه «مادى ياردهمى» يوزندن باغلى ساناماميز.

لكن فكريمىنى تمام سويلمه مك اوچون شونى ده علاوه ايمه ليدرزم، كه قطفى په بيتى كيليب، مسئله نك حل نقطه سینه ايريشديكى چاغدا، وطنمىنى مىللى منافعيني هر نهرسه دن يوقارى توتوچى بز توركستان وطنپرورلهرى، توركستاننگ حقيقي تورك دولتچيلكى اساسنده حر وه مستقل روشده انكشافى امنيت آستندا بولو شرطيله كورسه تيله تورغان هيچ بر تيشقى ياردهمنى رد ايمه يمز.

بولسويكلارنىڭ

توركستاندا خوجاق ساحه سنداغى يوتوقلار بندان ساويت حكومتينگ توركستانداغى يوتوقلار بندان ايشيته-ايشيته قو-لاقلار يمز ييندى. شهبه سز كه بو يوتوقلار بختينگ اڭ برىچى صفندا پاختا- (2004)

چيلق تورادر. بز اڭ اول مه نه شو پاختاچيلق واديسنداغى يوتوقلارنىڭ اقتصادى ماهيتنى بر نيچه رقمده يوقلاب كورمه كچى مز. ساويت حكومتى پاختا ايكىنى ساحه سىنى كينگه يتدى. بو سايه ده آرتيق پاختادا آلدى. اوگا بو يىل اقليمى شرائطده ياردهم ايتدى. بو صورتله فابريقلارنى خارجه دن كيتريلگه ن پاختا تائيرنده ن بر آزدا آرتيق قورتارغان بولدى. بونگ سياسى، حتى ساويت حكومتى وه خوجالغىنىڭ مىللى وضعيتى نقطه نظرندە كوپ گنه اهميتى بار. فقط بو، پاختاچيلقنىڭ اقتصادى جهته دن بولغان وضعيتىنى كورسه ته آلماندر.

بركره ساويت حكومتى 1931 نچي يلى 1915 نچي يىلغا قاراغاندا پاختا بيرىنى %208 آرتيرغانى حالدا آلغان پاختاسى 1915 نچي يىلغا نسبتاً %22 گنه آرتقان. ديمهك اونوم نسبتى آزالدى. پاختا ايشله ب چيقاريش بهاسى كوتهريلدى. بونگ اوستنه ساويت حكومتى طرفدان كورولوگه ن بوتون تدبيرلهر پاختانگ ايشله ب چيقاريش بهاسىنى آزالتسقا ايمه س، بالعكس آرتيريشقا خدمت ايمه كده. پاختانگ ايشله ب چيقاريش بهاسى يىلدا ن يىلغا اوسوب بارادر... ما كينه له شتريشكه باغلانغان اميدلهرده بوشغا چيقدى. چونكه او خلقنىڭ ايسكى اصولله ايشله ب چيقاريشندان داها آرتيق مصرف طلب ايمه كده در. سوغوشدان اولكى دورده بر هه كتار پىرنگ اونومى اورتا حسابله 12,5 سەتتەر اولاراق قبول ايتلهر ايدى. بو صورتده توركستان پاختاسى آمريقا پاختاسنا قارشى رقابت قابليتى كورسه ته آلودا كوپ آغيرلقلار چيقارماقدا ايدى. ايمدى ايسه ساويت حكومتى توركستاننگ اورتا آسيا ديب آنادىغى دائره نك بر قسم خوجا-لقلارندا پاختا اونومىنى 7,5-8,6 غا چيقارا يىلديگى بويوك بر موفقيت حالدا كورسه تمه كده در. ديمهك اڭ موفقيتلى دورده 4 سەتتەر يعنى %33 آز اونوم بار. ايكنچى طرفدان دنيا بازارندا آمريقا پاختاسى بهاسى ايسكى بهانگ يوزده 60 ى درجه سنده تورادر. بر آز اقتصادى اڭ ايله بو نقطه اوستنده فكر يوروتا يلوچى بر آده منگ بوكونكى وضعيته ن توركستان پاختاچيلغىنىڭ عرض ايتديكى اقتصادى ماهيت اوستنده حكم بيره يىلووى

هیچ‌ده قیین بر نهرسه ایمه‌س. بز به‌نه شو اونوم مسئله‌سی اوستندم، بر آز توختایلق.

اورتا آسیانگ ساوخوز خوجالقلارندا سوڭ ایکی ییلداکی پاختا اونومی شوندا ی کورسه‌تيله‌در:

اوزبه‌کستاندا	1932	ییلی	هر هر هکتار	8,8	سه‌تنه	آلتان؛	1933	ییلی	ایسه	5,1	سه‌تنه
تورکمنستاندا	1932	»	»	5,2	»	»	1933	»	»	2,5	»
قیرغزستاندا	1932	»	»	3,1	»	»	1933	»	»	1,8	»
تاجیکستاندا	1932	»	»	1,7	»	»	1933	»	»	1,3	»

قازاغستاندا عمومیتله پاختا، اونومینگ اوسیشی شوندا ی کورسه‌تيله‌در:
1931 نچی ییلی - 5,7 سه‌تنه؛ 1932 - 3,4 سه‌تنه؛ 1933 - 3,2 سه‌تنه.

بونگله برابر ساویت حکومتی پاختا اوچون تورکستان خلقینی قامچیلای پیره‌در. چونکه بو آغیرلقلارنک بوتونسی تورکستان خلقینک منفععی حتی بارلیغی اوستنه توشه‌در. بو ایسه ساویت روسیه‌نی توشوندیرمه‌یدر. بس اکمل اکراملارنی؟

مملکتزنگ اُڭ مهم خوجالق قوللارینگ بری مالدارلقدرد. ساویت حکومتینگ بو وادیداکی یوتوقلارینی دا ییلیب تورووش فائده‌سز بولماس دیب او یلایمز.

«سوڭ ییللاردا مالدارلق خوجالیغزنگ چقمی جوده کوب بولدی» دیب اوزینک قازاغستان مالدار خوجالیغی اوستنده کی تفصیلاتنه کیریشکهن میرزویان بوتون قازاغستاندا حسابغا آلتان 5 میلیون 12 میگ، حسابغا آلتماغانلاری ایله برکه 5 میلیون 968 میگ باش مال بارلیغینی تخمین ایتهدر. بو مقدار 1932 نچی ییلی مالینگ یوزده 93,5 ینی تشکیل ایتهدر ایمش. بوندان آچیق کورونوب تورادرکه قازاق مالدار خوجالیغینگ ساویت حکومتی سایه‌سنده ایریشکهن موفقیتی ییلدان ییلغا اوسوب کیلگهن قیرغیندر. بو مال قیریلیشینی تورلو مال جنسله‌ری اوستنه کیچیره‌سز سوڭ ییللاردا اُڭ کوب آت، تویه، قارا مال کبی یری مال، ایش حیوانلاری قیریلغانلیمنی کوره‌سز. میرزویان بر ییل ایچنده بار آتنگ یوزده 52 سی حتی تویه‌نگ یوزده 73 ی قیریلیب بیتکهنینی سویله‌یدر.

بو مال قیرغینینگ قازاق خوجالیغی باقیمندان نیمه دیمه‌ک بولغانینی تقدیر ایته یلمه‌ک اوچون شو دائره‌ده، عینی خلقنگ قولندا ایسکیده 50 میلیون باشلق مال بولغانلیغنی دا ییلیشمز کیره‌ک. بو دائره اهالیسینگ اساس خوجالیغی، حیات قایناغی شو مالدارلق ابدی. 50 میلیون باش ماللی بر خوجالینگ اداره ایتوب کیلدیگی بر خلق حیاتی 5-6 میلیون باش ماللی بر خوجالق اوستنه قالغاندا او خلقنگ کیچیره‌جه کی آغیرلق، سفالت، اضطرابنگ درجه‌سینی کوره یلمه‌ک هر بر آدم بالاسی اوچون او قادار قیین بر نهرسه بولماسا، کیره‌ک.

بو فلاکت نتیجه‌سنده میلیونلارچا جانلی یوز میگله‌رجه عائله خوجالیغی هر تورلو وسائطدهن محروم، حرکتسز آچ وه یالانچاق قالدی. آچلقدان قیریلدی، قیریلماقدا. هر تورلو انسانی حس وه انصافدان محروم قیزیل روس ایمپریالیستلهرینگ کورسه‌ته باشلادیقلاری شاشقینلق اوزی وضعیتنگ وخامتینی آچیق کورسه‌ته کیره‌ک. میرزویان 50 میلیون باشلق مالینی یتیریب، اوزینی آچلق قیرغنه معروض توتدوقلا-ری خلقغا 330 میگ باش مال تارقاندیقلارینی منت، غرور، افتخارله سویله‌ر کهن، بونگله‌ده یوز میگله‌رجه عائله خوجالیغینگ مالسز، وسائطسز آچلق ایچنده چیرینماقدا بولغانلیغنی اعتراف ایتمه‌سدهن اوتنه آلمادی. مه‌نه بر خلقنگ 50 میلیون باش ماللی ملی تروتینی 5 میلیونغا توشوروب اونیده سوسیالیزه ایتب، اوزینی آچلقدان قیریش ساویت حکومتینگ تورکستانداغی اُڭ پارلاق موفقیتی... یلمه‌یمز انسانلق، انصاف کوزی بونی قاندا ی قبول ایتد ایکهن؟ تیمور اوغلی

تورک غازیتاچیلغی (*)

XVII.

تورکستاندا فیورال انقلابندان سوڭرا چیققان غازیتلار ایله مختاریت دورنده‌گی غازیتلارنگ قاندا ی شعارلار تاشیغانی یوقاریدا کوردک. بو مقاله‌ده

(*) باشی «یاش تورکستان» نك 28، 30-35، 37، 40، 42-45، 47-49 نچی سالارندا.

موسقوانگ مادی-معنوی یاردامی وه روس عسکرله رینگ سلاح کوچیله تورکستان مختاریت حکومتی ییقتیلیب، اورنیغا «تورکستان مختاریتلی شورا جمهوریتی» قورولغاندان سوگ تاشکند شهرنده چیقاریلغان ایکی تورکچه غازیتانگ قانداغی شعار تاشیغانلغینی اورگه نهلک.

معلوم اولدیغی اوزره موسقوا بولشه ویکله ری اهلایسینگ 95 پروسه نتی صاف تورک عرفیدان بولغان تورکستاندا مختاریت حکومتی قورولوشی حادثه سنه تورکستاندا روس حاکمیتینه فارشی بر حرکت دیب قاراب، یاریم عصر چار روسیه-سی حاکمیتیده ایزیلگن تورکستان خلقینگ مختاریت اعلانیان توره گن سیوینچله رینی قیسمت ایدیده مانمگه ئه یله نتریب یوباردیلار. تورکستان مختاریت حکومتینگ پایتختی خوفند شهری توپیغا تولوب، اون میکلهرچه اهالی قلیچدان کیچیریلدی، ثروتی تالاندى. بو صورتله ایلك ملی حکومت ییقتیلیب، اونگ اورنیغا حقیقی تورکستانلیلاردان بر کیشی هم قاتناشماغان «تورکستان مختاریتلی شورا جمهوریتی» توزولدی. بونینگله تورکستاندا قایتادان روس وه موسقوا حاکمیتی قورولغان بولدی وه قولالغان چارلق روسیه سینگ مستملکه سیاستی روس بولشه ویکله ری طرفندان تورکستاندا قایتادان تطبیق ایته باشلادی. تورکستان تورکلیگی آراسیغا نفاق سالینب، تورکستانداغی ملی برلکنی بوزماق سیاستی تکرار یوروتولدی. تورکستانینگ تورکچی زمره سی دوشمانلارینگ بو تورک اورولاری آراسیغا سالماغا باشلاغان زهرینی تأیرسز قالدیرماق اوچون تورلو آغیرلقلارغا رغماً کیره کلی تدبیرلهرگه کیریشدیلهر وه ایلك ایش اولاراق 1918 نچی ییلینگ مای آیندا «تورک سوزی» نامندا بر غازیتا چیقاردیلار. تاشکندده چیقاریلغان بو «تورک سوزی» غازیتاسینگ ایلك صحیه-فهسی باشیدا یوغان حرفلهرله «تورک بالالاری برلاشوب، سنر هم حیاتدن اوز نصیبه گزنی آکگز» سوزلهری یازیلغاندر. هاقنادا ایکی تاپقیر چیقیب تورغان بو «سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ادبی تورک غزه سی» تورکستان تورکلگی برلگینی ساقلاب قالماق یولندا کوب تریشدی وه بو حقدده کوب ده گهرلی یازیلار باسیب تارقاتدی. یاش تورکچیلهر روس بولشه ویکله رینگ

«اول پارچالا سوگرا یوت!» دیگن شعار بیلن باشلاغان پارچالاما سیاستیگه فارشی خلق آراسندا کوگولده گیدیک چالیشابیلمه ک نیتیه ایکنچی بر آدیم آتیب تاشکندده «تورک اوچاغی» آچدیلهر. بو ملی اوچاقنگ آچیلغانلغینی «تورک سوزی» توبه نده گیچه اعلان ایتمشدر:

— تورکستان تورکلهرینی ملی طوغ آستیغا طویلاب، آلاغا ملی روح، ملی غایه و ملی تربیه بیرمه ک؛ تورکستاندا یاشاچی تورک اورولاریغا همه-سینگ بر تورک اوغلی تورک ایکنه نلگینی بیلدیریب آرا لیدان کی قبیله وی نفاق و نفرت اورنیغا برلک و محبت یرله شدیرمه ک؛ ملی عرف و عادت مزگه موافق صورتده علم و معرفتمزنی، تجارت، زراعت و صنعتمزنی رواجلاندیریب چین بر تورک مدنیق وجودگه کیتورمه ک؛ وشول طریقه ده ملت مزنگ روحانی و جسمانی قوتینی آرتدیریش مقصدیده تاشکند شهرنده «تورک اوچاغی» نامندا علمی و مدنی جمعیت آچیلدی.

— اوچاقده هفتده ایکی مرتبه علمی، فنی و اجتماعی مصاحبه و وعظ لر بولادر. جمعیتنگ نظامنده سی ایله آشنا بولماق و اعضا یازیلماققا خواهلاگان کیشیلهر اداره گه مرحمت قیلسینلار....

— کوته ریلدی تورکنگ ملی بایراغی،
 «کوکه رسون» دیب تورانی نگ گول باغی،
 توران یاشی! قاچانناچا سانچیلغای
 یورت باغریغا یات ارلهرنگ ترناغی؟
 بو توغای نی یالغوزسن دیک آرسلا نی،
 قالارمی سین، تولکیلرنگ قوناغی؟
 بیلمه ی قالدگ، برله شمه دگ، ایزیلدگ،
 کوچسزله ندگ... یاو ازیگه یقیلدگ،
 چاپ، کیل ایمدی برله ش، بیلگیل اورتاغم،
 آچیلمشدر سنکا تورکلک اوچاغی.

«تورک سوزی» نگ باش محرری تیمیر بیک خدایار خان [ضابط] ایدی.

بو غازيتاغا محمدسعید (احرارى)، تويغون وه شولارغا اوخشاش زماننگ ياش توركچيلهرى قاتناشغانلار. ناشرى: «تورك اورتاقلىغى» در. هافتادا ايكي تاپقير چيقاردى.

«تورك سوزى» بولشه ويكله توركستاندا ايش باشيغا كيلگه ندهن سوگ اولارنگ تورلو ايچكى مسئله له ريبيلهن آواره بولوب يورگان چاغلارندا چيققان وه قيسقاغنه زمان دوام ايتنه آلمان يگانه ملي سياسى بر تورك غازيتاسيدر. اوندان سوگرا چيققان «خلق دارالفنونى» نامنداغى غازيتا ايسه سياستدهن بوتونلهى چينده تورغاندر. بو غازيتانگ ايلك سانى 1918 نچى ييلنگ 31 نچى ماى كوني تاشكندده چيقمشر.

اولجه هافتادا بر تاپقير، كيىنچهلك ايكي تاپقير اولاراق چيقيب تورغان بو غازيتا توركستان قطعهسى مسلمان خلق دارالفنونى نك فكر تارقانوچيسى وه نشرى ايدى. باش صحيفه سنده: «سياست وفرقه چيلكدن باشقه موضوعلارده يازيلغان مقاله وبازولارغه گازيتا صحيفهسى آچقدر» سوزلهرى بار.

«خلق دارالفنونى» نك قانداى مقصد ايله چيققانلغىنى اوزندهن تيكله يليك: — بو گازيتا اسمينه قاراغانده فقط دارالفنون اوچونگينه مخصوص بر اورغان، ناشر افكار كى كورونسهده حقيقتده، بوتون توركستان قطعه سندهغى معارف ايشله رينگ اورغانى بولاچاق، تعليم وتربيه وعموماً مكتب ومدرسه مسئله سنده ياگى بر غايه، ياگى بر يول تعقيب قىلوچى يولباشچى بولاچاقدى. «خلق دارالفنونى» نك غايه خياليه سو: توركستان مسلمانلرى، باخصوص كبعل ويبچاره چيلك سببلى او قوشدن محروم قالغان مختكش خلق آراسينه معارف وصنايع تارقانوب آلارنگ قوه علميه وفكر به لرينگ توسع وترقيسينه عاجزانه بر خدمت قىماقدر...

— اصلاح مدارن ومكاتب مسئله سينده توشينچه اهميت بيريليب، زمين وزماننگ مساعدهسى دائره سنده تعليم وتدريس اصوللرى حقنده وياگى اصولده مدرسه آچو توغرو لارنده اطرافليچه معلومات بيريرگه اجتهاد ايديله جكدى. «خلق دارالفنونى» ده مخصوص بر باب آچلوب عموماً دارالفنونلرده

اوقولغان بعضى بر مهم كورولگهن محاضره-ليكسيه لار دارالفنون درسلى طرزنده يازيلب باراچاقدى. «خلق دارالفنونى» گازيتاسينگ مسلكى فقط خلق آراسينه فن-علم ومعارف تارقانوب بولوب سياست وفرقه چيلك مسئله-لرندن اوزاقدى. «خلق دارالفنونى» اوچون فرقه چيلك دشمانلغى بو قدر. آنك فقط برگينه دشمانى باردركه، اولده جهالتدر. اول فقط جهالت بله نگينه كوره شه جكدى.

«ياشاسين علمى انقلاب، ياشاسين خلق معارفى» شعاريله چيققان «خلق دارالفنونى» نك مسئول محررى مختار بكدى. بو غازيتاغا آسالى، ابوبكر ديواي، مسلمه، خوقندلى عبدالله بيك، شاكر صديق، شمس الدين رسولزاده، ايل اوغلى، فاتح بكر، توتاش، حق گپ، دورت كوز، احمدجان مصطفى، لطفى آق بيردى، شاه كمال سالى وه باشقالار قاتناشغانلار.

«خلق دارالفنونى» نك بر نسخهسى 25 تين ايدى. اداره خانهسى بورون تاشكند، ايسكى شهر، ايسكى جووه ده گى ويكولا ماروزوف بناسيده، سوگردان يه گى شهر «پوشكين» كوچه سيده گى 8 نچى اويده ايدى.

بونيكله توركستاندا حضوصى كيشيله، تورلو جمعيت وه شركتلهر تاما-نيدان چيقاريلغان وه ملي روح تاشيغان غازيتالارنگ عمرى بيتكهن بولوب اولارنگ اورنيغا «شكچه ملي، مندرجه اعتباريله سوسياლისتيك» آتالغان وه «بوتون دنيا پروله تارلارى برله شيكز» شعاري تاشيغان ساويت غازيتالارى چيقا باشلاغاندر. 1918 نچى ييلنگ ايون آيندان باشلاب توركستاندا چيققان يارچا غازيتالار رسمى ساويت نشرياتى در.

* * *

آكلاشيلما سلققا بير قالماسين

(والا نورالدين بيك مقالهسى مناسبتيله)

توركيه لى محررله ردهن والا نورالدين بيكنك «ياش توركستان» صحيفه له رينه كوچورولگهن مقاله له رينى اوقوچيلار يمز البته ايسله سه له ر كيره ك. او مقاله له ر، ساويت حكومتى تامانيدان ساويت اتقافى ايچنده گى

توركله رنگ اوزارلارندا وه اونلار ايله آنادولو توركله رى آراسندا ياراتيلغان وه بزنگ بارچامز اوچونده ائڭ قرغين بر موضوع تشكيل ايتكهن «سدچين» وه «كيچيلمهس اوچوروم» كه دائر ايدى. والا نورالدين بيك اوز مقاله له رينه بولشه ويكله رنگ اوزلهرندهن جواب كوتكهن ايدى؛ فقط، اونلار، بزنگ ده تخمين ايتديگيمز كى، او مقاله له رنى جوابز قالديرمشلار ايدى. شخصنه والا نورالدين بيك مقاله له رندهن بريسى توجيه ايتلگهن ساويت معارف قوميسارى بونوف اوڭا التفات ايتمه دى... بونى متعاقب والا نورالدين بيكنگ «بوتون دنيا توركله رى... تائيشكز!» وه «ألى ميلونلق بر كتله داغلماق تهلكه سنده» ديگهن باشقا، مقاله له رى باسيليب چيقدى. بو مقاله له رنى هم «ياش توركستان» ده كتير-گهن ايدك (50 نچى سانغا باقيلسين). والا نورالدين بيكنگ هيچ قانداى بر سياسى مقصد تعقيب ايتمه ديگينى وه او مقاله له رينى يازماق له برابر اونك ساويت-توركيه دوستلغنه ذره قادار بولسون ضرر كتيريشنى اويلا ماغانينى بز ياخشى بيلير ايدك. بز اونك مقاله له رينى اوز مجموعه مزده ده باسيليب چيقار-ماق له يالغز مهاجرته كى وه توركستاننگ اوزنده كى (*) قارداشلار يميزغا ساويت حكومتينگ يورگوزوب تورغان توركچيلك كه دوشمان، «سدچين»، «كيچيلمهس اوچوروم»، «بوتون دنيا توركله رينگ اوز آرا «تائيشو» لارينه توسقونلق وه نهايت «ألى ميلونلق تورك كتله سينى داغتماق» سياستينگ توركيه توركله رينه هم معلوم بولوب، توركيه مطبوعات صحيفه له رنده ده معكس تا پماقدا ايكه نلگينى كورسه تمهك ايسته گهن ايدك. بوندان باشقا هيچ بر مقصديمز يوق ايدى.

فقط والا نورالدين بيك درحال اوزينى بزدهن چيتكه تارتماق ايسته مش وه «سوء تفهيمه محل قالماسين!» باشقلى مقاله سنده («خبر» غازيتا-سينگ 27 يانوار ساينغا باقيلسين) اونك مقاله له رينه عطف ايتديگمزا هميت

(*) مجموعه مزنگ بولشه ويكله ر تامانيدان داوقولماقدا وه دقتله ياقيندان تعقيب ايتلمه كده ايكه نلگى اونلارنك سوڭنو (VI) تاشكند فرقه قورولتايندا «ياش توركستان» يله ن قيلغان مناقشه لارندان هم كوروله كده در.

اوچون بزگه مندارلق بيان ايتديكدهن سوڭ «يازيلاريمگ استنساخ ايديلديگى وه نشرلرڭ عندى شرحلهرينه مظهر اولدوغى غازيتا وه مجمو-عه لارڭ ديگر صحيفه له رنده كى ساويت عليه دارى يازيلارى، كندى حسابمه وه مملكتن نامنه فائده لى بولمبورم» جمله سينى علاوه ايتمه كنى لازم تايمشدر.

والا نورالدين بيك، بزنگ ساويت عليه دارلغى خط حر كتمزنى نيچين توغرو تا پماغانلغنى ايضاح ايتهرهك يازادر: — «شمال قومشومزدا چارلق حاكمكهن، استانبول بزدهن آلتماق، مملكتمز پارچالانماق ايسته نيوردى. حالبوكه، ساويت حكومتى مى مجادله مزڭ ظهورى گوتندهن به رى بزه مادتا وه صميميته — همده متقابل منفعتنگ تا مين ايله ديگى قوتلى بر صميميته — ظهير اولدى. او، بزم ايلك دوستومزدر: گوندهن گونه قوتله نديگينى ممنونيله گوردديگيمز، ياقيندان ييلديگمز بر دوست...»

همان قيد ايتشنى لازم تا پماز، كه بز هيچ بر زمان والا نورالدين بيكنى وه عموميتله رسمى سياسى وه تورك افكار عامه سينگ ترجمانى سانالغان هيچ بر كيمسه نى مملكتمزده كى روس پروله تارياتى ديكتاتور-سينا قارشى كوره شمزده اوزيمزنگ سياسى همفكر يمز ديب ساناماغان ايدك. هربر مى قورتولوش مجادله سينك دائما اولمتنى ايزوچيله ر عليه نه توجيه ايتكه نلگى آشكار بر نهرسه ايمه سمى؟ توركيه نك «مادتا وه صميميته ظهير... دوستى» ديب كورولگهن ساويت حكومتينك بزنگ ائڭ ظالم دوشماد نمز بولوندا بزى مقصر؟ بزنگ مى حر كاتمزنى تا اولندهن بوغوب، جانلى تورك گاوده سى اوستندهن «سدچين» چيكله ن «گوندهن گونه قوتله نديگى» والا نورالدين بيكنى وه عموميتله توركيه سياسى دائره له رينى بو قادار «ممنون» ايتكهن شو ساويت حكومتينگ اوزگنه سيدر. عينى ساويت حكومتيدر، كه روس قزىل اوردوسينگ سونگوله رينه تا پ-نوب «تورك خلقينگ ياقينلاشو وه تائيشو» يوليني توسماق دار؛ اونك سياستى يوزندهن «ألى ميلونلق تورك كتله سى داغلماق تهلكه سنده»، (والا نورالدين بيكنك «خبر» غازيتاسينك 14 هم 16 ده قابر 1933 سانلا-

رئداعى مقالهلەرىنە باقىلسىن). نھايت، بزنگ خلقىمىزنى جىسمائى بوق بولوشغا كىترە ياتقاندا يەنە شو ساويت حكومتىدر. بو سوڭدو نقتەنى تصدىق ايچىن مەن شو خالى دىل كىترەمەن: 1917 نچى يىلدا 6 مىليون 600 مىگ بولغان قازاق توركلەر بوگون، اون آلتى يارىم يىللق ساويت رەژىمىدەن سوڭ، 6 مىليوندان آزدىرلار. قازاق اھالىسى روسلارغا نىسبەتەن آزچىلدا قالغان منطقەلار ھەم بار. قوستاناى وە آق مولا ولايتلەرى بو قىسمەندەر. بو ايكى ولايت توركىستانىگ قازاق قىسمىگ آڭ اونوملو يىرلەرى سانالادىر. مەنە بونداى بر ھاكىمىتە قارشى، قارداش توركىيەگە نە قادار «مادتا وە صىمىتەلە ظھىر... دوست» بولسا، بولسون، بز توركىستانىلار مجادلە اىتمەى تورالمىمىز.

شېھە يوقدر، كە والا نورالدىن بىك، بوتون توركلەرنىگ اوز آرا حرئى رابطەدە بولا يىلىشلەرى اوچون بو «سدچىن» نىگ يىقتىلىشىنى وە اوكتەننىگ «داغىلماق تھلكەسى» نىگ بىرىلىشىنى اىستەردى (*). فقط، والا نورالدىن بىك بو مقصدغا يالغىز بونوف كىي اىكنچى درجەلى معارف قومىسارى نامنە اىمەس، حتى ستالين نىگ اوز نامنە يازىلغان «آچىق مکتوب» يولىلە اىرىشەلە بىلەجە كدر دىبمى او بىلايدىر؟ ساويت روسىيەدە ياشاغان، او پىردە تحىصىل كورگەن وە بىناغىلە ساويت حكومتىنىگ قاراقتە. رىنى يىلگەن والا نورالدىن بىكنىگ بونداى بر «كرامت» گە اىنانمايتور. غانلىغىنى تخمىن اىتمەز. اگر بز «سدچىن» نىگ يوقاىلىشىنى، «ألى مىليونلق تورك كىتلەسىنىگ داغىلماق تھلكەسى» نىگ اورتادان آىلىشىنى لازم دىب تاپساق او زمان بو يوكسەك مقصدلارغا اىرىشمەنىگ عملى چارەلەرى حىقدادا او يىلاماق لازم كىلەدر. ھالبوكە والا نورالدىن بىك مىسئەلى توغرو وضع اىتدىگى ھالدا اونىگ حل چارەلەرىنى آراشترىشنى قىتەلە رد اىتەدر. وە عكسنىچە او اوز نامنە وە بوتون توركىيە ھىسابنە بو «سەد»

(*) والا نورالدىن بىكنىگ اوز تھوتوونە كورە «سدچىن» وە «اوچوروم» لارنى يودانىب، توركلەر آراسىندا حرئى مناسباتتا يول بىرىش — طيارە، توفەگ، توپ كىيى مادى يازدەمدەن داھا اھىمىتلىدر.

چىن» نى قوروب وە بويوك تورك «كىتلەسىنىگ داغىلماق تھلكەسى» نى تىكىل اىتب تورغان عىنى قارا كوچنىگ «گوندەن گونە قوتلەندىگىنى ممنونىتلە» كورەدر. توركچىلىكنىگ بو آڭ قورقونچ دوشمانى توركىيەنىگ آڭ صىمىى دوستى دىب سانالادىر. بزنگ آڭ تىرەن مىلى فاجىجەمەنە شو تضاددادر؛ بو فاجىجەنى آنادولوداغى توركلەر ھىس اىتمەيدىرلەرسەدە، ساويتلەر قول آستىداغى توركلەر شىدنىلى آلملەرلە باشلاريدان كىچىرمە كدە. درلەر. بز، توركىيەلى قارداشلارنىمىزنىگ اوزلەرى اىلە بولغان دوستلغىنە قىمت بىردىكلەرى روسىيەدە كى ساويت رەژىمىنە قارشى اىمەس، موسقوا بولشەوىكلەرى تامانىدان مىلكىلەرىمىز — آذربايجان، ايدىل-اورال، قىرىم وە توركىستاندا جىبرا باشىمىزغا، كىچىرىلگەن روس پرولەتارىانى دىكتاتور-راسىغا قارشى كورەشمە كدەمىز...

بز اوز باشىمىزغا حر وە مىستقل مىلى حىيات ياشاماق اىستەيمىز. بزە اوز يورتلارنىمىزدا، توركىيە توركلەرى كىي، اوز مىلى ھاكىمىتىمىزنى قورماق اىستەيمىز. بو يولمىزدا تورغان بر كوچكە قارشى بز كورەشمەسدەن تورا آلمىمىز.

آڭ سوڭدا يەنە بر قات تاكىد اىتەين كە بز بو مجادلەمىزدە والا نورالدىن بىكنىگ ھىد ذاتىدە ساويت عىلھدارى مقالهلەرىنى «قورال» اىتب استىفادە اىتمەك فكىرنەن كوب اوزاقدىمىز. نە بالذات والا نورالدىن بىكنىگ اوزىنى، نەدە بو توغانمىزغا اوخشاش ساويت حكومتىنىگ كوندەن كونە قوتلەندىگىنى ممنونىتلە كوروجى توركىيەلى باشقا بر كىمسەنى، بويوك تورك-لكنىگ بر قولى بولغان خلقىمىزنى اىزويچىلەرگە قارشى قىلىب تورغان مجادلە-مىزدە مىتقىمىز دىب سانامىمىز وە ساناشغا ھىقىمىزدا يوقدر.

بو سطرلارنى مىناقشە اوچون اىمەس، ھىقانىت مىنفعىتى اوچون يازماقدا مەن...

«آڭلاشلىماسلىققا بىر قالماسىن.»

آطنه ده دورت قارا ملعون

هر هانكي بر ملتگ ترقى وه تكامل لارى تدقيق ايديليرسه او ملتگ انكشاف وه يو كسه لمه سنه دائما انگل وه مانع اولمايا چالپشان بر قارا زمريه تصادف ايديلير. بو زمريه ننگ منسوبله رى وه تابعلارى اكلتريا خودبين، منفعتپرست، حريص، يالانجى وه قارا جاهل كيمسه لدردر. آز چوق او قومش اولانلارى دا مدرسه قاقچينى اولوب متعصب، مرتجع، منافق، ساخته كار وظيفلى اولورلار. حتى مرائلكده، حيله كارلدا، فتنه وه شيطنتده پهك ايله رى گيده رهك هر تورلو خيانت وه اهانتى ياپماقدان ييله چكينه زلهر. منور وه آچيق فكرلى زمريه ايله بونلارا التحاق ايدنه لهر متى ايله رى يه وه ترقى يه گوتورمهك ايسته ديكچه اونه كى قارا زمريه دائما گيرى يه وه قارانغا دوغرو چيكر. بونى ياپا، يلمهك اوچون هر چاره يه باش وورداق بوتون ملعتلهرينى اورتايا آتارلار.

تور كستاندا چار زماندا روس چيناونيكلهرينگ-مأمورلهرينگ خفيه-لگينى قبول ايدنه رهك وه بالخاصه استراوموف كى روس ميسيونره لرينك آلتى اولاراق چالپشان وه اوزملتنه خيانت واهانت ايدنه لهرده بوزمريه ده ن ايدى. روس انقلابدان سوگرا بولشه ويك روس استيلاسندا عيني زمريه چه قالاراك، گپولاراك آزانلغينى-جاسوسلغينى سه وه، سه وه قبول ايتديلهر. منفعتلارى اوچون قومونست مفكوره سنه صادقانه خدمت ايتديلهر. وطنى وه مىللى دوينغولاردان قطعياً محروم اولان بو قارا زمريه ننگ منسوبله رى هر تورلو جنايتده ن ييله چيكنمه ديلهر. نه لله رينى اوزتورك قانيله بو ياديلار. تور كستاندا اوزون سنه لهرده نهرى دوام ايدنه مىللى مجادله ده چار-پيشارق، قدرك نتيجه سى اولاراق دريدر اولان وطنپرور وه ملتپرور هر تور كستانلى تورك اوچون بو حادثه وه حقيقتلار چوق آليم وه چوق آجيقلى خاطره لدردر.

فقط مع التأسف ديشاريدادا بعضاً قارا وه مشوم او زمريه ننگ منسوبله رينه وه گولكه لهرينه راست گه ليور. بالخاصه تور كجى، ملتپرور وه حر

جمهوريت تور كيه سينگ آطنه شهرنده ده بو زمريه ننگ منسوبله رينه وه اولناراك گولكه لهرينه راست گه لمهك شايان تأثر برشيدر. آنجاق دورت كشيده ن عبارت اولان بو مشوم زمريه منسوبله رى كفران نعمت ايدنه رهك كستاخچاسنا، بورادادا يابانجى بر سينگ گيزلى ديره كشيلى اوزره رينه فعاليتها باشلامش وه بر شيله ر ياپماغا، چالپشورلار، تشبثاندا بولونيورلار. حتى بعضه رنده آز-چوق موفق اولديلار ده نيرسه جائزدر. بوراجا لايقيه تانيلما ديقلاردان دولايى گيت اگيده جسارتلهرى آرتاراق ده ا فضلّه كستاخلىق ايمه يه وه معده بولانديرمايا باشلاديلار.

آطنه ده مسكون ملعون بو دورت كشينگ هپسى ده سجه وه اخلاقجا دوشكون، ماضيلارى كيرلى وه لكه لى خائنه لدردر. بيگ بر تورلو افترا ايله مشغولدرلار. بونلاردان بريسى حاجى سيف الدين ده نيله ن بر آدمدر كه «بولشه ويك قاضيسى» ناميله معروفدر. ديگرى وقتيله جده ده چار روس قونسلوسلغينگ صادق قاپى بنده سى اولان عبدالغفور نامندا اولوب «ياالا-نجى حاجى عاشق» ناميله ياد ايديلير. بو حريف اصلاً چينگه نه (لولى) در. اوچنچيسى ده روسيه چارلنى املنه صداقتله خدمت ايدنه قاتل حاجى صالح قاند اسمنده بر مرتجعدر. دوردنچى شخص ايسه بونلارا دخالت ايدنه رهك اولناراك همپاسى وه مساعى آرقاداشى اولان شمسجه جى «شيطان محمد» ناميله معروف بر فتنه جى در.

بو ملعون شبكه ننگ باشندا دوران حاجى سيف الدين نام ديگرله «بولشه ويك قاضيسى» اولان حريفدر. بو آدام 1925 نچى سنه لره قادار تور كستاندا بولشه ويك قومونست آزانلغينى-جاسوسلغينى قبول ايدنه رهك بولشه ويك قاضيلغى ياپمشدر. وظيفه سنده صداقتله چالپشاراق بيگ تورلو تزويرات، دسيسه وه شيطنتلهريله اوزتورك ملتنيك بيگله رجه فردينى بولشه ويك روس قورشونته فدا ايتمش، محزن وه زندانلاراك خينجا-خينج دولماسنه خدمت وه ياردم ايتمش، بر چوق كوى وه اوله رك ياقيلماسنه سائق اولمش و، طنسز خائنه لره ندر. بونك حدسز، حسابسز خيانت وه جنايتلهرنده نيقمش

خلق طرفندان «لېنچ» (*) ايديلمەك اوزره ايكن قاچاق، گنه جاسوسلق وظيفه سيله حاجى حسين نامدا برديگر جرم شريكى اولان همپاسى ايله او كجه لهرينگ ايچنده گيزلى اوراقلارنى يرله شديره رك افغانستانه كيچ- ميشله رسده، آر قاداتينگ ياقايى ئەلە ويرمه سندن دولايى زور بلا كندى- سىنى داها اوزاقلارا آتاراق اۇ سوگدا بورا لارا قاداتر گه لمه گه موفق اولمشدر. حالاً بر اوغلى تور كستاندا گيو (چيقا) مأموريتنده اولوب سنه لهرده نهرى جاسوسلق وظيفه سىنى گورويور.

بو كشى 1927 سنه لهرنده تور كيه جمهوريتى حدودلهرى داخلنه گيرمش اولسا دخى عيتابدان حدود خارجى ايديلمشدر. فقط نه ده نسه تكرار بر طاقم دسيسه وحيله كارلقلارله حر تور كيه توپراغنا مع الاسف گيرمه گه موفق اولمش، حتى اسكان حقى اولمادىنى حالدا بر دالاوره ايله آتنده اسكان ايديلمش وه أو آلمشدر. بو آدام راحت يرله شديكدهن سوگرا يوقاريدا اسملهرى كيچن عونو وه همپالارى ايله برله شهره رك يابانجى بر امل وه غايه اوغورينا چالشمايا وه تزويرات ياپمايا باشلامشدر. هيچ بر طرفدان گه ليرى اولمادىنى حالدا سنه لهرده نهرى كيچنيور. حتى بر مدت اول گيزلى اولاراق بعض كيمسه لهره بولشه ويك روس تجارت مانكه لهرىنى بدوا- جابا (تيكين) آليويرمه ك اوچون توسط وه تعهد ايديه يله جه گيى سويله يهره ك تشبثاندا بولوندينى دا واردر.

گيره ك سنه لهرده نهرى يمن عصيانندان باشلا ياراق، بالقان حربنده، عمومى حزبده وه بالخاصه مىللى مجادله ده آتنه وه حواليسنده وه گيره ك تور كستان قورتولوش ساواشلارندا بويوك يارارلقلار، قهرمانلقلار گوسته- رهن مليتپرور تور كستانلى تورك مجاهدلهرى يابانجى تابعيتىنى آتاراق تورك تابعيتىنى سه وينچله قبول ايتمش، ناموس وه شرفلهريله چاليشارقدان كيچينمه كده وه جمهوريتك فيضلى نورندن مستفيد اولماقدا ايكن يوقاريدا اسمى كيچن وه جمهوريت فيضدان قطعياً محروم وه اوزاقدا اولان مرتجع، مضر اولان بو حريفلهر انگل وه مانع اولمايا چاليشيور-

(*) «لېنچ ايشهك» خلق (آلمان) طرفندان اوروب اولدوروله ك ديه كدر.

لار. بولشه ويكله رك، غير روس مليتجى وه وطنپرورلهرله مجادله سنده تودوقلارى پرده نسيب وه خط حر كت- مليتجيلهرى مختلف بهانه وه سببلهرله له كه لمه ك، اولارلا افترا آتماق يالان وه ياگليش شيلهر اسناد ايدهره ك ملت وه حكومت نظرنده اولارلك نفوذ وه قيمتلهرىنى دوشوره كدهن معطل بر حاله سوقماق اولدينى اوچون باشدا بولشه ويكله رك صادق وه كور بنده سى اولان «بولشه ويك قاضيسى» حاجى سيف الدين اولماق اوزره يالانجى حاجى عاشق عبدالغفور، قاتل حاجى صالح قاندا اوه «شيطان حاجى محمد» لهر آتنده كى منور تور كستانلى توركله رك عليه نه ههر

آتنده كى كوگلسز وقه ددان سوگ تور كستانلىلار مسافر خانه سى آليديا چيقاريلغان بر رسم .

گون يالان وه ياگليش اسناد وه اخباراتده بولوناراق ايش وه كوچلهرينه مانع اولماق دادرلار. بو يوزدهن محكمه قاييلارندا آيلار جا، سورونه نلهرده واردر. محاكمه نتيجه سنده معصوم اولدوقلارى تحقق ايدبورسادا اوزون مدت انديشه وه اضطراب ايچنده قاليورلار.

بو حريفلهر سوگ اولاراق — سنه لهرده نهرى تور كستانلىلارلك تاپولو خصوصى ماللارى اولان تور كستان مسافر خانه سىنى تكيه ديه اخبار

شرقی تور کستاندا سوک وضعیت

شرقی تور کستاندا تاشلی خبرلەر کیلمه کده در. شرقی تور کستانلی قارداشلاریمزنگ ملی قورتولوش بایرامی ایله بز ایندی گنه قووانمشدق؛ آرتق یه گیده ن. اونلارنگ کاشغاردا دونگه نلر ایله بولغان اوروشلاردا اوچراغان موفقیتسز لقلاری ایله قایغولانماققا، توغرو کیلیب تور ویدر. ساویت وه اینگیلز تلغراف آژانسلاری بر زماندا وه تورلو بیرلهرده ن، شرقی تور-کستان حکومتینگ کاشغار شهرینی تاشلاب چیقیش مجبوریتنده قالغانلغینی وه رئیس جمهور خواجه ناز حاجیم ایله حکومت باشلوغی ثابت داملا باقی حضرتلهرینگ شهرنی دونگه نلهرده ن قوتقاروب آلماق تشبئه رینگ بر نتیجه بیرمه گه نلگینی یلدرمه کده درلر. بو خبرلر فیورال آیینگ اولله-رینه عائددر. او زماندان بهری وضعیتده تور کلر فائده سینه اوزگه ریشلر حاصل بولوب اولگور گه نلگی ده ممکندر. تأسفکه قارشی شرقی تور کستان ایله منتظم بر صورتده خبرلشو او قادر قیندرکه، قیسقا مدت ظرفنده او بیرده ن توغرو بر معلومات آلماقک هیچ امکانی یوقدر. مه نه شونگ-چونده ساویت وه اینگیلز منبعلارندن بیریلگه ن خبرلر ایله گنه قناعتلا-نماغا توغرو کیله در.

تور کلر ایله دونگه نلر آراسندا مصادمه وقوعی ممکن بر نهرسه در. کاشغاردا چقیب تورغان «شرقی تور کستان حیاتی»، «ارکین تور-کستان» غازی تاسینگ قولمزغا کیلیب یتوشکن سانلارینگ دیپهرلک ههر برنده مسلمان شرقی تور کستانک بو ایکی قسم اهالیسی آراسنداغی کیچیک توقناشلارلاردان یازوب تورماقدالار.

بخشسز لقا قارشی تور کلر ایله دونگه نلر آراسندا ههر زمان اختلاف-لار بولوب کیلگه ن. شرقی تور کستان عصیانلاری تاریخده بو اختلافلار منحوس روللار اویناغان. ختای حکومتلهری دونگه ن-تورک اختلافدان ملی قورتولوش حرکاتینی باسترماق اوچون ههر زمان استفاده ایتمشلهردر.

ایتمشلهر. بو یوزده ن همان عجله اولاراق ایچنده کی دریدر وه غربتزرده زواللی تور کستان ملتچیلهری زورله دیشاری آیلمشلار وه مسافر خانده تخلیه ایدلمشدر. حتی ملی ساواشلارک محرومیت وه زخمته لرینه قاتلان-راق نتیجه ده ایکی بو کلوم اولاراق معلول قالان بر خسته یله سوقاغا آیلمشدر. گیده جهک بیرلهری اولمایان بو فلاکتزده لهر یابانجی منفعتنه چالیشان ملیت وه گنجلک دشمنی اولان بو حریفله رک یوزنده ن قیش کونلهرنده گوشه وه بوجاقلاردا ملجأسز سورونیورلار.

بو دورت خائن وه ملعون حریفله رک کیزلی وه بولاشیق ئه لله رینی سالایا-سالایا، سربست گیزمه لهری، محکمه وه مؤسسانه قادار گیدوب یالان وه کینلی سوزلهرینی دیگله ته یلمه لهری شایان تأثر بر شیدر.

أر-گیچ حقیقت پیرینی بولاجق وه سعید ملا کیله رک خورتلاغی اولان بو دورت ملعونک حقیقی قارا چهره لهری میدانا چیقاجا قدر. اونلارک عاقبتی معلومدر. حر وه تور کجی جمهوریت گونه شینگ نورینه اوزون مدت دایانامازلار. محقق اریوب یوق اولورلار. اوگا، قادار ملیتجی وه منور ههر تورک ههر فلاکت وه سیقینتی یا قاتلانمالی؛ فقط دورمادان چالیشمالیدر. توغون. آطنه، 18. 2. 1934

باشقارمادان: آطنه ده کی کواگولسز وقعه حقنده باشقا بر مخبریمزده بزگه اوزونچا بر مقاله یوللامشدی. فقط، تور کیده ائک بویوک حرمت ایتدیگمز وه سیودیگمز بر سیما نامه «آچیق مکتوب» طرزنده یازیلغان بو مقاله نی باسبشدان بز ایمدیلك تارتیندیق...

غربتنگ، ملتجی وه یورت سیویجی تور کستانلیلار یوره گنده آچقان آغیر یاره لهرینه توز وه بورچ (بیهر) سپیمه کده بولغان ملعونلارنگ بوندای شیطانی حرکتلهرنده، قسماًدا بولسون، تور کیه تور اغندادا موفق بولا یلیشلهری بوتون تور کستان تور کلهری اوچون سوگسز بر قایغیدر.

* * *

زمانلار بولغان، كه شرقى توركىستان اوزىنىڭ مىلى قورتولوشىنىه ايرىشكه-
نى حالدا، تورك-دونگەن اختلافى اوچون بار كويچىنى صرف ايتب قو-
يوب، نتيجهده يه كيدەن دنيدا مىلى كورولمه گەن ايگ فنا ختاي حا كميته
آستىغا توشوب قالغان.

غىرى اسلام قالموقلار ايله توركلەر آراسىندا اتفاق يىرلەشكەندەن
سوڭ مسلمان دونگەنلەر ايله توركلەر آراسىندا كىلىشو حاصل بولور
ديب اميد ايتش ممكن ايدى. فقط، بونگ امكانسىز ايگە نلگى آڭلاشيلغان.
شرقى توركىستانىڭ تورك بايراغى آستىدا مىلى قورتولوشىنى اوزى
ايچىن ضررلى دىب بىلگەن ھەر قانداى بر قوت، ايسكى دونگەن-تورك
ضديتىنى آلاولاندىرماقدادر. شرقى توركىستاندا تورك دولتىنىڭ بودوشما-
نى كىمدەر؟ بو دوشمان، ھەر حالدا اورومچى حكومتى گەن ايمەسدر:
چونكە، تورك مىلى حر كاتىنە دونگەنلەر تامانىدان ضربه اورولوشندان
اودە ممنون بولماقلە برابر، دونگەنلەرنى قوراللاندىرماق اقتدار ۋە
قابلىتىندان محرومدر... روس چار حكومتى قانداى قىلىب 1865 نچى
يىلدا توركلەرنى دونگەنلەرگە قارشى، ۋە اوندان بر آز سوڭرا دونگەن-
لەرنى يعقوب بىكگە قارشى آلاولاترغان بولسا، عىنى روسىە، فقط بو
سفر ساويت روسىەسى اولاراق شونداى قىلىب دونگەنلەرنى توركلەرگە
قارشى آلاولاترماقدا ۋە قوراللاندىرماقدادر.

دونگەنلەر سان اعتبارىلە شرقى توركىستان اھالىسىنىڭ كىچىك بر
زمرەسىنى تشكيل ايتەرلەر. اونلار 160 مىڭدەن آشماسلار. شرقى تور-
كىستاننىڭ كوب مىليونلى اھالىسى بولغان توركلەر قارشىسىدا بو كوچ
جزئىدر. فقط؛ او داھا قوتلى چىت قوللاردا بو يوك تھلكە تشكيل ايتە يىلىر.
شرقى توركىستاندا بر دونگەن دولتى البتە ھىچ بولالمايدىر؛ لکن دونگەن-
لەرنىڭ قولى ايله تورك دولتىنى اولدورمەك قىين بر ايش ايمەس ۋە
تارىخدا مثالى ھەم كورولگەن در.

ايندىگە قورولغان جمھورىتنىڭ عمرىنى قورقو آستىدا قويغان بو-
كونكى دونگەن-تورك مصادمەسى، ايسكى خستەلقنىڭ ظھورى علامىدر.

شرقى توركىستان جمھور رىيسى

غازى خواجه نياز حاجىم

(«ياش توركىستان» ساوغاسى. 52 نچى سانغا قوشومچا.)

اوزاقدا توروب پروغوز (انداز) لار قيلماق، فكر وه مصلحت سويلمههك قيندر. لکن، بزنگ فکريمزچه، اگر دونگه نله ايسكى ختای حاکميتيني په گندهن برپا ايمهك اوچون قورال مقامندا چيقماسدان، آيريم بر ملي بارلق حالندا مستقل بر رول اوينا ماچچي بولسا لارا، اوزمان بر يوليني تاچوب دونگه-تورك صلح شرائطيني توزوگه تريمشاق كيرهك. بونسز شرقى توركستاندا تورك دولتينگ محكم تاسسيني وه دواميني اومماق قيندر. اگر دونگه نله ختای وه يا ساويت قوللارندا بر قورال بولوب چيقماقدا ايسه لهر، اونلار ايله بولغان كوره شنى سوگه قادار آلوب بارماق لازمدر. بونداى بر كوره شده بز هم شرقى توركستانداغى قارداشلاريمزغا موفقيتلهر تيله يمز.

* * *

شرقى توركستاندا احوالى

«شرقى توركستان حياتى» نك 33. X. 30 ده چيققان 11 نچى سانندان توبه نده كى خبرلهرنى آلب باسماقدا مز:

I — رسمى حكومت خبرى — قارا شهر كورله اطرافيدا كى دونگه نله برله جناب محمود سيجانگ اوروشوب بو دونگه نله شكست يب قاچيب ههر طرفكه تاراليب پراكنده بولوب اكيتهكن ايدى. بولاردىن بر كوينى بور كوده توتوب، جزا بيريله تورغانغا جزا بيريب باقىسى عفو قىلندى. يهنه قالغانلارنى باشقا ياقدا قاچيب يوروب خلقي ناتيچ قيلماسين ديب جناب رئيس جمهور غازى نياز حاجيم غازى محمود سيجانگنى عسكريله او طرفدا قويوب اطرافنى محافظه قىليب يورتنى تينچلاتماق اوچون اوزلهرى آتلايب چيقيب، كمال هوشيارلىق برله يوللاردىن خبر آلب تورماقدا لار. بو دونگه نله ردين بعضلارى دونكخانك طرفكه يوزلايب، بعضلارى آندا بوندا آواره بولوب همه فرقه لارى ايكي اوردو عسكركلهرى آراسيدا محاصره قىلنبا ايشن يتمه كده در.

تورقان، پيچان طرفلاردا كى كاسلين اوستيكه اورومچيدىن ختای

عسکری توسوب چیققان ایدی. رئیس جمهور غازی اورومچی داکی یه گئی حکومتکه کونکسی (فرمان) بیرب کاسلین نگ ایشینی اوزله ری به جهریب، معامله نی بتریشله رینی بیلدیردیله. حاضر کاسلین کنسو طرفکه یوالایب کیتدی. انشاءالله مملکت ایندی کامل انتظام بوه امنیت دورله ریگه کیزیب، سیاسی، اجتماعی حاللاریمز اوچون اصلاح وه ترتیبات یرله- شترمه ککه فرصت کیلمه کله خلقمز ملی آزادلقغا موافق آچوق کونله کورسه لهر کیره ک.

II — یه گئی شهر دین — 5 نچی رجب (24 برنجی تشرین) سه شنبه کونی یه گئی شهر دین 150 چه دونگه ن فرقه سی چیقیب دولت باغدا خلقنک اولاغ حیوانلارینی آلیب کیتب تورغانلاریدا جناب لوجانک کیچیک آخوند عسکرله ریله باریب، ایکی ارادا آتیش بولوب، دونگه نله ر دین یکرمه قادار تلف بولوب، اون نفر عسکرله ری اسیر، 11 دانه میلیتیق، 4 آت غنیمت آلدی. باقیسی یه گئی شهرگه قاچدیله. بو محاربه ده بر نفر شهیدیمز بار ایدی.

III — یه گئی شهر — ایکی اوچکون دین به ری یه گئی شهر دین صلح اوچون چقان خطلارغا بناء شهر دین ایکی نوبت وکیل لهر چقیب سوزله- شدیله. لکن نتیجه معلوم ایمه س.

بو کون دوشنبه (30. X. 34) دولت باغ طرفکه بر فرقه دونگه نله چقیب بر مونچه قوی کلارنی هه یداب تورغاندا عسکرله ر باریب آتیب بر نیچه دونگه نله ر اولوب قالغانلاری قاچتی. ماللار قوتقاریلدی.

IV — آلتای خبری — غازی شریف خاننگ آلتایدا قوت، انتظامی به ک یاخشی روشله رگه کیرمه کده در. آلتای قازاقلاری تمام قوراللق عسکر دین عبارت بولغانلاریغا علاوه شریف خان اون ایکی میگ تعلیم وه تربیه لک منتظم عسکرگه مالکدر. حاضر دا چوچه ک ایالتی هم شریف خان طرفیدین ضبط قیلنغان خبری تأکیدله ندی. چوچه ک نگ خلقی اکثریتله قازاق بولوب اورومچی نگ اطاعت وه اداره سیدین خارجه ده قالغان ایدی.

«شرقی تورکستان حیاتی» نگ 33. XI. 6. ده چیققان 12 نچی ساتندان: **I — قارا شهر وه کورله اطرافلار دین قاققان دونگه نله ر جناب رئیس جمهور خواجه نیاز خاجیم نك آقسودین یارگان عسکرله ری ایله کورله دین چیققان غازی محمود سیجانک عسکرله ری آراسیدا محاصره قیلنب بتریلدی. به ک آزلاری جانکالارغا قاچیب یوقالدیله. بولارنی محترم رئیس جمهور غازی هه ر طرفکه عسکر فرقه لاری یاریب تمام تازالاش فکر وه حرکتیده درله ر.**

II — یه گئی شهر — 15 رجب (3 تشرین ثانی) جمعه کونی ناچوق طرفکه ایلیک-آتمش دونگه ن فرقه سی چیققان ایدی. اوزیک عسکر- لهری دین یوز باشی صابرجان قومانداسیله بر فرقه ییگیتله ر باریب آتیش، دونگه نله رده ن 9 نفر آتیب، باقیسی قاچدیله. 9 نفری اسیر آلدی. 5 دانه میلیتیق، 8 آت، بر خچر وه باشقالار غنیمت آلدی. شوخنکده اشتراک ایتکن ییگیتله رگه غازی سیجانک اداره سی طرفدان 150 سر، غازی لوجانک ساطع یک طرف دین 100 سر انعام قیلندی.

III — ترتیب — کاشغاردا عسکری، ملی حکومت باشلوقلارینگ قراری بویونچا موندین کین عسکرله ر یورتغا چقیب فقرالارغا یده، سامان، قنارلیق وه باشقا هه ر قانداغ نهرسه لهر آلمایدیله. عسکرنگ ایلیقی والی (دوطی) اداره سیدین بیرله در. آش، یده، خشک لهرینی شن کن تدارک قیلدر.

یورک یک لهرینی یورت اوزی خواهلاغان کشینی شنکن قویوب بیره در. عسکرله رنی حربی اداره دین معاینه قیلب کوروب، آت، میلیتیق لاری بارلاری دفترگه آلیندر. شونگه قاراب ایلیق، آش، خشک لهری تأمین قیلندر.

آداره («شرقی تورکستان حیاتی» باشقارماسی): اگر بونداغ ایشله ر عملگه آشقاندا حکومت رعیت همه نگ حالی آرام وه یاخشیلقغا تبدیل تاپار ایدی.

IV — ایلی وه آلتای حاکمی غازی شریف خاننگ عسکری وه ملی (2025)

احوالی پەك یاخشی ترتیبلک بولوب، عسکری ضابط لاری، ملکی، سیاسی رهبرلری تجربه لک منتظم کیشیلهدین مرکبدر. آلتاینک استقبالی پەك یاخشی کورونه دور. ایلی طرفلاردا هم خلق حقوق، آزادلق طلب قیلب حرکتگه کیلگه نلەر. حاضردا بوری تالادا ایلی نك خلق قوتی توپلانماقدادر.

«ارکین تورکستان» ننگ 15 نچی نوومبر 1933 ده چیقان 13 نچی

سائندان:

I — عجب حال — 19 رجب (7 تشرین ثانی) ده دونگه نلەر کهنه شهر یولغا چقیب، شهر دین عسکرلەر چقیب اوروشوب، کوپروک طرفیدین عبدالله آخوند کریم زاده عسکرلری یارده مگه کیلب تورغاندا یولدا اسحق اوغلی خدا پردی دیگن بر قهرمان عسکر بالا دونگه نلەرگه آتیب، پەك یاقین کیلگه نده دونگه نلەر طرفیدین شهید قیلندی. سوگرا بر کوپ نقر دونگه نلەر عسکریمز طرفیدین آتیب اولوب، قالغانی قاجیب کیتب تورغاندا یولدا بر اوتونچی بیچاره نی آتیب کیتکه نلەر. یه نه خرماندا تورغان اوچ بیکار آده منی آتیب ایکی تکورمه ن، اوچ پیرده سوفه لەرگه اوت یاقیب کریب کیتکه نلەر. بونداغ سلاحسز آده منی آتیش مرد انسانلاردا کورولمه س. بونداغ عجب ایشلەر خیلی بار.

قادر جان

II — یه گی شهر — 24 رجب دوشنبه کونیده اوچ یوز قادر دونگن فرقه سی چقیب قاقین له توقوزاق اطرفلارغا اوتوب خلقنگ اشیا وه آشلیق-لارینی تالاب تاشوب تورغان اخباری کیلمه کله حربیه مدیریتی طرفیدین بولغان امر موجبچه قوماندانلاردین یوسف جان ملا عبدالرحمن، عارف جان، توختا آخوند تورفانی، محمد علی افندیلەر قومانداسیله اوچ یوز نقر عسکر توسوب چقیب قاقین له وسریلمه کنتی آراسیدا دونگه نلەرگه توغرو کیلب آتیشیب، نتیجه ده دونگه نلهدین بر یوزدین زیاده نفری تلفانغا اوچراب قالغانی پریشان حالدا قاچدیلار. اون یدی نفری اسیر آندی. خیلی کوپ میلتق وه آنلار قولغا توشدی.

III — یلدیرش وه عذر — غازیتامزنگ شو سائیدین باشلاب علمی

مذاکره دین سوگرا «ارکین تورکستان» نامیله نشر قیلنماغی مناسب کو- رولدی. یورتدا کی بغض معلوم سببله لغایتامز اوز وقتیده چیقما ی قالدی. عذرمر قبول قیلنور دیب امید قیلورمز.

باشغاردا. «تایمس» غازیتماسی شو مارت آیینک باشلارندا دهلی ده ن آلیب باسقان بر خبرده کاشغاردا کی اینگلز قونسولخانه سنه هجوم قیلینب، قونسولخانه کیشیلهدن 4 پنگ اولدورولگه نلگینی یلدیره در. اولگه ن- لهرنگ بریسی قونسولخانه هیکیمی اوروناساری ایمش. یه نه بو حقه ده یه کین ده ن «تایمس» گه بیریلگن بر خبرده هجومچیلهرنگ قونسولخانه بناسنه کیر گه نکلهری ده یلدیریلمه کده در.

* * *

فهرستانداغی تورکستانه مهاجرلری آراسندا

I — پشاورده

شو پیل 25 نچی یانواردا پشاورده کی تورکستانلی مهاجرلر جمعیتیه- ننگ بر ییغیلیشی بولوب اوتدی. مجلسده مهاجرلهدن باشقا برده شرقی تورکستان جمهوریتینگ تیشقی مرخصی دوقتور مصطفی علی بیک افندی هم دعوتلی صفتنده حاضر ایدی.

مولوی حبیب الرحمن البلغاری افندی طرفندان مهاجرلر نامنه شرقی تورکستاننگ قوتولوب جمهوریت اداره سی قورولوووی تبریک ایتلدی وه حرسندلک یلدیریلیدی؛ بو سیونچلی خبرلهرنی کتیرگن دوقتور مصطفی علی بیگگه هم تشکر اظهار قیلن او جمله ده ن شو سوزلر سویله ندی: — بزله ر 18 ییلدان بویان وطندان آیریلدق. وطنمزی دوشمانلار قو- لندا قالدیردق. بو مدت ایچنده بز هیچ بر یخشی خبر ایشیتکه نمز یوق. ایشیتکه ن خبرلهریمزنگ همه سی قارا خبر ایدی. بز بو کونگنه سیونچلی خبر ایشیتدک. وطنمزنگ برچکسه سی، وطنمزگه کیره تورغان دروازه مز بولغان شرقی تورکستاننگ آزاد بولغانینی ایشیتدک. بو خبر بزله ر اوچون خوش خبردر. یاشاسون شرقی تورکستان!...»

بوندان سوڭ دو قوتور مصطفى على بيك بالمقابله مهاجرلەر گه اوزون
بهر نطق سويله دى وه او جمله دهن ديدى:

— اى مهنم عرقداشلارم، قان قارداشلارم! مهن سزلهر گه خوش خبر
كتيردم. شرقى تور كستان مجاهدلهرى طرفدان سلام كتيردم. بوكون
شرقى تور كستاننگ قوتولماغى سزنگ وطنگزنگ قوتولماغى ديمه كدر.
تيز كونده سزلهرنگ وطنگز هم قوتولور. چاليشكز. چاليشقان قوملار
الته قوتولور. قوتولماققا ايمانگيز ياقين بولسون!

سوگرا مولوى عبدالقادر افندى ايله قارى شمس الدين افندى
سويله ديله.

عبنى مجلسنگ نهايتنده مولانا حبيب الرحمن البلغارى افندى اوزينك
مشغوليتى كوب بولغانى سببلى اوز اورنيغا مدرسة المهاجرين گه بر مهمم
سايلانماغى رجا ايتدى. او كشينگ استغفالارى مجلس طرفدان قبول
قيلدى، اوزلهريگه تشكر بلديريلدى. مدرسه گه مدير هم مهمملكه
مهاجرلهرنگ اتقاقى ايله قارى شمس الدين افندى سايلاندىلار. مدرسه نى
پشاورده كى توره قل باى بخارى سالغان مسجد گه کوچوروشكه قرار
بيريلدى.

«جمعيت المهاجرين تور كستان» كاتيبى
شهزاده عبدالله بيك خدايار خان زاده

II — دهلى ده

دهلى ده ياشاوجى تور كستانلى مهاجرلهرىمزنگ دينى وه مىلى فدا
كارلقلارى وه وطن استقلالى اوچون قورولغان انجمنلهرينگ ايكى
يىللىغى مناسبتيله 1352 نچى ه. يىلى 22 نچى شعباندا قزغين بر ييغىلشلارى
بولوب اوتدى. تورت ساعت سورگن بوكونكى طنطنه لى مجلسنگ
قيسقاچا حساباتى توبه نده گيچه در:

خواجه مسعود صاحب اورتدان توروب، عموم مجلس اهلى تامد
نيدان، اوكونكى مجلسنگ رئيسلگىنى مولانا حاجى عبدالحق صاحبگه
تكليف ايتهدر. مذکور صدر صاحب مجلس اهليگه «خوش كيلديگيز!»
ديگه ندهن سوڭ، اولا اطرافدان كيلگن و كيللهرنى تانتب اوتدى:

1) ديوبنده گى مهاجرلهر تامانيدان كيلگن و كيللهر: محمد عالم
صاحب محمد ولى خان اوغلى، قارى عبدالقادر صوفى عبدالرحيم اوغلى،
مولوى جلال الدين محمد نادر اوغلى، مولوى محمود محمد صفر اوغلى.
2) سهارانپورده گى مهاجرلهر تامانيدان: مولوى عبدالرحمن صاحب.
3) ميريه شهرنده گى مهاجرلهر طرفيدان: مولوى عابدجان محمد عالم
اوغلى، مولوى اكرم جان آناجان اوغلى.

بوندان سوڭ رئيس، انجمننگ قورولغانغا ايكى يىل تولووى
مناسبتيله، اونگ ايكى يىل ايچنده كورسه تهن فعاليتلهرى نتيجه سندهن
بهت ايتلمه كچى ايكه نينى بيلديريب، سوزنى انجمن ناظمى خواجه
مسعود افنديگه بيرهدر. خواجه مسعود افندى قيسقا بر خطابه سويله
او جمله دهن ديدر كه:

— عزيز يورتداشلارم! بيليرميسز، مقدس تور كستان بوندان بر آز مقدم
ههر وجهدهن دونيا استادلگىنى آلغان ايدى. سوڭ زمانلاردا بزنگ بختسز-
لگمزه ن توغولغان نتيجه ده او ترقى اورنيغا تدنى، تهذيب اورنيغا، تخريب
اختيار قيليب اوز اهلىنى بولشه ويكلهر طرفيدان طاقتدان تاشقارى ياروغ
دونيا جهنميگه اوچراقتانلغى كيمسه دهن مخفى ايمه س. مهنه شونگ تداركى
اوچون بر نيچه فدا كارلاريمز مقدس مقصد يوليدارلار.

بوندان سوڭ سوز، خازن (خزينه چى) صاحب محمد امين مخدومغا
بيريله در. خازن صاحبده قيسقاچا بر تاثيرلى تقرير سوگندا خازنلك وظيفه-
لهرندهن قانقارلق حساب كورسه تيب اوتديله.

نتيجه ده: اگرچه اوتكهن يىللاردا فكر داش ألمزده لهر 18-19 كشيدهن
عبارت بولسا بوسنه 150 يورتداشمزنگ فكرلهرى بر نقطه غا كيلگه نلگى
معلوم بولدى. مهنه شو فكر اجتماعى اوچون بر يىل ظرفنده 119 عدد
لفافه تارقايتيلغانلغى معلوم بولدى. همده شو يىل ظرفنده انجمن اوچون
بر دانه چاپ ماشين وه او ماشيندا ايشلهمه ك اوچون لا اقل تورت دانه آدم
تيازلاماق وه كامل هندستان اهليگه اشاعه واسطه سيله وه سياحت تقريرى
ايله بولشه ويك ره زيمى وه عذارلغىنى بيلديريش مسئله لهرى كورولدى. مهنه

شو ایشله رنی وجود گه چیقارماق اوچون توبه نده کی شخصلار کورسه تیلدیله ر:
تورکستان مهاجرله ری برلگی نگی منتظم ارکانی:

- 1) مولانا عبدالرحمن صاحب، مهاجر، انجمن صدری وه اشاعه شعبه سی رکنی؛
- 2) مولانا عبدالله خان صاحب، مهاجر، صدر اورونبا- ساری وه تبلیغات شعبه سی رکنی؛
- 3) مولانا خواجه مسعود صاحب، مهاجر، انجمن ناظمی اورونباساری وه تجارت رئیسی؛
- 4) مولانا قاری محمدجان صاحب، مهاجر، ناظم اورونباساری وه تبلیغات شعبه سی رکنی؛
- 5) مولانا سید شریف صاحب، مهاجر، خازن؛
- 6) مولانا محمد امین مخدوم صاحب، مهاجر، خازن اورونباساری؛
- 7) مولانا محمد لقمان صاحب، مهاجر، محاسب؛
- 8) مولانا محمد علی صاحب، مهاجر، ناظم اورونباساری وه خطوط مفتشی وه صناعت شعبه سی رکنی؛
- 9) مولانا خواجه اعظم صاحب، مهاجر، ناظم اورونباساری وه انتظام مهاجرین شعبه سی رکنی؛
- 10) مولانا محمد جان صاحب، مهاجر، انتظام مهاجرین شعبه سی رکنی؛
- 11) مولانا محمد نور علی صاحب، مهاجر، صناعت شعبه سی رکنی؛
- 12) مولانا محمود صاحب، مهاجر، تبلیغات شعبه سی رکنی؛
- 13) مولانا حاجی عبد- الحق صاحب، مهاجر، مشاور؛
- 14) مولانا قاری قادرجان صاحب، مهاجر، مشاور؛
- 15) مولانا محمد حیدر صاحب، مهاجر، مشاور.

بخ. م. ضیاء الدین

* * *

بولشویکلر «یاش تورکستان» غا فارشی

بولشویکلر نگی «یاش تورکستان» نی تعقیب ایتب تورغانقلاری بزرگه کوبده ن معلوم بر نهرسه در. بالخاصه، تاشکنده بولوب اوتکه ن اوز- به کستان 6 نچی فرقه قورولتایدا بولشویکلر بزرنگ مجموعه مزگه عادتدان تاشقاری کوبره ک توقونوب اوتدیله ر. اوزبه ک قومونست فرقه- سی هرکز قومیته سی کاتبی بولشویک وطنداشمز اکمل اکرام اوغلو وه اورتا آسیا بیوروسی کاتبله رنده ن یاساما تورکستانلی شادونس دیگه ن

(2030)

37

بریسی، ساویت حکومتینگ تورکستاندا له نین «ملی» سیاستینی یور- گوزوش یولندا تورکستانلیلار تامانیدان اوچرا تقان قینقلارینگ اوچینی «یاش تورکستان» دان آلماققا اوروندیلار.

اکمل نگی قورولتایدا «یاش تورکستان» ایله علاقه دار اولاراق سویله گه نله رینگ جوائینی او قوچیلاریمز بو سانداغی باش مقاله ده او قور- لار. شادونس ایسه «یاش تورکستان» نگی اوتکه ن ییل او قتوبر (47 نچی) ساندا پاریسده چیقاتورغان روس غازیتالاری — «پوسله دنیه نوووستی» وه «ووژوروده نیه» — دان آلوب نقل ایتدیگمز تورکستان خبرله ری اوستندا اوزوندان اوزاق سویله ب اوتدی. عادتده بز روس مهاجر غازیتالارندان تورکستانغا عائد هیچ بر معلومات آلوب باسمایمز. فقط بو دفعه، مملکت غازیتالاری وقتنده قولمزغا، یتوشمه گه نلگنده ن، همده روس غازیتالاری مذکور ساندا نقل ایتدیگمز خبرله رنی موثوق قونسوللغینگ تجارت وکیلی طرفندان اوز مملکتنه یوللاغان رسمی راپورندان «دیب باسقانی سبیلی بزده آلوب استفاده ایتکه ن وه آلدیغمز منبعلارنی کورسه تکه ن ایدک. شادونس او خبرله رنی قسماً رد ایتب، اونلارینگ همه سینیه ده «یاش تورکستان» نگی اوز خیالندان چیقاریلغان معلومات قلیب کورسه تدی.

مجموعه مزنگ مذاکور (قرق یدنچی) ساندا، محررله ریمزده ن تیمور اوغلو «ملی تولقون» باشقلی مقاله سنده، بولشویکلر نگی تور- کستاندا اوز پلان وه «ملی» سیاستله رینی تطبیق یولندا اوچراب تورغان قینقلارینی وه تورلو پرده لهر آستندا قورغان توزاقلارینگ یالغز ملتپرور تورکستانلیلارچاغنا ایمه س، حتی موسقوانگ بر درجه گه قادر روحاً وه وجداناً مطیع بر اسیر حالغا کیلترب آلمانغینی امید ایتدیگی قومبو- نیست توشونچه لی مسئول وظیفه لی تورکستانلیلارچا هم آگلاشلیب قالغا- نلغینی وه باشقا بر قانچا مهم خصوصلارنی آپ- آچیق کورسه تکه ن ایدی. «یاش تورکستان» نی یالغانچی قلیب کورسه تمه ککه اورونغان شادونس تیمور اوغونگی کیلتردیگی بو حقیقتلارغا کوز یوموب اوتدی.

(2031)

38

استقلال شهبه لری — رفیقز «استقلال» غازی تاسینک سولوفکی ده شهید توشکه ن استقلالیچی آذری توغانلاریمزنگ آذربایجانندان آلدینی بر لیسته سینى، «استقلال» نك 54 نچی سانندان آیب، بویوک تأثرلرله توبه نده باسماقدامز :
 (1) دوقتور علی حیدر جواد، باکولو، 1932 ده تیفسوسدهن اولمشدر. (2) ملی اوردو ضابطلارندان اسحاق داداش، باکولو، 1932 ده تیفسوسدهن اولمشدر. (3) معلم نادر سید، قازاقلى، 1928 ده آچلقدان اولمشدر. (4) معلم وه ملی حکومت باش وکالتی کاتبلر ندهن علی اشرف نجف، شه کیلى، 1928 ده آچلقدان اولمشدر. (5) آغامعلی اوغلو محمد علی، معلم، باکولو، 1928 ده آتیب اولدورولمشدر. (6) آخوندزاده، ملی اوردو ضابطلارندان، گه نجهلى، 1928 ده آتیب اولدورولمشدر. (7) هاسای بیك، ملی اوردو ضابطلارندان، گه نجهلى، 1928 ده آچلقدان اولمشدر. (8) کریم اوغوللاری، اوج قارداش، ملی اوردو ضابطلارندان، لنگرانلى، 1928 ده آچلقدان اولمشدر. (9) امام اوغلو داداش، ملی اوردو ضابطلارندان، باکولو، 1933 ده تیفسوسدان اولمشدر. (10) زینال اوغلی آلیش، ملی اوردو ضابطلارندان، قارا باغلى، 1933 ده تیفسوسدان اولمشدر. (11) عباس اوغلو اوروج، قیشلاقی، قارا باغلى، 1933 ده تیفسوسدان اولمشدر. (12) اسرافیل شیخلى، ملی اوردو ضابطلارندان، قازاقلى، 1933 ده ورم (سبل) دهن اولمشدر. (13) آخوندزاده مهدى، قیشلاقی، قازاقلى 1932 ده تیفسوسدان اولمشدر. (14) رضا رضا اوغلو، معلم، شه کیلى، 1932 ده انتخار ایشمشدر. (15) آخوند زاده حسن آغا، معلم، باکولو، 1930 ده ورم (سبل) دهن اولمشدر. (16) مهندس نصرالله بیك، باکولو، 1929 ده آتیب اولدورولمشدر.

II — قریم استقلالی فکرینی تاراتوچی «أمل مجموعه سی»، شو آییگ باشندا چیقان 3 نچی سانداغی «قریم، قریملیلار گدر» باشلقلی باش مقاله. سنده قارداش قریمک بویوک شهیدی چلبی جهانیک «23 شباط 1918 ده سیواستوپول حبسخانه سنده بولشه ویکلر طرفندان جاناوارجا پارچالاناراق قارا دگزک کوپو کلو سوالرینا قاریشدر یلدیغی» نی یازیور وه اولوغ شهیدک بر رسميله سوسله نهن مقاله سینى قویداغی جمله لره بتیریور: «عزیز شهیدیمزک قربان ایدیلدیگنه اون آلتی سنه اولدی. زماندان اورولهن او- زاقلق نسبتنده روح وه ایمانمزک اونگیکله یاقینلاشدیغینی دیویوروز. ههر آن ایچمزده بر روح بزه حایقیریور وه بزى حایقیریور: — «قریم» قریملیلار گدر!» قریملى توغانلاریمزک ملی دیله کلرینه تیزدهن ایریشمه لهرینی بز یوره کدهن دیلهرز.

III — رفیقز «یاگا ملی یول» سوک 74 نچی (مارت) نسخه سنده، 3I نچی بیتده، توکیودان آلدینی بر تلگرامنی باسمشدر. بو تلگرامدا توکیودا ایدیل-اورال استقلال قومیته سی توزولگه نلگی، عبدالحی قربان علی نامندا بریسینگ روس وه تاتار باسقینجیلارینی یغیب، عیاض اسحاقی بیك گه اورامدا هجوم ایتدیر گه نلگی وه قربانعلی نیک بو یاراماس چیقیشینا بوتون توزک تاتارلارنگ شدتلی پروتهست ایتدیکلری وه یاپونیاننگ تورلو شهرلر نده کی تاتار اویشمه لهر ندهن وکیللر یوباریب، قربانعلی وه «یاپون مخبری» نه بایقوت اعلان ایتلگه نلگی خبر بیرلیمه کده در. بز، ساچلارینی ملت، جماعت ایشلهری یولندا یوروب آقارتقان سایغیلی عیاض اسحاقی بیك گه قارشى کورسه تیلگه ن بوندای یاراماس وه سوک درجه قوپال حرکتگه قارشى یوره کدهن نفرتمزنی ییلدیرمز.

بویوک بر ضیاع. تورکیه جمهوریتینک بورونغو معارف وکیلى دوقتور رشید غالب بیك شو مارت آیینک 5 نده آتقاراداغی نمونه خاستاخانه سنده اولمشدر. تورکیه ده چوقور بر تأثر او یغاتغان بو اولوم شهبه سز بوتون تورک عالمینی قایغیر تاجا قدر.

هنوز قرق یاشندا بولغان رشید غالب بیکنک اولوميله تورکیه سیاسی، علمی تورموشینک یاش وه سیویملی بر سیماسی، تورک کولتوری کوره شینیک ایشچن بر مجاهدی یوقالغان سانالادر.

«استانبولدا باسیلان بر غازیتا سمرقندده او قونمالی وه آکلاشیلما- لی» دستوری رشید غالب بیکنک تورک کولتورچیلگی اوچون قالدیریب کیتگه ن اولمه س بر ایسده لگی در.

تاگری بو بویوک تورکچینگ گورینی کیگ، بیرینی یومشاق قیلسین!

تورکستانه شهبه لری

«کوچه به لهرنی اوتوراقلققا». ساویتلار اتقاقی مرکزی اجرائیه قو- میته سینک اداره هیئتى مجلسنده روسیه شورا جمهوریتی زراعت قومیسلا رینگ کوچبه وه یاریم کوچبه خلقنی اوتوراقلققا آیلاتریش ایشلهرینک (2033)

نتیجه‌گیری حقیقتاً معروضه‌سی تیکلانغان ایدی. توبه‌ن وه اورتا ایدیلده (وولغا)، سبیریا، قازاغستاندا وه قرغز چولدا کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به منطقه لار بار. سوگمو 4 میل ایچنده 110 میگ قادار کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به خوجالقلار اوتورالقلقا، آیلاتریلغان.

زراعت قومیسارینگ معروضه‌سی چاغندا، محلی حکومت اداره‌له رینگ کوچه‌به‌له‌رنی بعض میرله‌رده کوچ ایله (جبری صورته) اوتورالقلقا حالینا کثیرگه نلکله‌ری آگلاشیلدشدر. بوندان باشقا، خوجالقلارینگ مالدارچیلق صفتینی ساقلاش بیریکه، اونلارنی جبراً ایکیچیلک ایله مشغول ایتدیرگه‌نله‌ر. نهایت، کوچه‌به‌له‌رنی اوتورالقلقا آیلاتریش ایشیکه اولدن یتهرک قادار حاضرلق کورولمه‌گن ایکن. لازم بولغان بنالار تیکیلمه‌ن وه میرله‌ر حاضرلانماغان ایکن. («ایزوه‌ستیا» 17. 12. 33) بولشه‌ویکلر تورکستانینگ کونده‌لک مطبوعاتندا یالغز قازاغستانداغنا یوز میگلهرچه کوچه‌به‌له‌رنی اوتورالقلقا آینالتریب دهقان حیاتیغا سالدیق دیب باقرب-چاقرار ایدیلهر. بونگ یاپ-یالغان بولغانلغی یوقاریدا کیتیریلگن رسمی خبرده‌ن کورونوب توروبدر.

تورکستان نهفت بایلقلاری — «پراودا» غازیتاسنه (15. 12. 33) تاشکندده‌ن تلگرامله بیلدیره‌درلهرکه: اورتا آسیا نهفت اداره‌سینگ گه‌تولوگه‌تدقیقات قسملاری 1933 نچی ییلدا فهرغانه وادیسندا، جنوبی اوزبکستاندا وه تاجیکستاندا 720 میگ مربع کیلومه‌ترلک کیگ بر ساحه‌نی تیکشیریب چقیبدرلار. برنچی تقریبی یکونله‌رنگ کورسه‌تویگه قاراغاندا یاقین ییلار ایچنده فهرغانه وادیسسی مایع محروقات ایله اوز احتیاجلارینی تأمین ایتمه‌کده‌ن باشقا، عینی زماندا بوتون اورتا آسیانگ‌دا نهفت آمباری حالینا آیلاناجاقدیر. بر قاتار یه‌گی نهفتلی منطقه لار تایلغان. آیتقسا چوست، یاپ وه کاسان‌سای معدنلاری بویوک علاقه اویتاترماقدادر. بوندان باشقا، آلتای تاغلاری یانندا، ایسفره (اسفره) نهرنده‌ن فهرغانه شهریکه‌چه اوزانغان اوزون بر ساحه‌ده هم یه‌گی بر نهفت یاتاغی کشف ایتلگن.

غایت اویغون بر شرائط ایچنده شمالی تاجیکستاندا، خوجند شهر-نده‌ن 20 کیلومه‌تر اوزاقلقدادا نهفت تایلغان. نهفت، آیریم میرله‌رده 400-500 متره چوقورلقدایتماقدادر.

حصار تاغینگ جنوب بیللهرنده، دوشنبه شهرنده‌ن 20 کیلومه‌ترلک مسافه‌ده هم نهفت معدنله‌ری تایلغان.

تدقیقاتینگ پارلاق نتیجه‌لریگه رغماً، فهرغانه وادیسنده نهفت استثمار ایشی جوده بوش بارا یاتور. بوروقلاماق بلانی یالغز % 73 به‌جه ریلگن. حالبوکه، پلاتینگ به‌جهریلیشی 1934 نچی ییلدا اورتا آسیادا نهفت استحصالینی میلیونلارچا تون آرتدیرار ایدی.

تاجیکستان ملتچله‌ری — ده‌قابر سوگلاریدا ساویت اتفاقی مرکزی فرقه‌سی اجراء قومیته‌سینگ قراری بویونجا تاجیکستان اجراء قومیته‌سی رئیس نصرت‌الله مخدوم ایله تاجیکستان حکومتی رئیس حاجیبای اوغلی هم فرقه کاتبی حسین اوغلی لاری «ملتچیلک» ایله عیبه‌نوب، رسمی قرار ایله اورونلارندان توشورولگه‌نله‌ر. ایکنچی بر قراردا نصرت‌الله مخدوم نی عموم ساویتلار اتفاقی اجراء قومیته‌سی رئیس‌لگنده‌ن حاجیبای اوغلینی ایسه اتفاق اجراء قومیته‌سی هیئت ریاستی اعضالغندان قوولوب چیقدا ریلشیلاری طلب ایتلگه‌ندر. («پراودا ووستوکا» 5. 1. 34).

غازیتالار خبریکه کوره تاجیکستان فرقه کاتبگی وظیفه‌سنه برویدو (Бройдо) تعیین ایتلگن.

موسقوانگ قرغزستاندا فرقه باش کاتبی شاهرای نی قویب، اونک اورنیغا به‌لوتسکی دیگن بریسینی، تاجیکستاندا نصرت‌الله مخدومنی هایداب، اورنیغا شوته‌مور (Шотемор) نی، حسین اوغلینی قویب میرینه برویدو شیطانتی بیلگیله‌گه‌نلگی تورکستاندا یورگزیلب کیلینگه‌ن «ملی سیاست»-نگ حقیقی یوزینی کورسه‌ته‌در.

«پراودا ووستوکا» نگ 9. 1. 34 ده چیققان نسخه‌سنده کی یازیلار-دان تاجیکستانینگ رایون فرقه اعضالارندان برکوب مسئول ایشله‌رده بولغانلارنگ‌دا وظیفه‌لهرنده‌ن بوشاتیلوب مسئولیته تاریلغانقلاری آگلا-شیلماقدادر.

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورنولوشی اوڤون کوره شوڤی آبلو، مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان | 1934 (نيسان) آپریل | 53 سارہ

بوساندا:

- 1 - عارف کریمی (عثمان) نگ اولومی «باش تورکستان»
- 2 - «قیزیل مستملکه» ظاهر
- 3 - «بین الملل ساویت بویون باغی» وه ساویت چوققالاری مصطفی
- 4 - روسیه مهاجرت سیاستنه بر قوش باقیشی یاش تورکستانلی
- 5 - بولشهویکلرنک تورکستاندا «مدنیت» ساحه سنداغی یوتوقلاریندان. ایسه ن تورسون

شرفی تورکستاندا:

- 6 - شرقی تورکستان ملی استقلالی حرکتی اطرافندا «تاک» غازیتاسندان
- 7 - بزگه تاش یوره کلی ایشچیلر کیرهک صوفیزاده
- 8 - شرقی تورکستان جمهوریتینگ یه گی ملی قاغاز آقچالاری «استقلال» مجموعه سندن
- 9 - قانون اساسی
- 10 - شرقی تورکستان خبرلهری
- 11 - ییلما یا جاغز، ییقا جاغز
- 12 - بهک محترم عیاض بیگ
- 13 - تورکستان خبرلهری
- 14 - تورلو خبرلهری

Yach Turkestan

Mars 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 52

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

«جمهوریت» غازیتاسینک نظر دقتیفه

«جمهوریت» غازیتاسی 15 شباط سانینگ «چوققلار ایچین» قسمنده «قرغزلار آراسندا بر آو عالی» باشقلی بر «قیسقاچا حکایه» او قودق. تورکیه چوققلاری ایچین مملکتیزنی تانیتماق مقصدیله یازیلغان بو حکایه-نگ بعض خطا لارینی کورسه تیب اوتمه کچی مز. اوندان یازیلغان قاراغاندا: «تورکستان قرغزلاری شاهین، آتماجا وه قارتال قوشلاریله کییکلر، دو-موزلار، تیلکیلر وه قوردلار اولارلار» ایمش. تورکستاندا قرغز وه قازاق تورکلرینگ بو قوشلار ایله آو قیلیشنی کوب سه وگه نلکلهری تو-غرو. فقط اونلار هیچ بر وقت ایستهر قوشلار ایله، ایستهر ایتلر ایله دو-موز (توگوز، دوگوز) اولاماسلار. چونکه اونو تماسلق کیرهک، که قرغزلاردا، قازاقلاردا بوتون باشقا تورک اوروغلاری کبی «المیثاقدان بهری» مسلماندرلار. — سوگرا، کییک، تیلکی وه قورتلارنی قارتالار (تورکستان تورکچه سیله بورگوتلر) ایله گنه اولارلار.

باشقا آو قوشلاری - قارچیقا (آنادولو تورکجه سنجه آتماجا)، سونقار (شاهین)، لاجین وه ایتلرگی - ایسه کییک وه بوری (قورت) کبی بو بوک حیوانلارغا وه تیلکیلر که هیچ بر وقت سالیما بیدرلار. بو قوشلار ایله بالخاصه قیرغاوول (سوکلون)، آوردهک، قاز، قویان، طاوشان) کبی قوش وه کیچیک حیوانلار اولانادرلار. یه نه بر نیچه باشقا خطالاری دا بولسا هم، اونلار اوستنده توقاب اوتورمایمز.

مجموعه مزکه تیشلی ههر تورلو یوللانملار اوچون آدرهس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

عارف کریمی (عثمان) ننگ اولومی

(5. IV. 1934)

صمیمی ملت خادمه ریزم زدهن ایک یاقین وه اولکو دوستم

عارف کریمی نی یوقانقدق...

محترم عیاض اسحاقی بیکله برلکده ایدیل-اورال استقلال بایراغینی

کوته ریب، ساویت روسیه سی ظلمی
آستنداغی تورکلر ننگ قور تولوشی
وه برلگی یولندا ییللاردانه ری
چالیشیب کیلگن عارف کریمی ننگ
آرامزدان کیتیشی بز اوچون
اورنی تولدورولماس بز ضیاع در.
عارف آبنقسا بز تورکستانیلار
اوچون ده گهرلی وه سه ویملی بر
سیما ایدی.

عارف 1919-1922 نچی ییللاردا
تورکستان ملی استقلال قومیتنه-

سینگ ائگ ایشلکی وه تأثیرلی اعضالارندان بولوب، سوزی، قلمی، حتی
قولیغا میلتق (توفه ننگ) آلیب دا ملی دوشمانلاریمزغا قارشى کوره شمشدر.
محترم مقتی صدرالدین خان ایله عارف کریمی ننگ 1921/22 نچی ییل
قیشیندا تاشکندده ساویت محکمه سی طرفدان اولوم جزاسیغا حکم ایتلگه.
نلکله رینی هر بر تورکستانلی ايسله یدر. بختلی تصادفلهر نتیجه سنده
ایکیسی ده اولومدهن قور تولوب، یه گیدهن ملی حرکتیز یولندا چالیش-
ماققا باشلاغانلار ایدی... تورکستان ایچکهریسینده قالب چالیشماق
امکانی قالماغانلقدان عارف خارجه چقیب، بر آز وقت تورکیده تور-
دی... آخردا عیاض پیکنگ دعوتیله آوروپاغا کیلیب، ایدیل-اورال ملی

تورکستانه خبرلری

تورکستاندان کیلگن بر مکتوبدهن

تورکمه نستاندان خبر دیسه م: ویرانچیلقدان وه زورلقدان باشقا، شاد-
لانارلق هیچ بر نهرسه یوقدر. سزنگ تانیغانلاریکزدان کوموش علی
بوری اوغلو، آق مراد اوراز اوغلو، قاراجا بورون اوغلو، موللا پیردی
کهربابا اوغلو، سید مراد اووه زبای (عوض بای) اوغلو، خوجا کیلدی
خوجا مراد اوغلو، قاقاجان، به پی، به کی (به ککی) امیر حاجی اوغول-
لاری، آیتاقوفنگ اورونباساری نظروفنی، اولاردان باشقادا سزنگ
تانیماغانلاریکزدان میگلهرچه آداملارنی اوپوندهن، مانلدان آیریپ سور-
گون قیلیب اولارغا سولوفکی ده وه بیر توله لر (بودواللار) آستندا
مسکن باغیشلاندى.

بو سورگون بولغانلاردان نظر اوغلو، کهربابا اوغلو، ایشان اوغلو
وفات ایتب، ملت شاعری قاراجا بورون اوغلو ده لی بولوب قالدی.

دهقان وه چاروا خلقینک احوالاری بولسا، او هم شوندان عبارت-
در، که اولارغا به جهریلیدی امکان خارچنده غاللا، سوت، یاغ پلانلاری
تابشوروب، بو پلانلارنی بتیره آلمانلارنی حکومتگه قارشى ایشله گنله ر
(تورکچیل، ملتچی) قاتارندا عیله ب، ماللارینی، غاللا لارینی وه او-
اسبابلارینی حجز ایتدیلهر وه اوزلهرینی یورتدان قووب یوباردیلار.

شو ظلملارغا چیدم کیتره آلماسدان ملت قوتولو مقصدی ایله ایرانغا،
آفغانستانغا، الغرض جای تاپقان بیرلهرینه ماللارینی وه کویسی بالا-چاقا-
لارینی دا تاشلاب قاجیب کیتمه کده در.

خدمتده بولغان تورکمن ایشچیلهری ده بو تورموشلارنی کوروب،
بو حکومتدهن خلقغا آزاد یاشاماقلق یتیشمه یه جه گینی، 1929 نچی ییلدان
به ریکی بولغان ایشلهرنی کوروب، کوبلهرینگ «بز یا گلش ایشله ریزینده
آواره بولغان ایکنمز» دیب جلوت یرلهرده نه بته کله رینی کوب ایشیتدک.

«قىزىل مستملگە»

تۈركىستان جەمھۇرىيەتلىرىنىڭ مەركەزلىرىدە بولۇپ، ئۆتكەن قىرغاق قىرغاق رولتايلارى تۈركىستاندا ملتچىلىك ئاقىمىنىڭ كۈچەيۈندۈن غادەتدە كەندەن كۈبەرەك بىخ ايتىدەلەر. ھەلە اوزىكىستان قىرغاق كاتىبى اكمل اكرام ۋە اورتا آسيا بيوروسى كاتىبى ئەرمەنى شادونىس خارجدە كى تۈركىستان ملت-چىلەرى، «ياش تۈركىستان» ايلەدە تارتىشماقچى بولدىلار. ھەر ايكىسى دە ساۋىت روسىيەسىنىڭ تۈركىستانداغى سىياسىتى اۋستىدە تۈركىستان خەلقىنىڭ مىلى مەنەقى باقىمىدان يۈرۈتدەنمىز تەنقىدلەرنى. بوشقا چىقارىشقا اورونۇپ كۈردىلەر.

بىز ساۋىت سىياسىتىنىڭ مۇققىت ۋە يا مۇققىتسىزلىكىدەن بىخ ايتىدەنمىز. زامان يالغىز پلان رىقملارنىڭ، رىسمى استاتىستىقلار، پانائالارغا كۈرە بەجە-رىلىپ بەجەرىلمەدەيگىنى كە اۋىلايمىز. بىر طرفدان پاختا پلاننىڭ آشىقچا-سى ايلە بەجەرىلگەنلىكىنى، ساۋىتلەر اتفاقىنىڭ يات مەملىكتەردەن كىت-ىلگەن پاختا اغىرلىغان قوتولغانلىغىنى، ايكىچى طرفداندا ساۋىت چكۈ-مىنىڭ آمىرقادا قىرغاق پاختا آلىش اوچون تىلەب يورغانلىغىنى دا كۈرەمىز. بىز پاختاچىلىقنىڭ مۇققىتلى، مۇققىتسىز چىققانلىغىنى سۈيلەر كەن اۋىڭ حەقىقىي اقتصادى كۈرۈشۈدەن غرض ايتدىكى مەنظرەسىنى دە اۋىلايمىز. خواجه نصر-الدەن افدىنىڭ يۈمۈرۈ تىجارەتتە اوزىدەن باشقا، آدم اقتصادى مۇققىت دىيە آلمىدەر... بىز صناعتلاندەرىش سىياسىتىدە مۇققىت دىر كەن يالغىز بۈيۈك، كۈز قاماشترارلق بىنالارنى، آمىرقا ۋە اورۇبادان كىتەرىلىپ، تولدورۇلۇپ قۇيولغان ماكىنەلەرنى ختى اۋىلارنىڭ شاق-شوق خرىكتلەرنى، اىڭ كۈب بىز اۋىڭ نىجەسىنى اۋىلايمىز. مەملىكتە ھەر طرف اىلىكەرىقەلەندىر-ىلىپ، نەفت استىحصالانى يىلدان يىلغا آرتىپ بارغانى حالدا ساۋىتلەر مەملىكىتىڭ تولۇپاقلارنىدا الامپالار اوچون بەترولدا تاپىلمىغانلىغىنى، كۈ-مۈر، آغاچ صنەى يىلدان يىلغا كۈچەيگەنى حالدا ھىچ يولماغاندا مەكتەب، ادارە كىبى رىسمى مۇسسەلەرنى اىستىتارلق اۋتون-كومور تاپىلمىغانلىغىنى اۋىد-

استقلال قومىتەسىنىڭ باشقارۇ ايشلەرىگە جەدا قاتناشا باشلاغان ايدى. «ياگا مىلى يول» مەجموعەسىنىڭ اڭ فەل مەحررى ايدى. عىاض بىك اوزاق شىرققا سىاحت اىتە كىتكەندەن بەرلى «ياگا مىلى يول» نىڭ بوتون ايشلەرى سەادت خانمە اۋىڭ بۈيىغا، آرتىلغان ايدى. اۋىڭ بو ۋىظىفەنى نە قادار مەھارتلە بەجەرىپ كىلگەنى بارچامزنىڭ كۈز آلدەندەر.

شاشىلنچە يازىلغان بو قىسقا مەقالەدە عارف كرىمى ۋە اۋىڭ مىلى خرىكتىز يولندا كۈرسەتكەن خەمتلەرى خەندە تولۇق مەلومات بىرىپ اۋتۇشۈدەن عاجىزم.

ايشلەرىمىزنىڭ بو كۈنگى خالدا عارفنىڭ آرمىزان كىتىشى، اىستەر ايدىل-اۋرال جەھەتتە بولسۇن، اىستەر بىز تۈركىستانلىلار آراسىدا، غومۇمىتە بىرىڭ تۈرك بىرلىكى غايەمىز يولندا چالىشۇچىلار يۈرە كەندە كۈب اغىر ۋە قىنارلق تائىر قالدەراچاق.

اوزاق شىرقدا، ياپونىيەنىڭ پاتىختى توكىودا عبدالحى قوربانلى ۋە عبدالرشىد قاضى آتالغان نامۇسسۇزلەرنىڭ عىاض بىك گە قارشى قىلغان خولىغانلىقلىرى مەناسىتە «ياگا مىلى يول» نىڭ سۈگىچى سائىدا («عثمان» امضاسىلە) يازغان مەقالەسىنى عارف تۈبەندە كى جەملەلەرلە تىرمىشدى:

«... ياشىمىدان بەرلى قولمىدان كىلگەن قادار مىلى ايشلەرىمىزگە خەمت اىتەپ يۈرگەن ۋە بو يولدا پادشاھ خەكومتى زىنداننىڭ آچىسىنى ھەم بولشەۋىك زىنداننىڭ غىزىنى كۈرگەن، بو يوللارنى يازۇچى مەندە، بوتون مىلى ايمانلى ايلەشلەرىمىزگە قوشۇلۇپ، سىزگە نەرت اىتەمىن ۋە مىلى يولباشچىمىزنى روس باتدىتلىرى بىرلە تاتار خولىغانلارنىڭ ھەجۈمىدەن اۋزەلەرنىڭ جان ۋە تەنلەرىلە ساقلاب قالغان افدى ۋە بىكەرەك دە خانم، تۇتاشلارنىڭ مىلى تۈيغۇلارنىڭ قونى، صافلىغى آلدەندا باش اىگەمىن.» مەنە بو ايمانلى ۋە خىراتلى سۈزلەرنى يازغان عارف آرتق آرا-مىزدان كىتمىشدر!

مىلى ايمانلى، صاف يۈرە كلى دوستىمىز عارفنىڭ رۈحى آلدەندا باش اىگىپ، تۈركىستانلىلار نامىدان «جانى جەندە بولسۇن» دىمىز.

«ياش تۈركىستان».

لایمز. ساویت تیری، آیاق کیمی صنایعی ییلدان ییلغا کوچیب، استحصالی میلیاردارغا چیققانی حالدا اهلینگک یالان آیاق یورغانلیغینی، توقوما-خیلق فابریقالاری گولله گن بر وقته اهلینگک کیم حتی اولو کله رینی کوموش اوچون کفن ناپالماغانلیغینی اوایلایمز. قیشلاق خوجالینی ییلدان ییلغا اوسوب بارغانی حالدا ایسکیده بوتون آوروپانگ غه لله آمباری سانالغان بو کونگی ساویتلر اولکەسی خلقینگ آچلق ایچنده بولغانلیغینی، نهایت تورکستانداغی موفقییتی سوبله ر ایکه ن قازاغستان فرقه سینگ 15 ییلق فعالیتی وه اونگ فجع نتیجه سی حقنده فرقه مرکزی طرفدان پیرلگن قرازداغی اعترافلارنی، نهایت قرغزستان ساویت حکومتی باشلوغی یوسف عبدالرحمن اوغلی ننگ خاطره دفتربنی اوایلایمز.

ایمدی بو وضعیت قارشیندا شادونس تورکستاندا ساویت سیاستی آرقاسندا توغولغان، آچلق، سفالت، ذلت وه قیرغینی یاشیرماق ایسته سه کوب یا گلشادر. او، آرتیق یاشیریب بولا تورغان درجه نی کوبده ن کیچیب کیتکن. فرقه کاتبی اکمل اکرام اوغلی اوزیکستاندا قورولغان بر نیچه صنایعی مؤسسە ننگ اسمینی، اونلار حقنده بر قانچا رقملا ر کیترب «مه نه بو رقملا ر اوزیکستاندان هایدالغان مهاجر ملتجی عکس الانقلاب-چیلارغا، اولارنگ همه نه رسه اوزیکستاندان تاشقاریدا قیلینادی، اوز-یکستاندا هیچ نه رسه قیلنمایدی، دیب قیلغان تهمتلیریگه، اولارنگ «قیزیل مستملکه» دیب قیلغان بهتانلارینا جواب پیره دی» دیدر. بز بو یازودا مه نه شو «قیزیل مستملکه» مسئله سی اوستنده بر آز توروب نیچین «قیزیل مستملکه» دیدیگم زنی ایضاح ایتمه کچی مز.

اولا تورکستان ملتچیلری هیچ بر وقت اکمل ننگ سانادینی وه سانامادینی مؤسسە لرنگ هیچ برینی انکار ایتمه دیلر. فقط تورکستان ملتچیسینی هدر قایسی بر مؤسسە ننگ یالغز بارلیغی، یوقلوغی توشوندیر-مه یدر. اونی یالغز بارلقدا قباعتلاندریا آلمایدر. اونی بر مؤسسە ننگ بار-لغندان زیاده اونگ تاشیدینی قاراقتەر، آرقاسندان اورناغا چیقماقدا بولغان خادنه وه نتیجه لهر، نهایت مؤسسە ننگ قاندای مقصد وه کیمنگ

منفعتینه خدمت ایتمه کده بولغانلیغی علاقه لاندیرادر.

بز تا چارلق روسیه سی زمانندان ایشله ب قالدیریلغان «تورک-سیب» یولی پلانینی ساویت حکومتی طرفدان ایشکه آشیریلغانلیغینی انکار ایتمه-یمز. فقط بونگله برابر ساویت حکومتینگ او قارا وصیتنگ ایکچی قسیمینی اونوتماغانلیغینی دا کورمه سده ن اوتالمایمز. ساویت حکومتینگ مهاجرت سیاستی پلانلاری وه بو پلان بویونچه 1941 نجی ییلی «تورک-سیب» اطرافی اهلایسینگک آلاجاغی شکل مسئله سی عیسی اوغلی اوراز، اکرام اوغلی اکمل لهر اوچون ده یاشیرین بولماسا کیره ک. بز «تورک-سیب» یولینا ایمه س، بو یول ایله باغلانغان مه نه شو منحوس روسلق، یورتمزنی روسلاشترما سیاستنه قارشیدرمز. بو منحوس سیاستنی ییله تورغان وه اونگ فجع نتیجه سینی کورده تورغان تورکستانلی قومونست یوقمو دیرسگز؟ طبعی بار. بز اونی جوده یاخشی ییله مز. او ییلدیکی، کوردیکی حالدا سوبیلی آلمایدر. سوبیله مه سلکی کیره ک. چونکه قیزیل موسقواشوندای امر ایته در. او حقسز، حقوقسز بر قولدر. مه نه شونگ اوچون بز «تور-کستان بر قیزیل مستملکه» دیمز. بز بو قیزیل مستملکه مسئله سینی سوبیله ر ایکه ن په نه کوب نقطه لارنی توشونه مز. اکرام اوغلی بر قانچا فابریق، زاوودلارنی ساناب چیقادر. فقط او فابریقلاردا ایشله وچیلهرنگ کیملهر ایکه نکی حقنده آغزدا آچمایدر. فابریق بناسی سالب بیتمه سده ن اول او پیرده ایشله په جه ک ایشچینگ ده کیتربل قویولغانلیغینی دا بز جوده یاخشی ییله مز. ایستهر فرغانه ده سالنغان بر گنه توقوما فابریقاسی، ایستهرده تور-کستان دهقایننگ ماگلای تیری ایله یتشکن پاختا سایه سنده په گیده ن تورغوزولغان ساویت روسیه فابریقالاری ماللاری تورکستان کاسپینگک دزگانه ی تور دورمش. اوچاغینی حتی قارا چراغینی سوندورمشدر. بونی اکرام اوغلی بزده ن یاخشیراق بیلسه کیره ک. ایمدی شو خانه ویران ایتیلگن تورکستان کاسبلهرنده ن قانچاسی شو اکمل ننگ غرورله بحث ایتدیکی فابریقاغا یرله شه بیلمشدر. یوز، میگ تورلو بلا ایله فابریق وه باشقا صنایعی مؤسسە لهر که یرله شه بیلمش تورکستانلیلارنگ باشنه کیتر-

یلمه کیده بولغان حیثیتشکن فلاکتله رده نده بزنی خپرسز دیب او یلاماسین .
اکمل سانادینی وه سانامادینی صناعی مؤسسله رنی برهه برهه آلپ
تیکشیرسه یدی ، اونلارننگ ایزیلگه ن ، ایزیلمه کیده بولغان تورکستان خلقی
منافعنی می یوقسا قیزیل روسیه نك دولت سرمایه دارلیغی منافعنی می کوزه .
توب قورولغانلیغنی البته کورگه ن بولور ایدی . بوتون ایشچیسو روسیه نده
کیتریلیب یورتمزغا تولدورولماقدا بولغان روس مهاجرنده ن عبارت ،
روسیه ننگ پاختا سیاستنه خدمتله خلقیمزنگ آچلیغنه ، سفالته سبب بولا .
تورغان «صنعی گونگ» فابریقاسندان بوکون تورکستان خلقی اوچون
نیمه کوتوله یلیز ؟

«اورتا آسیا جمهوریتلری وه قازاغستاننگ باش وظیفه سی شورالار
اتفاقینی خام مال جهتندن قاپیتالیست مملکتلری تأثیرندن قوتلارپشدر .»
«اورتا آسیا شورالار اتفاقینگ پاختا بازیسدر» دیگه ن سوزلرنگ بزنگ
اویلاب چیقارغان نهرسه لریمز بولماغانلیغنی اکمل ده جوده یاخشی یله در .
تورکستاندا ساویت روسیه حکمرانلیغی دورنده ن بر نیچه ییل آرقاغا کیتسه
اکمل چارلق روسیه سی مینستری قریوشاینی اوچرانا در . مه نه شومینستری
«تورکستانی روسیه ننگ پاختا پلاتاژی» دیب آناغان ایدی . حتی انقلابنگ
عرفه سینده گنه گه نهرال قورویاتکین یه نه شو پاختا اوچون تورکستانی
«روسیه تاجینگ قیمتلی بر برلیاتی» دیگه ن وه بونگ اوچون او زمان
«سارت» دیب آنادیقلا ری خلقمزنی ماقتاغان دا ایدی . چارلق روسیه سی
زماندا تورکستاننگ مستملکه بولغانلغندا وه او مستملکه سیاستنگ نشانه .
لرنده ن بریسینگ شو پاختا چیلقد کورولگه نلگینی سویله شده اکمل وه
فرقه یولداشلارینگ دا بزیمله بر فکرده بولغانلقلارینی تخمین ایتهمز .
چونکه اکمل ننگ کوب گنه یاقین فرقه یولداشلاری طرفدان بو حقد
یازیلغان اثر وه یازولار بزنگ قولیمزدا در . (زه لکینه ننگ اثرینی ایسله تب
اوتهمز) . ایمدی ایسه شرائط کوب گنه اوزگهرمشدر . فقط بو اوزگهریش
بوتولله ی پاختا علیهنه در . ایستهر عمومی خوجالق وه یا دهقان خوجالیغی
باقیمندان ، ایستهرده بازار نقطه نظرندن پاختانگ وضعیتنی انقلابا قادار .

غی دورده ن کوب یامانرا قدر . (بو نقطه لارنی حرفی-حرفه اکمل ننگ
قولی آستندا ایشله وچی پاختا متخصصه رینگ بیر گنه حکمله ری ، یازغان
اثرلری یوزه سیدن سویله ب اوتورامز .) بونگله برابر تورکستان دهقانی
پاختا ایکنه لی ، پاختا ایکیشکه مجبور . چونکه قیزیل موسقوا شوندا ی
طلب ایتهدر . تورکستان خلقی ، دهقانی نقطه نظرندن روسیه ننگ قیزیلی-
دا ، آقی دا ، قاراسی دا خلاصه باریسی بردر . داها ، آغیر ، داها غیر موافق
شرائط ایچنده ایشله ب ، اوزی آچ قالب قیزیل روسیه نی پاختا ایله تأمین
ایتب اوتوروشنی باشقا رنگلی بر روسیه نی تأمین ایتشده ن باشقاچا بولغانه
لیغینی ، باشقا بر معنا افاده ایتکه نینی ، انصافینی ، ملی به نلگینی ، آناسینگ
بیر گنه حلال سوتینی اونونماغان هیچ بر تورکستانی سویلی آلمایدر .
مه نه بز شونگ اوچون «قیزیل مستملکه» دن بحث ایتهمز . خلقی اوز
منفعتی علیهنه ایشله تیلیب استنمار ایتلگه ن بر اولکه گه اکمل ننگ «پنمبر» ی
قارل مارقس دا مستملکه دیگه ن . قارل مارقسنگ مستملکه دیب قبول
ایتدیکی مملکتلرنگ هیچ بریسنده بو کونکی تورکستان خلقینگ یاشاب
تورغان فجاعت کورولمه گنه . قایسی بر مستملکه چی مملکت قولی آستندا
زورلاب توتدیغی بر خلقنی شونی ایسته دیگم کبی ایشله ب بیرمه سه نکه سنی
آچ قالدیرامه ن ، آچلقدان قیرامه ن ، دیگه ن تهدید آستندا استنمار ایتمشدر .
بونی یاغز «مظلوم مستملکه خلقلارینگ خلاصکاری» ماسقاسینی تاقینغان
قیزیل روس مستملکه چیلهری ایشله مه کده لهر . مه نه شونگ اوچون ده بز
اوزیکستان دا داخل بولغان حالدا بوتون تورکستان «قیزیل مستملکه در»
دیمز .

«بین الملل ساویت بویون باغی» وه ساویت چوچقلاری

„Интернациональный советский галстук
и советские свиньи в Туркестане“

«بویون باغ» آروپا کییمیگه عائد بر نهرسه در . بو بیرده بحث
ایتلمه کچی بولغان بو «بویون باغ» ایمه سن ، «سیاسی بویون باغ» در .

«سیاسی بویون باغ» دا بولورمو؟ دیوچیلار بولسا لطفاً توبه نده گیلهرنی دقتله او قوسونلار.

بورونغوروسیه ده «استالیپین بویون باغی» («стольпинский галстух»)، دیگه ن بر افاده بار ایدی، که بو چار دورینگ اُک متعصب باش مینستری استالیپین نیک حکم سوردیگی قیسقا مدت (1906-1911) ایچنده روسیه ده کوب کیشیلهر نیک آسیب اولدورولگه نلکلهرینده ن کیلیب چیقمشدی. بر کیشیگه «استالیپین بویون باغی» تاقیلدی دیمهک، او کیشینگ آسیلیب اولدورولگه نلگینی بیلدیرمه کدی...

زمان اوزگهریلدی. استالیپین ره ژیمی ابدی تاریخگه قاریشدی. فقط «استالیپین بویون باغی» تعبیری یه نه قالمشدر. طبیعی زمانتگ طلبی وه روس پروله تاریات دیکتاتوراسینگ یاراتدینی شرائطنا موافق بو «استالیپین بویون باغی» رنگیشی اوزگه رتوب، قارادان قیزیلغا بویانوب، «بین الملل ساویت بویون باغی» غا، نه یله نمشدر. بو «بویون باغ» نی قوللا- نیش ساحه سیله یوللاری دا اوزگه رتیریلگه ن: «بین الملل ساویت بویون باغی» آرتق تور کلک وه تور کستاندا تورک تیلی بونیغا، باغلانا تورغان بولدی.

مجموعه مزنگ بو ساندا بر پارچاسی کیتریلمه کده بولغان بر تور- کستانلی مکتوبنده تور کستاندان سولوفکی گه سورگون قیلغانلار آرا- سندا بوری اوغلی کوموش علی نیک اسمینی اوچرانا مز. بو کوموش علی نیک ساویت حکومتیگه قارشى ایشله گه ن «جنایتی» او قادار آغیر وه روس پروله تاریاتی دیکتاتوراسی اوچون او قادار قورقونچلودر، که اونکهن تور کمه نستان 6 نچی قورولتایندا اوندان بحث ایتمه گه ن برده «مسؤل فرقه اعضاسی» قالمادی. آینقسا فرقه باش کاتبی بو بوق ایله ایکنچی کاتبی ویلیک اوغلی چاری کوموش علی نیک ساویت حکومتی طرفندان تور کستاندا تطبیق ایلیب کیلگه ن ملی سیاستگه قارشى یورغوزغان «خیانت» وه قارشیلقلاری حقنده آیریجا توختاب اوندیلهر.

ویلیک اوغلی چاری نیک دیدیگینچه: «بوری اوغلی کوموش علی تور کمه ن تیلنده ن ههر تورلو یوللارله خلق کتله سیگه تانیلیب، عمومیله شیب قالغان «پالتو» (пальто)، «غالستوخ» (галстух)، کبی بین الملل سوزلهرنی چیقاریب، اولارنگ اورنیغا «اوست کییم»، «بویون باغ» کبی تور کمه نلهر- گه هیچ ایشیلمه گه ن، تورک قولاغیغا یابانچی سوزلهرنی قوللانماقچی بولغان...»

ویلیک اوغلی چاری سوزنده دوام ایته رهک: «بز تیل وه علمی آناما ساحه لارندا یرلی (تورک) ملتجیلگینگ قوراللانوب، خلق کتله سیگه آکلاشیلا تورغان بین الملل آناما لارنی چیقاریب قویوب، او (یرلی) تیلنی آکلاما تیرغان تور کچیلک (پاتتور کیستلک) آناما وه سوزلهر ایله بولغاو- چیلارغا قارشى کوره شمه لیمز...» («تور کمه نسکایه ایسکرا» 21. I. 1934). دیمهک «پالتو»، «غالستوخ» کبی اصلنده روس سوزلهری بولمای روسلا- شغان سوزلهر تور کستان تور کلهری اوچون آکلاشیلارلق وه تورک تیلینی بایلتارلق سوزلهر بولوب تانیلادردا «اوست کییم»، «بویون باغ» دیک تورک سوزلهری «تور کستان تورک کتله سیگه هیچ آکلاشیلما تیرغان، تورک تیلینی بوزا تورغان وه بولغا تیرغان سوزلهر» قاناریغا کیر گیزیله در.

«بویون باغ» نیک «پاتتور کیستلک» رنگینی آلیب، موسقوا بولشه- ویکلهرینی حدده ن تاشقاری قورقوتقانینگ سببی، بو سوزنگ آنادولو تور کچه سنده ده قوللانیلا تورغانلغی بولسا کیرهک.

شونکچوندر، که بز استالیپین نیک «قارا بویون باغی» ساویتله شیب، قیزیلغا بویانوب «تور کلک وه تور کستاندا تورک تیلی بونیغا باغلاندى» دیه یله مز وه بوندای دیشگه حقلیمز.

*

تورک تیلی بونیغا آیلغان «بین الملل ساویت بویون باغی» تور کستا- ندا روس پروله تاریات دیکتاتوراسینگ «ملی حرث» ساحه سنداغی اُک

آلغاندان سوڭ يوزە گە چىقاريلغان «قولخوز» حرىكى تىجەسندە- اووقتى،
«آحماقلىق» آرتق دولت قازانچى، «توركىستان مىلى اقتصاد» يوتوغى»
تايىلىپ، قوۋانچىلار، كولىگولەر ايله قارشىلانماقدادر...

محررلەر يىمزدەن دوققور طاھر بىك «پاش توركىستان» نىڭ اوشبو
سانداغى بىر مقاله سىندە توركىستاننى نىچىن ساويت روسىيە سىنىڭ «قىزىل
مستىلكەسى» دىب آتايورغانلىغىمىزنى آڭلاتوب توروبدر. توركىستان تورك-
لەرىنىڭ «مىلى بەنلىگىنى» نى («بويون باغ» ايله «چوچقارلار» نى ايسلە-
گرلەر) ساويت روسىيەسى عموماً روسلق منفعەتە قوربان قىلىپ تورغان بىر
سىاست مستىلكە سىاستى دىب گەنە آتالور. چونكە لەنين ايله استالين نىڭ دە
دېدىكىلەرچە «بىر مىلتىك مىلى حرىتى، مىلى اقتصادى منفعەتى باشقا، كوچلو
بىر دولتىنىڭ فائىدەسى اوچون قوربان ايتلسە اوڭا، مستىلكە چىلىك» دىيەلەدر.
دىمەك لەنين-استالين نىڭ بوتون دىنجا، معلوم نظرىيەلەرگە كورەدە توركىستان
ساويت روسىيەسىنىڭ بىر مستىلكە سىيدر. شونىڭچوندر، كە تورك كلك، تورك
ئىلى، تورك مىلى حرىتى بويىغا «ساويت بويون باغى» آينىلماقدا؛ شونىڭ
چوندر، كە توركىستان توركلەرى روس پىرولە تارىيات دىكتاتوراسىنى قانىقتىر-
ماق اوچون چوچقا باقىشقا مجبوردرلەر...

Handwritten signature

روستىيە مهاجرت سىياستىنە بىر قوش باقىشى

شەرقىي آوروپانى اورگەنمەك مقصدىلە آلمانىدا «شەرقىي آوروپا» نامىدا
بويوك بىر جىمىت ايله پروسىيانىڭ بىضى دارالفونلارى ياندا يەنە بو نامدا
اىنستىتوتلەر قورولغان. آلمان دولتىنىڭ وە تورلو آلمان ضنايع دائىرەلەرىنىڭ
مادى يازدەمىلە قورولوب، بىلىمنىڭ تورلو تارماقلارىدا تىشىب، اوز
سناخەلاردا شەرت قازانغان آلمان بىلگىچلەرىنىڭ زەھىرلىگىلە ايشلەب تور-
غان بو جىمىت وە اىنستىتوتلەر اوز عەدەلەرىنە يوكلەپ تىلگەن وظىفەلەرنى

بويوك يوتوغى بولسا، بو دىكتاتورانىڭ توركىستان «مىلى-اقتصاد» سناخە-
سنداغى يوتوقلارىدا بوندان «يامان» ايمەسدر. توركىستانداغى «مىلى
اقتصاد» يوتوقلارنى بىر سوڭمى مىلى قومونىست فرقه قورولتايلىرى
مىضبەلارنىدا اورگەنگەن ايدىك («پاش توركىستان» نىڭ 52-نچى سانىغا
باقىلسىن). ايمدى يەنە شو يوتوقلار توغروسىدا اوزىك قومونىست فرقه-
سى مەركىزى قومىتەسى باش كاتىپى اكرام اوغلى اكمل تاشكىندە توپلانغان
زراعتچىلار قورولتايندا تاغىن بىر دفعە پارلاق بىر نطق سويەلەگەن. سوزنى
اكمل نىڭ اوزىگە اوتكوزەپلىك: «جلال قودوق رايونىدا، صوفى قىشلاق،
نام بىر اوزىك قولخوزىدا مەن اوتوزتەچە چوچقا كوردىم. بىر كەمىر قول-
خوزچى خاتوندىن سورادىم: سىز لەر چوچقا گوشتى يە باشلادىڭىز لارمى؟
— خدا ساقلاسىن... بىر چوچقا گوشتى يىمەيمىز...

— بولماسا نىمە اوچون بونچا چوچقا باقىڭىز؟

— بونچى حكومتىكە بىرەمىز؛ بىر چوچقالارنى گوشت سايغى حسايىغا

تابشىرامىز...

(«قىزىل اوزىكىستان» 23. II. 34 «پراودا ووستوكا» 24. II. 34)

تىگەلە وچىلەر اكمل نىڭ نطقىنى كوب كولىگولەر ايله قارشىلانلار.
اكمل باترىنىڭ اوزىدە شادلانپ كولىگەن. لاکىن چوچقا، باقىشقا مجبور
بولغان اوزىك كەمپىرى ايله قىشلاقلاردا چوچقالار قورسوللاپ يورگان
توركىستان توركلەرىدە كولىب يورانلارمى؟

سايغىنى تولىش اوچون چارەسزلىقدان چوچقا، باقىشقا مجبور بولغان
توركىستان توركلەرىنىڭ شو حكومتدەن، اونىڭ مىلى اقتصاد وە سىياستىدەن
مىنون ايكەنلىكلەرىنى كىم سويلى آلور؟

استالين بىر وقتلار مىلى ايشلەر قومىسارى ايتكەن توركىستان قازاق
توركلەرىدەن دولت سايغى اوچون چوچقا طلب ايتكەن بولشەويك مامور-
لەرىنى كايىپ، «قازاقلار مىسلمان بولغانلىقلارنىڭ چوچقا آسرامايدىلار.
بونى اونوتماسلىق كىرەك. اولاردان چوچقا طلب ايتش آحماقلىق» دىگەن
ايدى. حالبو كە ساويت دىكتاتوراسىنىڭ باشىغا استالين نىڭ اوزى اوتوروب

هر جهتدن لایقيله بهجهره بیلهرلك وضعیتده درلهر. كونده لك، هافالق، آیلق نشریاتغا ایگه درلهر. بوندان باشقا بو جمعیت وه اینستیتوتلهر شرقی آوروپا مملکتلهرینگی، اینقسا روسیه نگی تاریخی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی وه ادبی تورموشینه عائد تیز-تیز قیمتلی اثرلهر چیقاریب تورادر-لار. بو نشریات آراسندا روسیه نگی قریم، ایدیل-اورال، شمالی قافقاسیا، آذربایجان وه تورکستان کبی تورک اولکه لهرنده یوروتوب کیلگن مستملکه سیاستندن معلومات یروچی پهك مهم اثرلهرده بار. بوندان بر نیچه آی ایلگهری بره سلواداغی شرقی آوروپا اینستیتوتی طرفندان چیقاریلغان «ساویت اتحادنده کی قولونیزاسیونتی اورگه نیش»

„Studien zur Kolonisation in der Sovetunion“

ناملی کتابدا بورونغو وه ایمدیگی روسیه نگی اوز مستملکه لهرنده یورو-تدیغی مهاجرت سیاستینی اورگه نمهك اوچون کوب مهم بر اثردر. 127 صحیفه لك بو آلمانچا اثر Gerhard von Mende طرفندان یازیلیب، „Verlag Priebatsch's Buchhandlung, Breslau“ ده باسیلیب چیقمشدر. مؤلف بو اثرینی یازارکن روس منبعلارندان، بره سلاو شرقی آوروپا اینستیتوتی مانهریالاریلله یملاردان بهری روسیه حقتده نشر ایتدیگی اثرلهریله شهرت قازانغان پروفه سور دوكتور اوتو آوهاگن نگی خصوصی مانهر-یالاردان استفاده ایتمشدر.

سیستماتیک یازیلغان بو اثرنگ برنچی بابندا: روسیه نگی جهان سوغوشندان بورونغو مهاجرت سیاستینگ آنا خطلارندان، II نچی بابندا: سوغوش چاغی، حربی قومونیزم وه «نهپ» دورنده کی مهاجرتندن، III نچی بابندا: ایچکی روسیه نگی زراعی تورموشی وه موثیق (روس قیشلاقی) لارنی مهاجرتگه اوندهش، IV نچی بابندا: روسیه نگی چیت اولکه لهرنده کی مهاجرت شرایطی امکاتندن، V نچی بابندا: روسیه دولتینگ اوز مهاجرت پلانینی ایشکه آشیرماق اوچون قوردیغی تشکیلا-ندان، مهاجرتنگ مالی جهتلهریله ایچکی روسیه دان چیت اولکه لهرگه مهاجرتنی قولایلاشترماق یولندا دولتنگ کوردیگی تدبیر وه چاره لهردهن،

V نچی بابندا ایسه روس مهاجرت سیاستینگ بیش ییلق پلان دورنده فاندای توس وه قاراقتر تاشیدینغندان بحث ایتلمشدر.

روسیه نگی مهاجرت سیاستنه اُك کوب معروض فالغان بیرلهرنگ باشدا ایدیل بویلاری، سوگرا قریم، شمالی قافقاسیا، اوندان سوگرا تورکستاننگ قوستانای وه آق مولا ولایتلهری بولغانغی بو آلمانچا اثرده کی رقملاردان آپ آچیق کورونوب توروبدر.

اثرینگ 9 نچی بیتنده مؤلف روس منبعلارینا سویکه نوب توبه نده-گیلهرنی یازادر:

«ایچکی روسیه قیشلاقیلارینگ روس دولتینگ چیت ولایتلهریگه طرف عصری مهاجرت شکلنده کی کوچلو آقینی 19 نچی عصرده باشلا-نمشدر. بو مهاجرتنگ اصل سببی بیر، توپراققا بولغان آچلق ایدی. روسیه ده 1861 نچی ییلی قوللوقنگ یوقایتیلیشی (یعنی بو کونگی ایچکی روسیه ده جاری روس قیشلاقیلارینی قول صقتنده آلیش-ساتیش عادتینگ اورتادان قالدیریلیشی) ایلك دفعه اولاراق روس قیشلاقیلارینگ اطرافه آقماسی اوچون تولوق یول آچدی. اوتکن عصرنگ 80 نچی ییلغاچا مهاجرلهرنگ مقصدی وولغا ولایتی ایله شمالی قافقاس چوللهری ایدی، که بو بیرلهر مهاجرلهرنگ یوزده 80 ینی آلماقدا ایدی. فقط بو ولایتلهرنی نسبتاً تولدورغان مهاجر آقینی بارا-بارا مجراسینی تیکیشتریب، اورالنی آشیب، سبیریاغا، قیرغیز دالالارینا، تورکستانغا وه اوزاق شرققا طرف آقا باشلامشدر. سبیریا، 1880 نچی ییلغا قادار مهاجرلهر اوچاغندان زیاده مجرملهر (Sträflinge) اوچون بر سورگون پیری بولوب کیلگن ایدی. 1801 دن 1880 نچی ییلغا قادار سبیریاغا باریسی 670 000 بولغان مجرم وه سیاسی محبوسگه قارشی یالغز 398 000 مهاجر قیشلاقی کیلتریلگن ایدی. متعاقب سنه لهرده سورگون قیلنغانلارنگ ساناغی مهاجرلهرنگه قاراغاندا برآز آزایمشدر. 1901 ایله 1910 نچی ییلار آراسندا 2257 000 مهاجرگه قارشی آنجاق 25 000 سورگون کورونه-

در. سیریا 1896 نچی یلداڭ اعتباراً بر «دهشت اولکەسی» حالندان چیقیب، بر «ارض موعود» گە ئەیلەندی» دیدر.

«مهاجرتنگ اصل سببی ییر، توپراقغا بولغان آچلق ایدی» دیگەن ادعا اوستنده بر آز توختاب اوتەمەك وه «روس مهاجرت سیاستینی قاندای سببلەر توغوردی؟» دیگەن سوراقغا توغرو جواب ییریب کچمەك کیرهك. معلوم، که روس موژیکلەری «ییرگە سوساب»، «پومەشچیک» آنالغان ییر ایگەلەریگە قارشی عصرلار بوپونچا عصیانلار قیلغانلار. روس مونارخیاسی حد ذاتە «آق سویه کلەر» رەژیمی ایدی. چار برنچی نیقولای اوزینی «روسەنگ برنچی پومەشچیک» دیب آناغان ایدی. بو- تون روسیە دولتی 130 میگ آق سویه کنگ حاکمیتی آستندا ایدی. بونلار روس چارلغی تختە صداقتلە خدمت ایتەردیلەر. روس چاری دا اولارنگ منفعیتینی، باشلیجا ییرلەرنی قوروماق مجبوریتندە ایدی. روسیە- دە کیگ ییرلەرگە ایگە بولغان روس آلپاوتلارینگ اوز اورمان، توقیلا- ریدان قیشلاقیلارنگ ییرگە توشوب یاتقان چوپلەرنی توپلاشلاریغارخت ایتەگەنلکەری بر طرفدا تورسون حتی اونلار قیشلاقیلارنگ سیغیر، بوزاولارینی اورماننگ بر چیتندەن هایداب اوتوشلەریگە هەم مساعده ایتەسلەر ایدی. موژیکلەر ییرسز لکەن تاووقلارینی دا باغلاب قویماق مجبوریتندە ایدیلەر. مەنە بوندای حاللار روس آلپاوتلاریغا، قارشی روس قیشلاقیلارینگ دوشمانلغینی کون ساین آرتدیردی. موژیکلەر آلپا- ووتلارنگ ییرلەریگە کوز تیکە باشلادیلار. بو حال مهاجرت سیاستینی چیقاردی. روس حکومتی بو مهاجرت سیاستیلە ایکی تورلو مقصدیغا بردەن ایریشمەك ایستەردی. برنچی آق سویه کلەرنگ ییرلەرنی اوز قوللارندا ساقلاب قالماق، ایکنچیسى روس آلپاوتلارینگ ییرلەریگە کوزلەرنی تیکیب یورگان قیشلاقیلارنی غیرى روس اولکەلەریگە ییرلەشتمەك صورتیلە اولارنی روس دولتینگ ساقچیسى قلیب قویماق ایدی. روسیە دولتی آینسا بزنگ تورکستاندا شو ایکنچی مقصدیغا تیزرەك ایریشمە کنی کوب ایستەر ایدی.

ایچکی روسیە آلمانلار بر نیچە دفعە یویوک بولغانی حالدا، اھالیسی تخمیناً 11/4 تاقیر آرتق ایدی. دیمەك ایچکی روسیە ییرگە بای ایدی. مهاجرت سیاستی روس قیشلاقیلاریغا ییر بولماغانلقدان ایمەس، بلکہ روس آلپاوتلارینگ ییرلەرنی موژیکلەرگە ییرمەسدەن موژیکلەرنی ایچکی روسیەدەن چیقاریب، غیرى روس اولکەلەریگە تارقایب، اولارنی روس دولتینگ ساقچیسى قلیب قویماق تیلەگەن کلیلب چیقمشدر. مهاجرت سیاستندەن کوتولگەن امیدلەرنک یوزدە یوز توغرو ایگەنلگینی بزگە انقلاب چاغنداغی حادثەلەر قانیقارلق درجەدە اثبات ایدی. انقلاب باشلاندىغی زمان ایچکی روسیە موژیکلەری آلپاوتلارغا قارشی باریشماز دوشمان بولوب چیقدیقلاری حالدا بزنگ تورکستانداغی عینی روس موژیکلەری چار حکومتینگ ییقیشینی اوزلەری اوچون اُك بویوک بختسزلق دیب یلدیلەر.

خلاصە روس مهاجرت سیاستینی ییرسزلك ایمەس، سیاسی مقصدلار توغور- مشدر. روسیە دولتینگ مهاجرت سیاستنە کورسەتدیگی مادی یاردمە حقدادا von Mende ننگ اثرندە کوب مەم وثیقەلارغا اوچرایمز. اثرنگ 15-16 نچی ییتلەرنە چار روسیەسینک مهاجرت اوچون 1896-1906 نچی ییللار ایچندە اورتا حسابلە 2,5-3 میلیون آلتون سوم صرف ایتگەنلگی، بو مقدارنگ 1907 نچی ییلی 13 میلیونغا چیقانلغی، 1912 نچی ییلی ایسە 26481000 سومغا کوتەریلگەنلگی کورسەتیلیب، یدی سودا وه تور- کستاننگ باشقا طرفلارندا، یەنيسە، ترانسبايقال وه اوزاق شرقدا مهاجر ییرلەشتمەك سیاسی جەتدەن مطلقاً لازم تایلغانلغندان بو مقصد اوچون یلگیلەنگەن قرەدیتدەن یارمیسینگ قایتاریلمايتورغان دولت یاردمە (untilgbare Staatshilfe) گە ئەیلەتیریلگەنلگی یەنە روس منبەلا- رینا استناداً سویلەنمە کەدەر.

1896 دەن 1914 گەچە آوروپا روسیەسندان بوتون روس آسیاسنە 3623000 مهاجر قیشلاقی ییرلەشتریلەمشدر (ص 19). بونلارنگ یاریمسندان کوبی (% 58,35 ی) اوقرانلار:

22,92% ی سول دنه پرددن

16,86% ی ساغ دنه پرددن

18,57% ی مرکزی قارا توپراق ولایتندن.

10,94% ی بیاض روسیه دهن

9,54% ی اورتا ایدیل دهن

(M. Krasil'nov, Stat. obzornie II, S. 90, 1928)

جهان محاربه سی مهاجرت موسمی (مارندان ایونغاچا) کیچکهن.

دهن سوک باشلانمشدی. اونگچون 1914 نچی یلی سبیریاغا 336 339 مهاجر باروب یرلشکهن. سوغوش چاغی آوروپا روسیه سندان اورال اوستندن اوتکهن مهاجرلرننگ سانئ توبه نده گیچه کورسه تیلهدر (ص 22):

1915 ده — 28 185 مهاجر

1916 ده — 9 209

1917 ده — 4 820

42 214 مهاجر در.

بونلارنگ 6 928 ی 1916 ده، 5 816 سی ایسه 1917 ده دیمک بو ایکی

ییل ایچنده مجموعی 12 744 مهاجر اوز آنا یورتیغا یعنی ایچکی روسیه غا قایتب کیتکهن.

سوغوش جبهه سنده گیلهر 1917 نچی ییلنگ سوگندا کیری قایتا باشلادیلار. بو عسکرلهر سوغوشغا بارماسدان اول، دولتنگ عسکری خدمتکهن آلتغانلار اوچون قبول ایتدیکی ملکیت حق قانونی بویونچا، اوزلهری اوچون سبیریاغا آیریلغان یرلهرگه باروب یرلشمهک ایسته دیلهر. بونلار قاتاریغا برده باشقا طلبکارلار قوشولوب، بو صورتله مهاجرت حرکتی 1918 نچی ییلنگ برنچی یارمیسندا کوب کوچه ییدی.

«مهاجرت اداره سینگ بریدیگی معلوماتغا قاراغاندا 1918 نچی ییل اوچون آیریلغان 280 000 پارچا (پای) یرگه ایگه بولماق وه اورونلا- شهاباق نیتله 500 000 گه یاقین مهاجر قید قیلنمشدی. بونلارنگ

200 000 ی یاخود 40% ی اوقراینادان

40 000 « « 8% « لیتوا همه بالطیقدان

5 000 « « 1% « وایخزل ولایتندن

5 000 « « 1% « قافقاسیادان

250 000 « « 50% « مرکزی ولایتندن ایدیلهدی، که

بو قید قیلنغان مهاجرلهرنگ 25% ی سبیریاغا، 21% ی اوزاق شرق ولایتلهرنده، 53,5% ی تورکستاندا (50,8% ی قازاغستاندا، 2,7% ی تورکستاننگ باشقا سمتلهرنده) یرلهر شتریلهمه لی ایدیلهر. فقط مهاجرلهر اوچون آیریلغان یرلهرنگ اشغال قیلنماغانلغی تا 1919 نچی ییلندایاق آشکار بولغان ایدی» (ص. 23).

بچونکه 1918/19 نچی ییللاردا روسیه ده یوز یرگهن ایچکی قاریشیلقلار روس مهاجرت سیاستینی عقامته اوچراتمشدی. یاش تورکستانلی

* * *

بولشه ویکلهرنگ تورکستاندا «مدنیت» ساحه سمداغی یو تو قارلاریندان

«یاش تورکستان» نگ ایسکی نومرولارینی یاپراقلاب قاراوچیلار تورکستان ساویت مطبوعاتی یتلهرندهن، رسمی ساویت ایشخیلهرینگ آغزندان آلیب کورسه تیلگهن تورلو رقملهرنی عیناً نقل ایتکه نمزنی، فقط اونگ یاندا اوز توشونچه، قناعتمزنی سویله ب کیتوتی ده اونوتماغانلیغمز- نی کوره جه کلهدر. عینی جنسدهن رقملهرنی ساویت حکومتینگ تور- کستانداغی مکتب وه معارف ایشلهرنده کی ادعالاری اوستنده ده کوب گنه کتیردیگ. ساویت حکومتی ییللاردان بهری تورکستان جمهوریتلهرینی بو- تون بالالاری مکتبگه تارتیلغان، مجبوری تعلیم ایشکهن آشیریلغان، حتی بوتون اهالیسی یوز فائض سوادلی بر مملکت حالغا کیتره جه گینی هر یلی عینی ییلنگ سوگندا بو مقصدنگ آلدن ایتیلگهن بولیشنی ادعا ایتیب کیلهدر. او جمله دهن اوتکهن ییلنگ باشندا بالخاصه قازاق وه تورکمن غازیتالاری بو ایکی جمهوریتنی 1933 نچی ییلنگ سوگندا شونداغی

مدنیته ائك آلداعى بر جمهوريت حالته كيلوونى ادعا ايتب باشلاريمزنى قاترغانلار ايدى. مهنه ايمدى 1933 نچى يىلنگ سوگندا ائك يوكسهك موقعلارنى اشغال ايتكهن كيشيلەر طرفندان بيريلگهن حسابلار قولمزدا تورادر. شو حسابلاردان توركستاندا معارف ايشلهرينگ حالينى كورسهته تورغان قسمى ايله قيسقاغنا بولسادا «ياش توركستان» اوغو-چيلارنى تاشترىب كيشمه كچى مز. شو قادارنى ده هه يتب كيشه يلك، كه قازا-غستانداغى معارف ايشلهرينگ حقيقى وضعيتى حقدنا توغرو بر تصور ايدىنمه مزگ. ياراغان بو معلومات، بر آزدقت ايله تيكشيرهك، ساويت استاتىستىقلارينگ توزوليشى، اونلارنگ نه درجه كه قدر شايدان اعتماد بولغانلقلارى حقدادا بر فكر آلماققا ياردهم ايتهرلك بر ماهيته در.

قازاغستان فرقه قوميتاسى باش كاتىبى، موسقوانگ سياسى و كىلى ميرزويان اوزينك 8 نچى قازاغستان فرقه قوفرانسه بيرگهن حسابندا بوتون اولكه ده 6473 برنچى باسقىچ مكنب، 480 ميگ اوغو-چيسى بارليغى، بو اوغوچيلاردان 200 ميگى قازاق بالالارى ايكه نىنى سويله يدىر. قوميسارلار شوراسى باشلوقى عيسى اوغلى اوراز ايسه ايكنچى بيش يىللق پلاننگ سوگنداغنه برنچى باسقىچ مكنب اوغوچيلارينگ 498 ميگ 200 بولاجاغىنى سويله يدىر.

ميرزويان بوتون قازاغستاندا مكنب ياشنداغى بالالارنگ يوزده 82/87 سينگ مكنبكه تارتيلغانلىغى سويله يدىر. قوميسارلار باشلوقى اوراز ايسه بر قانچا ولايتلهرده اوغو ياشنداغى بالالارنگ يالغز 50/60 فائىض-هنگ مكنبكه تارتىلا آغانلىغى سويله يدىر. بو صورتده فرقه باشلوقى طرفندان كورسه تيلگهن حسابنگ قالاي كىل چيققانلىغى آكلاشلىماي قالدرد. ذاتا معارف قوميسارلىغى طرفندان بيريلگهن ماترياللارنى كور-سه تهنه ن سوگ «معارف قوميسارلىغى طرفندان بيريلگهن بو رقملا رغا، ايناناورغان بولساق» دىب سوزينه دوام ايتكهن ميرزويان اوز قول آستندا-غى اداره له رنگ كورسه تهنه استاتىستىقلارينا نه درجه كه قادار اينانغا-نلىغى كورسه توب كيچمه كده در. او بونگله برابر سويله يدىر. چونكه شو-

نداي سويله نمه سى، بر قانچا ساده دل زواللارنگ قانديريلماسى لازم. اكرام اوغلى اكل اوز نطقنده اوزيپكستاندا معارف مسئله سنه كيچى برنچى باسقىچ مكنبلهرده 529500 بالا اوغوماقدا بولغانلىغىنى، بونگ ايسه 1931/32 نچى يىلغا قاراغاندا 200 ميگ آرتىق بولغانى سويله يدىر. («قيزىل اوزيپكستان» 17.1.34). حالبو كه يهنه شو اكل نك اوزى 1932 نچى يىلى سويله گهن بر نطقنده 430300 اوغوچى بولغا-نلغندان بحث ايتكهن ايدى («معارف وه اوغوچى» سان 8/9، يىل 1932). حتى اوزمان 1933 نچى يىلى مجبورى اوغو مسئله سينگ ايشكه آشيريلاجانندان دم اورغان اكل 1933 نچى يىلنگ سوگندا بو مسئله-ده ن آغيزدا آچمادى.

ميرزويان راپورينا كوره 1933 نچى يىلى قازاغستاندا 84 ته خنىكوم بولوب 15500 اوغوچيسى بار. بونگ ده يوزده 65 ن قازا قدر.

عيسى اوغلى ايسه 1932 نچى يىلى %41,2 بولغان ته خنىكوملار-داكى مى نسبتنگ ايكنچى بيش يىللق پلان سوگنداغنه %63 غا چىقا-ريلماقچى بولغانلىغىنى سويله يدىر. قازاغستاندا تورلو جنسده ن 13 «عالى» مكنب كورسه تيله در. بوعالى مكنبلهرينگ اوغوچيلارى سانى 4266 ايمش. ميرزويان راپورينا كوره بوعالى مكنب اوغوچيلارينگ يوزده 61,7 سى قازاق ياشلاريدىر. عيسى اوغلى 1932 نچى يىلى 35,1 بولغان نسبتنگ 2 نچى بيش يىللق پلان سوگنداغنه %76 كه كونه ريله جه گىنى يلديره در. فقط شو نقطه ده ههر ايكى نسبتده آلداناماق، حقيقى وضعيتنى كوره يلمهك اوچون بر كره ساويت مفهومنده كىعالى مكنبگ نورمال توشو-نوده كىعالى مكنب مفهومنده ن فرقلى بولغانلىغىنى، اونگچونده قايسى جنسعالى مكنبده قازاق ياشلارى نسبتنگ قالاچا بولغانلىغىنى آيريچا ييلشمز كيره ايدى، كه بو جهتنى ههر ايكى راپورچى ده كورسه نمه يدىر. عيسى اوغلى ايكنچى بيش يىللق سوگندا اونومه رسيته (*) اوغوچيلارى

(*) بولشه ويكله بونندان بر نيچه يىل بورون (15. 1. 1929) «قازاق دولت اونيوهر سيته سى» آچقان ايديله ر. فقط آز وقتدان سوگ بو آلماتا «اونيوهر سيته سى» پداغوزى

سانىنگ 3515 گە چىقاريلماقچى بولغانلىغىنى ، بو ايسە 1932 نچى يىلغا قاراغاندا تورت دفعە آرتو ديمەك بولغانلىغىنى سويلەيدىر. بوندان بز حقيقى عالي مەكتەب دىب كورسە تىلووى مەمكىن بولغان بو مؤسسە او قوجىنىسنگ 1932 نچى يىلى بىرىمگەن آز بولغانلىغىنى اورگە نەسەكەدە نە قادارىنگ قازاق بولغانلىغىنى يەنە چىقارا آلمايىمىز.

«جمهوريت يو كسەك مەكتەب (VUZ) لەرىمىزدە ، تەخنىكوملەردە ، ايشىچى فاكولتەلەرنەندە (رابفا كلاردادا) وە ايشىچى اونيوەرسىتەلەرنەندە او قوجىلار 1931 نچى يىلى 10900 كىشى ايدى ، حاضر 25000 دەن آشدى» دىب ماققانغان اكرام اوغلى سوزىگە دوام ايتب «افسوس ، كە مەن بو يىردە توب يىرلى ملتەلەردەن بولغان مەتخىصلار سانىنگ اوسوشىگە دائر آنىق رەقملەرنى كىترە آلمايىمەن. چونكە بزده بونداى حساب سوست قويولغان» دىب يوقونسادا بر آز باشلانمىچدان سوگرا حقيقىتنى ساقلى آلمادى. اوزىكىستاندا 150 مەندس ، 54 دوكتور بولغانلىغىنى سويلەيدىر. («قىزىل اوزىكىستان» 17. I. 34). مەنە شو اكملنگ 1932 نچى يىلى بىرگەن معلوماتى — «اوزىكىستان چىگەرەسىدە 20631 او قوجىسى بولغان 34 يەگى عالي مەكتەب آچىلدى. انقلابدان اول اوزىكىستاندا عالي مەكتەب بىتر-گەن برگەن اوزىك ، او هەم تاشپولات بىك ناربوتان بىك بولسا حاضر عالي معلوماتلى اوزىكلەر مىگلەرچە بولوب ، بزده اوزىكلەردەن ، تاجىكلەردەن قازاق وە باشقالاردان 50 گە ياقىن پروفەسور وە دوسەنت بار.» («معارف وە او قوتوچى» 1932 نچى يىل ، سان 8/9). ايمدى بو 1931/32 نچى يىلداكى مىگلەرچە عالي تەخىصلى مەتخىصلارنگ 1934 نچى يىلى قايدا كىتب قالغانى مەما ايمەسى ؟

هەلە تور كەمەستان حەقنە جودە قىزىق معلومات بىرەدرلەر. تور كەمەستان ميوەچىلك تەخنىكومندە 1933 نچى يىلى او قوغان 97 او قوجىنىسنگ

اىستىتوسى «دارالمەن» گە ئەينە لىر بىلگەن ايدى. بورادا مەسئەلە شو «بەداغوزى» اوستنددر «قازاق دولت اونيوەرسىتەسى» ايسە ايندى گە (15. I. 1934) آچىلدى. اونيوەرسىتە مەدىرلكنە آلمان اوغلى دىگەن بىرىسى تەيىن ايتلەشدر.

5 گەسى تور كەمەن بولغان. 1932 نچى يىلى بىر دە تور كەمەن بولماغان. تور كەمەستاندا تور كەمەلەر اوچون آچىلغان بەداغوزى اىستىتوتندە كى طلبەنگ آنجاق %39 ى تور كەمەن ايمش. بىطر مەكتەبندە ايسە %12 گە تور كەمەن بار ايمش... («تور كەمەسكايان ايسكرا» 17. I. 34).

ايمدى بو جەھتنى «بارىغا بركت» دىب قبول ايتب بر آزدا باشقا جەھتەن تىكشىرىب كورە يلك. اوزى بار بولغان ، يعنى اسمى كاغد اوستندە گە بولماغان ، بالخاصە كوچەبە ، يارىم كوچەبە رايونلارداغى قازاق مەكتەلەرىنگ نەدەن عبارت بولغانلىغىنى عيسى اوغلىنگ نقل ايتدىكى بر مثال غايتەدە آچىق وە ايدىن كورسەتمە كەددر. بر دائرە گە تەيىن ايتىلگەن بر معلم 15/20 بالانى بر آراغا توپلى آلماسدان بىر بىر نەدەن 15/20 كىلومەترو اوزاقدا اوتورغان يورت تودەلەرى آراسىدا قاتناپ ، وقىنىنگ كويىنى بو آراقداغى كىز تىسىندە كىچىرىب 15/20 بالانى او قوتقان بولوب يورار ايمش. بو كوچەبە وە يارىم كوچەبە خلق رايونلارى اوچون اڭ موافق تاپىلغان ايتتەر. نات مەكتەلەرىنگ ايمدىلك 13 مىگ گە بالا آلا بىلەجەك بر درجەدە ۴۵ مەدە آغىر ، باقىمسىز بر حالدا بولغانلىغىنى ، 2 نچى يىلى مەكتەنگ سوگندا. غە 45 مىگ بالا آلا بىلەجەك بر حالغا كىترىلە جەگىنى دە عىنى رسمى راپورلاردان اوگرەنمە كەدەمز...

قومىسارلار باشلوغى عيسى اوغلى مەكتەلەرىنگ نە كىتاب وە نەدە باشقا درس قوراللارى ايله تامين ايتىلمە گە نەكلەرىنى سويلەيدىر. بو جەھت-لەردەن مەكتەلەرىنگ حالىنى اىضاح ايتب كىل عيسى اوغلى سوڭ يىللار-داكى مەكتەلەرنى بنا ايله تامين ايتش پلاننىنگ قالاي بە جەرىلگەنىنى قويداغى رەقملەر ايله كورسەتەددر:

1931	نچى يىلى بىلانى بوينچا	664	مەكتەب بناسى سالىنىشى كىرەك	ايكەن يالاز	275	گە سالندى.
1932	»	661	»	»	100	»
1933	»	175	»	»	50	»

بو رەقملەرنى كورسەتوچى قومىسارلار باشلوغى قانچا مەكتەنگ قايى بىردە وە كىمەلەر اوچون سالغانلىغىنى دا آچىق كورسەتوب كىتسەيدى ، يامان بولماس ايدى. او بونى ايشلەمەيدىر. ايشلى دە آلماس.

عیسی اوغلی اوز معروضه سندا مکتبله اوستنده اوزون گنه توختاب بزگه یه نه ده قیزیقراق معلوماتلار بیره در. اوکشی «توغریسن آیتویمز کیرهك: قازاق آوولندا تولوق، محکم، آیتارغا آرزیردای باشلانغیچ مکتبمز ایمدیگه قاداردا یوق. بز اونی بو کونگه چه ده توزوب آلامادق. بر قاتار قازاق آودانلارندا مکتب یاشنداغی بالالارنگ یالغز یوزده 50/60 گنه سی مکتبگه تارتیلغان. اوکو ایشله رینگ ایچکی وضعیتی یه نه ده یامانرا قدر. مکتبله رینگ بنا، درسلك وه باشقا اوکو قورالار یله تأمین ایتلمه گه نلگی اوستنه معلمه ریمزنگ اوزی ده چه له سواد لیدر. باشلانغیچ مکتبله ریمزنگ نه حالدا بولغانلیغی مه نه شونده ن آچیق آگلا شیلسا کیرهك. اصلنه کیلگه نده بر قاتار آلداغی، یاخشی مکتبله ریمزنگ اوزی ده سواد آچو مکتبله ری گنه. اونلاردا اوکو یازو ایله باشلانغیچ حساب گنه اوکو تو-لادر. حسابنگ قالغان قسمله ری، باشقا فنلر بولسا قالوب کیته بیره در. چونکه اونی معلم اوزی ده یلمه یدر» دیدر.

عیسی اوغلنه کوره بوتون قازاغستانداغی برنجی باسقیچ مکتب معلمه رینگ یوزده 70 ی ابتدائی درجه ده معلوماتلی کشیله ردر. قازاق مکتبله رینی آیریم آغاندا بو نسبت یوزده 90 غا کوته ریلوب کیته در.

اورتا مکتبله رینگ حالینی کورسه تمهك ایسته گن قومیسار بو جنس مکتبله رینگ توغرو قویولماغانلیغی، وظیفه سنه یاراماغانلیغی یوزنده ن ایسته ر ساویته لر اتفاقی مرکزله رنده، ایسته رده تورکستان قازاغستاننگ اوزنده قازاقلار اوچون گنه عالی مکتبله رده آیریلغان اورونلارنی تولد ایرالمای اوتورغانلقلارینی سو یله یدر.

«عالی» مکتب دیب یورونولغان مکتبله رینگ نه دن عبارت بولغان- لیغنی، سو یه سینی کوره یلمهك اوچون اوکوچیلاری ایچنده 7 صنفلی ابتدائی مکتبنگ 5/6 صنفله رنده ن کیلگه نله رنگ کوب بولغانلیغنی، حتی بعضی برله رنده سوادنی تولدیرودان ایشکه باشلانغانلیغنی غنه ایسه ش کفایت ایتسه کیرهك.

اصل سواد مسئله سینگ منبعی سانالغان مکتبله ری، اورگه توجی معلمه ری بو حالدا بولغان بر مملکنده خلقنگ سواد لیلیغی نسبتی حقنه بحث ایتب اوتورودا اورونسزدر. فقط ییللاردان به ری مملکتزنگ تورلو قسملارینی یوز فائض سوادلی، اُک مدنی بر مملکت حالغا، قویولغانلیغنی ساویت مطبوعاتندا تکرار-تکرار اوکوب کیلمه کده بولغانمز اوچون بر ایکی کیچیک مثال ایله گنه بولسادا بو نقطه غادا توقونوب اوتمه کچی مز. ساویت مطبوعاتی 1933 نجی ییلنگ باشندا، ییل سوگندا قازا-غستاننگ بوتون بالالاری مکتبگه تارتیلغان، عمومی تعلیم مجبوریتی ایشکه آشیریلغان، اهالیسی بوتکول سوادلی، مدنیچه اُک آلداغی بر مملکت حالینه ایریشه چه گینی ادعا ایتکنه ایدی. ایمدی ییلنگ سوگندا رسمی کشیله رنگ بیر گن حسابلاری بزنگ قولمزدا. مکتب مسئله سینی یوقاریداغیچا تصویر ایتکن رسمی حسابلاردان سواد مسئله سینگ اوندان دا فجع بر حالدا بولغانلیغنی اورگه نوب اوتورامز. بوتون اهالی بر طرفدا تورسون بر نیچه اون میگ کشیده ن عبارت بولغان قومونیست فرقه سی اعضا لاری کوپچیلگینگ سوادسز بولغانلیغنی عینی رسمی منبعلار کورسه-ته درلر. بو یالغز قازاغستانداغنا ایمه س، بوتون تورکستان جمهوریتله رنده حاکم بر وضعیتدر. شونی ده ییلشمز کیرهك، که بر نیچه ییل بوندان اول قومونیست فرقه سنه قبول ایتلیش اوچون سوادلی بولوش شرط قویولغان ایدی. بوکون ایسه اورتا آسیا قومونیست فرقه لارندا حتی مهم ایش کو-روچی کشیله رده ن بر قسمنی دا ایچنه آغان %30 ننگ سوادسز بولغانلیغنی کورسه ته درلر. («تورکمه نسکایا ایسکرا» 34. I. 15).

ساویت خوجالق سیسته منده ساوخوز- قیشلاق فابریقاسی - ننگ توتقان اورینی یلمه گن بر کشی ده یوق. قازاغستاندا بوندای ساوخوز-لارنگ عددی 300 نی کیچه در. مه نه شو ساوخوزلارنگ ایشچیله ری آراسنداغی سواد ایشینگ حالی کورسه توجی بر مثال:

اوزیکستاندا سواد لیلک نسبتینگ یوزده 52 گه کوته ریلگه نلگینی نقل ایتوجی اکرام اوغلی اوز نطقینگ بر بیرنده معارف قومیسارلیغی

معلوماتی بویونچا شهرخان رایوندا سوادیلار نسبتی یوزده 60 کورسه- تیلگه نلگینی، سوگرادان بر مسئول ایشچی طرفدان یوروتولغان تیکشیرو نتیجه سوادلیق نسبتینگ %15/16 نی کیچمه گه نلکی آگلاشیلغانلیغینی نقل ایتمک «کوردیگزمی، نیمه بولوب چیقدی! نه نه شونک اوچون معارف قومیسارلیغینگ جمهوریتده کی سوادلی خلقنگ ساینی %52 دیب آنیقلاب یلگیله گن یه گی رقمیغا احتیاط ایله قاراشیمز کیرهک» دیدر.

یه نه شو اکمل اوزبیکستان فرقه سی حقنده سویله رکن («قیزیل اوزبیکستان» 17. I. 34) «بز قومونستلار آراسنداغی سوادسزلقنی تیریشده که ته یوتوقلارغا ایریشدیک، دیب اونچه ماقتانا آلامیز. بو یولدا قاتق ایش آلیب بارا یاتقانمزغا قاراماسدان فرقه اعضا وه کاندیدانلارینگ %18 ی هه لی هم سوادسز. تشکیلاتمزدا سوادسزلارینگ سانی بو ییللار ایچنده %3-2 په سه یگن» دیدر. دیمهک بو کون اوزبیکستاندا 64 میگ کشی گنه سانالغان فرقه اعضالاری ایچنده «قاتق ایش آلب باریلغانی» حالدا ییللار ایچنده سواد نسبتی %3-2 گنه کوتهریلگن. بو وضعیت قار- شیسندا میلیونلار تشکیل ایتکه ن خلق آراسنداغی سواد نسبتینگ قالای قیلیب %52 گه ایریشگه نلکی اوزی قیزیق بر مسئله. بو قیزیق معمانی بزگه قازاغستان فرقه سی باشلوغی میرزویان پیشیب بیرهدر.

قازاغستاندا 1931 نچی ییلی 424 میگ، 1932 نچی ییلی 211 میگ، 1933 نچی ییلی 268 میگ کشینگ سواد اورگه نگه نلگینی، 1934 نچی ییلی ایسه 700 میگ کشینگ سواد اورگه نه جه گینی بیلدیرو- چی میرزویان، بورقملهر، سوادسزلیقنی تیرو اوچون تارتیلغان بو یوز میگله رنگ یالغز کاغد اوستنده کی حسابده گنه یوروی ده ممکن» دیدر. مه نه شو میرزویان نظقینی نشر ایتکه ن «سوسیالدی قازاغستان» غازیئاسندا اونگ بیاناتی سوگندا تیزلیب تورغان شو خبر فرقه باشلوغینگ تثبیتی آرتیقچاسی ایله تاکید ایتسه کیرهک.

«آیرتاو آوولندا 500 دن آرتیق ایشچیبسی بولغان «جو قپار» آتلی بر ساوخوز بار. بو ساوخوز ایشچیلهرینگ یوزده 99 ی سوادسزدر.

ساوخوز باشقارماسی ایسه سوادسزلقغا قارشی کوروش یوروتونی اوپلا- مایدی دا.» («سوسیالدی قازاغستان» 11. I. 34).

مه نه بوده ساویت حکومتیینگ 1934 نچی ییل باشنا قادار تور- کستانغا بیرگن «مدنیت» وه سوادی حسابندان کیچیک بر پارچا. بونی ساویت ادعالاری ایله قارشیللاشتریب کورمهک آرتیق او قوجیلاریمزغا عائددر. ایسه ن تورسون

* * *

شرقی تورکستاندا:

شرقی تورکستان ملی استقلال حرکتی اطرافندا

شرقی تورکستان ملی استقلال حرکتی اطرافندا آوروپا مطبوعاتندا تیز-تیز قیسقاچا تیغراف خبرله ری وه آیریچا، مقاله له رده باسیلیب توروبدر. بو غازیئالارینگ، شرقی تورکستاندا اوز مخبرله ری بولماغانیدان، یگانه «خبر منبعی» ساویت تیغراف آژانسسی («تاس») بولوب قالماقدادر. بولشه ویک دیکتاتوراسی وه بولشه ویزم فکریگه اوپمایدورغان ههر قاندای بر حرکت حقنده ساویت منبعلارینگ آلا دورغان وضعیتنی ههر کسجه معلوم بولسادا، باشقا، واسطه یوقلغندان، آوروپا مطبوعاتی بولشه ویک یالغانلاریله قعاتلانماقدادر. لاکن بارغان ساری حقیقت آشکار بولماقدا؛ بوگا شاهد اولاراق فرانسیه نیک آک بویوک ههمده فرانسیه حکومتیینگ خارجی سیاستده ناشر افکاری سانالغان «تاک» («Le Temps») غازیئاسینگ 5 نچی آپریل (نیسان) نسخه سنداغی «ختای تورکستانینگ قارما-قاریشیقلیغی»

(„L'Imbroglie du Turkestan chinois“)

باشلقلی شایان دقت مقاله سینی کورسه تیش ممکندر.

مقاله بر آز اوزون بولغانیدان، بز بوراده اونک بر گنه قسمینی کتیر- مه کله قانیماق مجبوریتنده مز. فرانسز غازیئاسی مقاله سینک آک مهم نقطه سی شوندا در، که مقاله ایگه سی موسیو آندره دوبوسق (M. André Dubosq) معلوماتینی ایشانچلی منبع وه وثیقه لاردان آلیب، اولاردان پهک اوستالقله

استفاده ایتکه... بولشه ویکله رنگ بیلگیلی مقصد ایله نارقانما قدا بولغان یا گلیش معلوماتلارینی کورسه توب موسیو دوبوسق یازادر:

«ساویتله رنگ شرقی تورکستان حکومتینی کمالیزم علیه داری دیب کورسه تیشکه اورونوشلارینگ سببی قولایچا آگلاشیلارلقدر. شرقی تور-کستان ملی حرکتینگ غایه سی ختای حاکمیتیه، سوک ییللار ایچنده اوراده حاکمیتینی ترقی ایتدیره بیلگن روسلاردان قورتولوشدر. بونی ده ییلیش کیرهک، که بیش میلیون 200 میگ (تورک) مسلمان اهالیسی بولغان شرقی تورکستان بولشه ویکله ره هیچ یاراشالماسدان تورغان 16 میلیونلوق تورک اهالیسیگه مالک روس تورکستانی ایله هم محدوددر. وضعیت شوندا ایکن شرقی تورکستان حکومتینگ تورک برلگی (پاتور کیزم) مرکزی بولوب کیتیشی ده محتملدر. مه نه شونگیچوندر، که موسقوا شرقی تورکستان حکومتینگ اعتبارینی آقاردا حکومتی نظرنده توشوروشکه اورونماقدادر. شرقی تورکستان حکومتینگ کمالیزم علیه دارلاری اوجاغی بولما-غانلغی کاشغاردا چیقیب تورغان «ارکین تورکستان» غازیتاسیله «استقلال» مجموعه سنده کمال تورکیه سی حقدنه باسیلغان بر نیچه ستایشکار مقاله دن معلومدر. بوگا قوشومچا شاهد اولاراق «باش تورکستان» مجموعه سینگ 51 نچی ساندا (*) نشر ایتلگن هم ده کمال تورکیه سیگه قارشی مدح وه ستایشله ره باشلانغان شرقی تورکستان حکومتی فوق العاده مرخصی مصطفی علی نیک مکتوبینی ده قید ایتش کیرهک...

بولشه ویکله ر آچیقدان آچیق انگلیزله ر کاشغار حکومتیگه یاردهم بیره یاتنلار دیب سولیه یدرله ر. بز اوزیمز هم 19 نچی یانوار مقاله مزده شرقی تورکستان حکومتی بولشه ویکله رنگ هندستانغا طرف آیاق باشیش-لاریغا توسقون بولا یله تورغانی اوچون انگلته رنگ سیمپانیسینی اوزیگه نارنا ییلیر دیب یازغان ایدیک. عینی زماندا اوزینگ تیه ته ده کی حرکتینگه قارشی ختایلارینگ متأثر بولماسقلاریغا دقت وه رعایه ایترهک انگلته ره احتمال شرقی تورکستان حکومتینی تانیماس دا دیب تخمین ایتکه ن ایدیک.

(*) مقاله ده یانگلیشلقدان «34 نچی سان» دیب آتالغان. باشقارما.

ایمدیک بو حکومت قاندا ی وضعیتده؟ بز اونوقت نامز، که بو حکو-متکه قارشی جنرال «ما-چونخ-این» قومانداسی آستندا دونگه نله ر حرب ایتمه کده در. بوتون دونگه ن قبیله سینگ باری-یوغی 150 میگدن عبا-رتدر. اولارنی ساویتله ر آلت قلیب توروبدرلار. اغلب احتماله کوره، ساویتله ر ختای تورکستاندا قازاندىقلاری وضعیتینی ساقلا ب قالماق حتی اونى داها دا کیگه یتمهک اوچون ممکن وم غیرى ممکن نهرسه لرنی ایشله مه کده درله ر. (*)

«تورک-سیب» (تورکستان-سیریا) تیمیر یولینی سالارکن بولشه-ویکله ر اوزله رینی شرقی تورکستان ایچکهریسیگه کیرگیزه تورغان اوچ تیمیر یول تارماغینی سالدیریشنی دا اولده ن آگلاغان ایدیلر. بو تیمیر یول تارماقلارندان چو گوچهک گه آلیب بارا تورغان بریسی سالیب بیتمه کده در. ایکنچیسى «سارا-سومبه»، اوچنچیسى ایسه غولجاغاچا بارادر. دیمهک بو کونکی شرقی تورکستان ملی استقلال حرکتی ساویت روسیه سی اوچون هم اقتصادى هم ده سیاسى جهتله رده ن قورقولودر...»

* * *

بزگه تاش یوره کلی ایشچیلر کیرهک

(کاشغاردا چیققان «استقلال» مجموعه سینگ سان 1-2، ص. 58-55 ده ن)

یه کی قورولغان دولتمزنگ تورلو دائره لهرنده دولت ایشله رینی لایقینچا یورغوزوب آلیب بارادورغان معلوماتلی متخصص ایشچیلرنگ بزگه هوا، سوکی مدار حیاتمز بولغانلغی توشونجه لی، بصیرتلی هر بر یورتداشغا بیلگیلدر. یالغوز بزنگ محیطیمزده ایشله یدورغان ایشچیلرنگ تاش یوره کلی، ثبات وه متانتلی بولوشی شرطدر.

تاش یوره کلی، ثبات وه متانتلی قهرمانلاردان باشقا تورلو کیشیلر، مایلی کیملر بولسا بولسونلار، شرقی تورکستاندا بردا جنلک کرامت کور-

(*) شرقی تورکستاننگ روسیه قول آستیغا کیریپ کیتکه نلگینی شانخایدا چیقادرغان «چه پائو» («Che-Pao») نام ختای غازیتاسی هم سولیه مه کده در. («تاگ» غازیتاسینگ بو بیرده کیتریلیب تورغان مقاله سیگه باقیلسین).

سه‌ته بيلمه‌سلهر. شونيسي خاطرده توتولماليدر كه ثبات وه متانتگه تدبير باغلقدر. محيط وه شرائطنگ طلبنه كوره تطبيق ايمهك، وضعت ايله حسابلاشماق بصيرتلى ايشچيله‌رينگ عملياتلارندا اُك بويوك بر عملدر.

احوال روحيه وه وضعيتلهر ايله حسابلاشيب يعنى خلق افكار عامه‌سى كوتهره آلورلق بر حالغا قويوب وظيفه‌نى بجا قيلماق، هارماي، تالماي، قورقماي ايشنى آقريب، پروگرامنى تولغوزماق ههر بر ايشچينگ، ههر بر منور ياكه متخصص ننگ نصيبه‌سى ايمه‌سدر. برى معلوماتلى اما ايشچى ايمه‌س، برى معلوماتلى هم ايشچى اما ثباتسز، يه‌نه بريسي معلوماتلى، ثباتلى ايشچى اما بيك آليته، ته‌رناز؛ نه ايسه بزده ايشله‌يدورغان ايشچيله‌ر. ننگ اخلاقلارينگ كوزل بولوشى اُك مهم شرطدر. ايشچيله‌ر توغروسندا بونچا آغيرلقننگ نيمه لازملى بار ديدورغان كيمسه‌لهر بولسا باردر.

افقط بول جاى شرقدر، يعنى شرقى توركستاندر. ديمهك توركستاندا عربستان يا خود توركيه وه آفغان حياتينى هيچ بر اوزگه‌رتمه‌سدهن اوز بويونچا قبول وه تطبيق قيليش بر ساده لك بولور. بر قومنگ حياتى ديمهك آنگ تورموشى، عرف وه عادتى، اخلاق وه طبيعتى ديمه كدر.

بزده بعض بر منورلهر يمز ثبات ديب ههر تورلو يا گليشلارغا اينده‌مه‌ى كوز قيسىب اوته بيريشنى توشونگه‌نديك، بزنگ‌ده شرقى توركستان حيا- تنده‌غى فكرلهر يمز يا گليش توشونولمه‌سون! مقصديمز، شرقده ايشله‌مه‌ك اوچون شرقلى بول ديمه كدر. يا ورويا حياتى، تورموشى، اخلاقى، قياقتى شرقده منفور بر تورموش بولغانلى اوچون شرقى توركستاندا اونى استعمال قيليش ايله نفرت كسب قيلماقدان باشقا بر فضيلت يوق. بزگه ياقا توزه‌ته‌دورغان، اويا سورتوب پرداز قيلادورغان ايشچيله‌رينگ كيره‌گى يوقدور. شرقى توركستاننگ تاش ياستوق، توپراق يورتقايدان نفرت قيلمايدورغان دردلى ايشچيله‌ر، باتور دينچيله‌ر لازم. داخلده وه خارجه‌ده شونداق دردلى باتور تامورداشلار يمز آز ايمه‌سدر؛ شونداق تامورداشلارغا شرقى توركستان قاپوسى ههر چاغ آچقدر. توركستان توركستانينگدر! قاش توزه‌ته‌مه‌ن ديب كوز اوپه‌دورغان ذاتلارننگ بارلغيدان يوقلغى توزوك، تجربه شونى اوگره‌دى.

نه بيرده بولسا مهاجر دردلى تامورداش ايشچيله‌رينگ تشريفينى شرقى توركستان باشى ايله كوزى ايله بيكله‌يدر. شرقى توركستانغا خدمت قيليشغا يوره‌گى اورماغان تامورداشنگ البته ايمانى دا، وجدانى دا يوق. شرقى توركستان اوچون خدمت قيليشغا نه بيرده تامورداش بولسا اوخلاغان بولسا او يغانسون، اولتورغان بولسا قوپسون، قوپغان بولسا يورسون، يولدا بولسا اوچسون.

ايمان اسلام اوچون، توركلك اوچون خدمت قيليشنى تيله‌سه‌ك اولوغ توركستانغا كيل!

صوفيزاده. 14 شعبان (1. XII. 33)

شرقى توركستان جمهوريتينگ يه‌كى مى قاغاز آچالارى
يه‌گى چيقغان مى آچا مناسبتى ايله باش و كالتننگ رسمى يلديريشى
1352 نچى يىل 25 رجب (13. XI. 33)

دولتننگ تايميناتى وه سوداگرلهر ننگ ايشلهرينى تسهيلات اوچون جناب رئيس جمهور خواجهم نیاز خاجيم حضرتلهرينگ اجازتى ايله هم رئيس جمهور حضرتلهرينگ صلاحيتدار و كلای كراملارى ايله اهل الحل والعقد ناظر لار هيئتى ننگ اتفاق وه توختاملارى ايله بوتون شرقى تور- كستاندا اوته تورغان برسرلق هم بيش منقالبلىق مى اسلام آچقاسى چيقازيلدى. اوشبو چيقازيلغان مى آچاغا بوتون پادشاهلىق زمين وه عمارتلهر، دوكان وه سرايلارگه‌ره‌و، رهن قيلندى. اوشبو مى آچا حكومتنگ همه اداره‌له‌ريده زكات، ويركى وه پوسته‌كبى تمام وارداتلارغا قبول قيلنادر. بوتون حكومت دائره‌لهرى وه بارچا يورتداشلار اوشبو يه‌گى آچقانى قبول قيليرلار. معامله‌له‌رده احترام ايله يورغوزورلار.

يه‌گى مى آچاننگ سانى، مطبعه وه باشقا كه‌مچيلكلهرى سببلى حاضرچا كوگولده كيديك چيقب اولگورماخانلى اوچون وقتنچا ختاي آچالارى دا استعمال قيلنبر تورولور.

اعتذار: اوزيمزدان بولماغان بعضى سببلهرگه بناء يه‌گى چيقغان مى آچاننگ نمونه‌سينى درج ايتيه بيلمه‌ديك. اداره.
(«استقلال» سان 1-2، 1352 نچى يىل. رمضان، كاشغار).

قانون اساسی (*)

1352 ییل، 16 نجی شعبان (3 .XII. 33)

شرقی تورکستان جمهوریتی گه باغیشلاب

«استقلال جمعیتی» نك عامی هیئتی طرفندان ایشله نیتب تقدیم قیلنغان

قانونه اساسی

مقدمه

یورتداشلاریمز نك عمومی اتباھلاری بر که سندهن شرقی تورکستاندا بویوک ملی انقلاب وجود گه چیقدی. بول انقلاب تکیجه سنده جناب رب العالمین مهربان حضرت حق سبحانه وه تعالی نك لطف وه عنایت ربانیه شی ایله وه اولوغ داهیمز، آزادلق کورهش میدانی نك قهرمانی رئیس جمهور خواجهم نیاز حاجیم حضرتله رینگ یولباشچیلغی ایله وه یورتداش بانور مجاهدله ریمز نك همت، غیرت، حمیت دنیه ملیه سی ایله هم اوزون ییلاردانبه ری قارا استبداد وحشتلاریدان، تورلو درد المله ریگه چیدیپه آماغان یرلی مظلوملار نك کوکگه اور لاغان آه، زار لاری، ناله وه فغانلاریله جناب حق نك درکاه کیرییه سیگه تمن تمن حمد وه شکر لهر بولغایک، شرقی تورکستان جمهوریت اسلامیه سی ظهور قیلیب، 57 ییل- دانبه ری امید قیلیب، خدایمزدان سوراب یوزغان دینی، ملی اسلام حکومتی قوزولدی.

اوشبو اولوغ هم بویوک نعمت الهیه نك قوزولوشی مناسبتی برله ن نظام نامه توزولوب جمهوریت ایشله رینگ اوشبو نظام نامه قاعده لاریغا موافق اجرا قیلینی شی لازم تاپیلیب، شول توغرودان مرکز «استقلال جمعیتی» نك علمی هیئتی طرفیدان اوشبو نظام نامه توزولوب تقدیم قیلندی.

نظام نامه نك قاعده لاری

§ 1 — شرقی تورکستان جمهوریتی شریعت اسلامیه نك اساسیغا

(*) شرقی تورکستان استقلال جمعیتی نك فکر تارقاتوچیسی بولغان «استقلال» مجموعه سینک 2-1 سانندان .

قوزولوب باعث بختو وه سعادتمز بولغان وه قیامت کونیکه چه تبدیل وه تحریف تاپما ییدورغان قانون الهی بولغوچی قرآن حکیمک حکمی ایله عمل قیلنور.

§ 2 — شرقی تورکستان دولتی جمهوریت اصولی برله ن قوزولوب خلق نك راحتده بولماغی وه دولت نك بر قرار بولوب باشقار نك مزاحمتی وه منازعتندان ساقلا نیش وه ملت نك دینی، ملی، مدنی، اقتصادی ایشله رینگ یولغا قویولوشی وه شونگه اوخشاش ملت نك طلبه رینی اوته- همه ک اوچون نانکین حکومتی وه ملتله اتقاقی «جمعیت اقوام» غا مراجعت قیلیب، استقلالینی قولدا توتماق اوچون قولدان کیلگن قطعی چاره- لهرینی کوره در.

مرکز قوزولوشی

§ 3 — دولت آداره سینک مرکزنده (امیر المؤمنین) رئیس جمهور حضرتله ری اولتوروب حکومتی شریعت اسلامیه نك احکامیغا موافق آداره قیلور.

§ 4 — دولت، خلقچیلق، عامه چیلق، مشورت وه مصلحت اساسی ایله قوزولوب، ملت نك احتیاجلارینی تأمین قیلماق وه ملت نك عرض، دادلارینی آکلاماق ملت نك وکیلله ری برله ن بولور.

نظارته رینگ قوزولوشی

§ 5 — دولتی آداره قیلماق اوچون مرکزده امیر المؤمنین حضرتله- رینگ ریاستی آستندا ناظر لار هیئتی تشکیل ایتلیب، اوشبو هیئت نك تپه- سنده صدر اعظم مقامنده باش وکیل تعیین بولور. باش وکیل نك یاندا ایکی نفر معاونی بولور.

ناظرلار: 1- دینی، عدلیه، 2- حربیه، 3- مالیه، 4- خارجه، 5- داخلیه، 6- تجارت وه زراعت، 7- معیارف، 8- اوقاف، 9- صحیه، همه سی بولوب توقوز نظارتده ن عبارتدر.

9 نظارت ایکی که بولونور:

برنجی بولومی مل مدافعه هم اقتصاد نظارتلهری بولوب

1 - حریبه، 2 - خارجیه، 3 - مالیه، 4 - تجارت-صناعت-زراعت
نظارتله رندهن عبارتدر، که اوشبو بولومنگ اوستنده باش وکیلنگ برنجی
معاونی تورادر.

ایکنچی بولومی اداره هم مدنی نظارتلهری بولوب

1 - داخلیه، 2 - دینه-عدایه، 3 - معارف، 4 - اوقاف، 5 - حفظ
صحت نظارتلهری کیریپ، بو بولومگه باش وکیلنگ ایکنچی معاونی
قاراید.

§ 6 - رئیس جمهورنگ وظیفهلهری

ب. شرقی تورکستان جمهوریت اسلامیه سینگ رئیس جمهوری دین،
ملت، وطننگ آسایشینا، تینچلغی هم ترقی وه تعالیسی اوچون رهبرک
قیلغوچی حکومتنگ بویوک آتاسی، عالی امیری هم باش قوماندانیدر.
د. رئیس جمهور حضرتلهری ملت مجلسی طرفندان دورت سنهک
سایلانادر. لکن بو کونده کی رئیس جمهوریمز دین اسلامنگ، وطن وه
ملتنک آزادلیغی یولیدا قهرمانلق ایله کوره شیب استقلالنی آغان جناب
خواجهم نیاز حاجیم حضرتلهرینگ بوتون حیاتنده شرقی تورکستان جمهو-
ریتینگ عمرک دائمی رئیس جمهوری بولوشی جمیع ملت هم عسکر
نامندان قطعی قبول قیلنادر.

د. دولتنک تمام ایشله رینی اداره قیلماق اوچون رئیس جمهور حضرتله-
ری صدر اعظم مقامنده باش وکیل تعیین قیلیب، ناظرلار هیئتینی تصدیق
قیلادر.

ایضاح

ملت مجلسی ییغلان زماندا باش وکیل وه ناظرلار رئیس جمهور
طرفندان ملت مجلسینگ تصدیقیغا تقدیم قیلنادر.

د. رئیس جمهور ناظرلار هیئتینگ توختاملارینی تصدیق قیلادر.
تصدیق قیلنماغان تقدیرده یه گیدهن اول توختامنی کوروب چیقیشینی ناظر-
لار هیئتگه تکلیف قیلنادر.

رئیس جمهور ایله باش وکیل هم ناظرلار هیئتی اورتاسندا نزاع
چیقسا، باش وکیل استعفا قیلیر، هم رئیس جمهور یه گئی باش وکیل
تعیین قیلیب، یه گئی ناظرلار هیئتی تشکیل قیلنادر.

ج. رئیس جمهور خارجیه ناظرینگ حضورنده شرقی تورکستانغا تعیین
قیلغان خارجی دولته رنگ ایلچی، وکیل، هیئتلهرینی رسمی قبول
وقتنده قبول قیلنادر.

ح. رئیس جمهور، تمام عسکرله رنگ عالی باش قوماندانی بولغانلغی
اوچون، باش وکیل هم حریبه ناظرینگ واسطهسی برلن شرقی تور-
کستان اوردوسینی اداره قیلنادر.

خ. شرقی تورکستان حکومت اسلامیهسی مصلحت وه مشورت اساسیغا
قورولغانلغی اوچون، رئیس جمهور حضرتلهری، باش وکیل وه ناظرلار
هیئتی نگ اتفاقلاری حاصل بولغان توختاملاردا اکثریتنگ صواب رأینی
تأکید وه تصدیق قیلیر.

§ 7 - باش وکیلنگ وظیفهلهری

باش وکیل، بوتون ناظرلارنگ باشلغیدر.
شونک اوچون هر بر نظارتنگ ایشلهری برلن مشغول بولوش
حقینا ایگه در. باش وکیلگه، وکیللر هیئتی نگ رئیس هم دیلیر.
باش وکیل هفته ده برکون، فوق العاده احواللاردا هم قیسیق،
ضرور وقتلاردا ناظرلارنی ییغلیشغا قیچقیریر. بو ییغلیشلارغا هیئت نظار
یاکه ناظرلار هیئتی دیلیر.

حکومتنگ بوتون ایشله رنگ اساسی یوللاری شول ییغینلاردا
مصلحت قیلیر، توختاملار قیلیر. بو توختاملارغا وکیللر هیئتی نگ
توختامی دیب نام قویولور. بول توختاملار ملی مجلسلهرگه

سالیب، کویچیکنگ رأینی، موافقتی ناپلسا، اولوقینده ناظرلار هیئتی نینگ توختاملاری قانون بولور.

ملی مجلس موجود بولماسا توختاملار پادشاهقا کووگه زېلور. پادشاه یا که حکمدار ناظرلار هیئتی نینگ توختاملارینی موافق کورسه یه نه قانون بولور. وکیللر یا که ناظرلار هیئتی نینگ توختاملاریغا نظامنامه هم دیلیر.

8 § — ملی اداری بولوم

دینیہ- عدلیہ نظارتینک وظیفه لاری

دولت، شریعت اسلامیہ نینگ عالی اساسلاریغا قورولغان جهتدینک دینیہ-عدلیہ نظارتی تشکیل قیلینیر.

عدلیہ نظاری شیخ الاسلام مقامنده بولور.

عدلیہ نینگ یانیدا دینیہ بولومی بولوب بول بولومگه «باب الفتوی» نام بیرلیب، بوندا مفتی تورادر.

عدلیہ نظارتی متکامل مملکتلرده محکمه لار ایله حکومت آراسندا بر رابطه در. چونکه متکامل مملکتلرده حاکم لار معزول بولمیدر. باش مدعی عمومی (یعنی عدلیہ نظاری شیخ الاسلام) نینگ هم محکمه عالیہ (قاضی القضاة = قاضیلار باشلغی) نینگ معقول کوروشی برلن محکمه لاری نینگ رئیس لاری تعیین قیلینیر. محکمه شرعیه لار نینگ حاکمه رینی یعنی قاضیلارینی عدلیہ نظارتی اوزی تعیین قیلیر، عدلیہ نظارتی اوزینک مفتش لاری واسطه سی برلن ایشلر نینگ عدالت یولندا یوروب توروشینی تأمین ایشی لازمدر.

عدلیہ نظارتی مملکت نینگ قانونلارینی احکام شرعیه غا تطبیق قیلینیر. اوچون نظارت ایشگه مکلف دور.

صحی وه مدنی شرائطلارغا ایگه بولغوچی هم مجبوسله نینگ اخلا-

قلا رینی توزاتیشغا خدمت قیلادورغان حبس خانه لارنی تأسیس قیلینیر. عدلیہ نظارتینک وظیفه لارنده ندر.

9 § — حربیه نظارتینک وظیفه لاری

حربیه نظارتینک برنجی وظیفه سی مملکتی خارجی دوشمانلاردان مدافعه قیلیشغا یارایدورغان اوردونی وجودغا کیلتریشدر.

بونک اوچون اؤ اول حربیه مکتبی تأسیس قیلیر. حربیه مکتبی بلند تحصیل کورگن وه خارجدن کیلتریلگن متخصصلار واسطه سی ایله آچیلیر. اوردو اوچون لازم بولادورغان لوازمات حربیه کارخانه لارینی قورادور. اجنبی دولتلر نینگ عسکری حاضرقلارینی وه نیتلرینی آگلا ماق اوچون عسکری ملحق لار تعیین قیلیر.

شرقی تورکستان اوچون حاضرغی اؤ مهم وظیفه خارجدن بر هیئت اصلاحیه عسکریه کیلترمه کدر. بو هیئت اصلاحیه پیاده، سواری توپچی، آغیر ماشین لار قیاره چی، تانقاجی ماشینه معلم لاری کبی متخصص لاردان عبارتدر. بولاردان بوله علاحده کیمیاوی وسائط، تعرض وه مدافعه متخصصلاری وه اشیالارینی کیلتریشدر، موجود قیلیشدر. (دوامی کیله جهک ساندا)

* * *

شرقی تورکستانه خبر لاری

«استقلال» مجموعه سینک 1-2 سانداغی «یورت خبر لاری» ستو- ندهن توبه نده کی خبر لارنی کیلتره مز:

I — ملی ایجاد — یرلی هنرچیلریمزدهن محمد آخوند طاهرزاده نینگ ایشلهب چقارغان یاغاچ مطبعه سی ایشکه کیریشدی. مطبعه معارف نظارتینک بناسندادر. حاضرده مکتب درس لکلاری باسیش ایله مشغولدر. تورلو بوپورتمه لار قبول قیلیشغا تیار. مطبعه معارف نظارتندهن اوزون مدت معطل تورغان. شولتوغرودا طاهرزاده «استقلال» جمعیتنه معلومات بیریب، جمعیتندهن یاردهم سورغان ایدی. شول مناسبت برلن جمعیت، مطبعه نی اوزینک قاراماغیدا یورغوزوشغا حاضرلق کورمه کده ایدی. آگلا ساق

معارف نظارتی مطبوعه‌نی ایشکه کیرگیزیدر. بونگ اوچون ملی مطبوعه‌نی «استقلال» جمعیتینگ قاراماغیغا آلیش مسئله‌سی موقت توختایلدی.

II — ملی امانت غالادانی بانقاسی — شرقی تورکستان تجارت وه زراعت نظارتینگ یاندا «ملت امانت غالادانی بانقاسی» آچیلدی. بانقاغا مدیر بولوب احمد آخوند مؤمن زاده تعیینلاندی. کویده‌نهرلی شونداغ ملی بانقاغا احتیاج بیک زور ایدی. خصوصاً سوداگرلریمزنگ ایشله‌رینی آسانلاشدیرماق اوچون ملی بانقانگ اهمیتتی بویوکدور.

III — خصوصی علاقه یوقایتیلدی — خارجی دولتلره بیک سودا و کیلله‌ری برلن موندان کین هیچ بر سوداگر خصوصی علاقه قلمیدر. موندان کین بولغوسی سودا علاقه لاری حکومت آرقالی — تجارت وه زراعت نظارتی طرفندان بولادر. دیمه‌ک سوداگرلریمز بول خصوصده تجارت نظارتیگه مراجعت قیلیرلار. اوز باشیچا علاقه قیلغان کیشی جوابگر بولور دیب ناظرلار هیئتتی توختام قلمشدر.

IV — عالی جنابقلار — مرکز قوماندانی یوسف جان غازی حکومت طرفندان پیریلگن آلیغینگ یدیدن بر بوله‌گینی آلیب، قالغانینی مجاهدلر فائده‌سیگه پیردی. مرکز قوماندانی معاونی سید قدرت‌الله خان افندی آلیغینگ یشده‌ن برینی آلیب، قالغان تورت بوله‌گینی مجاهدلر فائده‌سیگه تاپشوردی. خدای تعالی ننگ یولندا کوچینی، عمرینی، جانینی، مالینی فدا قیلغوچی عالی همت، جوانمزد بانورلاریمز ایسه‌ن بولسونلار. **شرقی تورکستان هرودندرا نه تلفرام:** یاز اورمچی مسئله‌سی ده حل ایدیله‌جه‌کدر.»

کاشغارنک استردادی — مارتنگ 22 وه 23 نده چیققان بهرلین غازی تالارینگ «ناس» دان آلاراق باسدیقلاری خبرلرده، کاشغارنک بر نیچه چاقریملق اوزاقلغندا بولغان اوروشدا شرقی تورکستان حکومتی ملی عسکرلرینگ دونگه‌نلرنی بیگیب، کاشغارغا کیرگه‌نکلکله‌ری بیلدیر-یلدی. بو سوغوش نتیجه‌سنده ملی حکومت عسکرلهری میگدن آرتق اسیر آلیش وه 12 دونگه‌ن گنرالینی آسمشدر. بو اوروشدا هر ایکی طرف هم عصری قوزاللار قوللانمشلار. شرقی تورکستان حکومتینگ ملی،

عسکری کوچی اوچ آیروبلان برلن دونگه‌نلرنک کاشغارداغی قورال آباریغا بویا تاشلاب اونی هواغا اوچورمشلار.

ساویت حکومتی خوف ایچنده — انگلیز «نایمن» غازی تاسینگ 6.IV.34 ده چیققان سائدا یازیلغانیغا کوره، ساویت حکومتی تورکستانغا ایچکی روسیه‌دان یه‌گی عسکری کوچلر یوللاماقدادر. غازی تانگ یاز-دیقلارندان بولشه‌ویکلرنک بو حربی تدبیرلرنی شرقی تورکستان ملی حرکتینگ قوتلنه یاتقاندان خوفلانیب کورمه‌کده ایکه‌نکلکله‌ری آپ آچیق آگلاشیلماقدادر.

یاپونانگ تکذیبی — تورک شهزاده‌لهرندن عبدالکریم ننگ یاپونیا حکومتی طرفندان شرقی تورکستانغا کونده‌ریلدیگی حقتده بولشه‌ویکلر-نگ معلوم مقصد ایله تازقانیب کیلدیکی خبرنگ یاپ یالغان ایکه‌نلگی یاپونیا خارجیه نظارتی طرفندان رسمی صورتده بیلدیریلمه‌کده‌در. (4.IV.34. «ناک»)

* * *

ییلما یا جاغز، ییقا جاغز

سنه‌لرده‌نهری اسارت زنجیری آلتندا ایگله‌یه‌ن آنا یوردنک سماسنده نورلو پارلیتلار به‌لیر مه‌گه باشلادی. شرقدان طوغان یه‌گی تورک جمهو-ریتینگ ایشیقلاری دنیانگ هر طرفدان حیرتله، دقله تماشایلدیلور. گونده‌ن گونه قوتلانان، داخلی اداره‌سینی، عسکری وضعیتنی تنسیق ایدن شرقی تورکستان جمهوریتی سیاسی فعالیتنه گچمیش، آفغانستانه بر هیئت گوندرمشدر. یاقیندا دیگر قومشو دولته‌لزلده سیاسی مناسبات تأسیس ایتمه‌ک مقصدیله هیسلر گونده‌ره‌جه کدر.

دنیا، آسکیدن کندی اوزرنده جهان اینپراتورلقلاری قورمش اولان بویوک تورک ملتینگ آنا یوردده قالقیندیغینی، اوزون مدت گوزله‌رینی اورتن قارا پرده‌بی یرتب آندیغینی گورویور. بو وارلقدان، بو نورلو

گونه شده نورهن، گوزلهرى قاراران انسانلار، ملتلهرده وار. بونلارلك باشندا، روس چارلغى انقاضى اوستنه كابوس كى چوكهن، اونگ ظلم وه خوزخوارلغينه رحمت اوقوتان، دنيانگ نفرت وه استكراهله باقدىنى بولشه ويك ادارهسى كه لير. بو چوروك وه كهنه هيولا اير-كيچ ييقىلاجا قدر. تفسخ ايدن بو ظلم وه استبداد اداره سينگ ناصل ييقىلاجاغىنى وه بونى ييقماق ايچين هانگى مركزلهردهن چاليشىلدىغىنى ديگر بر مقاله مزده آچىقچا سويله په جه گز.

قومونىست ادارهسى آلتندا ايگله يهن معظم، قرق ميلونلق بر تورك كتلهسى وار. آسيانگ مركززنده بويوك بر وارلق تشكيل ايدن قارداشلا-ريمزك بويوك قسمى معالاسف روسلارلك چيزمه لهرى آلتندا ايگله يورلار. بهن اونلارا حايقير يورم!...

بويوك وه جهانگير نسلگ تميز اولادلارى!... قورتولان قارداشلا-رك، حر ياشايان عرقداشلارلك سهنك اوچون دورمادان، يلمادان، او-سانمادان چاليشيورلار. سهن وه سهنك اوتوردىنك آنا يورد، قورتولان تورك اولكه سينگ آيرىلق قبول ايمه ز بر باشيدر.

شردان دوغان گونه شگ آلاولارى سهنك روحكدا قايناياي هيجانى پارلاتاجاق، بو آتش وه قدرت قومونىست ظلمينگ، غدار اداره نك ييدىگى ايلك مهلك ضربه اولاجا قدر. او زمان بويوك بر طراقه ايله ييقىلاجا اولان بو ظالم اداره نك ياپدىغى شناعتلارلك، ييقدىغى اوچاقلارلك، سوندوردىگى خانمانلارلك گورولتوسى، بوغدوقلارى مظلوملا-رك آهى دنيايى سارساجا قدر.

كندى وارلغىنى، كندى بويوك وه شانلى تاريخىنى، كندى قدرت وه بهنلگىنى ييلن بر ملت اسير ياشايماز. روسلارلك ظلمى، توركستانه نور، خوزخارلقلارى حرىت عشقى، ساجدىغى نفاق بويوك تورك كتله سينگ برله شمه سىنى دوغوراجا قدر. داها دون، آنا يورد اوچون، بويوك مفكوره اوغروندا جان ويره ن عزيز شهيدلهرلك قان قوقوسى بزى وطن اوچون اولمه كه چاغريور. اونلارلك سما مزده اوچوشان بويوك روحلارى بزلهرى توركستان اوچون ووروشماغا دعوت ايدىيور.

عزيز شهيدلهر!...

سز اولمه دىگز، سز قلمزده، بهنلگىمىزك ائك علوى نقطه سنده ياشيور-سگز. سزك حرىت وه استقلال توخومى ساچان دماغلار يگرك وطن وه بويوك ايدن آل ايچين قايناياي گوزله رىگرك ساجدىغى نور، آچدىغى قورتو-لوش يولى گونده ن گونه بويويور. سزده ن الهام آلان اولادلار يگرك، مفكوره يولداشلار يگرك، او نورلو يوللاردا دورمادان ديم ديك يورويه جهك وه بو ظالم، مستبد اداره يى پهك ياقيندا كوكنده ن ييقا جا قدر.

اي بويوك عرقمگ قهرمان اولادلارى!...

آنا وطنك بويوك بر پارچاسى اسير ياشيور. سهنك روحكدا قاينا-يان آتش، قلمكدان سيزان قان، اجدادىمىزك ياندىغى اوز يوردك حيات فيشقيران توپراقلارنى تميزله سين وه ييقاسين. او كسوز يورد همزى حسرتله به كه يور. اورايا، اورايا، آنا وطنه قوشماق ائك مقدس بروظيفه در. آلتاي لاردا ووروشان، بوز قيرلاردا وطن اوچون جان ويره ن ييگيتلهر سهنى به كه يور. سبيريانك بوزلو جهنملهرنده ايگله يهن اسير تورك سهنى چاغريور.

قانلارى قورومايان بويوك شهيدلهرلك روحى سگا حايقير يور. ساجى ييمه دك يتيملهرلك، آغلايان آنا لارلك، اختيار لارلك، عليللهرلك ائبى، فريادى دينمه ك ايسته ر. اونلارلك سولغون يوزىنى نورلانديرماق، گولدورمه ك وظيفه ك اولسون... اسير ديارى حر ياشاتماق، استقلالنا، گوك بايراغنا قاووشديرماق ايچين ديدىن، اوغراش، اولدور، اول!...

اوسانمادان، دورمادان، ييقمادان بوتون قدرتكله ساواش!... آندكدا شو اولسون:

ييلمايا جاغز، ييقا جاغز!

توركستانلى ييلماز

پهك محترم عياض بيك!

توكيودا بر قانچا خولغا نلارنىك سز كه هجوم ايتكه نلهرىنى پهك تيره ن حيرت وه نفرتله ايشيتدك. سزنى تاتار توغانلار يمزنىك بويوك اديبى،

تورک-تاتار دنیامزدا صادق وه صمیمی جماعت وه سیاسی خادمه‌لردهن دیب یلوچی وه سیوگوچیلهر ایله برلکده سز که صمیمی نظریمزنن وه ناموس-سز خولیانلارغا ایسه ائک تیره‌ن نفرتمزنن ییلدیره‌مز.

عیاض بیک، ایسکی روسیه‌نگ قارا ملعونلاری سزنگ ادبی وه سیاسی حرکتلهر گزنگ خلق آراسندا روسیه حاکمیتیگه قارشن نه قادار آغیر تأثیر ایته تورغانینن کوب یاخشی بیلگه‌لهریدن سزنی خلقگزر آرا-سیدا تیئچ قویماسدان وولوغدا وه آرخانگه‌ل کبی موزلو ساووق ولایتلهر-که سورگون ایته‌ردیلهر. قارا ملعونلار اورینغا کیلگن قیزیل ملعونلار سزنی آنا-آنا یورتگزنن ترک ایتشکه مجبور ایتدیلهر. بو مجبوری مهاجرنگه چیقانگزدانه‌رلی سز هیچ تینمه‌سدهن «مستقل ایدیل-اورال» بایراغینن کونه‌ریب، تورک قومینگ بو مهم قسمینن روسیه استیلاسدان قوتقاریب «بویوک تورکلک برلگی» که کرگیزیش یولندا حرکت ایتب کیلمه‌کده‌سز؛ اوزاق‌شرق سیاحتگزر هم شو مقصدغا ایریشمه‌ک حرکتینگ طلبندن چیقان ایدی. لاکن سزنگ بو حرکتگزر توکیوداغی بر نیچه باشی بو-زوقلارغا یا قماندی. باشی بوزوقلققا «الهام» یروچیلهرنگ کیلمه‌لردهن عبارت ایکه‌نلگینن بیلمه‌ک اوچون «یاگا یاپون مخبری» ننگ 15 نجی ساندا باسیلغان بعضی مقاله‌لهر که کوز سالماق کفایه ایته‌در. آبقسا «خیالی قوتلهر» باشلقلی عبدالرشید مقاله‌سینن ایسه‌نمه‌کچیمز؛ عبدالرشیدنگ ادعاسینچا روسیه قول آستنداغی بوتون تورکلهر «قوم، آدم توزانی» ندان عبارت بولوب، بویوک ملی ایده‌آل صاحبی بولورلق درجه‌نی حائر ایمه‌سلهر. عبدالرشیدچه ایدیل-اورال بویلارندا دولت تورغوزارلق برده کیشی یوق؛ قریم ایسه یاش بالالار او یونچاغی، تورکستان اصلاقیمیلدای آلمایتورغان آغیر بر حسته...

«یاگا یاپون مخبری» ننگ بو مقاله‌سی خلقمزننگ ملی روحینن، ملی به‌نلگینن توبه‌نله‌تیب، یوققا چیقارماقچن بولادر. عبدالرشید وه اونک «شاگردلاری» بوندای یاراماس یولدا ایکن طبیعی سزنگ ملی حرکت-

گز که قارشن بعضی «آویق باشلار» ن خولیانلق «الهاملاماسدان» قالا آلمادی... بو باشی بوزوقلق، بو خولیانلق سزنگ وه یولداشلار گزنگ توندیغگزر یول، آلدیغگزر استقامتنگ توغرو ایکه‌نینن تصدیق ایته‌در.

بز تورکلهرنن پارلاق کیله‌جه‌گه، بویوک تورک برلگی که ایریشتره-جه‌ک یول — آیریم تورک اولکه‌لهرنده ملی استقلال غایه‌سینگ خلق روحندا، یوره‌گنده تیره‌ن یرله‌شمه‌سده هم‌ده شول یولدان اصلا آیریلما ی حرکت ایته بیلمه‌گیمزده‌در.

انصاف وه ساغلام فکرله باشلاب، یوروتوب کیلدیگگزر ملی حرکتگزر اوچون سزنی چین یوره‌کدهن آلقیشلاوچن

چونای رولوسون

نصرت بیلدیره‌درلر. یاپونینگ تورلو شهرلهرنده یاشاوچن ایدیل-او-راللی توغانلاریمزدان سوک زمانلار «یاش تورکستان» باشقارماسیغا اوزون مکتوبلهر کیلدی. بو مکتوبلهرده محترم عیاض اسحاقی بیک افندیگه توکیودا روس وه بعضی تاتار باسقینچیلاری طرفندان کورسه‌تیلگن یاراماس وه سوک درجه قوپال معامله‌گه قارشن تیره‌ن نفره‌تلهر وه بوندای یاراماسلقنن ایشله‌گن خانلهر که قارشن شدتلی پروتستلهر بیلدیریلمه‌کده‌در.

بلده‌کی تورکستانلیلار نورموشدره

اکابله‌دن باشقارمازغا یوللانغان بر مکتوبدهن 9 تورکستانلینگ «دار العلوم عربیه» که وه 7 یاش تورکستانلینگ حربیه مکتبیه‌گه کیریتیلکه‌نلکه-رینن اورگه‌ندک. بو تورکستانلیلارنن مدرسه وه حربی مکتبیه‌گه اورناشتیریش اوچون تشبث وه یاردامدا بولغان یورتداشمزنن یوره‌کدهن آلقیشلایمز وه طلبه و طنداشلاریمزننگ دا موفقیتلهرینن تبه‌یمز.

بوکونکی تاشند

سوک استانیستیک معلوماته کوره، تاشکند اهالیسی 543 میگه‌یتیمشدر. بونگ 81 میگی ایشچی ایمش. تاشکند کوچه‌لهرینگ اوزونلغی 1200 کیلومتر و بولوب، بونگ یالغز 200 کیلومتری تاش ایله ایشله‌نگه‌نمش.

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورتنولوشی اورسون کوره شوچی آیلون مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان
1934 (مایس) ماه 54

بولاندا:

- 1 — 28 مایس اسحاق اوغلی عبدالوهاب
- 2 — تورک مسئلهسی دوکتور مصطفی علی
- 3 — بولشویکلرنک «تورک دوستلنی» مصطفی
- 4 — بولشویکلرنک تورکیه گه فارشی «صمیمی دوستلینا» شاهد بولورلق تاریخی بروئیقه
- 5 — تورکستاندا حاکم ملی قومونست فرقلارینک وضعیتنی تیمور اوغلی
- 6 — املا مسئلهسی توگه ره گنده چاغانای
- 7 — ملی ساویت جمهوریتلری غازیتلاری حقنده «ساویت مطبوعاتی» ۰۲
- 8 — ناموسسزلار تاشبالتا
- 9 — بهرینده بر پروتست توبلانیشی
- 10 — شرقی تورکستان حقنده حیب الرحمن البغاری
- 11 — قانون اساسی «استقلال» مجموعہ سندان
- 12 — آوروپا مطبوعاتندا شرقی تورکستان
- 13 — هندستانداغی تورکستان مهاجرلری تورموشندان
I — پشاورده
II — دهلیده
- 14 — سورگون ایسده لگی شهزاده عبدالله بیک
- 15 — تورکستان خبرلری عبدالله قیوم بیک اوغلی

Yach Turkestan

Avril 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 53

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعہ مزنگ یتلهری
آچققدر. باسیلماغان یازولار قاتار یلماس.

آبونہ شرطلری:

ییللنی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلنی 60 فرانق، اوج آیلنی 30 فرانق.

باشقارمادان (مکتوب اورنیغا)

I — امرتسار (غبرسر) ده یاشاوی کریم جان افندی طرفدان یوللانغان
20 روپیه (112 فرانق)؛ II — بومبایدا یاشاوی سید محمود، حاجی
میربابا و حاجی عبدالؤمن افندیله رنگ برلکده یوللادیقلاری یدی
دوللار و III — قوتقاداغی فتح الله بیک طرفدان کونده ریلگن 100
فرانق یتیشدی. تشکرلر ایتهمز.

قوربان بایرامی مناسبتیله «باش تورکستان» غا هر طرفدان تبریک
مکتوبلهری، قارنلاری کیلدی. بز محترم قوتلاوچیلاریمزنگ بارچاسیغا
یوره کدهن تسکرلریمزنی یلدیریب، کیله جهک بایرامنی ایرکین و مستقل
تورکستاندا کیچیرمه گیمزنی اولوغ تاگریدان تیلهب قالامز.

مجموعہ مزگه تییشلی هر تورلو یوللانلار اوچون آدرهس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

بوندان اون آلتی ییل ایلگه‌ری تورک دنیاسینک ایلک جمهوریت حکومتی — ملی آذربایجان جمهوریتی اعلان ایتلگه‌ن ایدی. آذربایجان اهاالیسینک خاتون وه ایرکک نیگلکده کویچیلک ییلن سایلاغان «آذر-بایجان شورای ملیسی» بوتون آذری تورکلگینک ملی تویفوسنه، ملی تیلگه ترجمان بولوب 1918نجی ییلنک 28نجی مایسندا توبه‌نده کی پاننامه‌نی اعلان ایتمشدی:

1 — یو کونده‌ن اعتباراً آذربایجان خلقی حاکمیت حقنه مالک او-لدیغی کبی جنوبی وه شرقی ماورای قافقاسیادان عبارت آذربایجان دخی کامل الحقوق مستقل بر دولندر.

2 — مستقل آذربایجان دولتینک شکل آداره‌سی خلق جمهوریتی اولاراق تقرر ایدر.

3 — آذربایجان خلق جمهوریتی بوتون ملتله ره وه بالخاصه همجوار اولدیغی ملت وه دولتلرله مناسبات حسنه تأسیسنه عزم ایدر.

4 — آذربایجان خلق جمهوریتی، ملت، مذهب، صنف، سلک وه جنس فرقی کوزله‌مه‌دن حدودی داخلنده یاشایان بوتون وطنداشلارا حقوق سیاسی وه وطنیه تأمین ایلر.

5 — آذربایجان خلق جمهوریتی، اراضیسی داخلنده یاشایان بالجمله ملتله ره سربست انکشافلاری ایچین گه‌نیش میدان بر اقیر.

6 — مجلس مؤسیسان توپلانیجایا. قدار آذربایجان آداره‌سینک باشندا آرای عمومی ایله انتخاب اولونمش «شورای ملی» وه «شورای ملی» یه قارشی حکومت موقته‌در.

بو «ملی میثاق» ی ایله آذربایجان تورکلگی یوز ییلق روس اسارتی زنجیرینی قیراراق اوزبیک ملی، مستقل حیاتیینی قوردینیینی اعلان ایتکهن بولدی. «ملی میثاق» نگ اعلاتندان ایکی کون سوگرا، 30نجی مایس 1918ده، ملی آذربایجان جمهوریتینک ایلک ناظرلار شوراسی رئیس

نهفت — سوک ییللار ایچنده تورکستانک مختلف بیرلرهنده یورو-غوزولغان علمی آراشترمالار نتیجه‌سندمه مملکتیزنگ ساویتلر اتفاقی او-چون یالغز پاخنا ایمه‌س، حتی اُک بای نهفت منبعلرندان بولوب کیتیشی احتمالی بارلغی معلوم بولدی. تورکستانک نهفت بایلقلاری حقنده مجمو-عه‌مزنگ اوتکهن سانلارندا باسیلغان مقاله وه معلوماتغا قوشومچا اولاراق «پراودا» غازیتاسینک شو ییلغی 13نجی مارت نسخه‌سنداغی «تورکستان یالغز پاخناغنا ایمه‌س، عینی زماندا نهفت منبعی در» باشلقلی مقاله‌سندن توبه‌نده کی معلوماتی کیتره‌مز.

تورکستانک اوزبیکستان قسمنک جنوبده کی هاوداک (*) وه بونک تخمیناً 25 کیلومه‌تر اوزاقلغنداغی «اوک قیزیل» دا نهفت منبعلاری تاپیلوب، ایشله‌تیله باشلانغانمش.

بوندان باشقا قرغیزستان قسمنک جلال آباد یانداغی «چاگیر تاش» دا، اسفهره نه‌ری بویونداغی (تاجیکستان قسمنده) «خان آباد»، «خان آبادسای» وه «آیریتان» دا نهفت قاینالاری کورونگهن. موسقوا غازیتاسینک یازغانغا قاراغاندا، شو ییل تورکستانک هر طرفیغا، آینیقسا تاشکند، شمالی قیرغیزستان وه ایسوق کول اطرافیغا معدن مهندسله‌رهنده‌ن عبارت قومیسونلار یولانا جاقمش.

قالای — «پراودا» نگ 29نجی مارت سانتدا «تورکستان» وه «آلای» تاغلاری بویندا قالای کانلاری تاپیلغانینی او قودوق.

آلتون — ینه عینی «پراودا» نگ 18نجی آپریل نسخه‌سندا، تاشکندده‌ن تخمیناً 180 کیلومه‌تر اوزاقلغنداغی چاتقال اُزه‌نی بویوندا وه فهرغانده کاسان‌سای اطرافندا آلتون کانلاری تاپیلغانیغا دائر خبر بار. موسقوا غازیتاسینک بو سوگهو خبرینه به‌لجیوان یاندا ییللاردان به‌ری آلتون کانلاری ایشله‌تیلمه‌کده بولغانینی دا قوشوب اوته‌یلوک.

(*) هاوداک سورخان دریا حوضه‌سنداغی «چار قورغان» استاسیونی یاقیندادر.

فتحعلی خان آروپا، آسیا و آمریکا دولتهری مرکزله رینه تلغرافله توبه نده کی تعمینی تارقاتمشدی:

خارجیه ناظری حضرتله رینه!

«فهده راسیونلو ماورای قافقاسیا جمهوریتینک انحلالی وه گور-جستانک یه کی فهده راسیوندان چیقماسی اوزهرینه آذربایجان شورای ملیسی، جنوبی وه شرقی ماورای قافقاسیادان عبارت اولان آذربایجانک استقلالینی اعلان وه آذربایجان جمهوریتینی تأسیس ایلمشدر. بوخصوصه ذات عالیه رینی خبردار ایتمه کله حکومتگزه پتیرمه گزی استرحام ایلهرم. حکومتک موقت مرکزی گه نجه در.

فتحعلی خان خوبسکی

آذربایجان جمهوریتی هیئت وکیله رئیس. «
قارداش آذربایجانک ملی دولت قوروشی بوتون تورک دویاسینی سیونچله رگه غرق ایتمشدی. روس اسارتندن قورتولماق اوچون مجادله یوروتوب تورغان تورکستان، ایدیل-اورال، قریم تورکله ری ملی شریقلاردا «توران یولی»، «توران کوپروکی» آنالغان بو تورک اولکله سینک ملی حکومت قورغانلیغنی موسقوا بویوتوروغندان قورتولماق اوچون ساوا-شماقدا بولغان تورککلک اوچون بویوک بر بخت کتیریچی بر حادثه کبی تلقی ایتمیلهر. تورکیه ایسه آذربایجان استقلالینی تأمین ایتمه فعلاً قاتا-شدی. آناتولو محمدجیکله ری آذربایجانک یارده میگه باریب، اونی روس وه ئهرمه نی جلادلارندان قوتقاردیلار وه بو «کیچیک تورکیه» نی استقلال دوشمانلاریغا قارشی قورال کوچیله حمایه ایتمیلهر. بو صورتله آذربایجان تورککلگی اوز قارداشلارینک قورتولوشی اوچون، جانینی، قانینی آیاماغان باتر آناتولو محمدجیکله رینک تورک تآریخنده آلتون حرفله رله یازیلماق فداکارلقلاری آرقاسندا اوز یورتدا ملی حیات قو-روب وه اوچ توسلوملی بایراغینی یو کسه لتوب، اونک کولکله سنده بایراشغا باشلامشدی. فقط تورکستان، ایدیل-اورال، قریمدا قورولغان ملی حکومتله ر-نی قورال کوچیله تارقاتما قماموق بولغان روس اوردوسی تیچ وه راحت یاشاب

تورغان آذربایجاننی دا قایتادان استیلا ایتب، موسقوانک بر مستملکله سی حالینا ئه یله تریدی. بو صورتله آذربایجان تورککلگی ده سانا قسز شهیدله رینک قانیه قورولغان مسعود حیانتدان محروم ایتملیب، طبقی تورکستان، ایدیل-اورال وه قریم کبی روس بولشه ویکله رینک ظالم پنجه سیگه کیریب قالدی. اون تورت ییلدانه ری بو تورک اولکله سی ده موسقوانک رحمسز مستملکله سیاستگه معروض قالیب توروبدور. فقط ایکی ییلاچا ملی، ایر-کین تورموشنک لذتینی تاتقان آذربایجان تورککلگی قارا کونله رینک باشلانیدیغی آندانبه ری آراسی کیسیلمه گن مجادله سنده تورماسدان دوام ایتب، ملی تیله گنده اصرار ایتب کیلمه کده در. آذری استقلالچیسی مستولی قوتگه قارشی:

سه نده «اوراق» وارسا، به نم «آی» م وار،
«اوغوز» دان آلدیم یایم وار،
ملیت ده نیله ن بر سرایم وار،
په شیل دیارک کویک پاسبانی به نم...

روسه «بولداش» دیمه م دوشماندر او،
یوردیمی براقمام جانانمدر او،
توپراق دییب کیچمه م وطنمدر او،
آذربایجانیمک حکمرانی به نم...

دیبه ره ک تورکلکنک یگانه دوشمانی روسلققا قارشی بویوک ایمان وه عزمه مجادله ایتمیکی بارچامزچا معلوم بر حقیقتدر. 28 مایسنک تیزده ن آذری تورکله ریگه وه اونلارله برابر بوتون تورکلکگه میسر بولاجاغینا بز یوره کده ن اینانامز.

اسحاق اوغلی عبدالوهاب

* * *

تورک مسئلهسى

ياقیندا جمعیت اقوامی، داها دوغروسى بوتون متفکر بشریتی جدی صورتده اشغال ایده جهك اولان بویوک مسئلهلردهن بری تورک مسئلهسیدر. تورک مسئلهسى تورکجه قونوشان اقوامگ استقلالى مسئلهسى دیمه کدر. بو اقوامگ استقلال مجادلەسى يالگز تورکلەرک قومشولارینى ده گیل عینی زماندا بوتون آروپایی علاقەدار ایدەر. حتی آروپا، مدینتی، غرب مدینتی دیدیگیمز مدینت حاضرەنگ مقدراتی بو چەتین ایشله علاقە داردر. چونکه تورک ملتینگ اُک بویوک دوشمانی عینی زماندا مدینت حاضرەنگدا دوشمانیدر. بز بو مسئلهی شو شکلده خلاصه ایدیورز:

I — تورک ملتى يالگز تورکیده کی تورکلەردەن عبارت دە گیلدر.

II — ادرنه دەن آلتایلارا قادار اوزانان قطعە ارض اوزەرنده یاشایان تورکلەرک آنجاق بیئده بری مستقلدر.

III — آنجاق بیئده بری مستقل اولان بر ملته مستقل ملت نامی ویریلەمهز.

IV — تورک ملتینگ غیرمستقل اقسامی همەن کاملاً روسیه یه اسیردر. عمومی حربی متعاقب تورک ملتى غازى مصطفى کمالگ داهیانە اُدارەسیله غرب مدینتته تام وه مطلق صورتده داخل اولمشدر. بوگا مقابل روسیه او مدینتدهن چیقماقله قالما یاراق اونى یقماق اوچون ئەلندن گەلە نى یامش وه بوتون جهانداکی سیاسی، اقتصادی وه اخلاقی هرج وه مرجگ اُک بویوک عاملارندان بری اولمشدر. روس قومی ذاتاً هیچ بر زمان غرب مدینتیه امتزاج ایدەمه مشدی. مدینت روس روحنه دەرین صورتده نفوذ ایدەمه دی. بر یالديز، بر جلا اولاراق قالدی. هیچ بز زمان آگلاما دیغی خریت وه ملکیت پرەنسیپلەرینگ آروپادا تهلکه یه کیردیگینی ظن ایدینجه دوشمان طرفنا کیچدی. بو کون قومونیزم نامنا آروپایا خصم او لان روسیه یارین باشقا بر وسیله ایله فقط محقق مدینت علیهنه آروپایا هجومدهن چیکینمه یه جه کدر.

جالبوکه تورکیه اوچنچی سلطان سلیم زماندانبهری دوام ایدەن غربلیلاشماق حرکتنه فاصله ویرمه مش وه سوک تورکیه انقلابی بر باشلانغیچ شکلنده ده گیل بر نتیجه حالندا کندینی کوستەرمشدر. تورک انقلابینگ اوچ بویوک وصف فارقی واردر:

I — تورک ملتى مسلمان اقوامگ لیدەرلگندن وازکیچمشدر. بو صورتده اتحاد اسلام سیاستنه قطعی صورتده نهایت ویریلمشدر.

II — تورک انقلابی ملی بر انقلابدر. سیاسی، بدیعی، حقوقی وه اقتصادی مؤسسەلەری ملی اساسلار اوزەرنه قورولدی. ذاتاً غرب مدینتته منسوب هەر مؤسسە آز-چوق ملی بر تامغا تاشیماقدادر. غرب مدینتینگ بو وصفینی مصطفی کمال قادار ایی آگلامیان لەنین عمومی حرب عرفەسندە بوتون سوسپالیست دونیاسنا خطاباً نشر ایتدیکی یاتنامەیه رغماً آلمان سوسپالیستلەرینگ ملی غلیانینی گورونجه حیرته دوشمش وه انکسار خیاله اوغرامشدی. عینی حال جهاد مقدس اعلان ایدەن بزیم خلیفه نگده باشینا گەلمشدی.

III — تورک انقلابی دین ایشلەرنی دونیا ایشلەرندهن آیرمشدر. بو صورتده تورکیه ده واضح قانون مدرسه نگ تحکمندهن قورتولمش، کیرهک دولت گیرهک دیگر اجتماعی مؤسسەلەر بویوک بر سربستیء حرکته نائل اولمشدر.

بوئک نتیجەسى اولاراق تورکیه غرب حقوقینی (مدنی قانون، جزا قانونی) قبول ایتمشدر.

عمومی حربدان وه استقلال مجادلەسندەن فقیر وه یورغون چیقان تورکیه باشلادیغی اعمار وه احیا حرکتی اوچون سرمایه یه محتاج ایدی. بونی آروپا اوگا ویرمه دی. شیمدیگی تورک روس دوستلغی آروپانگ خطابسیدر. بو خطا تعمیر ایدلمه لیدر. بو خطا تعمیر ایدیلیرسه تورکیه محقق وه قطعی صورتده آروپا طرفنا التحاق ایدەجه کدر. تورکیه آروپا یایی ممنون ایتەک اوچون ئەلندن گەلە نى یاپیور. تته کیم دوستی روسیه یه رغماً جمعیت اقوامه کیرمشدر.

بولشهويكله رنك «تورك دوستلغى»

«روسدان دوستك بولسا، يازگدا بالناك بولسون!»
(آتالار سوزى)

تصادفاً بر زمانغا توشوب قالغان آلمان عالمى پروفه سور يهشكه نك «استقلال» نك 55 نچى ساتندا (26. 3. 934) چيققان «بولشهويك وثيقه» لهرينه كوره قوم ايته رن وه تور كيه «باشلوقلى مقالهسى ايله تور كيه جمهورى ريتى معارف و كىلى حكمت يك افدينك استانبول او نيوه رسيتهسى ياندا. غى انقلاب اينستيتوسنده كى درسله رنده قورتولوش كوره شى زماندا ملي حكومت طرفندان ساويت روسيهسى يله ن يوروتولغان مذاكرات حقندا بير گن بيانانى («ملت» غازيتاسى 22. 3. 934) ساويت روسيه سىنگ تور كيه سياستندن كىگ او قوچيلار كتلهسى اوچون معلوم بولماغان بعضى بر ييتلهرنى آچدى. ايسته ر پروفه سور يهشكه نك كىترديكى وثيقه لار، ايسته رده معارف و كىلى حكمت بيكنك سويله ديكله رى ساويت روسيه سىنگ تور كيه كه «دوستانه» قاراشينك بولشهويكله ر ايش باشنا كىلگن كونده ن باشلانغانلغىنى، بو دوستانه قاراشينك تور كيه ده ملي جركت باشلانوى يله ن تاريخده مثلى كورولمه گن بر شكلده صميمى وه ههر تورلو طمعدان آزاده خالصانه بر دوستلق قاراقه رىنى آلمانلغىنى سويله ب ههم ده بوگا اوزى اينانغانلغى بر طرفدا تورسون باشقالارنى دا ايناتروغا اورونوب يوروجيلارنك حيرتله رىنى جلب ايتسه كيره ك. بعض كيشلهر ساويت دوستلغى صميميت درجه سىنى كورسه تمه ك نيتيله اورونلو او رونسز موسقوانك تور كيه كه خالصانه مادى يارده ملهر قيلغانلغىنى وه قيلماقدا ايكه نىنى تكرار لاماقنى كوب سيوه درلهر. هه له بو ساويت دوستلغى عاشقلارى آراسندا داها ايله رى كىتب روس بولشهويك انقلابى يله ن تورك ملي انقلابى آراسندا مفكوره اورتا قلىغى، كوروجيله رده بار. مه نه شو سو. اكنچى كوروش، يعنى روس بولشهويك انقلابى ايله تورك ملي انقلابى آراسندا مفكوره اورتا قلىغى كورمه ك مطلقا ياكلىشدر. بولشهويزم وه ملت-

شيمديك تورك روس دوستلغى آشكار صورتده صنعى اولماق له برابر بعضى اقتصادى شرطلارنك محصوليدر. اوچ سبب دولاييسيله روسيه تور كيه دوست اولماز:

I — بوغازلار تور كيه نك نه لنده در. II — روسيه قومونىست، تور كيه قايتا ليستدر. III — روسيه ده استقلال مجادله سى ياپان قرق مليون تورك واردر. غازى تور كيه سى بونلارنك ره بريدر.

تورك ملتى اسلاميه داخل اولدوقدان سوگرا ناصل عصر لارجا اسلام مدنيتينك يگانه حاميسى وه مدافعى اولاراق قالدى ايسه استقبالدا غرب مدنيتىنى ده مدافعه ايدمه كه كدر. تورك قومى غرب مدنيتينك احتياط قوتله ريدر. وه هيچ به كله نيلمه دك بر زماندا ساحه يه داخل اولاجا قدر.

تورك ملتى بر مدنيتى قولاي قولاي قبول ايمه ز. فقط ايتديگىنى سويله ينجه آرتق سوزنده ن دونمه ز. شيمديكى تور كيه اصلاحاتىنى قوتله، جبر وه شدتله وجوده گه لمش موقت بر حادثه ديه قبول ايدمه نله آلدانوردر لار. تور كيه انقلابى غازيدان چوق اول باشلامش بر حر كندى. غازينك دهاسى ملتينك نه ايسته ديگىنى هه ر كسده ن ايبى آگلاماسندا وه تام زماندا حر كته كىچمه سنده در.

غازينك قوتى وه مخيل جبر وه شدتى تور كيه يه منحصر در. حالبوكه بوتون تورك دوياسى بوكون غازينك ايزينه كير مشدر. تورك انقلابينك نه ده رين بر انقلاب اولديغىنى آگلاماق اوچون تور كيه قونوشان اقوام آراسندا بر سياحت كافيدر.

تورك انقلابى تور كيه قونوشان اقوامنك تام وه قطعى استقلالى نه لده ايدىنجيه قانداق هه ركون ده ا زياده آرتان بر خيزله دوام ايدمه كه كدر. جهان سياستينك مركز قىلتى — غوستاو لوبونك، بوندان چوق اول تخمين ايتديكى كىبى — اورتا آسيا، كىچمشدر. جمعيت اقوام تورك ملتينك قلىبى قازانيرسا مدنيتى قازانديرمش اولاجا قدر.

دوقتور مصطفى على

* * *

چيلك بربريله هيچ ياناشماغي ممكن بولماغان ايكي قطدر. بولشه ويزم ملتچيلكنى انكار ايتديكى كىي، ملتچيلك ده بولشه ويكلكنى رد ايتدر. توراكينهنگ حقيقي غرب مدنيتى وه ده موقراسى يولنه توشكه نليگنى بز كوب دفعه لار تورك انقلابى باشلوقلارى آغزندان ايشيتديك. بو ايسه روس بولشه ويزمىنى قطعى صورتده رد ايتهدورغان بر يولدر. روس بولشه ويزمى ايسه غرب مدنيتىنى (اونگ ته خنيكه سىنى استئنا ايتكهندهن سوڭ) فه ئودالار، بورژوا، قاپيتاليزم وه ملتچيلك مدنيتى ديب آتاب، بولشه ويزمنك بو مدنيتكه قارشى قطعى وه رحمسز كورهش يوروتوشىنى لازم ناپادر. بولشه ويك نظرياتندا «ده موقراسى» غا «چوروك ليه راليزم» نك بر كورونوشى ديب قارالغانى كىي، عملياتدا اونى كوكندهن قازيب ييقيش اوچون شدتلى كورهش آلب بارادر.

بولشه ويزم اساس اعتباريله رد ايتديكى ملتچيلكنى معين شرطلار استندا استفاده قورالى اولراق قوللانودان ههم تارئينمايدر. بولشه ويكله آروپايلارغا قارشى قوللانا بيلمهك اوچون «ختاي ملتچيلگىنى» تانيدر. لار. اونلار اينگلته ره كه قارشى فائده له نه بيلمهك اوچون هند ملتچيلگىنى ده قبول ايتهدرلر. فقط اونلار بو تانيدىقلارى، قبول ايتديكله رى ملتچي-لكلهرنگ ايچكى مى كوجله رىنى بوزوب، تارقاب، اونى اوز «پرو-له تار انقلابى» غايه له رينه آلت ايتو چاره له رىنى ده اونوتمايدر لار.

بز بولشه ويك اويونينگ اڭ پارلاق مثالينى ختايدا كوره مز. او بيرده بولشه ويكله ر تيشدان نانكين مى حكومته قارشى سوڭ درجه ده دوستانه بر وضعيتده بولوب كورونديكله رى حالدا؛ ايكنچى طرفدان اوز مادى وه معنوى يارده مله رى ايله قاتونداغى ختاي ساويت حكومتىنى كو-
چه يتمه ككه اورونادر لار.

بولشه ويكله رنگ يه كى توراكينهنگ مى كوجله رينه قاراشلارى دا ختاي ملتچيله رينه قاراشلارندان هيچده باشقا تورلو ايمه س. لاكلن توراكيه خلقى ختايلاردان باشقا روح وه حاضرلدا بولوب چيقدى. توراكيه خلقى

وه او خلقنك رهبرله رى داها سى خلقنك بر ليگىنى ساقلاب، اونى بوتون تهلكه لى آنلاردان كيچيريشكه يارادى. بولماسا، بولشه ويكله ر توغوب كيلمه كده بولغان تورك مى حر كىنى بوزوش يولنداغى سىلارندا هيچ بر تورلو كه مچيلك كورسه تمه ديلر. بولشه ويكله ر توراكينهنگ طالع سز، تهلكه لى آنلارنى فائده له نو تجربه له رىنى هيچده قاچير ماديلار. بو واديداغى بولشه ويك فعاليتلهرينگ برنجى پايه سىنى ئهرمه نى مسئله سى تونادر. بز يروفه سور يه شكه نك نقل ايتديكى وه حكمت يىكنك بحث ايتديكى پلانتى كورسه توچى وثيقه «13 نومرولو ده كره ت» نك ترجمه سىنى ده شو نسخه مزدا نشر ايمه كده مز. ساويت خارجه قوميسارى چيچهرين نك توركله ر. دن اوز توپراقلارينگ بر قسمىنى ئهرمه نيله ركه ترك ايتشله رىنى تكليف ايتشه كه اساس بولغان بو ده كره تده بوتون تيكشيروچيله ركه حتى چارلق روسيه سينگ اوز رسمى منبعلارينا قاراغاندا هيچ بر زمان ئهرمه نى اكثرىتى بولماغان (بو حقه «ياش توركستان» نك 40 نچى ساتنا باقىلسين). تورك ولايتلهرنده كى تورك اهلينگ حق وه حقوقى حقددا بر كلمه ده يوقدر! 1919 يىلى 13 سىنتابرندا «توراكيه ايشچى وه كويلوله رينه» قاراتب نشر ايتيلگن ساويت ياتنامه سندهن بر پارچاسىنى نقل ايتوچى يروفه سور يه شكه بو ياتنامه نك ساويت خارجه قوميسارى چيچهرين طرفدان امضا لانغانلىغىنى حيرتله رله قيد ايتهدر. بزچه بو نقطه ده عجبله نبرلك بر نهرسه ده يوق. چونكه «ساويت حكومتى وه قومونىست اينته رناسيونالى عىنى بنانك

تمل وه تامندان عبارتدر». («پراودا» نك 11 نويابر 1922 تاريخلى نسخه سنه باقىلسين). يالغز اختيارى كورلر بو «ساويت حكومتى وه قومو-نىست اينته رناسيونالى برليگىنى» كورمه يدر وه كورمه ك ايسته مه يدرلر. بو «13 نومرولو ده كره ت» وه 1919 يىلى 13 سىنتابر تاريخلى بيان نامه (*) آنادولو مى قورتولوش كوره شينگ آتشلى چاغلارندا، ملت ايچنده كى كيچيك بر اختلافنك ههم دولت ههم ملت بارلىغى اوچون بو-
(* بو بياننامه «ملتله ر تورموشى» آتلى غازيتانك 1919 يىلى 21 سىنتابر نده چىقان 36 نچى نسخه سنده باسىلمغان.

يوك نهلگه تشكىل ايتديكى آنلاردا بولشه ويكله رنگ «قومونست ايتنه-ناسيونالي» آتلي مجموعه لارندا يازديقلارينا قاراغاندا اهميتسز بر نهرسه بولوب قالدر.

بعضي بر كشيهر طرفندان تا باشلانغىچدان يه گي توركيه ننگ اُك صميمي وه خالص دوستي ديب قبول ايتلگن روس بولشه ويكله رى 1920نجي ييلي «قومونست ايتنه ناسيونالي» نك 12نجي ساندا توبه نده نقل ايتديگمز سطر لارنى يازغان ايدى:

«آنادولو كويله رى! سز نك پاشا وه افنديله رگزنك بر قسمي سزنى يانلار استيلاسنه قارشى كوره شكه چاقيرادر. عيني زماندا اونلار سز نك اوز يورنگزدا حاكيميتنى اوز قولكزغا آليشكزغا مانع بولادرلار. اوزلدى يانلار ييلن دها قولاي شرطله آكلاشقانندان سوك يه نه سز نك بونكزغا قوللق هامونينى كيچيره درلر.»

شو ناريخله رده بولشه ويك حكومتى اوز آگه تى باشقورت شريف ماناتوفنى آنادولودا توتار ايدى (*). روس بولشه ويكله رى مصطفى صبحى ايله اونك يولداشلارنى توركيه گه يوباريشنى دا شو توركيه ملي حركتى-نك اُك قيزغين زمانلاريندا حاضر لاديلار.

«قومونست ايتنه ناسيونالي» نك يوقاريندا آتالغان ساندا كمال-چيله رگه قاراتب يازيلغان شو سطر لارنى او قيمز: «شرقداغى ملي قورتو-لوش حركتله رى طرفدار لارى بز نك سو گنه قادار بر گه كيته ييله جه كيمز دوستلاريمز ايمه سلهر. طبيعي، بز اونلار نك كوچنده ن اوز پروغراميمزنى ايشكه آشيريش اوچون فائده نه نه جه كيمز. اگر انقلاب اساسلارى طلب ايتسه بز قوراليمزنى كيچه گي متفقله ريمز گه قارشى چيويره جه كيمز.»

ساويت حكومتى وه روس بولشه ويكله رى نك توركيه ملي حركتى وه كماليزم طالعنه قاراشينى بوندان دا آچيق وه آيدن افاده ايتب بولماسا كيره ك.

(*). بو خائن شريف ماناتوف او زمانى باشقورت حكومتنك زسمى وكيلى ايدى.

فقط، تورك خلقينك روحى وه يولباشچيلارينك دهاسى بولشه. ويك تخمينلهر نده ن بوتونله ي باشقاچا وه كوب يوكسه ك چيقدى. بويوك ملت مجلسى نهرمه يله رگه بير بيرمه ك حقداغى بولشه ويك روسه نكليفنى رد ايتدى. توركيه ايشچى وه دهقانلارى موسقوا پرووا قاتور لارنى نكله-مه ديله ر. «تورك پاشا لارى، افنديله رى» يعنى «قواى مليه» يولباشچيلارى ملتنگ قورتولوشى حر كتنده ناريخلك اوز اوموز لارينا يوكله تكه ن آغبر وه مسؤولتلى وظيفه سينه لياقتلارنى آرتيقچاسى ييلن كورسه تده پلهر.

آنادولو سوغوش ميدانلارندا، لوزان صلح توپلانيشندا قازانوب چيققان توركيه بولشه ويك روس پرووا قاسيونلارنى دا بيگدى، كو كنده ن يقدى. ساويت حكومتى بويوك نهرمه نستان توزو اميدنى يوقالتدى. تورك كويلو وه ايشچيسنه آشيلماق ايتسه ديگى بوزوقلقلار نك بوشنا چيققانينى كوردى وه نتيجه ده بو كو نكى بعضى بر كشيهر گه «صميمى، ههر تورلو طعمدان آزاده خالصانه دوستلق» بولوب كورونمه كده بولغان وضعيتگه چيكيلىشكه مجبور بولدى.

بونكله موسقوا بولشه ويكله رى نك «كماليزم» گه قارشى بولغان مفكو-ره وى دوشمانلقلار نندان دا واز كيچديكله رنى اويلا ب بولورمو؟ — طبيعي يوق. اونلار بو فكرى دوشمانچيلقلار نندان واز كيچمه ديله ر. هيچده واز كيچمه سلهر. بو كوروشده شبهه ايتوچيله رنى بز «انقلابچى شرق» («ره وو-لوسيونى ووستوك») مجموعه سينك 6نجي سانداغى فريدوف ديگن بريسينك «بو كو نكى توركيه ده بر قاتچا مسئله لهر» باشلوقلى يازيسى ايله عيني مجموعه نك 7نجي سانداغى «كمالچى توركيه وه فاشيزم» نى وه 8نجي سانداغى «ايران دوست يولداشقا جواب» باشلوقلى مقاله لهرى ايله ايران دوست نك يازيسى دقتله اوقوب چيقوغا چاقيرامز. بو يازولارنى دقت ايله اوقوچيلار موسقوالى «دوستلار» نك توركيه گه وه كماليزم گه بير گن قيمتلهرنى، قاراشلارنى جوده آچيق كوره جه كله ردر. فريدوف كماليزم نك «بورژوا حكمرانلننگ سو ك فورمى بولغان فاشيزمغا كي ريب كيتديگينى» اثبات ايتمه كچى بولسا، ايران دوست توركيه گه ساويت

روسیه طرفدان کیلهجه کده کی اقتصادی تضیقدان بحث ایتهدر. او کیشیکه کوره ساویت امیدلری تورک انقلابینک کیلهجه کده کی یولباشچیسى سانالغان تورک پروله تاریخک اوسوویینه، کوچه یووینه باغلی ایمش (*).

مسئله ننگ اُك قیزیق یری شوندا، که روس بولشهویکلری تورک خلقینک اوز ملی انقلابداغی یوتوقلارینی اوزلهرینه مدیون بولغانلیغی ادعا ایتهدرلر همده بو ادعالارینا باشقالارنی دا ایناترادرلار.

تورک ملی حرکتی روس بولشهویکلری طرفدان مادی یاردهم کوردی دیب یرلی یرسز سویلهب یوروچیلار، بالخاصه تورک ملی انقلابی ایله روس بولشهویک انقلابی آراسندا مفکوره اورتاقلیغی قیدروچیلار بر طرفدان روس بولشهویکلهرینگ بو یرسز ادعالارینی کوچه تیرگن بولسالار؛ ایکنچی یاقدان تورک دنیاسینک باشقا قسملارنداغی تورکلر کوزنده کمالیزمنک ثوتقان تاریخی وه مفکوره وی موقعینی توشوروشکه خدمت ایتکن بولاددرلار. بز کمالچی تورکیه ننگ اوزنده کی تورکلهرده نده آرتیغراق کمالچی بولالمایمز. بو یازوننگ مقصدی دا کمالیزمنی روس بولشهویکلری چه نگه لندن قوروماق ایمهس. چونکه تورکیه تورکلهری اوزی بونی کوب یاخشیلاب ایشلی آلاچاق بر وضعیتده وه ایشلمه کده. درلر. بز اوز یورتمزده «کمالیزم ایده سی» ننگ مدافعالاری صفتیله کمالیزم اوز موفقیتلارینی روس بولشهویکلهرینگ مادی وه مفکوره وی یاردهملهریله ایمهس، تورک قوای ملیه سینک ساغلام ملی نیگیز اوستنه قورولغان بولو. وینه، تورک خلقینک قهرمانلیغی وه یولباشچیسینک دهاسی، دورینلگی آرقاسندا قازاندی، دیگن نقطه نی آچیق صورتده سویلهب اوز خلقیمزغا آکلتماقچی بولامیز.

(* بو حقهده «بولداش» استالیننک نوسقاوی بویونچا یازیلیت قبول ایتلگن «قومو» نیست اینتهر ناسیونالی ننگ 6نچی قونره قرار نامه سیگه باقیلسین.

بولشهویکلهرنک تورکیه گه قارشى «صمیمی دوستلغینا»

شاهد بولورلق تاریخی بر وثیقه

خلق قومیسارلاری شوراسینک تورکیه نهرمه نستانی حقتداغی 13 نومرولو ده کره تی («ایشچی وه عسکرلهر شوراسینک خبره ری» نومرو 1، 3 یانوار 1918)

خلق قومیسارلاری شوراسی روس اوردوسی طرفدان اشغال ایتلگن تورکیه نهرمه نستاندا نهرمه نی خلقینک نام استقلال اعلان ایتو درجه سنه قدار تعیین مقدرات حقینی یا قلا یا جاغینی بوتون نهرمه نی خلقنه اعلان ایتهدر. خلق قومیسارلاری شوراسی بو حقتک ایشکه آشیریه یلووی او- چون، بوتون نهرمه نی خلقینک سربست رأیی ایله، ملی اراده تثبیت ایتلگونچه گه قاداردا، بر قانچا یاردهمچی چاره لهر کوریلووینی لازم تاپا- در وه شوندا یاردهمچی تدیرلهرده ن توبه نده گیلهرنی کورسه تهدر:

1) تورکیه نهرمه نستانی اشغال ایتکن اوردونی بدرحال چیقاریب او یرده شخصی امنیت، اجتماعی انتظامی ساقلاو اوچون نهرمه نی خلق میلیس کوچلهری توزوش کیره ک. 2) نهرمه نی قاچاقلاری وه تورلوملکته لهرده تارقاق پاشایدورغان نهرمه نی مهاجرلهرینگ توسقونسز تورکیه نهرمه نستانا قایتا ییلولهرینی تأمین ایتش کیره ک. 3) سوغوش زماندا تورک حکومتی طرفدان زورله ایچکی تورک ولایتلهرینه سورولگن نهرمه نیلهرنگ ممانعتسز تورکیه نهرمه نستانا قایتا ییلولهری کیره ک. خلق قومیسارلاری شوراسی تورکیه حکومتی ییلن بولادورغان صلح مذاکره لهرنده بو مسئله اوستنده اصرار ایتجه کدر. 4) ده موقرائیک اساسدا سایلانغان خلق مملله- ری شوراسی وه نهرمه نی قومیته سی شکلنده تورکیه نهرمه نستانی موقت آداره سی توزولمالیدر.

برنجی وه ایکنچی ماده لهرنی ایشکه آشیریشدا تورکیه نهرمه نستانی اهالیسنه ههر تورلو یاردهمده بولونماق وه تورکیه نهرمه نستانداغی اور-

دونی چیقارماق اوچون محلی قومیسسارلار توزمهك ایشی قافقاسیا ایشله‌ری فوق‌العاده موقت قومیسساری سته‌پان شائومیان‌غا تاپشیریلادر.

تنبیه: تورکیه ئهرمه‌نستانینگ جغرافی حدودی ئهرمه‌نی خلقینگ ده‌موقراتیک اساسدا سایلانغان ممثله‌ری طرفندان، همحدود وه نزاعلی دائره‌لر (مسلمان وه باشقا) اهالیسی ایله آکلاشیب قافقاسیا ایشله‌ری فوق‌العاده قومیسساری ایله برلکده تعین ایتلیر.

خلق قومیسسارلاری شوراسی رئیس: اولیانوف-له‌نین،
ملی ایشله‌ر قومیسساری: جوغاشویلی-ستالین.

* * *

تورکستاندا حاکم ملی قومونست فرقه‌لارینگ وضعیتی

بوکون ساویت حکومتینگ نیگزینی قومونست فرقه‌سی تشکیل ایتکه‌نلگنده کیمسه شبهه ایتمه‌س. ساویت حکومتی اوچون قومونست فرقه‌سی خارجنده بر تمل حتی بر سویانجق قیدیریش معناسز بر زحمت، بولسا کیره‌ك. مه‌نه شو باقیمدان یورتمز تورکستاندا ساویت حکمرانلغینگ نملی قومونست فرقه‌سی تشکیلاتینگ ایچکی وه تیشقی کورونوشنه بر کوز سالب کیتسه‌ك فائده‌سز بولماس دیب اولایمیز.

5 میلیونجا اهالیسی بولغان اوزبیکستاندا قومونست فرقه‌سی اعضا وه نامزدلهری مقداری 64739 کیشی کورسه‌تیلهدر. بونگ یارمیس نامزد-لهدر. بو کورسه‌تیلگن فرقه‌اعضاسینگ تورلو اهالی طبقه‌لاری آراسندا نسبی بولونوشی شوندا ی کورسه‌تیلهدر: ایشچی — 47%، دهقان 42%، مأمور — 11%؛ ملی بولونوشنده ایسه 73% ننگ تورکستان یرلی خلق-لارندان بولغانلغی سویله‌نهدر. («قیزیل اوزبیکستان» 17. 1. 34) ایستهر اهالیسی، ایستهرده اشغال ایتدیکی یر اعتباریله تورکستانگ اُک بویوک جمهوریتی سانالغان قازاغستاندا 1933نجی ییلی اوکتوبرنده فرقه‌منسو-بلهرینگ سانی 77 500 کورسه‌تیلهدر. بونگ 40 میگ قاداری اعضا، قالغانی نامزد ایمش. بو فرقه‌منسوبلهرینگ 34,7% ایشچی، 50,7%

قولخوزچی وه 14,6% ی مأمورد. ملی جهته‌ن کورونوشی ایسه: 50,6% ی — (38 711) یرلی تورکستانلی؛ 39% ی — (28 157) روس؛ قالغانی — 9600 باشقا ملتله‌ر. («سوسیالدی قازاغستان» 12. 1. 1934).

بو وضعیتی کوب آز بر فرق ایله بوتون تورکستان جمهوریتله‌رینه تشمیل ایتمه‌ك ممکندر. تیشقی کورونوشی شوندا ی بولغان بو تشکله‌رنک ایچ طرفی یه‌نهد قیزیقراق بر منظره عرض ایتهدر. اوزبیکستاندا 1933نجی ییلی یانوارندان اوکتوبرینه قدار فرقه تشکیلاتندان 16 میگدهن آرتیق کیشی چیقاریلغان.

تورکمه‌نستاندا 6.5نجی فرقه قورولتایلاری آراسنداغی وقتده 2644 فرقه اعضاسی محکمه‌گه یریلیب 1334 کیشی فرقه‌دان چیقاریلغان. بو فرقه‌دان چیقاریلغانلارینگ 22,7% ی ملی آغماچیلق ایله عیبه‌نگه‌نلهدر. («تورکمه‌نسکایا ایسکرا» 17. 1. 34).

قازاغستان چولله‌رنده، آوللارندا کیمنگ فرقه اعضاسی بولوب، کیمنگ بولماغانلغینی، فرقه اعضاسی دیب سانالوچیلاردان کیمنگ بار، کیمنگ یوق بولغانلغینی ییلوچی‌ده یوقدر. کوب یرله‌رده فرقه دفتر-لهرنده اسمی سانالغان کیشله‌رنگ کوچیلگی اورتادا بولماغان، ییلارچا اول اولوب کیتکه‌ن کیشله‌ر بولغانلغی آکلاشیلغان. اوزبیکستان فرقه‌مر-کزی تشکیلات بولومی طرفندان 1933نجی ییلی فرقه اعضالاری اوستنده یوروتولغان تیکشیریش نتیجه‌سنده فرقه تشکیلاتی دفترلهرنده مقید کیشی-لهرنگ ناشکندده — 22,9%، اندیجاندا — 18,9%، سمرقنده — 23%، فەرغانه‌ده — 40%، اورتا چیرچیقده — 50%، کان‌دا — 51% ننگ اورتادا بولماغان کیشله‌رده‌ن عبارت بولغانلغی آکلاشیلغان. («قیزیل اوزبیکستان» 17. 1. 34).

اکثر قازاق آوللارندا فرقه تشکیلاتینگ نیمه‌دیمه‌ك بولغانلغینی آکلاغان، بوندا ی تشکیلاتنگ بارلغینی یلگن قازاق چارواچیسینگ ناینلماغانلغینی سویله‌نسه اوزبیکستان قیشلاغندا فرقه تشکیلاتی نیمه‌دیمه‌ك

املا مسئلهسى توغره گنده

«قىزىل اوزيىكىستان» غازيتاسىنىڭ 33. 10. 14. ساندا، اوزيىكىستان تىل-تەرمىنى قومىتەسى اعزاسى قىوم رمضانى طرفندان اوزبەك تور كچەسندە تاووشلى حرفلەرنىڭ سانىنى 9 دان 5 گە توشورمەك حقدىدا بر الفبا، وە املا لايىھەسى تۈزۈلگەنلىكى وە بو لايىھەنىڭ تىل-تەرمىنى قومىتەسى تاما-نىدان تىكشىرىلىپ تصويب ايتلگەنلىكى يازىلغان ايدى. بو خبر نظر دقتىمىزنى جلب ايتدى. مسئلهنى تعقيب ايتە باشلادىق. عىنى غازيتانىڭ 15 نچى اوقتوبر ساندا ايليك امضاسىلە «الفابەمىزنى ايخچەملەش اوچون» باشلىغى آستىدا يازىلغان بر يازىدان بو لايىھەنىڭ ماھىتىندەن وە «جمھورىت املا قونفر-ا-نىسى» چاقىرىلىشندان خبردار بولدۇق.

بارچاغا معلومدر، كە بولاشە وىكلەر ساويت روسيەدە كى توركلەرنى عرب حرفلەرنەن لاتىن حرفلەرىگە كوچورور كەن توركىستان اوچون باشقا تورك اولكەلەرنەن كەندەن آيرىم وە قارىشيق بر «لاتىن» حروفاتى تۈزۈپ بىرگەن وە رسماً قبول ايتدىرگەن ايدىلەر. عربچەدەن لاتىنچاغا كوچوگە آينقسا عرب حروفاتىنىڭ تاووشلى حرف جەھتەندەن تور كچەگە اويغون بولماغانلىغى ايلگەرى سورولگەن ايدى. بو سببلى قبول ايتلگەن «لاتىنچا» دا ھەر بر تاووش اوچون آيرىم بر حرف بىلگىلەنگەن ايدى. توركىستاندا قوللانىپ كىلگەن الفابەدە مەنە شو 9 تاووشلى حرف بار ايدى:

a, ə, o, ø (ö), u, y (ü), e, i, b (i)

يەككى لايىھە بو حرفلەردەن تور كچەنىڭ آھنىكى ايچىن اڭ كىرەكلى بولغان ø (ö), y (ü), b (i) تاووشلىلارنى الفابەدان چىقارىپ آتمىشدر. ايلىكىنىڭ فكرىنچە: اصلندە اوزيىكىچە ايچىن 9 غنا ايمەس، حتى 17 چوزغو لازم ايمىش. فقط بو كون قوللانماقدا بولغان 9 تاووشلىدىن يالغز 5 گنەسپنى ساقلاپ قالماقلا ھىچ بر نەرسە بو قاتىلماس، تىرىسنىچە كوب فائىدە كورولور ايمىش: (1) تعليمدە قولايلىق؛ (2) يازوداغى چاتاقلق آنچا بر ھەم بىر، ھەم تىلنىڭ اوسوش، بايىش سرعتىگە يول آچىلغان بولور ايمىش.

بولغانىنى فرقه كاتىبى اكمل اكرام اوزى آڭلاتسىن. او «... ئەتىش كىرەك، كەبر قانچا چاغلاردا قىشلاقدا فرقه تشكىلاتىمىز بولغان. بعضاً قىشلاقدا بارغاندا «يەچەيكە لەرك قايىدا» دىب سوراساڭ، سەنگە «يەچەيكە شو تايدا آت مىنب چىقب كىندى» دىب جواب بىرەدرلەر. بوتون «يەچەيكە» بر آدمدان، اونگ كاتىندان عبارت بولوب قالغان. اول مەن بونى سوادسزلق تىجەسىدە دىب حسابلار ايدىم. لگن معلوم بولدى، كە كوب چاغلاردا سوادسزلق تىجەسى ايمەس، بلەكە حقيقى احوال ايكەن. «يەچەيكە» كاتىبى قوبى فرقه تشكىلاتىنىڭ كاتىبى بولماسدان بلەكە اوز اوزىگە «يەچەيكە» ايكەن» دىدر. («قىزىل اوزيىكىستان» 34. 1. 17).

بر آز چوقورراق اوبلاب كورسەك، تورلو حادثەلەرنى كوزدەن، كىچىرسەك قازاغىستان فرقه مركزىندە وە اورتا آسيا بيوروسىداغى كورو-نوشاەرنى تىكشىرسەك، او زمان بو قىشلاق يەچەيكە كاتىبىگە اوز باشنە «يەچەيكە» بولغانىنى ايمەس، باومان، مىزرويانلارنىڭ يالغز باشلارنى اورتا آسيا بيوروسى، اولكە فرقه قومىتەسى تشكىل ايتىپ، موسقوانك توركىستان شرايطى ايلە قطعاً حسابلاشماسدان بىرىلگەن، امرلەرنى ايشكە آشىرىپ توركىستان خلقنە فلاكتلەر حاضرلاشدا عىنى صورتدە حركت ايتدىكلە-رىنى كورەسز. يالغز قىشلاق «يەچەيكە» سى كاتىبى آت مىنب كىتكەندە يەچەيكە كىتكەن بولماسدان باومان آت مىنب كىتكەندە اورتا آسيا بيورو-سى، مىزويان آت مىنب كىتكەندە قازاغىستان اولكە قومىتەسى آت مىنب كىتكەن بولادىر. بو نقطەنى آينقلاب تىكشىرىپ كورمەك ايتسەك نەلەر او-تكەن يىل غولوشچە كىن بىلەن قازاغىستان فرقهسى اوستىدە چىققان حادثە تفصىلاتىنى وە بو حقدە فرقه مركزى طرفندان بىرىلگەن قارارلارنى تىكشىرىسەنلەر. او بىردە فرقه باش كاتىبى غولوشچە كىن ايلە فرقه مركزى اعزالارى آراسىداغى وضىت اكمل اكرام اوغلىنىڭ سوبلەدىگى قىشلاق فرقه يەچەيكەسى كاتىبى ايلە اعضالارى آراسىداغى ھىچدە فرقىلى ايمەس. اورتا آسيا بيوروسى وە مىلى فرقه مركزلەرى مسئلهسە كىلگەندە ياقىن غنا زماندا قىرغىزىستان وە تاجىكىستان فرقه وە حكومتلەرى باشنا كىلگەنلەرنى ايسلەش اوزى آرتقىچاسى بىلەن كفايت ايتەدر...

تيمور اوغلى

اوز دعواسینگ اثباتی ایچین ایلیک مثال ایتب «آت» وه «اوت» سوزله- رینی آلادر. بونلاردان هر برینک ایکی معنا (ناشنی آتماقداغی «آت» امری وه حیوان معناسداغی «آت» مفهومی، ههمده «اوت» کوگرتی، «اوت» علو) آکلاشیلانیدان ذاتاً تاووشیلارنگ «آرتق رولغا ایگه ایمهسلگی، بولسادا آزغنی، اصل معانی آیریم سوزله ردهن ایمهس، جمله ردهن، تولا مفهومدهن ایزلهش کیره کلگی آکلاشیلادر» ایمش. ایلیک بر آاز توبه نده دیدر، که: «البته چوزغولارنی قیسقارتیش — چوزغورولینی انکار قیلش ایمهس. لکن تیلده گی هر بر تاووش آرقاسیدان چاپقانمزدا جمله ننگ رولغا بها بیرمه گن بولامز.»

تاووشلی حرفله رنگ ساینی 9دهن 5 گه توشورمه کده حاصل بولا- دورغان قینلغنی آسانلق، ضررنی فائده دیب تلقی قیلغان محرر افندی یوقاریدا وارد ایتدیگی «یازودا چاناقلق» نی، بر آاز سوگرا بر ادیب ذهنیتله ترویج ایتهدر.

ایلیک دیگر حرفله ردهن نقطه لی وه (ç) کبی ایلماقلی حرفله- نی ده چیقاریشنی تکلیف ایتهدر. (ä) ننگ بیریکه (y) نی آلوب، (i) نی نقطه سز (I) شکلنده یازیشنی ایلگه ری سورهدر.

ç (= چ) ننگ اورندا z نی آلماقچیلار. چونکه (ز) اورندا قوللانا کیلگن بو z کوینچه (چ) کبی تلفظ ایتلگه نیدهن وه ذاتاً آز قوللانغا- نیدان بو z ایله (ج) ههم (ژ) حرفله ری افاده ایتله بیلیرمش (*). بزده (ح) آز، فقط (خ) ایسه کوب قوللانیرمش. بناء علیه بو ایکی حرفنگ بیریکه h قبول ایتلیب (خ) بیرینه قوللاندیقلاری x نی ده چیقاریشنی تکلیف ایتهدر.

ایلیک نك مقاله سندن باشقا، لایحه توغروسندا اساسلی بر معلومات چیقماغانی کبی تورکستان غازیتا لارندا نه ده نسه سوگرادان باسیلمای قالدی. یالغز بر نیچه گنه کیچیک یازیلار وه خبرله رگنه باسماقله اکفا ایتدیلهر. اونلاردان آکلا دیغمزه کوره «اوزیکستان علمی شوراسی» لایحه یوزه سیدهن محلی قونفرانسلا چاقیرماق ایچین رایونلارغا، بر قانچا

(*). بو جمله ده آتالغان «z» نك اورتاسندا کونده لگ بر چیزیک بار. بو حرفنگ اصلی مطبوعه ده تاییلهدی. باشقارما.

«برینغادا» لار یوللادی. رایونلاردا الفبا وه املا لایحه سی اوستنده مذاکره یوروتولدی. کورونوشده بو «اصلاحات» فکری تورکستان تیلچیلهری وه خلق کتله سی تامانیدان قوزغاتیلدی وه نیکشیریلدی ایسه ده، حقیقتده بو «اصلاحات» نامی آستیداغی تخریبات قومونست فرقه سینگ، دیمه ک، موسقوانگ طلبی وه امری ایله اجرا ایتلدی وه ایتلمه کده در. موسقوانگ ایسته دیگی تورکستان تورکچه سینگ یوکسه لیشی ایمهس، بالعکس اونک اؤ قیمتلی خصوصیتنی یوقاتماق، اونی باشقا تورک اولکه لهرنده کی شیوه لهردهن ممکن قادر اوزاقلاشتیرب، روسچه ننگ تأثیریکه تابع توتماقدر. لایحه ننگ اصل قصد ایتدیگی مقصوده تورکچه ننگ خصوصیتنی، آهنگینی افاده ایته تورغان تاووشلارنی چیقاریب روسچه ننگ آهنگینه یاقینلاشتر- ماقدر. الفبادان چیقاریلیشی لازم تاییلغان تاووشیلار، روسچه ده بولماغان تاووشیلاردر. (y = ü, ö = o) تاووشلاری).

اوزیکستان جمهوریت تیل-املا قونفرانسی نهایت شو ییل 5نچی یانواردا باشلاندى، بر نیچه کون دوام ایتدی. بز بو حقدا مفصل معلومات باسیلیب چیقار دیب تورکستان غازیتا لارینی کوندک، نیکشیردک. فقط امیدیمز بوشقا چیقدی. بو حقدا یازیلغان بعض یازیلاردان یوقاریدا سرد ایتکه ن ادعالاریمز ننگ توغروغنی آکلاشیلماقدادر. سید غنی ولیف دیگن بریسی «املا وه تهرمینولوگیا توغروسیدا» نام یازیسندا: «بز املا مسئله سیننی مملکت مزده کی سوسیالیستیک قورولوش طلبله ریگه بویسیندر- یشمز کیره ک، که پارتیا بزدهن خودده شونی طلب ایتهدر» دیدر. وه سوزنده دوام ایتهدر: «شورالار اتفاقداغی سوسیالیستیک قورولوش پروتسه سسیده (ایشله ب چیقاریشدا، مطبوعاتدا وه هکذا لاردا) میدانغا چیققان وه ساویتله ر اتفاقداغی بارچا ملتله رنگ محتکشلهری وه شو جمله ردهن اوزیک محتکشلهری اورتاسیدا عمومی بر تهرمین بولوب قالغان شورا («روس») (عیناً. چاغاتای) تهرمینله ری اوز شکلیده قبول قیلینشلاری لازم. (مثلاً: «اودارنیک»، «قولخوز»، «ساوخوز»، «غودوق»، «قولاک» ...)» اوزیکچه ده مقابلی تاییلماغان وه یه گی تهرمین یاساش قین بولغان حاللار-

ذا، تهر مینله رنی باشقا تیلله ردهن (روسچه، تاتارچا، قازاقچا وه هکذا) آلیشمز کیرهك» دیدر.

بویدرده بزنگ شدتله اغراض ایتجه گیمز نقطه، تورك تیلی مسئله- سنده روسچه ننگ آتالغانلغی هم اوگا مخصوص اورون آیریلغانلغیدر. «... بو قونفرانس (یعنی 5 یانواردا آچیلغان قونفرانس چ.) یوقا- ریدا بیان قیلنغان املا وه تهر مینولوگیا مسئله لرینی... بولشه ویکلر پارتیا- سینک له نینچه ملی سیاستیگه موافق روشده حل قیلش لازم».

5. 1. 1934 ده چیققان «قیزیل اوزبیکستان» غازی تاسندا باسیلغان «عاممه باب وه علمی اساسدا ایشله ننگن املا اوچون» نام مقاله ده او جمله دهن دیله در:

«... بو توغرودا اوزبیکستان مرکز قوه ینگ 5 چچی پانه نومی تامانیدان پیریلگن دیره کتیفنگ قوللانما قیلیب آلینیشی وه عملگه آشیریلشی شرط...»

ایسز که رایونلاردا وه جمهوریت قونفرانسندا الفبا وه املا توغرو- سندا حقیقی تورك معلم وه منورلری تامانیدان یلیدیریلگن فکر وه مطالعه- لارنی بیله آلمادق. غازی تالاردا یالغز تیسکهری «ب» تاووشلیسی اوستنده کی ملاحظه لارگنه کیتیریلگن... بعضی بر یازیلاردان رایونلاردا لایحه علیهدار لاری کوب بولغانلغی آنگلاشیلادر.

مثلا «یه گئی املا مز توغروسیدا بعض ملاحظه لار» نام مقاله ده بوغدا- نووا یازادر، که: «... شوندا ی قیلیب، یه گئی املا لایحه سینگ اساسی قاعده لاری- بیلن تانیشقان وه تیکشیرگن وقتمزده، اونگ عمومی پرینسیپلری توغرو دیب اثبات قیلیشمز کیرهك. اما بعضی بر ماده لری بو- یونچا اوزیمز ننگ فکریمزنی نه ییب کیتیشمزنی لازم دیب تاپامز...» «اوز- بیکستاندا اوتکه زیلگن رایون املا قونفرانسیا لاری نتیجه سیده یغلانان ماته- ریالار 6 چوزغو اوچون دلیللر کورسه ته یاتورلار.» «لایحه ده کور- سه تنکن قاعده، بزنگ فکریمزچه روس وه اینته رناسیونال سوزلهریگه قوللانیلیب، اوزبیک سوزلهریده بو تار- قیسقا «ا» نی سیاقلاب قالیش کیرهك.

نانارلار ننگ شو یولدا کورگن تجربه لهریگه قاراغاندا کوره مز که اونلار حاضر تار- قیسقا «ا» فونه ماسیفا توشوروب یازش پرینسیپیکه قابتشقا مجبور بولا یاتورلار. بزگه هم شو مسئله نی دقت ایله تیکشیریش کیرهك بولور.» بوغدانووا «ه» وه «ح» حرفلری ایچین «h» نی قبول ایش طرفداریدر.

6. 1. 34 تاریخلی «قیزیل اوزبیکستان» دا باسیلغان بر خبره کوره قونفرانس 5 چچی یانواردا معارف قومیساری مؤمن عثمان طرفندان آچیلغان. 17 کیشیک پره زیدیوم سایلانغان؛ بولار ایچنده مانجارا، عثمان، الله ویردف (مرکزی یه گئی الفبا قومیته سی وکیلی)، نشتانف (قرغز- ستاندا)، ولیف، آتاجان هاشم، مجید، حسن، آقابای، قیوم رمضان وه باشقالار بار.

قونفرانس ستالین باشلق، مرکزی قومیته سیاسی بیوروسی اعضا لاری، قرو- پسکایا، باومان، اکرام، آخوند بابا... آقاده میک مار، ساموئیلوویچ، قورقماسف، ماقسیم گورکی، تاجییف، موسی یکوف، تهلان، دیمتروف، تورغلر لارنی فخری ریاستگه سایلاغان. تورکستانداغی «تورک تیلی املاسی» قونفرانسیفا «ساویتلر صمیمی دوستلاریمز» دیب هر زمان بزنگ کوزلهریمز که تور توب سویله ب، یازادورغان تور کیه لی توغانلاردان بریسنی ده «فخری ریاستگه اعضا» ایتده سایلاماغانلار. عجبای، تور کیه- ساویت حرث (کولتور) یاقینلغی اوچون تهلان، تورغلر وه دیمتروف کبی آلمان وه بولغار قومونیستلاری تور کیه لی عالمله ردهن کوبرهك نائمه لی خدمت ایتهدرلهرمی؟ ستالیننگ نامی اوزاق آلقیشلار بیلن قار- شیلانغان. فن قومیته سینک رئیسی آتاجان هاشم 2 یاریم ساعتق معروضه اوقوغان.

قریغی شوندا در، که آتاجان هاشم معروضه سی اوستنده قیلنغان مناقشه دان یالغز بر کیشینگ «б» ایله قیسقا «а» ننگ تاشلانیشی علیهنده کی سوزی گنه کیتیریلگن؛ تور کچه ننگ اُک مهم تاووشلیلاری بولغان $л = \text{та}$ $й = \text{ё}$ توغروسندا هیچ بر مناقشه ایتلمه گنه کی قورولتاینک نتیجه سی وه قراری حقندا یالغز «بوخارا پروله تازی» غازی تاسنداغنا کیچیک بر

يازی تاپا بيلدك. بوگا نظراً «تيل-املا قورولتاي تيل-نهرمين قومينه سينگ
لايحه سيني كوب مذا كره قيليب چوزغولارنگ سائيني 5ته كه (a, o, u, e, i, e) كيلتريشني لازم تاپدى وه شونگ بيلهن بر كه شكلداش (بهس،
باس) سوزلهر كه ايشله تيش شرطى اساسيدا «چ» حرفيني قبول قيلدى.
(«سيقب چيقاريش اساسيده»).

«... قورولتاي، نهرمين (آتامام) مسئله له ريگه عليحده توقتالوب
اينته ناسيونال اهميتگه ايگه بولغان وه اولارنگ چيقولارينا قاراماسدان،
يعنى غربى اوروپاداغى «ماركسيزم»، «قلاس»، «ده ووليوتسيا»، «پارتيا»،
«پروله تاريات» ياكه روسچه ده گى «سووت» سينگه رى همه مملكت
پروله تارياتى تيليدنه تارقالغان سوزله رنى ترجمه قيلماسدان آلا ييرو
كيره كلگيني عليحده قيد قيليب اوندى.»

بو صورتله بولشه ويكله ر توركستاندا توركچه نى كو كندن بالثالالا-
ماقدالار. بولشه ويك موسقوانك بوتعرضى، عموم تورك حرث برلگنه تعرض
چاغاتاي ديمه كدر.

* * *

ملى ساويت جمهوريتلر غازيتالارى مقنده «بولشه ويك مطبوعاتى»

قومونست فرقه سى مركزى اجرا قومينه سينگ موسقوادا چيقا تور-
غان ناشر افكارى «بولشه ويستسكايه په چات» («بولشه ويك مطبوعاتى»)
مجموعه سى، اوشبو ييلغى برنچى ساندا، ساويت مى اولكه لهرى غازيتا-
لاريني تنقيد ايتهر كه ن آيريچا «قازاغستانسكايه پراودا»، «سوسيالدى
قازاغستان»، «ناجيكستان قومونستى» (روس تيلنده)، «كراسنايا باش-
كيرييا» (روس تيلنده) نك خطالارى اوستنده اوزونراق توقتاب اوتمه ك-
ده در. موسقوا مجموعه سينگ يازديقلارينا باقلسا، بو توروت اولكه غازيتا-
لارى اوزله ريگه يوكله نكهن سياسى باشچيلق وظيفه لهريني توغرو به جه ره
آلماغانلار. بونلار آراسندا آينقسا، «سوسيالدى قازاغستان» ايله «كراسنايا
باشكيرييا» نك خطالارى شايدان دقتدر.

«سوسيالدى قازاغستان» بيتلهرنده ائك بويوك خطالارنى اوتكوزوب
تورغان كيشى شو غازيتانك باش محررى موسى اوغلى نك اوزگنه سيدر.
موسى اوغلى نك اوتكوزگن ياكليشلقلارندان مثال اولاراق موسقوا
مجموعه سى اونك «قازاغستاندا ملتچيلهر غروپينگ پيدا بولوشى اوچون
بورونراقدا زمين بيرگن اقتصادى وه سياسى سبيلهر ايندى يوق؛ اينديگى
شرائط بوتونله ي اوزگه تيريلگهن» ديگهن يازولاريني كيتره در. «بولشه-
ويك مطبوعاتى» موسى اوغلى نك بو فكريني «عكس الاتقلابچى ملتچيلهر»
فائده سيگه ديب تاييب، كيله جه كده بوكبى «يالغان نظريه» ده ن ساقلا نيپ
بوروشنى بو يورادر. موسى اوغلى حقيقتادا بويوك خطا اوتكوزگهن.
چونكه ساويت ره ژيمى، روس پروله تارياتى ديكتاتوراسى توركستاندا دوام
ايتديكچه توركستاندا ملتچى غروپلارى توزولمه سده ن قالميدر. بو بر
طبعى قانوندر.

«كراسنايا باشكيرييا» ايسه باشقوردستاندا ائك بويوك تهلكه «تاتارلار
بويوكلكگى» ديب، يرلى باشقورت ملتچيلگى تهلكه سنه قارشى كوره شنى
آرتقى اورونغا قالديريپ يازار ايگهن. موسقوا مجموعه سينچا بو ايكى
«تهلكه» نى قاتار قوبوب، اولارغا قارشى كوره شنى برابر يوروتوش كيره ك.
بو صورتله موسقوا مجموعه سينچا وه يرلى باشقوردستان قومونستلهرينگ ده
فكرنچه باشقورد توغانلاريمز «بويوك روسلق» تهلكه سنده ن قورتولا جا ق-
لاردر... «ملى» ساويت جمهوريتلهرينگ باش غازيتا لارينا كورسه تيليب
تورغان يول بونداي بولغاندان سوئك به جه ريلمه كده بولغان «سياست» نك
ايچ يوزيني كورمه ك قين بولماسا كيره ك... م

* * *

ناهموزلار

11نجى فيورالدا توكيودا عبدالحى قوربانغلييف ديگهن بر يسينگ
روس خوليفانلاريني توپلاب كيتريب ايديل-اورال تورك ملتچيلهرى توپلا-
نیشندا چيقارغان اسكاندالينى اوقوچيلاريمز بوندان اولگى نومرولاريمز-

داغی تفصیلاتدان بیلهدرلەر. مەنە بو اسکاندال او گەبایی بیلەن دنیانگ تۈرلو طرفلارندا بیلەشكەن تۈرك مهاجر مجلهلەرنەن پروتەست مکتوبلە- رى كىلمە كەدەر. ياپونيانگ تۈرلو شەرلەرنەن وقە يىرگە يوباريلغان و كىللەر وە تۈرك-تاتار خەلقچىلارى طرفندان مىلى محكمە صفتندە يۈرۈ- تولغان تىكشىرولەر وە بو مىلى محكمە طرفندان بىرىلگەن قارارلاردا باشقارمازغا كىلدى. «ياش تۈركستان» بو مۇسەف خىبر چىقار-چىقماس بونداي اسكاندالارنى ايشلەوچى وە دوشمانلاريمزنگ ئە كەمە گنە ماى سورتوچى خائىنلارغا قەطئى فەرتىنى بىلدىرگەن ايدى. ايمدى اىستەرتو كىو- داغى مىلى محكمە قارارلارندان، اىستەردە ھەر طرفدان كىلمە كەدە بولغان مهاجر جماعت پروتەستلەرنەن بوتون مهاجرلەريمزنگ فەكر وە قناعتنە ترجمان بولغانلىغىمىزنى كورۈپ تورامز.

توكيو مىلى محكمەسى قارارلارى ايجندە ايكىنچى بر مەھم مەسئەدە بار. بز بو پىردە مەنە شو مەسئە اوستندە بر آز توختاب اوتەمە كچى مز. مىلى محكمە «يە گى ياپون مخبرى» مجموعەسنە بايقوت اعلان ايتب بوتون ايمانلى ملتداشلارنى بو قارارغا توشولوشغا چاقىزادەر. بو مجموعەنگ بالخاصە سوڭ نومرولارنى بايراقلاب كورۈچى ھەر بر كشى درحال بو قارارنگ مەناسىنى دا آڭلايدەر.

«يە گى ياپون مخبرى»نگ 14، 15، 16نچى سانلارنداغى يازو- لارنى دقتلە او قوغان ھەر بر او قوچى اوڭگ تىلندە نشريات ياپدىمى خەلققا قارشى نە قادار چوقۇر بر دوشمانچىلىق بەسلەمە كەدە بولغانلىغىنى كو- رەدەر. «يە گى ياپون مخبرى»نگ 15نچى سانداغى «خىالى قولەر»(*) باشلوقلى مقاله بو كونگى قىزىل روسيە بويوندورۇغى آستندا ايزىلمە كەدە بولغان تۈرك-مىسلمان خەلق كەتلەرنىنگ حق حياتنى انكار، حق حيات دعواسىنى ماسقارا ايتۈدەن دە چىكىنمە گەنلگىنى كورسەتەدەر. خەلقمىزغا، قار- شى بو قادارنى اڭ يامان دوشمانلاريمز قارا، آق وە قىزىل روسلاردا جسارت ايتە آلماعانلار ايدى.

(*) مقاله ابگەسى عبدالرشيد «قاضى» در.

بوتون انسانى حق وە حقوقدان محروم ايتىلپ، حيوان كىبى استىمار ايتىلمە كەدە بولغان تۈرك كەتلەسنىنگ دعواسىنى ماسقارا ايتۈدەن اوبالماغان بر نشرياتنگ قانداي بر رنك تاشىغانىنى سويلەپ اوتورۇدا آرتىقچادەر. مسجەلەرى بوزولۇپ، محرابلارى «لەنين بورچە كلەرى» گە آيلا- تىرىلغان تۈرك-مىسلمان مىلى دعواسىنى ماسقارا ايتۈچى بر نشرياتنگ مىسلا- نلقدان دم اورماسنە نە معنا بىرىش كىرەك؟ بو سۈالنگ جوايىنى مىسلمان او قوچىلاريمزغا قالدىرامز.

تۈرك خەلقىنىڭ استقلال دعواسىنى ماسقارا ايتب، حقىنى انكار ايتو- چى «يە گى ياپون مخبرى» اسكاندالچى دوستى روس پوروتىكوفنى «سىبىريا استقلالچىسى» قىلب كورسەتمە كچى بولادەر. «يە گى ياپون مخبرى»نگ «سىبىريا استقلالچىسى» قىلب رسملەرنى توشوردىگى بو پوروتىكوف اوزىنگ كىم بولغانلىغىنى «غونباو» اسملى خارپىن غازىتاسندا چىققان مقاله سندا آچىق سويلەپ «يە گى ياپون مخبرى»نگ يالغانىنى اور- تاغا چىقارمىشدر. پوروتىكوف عياض اسحاقى بىكنگ روسيە دوشمانى بولغانلىغىنى، ايسكىدەن بەرى روسلققا قارشى يازىپ كىلگەنلگىنى، بو- كون دە تۈركلەرنى روسيەدەن آيرىپ بويوك بر تۈرك دولتى قورو يولندا يورغانلىغىنى، اوزىنگ دە مەنە شونگ اوچون عياض بىكگە دوشمانچىلىق قىلغانلىغىنى يازمىشدر. او كىشى اوزى روسيەنگ بوزولماسلىغى، تۈرك اولكەلەرنىنگ روسيەدەن آيرىلماسلىغى اوچون كورەشدىگىنى سويلە گەندە «يە گى ياپون مخبرى» اونى «سىبىريا استقلالچىسى» قىلب كورسەتەدەر! «يە گى ياپون مخبرى»نگ بو يالغانىنى حادە وە بالخاصە دوستى پورو- تىكوف آچىپ بىرمە كەدە. «يە گى ياپون مخبرى»نگ «عرب حرفلەرنى تاشلاب...»، «مىسلمان وە ملتچىلىك» باشلوقلى يازولارنى او قوساڭز اونگ يالغز روسيە اسارتندە كى تۈرك اولكەلەرنىنگ استقلال خەركتنە ايمەس، عمومىتە تۈركلك، تۈركچىلىككە قارشى بولغانلىغىنى كورەسز. ايمدى بو وضعيت قارشىسندا بونداي نشرياتغا، دىنامىگ قايسى بر طرفدا بولسا بولسون مىلى حىيتىنى، مىلى بارلىغىنى اونوتماغان بر تۈركنىگ قارا-

شرقی تورکستان حقنده

شرقی تورکستان جمهوریتی فوق العاده مرخصی دو قنور مصطفی علی بیگ افندی ایله مجموعه لایمزا یارماق اوچون بر ملاقات طلب ایتدم. مهنی دائره لهرنده قبول ایتدیلر.

— کاشغاردان بر خبر باری؟ هندستان مطبوعاتدا تارقالیب تور-غان خبرلهردهن پریشانمز.

— کاشغارنیک دونگه نلر قولیغا، اوتکه نلگینی ایشیتکه ندرسنگز. اوت، بو بر پلان ایدی؛ موفقیتله تطبیق ایتلیدی. فقط مع الاسف بزله رگه بهالی گه مال بولدی. کاشغارنیک یه کی شهرنده بر مقدار چین وه میگ پیشوز قادر دونگه نلر بار ایدی. آلتی آیدان بهری قلعه نی فتح ایته آلمای تورغان ایدیك. دونگه نلرنی قلعه نیک خارجه چیقارماق وه بر میدان محاربه سنده احما ایتمهك لازم ایدی. بزیمکیلهرده توپ یوق. قلعه دیوار لاری توپراق اولماقله برابر کوب قالیندر وه مدافعه غا، صالحدر. سوک کونله رده اورومچی طرفلارندا قالغان دونگه نلهرده کیلیب یه کی شهر گه کیر گه نلر ایدی. خواجه نیاز حاجیم بر کیچه ایسکی شهرنی ده بوشاتیب کیری قایتدی-لار. یارکند گه قاجدیغی، حکومتنگ تارالدیغی، تورکلر اورتاسیغا اختلاف توشدیگی شایعه سی تارقاتیلدی. یه کی شهرده کی دونگه نلر ایسکی شهر گه کیردیله ر. کوز گه کورونگه ن تورکنی اولدوردیلر. اندیجانلیلار شهر اطرافندا کوره شمه کده ایدیلر. آرا-سیرا شهر گه هم هجوم ایتد-دیله ر. اورتالقی بوش کور گه ن دونگه نلر اولایاغما ایتدیلر. تالادیلار. سوگرا قیردیله ر. بیس مینگ کیشینی اولدوردیلر. غنیمت آلیب اورومچی طرفیغا قاچارکن حکومت قوتلهری طرفندان یوللاری توسولوب محاربه-گه اجبار قیلن، تماماً احما ایتدیلر.

تورغان طرفنداغی سوک دونگه نلهرده محمود دهقان اسمنده بر قو-ماندان طرفندان اولدورولمشلر. کوچا، قارا شهر، آقسو طرفلاری دا کاملاً تمیزله نمشدر. کوکله م کیلیدی. ملی قوتلر یاقین زماندا اورومچی-

شی قاندا ی بولووی کیرهك؟ دیگه ن سورغونگ جوائینی یاپونیدا توبلا-نغان ملی محکمه قیسقاغنا «باقت!» دیب پیره در. ههر قاندا ی بر ملتک ده اوزینی، ملی بارلیغنی تحقیر، انسانی حقینی انکار ایتوچی بر نیشنریتاغا قارشى آلاجغی وضعیت شوندا ن عبارت بولور. بونگله تورک اولکله-رینگ ملی حق دعواسینی ماسقارا ایتوچی «یه کی یاپون مخبری» ده اوز ادبسلگینگ جزاسینی آغان بولدی.

تاشبالتا

به راین ده بر پروته ست توپلانیشى

ایدیل-اورال قولونیسینگ تشبثی ایله 15نجی آپریلدا بهرلیننگ شارلوتته نورغ دهه سنده کی سالونلارنگ برپسند بر توپلانیش بولدی. آذربایجان، ایدیل-اورال وه تورکستان قولونیسینگ قاتناشما لاریله یاسا-لغان بو ییغیلیشغا بر تاووشدان ایدیل-اورال قولونیسى باشلغی عبدالرحمن شافی بیگ رئیس اولاراق سایلاندى. عبدالرحمن شافی بیگ طرفندان بو-کونکی توپلانیشنگ مقصدی آگلایغاندان سوک ایدیل-اورال قولونیسینگ حاضر لادیغی اوزون معروضه سی بیگله ندى وه کوب آلقیشلارله قارشیلانغان بو معروضه غا آذربایجان وه تورکستان قولونیلاری دا بلا استنا قوشولوب، توپلانیش طرفندان توبه نده کی قرار قبول ایتلیدی:

«15نجی آپریل 1934ده بهرلینده کی آذربایجان، ایدیل-اورال، تورکستان قولونیلاری، بهرلین ایدیل-اورال قولونیسى تشبثی ایله یاسالغان توپلانیشدا روس قول آستنداغی بوتون تورکلهرنگ استقلال حرکتینی اوزاق شرقدا تمثیل ایتوچی سایغیلی عیاض اسحاقی بیگ حقندا تورکلک خائله رى وه آئیقیساروس پنجه سنده کی تورک ایللهری استقلالى دوشمانلا-ری طرفندان ایشله نگه ن حقارتگه قارشى شدتلی نفرتلهرینی یلدریب، شول منفور حادثه وه بونیک فاعللاری آق وه قیزیل پروا قاتورلارغا دائر ایدیل-اورال قولونیسى نامندان تقدیم ایتلگه ن معروضه غا قوشولادرلار.» ایدیل-اورال قولونیسینگ حاضر لادیغی معروضه رفیقمر «یاگا ملی یول» نیک 76نجی سانتدا باسیلمشدر.

که توغرو یورویه جه کله درد.

— شهزاده جمال الدین افدینک شرقی تورکستانغا کیتجه گی توغرومودور؟

— یوق، اوزله رینی دهلی ده دوقتور انصارینک اؤینده اوچراتدم. اوکون مومی الیهنگ کاشغارغا، کیتمهک ایسته دیکلهری بالواسطه مینگه آگلا تیلدی. بونک معالاسف ممکن بولما توراغالیغنی سویله دم. — نیچین افدم؟

— چونکه شهزاده ننگ اوراغا کیتیشی صرف جهاد مقصدیله بولسا، دخی مجاهدله ننگ جمهوریتچی وه سلطنتچی دیه ایکی زمره گه آیریلما. سی تهلهکسی باردر. احتمال دوشمانلاریمز بوندای آیریلیق وجود گه کتیره بیلیر دیب توشونمهک مجبوریتنده مز.

شرقی تورکستانک بوتون امیری غازی تورکبه سنده در

بوکوننگ سیاسی شرطلاری نیمه بولسا بولسون تورکبه ننگ بزنگ استقلال مجادله مز گه قارشى لا قید بولماغانلیغنی، موجود علاقه ننگ خیر-خواهلق ایله مظاهرت دورینه کیچه جه گینی امید ایتمه کده مز.

— تورکبه ده علیه گزده قیلنغان نشریاتغا قاراشیگز؟

— علیهمده کی نشریات «ناس» (ساویت تلغراف) آزانسینگ پرو-باغانداسیدر. بونی طبعی کوره مهن. روسیه بویوک تلاش ایچنده. سوگرا مهن تورکبه ده سربست جمهوریت فرقه سنه منسوب ایدم. فرقه تارقالدیقدان سوگ خلق فرقه سنه کیرمه دم. رسمی محافلنگ شرقی تورکستانک ایشی حقنده احتیاطکار تاورانماسینی بوگا حمل ایتمه کده مهن.

— بو شبهه دوام ایترسه؟

— او وقت مه نم شخصم شرقی تورکستان اوچون فائده بیرینه ضرر کتیره بیلیر. درحال سیاستدهن چیکلهرهک تورکبه گه قایتا جاقمهن. چونکه تورک دؤنیاسندا یگانه ایشکه یاراغان تشکیلات خلق فرقه سیندر. یگانه قوت تورکبه در. تورکبه دن باشقا بر سیاست تعقیب ایتمه سمز. بزیم موفقیتمز ننگ

برنجی شرطی رسمی تورکبه ننگ بزگه اعتماد ایتمه سیدر.

— روسیه شرقی تورکستانک استقلالینی اوزی اوچون بر تهلهک بیلدیکچه، شرقی تورکستانى سوگ چین-روسیه اقتصادی مقاوله سی مو-جنبه روسیه ننگ مستملکه سی عد ایتدیکچه وه روس-تورک دوستلغی بر امر واقع اولدوقچا تورکبه شرقی تورکستانغا فعلاً یاردهم ایته بیلیرمی؟ — دونیادا ممکن بولماغان بر نهرسه یوقدور. سانادینگز، سورا-دینگز نهرسه لهر قانداى بر حقیقت ایسه لهر شرقی تورکستان خلقینگ تورک وه بوکون فعلاً مستقل ایکه نلکله ریه بر حقیقتدر. روسیه، تورکبه افکار عامه سینى قازانمانک اوزی اوچون فائده لی ایکه نلگنه قناعت ایترسه شرقی تورکستان حقنده غی ایمپریالیست (نهن) نهن واز کیچه ر. شرقی تورکستانک استقلالینی تانیرسا، تورک-روس دوستلغی حقیقی صو-رتده تأسس ایته بیلیر. او وقت تورکبه شرقی تورکستانغا محتاج اولدینمز متخصصلارنى یوللار.

— شهزاده عبدالکریم ننگ یاپونیا دا ایکه نلگی معلومدر. کوننگ برنده شرقی تورکستانغا کیرمهک احتمالی بارمی؟

— عبدالکریم ننگ کیرمه گی یاپونیا ننگ کیرمه گی دیمه کدر. یاپونیا-نگ دورانیش، اوزاق فکری دولت آداملاری طرفندان اداره ایتلیدیکینی امید ایتمز. یاپونیا تورک افکار عمومی سینى یوقاتماق ایسته مه س... شرقی تورکستانک تورکبه ننگ مثالینی تعقیب ایتدیکینی، جمهوریتچی اولد-

یغایی، بوتون تورک اولکله رینگ تورکبه نی اوزله رینه اورنهک اولاراق قبول ایتدیکله رینی بیلیر. جمهوریتچیلک حاضرغی تورک دؤنیاسی اوچون

بر اداره سیستمی مسئله سی ایمه س مفکوره برلگی — یول برلگی مسئله-

سیدر. بوکون حاضرغی تورکبه قراللق اصولینی قبول وه غازی نی خاقان اعلان ایته سن ایتمه مهن، که شرقی تورکستان اول کونی خواجه نیاز خاجیم نی پادشاه اعلان ایتر.

شو حاله کوره

— روسیه علیهنده کی نشریاتکز؟

— نهوت... دوستغا دوست، دوشمانغا، دوشمان بولماق کیرهک. بز شرقی تورکستاننی فعلاً وه عهداً روس مستملکهسی حالدا تاپدق. طبیعتیه مجادلهمز هم چینگه هم روسیه که قارشنی بولدی... روسیه خط حرکتیننی تبدیل ایتمه دیکچه بونی سوزله ایمهس، فعلاً اثبات قیلما دیکچه شرقی تورکستان اوزره نده نه اقتصادی، نه سیاسی هیچ بر املی اولما دیکچنی اعلان ایتمه دیکچه وه شرقی تورکستانک استقلالیننی تاینما دیکچه روسیه علیهنده. کی مساعیمزده دوام ایتهجه کمز. بزنگ بو مساعیمزنگ تورک دونیاسی اوچون ضررلی ایکنه نلگیننی دونیادا برکنه آدام یعنی غازی سویله رسه اوننی نیکاهرمز... تورک ملتنی نه قازاندیسا بر باترغا اطاعت ایتمهک ایله قازانمشدر. تورکیه ننی قوتقارماقنی بیلگن غازی البته بو ایشنی بزدهن یاخشی بیلیر دیرمز وه ساحه دان چیکلیرمز.

— جمال پاشا شرقی تورکستانغا کیتجهجه کمی؟

— تورکیه ده غزه لی جمال پاشا، نامیله مشهور بولغان مشار الیه مهنگه استقلال مجادله سنه اشتراک ایتمهک ایسته دیکچینی، ابن السعود ممثلی اولماقله برابر اوزینگ تورک اولدیکچینی وه تورکستاندا تورک ملتنی اوچون چالیشماق املنده اولدیکچینی سویله دی. قبول حتی کیتمه له رینی رجا ایتدم. حکومتگه وه جمهور رئیسنی خواجه نیاز حاجیم که توصیه مکتوبی ایسته دیلهر. بیردم.

— تورکیه ده ن کیلوچیلهر بارمی؟

— تهک-توک کیلوچیلهر بار. کیلهجه کلهر. «کاشغارداغی ملت اؤکسوز چوجوق کبی قالماز» دیدیلهر.

— ملاقاتمزننی شو بیرده بتیریب اجازت سورادم. آیریلارکن

— ها... دیدی. آلتای آژانسینگ پشاور مخابرلگیننی قبول ایتهر.

میسگر؟

— آلتای آژانسی نه دیمهک افندم؟

— شرقی تورکستاننگ یاریم رسمی استخبارات آژانسی کاشغاردا

قورولدی. بویوک دونیا مرکزله ری اوچون مخابر قید ایتهرمز. یاقیندا نشریاتغا باشلا یا جا قمز.

توشونه نین افندم دیهرهک آیریلدیم.

حبيب الرحمن البلغاری. پشاور، 34. 3. 28.

* * *

قانون اساسی

1352 نچی ییل، 16 نچی شعبان (3. XII. 33)

شرقی تورکستان جمهوریتگه باغیشلاب

«استقلال جمعیتی» نگ علمی هیئتی طرفندان ایشله نیب تقدیم قیلنغان

قانون اساسی (*)

§ 10 — خارجیہ نظارتینگ وظیفه له ری

خارجیه نظارتنی اجنبی دولتله رکه و کیلله ر تعیین قیلیر؛ اوشبو وکیل-له رکه اجنبی دولتله رنگ چونکلغینا یا که سیاسی اهمیتگه قاراب «بویوک ایلچی» یا که «اورتا ایلچی» دیب نام قویولور. ایلچیلهر طرفندان بولهک پایتختله رنگ خارجنده کی مهم شهرله رکه قونسولوسلار تعیین قیلینر. هر بر اجنبی دولتده کی قونسولوسلار اول بیرده کی ایلچیده ن تعلیمات آلیرلار. ایلچیلهر ایسه خارجیه ناظرندان امر وه تعلیمات آلیر تورادرلار. قونسو-لوسلارنگ اؤ بویوک وظیفه سی خارجده بولغان تبعه مزنگ حقوقیننی ساقلاماق وه یول خطلاریننی تنظیم قیلما قدر.

خارجیه نظارتینگ ینه پر مهم وظیفه سی اجنبی دولتله ر برله ن باغلانا-دورغان سیاسی، یا که سودا، تجارت معاهده له رینی تیارلاماق وه شونگ کبی مسئله له ر اوستنده اجنبی دولتله ر ایله مذاکره له ر قیلما قدر.

(*) شرقی تورکستان استقلال جمعیتی نگ اولکو قورالی «استقلال» مجموعه سینگ 2-1 سانیدان الینب باسیلماقدا بولغان بو «قانون اساسی» نگ باشی «یاش تورکستان» نگ 53 نچی سانندادر. باشقارما.

خارجده تبعه مزنگ حقوقفا تيگيليب، دخل وه تعرض بولسا، درحال تجاوز قيلغان طرفنگ حكومتىگه ناراضلىق بيان قيلماق وه باشقالار. اخارجيه نظارتىنگ مملكت داخلنده كى ايشله رده هيچ ايشى يوقدور. يالغوز آفانستاندا پاسپورت يول خط ايشله رى برله نده مشغول بولور. باشقا مملكتله رده مملكتدن خارجفا سياحت قىلغوجى يورتداشلارنگ يولخطلارنى ياساول (پوليس) دائره لهرى تنظيم، وه شهر واليسى طرفندان تصديق قىلنر.

§ 11 - داخلية نظارتىنگ وظيفه لهرى

خصوصاً يه كى قورولغان دولتله رده اؤك مهم نظارت داخلية نظارتيدر. قىلادورغان ايشله رىنگ اؤك برنجيسى ولايتله رگه واليله ر تعيين قىلش. ولايتله رده واليله ر بوتون مأمورله رنگ باشيدر، گويا، ولايتله رده باش وكيل مقامنده درلار. بوتون يورنده تىنچلىق، آسايشلىقنى ساقلاشنى تأمين قىلرلار. بونگ اوچون بوتون يورنده ههر ايشده ن ايلگه رى ياساول قوتى، بر ساقچىلار قوتىنى وجودگه كىلترىشكه مكلفدورلر.

ياساول (پوليس) لارنگ، ساقچى (ژاندارما) لارنگ وظيفه لهرى بردر. يالغوز ياساوللار شهرده، ساقچىلار ناحيه وه كىتله رده ايش يورغو- زورلار. ياساول وه ساقچىلار توغرىدان توغرى واليله رنگ بو يروغى آستندا بولورلار. حكومتنگ يارلقلارنى اجرا قىلادورغان يورغو زوش كوچله ريدرلر. چنانچه بر گناه ايشنى توتوش، يعنى جنايتچىنى اوشلاش ياكه بر محكمه نك توختاملارنى اونكوزوش ياكه آگلانديرش، چيگه رده ن ايچكه ريگه كيره دورغان پىرلى ياكه اجنبى يولچىلارنگ وثيقه لارنى تىكشيرش وه مملكت ايچنده كى شبهه لى كيشيله رنگ حر كنه رىنى قاراب يلىب توروش وظيفه لهرىنگ جمله سنده ندر.

ياساول وه ساقچى بولماغان يىرله رده بو ايشله ر وقتنچا عسكرله رگه تاپشيريلير.

داخلية نظارتى پوسته لهر قورادور، پوسته اداره لهرى تشكيل قىلنر.

پوسته لهر مملكتنگ يوللارنى وه تاشىغوچىلىق، تاشىنماق واسطه لارنى توزادر. ولايت چيگه رله رىنى توزوشفا، چيگه رله شگه تعلقدار لائحه لار توزادر، توزغان لائحه لارنى ناظرلار هيئتى كه سالادر. مملكتنگ يوللارنى يه كىده ن آچماق ياكه توزاتماق داخلية نظار- تىنگ وظيفه لهرنده ندر.

داخلية نظارتىنگ مهم وظيفه لهرىده ن برىسى جان رويخطيدر. ههر يورتداشنگ قولغا بر نفوس تذكره سى بيرمه سده ن توروب بر حكومتكه حكومت نامى بيرلمه يدنر. مناسبده بولماس. املاك ملكله ر زمينه رىنگ چيگه رله رىنى قىلپ، ملكيت حجتله رى بيرش داخلية نظارتىنگ مهم وظيفه لهرى جمله سنده ندر.

§ 12 - اوقاف نظارتىنگ قىلادورغان ايشله رى

اوقاف اسلاميه موقوف لهله ريگه صرف ايتديرمه ك وه موقوف لهى يوق بولوب كىتكه ن وقف درامدله رىنى مدرسه لهرنگ اصلاحلارفا، معارف- نك حمايه سيگه تخصيص قىلماقدنر. بونگ اوچون ههر ايشده ن ايلگه رى توركيه وه مصرنگ اوقاف تشكيلاتلارفا عائد ترتيب وه نظاملارنى تىكشيريب، اول ترتيب نامه لهرگه قاراب، محيطنگ شرائطلارفا موافق توزولغان قاعده لهر ايله تشكيل قىلشدر. بناء عليه اوقاف ايشله رىنى يور- غوزوش اوچون اوقاف نظارتفا مخصوص نظامنامه قىلنر.

§ 13 - مدنى، اجتماعى بولوم

ماليه نظارتىنگ وظيفه لهرى

ماليه نظارتىنگ اؤك برنجى وظيفه سى حكومتنگ درامدله رىنى تاپش وهر برامدله رىنى بيرشدر.

حكومتنگ درامدله رى ايكى خىلدر: برى، بى واسطه درامد؛ ايكنجيسى واسطه لىق درامددر.

بى واسطه درامدله ر: زكات، عشر وه غيريلار.

واسطه لُق در آمدلەر: خارجدن مملکتگه کیره دورغان ماللار، متاء-
لاردان آلینیر. بو در آمد گومروک آرقالی بولغانی اوچون «گومروک»
در آمدلیری «دینلیر.

حکومتگ احتیاجیغا قازاب وه اجنبی دولتلر برلن بولغان معاهده
کوپه یه در یا که که مه یه در.

مالیه ناظری احتیاجیغا قازاب، ملتکه تکلیف قیلنغوچی ویرگی لائحه-
لارینی تیار لایدیر؛ لائحه لارینی قانون قوتیگه کیرگیزیش اوچون چاره
کوره در. احتیاجیغا قازاب بولادورغان کوچوروش، اوزگه رتدیریش کبی
ایشلرنی ناظرلار هیستی نیک مصلحتی برلن قیلادر.

یه گی پول چیقازیش ایشلریگه قاراشلق معامله لهر مالیه نظارتینگ
وظیفه لهرنده ندر.

مالیه ناظرینگ هر ییل باشندا حاضر لایدورغان در آمد وه بر آمد
حسابنامه سیگه بودجه یعنی میزانه دیب نام بیریلس. میزانه سی بولماغان یعنی
در آمد، بر آمدلرینگ حسابی بولما یلدورغان حکومت یوقدور.

§ 14 — تجارت وه زراعت نظارتینگ وظیفه لهری

پاختا زراعتی، ایپه کچیلک، کیله مچیلک، یون، تیری، ایچه کچیلک
وه هر تورلو توقوماچیلق، کانلار، مملکتنگ حیواناتی چاروا وه باشقا
شونینگا اوخشاش مملکتگه بایلق کیلتروچی مختلف اقتصاد ایشلرنی
توزوب قورادر. چنانچه — ایپه ک، ییلله اصلاحی، پاختا اوروغینگ اصلا-
حی، گورونچ دهقانچیلقلاری کبی ایشلرنی یه گی زمانداغی آلات،
اسباب، ماشینلر برلن ینگیلله شترمه ک اوچون شرقی تورکستانینگ هر
تورلو زراعت وه تجارت ایشلریگه خارجدان متخصص کیلترمه کدر.

(دوامی کیله جه ک ساندا)

آروپا مطبوعاتندا شرقی تورکستان

1 — وارشاونگ «Wschöd-Orient» («شرق» ناملی لهجه-اینکلیزچه

چیقادورغان مجموعه سینگ شو ییلغی مای 13 نچی نسخه سنده، 36-46 بیتله-
رنده، باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفی بیکنک «شرقی تورکستان حقنده»
باشلقلی له هچه-اینکلیزچه مقاله سی باسیلیب چیقمشدر.

2 — شرق مسئله لهریگه دائر قیمتی یازیلار نشر ایتوچی مشهور آلمان
مجموعه سی «Ost-Europa» («شرقی آروپا») نك شو ییلغی آپریل ساندا،
411-417 صحیفه لهرنده، محررله ریمزدهن «تاگری یردی» نك «شرقی تور
کستان» باشلقلی مقاله سی نشر ایتلمشدر.

* * *

هندستانداغی تورکستان مهاجرلری تورموشنداره

I — پشاورده

هندستانداغی تورکستان مهاجرلرینگ ایشلهری کون ساین یاخشلا-
شیب توروبدور. تورکستان مهاجرلهری یاشاب تورغان هندستان شهرله-
ریگه سیاحتلر قیلینب، مهاجرلهرنی اوندهب، غفلتده یاتما گلار دیب
حرکتلر قیلنماقدا. مهاجرلهریمز آراسنداغی نزاعلار یوقاتیلینب، یشمله-
رینی اوزلهری باقیش وه اولوکلهرینی اوزلهری کوموش اوچون چاره
کورولدی. پشاورده کی «جمعیت المهاجرین تورکستان» نیک حاضر یوز-
دهن آرتیق مستقیم اعضاسی بار. مدرسه سی هم کیچه مکتبی بار. بو مکتب
شهر اورتاسندا بولوب، کیچ ایشدهن بوشاغان مهاجرلهریمزنی اوقوتماق
مقصدیله آچیلمشدر. ایمدیلک 45 نفر مداومی بار. بو مکتب اوچ صنفلی
بولوب، سوادسزلارغا مخصوص احتیاط صنفی باردر. آنا تیلی، فارسی،
عربی، اینگلیز، اوردو تیللهری ایله حساب وه باشقا درسلر اوقوتولادر.
«مدرسه المهاجرین» مهممی جناب قاری شمس الدین، مولوی حبیب-
الرحمن البلغاری، خوقندلی غلام جان، قاری عبدالسلام، حکیم بیک
اسحاقی وه عبدالله بیک افندیلهر آقجا آلماسدان درس پیره درلر. بو
مکتب بناسندا کوندوزلهری تورلو غازیتالار، «یاش تورکستان» وه «یاگا
ملی یول» مجموعه لاری تورادر. هرکس باریب مطالعه قیلادر.

مکتبنگ اسبابی، اوروندوقلاری مکمل بولوب الکتریق چراغلا-
ری بار. مکتبه جمعه کیچه لهری درس او قوتولماسدان مهاجرلهرنگ
یغیلیشی بولوب تورادر. 17 نچی مارتداغی یغیلیشدا مکتب اوچون اعانه
تویلانندی. مذکور یغیلیشدا بومبای داغی جمعیتنگ وکیلی قاری الیاس
افندی هم بار ایردیله. بو افندیگ تکلیفی ایله هم جمعیت ایشله رینگ
آلغا کیتیشینی کوزده توتوب سیدنا بوتنا خان توره افندی «جمعیت المها-
جرین تورکستان» غا رئیس اولاراق سایلاندىلار. بو کیشی خودقلی
بولوب، قورباشلیق چاغندا روسلار ایله جهاد قیلغان بر ذاتدر. اونگچون
بوتون مهاجرلهر اوگا حرمت کورسه توب اطاعت قیلماقدالار.

«جمعیت المهاجرین تورکستان» یتیم بالالارنی باقیب توروبدور.
کیچیک گنه بولسا هم وطن اوچون خدمت قیلماقنی وه اوز ملتینی
ایسدهن چیقارماسدان بو یولدا چالیشماقنی وظیفه سی دیب ییله در. جمعیت-
نگ شعارلاری: «بز تورک بالاسی، وطنمز تورکستان. دوشمانمز بر گنه
روس وه بولشه ویک. بایراغیمز تورکستان ملی بایراغی. کوچیمز تور-
کستان مهاجرلهری برلگی» در.

پشاورده کی جمعیتده برنچی فدائی وه برلک یولندا چالیشقان
ذات حبیب الرحمن البلغاری افندی در. بو کیشیگه یوره کدهن رحمتلهر ایتمز:
«جمعیت المهاجرین تورکستان» کاتبی
شهزاده عبدالله پیک خدایارخان زاده.

II - دهلی ده

شو ییلنگ 5 نچی مارتدا دهلی ده کی «تورکستان مهاجرلهری
برلگی» («انجمن اتحادیه مهاجرین تورکستان») نگ تورکمن دروازه،
کلان مسجدده یالپی مجلسی بولدی. بو مجلسکه انجمنیمزنگ سهارانپور
(Saharanpur)، دیوبند (Deoband)، میرات (Meerut)، علیگر (Aligarh)،
کلاوت، اجمیر شریف (Ajmeer)، احمد آباد (Ahmadabad) وه دابھوی
(Dabhoi) شهرلهرنده کی شعبه لهرنده ده وکیللهر قاتناشدیلار. بومبای دان
وکیل کیلگه نی یوق. فقط وکالتاً خطلاری کیلدی. شهر انتظامی اداره-

سیگه چاقیر و خطی یویارغان ایدیک. بو بیردهن ایکی نفر وکیل کیلیب
مجلسمز گه قاتناشدیلار. محله اهلی هم اشتراک ایتدیله. شو کون مجلس
اهلی یوزدهن آرتق ایدی. توپلانیش مولان حاجی عبدالحق افندیگ
صدارتی آستندا آچیلیب وه ماسکاو بولشه ویکلهرینگ تورکستاندا قیلیب
تورغان وحشته رندهن اوزون معروضه لار بولوب، حاضر ون کوب تأثیرله-
نیب، غایت تاریخی بر کون کیچیریلدی. جلسه سوگندا شهر انتظامی اداره-
سندن کیلگن وکیللهر نوبت ییلهن توروب، اوزون نطقلار سویله ب «سز
مهاجرلهر اوچون ههر وجهدن یاردهم قیلماققا تیارمز» دیدیلهر وه
حاضر ون طرفندان اوزون آلقیشلاندىلار.

دهلی ده کی «تورکستان مهاجرلهری برلگی» ملی، دینی ایشلهریمز
وه یورت استقلالی یولندا چالیشماق اوچون قورولغاندر. 1917 نچی ییلنی
تورکستان مختاریتی دورندهن باشلاب 1923 نچی ییلناچا بولغان تجربه-
لهرنی تورکستانلی ملتداشلاریمزنگ خاطر لارندان چیقارمای کوز آلدیدا
ساقلاب، کیله جه کده کی حیاتمزی ایرکینلکده یاشاماغیمز اوچون یور-
داشلاریمزنی ملی مجادله گه قیزیقتر ماقله مشغولدر. انقلابنگ باشلانغیچ
دورنده تجربه لی ملتپرور، اولوغ شهید منور قاری وه اونگ نه لنده تریبه-
له نگن میگلهرچه قارداشلاریمز اوز ملتیمزنگ بیهودی اوچون بو یوک
فدا کارقلار کورسه تکه ن بولسا لاردا تورکستانلی ملتداشلاریمز اوز یور-
تینگ احوالندان، اوز تأریخندهن بی خبر قالغانلارندان اولوغ یولباشچی
منور قاری قورتولوش غایه سنده توتقان یولندا کوب قینچیلقلارغا او-
چراب، آخردا رحمسز، قانخور «گپو» زنداندا آغیز حسرتلهر ایله
مقدس تورکستانیمزنگ آزادلغینی کورالمای بوتولله ی اوزاقلاب کیتدی.
اگر بزنگ تورکستانلی قارداشلاریمزنگ بارچاسی اوز ملی تأریخینی
ییلیب، اوزینگ یورتینی لایقینچا تانیسایدی، هیچ بروقت بوندای فاجعه-
لارغا یولو قوب، تورلو رذائله رنی یاشاب، طبیعت طیاره لهریله ملتچیک
دارالفنونینی بترکه ن منور قاری نی بوندای حسرتله ترمه س ایردیله ر.

ماسکاو بولشه ویکلهرینگ بزنگ ساده دل قارداشلاریمزنی آلدان

كیچیرگه نله ریمدهن بر آزغنا یازما قچیمه ن. بونلار اوچون مجموعه گزدان کیچیک گنه اورون بیرمه گکزنی اوتونه مه ن. سودا گرچیلگیمینی 1928 نچی ییلقاچا دوام ایتدیریب، بولشه ویکله رنگ خصوصی سودا گرله رکه قارشی توتقان سیاستی نتیجه سیده ایشیمینی بیغیشتریب، اوزوم تاشکنده ن چقیب، سمرقند، بوخارا، فەرغانه، ماسکاو، اورنبورغ کبی شهرله رده یاشیرینچا سودا گرلک قیلیب یوردم. 1931 نچی ییلی پاختا قومانیاسی چیتله رکه ساتقان پاختانی یتکیزیب بیره لمای قالغانیدان قولداغی تازه پاختانی چیتله رکه یوباروب بیرمه کچی بولوب اوز صناعتلاریغا خلقتک اویندا کی کورپه له رده ن پاختا توپلاما قچی بولدیبار. شونک اوچون 1931 نچی ییلی 2 نچی یانوار کیچه سی بوتون تاشکنده پاختا آبلوقاسی بولوب خلقتک قولیدا بولغان یش پوتدان بر پوت گه چه پاختاسینی آلیب، بول بیچاره لهرنی نیچه یوزله ب آچیق محکمه قیلیب، اوچ ییلدان اون ییلقاچا سولوفکی گه سورگون قیلدیبار. اویدان پاختا چیقماغان کیشیله رنگ یاناق، کورپه لهرینی سوکتوروب پاختلارینی آلیب کیتدیله ر. شول کونی کمینه قاچیب ماسکاوغا باردیم. بر آز وقت کیچه کنده ن سوک بر کیچه سی «گپو» دان ایکی کیشی کیلیب مه نی اوشلاب قاماققا آندیبار.

ماسکاو تورمه خاطره لاریدان: 1931 نچی ییلنگ اوکتابر آیباریدا بوترسکی تورمه ده ایدیم. قولیمداغی تیلله لهریم ایله باشقا نهرسه لهریمینی آلدیبار. 5000 سوملق مبلغم بارایدی. «قالغان تیلله لهرک قایدا؟ بیرمه سه ک عمرک تورمه ده اوتدر» دیب هدر کون کیچه سی آلیب چقیب تا ک آتقونچا قینادیبار. تورمه ده مه نده ن باشقا اوروس، ئهرمه نی، یهودی سودا گرله ری ده کوب ایدیله ر. بره ولهر اون میگ سوم، بره ولهر یش میگ سومغاچا بیرگه ن تیلله لهری اوچون نوبته لهری ایله اوچ ییلدان 10 ییلقاچا محکوم ایتلیب، سورگون قیلندیبار. جمله ده ن کمینه گه هم اوچ ییلق حکم قیلیب، سولوفکی گه جوناتدیبار. تورمه ده ایکن چاغیمدا منان رامز، تیمیر بیک لهرنی کورگه ن ایدیم. بولار ملتچیک ایله عییلان ب حبس ایتلگه ن ایدیله ر. سوگرادان خبرم یوق. مه ن چه آتیلغان بولسالار کیره ک.

شعارینگ ایچ یوزی وه پروغراملارینگ تور کلکگه قارشی بولغانلغی آرتق آیدیک آچیلیب قالغاندر. تور کلکنی محو ایتمه ک اوچون پیدا بولغان بولشه ویکله ر بزنگ ییلمسزک وه تجربه سزگیمزده ن فائده له نیب ملتیمز- گه تورلو رذالته لهرنی روا کوروب کیله یاتر لار. ملتیمزنی وه یورتمزنی بو مضر مخلوقلاردان قوتقارماق اوچون منور قازی ننگ آرقادا قویوب کیتکه ن ایشله رینی تاماملا ماق باشلیچا ملی قورتولوش مفکوره سیننی تارقا- نیب یورغان ملتداشلاریمزغا ایسده ن چیقما س بر دستور العمل در.

ماسکاو وحشیلارینگ بزنگ تورکستانمزغا کورسه تکه ن غیر انسانی معامله سی بزنگ تورکلک قانیمزنی قایناب، هیجانغا کیتیریب توروبدور. بولشه ویک روس مظالمنده ن قاچیب هندستانغا سیغینغان تورکستانلیلار ملی، وطنی مقصد لار اطرافندا توپلاتوب، تورلو شهرله رده اوبوشمه لهر قوروب، اوز غیرتله ریمزنی تورکستان ملی قورتولوش مفکوره سیننی تارقاتماققا صرف ایتمه کده مز. بزنگ بو غربت وه قینچیلقلار ایچنده کون کیچیریب ملی قورتولوش کوروشی اوچون چالیشماغیمز تا گریمز طرفندان مهربانلق ایله بیرلگه ن بر الهامدر. اگر سیوگیلی قار- داشلاریمز تا گریمزنگ بو الهامنه حرمت کورسه نوب، بو مهاجرت صحنه- سندان تجربه لهر آلیب، اولوغ یولباشچیمز منور قاری ننگ اورتندا جای آلیب تورغان بویوک مجاهدیمز مصطفی بیک افدیمز حضرتله رینگ رهبر- لکله ریه تارقالیب تورغان تورکستان ملی مفکوره سی ایزنده ن کیتسه لهر مقدس تورکستانمزنی وه عزیز ملتیمزنی یالغانچی بولشه ویکله ر اسارتنده ن تیزلیک ایله قوتقاروب، یاقین کیله جه کده محقق ایرکین تورموشغا ایریشه- جه کمز. مه نه بزنگ اعتقادیمز بودر.

یاشاسین تورکستاننگ ملی مفکوره چیلهری! محو اولسون ماسکاو بولشه ویک ره ژیمی قوروچیلاری!

عبدالله قیوم

سورگون ایسده لگی

... تاشکند شهریده ن اورتاچا سودا گرله رده نمه ن. کورگه ن،

الاگر خاطرہ لاری — ماسکاوڈان بزنی واغونلارغا سالیب، تورت کیشیلک اورونغا 12 کیشینی سیغدیریب جوناندیلار. یاتماق بر یاقدا تور- سون اولتورماق اوچون هم اورون یوقایدی. شوندا ی عذاب ایچنده اوچ کیچه- کوندوزدان سوک لاگر که کیلتریب توشوردیلەر. لاگرده ایشلهو- چیلەر بر نیچه صفدان عبارت بولوب برنجیسی سیاسی، 2 نچیسی سودا- گر، 3 نچیسی زیانچیلار، 4 نچیسی دهقانلار، 5 نچیسی صفده کیلەر او- غریلاردر. بولارنگ قیلادرغان ایشلیری:

ایرته ساعت 6 ده چیقیب، قولیمزده ئەرره (پیجقی)، بالئا، تیشه 7-6 چاقیریم یوروب اورمانغا بارار ایدیک. تیزه که قادار قارغا باتیب اور- ماندا قاراغای کیسیب اوتون قیلیب کیچکه چه نه قایناق سو، نه نان، نه آش بار. اوزیمز که بیر گن 250 غرام قارا ناتنگ یارمینی اورماندا ییب، یار- مینی کیچقورون ساعت 8 ده ایشدهن قایتب کیلگندهن سوک ییر ایدیک. لاگرده آرقا- آرقاغا تیز یایب توروب آغان شوربانی ایچمه کچی بولغانمزدا سانیغان بالاق ایله موزله گن کارتوشکا (بهرهنگی، کارتوفیل) ننگ بوی ایچیمزنی بولاترا تورغانیدان یالغز چای ایله یاتیب، ایرتهسی یه نه ایشکه کیتەر ایدیک. لاگرده مرحوم منور قاری آکام توده لهریدنه صدرالدین تاجی خان اوغلی، شاه اسحاق قاری، ظاهر جان هاشم وه برنیچه آرقاداشلا- رینی کورگن ایدم. بولارنگ احوالی آغیر حالدا ایدی. خداوند کریم اوزی رحم ایله سین.

... مهن بر کیچه خداغا سیغیب، یاشیرینغا، یولغا چیقیب، اورمان- اورمان قار کیچیب، ایکی کون سوگرا استانساغا یاقین کیلدم. سوگرا کیچهسی کیته تورغان پویز (ترهن) که بیله نسز اولتوروب کیتدم... ماسکاو- غا یتیشیب... لهر ایله کوروشوب... نهایت تاشکند که کیلسم بوندا بز- ننگ صفداغی بارچا سوداگرلەر «گپو» قولیغا توشوب کیتکه نلەر ایکن. 1932 نچی ییلی ایول آیدا کاشغارغا اوتوب بولشهویکلەر قولیدان قور- تولدم. سوگردان عائلهم ایکی اوغلوم ایله برلکده یتب کیلدیلهر. کاشغاردا

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Sieglist
 Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
 مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

بر ییل یاشادق. 1933 نچی ییلی آوگوست آیدا پشاور که کیلیب یتیشیب، مونداغی یورتداش مهاجرلهریمز ایله کوروشوب، بولارنگ بو یرده اوز وطنلاریداغیدیک ایر کین یاشاب تورغانلارینی کوروب کوب سیویندیک... بیک اوغلی

آرتی آچیلغان بر یالغان

شو ییل باشندا موسقوادا بولوب اوتکن 17 نچی فرقه قورولتایدا تورکستان نامندان سویله گن باومانغا اوخشاش «صنی تورکستانلیلار» ساویت حکومتینک تورلو ساحه لاردا قازانغان یوتوقلارندان، پاختا ایله بر قاتاردا تاش کومور یوتوقلارندان لاف اورغانلار ایدی. بولشهویکلهرنک بو یالغانینی باشندا باوماننک اوزی اوتورغان اورتا آسیا بیوروسینگ ناشر افکاری «پراودا ووستوکا» غازیتاسی (34، 4، 8) باش مقاله سنده رد ایتمه کدهدر. بو تاشکند غازیتاسینک یازغانیغا کوره، 1933 نچی ییلی اورتا آسیا تاش کومور کانلاری، موسقواننک بیلگیلهدیگی پلان بویونچا، بر میلیون بر یوز یش توننا (بر توننا تخمیناً 62 پوتدر) کومور چیقارمالی ایدیلهر. حالبو که چیقاریلغان کومورنک مقداری 769 میگ توننا (70%) در. بونگ اوستیگه کومورنی ایشلهب چیقاریش بهاسی 14 یاریم فائض کوتهریلیب، اورتا آسیا کومور ترهستی اوچ میلیون سومغا، یاقین زیان کورمشدر...

یاپونیا دان تورک سلامی

(توکودان «یاگا ملی یول» باشقارماسیغا کیلگن تلگرام)

«9 نچی ده ن 12 نچی مایغاچا یاپونیا، قوریادا یاشاچی تورک-تاتارلارنک عمومی قورولتایی توپلانیدی. قورولتایدا ملی مسئله لهر قارالیدی. یاپونیا او- چون مرکز بیلگیله نیب، عیاض اسحاقی بیک عمرلک رئیس سایلانیدی. قورولتای آذربایجان، تورکستان، قریم، ایدیل-اورال ملی اوپوشمالا- ریله نشریاتلارینی یوره کدهن سلاملار. رقیه»

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورتنولوشی اورهونه کوره شوچی آیلو مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان | ایونه (جزیران) 1934 | 55 ساره

بوساندا:

- 1 - دنیا صلح بحرانی
- 2 - تورکستاندا «تیل سیاستی»
- 3 - حبیب منور قاری
- 4 - بویوک شه بدیزمه... (شعر)
- 5 - عارف کریمی نیک عزیز روحنه
- 6 - نانکینده شرقی تورکستان قایغیسی
- 7 - قانون اساسی
- 8 - شرقی تورکستان ملی حرکتنه فارشی مرکزی ختای حکومتینک بر تدبیری
- 9 - تورکیه حقنده بولشه ویکله رنگ ایککی نشریاتی
- 10 - تورکیه-ساویت روسیه مناسباتندان
- 11 - یاپون آمرالینک تورکیه گه بر تکلیفی
- 12 - صلحی سوهرز، فقط وطنی داها چوق سیوهرز
- 13 - تورکستاندان قاچیب ایرانقا سیغیش دوام ایته کده
- 14 - ایراندا تورکستان قاچقینلاری
- 15 - تورکستان خبرلری
- 16 - تورلو خبرلر

باش مقاله

ایسهن تورهسون

ابوالنصر ناجی

آلماس ییلدییریم

مفتی صدرالدین

اوقتای

«استقلال» مجموعه سندان

م

Yach Turkestan

Mai 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 54

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ یتلهری
آچقندر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلری:

ییللی 100 فرانسز فرانکی، آلتی آیللی 60 فرانق، اوچ آیللی 30 فرانق.

«باشی تورکستانه نشریاتی»

وقتیله مجموعه مزده ییلدیردیگمز تورکچه-فرانسزچا «تورکستان
خریطهسی» ایله محررله ریمزدهن اقتصادچی دوقتور طاهر شا کر یکنگ
«تورکستان پاختا خوجالغی» نام تورکچه اثری باسیلماقدادر. یاقیندا
ساتیشغا چیقاریلاجاقدر.

اعتذار: «ابوالنصر ناجی» افندی ایله باشقا توغانلاریمزنگ منور
قاری حقیده یازغان معلوماتیله شعرلری مجموعه مز تیریلیب یتکه ندهن سوک
کیلگه نیدهن نشری کیله جهك سانغا قالدی.

قیدیریش — اورتاغم محمد علی، سندهن هرانده آیریلمشدم.
قندهاره کیتمشدک. هیچ خبر آلامادم. نه رده سیک؟ مجموعه واسطه سیله
آدره سنگی هیچ اولمازسا ساغلقگی ییلدییر.
انوری

مجموعه مز که تیشلی هر تورلو یوللانمالار اوچون آدره سن:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

«تورکستان ملی برلگی» («تنب») ننگ آوروپا وکیلی وه مجمو-
عهمز باش محرری چوقای اوغلی مصطفی بیک شو آینگ باشندا بهری
لوندون دادر. تورکستان مسئله سیله علاقه دار بو سیاحتنده مصطفی بیک
تورلو سیاسی دائره له ره تماسله رده بولونوب بالخاصه شرقی تورکستاننگ
بو کونگی سیاسی وضعیتیه حقدن توبر اتدا بولونماقدادر. مصطفی بیکنگ
شو آینگ 13 نده لوندونداغی «اورتا آسیا جمعیتی» نده شرقی تورکستان
توغروسندا اووقودنی معروضه سینگ بر قسمینی مجموعهمز ننگ کیله جه ک
ساندا باساراق اووقوچیلاریمزنی دا معروضه ننگ مفهومیله تانیشدیر اچاقمز.

برلین ده

عارف کریمی کیچه سی — 25 نچی مايدا بهرلین ده کی ایدیل-اورال ،
آذربایجان وه تورکستانلیلارنگ قاتناشمالار یله عارف کریمی نی ایسه و
کیچه سی یاسالدی. کیچه نی ایدیل-اورال قولونسی باشلوغی عبدالرحمن
شافی بیک اداره ایتدی. دوقتور سعادت خانم عارف کریمی ننگ ترجمه
حالی ، دوقتور اوقتای بیک عارف کریمی ننگ تورکستان ملی حرکتنده
توتقان اورنی حقدن سویله دیله ر. کیچه که قاتناشغان یورتداشلاریمزدان
برنیچه سی ده عارف کریمی حقدن شخصی انطباعلارینی بیلدر دیله ر. کیچه
کوب جدی کیچیب ، عارف کریمی ننگ روحنه باغیشلانوب اوقولغان فاتحه
ایله بیتدی.

28 مایس

ملی آذربایجان جمهوریتینگ اعلان ایتدیگی 28 مایس کونی
مناسبتیه بهرلینده کی آذربایجان استقلال قومیتیه سی بویله دا برچای ضیافتی
ترتیب ایتدی. دعوتلیله آراسندا آذربیله رده ن باشقا ایدیل-اورال ، تورکیه ،
تورکستان ، گورجستان وه اوقراینا، قولونیلاری وکیللهری بار ایدیلهر.
بو یلغی 28 مایس دا کوب ضمیمی هوا ایچنده کیچدی.

دنیا صلح بحرانی

دنیا قورقونچ بر دورگه کیریپ بارادر. هر طرفدا سوغوش احتمال
لدان حتی مجبوریتندن بحث ایتله در. بو کون «قورالسزلانو» ، «قو-
رالی آزالنو» دان سویله مهه ک یرنده وهرسای معاهده سی بویونچا، قورالسز-
لاندر یلغان دولته رننگ قورالانو حقلارندن بحث ایتله در. طبیعتیه بونک
آرقاسندان بوتون دولته رننگ قورالانو رنابتی کیله در. بو حالنگ قای
یرگه آلیب باراچاغی بارچاغا معلوم بر نهرسه.

«دنیا پارلامانی» دیب آنالب کیلگن «ملتله ر جمعیتی» ننگ نفوذی
کون کونده ن توشوب بارادر. «ملتله ر جمعیتی» وه شوراسینگ هر توپلا-
نیشی ، حتی بو جمعیتینگ اعضاسی بولغان دولته ر آراسنداغی آیریلقلارنگ
تیره نلگینی بر آزدا آچماقدادر. بو کون دنیانگ یاشاماقدن اولدنی «صلح
بحرانی» ننگ کیلگینی کوره بیلمه ک اوچون موسقوا بولشه ویکله رینک ده
«صلحنی ساقلاوچی» عامللار قاتاریغا کیره ره ک حتی بعضی بر بیرلهره
بوتون دنیا صلحنی فلاکتندن ساقلاوچی «صلح بریسی» شکلنده کوروله
باشلاغانلقلارینی سویله مهه ک کفایت ایتسه کیره ک. ساویت حکومتینی ملتله ر
جمعیتنه کیریتش اوچون هذا کره لهر یورتولماقدن وه بولشه ویکله رننگ ده
بوگا راضی بولاجاقلاری آگلاشیلماقدادر. شو بولشه ویکله ر یاقین غنا
زمانلاردا «ساویت روسیه سنه قارشى مخصوص سوغوش حاضر لاش تشکیلا-
تی» دیب آنادیقلاری ملتله ر جمعیتی یله ن علاقه دار هر بر مفهومده ن
چوچور وه شبهه لهر ایدیلهر. بولشه ویکله رچه ملتله ر جمعیتینگ اعضاسی
بولو «بین الملل پروله تاریاتی آلداش ، اوگا خیانت ایتیش» وه «أولوب
کیتمه کده بولغان بورژوا صنفینه وه مستملکه خلقلارینی ایزیشده آوروپا
ایمپریالیست دولته رینه یاردام ایتش» دیب سانالار ایدی. ایمدی ایسه
بوتونسی قاریشیب کیتدی. دوستنگ وه دشماننگ قایدا ایکه نینی بیلگی-
لهش کوب قینلاشدی. سوغوش قورقوسی قاپلاب آلمان دنیانگ هر
طرفدا هر کیشی اوزیگه متفق قیدیریشقا آشیقادر وه بو کون تصور

ایندیگی دوشمانغا قارشی برابر صف توتماقنی قبول ایتکەن ھەر قوتنی کیم وە نہ اوچون بولغانینی سوراماسدان وە کیلەجە کینی قیدیریپ اوتور- ماسدان متفق دیب قبول ایتە کەدەر. شو صورتلە اوزیگە فائەدالی بولغان ختایداغی «آچق قاپی» سیاستینی تھدید ایتە باشلاغان یاپونیاغا قارشی متفق قیدیرغان شمالی آمریکا حکومتی ساویتلەر روسیەسی ایلە یاقلاشدی، دوستلاشدی.

ساویت حکومتی بولسا ایسکی روس ایمپریالیزمندن قالغان ختای- داغی قاضور ایمپریالیست میراثلارینی یاپونلارینگ تارتب آلووندان ساقلاب قالیش امید ییلە اوزی طرفندان «ایمپریالیستلەرینگ ختاینی تالای» دیب قارالیب، ھەر زمان ختای ایشچیلەرنی اوگا قارشی کو- رەشکە چاقیریپ کیلگەن سببەسە منی یعنی «آچق قاپی» سیاستینی، آمریکا منفعتی اوچون مدافعە ایتە باشلادی.

بوندا «دنیا صلح بحرانی» نینگ توغوردیغی ایچکی تضادلارلە تولو حادثەلەر دەن سوگسز مثاللار کیتیش مەکن.

آوروپانی کورینگ. یالغز سوک بر ییلنگ ایچندە گنە بعضی بر دولت- لەرنینگ خارجی سیاستلەرنە اویلانماغان، توشو تولوشی مەکن بولماغان اوز گەریشلەر بولوب کیتدی. مثال اوچون لەستانی آلیلق. او کوب زمانلار لەستانی پارچالاب، ایزیب حکم سورگەن ایکی بویوک دولتنگ اورتا- سندا یاتادر. دنیا صلحینگ محکمەلەنە آلمانغی مسؤلیتندەن مەم گنە بر قسمنی لەستان- آلمانیا وە لەستان- ساویت روسیە مناسبتلەری اوستە یوکلەتمەک ایستە گن کوب گنە سیاسی کیشی وە فرقه لاردا بار ایدی. ایندی حادثات اوز گەردی. لەستان آلمانیا، ییلەن دە ساویتلەر ییلەن دە یاخشی مناسبت توزە ییلدی. فقط ایمدی آوروپادا صلحنی تەمین ایش اوچون بو قادار غناسینگ کفایت ایتە گەنلگی داھا باشقا تدبیرلەر کیرە کلگی آگلاشیلوب تورادر. آوروپا صلحینی تەمین اوچون اؤک اول «غربی آوروپا مەدنییتی» دیب آنالغان داؤرە نینگ بویوک دولتلەرینگ اوز آراسندا یاقینلق کیرە کلگی وە بو یاقینلقینگ یوقلیغی کورونەدر. ملتلەر جمعیتی کونەن کونگە اوزینگ

ملتلەر نینگ یاقلاشو مرکزی بولوش- وصفنی یوقالتب بارادر. باشقا یوللار قیدیریلادر. بو کون دە ملتلەر جمعیتندەن بحث ایتیلەدە اوگا آرتیق دنیا خلقلارینگ تشریک مساعیسنی وە دائمی صلحینی تەمین ایتوجی بر مؤسسە دیب قارالمایدرغان بولدی. اونی بو کون ھەر طرفدا سویلەنگەن، غیر قابل اجتناب دیب کورولمە کەدە بولغان سوغوشنگ باشلانو زمانینی او- زایش تدبیرلەرینگ یاردامچی بر مؤسسەسی کبی کورمە کەلەر.

مەنە بو وضعیت ساویت حکومتنە مەمچە بر اورون آیرماقتا. ساویت حکو- متی دە ایستەک ییلەن کیریشمە کەدەر. چونکە ساویتلەر اتفاقینگ ایچکی شرائطی اونی «سوداندا تینقراق» بولوغا مجبور ایتەدر. اگر بیش ییلق پلان باشدا اویلانغان نتیجە گە ایریشکەن بولسایدی، اگر دە ساویتلەر اتفاقینگ اھالیسی توق وە ساویت حکومتندەن ممنون بولسایدی، اگر دە اتفاقینگ اطراف اولکەلەرنە کی غیر روس خلقلار تینچ اوتورسالار، موسقواغا قارشی عضیان ییلەن تھدید ایتەسەلەر ایدی، اگر دە آوروپا ایشچیلەری اوز کوچلەرنی ساویت حکومتینگ آرقاسنا توپلاب، اوگا بو کوچگە اینانب آدیم آنا ییلش امکائی بیرسەلەر ایدی، «بین الملل بور- ژوا» غا قارشی انقلاب حرکتی باشلاش اوچون قاندای اویغون بر وضعیت ایدی!

مەنە ایمدی بحرانلار نینگ تضیقی آستندا بورژوا، قاپیتالست، ایمپە- ریالیست آوروپا ھەم آمریکا وە بو آوروپا، آمریقانگ باریشماز دوشمانی ساویت روسیە نینگ بربریگە قول اوزاتولارینی کورەمز. بونگە گویا بو کونکی وضعیتینی ساقلاب قالماق، سوغوش تھلکەسینی آتلاتماق ایستە یدرلەر.

بونگە «دنیا صلح بحرانی» بر طرف ایتیلگەن بولورمو؟ یوقسا بو بحران خستە لغی زورایا جاقینی؟ سوغوش باشلاندىغی تقدیر دە آوروپانی، بوئون دنیانی نەلەر کوتەدر؟ آوروپا اوز خستە لغینگ تداویسی اوچون بولشەویکلەر نینگ یاردمەنە مراجعت ایتەدر. ساویت حکومتی دە اوزینی ساقلاب قالیش اوچون «ختای نی آچق تالو» وە بوگا اوخشاش تشبہلەر- گە کیریشەدر.

تورکستاندا «تیل سیاستی»

بو ییل بوتون تورکستاندا، او جمله دهن مارت آیندا اوزبیکستاندا شورا یازوچیلاری قورولتایی اوتکه زیلدی. بو قورولتایدا سویله نکه ن سوز-لهر، یوروتولغان مناقشه لهر کوب گنه حقیقتلهرنی اورتاغا قویدی. بز بو بیرده فرقه کاتبی اکمل اکرام ننگ رسمی بیاناتدان بر نیچه مهم نقطه لا-رینا توقونوب اوتمه کچی مز.

اکمل اکرام اوز تفصیلاتینی تنقید مسئله سندن باشلایدی. طبیعی اوده تنقید ننگ کیره کلگینی سویله یدر. فقط اونگ تنقید ایستهمه سی، یازو-چینگ اوزینگ صنعتکارلق باقیمندان کیچریدیکی یا گلیشلقلارینی، نقصان لارینی کوروب اونلارنی توزاتوب تیزراق آلتا باسوینی تأمین، اوگا یاردهم اوچون ایمهس، یازوچیلار عالمنده گی فرقاغا، شوراغا قارشی ایمتیلولهرنی کوزه توب بارا ییلو اوچوندر. مه نه بونی اکمل اوزی شوندا ی افاده ایتهدر: «نیمه اوچون سزله رنگ آراگردا تنقید بولوشی جوده ضرور؟ ادبیاتداغی پارتیاغا تارشی اورونوشلارنی آپیش اوچون ضروردر. بوندا ی اورونوشلار، افسوس، که ادبیاتمزددا فوق العاده کوب؛» («قیزیل اوزبیکستان» 26. 3. 34).

اکمل اکرام اوز تنقیدندا یاش شورا یازوچیلارینگ یازا بیلمه-دیكله رندهن، مطالعه سز لکله رندهن، یازولارینگ سواد سز لگندهن شکایت ایتهدر. همده بو شکایتینی بر قانچا مثاللار ییلن کورسه تب اوتهدر. اکمل اوزینگ 1932چی ییلی توپلادینی معلوماتندان بحث ایتب آنکه ت آلتان 40 یازوچیدان یاغز بیش کشینگ روس انقلابی ادبیاتی، دنیا یازوچیلار-رینگ بعضی بر اثرلری ییلن تانیش بولغانلقلاری کورولگه نلگینی سو-یله یدر. بز بو بیرده 1932چی ییلی توپلانغان معلوماتنگ عیننی کورسه تب اونوشنی لازم تاپامز. سویله نکه ن آنکه ت 45 یازوچیدان معلومات کیتیر-گن. بونلاردان 20سی ماقسیم غورکی نی، 13ی تولستوینی، 13ی پوشکین نی، 4ی نیکراسوفنی، 11ی بهزیمه نسکی نی، 4ی ده میان بهونی

نی، 3ی غلادقوفنی، 3ی فاده یه فنی، 2سی سه رافیموویچنی، 2سی بیرون نی، 3ی له به دینسکی نی، 4ی شه کسیرنی او قوغانلیغنی ییلدیره در. («قیزیل اوزبیکستان» 4. 8. 32).

بو آنکه ننگ یرگن معلوماتی اوستنده بر آزدت ییلن کوز کیز-دیره گر 45 یازوچیدان یاغز 6 کشینگ روس بولماغان یازوچیلارنی او قوغانلغندان بحث ایتکه یینی کورده سز. بو آندا ذهنکزنی بلکه ده «بو نه اوچون؟» دیگن سوراق مشغول ایتهدر. بونگ جواینی فرقه کاتبی اکمل-نگ اوزی یرسین. اکمل «حاضر بزده ایجابی بر فاکت بار. بو، یاش یازوچیلاردان بولغان کوب اورتاقلاریمزنگ جهان «خودوژنیک» (بو-یوک) ادیله رینگ اثرلریدن اورگه نیشکه ایتلیشیدر. بو جوده یاخشی. لکن مه ن آینقسا اوزیمزنگ شورا «خودوژنیکلهریمز» دهن روس شورا پروله تار یازوچیلاریدان اورگه نیشی هم مصلحت کوره ایدم.» آرادا اقتصاد، بالخاصه صناعتله ندریش ساحه سنده کی آلتا کیتوله رده ن بحث ایتکه ندهن سوک اکمل یه نه شو مسئله گه قایتب «بز ادبی فروتنی (جهه تی) هم شولار قاتاریغا تارتب بیتکه زیشمز کیره ک. بو فروتدا کین قالماسلیغمز کیره ک. روسیه پروله تار یاتینگ یارده می، اونگ رهبرلگی آستندا بزنگ شورا، ایتهدر ناسیونال یازوچیلاریمز یارده می ییلن ایلگه ری باریشمز لازم. اونوتماسلق کیره ک، که روس ادبیاتی آلدیغی ایتهدر ناسیونال ادبیاتدر.» («قیزیل اوزبیکستان» 26. 3. 34).

مه نه فرقه کاتبی اکمل ننگ بو سوزلهرینی نیکله گه ندهن سوک آنکه ت-نگ کیترگن معلوماتی اطرافندا توغان اوی دا تارقالغان بولسا کیره ک. فرقه مرکزی طرفندان تارقاتیلغان آنکه تگ جوابلارندا تورکستان-اوز-یک یازوچیسینگ اوزیگه تیلی، اسلوبی جهتیده ن اگ تیز تأثیری مقرر بولغان تورکستاننگ اوزده کی وه تیشنداغی، ایسکی وه یه کی تورک یازوچیلاری اثرلری حقیقدا بر کلمه هم یوق. (بز بو حکمنی «قیزیل اوزبیکستان» دا نشر ایتلگن آنکه ت تیجه سنه کوره پره مز) او بولادا آلتاس. چونکه فرقه مرکزی بو حقددا سورماقدان، یاش یازوچی دا بو

حقدا جواب بیرمه کدهن قورقار. یازوچی اوزینگ ملتچیلک، تور کچیلک ییلن قارالانووندان قورقسا، فرقه مرکزی ده تورک یازوچیلاری اثرلری ننگ کتبخانه لهردهن چیقاریلغانلیغی، قلاسیق، ملتچی تورک ادبیاتینگ پوش-کین، لهرموتوف، دوستویه فسکی لهرنگ ترجمه ایتدیریلب اوقوتدیریلد-دیغی تورکستان مکتبله رنده، عمومیتله اوقوچیلاری دائره سنده ممنوع بولغا-نلیغی کبی مخصوص کورولگه ن تدیرلهرنگ آچیلیب قایلشندان قورقادر. غریب بر نهرسه ایمه سمی، که یاش تورکستانی یازوچیا روس ملتچی یازوچیسینگ هر قاندای بریسندهن تأثیر آلو توصیه ایتیلگه نی حتی بونک اوچون مخصوص تدیرلهر کورولگه نی حالدا اونگه اوز تیلی، اوز خلقینگ بدیغی اثرلهر رندهن فائدا لانو، اونلاردان الهام آلمانلیغینی کورسه تو گناه سانالادر. اونگ اوچون پوشکین، گواگول، تورک نیهف وه باشقالاردان تأثیر آلو، بونی کورسه تو بر مزیت سانالسا، آبا ی دان، بایتورسون دان، میر یعقوب دولات، چولپان، فطرت، مانجان وه باشقالاردان تأثیر آلو اونگ حیاتی فعالیتی یوللارینی قاپاتادر. داها ایسکی تورک وه تورکستان ادبیاتی حقندا آغیز آچماق ایسته مه گن بولشه ویکلهر نزدنده باشقا تورک اولکه لهرنده کی یازوچیلارنگ تأثیرندهن سوزده قیلیب بولمایدر.

اکمل اکرام بو یاش یازوچیلارغا فرقه سینگ تیل مسئله سی اوستنده کی طلبه رینی ده سویله ب کیتشنی اونو تماغان. اکمل — «محنتکشلهر دائره سنده ایشله تیلیب کیلگه ن اینته رناسیونال تهرمینلهرنی قطعراق کیر-گیزیش، درستره ک ایتکه نده بو تهرمینلهرنی تانیش، اعتراف ایش مسئله سیگه توختالب اوتمه کچی بولامهن.

اینته رناسیونال تهرمینلهرنی هم قبول قیلیب اولارنی اوزیک تیلیگه کیزگیزیشمز لازم» دیدیکدهن سوگ سوزیگه دوام ایتب «بو مسئله ده کیچیک گنه آغماچلیق بار. بعضیلار «اینته رناسیونال سوزلهر لاتینچادان، نیمسجه دن (آلمانچا)، فرانسه وچه دن قبول قیلنغان سوزلهردر، روسجه سوزلهر اینته رناسیونال ایمه س» دیدرلهر. بزنگ اورتامزدا شونده ای کشیلهر بار، که روسجه سوزلهرنگ هممه سینی اولوغ دولتچیلک، شووینستلک

دیپ او یلایدیلار» دیدر. («قیزیل اوزبیکستان» 34. 3. 26). طبعی بو یاش تورکستانی یازوچینگ قاراشی اکمل ننگ تمثیل ایتدیکی فرقه اوه چون توغرو بولالمایدر. اونگچون ده او فرقه بو یازوچینگ وه اونگ منسوب بولدیغی خاقتک روحینی آگلایمایدر، آگلاماق دا ایسته مه یدر. یوقسا، تورکستان یاش شورا یازوچینگ بو کوروشینی آگلاماسلق ممکن ایمه س. او جوده آچیق آگلایشیلیب توروبدر. تورکستانی یاش شورا یازوچیسینی اینته ر-ناسیونال تهرمین اسمی ییلن اوز تیلینه کیرمه کده بولغان سوزلهرنگ جنسلهری آراسندا هر جهته دن فرق کورهدر. اونگچه بر تیلده تاپیلماغان بعضی بر مفهوملهرنی افاده اوچون آلتغان سوز ییلن تیلده بولغان سوز-لهرنی زور ایله چیقاریب بیرینه سوز آلاماق بر بولالمایدر. بوندان باشقا سوز-لهرنگ اصلی، چقدیغی بیریده مهمدر. اصلی لاتینچا، فرانسوزجه، آلمانچا بولغان سوزلهرده یالغز یارده مچی بر اصطلاح قاراقته ری کورگه ن تورکستانی یاش شورا یازوچیسینی روسجه سوزلهرده بوتونله ی باشقا بر وصف وه میسیون کورهدر. اصلی روسجه بولغان سوزلهر یاش شورا یازو-چیسه یورتیغا باسب کیلمه کده بولغان روس مهاجرینی، خلقینگ بارلیغی باسب یاتقان روس قیزیل اوردوسینی، روس ایمپریالیزمی میلتنینی، تو-پینی اوچقاچارینی یوز میگلهرجه تورکستانلینگ قانی ییلن بویانغان روس چه کیستلهرینی، قای یرگه بارسا «آلاقارغا» کبی قاغلاب قارشینا چیقغان روسلق وه روسلاشترما سیاستی روحینی ایسه ته در. او «اولوغ دولتچیلک»، شووینستلکدهن بحث ایتهر کهن مه ته شو نقطه لارنی توشونه در.

اکمل «یازوچیلاریمزنگ کویچیلگی تورموشنی ییلنه یدی. شونگ اوچون هر خیل چه لگه شلکلهر هم شونندان چیقادی. کویینچه یازوچی زاوود، قولخوز توغروسیدا یازادر. لکن زاووددا، قولخوزدا اوزئی بولما-غان وه اولارنی اورگه نمه گن نتیجه ده ادبی اثر اورنیغا محکمه ده کی بوروکراتلارچا توزولگه ن تهریسلهر محصولاتی میدانغا کیلدی» دیدر.

بزچه تورکستانی یاش شورا یازوچیسینی نه او قادار قابلیتسز وه نه ده او قادار حیاته دن یگانهدر. او حیاتی جوده یاخشی یله در. زاوود،

قولخوز، ساوخوز، MTS (موتور-تراكتور استاسیونی) لارنی دا جوده یاخشی تایندر. بونگله برابر او موفقیتلی اثر یاراتا، آلماسا اونگ مسئولیتی باشقا بر یرده در. اونگ کوردو کله ری، یلدیکله ری، سیزدیکله ری علیه نه یازو طلب ایتله در. اونگ قابلیتینی، به جهریگنی سناماق اوچون بر یازو-چی، بر ادیب، شاعر اوچون لازم بولغان شرائط یاراتیلما لیدر. اونی حیاتقا قارشی ههر بر توسقوندان آزاده بر حالدا بوراقوب، اوگا «کور، نیکشیر، یلدیگک، سیزدیگک اور که ندیگک کبی یاز» دیمه لی. اوگا شو مسئله نی حقیقت حال بوندای بولسادا، اوزیگ باشقا نهرسه کورسه ژده بزنگ منفتمز شوندا ی طلب ایتدر. اونگچون سه نده بوتون اساسلارنی تخریب ایتب بزنگ ایشه دیگمز کبی یازا جاقسک، دیدیکده ن سوک، اوندان پروکرانلار ته زنده باشقا نهرسه کوتوب بولما لیدر. ساویت حکو-متینگ طلب ایتدیکی حقیقتینی تحریف اضولنی نه حقیقی علم وه نه حقیقی صنعت قبول ایته آلیر. بوندای مجبوریت یالغز یه گی بیتشمه کده بولغان قابلیتله رنی ایمه س، حتی تجربه لی یازوچیلارنی دا موفقیتسز لگه اوچرا-تب، بعضادا قلمینی سیندیریب آیشقا، بعضادا ادبی بارلیغنی بتیریشکه مجبور ایتدر.

تورکستاندا فطرتنگ موفقیتسز، قابلیتسز بر یازوچی بولغانلیغنی هیچ بر کیشی ادعا ایته آلماید. بز بو یرده فطرتنی تیکشیرمه کچی بولما غائلیمزنی آیریچا قید ایتکه نده ن سوک اونگ ادبی حیانتده کیچیردیکی عبرت آلورلق بر حادثه نی قید ایتمه کله مسئله نی ایضاح ایتمه کچی بولامز. یه گی تورکستان ادبیانتدا بر مکتب ایگه سی دیپهرک فطرت، یازولاری یله ن قابلیتنده، صنعتکارلغندا، سوادندا شبهه ممکن بولماغانلیغنی کور-سه تکه ن. اونگ «هند انقلابچیلاری»، «اوغوزخان»، «تیمور ساغانا-سی» کبی بر قانچا اثرله ری، «میریخ یلدیزی»، «قارلار» کبی بر قانچا شعر پارچالاری اونگ اوز کوروشینی، اوزتوبوغوسینی اوزنجه تصویر یولله اورتاغا قویغان اثرله ریدر. اونگ بو اثرله رنده کی موفقیتینی، یازولاری میدانغا چیقار-چیقماس بوتون خلق ایچنده یایللب اوگا سواگسز بر شهرت تأمین

ایتکه نی، اوزنده ن سوگراغی ادبی یازولارداغی تأثیری کورسه تب نورادر. فطرتنگ بو دور یازولارینگ ساویت حکومتی طرفندان قالای قار-شیلانغانی دا هیچ کیمسه نده یاشیرین ایمه س. بو اثرله ر بر قانچا تورک-تور-کستانلی قلاسیکلر وه یه گلی ملی یازوچیلاری اثرله ری ایله برلکده بو-کون سولوفکی که سورولگن تورکستان ملتچیلره ی قاناریدادر. بو حقداغی ساویت حکومتی قاراشی یله ن یه نده یاقینراق تانیشماق ایسته-که نله ر بولسا بایولانوف اسمنده بریسی طرفندان یازیللب 1932 سچی ییلی اورتا آسیا بیوروسی طرفندان نشر ایتیلگن «چاغاتیم-پان تورکیزم» آتلی کتابچانی اوقوب کورسونله ر.

تأسف، یوز تأسفله ر، که بو ساویت حکومتی طرفندان سورگون ایتیلگن اثرله رینگ یازوچیسی اوز اثرله رینگ تمثیل ایتدیگی مفکوره اوچون ظلمغا کوكس کیروچی مرد تورکستان منورله ری ایچنده ایمه س. او ساویت خدمتمنده قالدی. ساویت حکومتی کوب تورکستانلیلار کبی اونیده موسقواغا آلیب باریب تریه ایتدی. فطرت بو موسقوادا کور-دیگی تریه که تایان بر نیچه اثر یازیشغا اوروندی. «قیامت»، «آرسلان» وه باشقا بوگا اوخشاش اثرله رینی یازوچی اوز کوروشی، حقیقتنگ کور-نوشنده ن زیاده ساویت حکومتینگ طلبنه اویدیرماچی بولدی. صنعی، حقیقتکه اویمانغان صحنه لهر، تپله ر یاراتیشقا کیریشدی. نتیجه ده ههرایکی طرفدا انکسار خیالغا اوچرادی. فطرت بو یازولاری یله ن اوزینگ ادبی شهرتینی حتی ادبی بارلیغنی بتیرگه نلگینی کوردی. ساویت حکو-متی ده بو مشهور تورکستان یازوچیسینگ قلمی یله نده بر نهرسه یاراتا آلمانلیغنا شاهد بولدی. آرادا یوکنگ اؤغیری یه نه تورکستان خلقی اوستیگه توشدی. او قیمتلی بر یازوچیسنی یوقالتدی. چونکه فطرتنگ ادبی شخصیتی اولدورولدی. بو صورتله یوز میگلهرچه تورکستانلینگ باشینی یگن قیزیل روس ایمپریالیزمی ادبی شخصیت، ملی، حرثی قیمت یاراتوچی بر کوچ اولاراق فطرتنگده قانینا کیردی. مه نه شو ساویت روس جلالدیغی تورکستان خلقینگ یتیشترمه کده اولدیغی سانسز

یه کی یاش قابلیتلهرینی ده محو ایتمه کده. موفقیتسز لکنگ اصل عاملی
بودر. ایسه ن تورسون

* * *

حبیبیم منور قاری

تورکستان منوری حقنده کو کلسز خبرلهر مجله صحیفه لهرنده او-
قولسادا عقلم شایب تجویز ایتمه گن، قبول وه تصدیق ایته آلماغان ایدم.
بو صبر وه ثباتک انسان ملتینگ تنویری اوچون اونوتولماس فیض،
ائرلهر قالدیرغانیدان باشقا ساویت شرايطنادا ملتینی تنویر یولندا دوام
ایتشکه اورونغان ایدی. بوندای مشهور بر ملت خادمینگ عیسز، جنایتسز
اعدامنه جسارت ایتلمه گینی محض سفاقت وه حماقت دیب کوره ایدم.
مدلل بر گناهینی تاپسالار ایدی، اونی محکمه ده محاکمه ایتمه سده ن،
قاراگنی بورچه کله رده یاشیرین اعدام ایتمه سلهر ایدی. عمرینگ کوب
قسمینی ملتینی تنویر یولندا کیچیرگن ایللی بیش یاشلق سه وکیلی بر
ملت خادمینی بوندای جانپانه بر صورتده اولدوروشلهرینی امکاتدان تاشقا-
ری دیب اوپلاغان ایدم. خارجه کی مطبوعاتدا منورنگ قیزیل جانپله
طرفدان اعدامنه دائر بالتفصیل یازیلدیغی، بو جانپانه حرکته قارشی
فرتلهر یاغدیریلدیغی حالدا ساویتلهر طرفدان تکذیب ایتلمه دی. بو حال
ایمدیگه قادر اینانب یته آلمادیغم بوجنایتنگ ساویتلهر طرفدان ایشله نگه نلکی
قناعتینی بیرمه کده در. اولنگچون شو بر نیچه سطرینی یازیب مرحومنگ
وفات تاریخی اوچون بر تاریخ ماده سینی قدرلک حبیبیم روحنه اهدا
ایتمه کچی بولامهن. رحمة الله علیه رحمة واسعة.

ملت شهبیدی منور قاری روحنه

ایشیتدیم منور قاری نی قیزیل

سفهلهر کسپیدر عداوت اوچون

گمان ایتمه س ایردیم بو وحشیلگی

بشردن کوتولسون خیانت اوچون

منورلهرینگ قانن توکمه ک ندر
کرامت پیرنده اهانت اوچون
منور گمان ایتمه قانگ هدر
کیتهر دیب اویان بر قیامت اوچون
اونوتما بو ملت اوچ آلماقدا کوب
مهارتلی ایلنی حمایت اوچون
ألمک جگه رده ن تنیق روحدان
ایلمیم که دیدیم آل عدالت اوچون
بو تاریخی ضبط ایت اونوتما یگیت
اوچ آلماقدا بر کون شرافت اوچون
گ. پ. او. نگ قیدنده مسک بیلهن
منور شهید اولدی ملت اوچون.

منور قاری نگ وطنمز تورکستانه ایتکه ن ملی خدمتلهرینی تولوق
یازماق اوچون بوتون بر تاریخ کتابی یازیش کیره ک بولادر. بوندان باشقا
ایمدیلک بو یازونگ زمانی هم یتشمه گن دیب بیلهمهن. منورنگ قدر-
دانلاری، شا کردلهری طرفدان کوب کنه تقدیر کارلق، قدردانلق خاطره-
لهری یازیلدی ایسه ده ایمدیگه قادر چیقغان یازولاردا تماس ایتلمه گن
بر نیچه نقطه نی یازیب انظار عامه نگ محاکمه سنه عرض ایتب کیتمه کچی
بولامهن.

مرحوم منور قاری 1297 هجریده توغولوب کیچیک یاشندا آناسی
عبدالرشید خان ساتب آلدی خان اعلم اوغلی دان آیریلب یتیم قالغان
ایدی. اعظم خان، مسلم خان اسمله رنده ایکی آغاسی ایله یتیم قالغان
منور آناسی خاصیت آنوننگ تربیه سنه قالغان ایدی. زمانینگ اوقو-
موشلو آنولارندان وه ادیبه لهرنده ن بولغان خاصیت خانم ههراوچ اوغلینی

اوقوتو اوچون بونون کوچینی صرف ایتدی. ایچکهریده قیزلار ناشقاریدا اوغول بالالار مکتبی اداره ایتب، بالالارینگ تربیه سنه سعی ایتدی. کینجه اوغلی منورنی شیخاوند طهور ضریخ مبارکنگ جوارنده عثمان قاری داملا دیگن بر ذاتنگ تربیه سنه، حفظ قرآنه تسلیم ایتکهن ایدی. منور بو قاریخانهده قرآن کریم حفظینی بئیرگه ندهن سوک 1898ده علوم دینیه تحصیلی ایچین بوخاراغا کیتدی. برمدت بویرده علوم دینیه تحصیلی ییلن مشغول بولوب، تفسیر، حدیث وه باشقا علوم دینیه تارماقلاری ییلن تانیشقاندان سوک مادی سقینتی ایچنده قالیب تاشکندگه قایتدی. برمدت اوز محله سی درهان محله مسجدینه اماملق قیلدی. بو وقتلاردا کوب گنه مشهور شخصیتلر، شهرنگ فاضل وه شاعرلاریله تانیشب دوستلاشار وه اونلارله حسن مناسباته باشلار. منورنگ بو دورلرگه عائد، عصرینه مناسب کوب گنه شعرلری هم بار. 1900نچی ییللاردان باشلاب اصول جدید وه دروس شفاهیلهرله تانیشب، بو یولدا تعلیم وه تربیه گه رغبتی آرتیب، 1901ده حزیران باشندا رسم کشاد ایله ایلك جدید مکتبینی آجدی. سوگردان یاشلارنی اوزگه طرفلارغا کوندهرمهک اوچون وسائط ایزلب جمعیت خیریه قوروش قرارینه کیلیدی. بو جمعیت خیریه واسطه سیله اورتاغا کیتیریلگن سرمایه ییلن کوب گنه یاشلارنی تحصیل اوچون استانبول وه اورنبورغه یوبارا ییلگن ایدی. جمعیت خیریه نگ بو وادیدا غی فعالیتی او زمانکی حکومت اداره له رینه قارشى یاشیرین توتولارایدی ظاهرده جمعیت خیریه فقراغا یاردهم تشکیلاتی گنه ایدی. بر طرفدان اوستروئومونفنگ فتنه لری، ایکنچی طرفدان کیزلی پولیس اداره سی (آخراقتا) نگ قهرلاری آستندا، 1905نی تعقیب ایتکهن دهشتلی دور له ردهده سارسیلماسدان اوز ایشنی دوام ایتدیریب انقلاب دورینه ایریشکهن منور قاری خلقینی تنویر ایشلهرینی ساویت شرائطنه او یغون بر شکلده دوام ایتدیرمه کده ایدی. او بو فعالیتنده بر توسوققا اوچراماسلق اوچون یورتدا حکمرانلق قیلماقتا بولغان کوچلر طرفدان گناه سانالیرلق هیچ بر حرکتده بولونماسدان بوتون کورگن وه ییلگه نلهرینی یوتوب صبر وه

ئبانیه دوام ایتب کیلمه کده ایدی. فقط قیزیل روسلار اونگ اوز خلقینی تنویر ایتش ساحه سنده کی مدنی فعالیتنی ده گناه ساناب، اونى قاراگئی بورچه کلرگه تعقیب اعدام ایتدیلهر وه بو جنایتلهرینی یاشیردیلار. منور اعدام ایتلمه دی، قتل ایتلیدی. همده یورتنه، خلقنه مدنی، صرف مدنی خدمت ایتکهنی، خلقینی تنویر ایتکهنی اوچون قتل ایتلیدی. بو قتلنی وه قاتللهرنی تورکستان خلقی هیچ اونوتماس.

یگیگت ایسهک، تور، یغلاما ترک ایت بو عادتى
کوز قدرین آگلاماقدادر ایرلر سعادتی
نسلکنگ قانلاریله بویالمش بو کومله کی
نیچون یاتور ایلک یوقاتوب اهل سعادتین

اوتوز سنه منور ایتب خدمت وطن
تعلیم ایتردی هر نه طریق سعادتى
آق وه قیزیل کوزی کوك اوزون تیشلی بوریده ن
اوج آلماسا بولورمو قبول ایل عبادتی

قتلین ایشیتکجه ایتدی تأسفله هاتفی
تاریخ عیسوی ده که یوم ولادتى
ایمان ایله ازاله ایتیب ضر جهل نی
ایل بایراغین کوناردی منور شهادتی

ابوالنصر ناجی

* * *

بویوک شهیدیمزه ...

منور قاری ایچین

اوزوک بر نور ایکن «قانلی یلدیزک»

ظلمت اولدوغونو قاندک دیدیلر...

تورک ایچین یارانمش بو قوجا شرقده

یه کی برگون دوغار ساندک دیدیلر.

گوز دیکیب قارالان داغلار آردینا
باقیب غریسه دك دوغما یوردوگا،
یوره گدهن قیزاراق «شمال قوردونا»
آلتین اوردولاری آلدك دیدیلەر.

وطن بر چراغدی، سەن بر پروانا؛
دولانیز باشینا قیردك جانا.
بیلمه دیکمی دوشەر یورت سەوہن قانا...
سەن دە ملت ایچین یاندك دیدیلەر.

قوباراق ملتک قلبینی داغلی،
دیزدیلەر قورشونا قوللاری باغلی...
آلتای قهرمانی، تورکستان اوغلی
دنیاہ دە گەر بر جاندك دیدیلەر.

آلماس ییلدیریم، مشهد، نیسان 1934.

عارف کریمی نك عزیز روحنه

«یاش تورکستان» نك 53نجی سانتدا قیمتک، وفادار، محنت
شریکم عارف کریمی نك وفاتی تفصیلاتینی او قوب منورلەر نك مصیبتی
اوستنه ینده چیدی آلماسلق مصیبتلەر گه دوچار قالدیم. بر طرفدان داخلدە.
کی ملتچیلەریمز، منورلەریمز کیسیلیب، آتیلیب، سورولوب قیریلماقدا، تورلو
غم غصه لار ایچنده اولوب کیتمه کده ایکن خارجده کیلەر دهنده بوندای
اولوم خبزلهری آلوننگ طاقت وه تحملنگ تیشندا آغیر بولغانلغی هر
بر ملت بالاسینا معلومدر. بونیکله برابر بو مصیبتلەر گه صبر ایتب «انا لله
وانا الیه راجعون» دیمه کله وظیفه مزده دوام ایتمهك بور جمزدر.
مرحوم عارف کریمی نك ترجمه حالی وه سرگذشتلهری اوز
دفترلهرندهن چیقاریلیب وه یاده اونى یاقیندان تانیغان دوست وه قارداشلا.

ری طرفندان البته مفصل صورتده یازیلیر. مه نم ایله برابر کورولگه ن ایشلەر
حقنده یازیشنی ایمدیلك موافق تاپماغانمک سببی اهلته قولاینا آکلاشیلسا
کیرهك. بونیکله برابر مرحومنگ قدرت، فعالیتنه علاوتاً وفاسینی، صد-
قینی، عزمینی وه متانتینی وه مشکلات دقیقه لارنده کی صبر و ثباتینی اراهه
اوچون شو جمله لهرنی یازماسدان قالالمایمهن.

مرحوم عارف کریمی اصلاً بر علم وه ایمان خانداندا توغولمشدر.
آناسی مرحوم کریمی افندی اخلاص وه دیانتنده کامل بر انسان بولغانی
اوچون بالالارینی عصری علم ایله تربیه ایتمه کله برابر اونلارغا دینی،
اخلاقی تربیه بیریشنی ده هیچ بر تورلو اهمال ایتمه مشدر. اونکچون بالا-
لاری علم، فضیلت وه خوش آدابی ایله بوتون ایلنگ رغبت وه حرمتینی
قازانمش شخصیتلەر اولمشدر. عارف کریمی بالقان محاربه سی چاغندا محض
ملی وه دینی حیساتی سوقله تورکیه گه کچیب، تورک اوردوسی قانارندا
مجاهده ایتب، بر یلکه سندهن یارالانماقله وجودنده مجاهدک نشانی
آلغان ایدی. سوگرا دائماً ملی ایشلەر گه قاتناشغان عارف یورتی بولشه.
ویک روس استیلاسی آستینا توشکهندهن سوکدا اونلارغا قارشى کوره-
شدی. 1920نجی ییلی ایکنچی دفعه تورکستانغا (ناشکندگه) کیلدى.
ملی مجادله اوچون هر حالدا همسایه حکومتلەرنگ معاوتنه قول او-
زاتماق احتیاجنده ایکنه نمرنی مجلسه عرض ایتکهندهن سوک یابونیا حکو-
مته مراجعت اوچون اوزی وه رفیقی سایلاب یوللانغان ایدی. حتی جمعیت
اقوامه قادار ایریشیب چوقای اوغلی مصطفی بیکله برابر چاره لهر ایزله-
مهك گه امر آلغان ایدی. قضانگ حکمیله یولدا توتولوب، مقصده ایریشه
آلمای، عسکری پولیس (اوسوبی آندمل) قولینا توشوب قالیب، بو ایش بو-
تون تورکستاندا دهشتلی بر تعقیباته منجر بولغان ایدی. نتیجه ده بیش کیشی
جوابگر سانالیب، محکمه گه تارتیلغان ایدیک. دعا کوی مفتی عموم تور-
کستان مرکزى. ملی اتحاد قومیته سینگ ریاستی ایله وه مرحوم عارف نك
عینی قومیته نك فعال اعضاسی همده نماینده سی اولماقله، او قو اوچون
یوللانماقدا بولغان یوسف نك قوربان باى اسمنده بر یاش هم اعضا وه

شوب، مه‌نم يولم ايسه تکرار فەرغانه گه طرف کيتدی. 8. آی سوگرا، زرفشان سايندا مسجا، وه فلغر واديسندا تکرار کوروشدوک. قيشنی بو بيرده محاربه ايله اوتکه‌ريب، مسجا يیگی سيد احمد خان نظام الدين خان ايشان اوغلی ننگ سوء اداره‌سندن مغلوبته اوچراب، آنلاريمزنی قالدیریب، قارا نيگين ننگ قارلی تاغلارينا يايو تيرمانغان زمانمزا يانيمدا مرحوم عارف کریمی‌دهن باشقا ابراهيم، هبة‌الله، ايوب، اسلام ديگن ضابط

تورکستاننگ ياش فکری علما-
سندان وه قيمتلی جماعت خادمه
ريمزدهن مفتی
صدر الدين شاه
افندی

تاتار توغانلاريمز بار ايديله‌ر. آرقامزدا روس کوچله‌ری بزنی تعقيب ایتمه-
کده ایدی. مه‌ن عجز طاقتمدان يورالمای قالدیم. يانيمداغیلارغا اجازت
بیردم. مه‌نگه باقسا گز لار، بارچامز توتو لامت. هدر حالدا بنده‌نی‌الله‌حواله
ایتب، سزله‌ر تیز-تیز ایلگه‌ری يوریک. مه‌ن ايسهم برنچاره کوره‌رمه‌ن‌دیگه-
نیمده مرحوم عارف بيک «مفتی افندی، سز بو سوزله‌رنی کیمه ایته‌سز!
اويلانماڭ، هيچ استحال‌سز رأيگزنی سويله‌ڭ. بز سزنی قالدیریب، او-
زیزنی قوتقاروچیلار توکلبز. اولوم ايکهن برابر اولور، نجات ايکهن

نماینده لکله، تربيه‌مده بولغان شاگردم مرحوم محمد يار عمر باي اوغلی،
وفاتینی ایشيتدیگم دوستم رستم بيک نیاز محمد اوغلی فعال اعضالقه عیبه-
نگهن ایدیک. نتیجه‌ده مرحوم عارف بيک ايله محاکمه اتناسندا سوز
حقنداندا محروم توتولغان دعا کوی مفتی اعدامه، يوسف بيک بر ياريم
ييلق حبسه، محکوم ايتلیب، رستم بيک وه محمد يار لار آزاد ایتیلگهن ايديله‌ر.

سوگرا‌دان عارف بيکله مه‌نم
حقمداغی اعدام جزاسی‌دا بیش
ييلق حبسه نه‌يله‌ن‌تربلدی. آرقا-
سندان اعدامه حکم ایتله‌گهن
تاشکندلی (آرقا کوچه‌لک) عبدالله
جان بولشه ويکلهر قولینه نوشمه-
سدهن ملی کوره‌ش صفندا وظیفه-
سینی سوگنه قادار اوتهدی. انور
پاشانگ شهادت‌ندهن سوگ حریم
شرفین زیارتنه يتشيب، 1924نجی
يیلی منادهن مکه‌گه توشکه‌نده
وفات ایتب معلاقبرستاندا قالغاندر.
الله رحمت ایتسین. يوسف بيکنی
سورگونده ديب ایشيته‌مز.

مرحوم عارف کریمی (1892-1934)

عارف بيک ايله ايکيمز اوستمزده کيتب تورغان جريانلاری ييلیب،
سيزيب تورار ايدیک. بزنی اعدام قراری مجکه طرفندان قايتاريليب آلغان
بولسادا تورکستان چه‌قاسی وه باشقا اداره‌لهر طرفندان اعدام اوچون هدر
تورلو نقشه لار چيز ييلیب تورغانينادا واقف ايدیک. بونلارنگ اوستنه انور
پاشا دعوتی اوزرينه اونگ امرينه ايريشمه‌ڭ اوزره قوميته طرفندان امر
آلغانمز اوچون حبسخانه‌دهن کنار اولماق لزومنده قالدیق. حبسخانه‌دهن
آیری آیری آيريلغانمزدان مرحوم عارف ننگ يولی اوزه تپه طرفنه تو-

برای پاشا وزیر سزنی قالدیریب اوزینی قوتقاراجاق قادار توبه ن صفتده بو-
 لوب آنادان توغولمادق» دیدی. بو چین انسانلارنگ فداکارانه سوزی،
 وفادارلنی مهنگه قناعت بیریب، بو آخشام تاغ آستینا قایتب استراحت
 ایشنی مصلحت بیردم. نهایت قارلاردا نهمهت اوزره سودراب، قوروغ
 بیرلرده هبة الله آرقالاب بو کیفیت ایله قارا تیگین که سلامت اوتکه زدیلره.
 شو فداکارلقلار بر گینه شخصنی حرمت اوچون ایمهس، بلکه تورک ملتی
 وه تورکستان حرمتی، محبتی اوچون ایدی. بناء علیه بو کریم النفس وه
 حسن الوفا احبابلاریمنگ مدیون شکران وه احسانلاری ایدم. افسوس که
 مقابلنده حسن معامله اوچون توفیق یتوشمه یوب دیدارلار آخرته مودوع
 قالمشدر. ایدمی قولیمدان کیلگونچه حقندا دعا لار وه صدقات یوللاب
 بو تاتار نوغانلاریمزغا مدیون شکران ایکه نیمشی ایلکه یایب اعتراف
 ایتمهک ایله قناعتله نمه کدهن اوز که چاره قالمادی.

عارف کریمی تورکستان وه ایدیل-اورالنگ بلکه ده بوتون تورک
 ملتینگ اؤ قیمتی وه صمیمی خادمه لرندهن ایدی. اونگ بوندای ایش
 چاغندا آرامزدان آیریلووینی ایشیتکهن ههر بر تورکنگ یوره کی
 تیره، اونی تانیغانلارنگ کوزله ری یاشلانیر.

محترم عارف کریمی! رحمن ایگم سهنگ حسن وفا وه صدق
 عزیزتله ریگه قارشی فات-فات آرتق اجرله ر بیریب، رحمت واسعه سنده
 سه نی، آنا-آنالاریکنی رحمت ایله که ی. سعی وه کوشیشله ریکنگ نمره-
 له زینی ملتگه نصیب وه میسر قیلغای. مفتی صدرالدین 34. 5. 9

* * *

نانکین ده شرقی تورکستان قایغیسی

یاقیندا باشقارمامزغا نانکین ده شو ییل فیورال هم مارت آیلا رندا
 چیققان «چینی تورکستان آوازی» نام مجموعه نگ 1 نچی وه 2 نچی سانلا-
 ری کیلدی. شرقی تورکستانلی عیسی یوسف ییک ناملی بر یورنداشمزننگ

تشبثی آرقاسندا قورولغان نانکین ده کی «چینی تورکستان مجله ری
 جمعیتی» نگ غیرتله چقا باشلاغان بو مجموعه نگ باشقارمامزغا کیلگن
 ههر ایکی سایننگ دا باش صحیفه لرندهن ختای ملتی اوچون قایغیرغان
 متوفی دو قنور سون-یات-سین نگ رسمی وه 2 نچی بیتلرندهنده اونگ
 وصیتی باسیلغان. «چینی تورکستان آوازی» نگ مقصدی شرقی تورکستان
 اهاالیسینه مرکزی نانکین حکومتینگ «یاخشی فکرله رینی» تاراتماق،
 سون-یات-سین نگ ختای مملکتی ایچنده کی ملتله رنی برله شترمه ک حقندا-
 غی فکرله رینی یایماق شرقی تورکستانلی جهانگیرک سیاستندن قورو-
 ماق وه باشقالار ایمش. عیسی یوسف ییک ختایلارنگ شرقی تورکستاندا-
 غی ظلملارندان، ختای مأمورله رینگ قانچور سیاستلرندهن وه بو ختای
 سیاستینگ اورادا توغوردینی ملی استقلال جرکننده بحث ایتره ک مقاله-
 سینگ بر بیرنده: «ههر کیمگه معلوم تورکستاندا غی خلقمز باش کوته ر-
 دی. مه نه بو قوزغالیشلار مه نم اولده کی تپله گم بولغان مطبوعاتنگ میدانغا
 چیقاریلووینا یول قویدی. خلقمز وطن ده اوز حقلارینی حمایه قیلیب
 حرکت ایتکهن بر زماندا چیتده بوشغا قاراب قالورغا تپله میچه خلقمزغا
 ممکن قادار یاردام مقصدی ایله تورکستان مجله ری بولغان بر نیچه کیشینگ
 کورسه تدیکی غیرنله ری آرقاسندا اوشبو «چینی تورکستان آوازی» اسملی
 مجموعه نی چیقاروغا موفق اولایلدیم» دیدر وه مجموعه نگ توتقان یولی
 هم مقصدینی توبه نده کیچه خلاصه قیلادر:

- 1 — تورکستاندا غی خلقمزغا ملی، دینی، سیاسی وه اقتصادی آؤ
 کیرگیزو،
- 2 — «گومین دان» (یعنی ختای ملی) حکومتینگ قانون اساسیسینی
 خلقمزغا ترجمه قیلیب بیرو،
- 3 — کورشیمر ساویت حکومتینگ تأثیرندهن خلقمز هم یورتمزنی
 ساقلاوغا تریشو،
- 4 — بوتون دنیا مسلمان قارداشلاریمز بیلهن یاقیندان علاقه دار بولو،
- 5 — مرکز حکومتنگ ایچکی توزولوشینی تورکستاندا غی خلقمزغا

یلدیرو هم خلقمزننگده احوالینی، تیلهك هم مقصد لارینی مریز
حکومتکه یلدیروده واسطه چیلق قیلو،
6 — تورکستانداغی خلقمزننگ تاریخینی، مدینینی، عادتینی هم
آنکدا سوگنو ایللی سنه ایچنده کیچیردیگی حیاتی خقندا یازوب
افکار عامه که یلدیرودر.

الاکین مین اوزوم بر تورکستانلی بولوم ییلن یوقاریدا یازغانیمچا
ظالم مأمورلرننگ بزنگ تورکستاندا قیلغان ظلملاری سببلی علمدهن
محروم قالغان برکیشی. طبیعی مجموعهنگ یتوشمه گن بیرلهری، خطا-
لاری بولوویدا احتمالدان یراق ایمهس. شونداغی که مچیلک وه خطا-
ریمزنی توزاتوب تنقید ایتوجیلهر بولسا غایت منتدار اولماقدهن...»
«چینی تورکستان آوازی» نگ برچی ساندا «ابن سلیم» دیگن
بر محرر «چینی تورکستان استقبالته بر قاراش» باشقلی مقاله سنده:
«ظلم وه جبر آستندا یاشاغان، آزغان ملی آگنا ایریشکهن مظلوم ملتله رنک
شول ملی حسله ری ییلن بر که اول ملته حرک وه آزادلق فکری توغا-
جاغینی» سویله ب «قاشقاردا ملی بر حکومتنگ قورولوشی بو فکرننگ
درست ایکه نینه بر دلیل بولسا کیرهك. طبیعی سنه لهرچه کورگن ظلم وه
جبرلهرنی اونوتا آلمانغان، بو قدار قربان بیریب قان توکوله ردهن،
بولگونلکه ردهن، زور کوچ، غیرت صرف قیلغاندان سوک آزادلققا چیقیب
اوز باشیغا مستقل بر ملت بولوب یاشاو نتیجه سی بو کون یالغز شرقی تور-
کستانلی قارداشلاریمزننگ گینه تیله گی بولمیچا، آلا رنک اورنوندا نیندی-
گینه بر ملت بولسادا شول تیله کده بولاچاغینا بر کیمده شبهه قیلا آمایا-
چاق» دیمه کله شرقی تورکستاننگ ملی جمهوریت حکومتی اعلان
ایتدیگینی وه بوگا حقلی اولدیغینی تصدیق ایتکهن محرر بعضی ملاحظه-
لارله مثلا شرقی تورکستاندا سیاسی ایشله رتی به جه ریب آلوب باراتورغان
کیشیلهرنگ یوقلغی، بولسادا آزغنی، شرقی تورکستانداغی استقلالیتنی
اساسلاشدیرو یولندا تیشدان بر اودان یاردامچی ایزله ب بعضی بر جهانگیر-
لهرنگ قوتقو وه حبله لهرینه بیریلیب کیتو احتمال لارینی بیان ایتب، جهانگیر

لخرستیان حکومتله رننگ مسلمانلارغا، فارشی توتدیغی سیاستدهن بر پارچا
مثال کیترده و ساویت روسیه نگ «اوکتابر انقلابی» مظلوم خلقلارنگ
تره گی» دیگن شعار ییلن مظلوم خلقلارنی قانداغی آداب، بو کون
اولارنی قانداغی ایزمه کده بولغانینی توبه نده گیچه تصویر ایتددر:

«له نین یولندان باروچیلار طرفندان روسیه ده کی مسلمان قارداشلا-
ریمزننگ مال وه ترولهری، یورت، جهاز لاری، بولانندی. مسلمانلارنگ
آق ساقاللی قارتلاری، آخونلاری، قاضیلاری، مفتیلهری، قلم صاحبلا-
ری، آچیق فکری یاشلاری توپ، میلتق قورشونلاری ییلن اولدو-
رولدیله ر. قیلچدان کیچیریلدیله ر. حبس خانه لهر که یاپیلدیله ر. یراق یر-
لهر که سورگونگه یاربیلیب آچلقدان، یالانچا لقدان فاجعه لی صورتده
اولدورولدیله ر. همانده شونداغی ایشله ر دوام ایته. حسابسز مسلمان قار-
داشلاریمزنی وطن توپراغیندان، توغان قارداشلارندان آیریب چیت یر-
لهر که قاچماقغا، غربتچیلق هم محتاجلقدن یاشاما ققا مجبور ایتدیله ر.
بولشه ویکله رننگ شدتلی ظلملاریغا چیدی آلمای شرقی تورکستانغا قاچیب
حیققان میگلهرچه آچ-یالانچا بیچاره مسلمان قارداشلاریمزننگ احوال-
لارینی، آلا رنک داد فریاد لارینی کوز آلدگن کثیر گز هم خاطر دان
چیقارما گز. مسلمانلارنگ مقدس جایلارینی، اثرلهرینی، مسجد، مدرسه
وه مکتبلهرینی بوتونله ی یمیردیله ر. آلا رنک تیل، عرف هم عادتله رینی
بوزدیله ر. عرب حروفاتینی بتیریب اوزبیکستاننگ، تاتارستاننگ، قافقاز-
نگ، باشقردستاننگ هم قازاغستاننگ هر قابوسینا آیریم لاتین الفبایی
یاسادیلار. حاضرغی کونده لاتین الفبایینی دا بتیریب روس الفبایینی قبول
ایتدیره که تریشما قدا لار... بوتون مسلمانلارنی برر یسندنه آیریب تورلو
«ستانلار» اسمی ییلن ماسکاوننگ قیزیل جهانگیرلهری قولینا تاپشیر-
غانا لقلارینی دا بز کوروب، ایشیتیب ییله مز... الحاصل قیزیل جهانگیرلهرنگ
ایاقلاری یتکهن وه قوللاری یتکهن یرده: تینچسزلق، فقرلق، مظلوملوق،
عدالتسزلك، دینسزلك اورناشدیریلغاندان غیری، باینی فقیر، فقیرنی
حقیر قیلودان باشقا بر نهرسه ده کوره آلمیمز...» دیله ددر.

«چینی تورکستان آوازی» ننگ 2نچی ساپدا چینلی مسلمانلاردان خوجین دیگن بریسی «آلتی شهر مسئلهسینی قای طریقه حل قیلش ممکن» (*) باشقلی مقالهسنده: «شمال-شرقی ولایتلر یوقالدى. نیهت ایشلهرى ده تماماً حل قیلنیپ بیتمه ی تورادر. ایچی موغولستاندا (**)) اوز استقلالیتینی طلب قیلماقدا. دیمهك بوتون حدودله ریمز تینچسزلوق ایچنده. ایندی بردهن بر قالغان بزنگ ساقچی حدودیمز (شرقی تورکستان) ولایتی ایدی. آنکدا جنوب قسمی کوتولمه گهنده اوزینگ مستقلگینی اعلان قیلدی» دیگهندهن سوک، شرقی تورکستانی استقلال اعلان ایتوکه مجبور ایتکهن سببله رنی سیراسیله سانایدر. اوگا کوره، شرقی تورکستانی استقلال اعلان ایتوکه مجبور ایتکهن سببله رنک برنجیسی ده اوراداغی ختای سیاستی وه ختای مأمورلهرینگ خالقغا قیلغان چیکسز ظلملاری در، که بونگ نتیجهسنده شرقی تورکستانلیلار «قتاینگ باریسی دا ایت، فقط توسیگینه باشقا» دیرلهرمش. ایکنچی سبب اولاراقدا تورکستان یاشلار-نداغی ذهنی بوکسه لیش کورسه تیلهدر. «آچیق فکری یاشلار آنداغی یورگوزولگهن سیاستدهن ناراضی ایدیلهر. مادی تأمیناتی بولغان یاشلار تجارت بهانهسیله چیت دولتلهر که باروب اوقور، بر طرفدان اوزلهرینگ وطنلارنداغی آنا، آنا وه قارداشلارینگ آغیر تورهوشلارینی کوروب ییلسهلهر، ایکنچی طرفدان زمانغا موافق تریبه آلارلار ایدی. جملهدهن بریسی حاضرغی یه گی حکومتنگ رئیسى ثابت عبدالباقی افندی الحال 35 یاشلارندا، آرتوشده توغان، تورکیه وه آفغانستاندا بولغان، اوتکهن سنهده گنه تورکستانغا قایتغان منور یاش فکری برکیشی. تورکستانغا قایتناچ اول روحانیلار باشلغی بولدی. غازیتالاردا اونى تجار ديب یازو یاگلیشدر. آنگک فکرداش یاردامچیلاری دا اجنبی مملکتلهرده اوقوب

(*) شرقی تورکستانک «تبان-شان» تاغلاریندان جنوب قسمینی بعضاً «قاشغریا» بعضاًدا «آلتی شهر» ديب آتایدلار، که بوگا باشغار، آق-سو، اوج-تورغان، یارکنده، بهگی حصار ولایتلهری کیرهدر.

(**) تیشقی موغولستان کونده-به رلی «ساویتلاشیب» توغردان توغرو ساویت روسیه سینک بر اولکه سی بولوب قالغاندر. اوقنای

ایندی تورکستانغا قایتغان کیشیلهر. بو یاشلار آنداغی ختای مأمورلهرینگ آقچهنی یاراتوچی توبهن تریبه لی مأمورلهر اولدیغینی وه تورکستانکده «سین سزاك» ایمه سلگینی بهك یاخشی بیلیرلهر. ییلیم وه معارف آکلاری بار. کیردیکلهری یوللارندا عقللارینی ایشله ته ییلولهری ده معلوم...»

3نچی سبب: اینگلته رنک تورکستانی ختایدان آیرماقنی تیلهمه سی در. «تورکستانک جنوب قسمی (آلتی شهر) هندستانغا بهك یاقین بو-لوب باشقا بیرلهریگه قاراغاندا بهك باى... ایکی ییل ایلگهری اینگلته ره حکومتی بر عسکری هیئت کونده روب یارکنده، خوتان اطرافلارینی تیکشرتدی. آنداغی یاش فکری آدمالار آراسندا هندستان، مصر، اینگلته ره که باروب اوقوش حقنده تشویقات قیلندی. حجگه باروچیلارغا کوب یاردام کورگه زیلیدی. سو کغو وقتلاردا حجگه باروچیلارنگ اکثری هندستان آرقالی بارا تورغان بولدیلار. همده حدودگه یاقین بیر-لهرده کتبخانه، قرائتخانه لهر آجدی. بو ایشلهرنگ بوتونیسى مسلمانلارنی انگلیز محبی یاساو اوچون ایشلهنیدی. قاشغارداغی انگلیز سفارتخانه-سنده (*) قلوب آچیلیب، آنداغی اوقولغان لیکسیه لهرگه قاتناشماق یاش فکری مسلمانلارغادا مساعده قیلندی...»

«اینگلته ره ییلهن ختاینگ مناسبتی یاخشی اولدیغندان، کیله جه کیده بحر محیط کیرده زورغانا وقعه لارنگ بولووی کوتولگه نلکدهن اینگلته ره ختای ییلون یاخشی مناسبتینی بوزماقنی، آلتی شهرنی استیلا قیلماقنی هم تورکستانغا یاردام کورسه تمه کنی تیلهمه س ديب او ییلیمز. فقط اونگ ساویت روسیه که قارشى هندستانک یولینی حمایه وه اینگلته ره ماللاری اوچون شرقی تورکستانی بر سودا اورنی ایتمهك مقصدی بولسا بولور...»

«اختلالنگ باشندان تا اوشبو وقتغاچا مرکز حکومت تورکستان مسئلهسینی حل قیلو چاره سینی تاپا آلمادی. بعض بر آدمالار حکومتکه عسکری قوت یارونی تکلیف ایتدیله ر. بعضیلار آنداغی استقلال حرکتله-ریگه بوتولله ی اعتبار قیلما ی بوش سوز ديب قارادیلار. بعضیلاری ایسه

اوقنای:

(*) قونسلخانه سی دیمه کچی.

5 — مرکز حکومت تورکستان مسئله سینی توغرو وه اساسلی صو-
رتده حل قیلماق اوچون آنداغی خلقنی قناعتلاندیرارلق بر یول تونوب،
تورکستاننگ شمال طرفینی تیزلک ییلن تینچلاندیر و چاره سینی کورمه لیدر.
شرقی تورکستان ملی حرکتنگ اڭ زیاده کوک آندیغی آلتی شهر-
گه بارماق اوچون «چینی تورکستان آوازی» نگ کورسه تدیگی اوچ
قیسقا یولغا دقت ایتک:

I — ولادیوستوک-نوونیقولا یفسک (ایمدیگی نوووسیریسک)
یولی: 1 — اندیجان-ایر که شتام آرقالی قاشغارغا قادار، 2 — اندیجان-
آلما-آنا-پیشپهک-فارین آرقالی قاشغارغا قادار (بو ایکی یول ایچکی ختایدان
شرقی تورکستانغا باراتورغان اڭ قیسقا یوللار بولوب شانخایدان قاشغارغا
قادار 30 کونلک در).

II — آیروپلان آرقالی قومول یاخود تورفانغا آندان کورله-کوچار
آرقالی قاشغارغا قادار 60-70 کونلک یول.

III — هندستان آرقالی 30-40 کونلک یول.

* * *

یوقاریداغی یازیلاردان شرقی تورکستان مسئله سینگ ختای مرکزی
نانکین ده گیلهرنی قاندای چوقور قایغیرتغانغینی آڭلاماق قیین ایتمه سدر.
ختایلار نظرندده شرقی تورکستان حرکتی کوب جدی وه شرقی تور-
کستانلار ایمانلی وه حقیقی استقلالچیدرلار. اولارنگ بوندای قناعتغا
کیلولهرینگ ده سیله ری میداندر. اوزون سورگن قانلی مجادله لر
سایه سنده شرقی تورکستاننگ اوزینی ختایدان آجراتیب آلیشی وه مستقل
حکومت قوروشی اصلا ختاینگ شمال شرق ولایتلهریگه اوخشامايدر.
شرقی تورکستانلار هیچ قاندای تیشقی کومه کسز، یالغز اوز کوچله رله
اوزله رینگ یاسادیقارلی بالتا، اوراق وه قورالار یله قیلغان وه تورت
یملق آراسی کیسیلمه گن قانلی ساواش نتیجه سنده استقلالغا ایریشدیلر.

هیچ بر چاره نگ لزومی یوقلغینی بلکه آنداغی مأمورلهرنگ اختیارینه
بیرونی تکلیف قیلدیلار. بزنگچه بو قاراشلار، بو تکلیفلهرنگ همه سی ده
ناتوغرودر. ههر حالدا مرکزی حکومت قطعی بر چاره کورمه لیدر. عسکر
قوتی ییلن تینچلانو فکری بوتوله ی خطا بر فکر در. بو یول ییلن تینچلا-
ندیرو ممکن ایمه س، بلکه عکسینچه زور فاجعه لارنگ توغروینا وه
اختلالنگ زورایوویناغینا سبب اولایلیر. ایندی، بوتوله ی چاره کورولمه ی
قالینسا شرقی تورکستان کبی زور بر ولایتنگ شمال شرق ولایتلهرینه
اوخشاش یوقالو احتمالی بار» دیگه ن چینلی مسلمانلاردان خوچین شرقی
تورکستان مسئله سینی حل قیلماق اوچون اوز طرفدان مرکزی ختای
حکومتیگه بیش تکلیف قیلادر:

1 — تورکستان مسئله سینی حل قیلماق چاره سی اوچون تیزلکده
بر هیئت توزولسون. شول هیئت اوز ایچنده ن تجربه لی کیشیلهرنی سایلاب
قاشغار وه خوتانغا تشویقات اوچون وکیللهر یوبارسون. بو وکیللهر آندا-
غی خلقنگ حالت روحیه سندان خبردار بولمالیدرلار. (بونلار قاتاریغا
ته زین وه پیکین ده یاشاب تورغان مسلمان تجارلاردان دا بر-ایکی کیشینگ
قوشولماسی مطلوب). هه مده ایچکی ختایداغی مسلمان روحانیلاردان
تشویقاتچیلار یوللانمالی.

2 — ختای حکومتی خارجه ناظری آرقالی اینگلته ره حکومتنه،
هندستان والیسینه وه قاشغارداغی اینگلته ره سفیرینه آنداغی استقلال حر-
کننه یاردام بیرونی منع ایتمه ک حقنده امر ایتمه لی.

3 — خارجه نظارتی ختای قونسوللاری آرقالی آفغانستان، هند-
ستان، تورکیه هم ساویت روسیه دولتلهرینه شرقی تورکستاننگ ختای
دولتینگ بر ولایتی اولدیغینی آڭلامالی.

4 — غولجا، اورومچی، تورفانداغی عسکری مأمورلهرگه آنداغی
مسلمانلارنگ معتبر کیشیلهرنده ن مرکزگه وکیل سایلاب یوبارونی کور-
گه زوب تلغرافله خبر بیرمه لی.

ختای ولایت حکومتینگ بر نیچه میک آق روسنی نوبلاب اولاردان توز-دیگی «قاچاق روسلار قده سی» (* ننگ کیسکین قیلچلاری، رحمسز اولقاری شرقی تورکستان مجاهدله رینی استقلال عزمندن واز کیچدیره-مه دی. مانجور یادان روسیه گه سیغینغان وه او بیردهن ساویت حکومتینگ عصری اوتکور قوراللا ریله مجهز اولاراق شرقی تورکستانغا کیر کزیلگن ختای نظاملی عسکرله ری (* شرقی تورکستاندا استقلال حرکتینی باستر-ماققا موفق بولامادیلار. نهایت ختای مرکزی حکومتی نماینده لهرینگ ساویت روسیه خارجه قومیسار لرینگ شرق ایشله ری مدیری ئه رمه نی قارا-خان ایله آلا-آنا شهرنده شرقی تورکستان مسئله سی اوستنده یاساغان مذاکره لری نتیجه سنده کورولگن چاره لهرده شرقی تورکستانگ حقیقی دوشمانلاری بولغان بو ایکی دولتنگ کوندیگی نتیجه نی بیرمه ی تورادر. بونیکله برابر بو ایکی دوشمان (روس-ختای) په کی قورولغان شرقی تورکستان ملی جمهوریت حکومتیگه قارشی نورلو یوللار ییلن ضربه لهر ایندیرمه ک اوچون کوب اورونماقدا وه یری کیلدی کچه دونگه نله رنی قو-راللاتروب مملکتنگ تینچلغینی بوزماقدا لاز. دیگر طرفدان قورال کو-چی، اغوا یولیه ملی حکومتگه قطعی ضربه بیره آلماعانلغینی کوروب تور-غان ختای مرکزنده گیلهر شرقی تورکستانغا هیئت کونده رمه ک، تشویقات یورگوزمه ک وه استقلالچیلارله آگلاشماق کبی تکلیفله رنی اورتاغا آتماقدا-لار. «چینی تورکستان آوازی» نداغی یازیلارنی اوقوسا گز، حقیقته ختای اوچونگنه قایغیرغان وه حیاتی نی یالغز ختای ملتینی یوکسه لتمه ک، اوننی دنیا ملتله ری قاناریغا چیقارماققا حصر ایتکن متوفی دو قنور سون-یات سین ننگ بعضی شعارلاریله شرقی تورکستانلارنگ ذهنینی قاریشتر-ماققا اورونغانلغینی قولایچا کوره جه کسگز. بویوک انقلابیلغندا کیمسه نک شبهه ایتمه دیگی له نین ننگ مظلوم خلقلار اوچون اورتاغا آتقان شعارلاری

(* «چینی تورکستان آوازی» ننگ برنجی سانداغی «گاوچاک دژو، ایویاگ خاو»- ننگ «تورکستانگ ته لکه سی» باشلقی مقاله سنه (ص. 76) باقیلارین.

نورکلکنی قانداغی آداغان، قانداغی فجاجتیکه سورو کله گن بولسا، حقیقی ختای ملتچیسسی بولغانلغی اصلا انکار ایتلمه یورغان سون-یات-سین شعارلاری تحقق ایتهرسه شرقی تورکستان اوچون اوندان داها فجع نتیجه بیرجه کی بارچا تورکستانلارغا آگلاشیلما لیدر. بونی بز خلقمزنگ کیچیردیگی آچی تجربه لهردهن ییله مز. اونگچون بز «چینی تورکستان آوازی» اطرافندا ایشله وچی نوغانلاریمزنگ سون-یات-سین شعارلاریغا آلدانیب، مجادله ننگ اُک قیرغین دورنده یاشاب تورغان خلقمزنگ ذهنینی، حد ذاتده شرقی تورکستان وه اونگ اها لیسسی علیه بولغان بر ختای ملتچیسینگ وصیتله ریله قاریشترماققا اورونوشلارینی تأسفله ر ییلن قارشی-لایمز وه یورتمز تورکستانگ استقلالچیسسی صقیله اولارنی بو یا گلش یولدان قایتیشغا چاقیرامز.

ییللاردانه ری قانلار توکوب، اوزینی ختای حا کیمتندهن قوتقاروب، نهایت ملی دولتی نی قورا ییلگن شرقی تورکستانلارنی ختایلار ییلن برله شمه ککه چاقیرماق — اونگ جانینا سوء قصد نیتیه ختای عسکرله-رینی قوراللاتروب اوز چیکه ره سندهن شرقی تورکستانغا کیر کیز گن سا-ویت روسیه سیله شرقی تورکستانگ ایی کیچینه سیننی توصیه ایتمه ک قادر قورقولودر. بونگ کبی اورونسز توصیه لهر، اهلبله شمه گن روس آیینی قارشیسینا قوزی باغلاماق وه زهرلی ختای اژده رینگ آلدینا آلتون بالیق قویماققا اوخشا یدر. په کی گنه قورولغان شرقی تورکستان ملی جمهوریت حکومتنه قارشی بونداغی قویال معامله دن ساقلانماق وه اوننی صمیمیتله قوروماق اهر بر تورکنگ ملی، وجدانی وظیفه سیدر. اوقتای

* * *

«چینی تورکستان آوازی» ننگ 3نجی سانی، 31-39نجی بیتله رنده-کی یازیلاردان نانکین ده کی «مرکز اوتل» ده تورغان شرقی تورکستانگ بورونغو والیسی «جیگ شورین» ننگ نانکین ده یاشاب تورغان شرقی تور-کستانلارنگ طلبی وه اصراری اوزه رینه قاماققا آلمانلغی ییلدی ریلمه کده.

قانون اساسی

1352 نچی ییل، 16 نچی شعبان (3. XII. 33)

شرقی تورکستان جمهوریتیگه باغیشلاب

«استقلال جمعیتی» نڭ علمی هیئت طرفندان ایشله نڭ تقدیم قیلنغان

قانون اساسی (*)

§ 15 — معارف نظارتینڭ وظیفه لهری

شرقی تورکستان اوچون معارف نظارتینڭ اڭ برنجی قیلادورغان ایشی ابتدائی مکتبلر آچیشدر. آچیلادورغان ترتیبی ابتدائی مکتبلر حاضرچا اوقوش-یازیش بیلدیره دورغان، حساب، هندسه، خصوصاً دینی-اعتقادی درسلر اوگره تهورغان، معلومات ملیه وه وطنیه نی، تاریخ، اخلاق کبی بسیط درسلر نی تعلیم قیلادورغان درجه ده بولسا کفایه بولور. مدرس له رده علوم دینی، اعتقاد وه فقه برلن برابر باشقا منفعتلق علملر نی تدریس وه تعلیم قیلدیریشنی تأمین وه قشیش قیلش، احوالغا قاراب مدرس له رنڭ برینی پا که کوپره گینی ترتیب نامه برلن اوقوتاد دورغان مدرس له رگه نه یله تریش، اونگه لائق مدرس وه معلم بیلگیله ش، استعدادلی طلبه لهر ایله تأمین قیلشدر. معارف نظارتینڭ وظیفه سی مملکتنڭ ههر ولایت، ههر ناحیه وه کینتله رنده ابتدائی مکتبلر قورماق، ابتدائی تحصیلنی بتیرگن مایه لهر یتوشترگه ندهن کین اورتا مکتبلر آچماق، اورتا تحصیللر یتوشترگه ندهن کین عالی مکتبلر آچماق، یتوشکن طلبه لهر دن لیاقتیلارینڭ املوماتلارینی کیکه یرمه ک اوچون خارججا یارما قدر.

یوقاریدا یازیلغان بوتون ایشله رنی قوروب یورغوزوشغا شرقی تور-کستان اوچون خارجدان بر هیئت علمییه کیلترمه کدر. معارف نظارتینڭ

(*) شرقی تورکستان استقلال جمعیتی نڭ اولکو قورالی «استقلال» مجموعه سینڭ 2-1 ساندان آینب باشیلماقدا بولغان بو «قانون اساسی» نڭ باشی «باش تورکستان» نڭ 53 وه 54 نچی سانلارندادر. باشقارما.

حاضر داغی اڭ مهم وظیفه لهر ندهن بریسی مهم ولایتلرگه مطبعه لار قو-روب، سهل وه منفعتلق درس کتابلارنی نشر قیلیب ملی مطبوعاتنی ترکیزیشدر.

ییرلی مطبوعات موجود بولغونچا خارجدان لازمی کتابلار کیلترمه ک، عمومی کتبخانه لهر، قرائتخانه لهر قورماق معارف ایشدر.

§ 16 — صحیه نظارتینڭ وظیفه لهری

یوقوملق خسته لقلار برلن کوره ش تشکیلاتی قوروب، خسته خانه لهر توزوب، فقیرلار اوچون توغوش خانه لهر قوروش؛ سو، غذا، جای وه عمومی یرلر نی تیکشیریش، قاراب توروش، پاک توتوش، بوتون بو ایشله ر صحیه نظارتینڭ وظیفه لهریدر. بونڭ اوچون اڭ اول مملکتگه خارجدان 12 نفر دو قنور کیلتریش؛ مجنون خانه لهر، یتیم خانه لهر، غانجور ایتله ر خسته لغیغا معالجه خانه لهر قوروش؛ «چیکیش» تیارگر لکلهری اوچون مخصوص خانه لهر تشکیل ایتب قوروشدر.

دارو اجزالاری اوچون کارخانه لهر قوروشغاچا خارجدان اجزا کیلتریش یا که اجزاچیلارغا وه تیش طبییله ریگه یارده م قیلشدر.

ولایتلهر نڭ قورولوشی

§ 17 — شرقی تورکستان داخلنده بولغان ولایتلهر ده ملکی وه مدنی اداره ایشله رینی یورگوزمه ک اوچون داخلیه نظارتی طرفندان صلاحیتلک والیله ر تعیین قیلنر. ولایتنڭ آسایشینی ساقلاشغا شرائط مقتضاسینچا محافظه سی بولور.

§ 18 — ههر ولایت والیله رینڭ ریاستی آستندا مرکز اصولنده دینی، داخلیه، مالیه شعبه لهری تشکیل قیلنر، عمومی قاعده گه موافق اداره قیلنادر.

§ 19 — ولایت داخلنده دینی حکم ایشله رینی شرع شریفگه موافق اداره قیلماق اوچون محکمه شرعیه قورولوب، آنڭ نظارتنده معارف، عدلیه، اوقاف شعبه لهری بولور.

کینت قورولوشی

§ 28 — هەر برکینتنگ اطرافنداغی دهقان خوجالقلارینی، زراعت و سو ایشله رینی، مدرسه، مکتب و باشقا دینی، ملکی، مدنی ایشله رینی یورغوزوش اوچون ناحیه حاکمینی تعیین ولایتنگ تصدیقی برلن کینت امین لهری توختایلور. امین لهر حاکمله رنگ فرمانی ایله هم قوللارنداغی نظامنامه ایله ایشله رلر.

§ 29 — قیشلاقلارداغی خاقنگ تینچلغینی ساقلاماق و اولارنگ عرض، دادلارینی، طلبه رینی یوقاری دائره لهرگه یتکیزیش هم حکومت طرفندان بولغان فرمانلارنی اجرا قیلیش؛ عشر، وققلارنی رویخط قیلیب یغیب، تعیینلانغان آمارلارغا تاپشوروش؛ دینی مسجد، مدرسه، مکتبله رینی یولغا کیرگیزیب نظارت قیلیش و شونگا، اوخشاش ایشله رنی اجرا قیلیش اوچون قیشلاق باشلغی تعیین بولور. باشلقلار کینت امینی فرمانیدا قیشلاق و محله کیشیلهری طرفندان کورسه تیلیب، ناحیه حاکمی طرفندان تصدیق بولورلار.

§ 30 — ناظرلار هیئتیمگ اوستنده کی مامورنگ وظیفه لهری

بو بویوک مأمور حکومتنگ قولاغی هم کوزیدر.

حکومتنگ بوتون دائره لهرنده کی ایشله رنگ قانونغا موافق یورو-تولماغینی تیکشیریپ تورادر. بونگ اوچون حکومتنگ همه اداره لهریگه کیریپ تفتیش قیلغوجی وکیل بولور. وکیل تیکشیریش حقوقیغا مالکدر. ولایت و ناحیه لهرده کی حکومت دائره لهرینی تیکشیریپ یورادورغان سیار مفتش بولور.

مفتشله ر آغان معلومات وثیقه لارینی عالی مأمور اداره سیگه تاپشورا-درلار. حکومت اداره لهرنده کی خدمتچیلهرنگ قیلیب تورغان ایشله رنده مساهله یا که خیانت تاپیلسا عالی مأمور طرفندان عدلیه نظارتیگه تاپشورولادورلار.

§ 20 — هەر ولایتده دولت خزینه سی داخلی و خارجی تجارت، دولتنگ خصوصی اقتصادی ایشله رینی، حکومتنگ زکات، عشر و اعانه ایشله رینی و شونگا اوخشاش کیریم، چقیم ایشله رینی اداره قیلماق اوچون مالیه تجارت شعبه سی تشکیل قیلنادر.

§ 21 — چیت دولته رنگ ایلچی خانه، وکالت خانه سی بولغان شهر-لهرده، ولایتلهرده خارجیه نظارتی طرفندان مخصوص وکیل تورادر. بو وکیل خارجی معامله لهر برلن مشغول بولادر.

§ 22 — حربیه ناظری طرفیدین تعیین بولغان حربی مأمورله گه و عسکری فرقه لارغا محلی والی طرفندان مادی و معنوی یاردم بیریلیر.

ناحیه لهر قورولوشی

§ 23 — هەر ناحیه گه حاکم تعیین بولور. حاکمله ولایت طرفندان تعیین بولوب مرکرده ن، یعنی داخلیه نظارتده ن تصدیقلانادر.

§ 24 — تینچلغنی ساقلاش اوچون محافظلاری، ساقچیلاری بولور. دینی، ملکی حکمله ر اوچون شرع شریفگه موافق ایش قیلادورغان محکمه شرعیه اداره سی بولوب، محکمه شرعیه ده قاضی اسلام تورادر. ناحیه قاضی لاری ولایتده ن تعیین و عدلیه ناظری طرفندان تصدیق قیلنادرلار.

§ 25 — دینی مدرسه و مکتبله رنی قوروش، معارف و اوقاف ایشله رینی اداره قیلیش اوچون ولایت طرفندان هەر بر ناحیه گه مخصوص مأمور تعیین بولور، ولایت فرمانیغا موافق محلی حاکم برلن کیلیشیب ناحیه ده ایشله ر.

§ 26 — زراعت هم سو ایشله رینی اداره قیلماق اوچون ناحیه ده میرآب بولور. معدن ایشله رینی ایشله تمه ک اوچون مأمور بولور. میرآب ایله مأمور والی طرفندان تعیین بولورلار. میرآب داخلیه طرفندان، مأمور تجارت و زراعت نظارتده ن تصدیقلانادر.

§ 27 — ولایت شهرلهری ناحیه اساسنده مخصوص شهر حاکمله ری طرفندان اداره قیلیر.

شرقی تورکستان ملی حرکتنه قارشی مرکزی ختای حکومتینک بر تدیبری نانکین دهن بیرلیب آوروپا مطبوعاتنه تارالغان خبرلره کوره، مر- کزی ختای حکومتی شرقی تورکستانداغی اختلال حرکتلهرینی باستماق اوچون اوزینگ داخلیه ناظری جنرال هو آن نی فوق العاده قومیسار اولا- راق یلگیله مشدر. مرکزی ختای حکومتینگ بو تولا حقوقلو و کیلی درحال وظیفه سنه باشلامشدر.

* * *

تورکیه حقنده بولشه ویکله رنگ ایکی نشریاتی

موسقوادا بولشه ویکله رنگ تورکیه حقنده ایکی نشریاتی چقدی. بری «ئه کینچی تورکیه» («Земледельческая Турция») نام اثر بولوب بروفه سور ژوکوفسکی طرفدان یازیلیب، آقاده میک و اولوف تحریری آستندا چقمش ساویت دولت زراعت نشریاتی در. 780 بیتلی بولغان بو کتابنگ میگدن آرتیغی 160 بیتلی فرانسزچا قوشومچا ایله باسیلمشدر. بهاسی 5 آمریکا دوللاری. دیمهک ساویتلهر اتفاقده بو اثرنی ساتیب آلیب او قوچیلار پهک آز. کتابغا مقدمه یازوچی بروننو خارجیه قومیساری او- رونباساری قاراخان «بو اثر متین وه ساغلام تورک ساویتلهر دوستلینگ داها محکمله شمه سنه خدمت ایتمه لیدر» دیدر. بولشه ویک غازیتالارینگ یازدیقلارینا کوره، ساویت حکومتی بو کتابنی تورکیه جمهوریتینگ اون ییللق بایرامینا هدیه ایتکهن ایمش.

بروفه سور ژوکوفسکی نگ اثرینی بز باشندان آغینا، قادر او قوب چقدیق. اعتراف ایتمه لیدر، که بو کتابدا بولشه ویکله رنگ علی العاده «صنفی نظریه سی» یوقدر. تورکیه ده زراعت خوجالینگ کیله جه کده کی انکشافی مسئله سیله قیزیقوچی متخصصلار روس بروفه سوری ژوکوفسکی نگ بو اثرندهن کوب فائده له نه یله جه کله ردر.

ایکنچی نشریات ایسه موسقوادا چقیب تورغان «Сборник МАИ» یعنی

„Международный Аграрно-Мелиорационный Институт“

«بین الملل زراعت اینستیتوسی» نام مجموعه ده باسیلغان «و—سکی» (В-ский) دیگهن بریسینگ «تورکیه ده زراعت مسئله سی وه کویلولهر حرکتی» («Аграрный вопрос и крестьянское движение») باشلقلی مقاله سیدر. بولشه ویزم اصول وه نظریه سیله یازیلمش بو مقاله، تورکیه نک صمیمی موسقوالی دوستلارینگ تورک ملی انقلابینا بیردیکلهری حقیقی قیمتنی کورسه نه تورغان رسمی بر شاهد اولایلیر.

بروفه سور ژوکوفسکی نگ اثری «متین وه ساغلام تورک ساویتلهر دوستلغینی داها زیاده محکمله شترمهک، ایکی طرفنگ بروننوودان آر- تیغراق مساعی بر لگینه خدمت ایتمهک که برواسطه» دیب تانیلسا، «تورکیه ده زراعت مسئله سی وه کویلولهر حرکتی» باشلقلی مقاله ساویتلهر اتقا- قنداغی «مجبوری» وه تیش دنیا داغی «سربست» او قوچیلارنگ ذهنلهرنده تورک ملی انقلابینا قارشی باریشماز دوشمانلق یاراتیشغا وه اونی دهرینه- تیشکه یارایتورغان بر قورالدر.

مقاله ایگه سی تورکیه کویله رنده (قیشلاقلارندا)، کمالیزم سیاستی نتیجه سی اولاراق توغولمش «صنفی اختلاف» نی کورسه تمهک اوچون کوب اورونمشدر. مقاله نگ آگلاندیفینا کوره، بو کونکی کمال تورکیه سی کوی- یله رنده یوقسول دهقانلار (چیفچیلهر) بر طرفدان سوتخور، مو- شتوموزور، دره یکله ر پنجه سنده، دیگر طرفدان دا حکومتگ آغیر سالیقلا- ری (ویرگیلهری) آستندا ایزیلمه کده لهر. اکمالچیلارنگ کویلولهر که قارشی یورگوزدیکلهری بو سیاست طرزنی سوک ییللاردا تورک دهقانلاری آراسندا «بانديتیزم» (باسقینچیلق) نگ کویله پیشیگه سبب بولغانمش.

موسقوا مجموعه سینگ یازدیقلارینا اینانا جاق اولساق 1930 ده «مه نه- مه ن» ده بولوب اوتکهن واقعه کمالچیلار طرفدان یوروتولما قدا بولغان توپراق سیاستنه قارشی تورک کویلولهرینگ کونهدیگی انقلابنگ ایلك کورونوشیدر. کمالچیلار حکومتی تورک کویلولهرینی کوب آغیر حالغا توشورگهن ایمش. اوزله رینی تورک کویلولهرینه تورکیه حکومتندهن داها آرتق دوست سانایتورغان موسقوا بولشه ویکله ری کمالیزم ملی-بورژوا انقلاب

بینی تیزرەك پرولەتار-سوسیالیست انقلابینا ئەیلە تەریب یوباریش کیرە کلگینی آگلتماق قادردار.

فقط بزنگ یلدیگمزه استالیننگ کمالیزمه قارشى توتدیغى رسمی سیاست چیزىغى بوندان برآز باشقاچادر. استالین کمالیزمنى او قادار تیز- لکله پرولەتار-سوسیالیست انقلابینا، اوتکوزوب یوباریش طرفدارى ایمه سدر. استالیننگ چیزب بیردیگی تعلیمات بویونچا، ساویت حکومتى تورکیه نی ایمدیلک موسقوانگ سیاسی منفعتى اوچون سیاستاً استفاده ایتمه لی، فقط کمالیزم ملی انقلابینی تورک کویلو وه ایشچیلەری منفعتلارینا دوشمان «عکس انقلابی» بر حرکت اولاراق تانیتمالی وه تورک ملی انقلابینگ معنوی اهمیتی هم تورکیه ایچنده، هم ده تورکیه تیشندا اعتباردان تو- شورمه لیدر. استالیننگ وه عموماً ساویت حکومتینگ اساس نظریه لەرینچه تورکیه خلقینگ بختی یالغز پرولەتار انقلابینا باغلیدر.

یوقاریدا آنادیغمز ایکی نشریات موسقوا بولشه ویکله رینگ تورکیه- گه قارشى قوللاندىقلاری ایکی تورلو سیاسته خدمت ایتمه لیدر: پروفه سور ژوکوفسکینگ کتابی ساویت حکومتینگ تورکیه دن سیاسی استفاده ایتمه سنه، «ویسکی»نگ نشریاتی ایسه تورک ملی انقلابینگ حقیقی یو- زینی بویاب، اونگ معنوی اعتبارینی یوقالتیشغا خدمت ایتەجه کدر. م.

تورکیه-ساویت روسیه مناسبانندان

«دوستلق قاتارله، آلیش-ویریش مقالله!»

تورکیه بویوک ملت مجلسینگ 12 مایسده کی توپلانیشندا، تورکیه ایله ساویت جمهوریتلەری اتقاقی آراسندا منعقد سکر میلیون آمریکا دوللارلق قرەدی مقاله سینگ تحقیقی لایحه سینگ مذاکره سنده از میر مبعوثی خلیل بیک سوز آلاراق دیمشدر، که: «... بنده گزگ بر نقطه دان اندیشه وار. اگر بو اندیشه منحصراً قالمش اولسایدی خصوصی صورتده بر طرف ایدەر، سوزی کورسی یه نقل ایتمه زدم. فقط بر چوق وطنداشلار دادا بویله بر اندیشه بیر ایتدیگینی مشاهده ایلەدیگم ایچین

بوراده حکومت نامنه تضمین ایچین ایضاحات ویریلمه سینی تحریک ایچین سوز آلمش بولونویورم. ساویتلەرک سوگ قونغرە سنده قونوشولان راپور اجنبی غازیتالاردا نشر ایدیلمشدر. بو راپوردا «استهلاک فابریقالاریمزک چیقاردیغی اشیا کیفیت اعتباریلە دوشوکدر. بو فابریقالار فضلە ضایعات ویردیگی ایچین مالیه فیائلەر یوگسه کدر» ده نیلمه کده در. اونکچون بو جهتی اقتصاد وکیلی بیگک نظر دقتنه عرض ایدیورم.»

اقتصاد وکیلی جلال بیگک جوابی: «یاپاچاغیمز هر ایشگ فائده- لی وه کارلی اولماسینی اساس پرنسیب اولاراق قبول ایتمشدر... سا- ویتلەرله یاپدیغمز مقاله ده سکر میلیون لیرالق قرەدی آچیلماق قادردار. ایلك مناسبیمز کندیلەرله وجوده کتیردیگمز منسوجات فابریقالارینگ ماکنه- لەری اوزەرنده در. کندیلەرله بو مقاله نگ تدقیقی اتناسنده اساسلی بر صورتده قونوشدق. یاپدیغمز مقاله نامه ده گورولویور، که بز مطلقاً مال آلماق نیتنده ده گلز. حسابمزه ئەل ویردیگی تقدیرده آلاچاغز. بو مقاله نگ اساس ماهیتی بر دوستلق نشانه سی اولدیغنه گوره، دوستلاریمزکده بزە یاراما یاچاق مالی ویره جه کلەرینی اصلاً دوشونمیورز. فقط بوگا رغماً بر ضرب المثلمز واردر: «دوستلق قاتارله، آلیش-ویریش مقالله!»...

(«جمهوریت» 34. 5. 13)

یاپون آمیرالینگ تورکیه گه بر تکلیفی

(«موسقوا غازیتاسی» ندان)

استانبولدان «پراودا» غازیتاسی محرری طرفندان کونده ریلمش وه موسقووادا فرانسزچا اولاراق چیقا تورغان «موسقوا غازیتاسی» ("Le Journal de Moscou")نگ 16نجی مای نومروسنده باسيلمش بر یازیدا، یاقیندا تورکیه گه کیلیب قایتغان یاپون آمیرالی نگ استانبول وه آنقارانی زیارت ایتدیگی چاغدا تورک حکومتی دائره لەرده ساویت روسیه- سینه قارشى یاپونیا، آلمانیا وه لهستاندان عبارت بر اتفاق توزولگه نلگینی سویله ب، تورکیه نگ ده بو اتفاقه قوشولوشینی توصیه ایتکه نلگی ادعا ایتلمشدر. تورکیه بو اوچلەر اتفاقه کیره سه، یوقاریدا آبالغان اوچ

دولت، سوغوش بولغان تقدیرده، قافقاسیا وه عربستاندان پیر آلیب، تورکیه گه بیرمهك کفیلگیگنی اوز عهده له رینه آلاجاقلارمیش.

بو ادعانگ توغرو بولوب بولماغانلغینی «موسقوا غازیتاسی» ننگ اضافة تاشلاپلق. مبادا یاپون آمیرالی بولشه ویک نشریاتینگ یازدیغینچا، تورکیه گه یوقاریدا ئەیتلگه ن تکلیفی قیلغان بولسا، او زمان بو اونگ، آڭ یومشاتب ئەتکه نمزده، ساده دل بر شخص ایکه نینی کورسه ته در.

صلحی سیوه رز، فقط وطنی داها چوق سیوه رز

(«جمهوریت» غازیتاسینگ 19. 4. 34 تاریخلی ساندان)

بوتون دنیا سلاحلارینی آرتیریور وه داها آرتیرماق ایستیور. چونکه بعضی دولتله رڭ ایمپریالیست احتراصلاری آزمشدر. ایمپریالیست اولمیان، صلح وه سکون ایچنده یاشاماق ایستیه ن ملتله رده، کندیله رینی مدافعه ایچین سلاحلارینی چوغالتماق مجبوریتنه قالمشلا در. تورکیه، ایشته، بو ایکیچی نوع ملتله رده ندر. تورکیه جمهوریتی سنله رده نهری صلحچورولگیگنی اثبات ایتمشدر. صلحی سیوه رز، فقط وطنمزی داها چوق سیوه رز. صلحگک محافظه سی آجاق وطنگک محافظه سیله قائمدر هر ایکیسینی ده لافله ده گیل، آجاق قوتله محافظه قابلدر. اونگ ایچین در، که ملی مدافعه بودجه سینی تقویه حقنده ویریلن قراری، تورک ملتی پهک بیرنده بولمشدر. بز، 1911 سنه سنده ایتالیانگک طرابلس غربه تجاویزله باشلیان وه 1923 سنه سنده لوزان معاهده سینگک امضاسیله بیتن اون اوچ سنه ایچنده، حقک آجاق قوتله مدافعه ایدیله بیلدیگینی آجی، تالی بر چوق تجربه لهرله اوگره نمش بر ملتز.

طرابلس غربگ، ئەگه (Ege) آطه لارینگ، بالقانلارڭ وه دیگر غایب ایتمدیگمز بوتون تویراقلارڭ ههپ ملی مدافعه قوتله ریمزڭ نقصانی یوزنده ن ئەلده ن چیقدیغینی اونوتماق. خاطرری ساییلیر بر دگر قوتمز اولسایدی نه ایتالیا، طرابلس غربه تجاویز ایدیلیر، نه ده یونانستان 1912 ده بالقانلارله مشترکاً بزه هجوم جساتینی گوسته ره بیلیردی. تورکیه جمهوریت.

رتی، سلطنت دورله رینگ خطا لارینا دوشمه مز وه مملکتگک مدافعه وساد ئیطینی ئەکسیک بر اقاماز. بو ایش ایچین ایسته نیلن 20-25 میلیون لیرایی ممنونیتله ویره جه گز. یوردڭ وه استقلالگک مصونیتی، امنیت وه سلامتی ایچین، بوتون واریمز فدا اولسون!

*

تورکستاندان قاچیب ایرانغا سیغینش دوام ایتمه کده

بولشه ویک روس مظالمینه چیدی آلمای اوز عزیز یورنینی وقتنچالق ترک ایتمهک مجبوریتی سیزگن تورکستانلیلاردان بر قسمینگ ایرانغا سیغینماقدا ایکه نلکلهری معلومگزدر. ایمدیگه چه تورکستاندان ایرانغا قاچیب کیلگه نلهرنگ اکثریسی چیگه ره یاقینلاردان ایدیلهر. سوڭ زمانلار ایسه داها اوزاقلاردان، تورکستانگک قازاغستان تسمندان دا بو طرفه کیلوچیلهرنگ سانی کویه یمه کده. شو کونله رده غازالی اطرافندان 68 باشلق بر قافله، میگ تورلو عذاب ایچنده، چیگه رهنی آشراق مشهدگه کیلدی. بونلار بر نیچه کون نظمیه (پولیس) نظارتی آستندا ساقلانغاندان سوڭ نیشابورگه جوتایتیلدیلار. بو تورکستانلیلار قافله سی آراسندادا آق ساحلی وه آق ساقاللی اختیارلار بولوب، بونلاردا هر بر انسان بالاسینی چوقور قایغیتارلق منظره عرض ایته درلهر... آرالارندا تورکستاندا بوندان بر نیچه ییل ایلگه ری «تور» یعنی «تورک برلگی» نامیله قورولغان ملی اویشمه نگک مؤسسسی ده بار. اطرافینا تورکستان یاشلا ریله تورکستانداغی آذریله ریده ن بر کوبله رینی توپلاغان «تورک برلگی» بولشه ویکلهر طرفندان افشا ایتمگه چ اونگ بوتون اعضالاری توتولوب سورگون قیلغانلار. بو ملی اویشمه نگک مؤسسسی ده اوچ ییملق آغیر سورگوندن سوڭ ته جه ن که یتشمهک چاره سینی تاپوب، اورادان ایرانغا قاچا بیلگه ندر. بو تورکستانلی توغانمزننگ آغزندان تورکستانگک مشهور ادیب وه سیاسیونلاردان

احمد بایتورسون ایله میر یعقوب دولتنگ

«سالوفکا» دا سورگونده ياتقانلارینی ایشیتدک. 1933نجی ییلنگ ده قابر آیی سوگندا تورغایلیق بر معلم طرفندان یازیلغان بر مکتوبدهده احمد بایتورسون ایله میر یعقوب دولت نیک «سالوفکا» دا سورگونده ایکنلکله ری یلدریلمه کدهدر.

قاجقینلار تورکستانگ هر طرفدا شدتلی ناراضیلیق سورمه کده ایکنلگینی، روسلارغا قارشی مدهش نفرت بارلغینی وه ساویت حکومتینگ بو حالدان سوگ درجه اندیشه ایچنده بولغانلغینی سویله پدردلر. تورکستانغا ایچکی روسیهدهن روس عسکرلری کیتیریلمه کده ایمش. پامیر، اندیجان وه اوش طرفلارینا 12 دیویزیا روس عسکری سوق ایلگه نلگی سویله نهدر. بولشه ویک مظالمندن قورتولماق نیتله ایرانغا سیغینغان تورکستانلی-لارنگ احوالی کوب آغیر وه آچینارلقدر. مهاجرتنگ آغیر تورموشی، تریکچیلک قینلغی تورکستان مهاجرلری آراسندا غریب احوال روحیه توغدورماقدا. بونگ اوستنه سوگ زمانلار خراسان طرفلارندای تورکستان مهاجرلری آراسینا تورلو شایعه لار نارانا باشلادیلار. بو شایعه لارغا کوره، گویا بولشه ویکلر تورکستاندا قولخوز سیاستنده آزغنا اوزگهریش یاساغانلار ایمش. قولخوزلارنگ بوغدای، آرپا ایکیشلریگه رخصت ایتهجه کلهرمش. چیت اولکه لهرگه قاچغانلار اوز یورتلاریغا، قایتسالار، اونلارنگ مهلله رندهن آلنگان ماللاری، پیرلری، ایکینجیلک اسبابلاری اوزلهریگه قایتاریلاجا قمش. قایتماق ایسته گن مهاجرلرنی هیچ قاندای شرطسز قبول ایتب، اونلارنگ تورکستاندا سربست ایشله شلهریگه اذن پیریلجه کمش. ساویت حکومتی قاماققا آلنگان تورکستانلیلارنگ بر قسمینی بوشانماقدا ایمش. انقلابدان بورون حکومت ایشلهریگه آرا-لار شغان خواجه گلدی خواجه مراد اوغلی ایله بورونغو میر آلای سید مراد عوض بای اوغلی بوشاتیلغانمش وه عشق آبادغا قایتب کیلگه نلهر ایمش... مه نه بو کبی شایعه لار مهاجرت تورموشینگ آغیرلغندان کوب قینالماقدا بولغان تورکستان مهاجرلری روحنه بر پارچا تأثیر ایتب، بعضی یورتدا-شلاریمزنی تورکستانغا قایتیشغا اوندومه کده وه بو صورتله بایاقیش توغانلا-

ریمزنگ تکرار بولشه ویکلهرنگ رحمسز، قانغا تویماس اداره سنه سورو-کلنه سنه خدمت ایتمه کدهدر. مهاجرلهریمزنگ هر کون 60-70 لهر ساویت قونسولخانه سنه باروب ویزه ایستهب تورغانلارینی ایشیتب «آه!» چیکمه-کدهمز... ایراندای مهاجرلهریمزنگ آغیر تورموشدان کوب سیقیلغانلا-رینی او یلاماق کیرهک. بیچاره لهر نیمه قیلسینلار! قایتادان بولشه ویک توزا-غینا توشمهک ایسته مه گه نلهر آفغانستانه اوتمه کنی تیلهدرلهر. چونکه مهاجر-لهریمز آراسندا آفغان مأمورلهرینگ مسلمان یوره کلی انسانلار بولغانلغی وه اونلاردا اخوت حسی بارلغی قناعتی بار. آفغان مأمورلهری بزنگ تورکستان مهاجرلهرینه کوب ملایم وه خوش معامله کورسه نهر ایمشلهر.

اوتکن ییل عائله سیله برابر ایرانغا سیغینغان یورتداشلاریمزدان آنا-قولی آمان اوغلی نگ ایراندا اقامتی حکومتچه موافق کورولمه دی. بونگ سببینی آتیق یلمه یمز. بو آناقولی آمان اوغلی آفغان جنرال قونسولینگ یارده میله خاتونی وه بیس بالاسیله برابر آفغانستانه کیرمه گه رخصت آلا یلدی.

مهاجرت تورموشینگ آغیرلغی تورکستاندای بولشه ویک مظالمندن قاچیشنگ آلدینی آلالمای توروبدر. تورکستانلیلار ایرانغا سیغینایاتر لار. بر طرفدان مهاجرلهر آراسینا اونلارنی یورتغا، قایتیشغا اوندیتورغان شایعه-لار تارقاتیلسا، دیگر طرفدان تورکستاندان آلنگان خبرلرده بولشه ویک مظالمینگ اصلا اوزگهرمه گه نلگینی کورسه ته تورغان حادثه لهر یلدر-یلمه کدهدر. بورادای تورکستان مهاجرلهرینه اسملهری معلوم بولغان نوری اوغلی، ییکی، بابی، قهقه جان یردی اوغلی لارینگ توتولوب قامالغانقلاری وه اوتکن ییلی ایران چیکهره سندن بولشه ویک آگه تلهری آرقالی قاچیریلغان وفا اوغلی ایله عوض بای اوغلی لارنگ حاضر عشق آبادده حبسخانه ده ایکنلکلهرینی اورگه ندک. تورکستاندای ساویت سیا-ستی اوزگهرمه گن وه تورکستاندان ایرانغا سیغینش دوام ایتمه کدهدر. بوندان اوچ کون مقدم، یعنی 34. 5. 20ده، مشهدگه تورکستانگ قازاغستان قسمندان 70 باشلق بر قافله کیلدی. بونلار هم نظمیله قاراما-

غندادر لار. قای بیر گه یوللانا جاققلاری هنوز معلوم ایمهس...
مشهد، 23. 5. 34

ایراندان تورکستان قاقچینلاری

«نایمس» غازی تاسی اوزینگ طهران مخبرندن آلیب، 22. 5. 34
تاریخلی نسخه سندا باسدینی بر خبرده تورکستاندان قاجیب ایرانغا کیچمه.
کده بولغان قاقچینلار آقینینگ کون کوندهن کوبه یمه کده ایکه نلگینی
بیلدیرمه کده در. آچ قالغان ایله ر توپلانوب قاقچما قدا وه بو قاقچینلار نك
ماللاری بوتونله ی قیریلد بیتکه نیدن اوزله ری مشهد گه آچ، سفیل بر
حالدا کیلیب کیرمه کده ایمشله ر. بو اینگیلز غازی تاسینگ خبرینه کوره،
سوگ زمانلار تورکستاندان ایرانغا قاجیب چیققانلار نك سانی 30 میگی
کیچکن. ایران حکومتی بو تورکستانلی قاقچینلار نی مملکتینگ ایچکی
طرفلار نداغی صحرا لارغا اورنا شتر ما قدا ایمش. قاقچینلار اکثریتله مشهد
گه یا لاگ آیاق، یا لانغاچ کیلمه کده ایمشله ر. مشهدده کی آمریکا هیئتی
بو قاقچینلار نی کیم بیله ن تأمین ایئش اوچون قولندان کیلگن چاره لهر نی
کورمه کده ایسه ده قاقچیلار نی قار اوچی ایران مأمور لهر ی بو کیمله ر نی
کوپینچه اوز نه لله رنده سا قلاب قالیر لار مش. بونیکله برابر، «نایمس»
مخبرینه کوره، تورکستاندان قاجیب ایرانغا ایکیلگن مهاجر لهر نك چیکه م.
کده بولغان عذاب لاری اوز یورتلار ندا غندان آنجا- آنجا ینگیلدر.

تورکستانه خبر لهر ی

تورکستان ییرلی قیزیل عسکر لهر نك احوال روحیه سی
دانسیغده چیقادورغان «نویه سته ناخریخته ن» غازی تاسینگ موسقوا
مخبرندان آلا راق نشر ای تدیکی بر معلوماته کوره، مرکزی فرقه قومیته-
سی ایله قیزیل اوردو سیاسی رهبر لهر نك یاشیرین بر توپلانیشی بولغان.
بو توپلانیشدا قیزیل اوردونگ احوال روحیه سی کوروشولگن. بو کورو-
شوده شورالار اتقاقینگ تورلو قسملار نداغی قیزیل اوردو حصه لارینگ

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Sieglist
Druck: Sonnendruckeri G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

مسؤل مدیری: دو ققور طاهر شاکر.

حالی آیری آیری تیکشیریلگن وه بوتون اطراف اولکه لهرده وضعیتینگ
ایشانچلی بولما غانلغی بالخاصه تورکستاندا بارچاسنداندا قورقولیراق
بولغانلغی تثیت ای تلگن. تورکستانداغی ییرلی قیزیل عسکر لهر توغرو دان
توغرو سه پارا تیس احوال روحیه سی ناشیما قدا، یعنی تورکستانی
روسیه دن آیرماق تمایلینی کورسه تمه کده ایمشله ر. بولشه ویکله ر نك بو
دائرة لهرده قیزیل عسکر قلوبلاری توزه آلمادیققلاری، خداسز لار حر-
کتینگ کوچسز، تأیرسز اولدینی وه تورکستاندا ملی، دینی روحنگ
ایسته ر خلق، ایسته ده قیزیل عسکر لهر آراسندا کوچلو، کوکلو اولدینی
آگلایشله مشدر...

تورکستان ایشچیلهر ی تورموشندان

«قازاغستانسکایا پراودا» غازی تاسینگ 6نجی آپریل ساندان یوسف
بیک اوغلی نك قازاغستانداغی ایشچیلهر تورموشندان بحث ای تب یازغان
مقاله سنده ن توبه نده کی معلوماتنی کیلتره مز:
600 میگ ایشچینگ 180 میگی سوادسزدر. قازاق ایشچیلهر نك
215 میگ چه له سوادلی هم سوادسزدر. ایشچیلهر نی «مدنیه شتریش»
اوچون قورولغان «قیزیل بورچه کلهر» آیانچ حالدار. ایشچیلهر «قلو-
بی» وه کتبخانه لهر ی بیتمسزدر. ایشچی قلوبی وه کتبخانه لهر ی بنالاری
کوپینچه باشقا مؤسسه لهر طرفندان اشغال ای تیرمش. ساویت حکومتینگ
ایشچیلهر نك محنت حقنی غا قلیب تورغان خیانتینی یوسف بیک اوغلی نك دا
مقاله سندن آگلماق ممکندر. حکومت ایشچیلهر گه اون میلیون سومدان
آرتق قرضلاب قالغانمش. یوسف بیک اوغلی نك بو قرضلار نك کوپسینی
مالدارچیلق، دهقان ساوخوزلاری، معارف وه ساغلقنی ساقلاو ایشچیله-
ری حسایغا کورسه تووینی نظرده توتسا گز، ساویت حکومتینگ آینقسا
تورکستانلی ایشچیلهر نك محنت حقلا ریغا خیانت ایتمه کده بولغانینی قو-
لایچا آگلایا جاقسگز. چونکه مالدارچیلق وه دهقان ساوخوزلارندا وه
معارف ساحه سندا ایشله وچیلهر نك اکثریسی، ساغلقنی ساقلاو ایشچیله-
رینگ توبه ن درجه ده گیلهر نك کوپسی بزنگ تورکستانلیلاردر...

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورتولوشی اورجونه کوره شوری آیلن مجوعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان
1934 (تموز) ایول | 56 ساره

بوساندا:

- 1 - ساویت حکومتینگ تورکستان کوچه به لرینی اورناشترو
یعنی دهقان حالینا کیترو سیاستی
باش مقاله
- 2 - تورکستاندا «تیل سیاستی»
ایسه ن تورسون
- 3 - دهقان - موژیک کوره شنده اهمیتلی بر جهت
اوقتای
- 4 - ملیت وه آمالقام مسئله سی
طاهر
- 5 - شرقی تورکستان، تیشقی دنیا وه بزنگ وظیفه مز
چوقای اوغلی مصطفی
- 6 - ساویت اوردوسی شرقی تورکستاندا
«DAZ» دن
- 7 - ساویت تورکستاندا بیرلی ایشچیلر تورموشندان بر صفحه
تاشیولات
- 8 - هندستانداغی تورکستان مهاجرلری فعالیتنده ن
خواجه مسعود
- 9 - «تورکستان مهاجرلری برلگی» نك نظامنامه سی
- 10 - ایکنچی تورک دیلی قورولتایی
- 11 - ایران شاهی رضا خان پهلووی حضر تله رینگ تورکیه سیاحتی
- 12 - قریملی قارداشلاریمزگ بو یوک توپلانسی
- 13 - تورکستان خبرلری
- 14 - ساویت روسیه وه کیچیک ائتلاف دولتله ری

Yach Turkestan

Juin 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 55

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگن بوتون یازولار اوچون مجوعه مزنگ بیتله ری
آچقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونہ شرطلری:

ییللی 100 فرانسر فرانقی، آلتی آیللی 60 فرانق، اوج آیللی 30 فرانق.

فردوسی ننگ میگ ییللی

بو ییل فردوسی ننگ توغولغانینا میگ ییل تولادر. بو مناسبتله
سه تا بر-اوقتوبر آیلارندا طهراندا ادبی نمایشلر یاسالاجا قدر. بوتون
دولتله رگه بو نمایشه قاتناشلاری اوچون مراجعت ایتلمشدر.
روسیه علمی آقاده میسی 29-30 مایسنده فردوسی ننگ اثرلری،
آینقسا اولنگ «شاه نامه سی» حقنده قونفرانسلاز ترتیب ایتمشدر. «شاه
نامه» تورک، روس، گورجی وه ټرمه نی تیلله رنده باسیلیب چیقاریلا-
جا قمش.

باش قارمادان: قوبی (یاپونیا) داغی ایدیل-اورال تورک-تاتار مدنیتی جمعیتی-
نگ یاپونیا وه قوریادا یاشاوجی تورک-تاتار ملتچیلهرینگ عمومی قو-
رولتایی مناسبتله چیقارماغا باشلاغان «بولیتین» ننگ 2 وه 3نچی سانلاری
اداره مزه اکیلدی.

مجوعه مزگه تیشلی هر تورلو یوللانلار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine

France

فرقہ نازالشی

بر آز وقتدان بہرلی تورکستان «ملی جمہوریتلہ رندہ» فرقہ نی تازا۔ لاش ایشی یورگوزولمہ کدہ در۔ بو تازالاش تیجہ سندنہ شہہ سز یوزلہرچہ حتی میگلہرچہ کیشی فرقہ دان چیقار یلیب تاشلاناجا قدر۔ ایمدیلک قولیمزدا بار معلومانا کورہ، تورکستاندا مهم اورون توقان قومونیسئلہ رندہ اوز۔ بیکستان زراعت قومیسارلغینگ حیوانات شعبہ سی مدیری شاہ عبدالرسول اوغلی ایلہ تاجیکستان حکومتینگ تاشکندہ کی وکالتی باشلوقلارندان دادابای اوغلی «یات عنصر» بولغانلاری اوچون فرقہ دان چیقاریلدیلار۔ تازالاولچیلارک کوزینہ کیرگن شاہ عبدالرسول اوغلینگ آغیر «عیلہری» توبہ نندہ گیلہ ردر: 1) شاہ عبدالرسول اوغلینگ آتاسی انقلابدان اول اون آلتی مینگ سوملق ملک صاحبی ایکہن؛ 2) شاہ عبدالرسول اوغلی اوز آتاسیلہ بوتون باردی۔ کیلدینی 1919نجی ییلندایاق «اوزدم کیسدیم» دیسہدہ، اولک آتاسی 1927نجی ییلی، وفاتی آلدیندا، اوگا باشقا او۔ غوللاریلہ برلکدہ، میراث ملک قالدیرغان ایمش؛ 3) شاہ عبدالرسول اوغلی اوز حصہ سنہ توشکەن میراث ملک دہن واز کیچکەن بولسا ہم، «قاپیتالیست» (سرمایہ دار) آتاسینگ اوگا کورسہ تکہن اینانچی (یعنی اوگا «میراث» قالدیرغانی) اونگ «حقیقی قومونیسٹ» بولمای «کوز بویاقچی» وہ تورکستاندا ساویت حکومتنہ دوشمان عنصر لاردان بولغان نلغینی کورسہ تہرمش؛ 4) شاہ عبدالرسول اوغلی تورکستاندا قولخوز سیاستی باشلانارکەن اوزینگ آرماز ملکی بار یاقین اقربالارینی قولخوز۔ غا دعوت ایتب تشویقات یورگوزگان ایمش۔ «تازالاولچیلار» ننگ حکمینہ کورہ، شاہ عبدالرسول اوغلی اوز «ملکدار» اقربالارینی قولخوزغا کیر۔ کیزیب، قولخوز سیاستینی بوزماق نیتندہ ایکہ نلگینی کورسہ تکہن۔ ... (پراودا ووستوکا «10. 6. 34؛ نومرو 132)

اورومچی لی عبدالله ولی افندینگ بر ییلق آہونہ بدلی باشقارمادان: اولاراق یوللاغان 25 انگلیز شیلینگی (100 فرائق) ایلہ کاشغارلی نیاز آخوند افندینگ ینہ شو قادر آہونہ سی وقتندا یتیشدی۔

ساویت حکومتینگ تورکستان کوچہ بہ لہرینی اورناشترو یعنی

دھقان حالینا کیترو سیاستی

«قازاغستان وہ قیرغزستانداغی کوچہ بہ وہ یاریم کوچہ بہ اہالینی اورناشترو ایشی 1929نجی ییلی باشلانغان ایدی۔ بیش ییل ایچندہ 465 میگ بوندای خوجالقلاردان یالغز 90 میگی اورناشتریلدی۔ کوچہ بہ وہ یاریم کوچہ بہ خوجالقلارنی اورناشترو ایشینگ فوق العادہ سہ کین بارووی بزنگ یاراتیش ایشلہریمزدہ کی موفقیتسز لگمزنک اُک بویوکلہ رندہ ندر۔ قازا۔ غستان وہ قیرغزستانگ ایسکی باشچیلاری اورناشترو ایشندہ بولشہویکچہ کورہ شو پیرندہ ایکی یوزلیک، یالغان معلومات بروکی حرکتلہریلہن حقیقی وضعیتینی یاشیریشقا اوروندیلار۔ مثلاً: 1932نجی ییلی سوگندا غو۔ لوشچہ کین قازاغستاندا، شاہرای وہ عبدالرحمن اوغلی قیرغزستاندا شوندا ی حرکتدہ بولوندیلار۔

غولوشچہ کین ننگ بیرگن معلوماتیغا قاراغاندا 1932نجی ییلی یاق 230 میگ کوچہ بہ خوجالیغی اورناشتریلغان بولسا، 1933نجی ییلی سو۔ گندا ساویتلہر اتفاقینگ مرکزی اجرا قومیتہ سی طرفندان یوروتولغان تیکشیرو تیجہ سندنہ یالغز 77 میگ گنہ بولغانلیغی آکلاشیلدی۔ قیرغزستاندا عبدالرحمن اوغلی 1932نجی ییلی بوندای خوجالقلارنگ %70 اور۔ ناشدی دیب کورسہ نسہ 1933نجی ییلنگ سوگندادا %35 نی کیچمہ۔ گہ نلگی کورولدی۔

برنجی بیش ییلق زمانندا بو ایشلہر اوچون 83 میلیون سوم صرف ایتیلدی۔ بونگ 20 میلیون دولت بودجہ سندنہ ایدی۔ بو مبلغنگ تخمیناً 40/30 فاضی فائدہ لہ نیلدی، قالغانی ایسہ اسراف ایتیلدی۔ ہواغا اوچو۔ رولدی۔ قازاغستان وہ قیرغزستان ننگ او زمانغی باشچیلیغی بو اورناشترو مسئلہ سینگ سیاسی اہمیتینی آگل آمادی۔ اونلار کوچہ بہ خوجالقلارینی اورناشترو ایشنہ بویوک، مکمل سوسیالیستیک شہرلہر قورو دیب قارادیلار۔ بو سول باش آیلاندریوچیلغی («سولچلیق») محللہ رندہ بوتونلہی مسخرہ۔

لققا آییلاندى. اھالینى 70-100 حتى 150 كیلومه ترو مسافه گه قووب، ایچیملك سو بولماغان بر بیرده شهر قوروغا مجبور ایئدیلهر.

«سولچیلقنك بو احمق سیاستی خلق كتله سنده حقلی بولغان بر نارا- ضیلقنى او یغاندى. صنفی دوشمان دا بونلارنى اوز منفعتی اوچون فائده له- نونی اونوتمادی. بای وه ماناپ اوزینگ اورناشترو سیاستی علیهنده کی تشویقاتینی «سول آغماچی» لارنگ اثرلری ییلن زینتله دی...»

بز بو پارچانی تاشكند بولشه ویک غازیتاسی «پراودا ووستو كا» نك 10 ایول 1934 تاریخلی 132 نچی نومرنده ن عینله کوچوردوك. مه نه بو بولشه ویک حكومتینگ تورکستانداغی مرکزی غازیتاسی بزنگ «یاش تورکستان» بیتلرنده تکراراً یازیب کیلمه کده اولدیغمز تقطه نظریمزنی حرفی حرفه تصدیق ایتب اوتورادر. سز مقاله ایگه سینگ «صنفی دوشمان بوتویسنی اوز منفعتی اوچون فائده له ندى» دیمه سنه وه گویا «بای، ماناپ» نك «اورناشتروغا قارشى» بولغانلیغنی کورسه تووینه دقت ایئگر.

شونیسى غایت طیبیدر، که هر تورلو دوشمان، او جمله دهن «صنفی دوشمان» هر زمان اوز دوشمانینگ خطاسندان فائده له ندر. اونگچون تورکستانداغی روس پروله تارى دیکتاتوراسی دوشمانلارینگ دا بو دیکتا- تورانك خطا لارینی اوز ایشله رینی محکمه مه ك، تشویقاتلارینی کوچه یمه ك اوچون قوللانولاری غایتده طبیعی بر نهرسه در. فقط بو بیرده ایکی «فقط» بار. بونلارنگ بریسی، تورکستاندا اورناشترونك هیچ بر علیهداری یوق. «بولشه ویکچه اورناشترو» نك، یعنی یوقاریدا نقل ایئدیگمز بولشه ویک غازیتاسی سطر لارینگ تصویر ایئدیکی شکله کی اورناشترونك دوشما- نلاری بار. تورکستان خلقینگ ساویت حکومتی طرفدان یوروتولما قدا بولغان اورناشترونك فورمی، مه تودی قارشیسندا کی کورده شینی بولشه- ویکله ر اساس مسئله گه، اوتراقلاشترونك اوزیگه قارشى کورده ش قلیب کورسه تمه کچی بولادرلار. ایکنچیدهن، تشویقات قورالینی تورکستاندا روس پروله تارى دیکتاتوراسی «صنفی دوشمانلاری» قولنه کیم بیردی؟ وه

کیمنگ منفعتی اوچون ایشله مه کچی بولوب بیردی. تاشكند بولشه ویک غازیتاسی «کیم» ایگه ینی کورسه تسه ده بوندای اورناشترو سیاستینگ «کیم نك منفعتی اوچون یوروتولغانلیغی حقندا» آغیزدا آچمايدر.

بز قازاغستانی ییلا رچا مسؤلیتسزچه سنه اداره ایئکن غولوشچه کین وه قیرغزستاندا بولوب اوتکن فاجعه لارنك مسؤلی اورتا آسیا بیوروسینی تورکستاندا اورناشترو سیاستینی ایشکه آشیرار که ن اوزلهرینگ موسقوانك چیزیب بیردیگی یولدان تاشقاری، اوز باشلاریغا آیریچا معین بر «صنفی سیاستلرینی» تعقیب ایئولهری ییلن عییلی آلمایمز. اونلار «صنفی منفعت» قیزیل بایراغی آستندا ائک چیرکین-قارا بر شکله تورکستان ملی منفعتنه قارشى کورهدیلهر وه روس موژیکنینگ ملی منفعتینی کوزه تدیلهر.

کوچه به وه یاریم کوچه به لهرنی اوتراق حیاتغا کوچورو ایشی یالغز ملی روح وه اولچوده گنه ایشکه آشیریللا آلیر. اونی «صنفی منفعت» اولچوسى ایله یوروتوب بولمايدر. بونی بر وقتلهر (1925/1924) موسقوا نك اوزنده قبول ایئکه نلهر اییدی. او وقت موسقوا مرکزی قازاق-قیرغز فرقه مرکزله ری وه حکومتلهری اوتونچی بویونچا، تورکستاندا یرلمی کوچه به وه یاریم کوچه به لهر اوتورتولوب بیتکونچه روس مهاجرتی توختا- تیلسین، دیگن برقرار قبول ایئلگن اییدی. فقط سو گرادان بو صورتده تور- کستاندا روس موژیکی اوچون یر آاز قالووی، بلکه ده هیچ قالماوی توشوچه سیله ساویت حکومتی، غولوشچه کین وه اورتا آسیا بیورولاری مصلحتی ییلن، اوزینگ اولکی قرارینی بوزدی. بو حرکتنگ غیر قانونی، ناتوغرو بولغانلیغنی کورسه توچی تورکستان قومونیسئلهرینی «علی خان بو که یخانچیلق»، «ملتچیلک»، «صنفی دوشمان» نك تأئیری آستندا قالغانلق ییلن عییلهدی. بو حالدا موسقوا مرکزینگ ده اوزینگ اولگی، تورکستانغا مهاجرتی توختانو حقنداغی قرارینی دا «صنفی دوشمان» نك تأئیری آستندا یرگن بولوشی کیره ك اییدی. مه نه ایندی 1927 نچی ییلدان به ری تورکستانلیلارنی اورناشترو ایشی یوقاریدا تاشكند بولشه ویک غازیتا-

سندان نقل ایتدیگمز منحوس شکلنی آلمشدر.

ساویت روسیه اورناشترو سیاستینگ بزنگ خلغمز باقیمندان ملیت علیهداری وه روس موژیکی اوچون ملی بر قاراقتهر تاشیغانینی کورسه تو اوپون مسئلهنی برآزدا آچماق لازم کیله در. بزنگ خلغمز طرفندان سو- غاریلغان، ایکین اوچون یارارلق یرلهر روس مهاجرینه یریلدی. بونگله طبعی صورتده اوسمه کده بولغان تورکستان خلقینگ ایکین اوچون فائده- له نه جه که یری تارالدی، آزالدی. تاشکند غازی تاسینگ یازدیغی کبی بولشه- ویکلهر «کوچه به وه یاریم کوچه به خلقنی یرندهن قودیلار» وه «اونی ایچیمک سو تایلماغان یرده شهر قوروغا مجبور ایتدیله». عینی غازی تانک یردیکی تفصیلاتک دوامندهن بو اورناشتریلغان تورکستانلیلارنگ هیچ بر تورلو دهقان حیاتینگ طلب ایتدیکی ماته ریال یلهن تأمین ایتلمه گه نکلله- رینی کوره مز. «ساویت مأمورلهری ایچنه کیریپ اوتوروب بولمایدورغان اویلار سالغانلار. بوگا قارشی حیوانلار اوچون نه قادر «قولایلقلار» حاضر الاغانلار».

مه نه بونلار تورکستانلیلارنی اورناشترو ایشنه «صنفی نقطه نظردهن» کیریشو دیب آنالادر: «انسانلارغا اوتورو اوچون یر یوق، حیوانلار او- چون «قومفورت!» (ههر تورلو قولایلقلار). ایمدی بو یلنگ باشندا یه گی بر قومیسیه توزولگهن. بو قومیسیه اورناشترو مسئله سینی تیکشیریپ بو حقد بر ایش پلانی حاضر الا یا جاق. ایکنچی یش یللق پلاننگ قالغان 3 یلندا قازاغستان وه قیرغزستان داغی کوچه به وه یاریم کوچه به أهالینی اورناشترماقچی بوالادلار. بو قومیسیه نگ اعضای آ. موخاراجی (بو هندستانی قومونیست آبونى موخاراجی ایمه سمی ایکن؟) یوقاریدا نقل ایتدیگمز «پراودا ووستو کا» مقاله سینگ محرریدر. بو قومیسیه نگ غو- لوشچه کین وه اورنا آسیا بیوروسی پلانلارینا قاراغاندا بزنگ خلغمز او- چون نه لویریشلیراق بر پلان ایشله چیقاروی ممکن. فقط بونگله مسئله- نگ اصلی اوز گهرمه یدی. چونکه یه گی قومیسیه ده بومسئله گه «صنفی» نقطه

نظردهن قاراب، روس پروله تاری دیکتاتوراسی کوچی ایله روس موژیکی ملی منفعتینی ایشکه آشیریپ تورکستان خلقی ملی منفعتینی ایزه جه که. یه گی اورناشترو سیاستی دورنده اوز یورتلاری- یرلهرینگ روس مهاجرلهریگه یریلگه ندهن قالغانندان بر قسمینی تورکستانلیلارغا یریلووی ده ممکن. بوده طبعی بر قسمی گنه، چونکه تورکستانغا آقماقدا، آقیزیلماقدا بولغان روس مهاجرلهری سانی شبهه سز اورناشتریلا یله جه که تورکستانلیلارینگ سانتان کوب آرتیق بولا جاقدر.

اورناشترو مسئله سی ههر نهرسه دن اول، ملی بر مسئله بولوب قالا- جاقدر. اونگ بزنگ یورتمزده خلغمز منافعینا اوینون بر شکلده پیشیلووی یالغز روس مهاجرتی آقینینی توسماقنی ایمه س، حتی اونلارنی کیری آقیتونی طلب ایتدر. بو ایسه روس پروله تاری دیکتاتوراسینگ یورتمز چیگهره لهر- ندهن چیقاریلیپ آیلشیغا باغلیدر. تورکستاندا روس حکمرانلیغی تور- دوقچا بو مسئله نگ توغرو وه اوز معناسندا پیشیلووی ممکن ایمه س. قای یرده بولسادا بو مفهومده حرکت یورگوزمه که تورکستان ملتچیسینگ ملی وه وجدانی وظیفه سیدر. سه وگیلی تورکستانمینگ ملی ساغلیغی اوستمزده کی روس پروله تاری حکمرانلیغنگ چو کمه سینه باغلی ایکه نینی اونوتماسلق کیره که.

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

«یاش تورکستان» نگ بو باشلق آستندا دوام ایتدیرمه کده اولدینی یازیلارینی دقله تعقیب ایتوچی او قوچیلاریمز یورتمزدا بو وادیداغی نار- تیشمانک کون کوندهن مقیاسینی آرتیریپ کیگه یمه کده بولغانلیغنی دا کورمش اولاجاقلار. بو کوره شده بوتون کوچ وه امکانلارنی قولندا توتقان ساویت روسیه سی اوزینگ روسلاشترما سیاستی یلهن، ایکنچی یاقدا ملی ایمانی، اوز معنوی مقاومت کوچندهن باشقا سویانچیغی بولماغان، حتی معنوی کوچ آلوی ممکن بولغان بعضی بر منبعلارندان دا محروم ایتلگهن، اوزلگینی،

توركلگىنى ساقلماق ايسته گن خلقمىز تورادر. بونداي غيرمساوي شرائط آستندا دوام ائتمه كده بولغان كوره شنى دقتله تعقيب ايتب بارماق بالخاصه مى به نلگىنى تقدیر ائتمه بلمش هر بر تورك اوچون فرضدر. اونگچونده بز او قوچيلاريمزغا بو تعقيب امكانىنى ياراتماق ايشنده، كوچمىز ييتكه نچه، ياردهمچىلك ائتمه كچى بولامىز.

ياقئندا تورلو تورك ساويت جمهوريتلر نده ايشكه آشيريلغان املادا اصلاحات وه اصطلاحلار مسئلهسى قالغان تورك ساويت جمهوريتلر ندهده ايشكه آشيريلماقدادر. بو اصلاحاتنگ غايه سىنى بر ساويت محررى «ساويتلر اتفاقى خلقلارى كولتور نده اتفاق باشچى پروله تارى كولتورى تاثيرىنى آرتيرو يوللارنى حاضر لاور» ديه خلاصه ائتمه كده در.

سوگ آيلاردا قازاغستاندا تىل مسئلهسى اطرافنداغى مناقشه، بر طرفلى بولسادا، اولدوقچا قيزغىن بر شكل آلدى. ساويت تىلچىلر، يعنى ساويت حكومتىنىك سىاسى غايه سىنه خدمت ايتوچى تىلچىلر، قارشىلار نده. غىنك هر تورلو چىقىش حقندان محروم بولغانلىغى بيله توروب، مناقشه يوروتماق مجبوريت نده درلر. چونكه اونگ مطبوعاتدا يازاجاق قلمى سىندىر يىلب آئىلمش ايسه ده فعاليت نده حاكم ساغلام مى اراده سى سىندىر يىلا آلامشدر. او ايشده اوزىنى كورسه تمه كده، فكرىنى يازماسدان، عمومى جمعيتلر نده سويله ميه سدهن ايش تابلولار نده چىزىب كىتمه كده در. بونىگله ساويت حكومتى آگه تلهرى ده اونگ ايشده كورسه تىكى قاراشلار نده قارشى كورسه ميه ك مجبوريت نده قالماقدالار.

ملى جمهوريتلر نده اصطلاح توزو ايشلر نده كى وضعيتىنى تىكشىرىب كورگن بر ساويت محررى «مدنى قورولوش ايشلر يمىزنگ كوب مهم بر نارماغىنى تشكيل ايتكهن بو اصطلاحلار مسئله سنده بوتونله ي ساغلام بر وضعيت نده بولماغا نلغىمىزنى كورهمىز» ديدىر.

(«قازاغستانسكايپراودا» 21. 4. 34).

«سوگ زمانلاردا بزده محلى ملتچىلك مخصوص بر فعاليت كورسه. تمه كده در. بو آقىم تىل قورولوشى مسئله سنده «تىلنى يات سوزلر نده نازا.

لاو، اوگا يات سوزلر نى قويماسلق» دىگن كى شىعار آستندا اورتاغا چىقماقدادر. بو املالار «تىلنگ تىمىزلىگى» پرده سى آستندا مى كولتور. لىك آيرىم بر حالدا (باشقالارنگ تاثير ندهن آزاده) انكشافى چاره له رىنى كورمه كده لهر. اونلار بونىگله سوسىالستىك قورولوشنگ عمومى آقىمندان آيرىلب قالماقچى بولادىلار. اونلار ساويتلر اتفاقدى ياشاوچى ملتلر نىك زحمتكش كتله لهر نىك ياقلاشووينا، برله شووينه خدمت ائتمه جه كه هىچ بر نهره نى كورمه ك ايسه ميه يدىرلر. بالعكس بو زحمتكشله رى بر ندهن آيرادورغان عامللارنى گنه قىدىرادىلار» دىگن ساويت محررى بو آقىمىك اصلاً او قراينادا چىقىب باشقا مى جمهوريتلر نده تارقالب كوك اتقانلىغى او جمله ندهن قازاغستاندا بارلىغىنى آلفا سورهدىر.

يوقارىدا مى تىلچىلر نى يات سوزلر نى آتو وه بونىگله بر خلق كو. لتورنىنى آيرىم انكشاف ايتدىرو نىتى بىلن عىيله وچى ساويت محررى، آمانجول اوغلى اسملى بر توركستانلى نىك «قازاغستانسكايپراودا» نىك 34. 4. 9 تاريخلى نومروسندا چىقغان بر يازىسندا — ايمدىگه قدار قازاقچاغا كىرىب اورناشىب قالغان فارسى وه عربى سوز وه اصطلاحلار قالدىرىلمالى. چونكه اونلار بوتونله ي قازاق سويله ميه سنه او يوب، حتى بعضىلارى اصلنده كندهن بوتونله ي باشقا بر شكل آلفان — ديمه سىنى ده رد ائتمه كده اوزىنىك بو حقه كى فكرىنى بر تكلىفى خالندا كىرته در. موسقواتىلچىله رىنى بو نقطه ده قورقوتقان نهرسه، بو اصطلاحلار قالغان تقدىر نده قازاقچاغا ايسه نىلدىكى قدار روس سوزلر نى كىرئتو امكانى قالماسلىغى، ممكن قدار كوب روس سوزى كىرئتمه كله تىلنى روسلاشترما سىاستىنگ ايشكه آشيرىلشندا قىينلقلار چىقماغى مسئله سىدر.

ايمدى كوره يلك بو ساويت روس تىلچىسى اوزى نهر ايسه يدىر؟ او اوز ايسه كله رىنى معين تكلىفلر نده حالدا اورتاغا قويمشدر. اونگچه بر كوندى كىچىكتر يلمه سدهن حل ائىلمه سى كىره ك بولغان ايكى مسئله بار: برئچىسى اصطلاح، ايكىچىسى املا مسئله سى در. اصطلاحلار مسئله سنده:

ا) بوکونکی قازاق تیلنده جاری اصطلاحلارنی قایتادان تیکشیریب «صنفی» باقیمدان یات بولغانلارینی درحال چیقاریب تاشلاش (بو نقطه یوقاریداغی آمانجول اوغلی طرفندان اورتاغا قویولغان نقطه نظرغا قارشی).
 ب) یه کی اصطلاحلار توزوش اوچون قطعی بر تعلیمات حاضر لاش. بو یه کی اصطلاحلار توزوشده منبع اولاراق قازاق تیلنده باشقا اینتهرنا-سیونال اصطلاحلارنیگ مجبوری صورتده کیریتیلووی وه ساویتلر اتفاقی خلقلاری تیللهرنده کی بایقلاردان فائدا لانو کیره کلکی کورسه تیلهدر. بو ساویتلر اتفاقی خلقلاری دیر کهن ذهنلهریمزدهن باشقا نهرسه لهر کیچمه سین اوچون بونگله روسچه مراد ایتیلگه نلگینی آچیق قید ایشمز کیره ک. بونی بر آز توبه نده ساویت تیلچیسی اوزی ده تصدیق ایتهدر.

املا مسئله سنده:

ا) یات سوزلهرنیگ یازیلیشندا سینهارمونیزم اساسنی تطبیق ایتمه سلك.
 ب) یات سوزلهرنی یازیشدا روس تیلنده قوللانیلغان شکلنی ساقلاش.
 ج) یات سوزلهرنی (ب ماده سنده طلب ایتیلگن شکلده یازاییلیش او-چون ا. ت.) توغرو یازاییلیش اوچون الفبادا (خ) X، (پ) P حرفلهرینی آرتیریش کیره ک — دیدر.

*

خانسوار اسملی بر قیزیل عالم «لاتینلاشترما» — له نین ملی سیاستی قورالی» آتلی روسچه بر کتاب نشر ایتکن. بو کتاب اطرافندا کوب گنه مناقشه لار یوروتولدی. بز کتابنیگ اوزینی آلاماغان بولساقدا، اونگ اطرافندا یوروتولغان مناقشه لاردان او اثرنیگ اورتاغا آتدینی بر قسم فکر-لهری وه اوگا قارشی یازیلغان نقطه نظر لار یله ن بر آز تانیشدیق.
 موسقوادا چیقاتورغان «بولشه ویک» مجموعه سیننگ 6نچی ساندا باسیلغان بر یازودا خانسوار اثرندن قویوداغی نقطه نظرلر چیقاریلادر:
 خانسوار ملی حرث مسئله سیننی صنفلهرنیگ خارچنده، اوستنده توروچی بر مسئله اولاراق کوره در. او کولتور خبیه سنده کی صنفی کو-ره شکه ملتچی منورلهرنی ده قایتشیریب، بو کوره شده اولارغادا بر اورون

آیرادر. خانسوار پروله تار دیکتاتوراسینگ کولتور مسئله سیننی اساسدان اوزگه رب، بوتون کولتور مسئله لهرینگ قویولوشینی دیگشیره آیشینی انکار ایتهدر. او حرثی جهته دن سرمایه دار آوروپاغا یاقلاشماقچی بولادر. روس پروله تاری کولتوری تأثیرینگ علیهداری در. خانسوارچا بوندای تأثیر (روس کولتوری تأثیری ا. ت.) اوچون چالیشماق بر ارتجاع، بر مستملکه چیلکدر. ساویتلر اتفاقی خلقلاری زحمتکشلهر کتله سیننگ بر-برنده ن اولاشماسی، آیریلما سینی توغدوراجاق مومه تله رنی آغا سوره-در. بونلارنیگ بوتونسی بر لکده ناسیونال (ملتچی) ده موقراناتلارچا حرث کوروشی دیبه کدر.

خانسوار لاتین حروفاتینا کیچیشنگ ساویتلر اتفاقداغی شرق خلقلاری حیانتدا کوب گنه آغا باسیشغا سبب بولغانلیغنی سویله ب کیل بول الفبانیگ شرق خلقلارینا کوبده ن محتاج اولدوقلاری «حرثی قوئوپه را-سیون» امکانینی ده بیر گه نلگینی سویله دیدر. اونگ بو تثبیتی روس یولداش-لارینگ هیچ ده خوشنه کیتمه دی. چونکه اولار بو «قارداش خلقلار» نك ههر قاندا ی بر شکلده بولسادا یاقلاشیب برله شولهرینی کوره آلمایدلار. خانسوار لاتین حروفاتی قبولینی، اوز اثرینگ تورلو بیرنده «جههو-ریتلهرنی لاتینلاشترما»، «خلقلارنی لاتینلاشترما»، «خلقلارنی آوروپا کولتورینه کیریتمه»، «خلقلارنی آوروپالیلاشترما» شکللهرنده افاده ایتمشدر.

بونگله او تورک خلقینگ کولتور حرکتنده کی آقیم، استقامت بر-لگینی کورسه تمه ک وه یا اوگا اشارت ایتمه ک ایسته مش اولاجاق. تور کیده کولتور ساحه سندا آوروپالیلاشماقدا، بزده آوروپاغا توغرو دیگن بر استقامتده بارساق هیچ بولماغاندا باریب ایریشمه ک ایسته دیگمز غایه ننگ برلگی حرثی حرکتزده کی هارمونی (آهنک) نی ساقلازمز دیبه کدر. بونی توغرودان توغرو سویله مه ک «تور کیه ننگ صمیمی دوستی» ساویتلهر مملکتنده کوب ته لکه لی بر حرکتدر. بو بر انساننگ بوزلو شمال سورگونلهرنده چوروب کیتمه سینه بیتهرلک بر گناهدر. اونگچون خانسواردا «آوروپا

لیاشما»، «آوروپا کولتورینه اولاشما» کبی شکللرده افاده ایتمشدر.
ایمدی بو مبهم اصطلاحلارنگ افاده ایتمیکی معنا نه اولورسا او-
لسون، اوگا ساویتلر مرکزی قالای قارایدن؟

— فرقه بر قانچا خلقلارنگ یازیسینا لاتین الفباسینی کیچیرمه کلهده
ساویتلر اتفاقداغی هیچ بر خلقنگ لاتینلاشماسینا قطعاً یول بیرمه یه جهک-
در. «خلقلارنی لاتینلاشترماق (آوروپالیشترماق) دیگن ناسیونال دهمو-
قراتلار شعاری، سرمایه دار آوروپاسی کولتورینه، سرمایه دار لاتین خلق
لاری مدینتیه یاناشماق دیمه کدر، که بوگا ساویت حکومتی راضی بولا-
آلایدن.» مه نه شو غرب-آوروپا کولتورینه یاناشماق فکرینگ خانسوار
کتابندا بر قانچا بیرده تکرار ایتمه کده بولغانلیغی موسقوالی یولداشلا-
رینگ عصبلارینی بوزماقدادر.

خانسوار الفبانی ممکن قادر کیگ اساسدا، آوروپادا قوللانیلغان
شکله یاقین بر شکلده آلیشینی، بونگلهده یازی مسئله سینی «بین الملل»-
لکگه، عمومی برلهشکه نلکگه یاقلاشترماقنی تکلیف ایته در. بونیکلهده
خانسوارنگ نیمه نی افاده ایتمه ک ایسته دیگینی پهک یاخشی یلگن موسقوالی
یولداشلاری ایسه بو شکلده، بالخاصه ساویتلر اتفاقی تیشندا نه الفباجا وه
نده عمومی حرث جهتندن یاقلاشماق، برلهشمه ک ایسته دیکلهری بر جمعیت
نگ یوقلیغی آچیق سویله یدرلر. خانسوار لاتین حروفاتینگ آز
وقت ایچنده ساویتلر اتفاقی شرق خلقلارینگ عمومی اورتاق یازیبی
بولا آغانلیغی، اونگ ینهده اوسوب تیزدن عمومی بین الملل بر یازو
شکلینی آلاجاغینی سویله یدر. او اثرینگ بر بیرنده «آییرماسز لاتینلاشتر-
ماق کیرهک» دیگن فکرنی آغا سوره در. ایکچگی بر بیرندهده چارلق
روسیه سی حکومتینگ بر قانچا خلقلارغا زور ییلن روس الفباسینی قبول
ایتدیریب اونلارنی روسلاشتریشغا اوروندیغنی کورسه ته در. خانسوارنگ
بوندا ی اشاره لرنده اونگ روس حروفاتینا هجوم ایتدیگینی آگلاغان
موسقوالی یولداشلاری خانسوارغا قارشلی آشلهرینی ینهده کوچه تمه ک
نده درلر. بو موسقوا تیله چیلهرینه کوره، عرب حروفاتی ایله یازغان خلقلار-

نگ لاتینچاغا کیچمه لهری بر آدیم آغا باسو دیمه ک بولسا، روس حروف-
تدان لاتینچاغا کیچمه ک بر آدیم آرقاغا کیتمه ک دیمه کدر.

خانسوارنگ انسانلقلنگ کیله جهک، برلهشکه ن سوسیالیستیک کولتو-
رنده تیل هم یازونگ بر بولاجاغی حقداغی ادعاسینی موسقوالی دوستلا-
ری دا اوزاق بر استقبال اوچون قبول ایته درلر. فقط اونگ بو برلهشکه ن
تیلنگ یازو آلتی لاتین حروفاتی بولاجاق دیگن فکرنی رد ایته درلر.
اونلارچا اصلنده قومونست جمعیتینگ یازو قورالی بولوب اورتاغا کیلمه-
گن لاتینچانگ عمومی الفبا بولووی هیچ بر بیرده یازیلماغان، اثبات
ایتلمه گندر. عینی زماندا روس حروفاتینگ له نین وه ستالین نی یتیشتر-
گن بر کولتور (!؟) نگ حروفاتی اولماقله بر قدسیت قازانمش اولدیغنی-
دا علاوه ایته درلر. ایسکیده روسلاشترما سیاستینه خدمت ایتکه ن بو الفبانگ
بو کونکی پروله تار دیکتاتوراسی دورنده کی رولی بوتونله ی باشقاچادر.
اونگ ایمدیکی روسلاشترماسی چارلارنگ روسلاشترماسی کبی ایمه س،
له نین «آیتله رنده»، ستالین «حدیثله رنده» کورسه تیلگن روسلاشترمادر،
که بونگ اسمی ساویتلر اتفاقداغی خلقلارنی کولتورچه، تیله چه یاقلا-
شترما، برله شترمه در.

ایسکیده قارا ارتجاعنی تمثیل ایتکه ن روس حرفه له نین نگ برده ن
بره بر قدسیت بیریشی، ستالین-قاراخان-میرزویان لارنگ وجودندان قاین-
غان قدسیتینگ کیچیک گورجی وه یرمه نی خلقلاری یازو وه کولتورلهرینگ
ساقچیبی بولغانلیغنی دا آگلاتماقدادر...

خانسوار بو حروفات مسئله سی اطرافداغی تاریخیمالارنی خلاصه
ایتهرکه ن لاتین الفباسی طرفدارلاری - انقلابچی، لاتین الفباسی علیه-
دارلاری - ارتجاعچی دیه ایکی غروب آیرمشدر. اونگ بو تقسیماتدان
عرب الفباسی طرفدار ی ایله لاتین الفباندان، روس الفباسی تأثیرینی آر-
تیرماق اوژده، بر اصلاحات ایستهب، لاتین علیه دارلغی ایتویچله رنی بر
غروپدا کوردیگینی چیقارادلار وه طبیعتله بو تثبیتی توغرو تاپمایدرلار.
بو موسقوا تیله چیلهری اوچون اصل تیسکه ریچیلهر عرب الفباسی طرفدار-

الاریله برلکده تمیز لاتین اساسندا قالماق ایسته گه نله دردر. حقیقی انقلاب-
چیلار ایسه «روس پروله تارینیك شكلیچه روس، مفهومچه پروله تار یازی-
سینگ تأثیرینی آرتیرماق ایسته گه نله دردر».

خانسوارنیک اوز تقسیماتدا هیچ بر آیرماسز لاتینچیلار دیه بر
غروب آیرماسی دا موسقوالیلارچا یا گلیشدر. چونکه او 1926نجی ییلی
باکودا توپلانغان برنچی تورکولوژی قورولتایندایاق اورتاغا چیغان
لاتین الفباسینی بویوک تورک خلقینک برله شکه ن الفباسی یاساماق ایسته گه ن
آقیمنی، سوگرادان اوزیکستان، تورکمنستان، قازاغستان وه باشقا تورک
جمهوریتلهرنده کی لاتینچیلار ایچنده چیغانی کیب ساویت سیاستنه قطعاً
اویماغان آقیملارنی دا برکه آلادر. موسقوا تیلچیلهری خانسوارنیک
بو قاراشینی ساویت حکومتی طرفندان رد ایتیلگه ن، 1926نجی ییلی
قونفراسندا اورتاغا چیغان بویوک تورک ملتی تیلی وه یازیبی باقیمی وه
«سلطان علی تیسکه ریچیلگی» نظریه سنده ن فرقسز تاپیب رد ایتهدرلهر.

ملی، معنوی بارلیغمزنی تهدید ایتمه کده بولغان ساویت روس تیل
سیاستینک بو کون کیلپ توردیغی قطعه مه نه بودر. او بزنی آروپا مدنیتنه یاناش
ماقفا قویمادیغی کیب زورله اوزلگمز، تورکلکمزده نده آیرماق ایسته-
دیگینی آچیق سویله یدر.

بزچه بونگله موسقواداغی دوستلاری والا نورالدین بیکنگ مرا-
جعته ده جواب بیرمه کده لهر. بو بر جواب کنه بولوب قالماسدان بوتون
تورک حرثیلگنه میدان او قوماق دیمه کدر. مه نه بو کون تورک حرثی،
تورک تیلی مسئله سیله مشغول متفکرلهر ایله مؤسسهلرنی مشغول ایتمه سی
لازم کیلگه ن معنوی، ملی بارلق مسئله سی... ساویت روسیه اسارتنده کی
تورکلکنک مادی حیاتی کیب معنوی بارلیغی دا تهدید آستندا...
ایسه ن تورسون

دهقان-موژیک کوره شننده اهمیتلی برجه ت

یاقیندا چیقاجاق «تورکستان پاختا خوجالغی» نام اثرنده دو قنور
ظاهر شاکر بیک، «حقیقی بر روس سبیریاسی» یاراتماق او چون تریشب

یاتقان روسلارنیک برده «حقیقی بر روس تورکستانی» یاراتماق خلیاسندا
یورگانلاری وه بو یولداغی اورونوشلاری حقدادا په ک ده گهرلی معلوم-
ماتلار بیرهدر. ظاهر بیک، اثرنده کوروله جه گی وجهله، بو مسئله گه صرف
اقتصادی باقیمدان یاناشادر وه روسلارنیک سبیربادا پریمیٹیف (ابتدائی) بر
حیات دوره سی یاشاما قدا بولغان خلقلارله اوچراشدیقلا رینی، تورکستاندا
ایسه معین معنوی وه مادی بر حرث تأریخنه، معین بر خوجالق کولتورینه
مالک وه بوتون حیات امکانلاری بو سایه ده یارانغان بر خلقله قارشی قار-
شیغا کیلدیکیلهرینی صراحتله سویله ب، بالخاصه پاختا کولتوری ساحه سنده
تورکستانداغی روس مهاجرلهرینگ توتدیغی اوروتتی ههر کیشینگ ده
آکلایا یله جه گی بر طرزده تصویر ایتهدر. تورکستانغا بیرله شتریلگه ن روس
مهاجرلهرینگ تورکستانی روسیه صنایعینگ پاختا میدانی حالندا کورمه ک
ایسته گه نله رنی ده انکسار خیالغا اوچراقتانلقلاری دو قنور ظاهر بیکنگ
مسئله گه واقف روس وه آلمان مؤلفلهری طرفندان یازیلغان اثرلهرده ن نقل
ایتدیکیلهرنده ده آپ-آچیق آکلایشیلماقدادر. یالغز ارثی عطالت آرقا-
سندادر، که یورتمزنگ اُک سولاق، اوتلاق بیرلهریگه بیرله شتریلگه ن
روس مهاجرلهری ایمدیگه چه، شو قادار کیگ امکانلارغا رغماً، تور-
کستان خلقی زراعت کولتورینی به نیمسه مه ک (یعنی Assimilation) یولندا
ذره چه قابلیت کورسه ته آلمای تورادارلار.

روس خلقی اوزونچه زماندان بهری دنیانگ آئیدان بر حصه سینگ
أداری، سیاسی وه اقتصادی حاکمیتینی نه لینه آلا یلمش وه او گلا غربلا-
شماق، معاصر لاشماق امکانلاری کوبده ن آچیلمشدر. مملکتده آچیلغان
زراعت مکتبلهری باشلیچا روس یاشلارینی قبول ایتهدی. بونیکله برابر
روس خلقی اوز توپراغندان کیره گینچه استفاده ایتو یوللارینی کورسه ته-
جه ک زراعی متخصصلارغا ییتهرک درجه ده ایگه ایمه سدر. اونگچون
روس موژیکی توپرافنگ قدرینی یلمه یدر وه اوندان اوز باشیچا فائده لهنه
آلماید. یالغز نه لنده کی حاکمیتکه تیانوب وه قولنداغی اوراقله بالتا-
سینگ کوچیگه ایناب باشقارلارنگ ایشله دیکلهرینی برابر تیشله مه کده در.

روس خلقی یو کسه لیش امکانلارینی کوبدهن نه لده ایتمشکه ن ایمدی گه چه اوز احتیاجنه یارایتورغان زراعت متخصصلارینا مالک بولالمای قالغان. بو حالنگ اوزی ده روس خلقینگ مدینه شمه ک بانداعی یالقاولق درجه سینی کورسه تمه یدرمی؟ آمریقادان وه آوروپانگ تورلو ملتله رندهن روسیه گه أعرانوملار (زراعت متخصصلاری) کیترمه کده لهر. حتی چیتدهن چاقیریلغان بو متخصصلار آراسندا آمریقا حبشله رندهن هم باز. ساویت حکومتی مملکتنه چاقیردینی بو حبش متخصصلارندان بر غروپینی 1931 نچی ییلنگ کوزنده بزنگ تورکستانغا یوللادی (*). موسقوانگ معاهده. لهر باغلا یاراق آمریقادان کتیردیگی بو حبش متخصصلاری تورکستان یرلی غازیتالارینی روسلارنگ تخمین ایتمه دیکله ری بر طرزده کوب گنه مشغول ایتمشدر. معلوم وقعه لاردان بز شو نتیجه لهرنی چیقارایله مز:

1 — موسقوا آمریقادان حبش متخصصلاری چاقیرماقله روس خلقی سویه سینک تخمین ایتلگه نده نده توبه نلگینی وه حاکم روسیه نك بالخاصه روس بولشه ویکله ری طرفندان آمریقا قایتالیستله ری ظلمی آستندا ایزیلگه. نلگی ادعا ایتلگه ن حبشله رنگ معرفته ده محتاج اولدیغینی تورکستان خلقنه آچقدان آچق اعلان ایته کن بولدی.

2 — حبشله رده روس مستملکه سی تورکستانی اوز کوزله ریه کوروب، روس مستملکه آداره سینی یاقیندان تانیغاندان سوڭ بوندای بر آداره سیسته. می آستندا مثبت بر ایش یاراتماق ممکن بولما یورتورغانلیغنی سویله ب، آداره بوزغونلغندان شکایت ایته دیله ر وه آداره باشنداعی روسلارنگ معامله هم آداره طرزنی اوز گهرمه دیکچه معاهده بویونچا اوز اوستله ریگه آلدیقلا ری وظیفه لهرنی به جهره آلمایتورغانلارینی تاشکند غازیتالاری مخبرله ری آر. قالی مطبوعات ییتله ریگه کیچیردیله ر. باشقا چاراق قیلیب نه یته کنده موسقوا بولشه ویکله رینگ بزنگ تورکستانغا آمریقا حبشله رندهن پاختمتخصصلاری کتیریشله ری «ایشه ککه مینمه ک بر عیب، توشمه ک ایکی عیب» قیلنده ن بر ایش بولدی.

(*) بو حقه ده «باش تورکستان» نك فینوار 1932 نچی ییلدا چیقان نسخه سینک باش مقاله سینه — «چاغاتای» بیکنک «تورکستاندا حبشله ر» باش خلقی مقاله سینه باقیلسین.

روس خلقی هر نهرسه ده ن آرتق خلیاچلغنی وه ایمپریالیستک احتراصی ایله معروف بر خلقدر. بونگ بعضی ممتاز خصلتله ری بو کونگه. چه اونی آوروپا مدینتندن آنچا اوزاق ساقلان وه سویه (Niveau) جهته ندهن توبه ن درجه ده قالما سینا سبب بولغاندر. فقط روسلار ایمپریا لیستک احتراصیله بو حقیقتنی اعتراف ایتمه اوزله رینگ توبه ن سویه لهریگه قاراماسدان، روس خلقینی «آوروپا مدینتینی شرققا تاشوچی (Kulturträger) بر خلق» اولاراق کورسه تمه ک کستاخلفندان دا تارتینماغانلار. ییتله رینگ آقغنی، کوزله رینگ کوکلوگی بو کستاخلفندا اولارغا آنچا غانه یاردامچی بولغان. آق عرقدان بولغانلیغله مغرور بعضی آوروپا مملکتله رنده روس پروپاغانداسی آنچاغینا تأثیر ایته کن وه روسلار حقیقت قارشیسینا او. اولاراق اوزله رینی «کولتور حمالی» اولاراق تانیتا آغانلار. حالبوکه روسلار آوروپا مدینتینی به نیمسه مه ک وه اوزیگه مال ایتمه ک ایسته گن قوم. شولاری اوچون دائما «سدچین»، نه نگه ل رولینی اویناغانلار وه ایمدی ده عینی تأریخی رولنی تاشلاماق یتنده ن کوب اوزاقدارلار. تأریخده ن بر مثال: اوتکه ن عصر اورتالارندا تورکیه اوز دولتی ایشله رینی اصلاح ایتمه ک اوچون معاصر مأمورله ر یتیشترمه ک اوزره بر نمونه مکتبی آچماق تشبته کیریشدی. بو حقدان فرانسه ده ن رجا ایتلدی. نهایت 1868 ده استانبولغا بر فرانسز هیئت کیلیب، بر ییل سواگرا ایمدیگی غلطه سرای لیه سینی آچدی. تورکیه نگ غربلاشما سندا په ک مآثر بولغان بو مکتبنگ آچیلشیغا ائک کوب توسوقلق کورسه تکه ن وه تورلو ایپتیریغالار یاغان استانبولداغی روس ایلچیسینی وه اونگ توگهره گنده گی روس مأمورله ری ایدیله ر.

روسلارنگ آوروپا مدینتینی اوچون «سدچین» بولغانلقلارینی آنیق ییلگیله ش اوچون شو مهم جهتنی ده نظر دان قاجیرماسلق کیره ک: اوزطبعی تمایلله حرکت ایتمه ک حقلاری موسقوا جلالاری وه روس عسکرله رینگ قانلی باسقیچیلقلاری ایله غصب ایتلگه نده ن سوڭ نه آذربایجان دان، نه گورجستان دان، نه ایدیله اورال دان، نه تورکستان دان وه نه ده باشقا روس مستملکه لهرنده ن آوروپا مملکتله ریگه او قوماق اوچون باشلا ک ییلدیله ر!

روس خلقی اوز استیلاسی وه رحمسز أدارهسی آستیغا آلدینی خلقه۔
لارنی یالغز روس احتراصی اوچون ایزمه كده وه كوتور خلقلارنی آوروپا
مدنیته یاقینلاشترماسلق اوچون ههركون یه گئی چاره لهر اویلاب چیقار۔
ماقدادر. روس اسارتنده ایزیلیب تورغان كوتور خلقلارنگ اڭ بویوگی
— توركلهردر.

شو فرصته توركستان دهقانلارینگ كوتور جهتهندن روس موژیک
لهرندهن كوب یوقاریدا بولغانلارینی آچیقچا كورسه تمهك اوچون روسلار۔
نگ ابتدائی اورمان حیاتی یاشاركن اوزبابا لاریمزنك اوز توركستانمزد
خارق العاده كوتور اثرلهری یاراتقان دورلهریگه قایتماققا احتیاج سیزمه یمز.
ایمدیگی دورنگ اوزنده توركستان دهقانلاری كوتور اعتباریله روس
موژیکندهن كوب كوب یوكسه كدرلهر. معلوم اولدینی اوزره اولارنگ
روسیه سی ده، بزنگ توركستان دا برهر ایكجی اولكه لهردر. فقط تاریخنگ
سوڭ دورلهری بزگه بختسزلق کیترب توركستاننی روسیه ننگ مستملکه سی
قیلمشدر. تأریخ تکرردهن عبارت بولغانیدان بو کونگی بختسزلقلارنگ
بزنگ خلقمز وه یورتمز اوچون ده تیز سعادتلی دورگه ئه یله نه جه گینه
اینانچیمز بویو کدر.

بو بیرده سویله نمه کچی بولغان اصل مسئله روس موژیک ایله تور۔
كستان دهقانینگ بو کونگی سویه سی اوستندهدر. موژیک ایله دهقان آرا۔
سنداغی سویه فرقاری کون کوندهن آشکار اولماقدادر. بزنگ تور۔
كستانداغی «داوولنگ تاوشین آلیسدان ایشیت» دیگن مقالنگ معناسینی
آڭلابتورغان او قوچیلار روسیه دن کیلتریلیب توركستان دهقانلارینگ
پانی باشیغا اورناشتریلغان روس مهاجرلهرینگ قاندای سویه ده ایكه نلکله رینگ
آڭلاشیلیب قالغانلغینی هه ر حالدا حیرتله قارشیلاماسالار کیرهك. میگلهر۔
چه، یوز میگلهر چه توركستانلینی حیات منبعندان محروم قالدیرغان روس
مهاجرت سیاستی بر مهم حقیقتنگ آنقراق یوزه گه چقیشیغا، تعمیر جائز
ایسه، «خدمت ایتدی» یعنی توركستان دهقانینگ یوكسهك زراعت كوتورینه
ایگه بولغانلغینی، روس موژیکینگ ده اوندان كوتور آماغا محتاج اولدیغینی

میدانه چیقاردی. بو حقیقتنگ آچیلیشی نتیجه سنده توركستانلینگ حقنه
تجاوز ایتلهرهك اونگ قورال کوچیله بیرینی آلیب، روس مهاجرینه بیر۔
مه كله مدنیته نامنه رذالته دن باشقا بر نهرسه ایشله نمه یورغانلغی هیچ بولماسا
بیطرف متخصصلارنگ بعضیلارنچا ایما وه افشا ایتلمه كدهدر. روس مو۔
ژیک یالغز پاختا ساحه سنده ایمه س، او توركستان دهقانیه قارشیلاشغاچ
زراعت كوتورینگ باشقا ساحه لارندادا قابلیتسز لگینی كورسه تدی. بو حال
سوڭ زمانلار ساویتلهر اتقاقی أداره سنده کی اولكه لهر آراسندا توركستانك
زراعت كوتوری اعتباریله یوكسهك اورون توقانلغی قناعتینی بیریب، تور۔
كستانلارنی بو ساحه نك استادی مقامه كوتهردی. ایچکی روسیه وه او۔
قراپاننگ ایكین وه مال قولخوز هه م ساوخوزلارینگ محصولاتینی یوقا۔
ریلاتماق، مقدارینی كوپه یترمهك وه صفتینی یاخشیلاشترماق اوچون تور۔
كستان دهقانلارندان مصلحتچیله ر یوللاماق مجبوریتی سز یلیدی. روسیه وه
اوقراپاندا یه گئی قورولغان زراعت تجربه استاسیونلارندا روس وه اجنبی
آغرانوملاریله بر قاناردا توركستانك تجربه لی دهقانلاریغادا احتیاج
سز یلمه كدهدر. بو حقه ساویت غازیتلارندا بیته رلك اعتراف وه معلومات
باردر.

روس سیاستینگ ایچ یوزینی تانیغانلار یاخشی یله درلهر، كه روس
سیاستی آذربایجان، قریم، ایدیل-اورال وه توركستان کبی تورك اولكه له۔
رینگ اوز آرا قاتناشمالارینی هه ر وسیله ایله منع ایتمش وه بو جهته
دائما آیریچا دقت ایته کیلمشدر. مملكتده محصولات قیتلغی، اقتصادی
بحران سوڭ درجه ده قورقولو بر توس آغان بولمالیدر، كه روس سیا۔
ستینگ بو بوتاغیندا اختیارسز بوشاشقانلق سز یلمه كدهدر. ساویت حكومتی
ایدیل بویلارنداغی وه آذربایجانداغی قولخوز هه م ساوخوزلارنگ ایشله۔
رینی تیکشیرمهك وه محصولاتینی یاخشیلاشترماق چاره لهرینی كورسه تمهك
اوچون ده ینه توركستان دهقانلارندان رهبرلهر یوللاماق مجبوریتنده
قالمشدر. بو وسیله ایله توركستان دهقانلارینگ ایدیل بویلارنداغی وه آذر۔
بایجانداغی اوزقارداشلاریله قارشیلاشاقلاری اهلنه معلوم سببدهن سیوینهر۔

ملیت وه آمالغام (*) مسئله می

بو کون دینادا هر جهتدهن بر قارپشیقلق حکم سورمه کدهدر. هر طرفدا بو قارپشیققلارننگ سببی وه چاره لهری قیدیریلماقدا. هر مملکت هیچ بولماغاندا بو قارپشیققلارننگ کیتره جه کی محتمل آغیرلقلاردان اوز باشینی قوتقاروب قالماق یوللارینی قیدیرماقدا. بو کون بیر یوزینگ اؤ غیر طبیعی شرائطده یاشاغان بر پارچاسی شهبه سز ساویتلهر روسیه سیدر. روسیه تا ایسکیده نهری «ملتله زندان» اسمی ییلن شهرت تاپقان بر اولکهدر. دنیا سوغوشی وه انقلاب بو زنداننگ توتقونلاردان بر نیچه سینگ حریت دیناسنه چیقا یلمه سینه یارادی ایسه ده اکثریت یه نه توقون، قسماً ایسکیسینده نه آغیر شرائط آستندا قالماقدا. بو کونگی ساویتلهر روسیه سی حیانتداعی غیر طبیعیگ اؤ مهم عامللاردان بری ده شهبه سز او بیرده کی ملتله مسئله سیدر. او بیرده بو کون ایزوچی بر ایمپریالیزمنگ حکمرانلیغی، ظلمی وه زوربالقدان قورتولوش، اوز ملی بارقلار رینی ساقلاپ قالیش اوچون چاپالایغان خلقلار بار. او بیرده مه نه شوایکی غروب آراسندا هر استقامتده شدتلی بر کوره شی بارادر. اونوتماسلق کیرهک، که بو اوز ملی بارلیغنی ساقلاماق اوچون طبیعی صورتده برله شب کوره شمه کده بولغان کوره شچی خلقلار ساویتلهر روسیه سی اهاالیسینگ یارمیسندان آرتیغینی تشکیل ایته درلهر. ساویت حکومتینگ ملی سیاستی ده مه نه شو اوز بارلیغنی اوچون کوره شکه ن خلقلارنی روسلاشتریب ایریتمهک، بوتماق خیالینگ بر محصولیدر. بو روسلاشترما، تجربه سی یه گئی بر نهرسه ایمهس. اوگا «اطواری بربرینه یاقین بولغان خلقلارننگ معنوی آمالغامی» دیگنه اسم تاقیب، اولنگ ساویت حکومتینگ ملی سیاستی سایه سنده داها قولای ایشکه آشیریلماقدا بولغانلیغنی سویله وچی کشیلهرنی بو کونده آوروپا مدنی ملتله ری محیطنده ده کوروب توروبمز (*).

(*) آمالغام یا ایسه «مالغاما» هر قاندا بر معدن ایله تیریک کوموش (جیوه) ننگ قارپشینی دیبه کدر.

(*) „Ost-Europa“, Heft 8, S. 489, Mai 1934.

لك بر حادثه در. موسقوا بو جهتنی طبیعی اندیشه لهرله قارشیلار. فقط چاره یوق. موسقوا اوچون کوننگ اؤ قاییلی مسئله سی محصولاتی کونه ره مک وه «پاختا استقلالی» اوچون کوره شمه کدر. آذربایجاننگ دا روسیه توقوما فابریقلاری اوچون پاختا یتیشتریشی کیرهک. تورکستان پاختاچیلاری ایسه پاختا یتیشتریش ساحه سنداعی اوز تجربه لهرینی آذری قارداشلاریغا یلماچ. سز آکلانا ییله رک وضعیتده درلهر. («قیزیل اوزبکستان» 30. 5. 34). عشق آبادده کونده لك اولاراق چیقا تورغان «شورالار تورکمه نستا. نی» نام غازی تانگ شویل 21 نچی مای تاریخلی نسخه سینگ 2 نچی وه 3 نچی یتلهری اورتا ایدیله دن یاقینداغینا قایتب کیلگن تورکستان دهقانلارننگ رسم وه بیانالاریله تولغاندر. بو اوزون بیانالارندا تورکستان دهقانلاری اورتا ایدیله ساحه سنداعی قولخوزچیلارغا اؤ زیاده قورالقلقا قارشى مجادله حقنده مصلحتلهر بیریب، یوللار کورسه ندیکلهرینی، ایدیله که توغانلار (بندلهر) قورماق، اورتا ایدیله اطرافینی سولاماق، آریقلار قازیماق بابندا اونلارغا یاردهم قیلغانلقلارینی ییلدیرمه کده لهر. تورکستان دهقانلاری اورتا ایدیله ننگ «قومینته رن»، «قومونیزم یولی»، «فاغانوویچ» وه «OGPU» (گ. پ. ئو) نام معروف قولخوزلارینگ ایشلهریگه یاردهم ایتمشلهر وه عینی زماندا روس، اوقراینا وه چواش قولخوزچیلاریغا تورکستاندا اوسه تورغان اوسوملکلهرنی یتیشتریش اصوللارینی اورگه تمشله در.

سوگ زمانلار ساویت مملکتینگ هر طرفندا زراعت ساحه سنده تورکستان دهقانلارینگ رهبرک رولینی اویناشلاری هر نهرسه دن اول تورکستان دهقانینگ کولتورچه روس مؤزیکنه اوستونلگینی، تفوقینی کورسه ته در.

روسیه تورکستان مجادله سی باشقا بر تعبیرله مؤزیک دهقان کوره شی دیبه کدر.

عجبا بو کیتیشلهرنی کوروب تورغاندان سوگرادا تورکستان دهقانینگ ملی مجادله ساحه سندده مظفر بولوب، مؤزیکنی یقاجاغینا وه یورتنینی قوتقاروب، اوز تویراغینا حاکم بولاجاغینا اینانماسلق ممکن مو؟ اوقتای

بو کون دنیا حادثائینگ باریشنی کوزدهن کیچیرسهك اونگ 19نچی عصرنگ ایشلب قالدیردینی بالخاصه دنیا سوغوشی سوگندا رواج تاپقان یولنگ عکسنه استقامت توتقالیغنی کورهمز. بو کون انسانلقنگ خلاصی خلقچیلیق، هەر خلقنگ اوز مقدراتینی اوز قولندا توماسی وه اوز مقدر- تیغا ایگه خلقلار آراسندا قارشیلقلی حرمت وه یاردهم اساسندا آگلاشیب یاشاش یولندا کورهمز کوچیب بارادر. اجتماعی، انسانی جمعیت حیاتداغی آمالغام معدنیاتداغی آمالغامدان بوتونله ی باشقا بر نهرسه در. او بوتونله ی باشقا ینگیزلر اوستینه قورولغان قانونلارغا تابعدر. بو کون بز بوندای آمالغام تجربهلرندن بر قانچاسینگ حتی قسماً موفقیتلی چیدینی اوپلا- نغان تجربهلرنگ توماغانلیغینا، آمالغام خیالینگ افلاس ایتکه نلگینه شاهد بولوب تورامز. ایمدی ساویتلر روسیه سنده آمالغام همده ساویت حکومتی ملی سیاستی سایه سنده تطبیقی قولایلاشقان آمالغامدان بحث ایتو نه درجه ده توغرو بولور ایکن؟ بو کون بوندای آمالغاملاردان بالخاصه اونگ قولای تطبیقندان بحث ایتوچیلر بو اوپون ایله ملی بارلقلاری هدف ایتلگن خلقلاردا توغدورولمش عکس العمل وه بو خلقلارنگ یوروماقدا اولدینی کورهمز سلکگه سالادارلار. حقیقی وضعیتنی کورهمز سندن کیچیش هەر زمان یالغز حقی کورولمه گه نلرگه ضرر پیرو- چی بر حال بولوب قالمایدر. بعضاً کورهمی کیچکهن، کورهمك ایسته مه- گه نلرنگ اوز منفعتلهرینه ده توقونوب کیتهدر. حقیقتنی اولدینی کبی کور- مهك هەر زمان فائدالی بر حر کتدر.

تا ایسکیده ن بهری روسیه نگ اوز قولی آستنداغی اسیر خلقلار ایله روسلق آراسندا فرق قویمادیغینی، بو نکلله اسیر خلق افزادی دویونوسینی دا اوقشادیغینی اوپلاش کبی یا گلیش یوللارغا، سایب یورویچیلار آوروپانگ علمی تیکشیرویچیلری آراسندا کوب گنه اوچراتیلادر. بو توشونوشنگ توغرو بولماغانلیغنی کورهمز یلمهك اوچون روسیه اسارتنده بولغان خلقلارنگ سرگذشلری اوستنده آیلاب یوروش هیچده کیرهك ایمهس. بونی آچیق کوز ییلن تورکستاندا کیچیک بر سیاحت قیلغان کیشی آچیق کوره یلیبر

ایدی. او شرائط آستندا تورکستان خلقینگ روسلق ییلن برابر کورولگه- نلگی فکرند بولوشنی اوپلاش قادار یا گلیش تثبیت بولالماس. تور- کستان نگ روس استیلاسی آستندا کیچیردیگی تاریخی دوری اوستنده بر کوز کیزدیرسه گز تینچلک ایچنده کیچمیش بر گنه اون ییلق بر دور کورهمیز. بو نکل سببی نهدر؟!

بو کون ساویت روسیه سینک ایستهر مادی، ایستهرده معنوی، تور- کستان خلقینگ احتیاجنه یارارلق بر نهرسه بیردیگینی حتی بیرمهك ایسته- دیدیغینی اوپلاش ساده لکدن باشقا، بر نهرسه بولالمایدر. نه مادی وه نه معنوی احتیاجی تطمین ایتیلمه گن بر خلقنگ اوز اوستنده حکمران یات بر قوته قاراشینی ایضاح ایتب اوتوروش کیره کمی؟ سیسته منگ 14نچی ییلندا ساویت حکومتینگ تورکستانداغی باش آگه تی اوزیکستاندا ایکی فرقه کاتبندن باشقا، قومونست تاپا آلمانلیغنی سویله یدر. ایکنچی بریسی بوتون قازاق قومونستلارینگ ملتچیلک ایله خسته بولغانلقلارینی کور- سه تدر. مه نه سزگه تطبیقی قولایلاشقان آمالغام سیاستینگ نتیجه سی. تور- کستان خلقی 15 ییلدر ساحلی کوته ریلیش، یاشیرین تشکیلات، پاسسیف مقاومت، مخالفت کبی تورلو شکللهرده کورهمز یوروتوب کیله در. او تجربه- روس آدیرال، گه نهرالارینگ اداره سنده توزولگن تورلو روس کوچله- رینگ، کوردیکلری هەر تورلو یارده مله رگه رغماً قیسقاغنا، بر زمان توزه آلمادیقلاری بر دوشمانغا، قارش یالغز اوز ملی روحندن کوچ، یاردهم آلیب کوره شیب کیلمه کده. اوگا بو کوچنی پیروچی قایناق اونگ روسلق ایله قطعاً برله شه جهک پیری بولماغان ملی به نلگی، ملی روحیدر. تورکلک روسلق هیچ بر تورلو، نه مادی وه نه معنوی اخلاق اورتاقلینی بولماغان ایکی عالمدر. بو ایکی عنصرنگ آمالغامندان بحث ایتو قادار بوش بر ادعا، بوش بر خیال تصور ایتله آلماس. روسلق یوتماق ایسته یدر، فقط تورکلک یوتولمایدر. تورک تاریخی بو نکل شاهدی در.

ساویتلهر روسیه سنده بو کون بر خلق ایمپریالیزمینگ تورلو خلقلار- دان مر کب، اوزنده ن داها بویوک خلق کتله سینی یوتماق سیاستی وه اوگا

قارشى اوز بارلىغى ساقلاماق اوچون كوره شكه ن خلقلارنىڭ طبعىي ضو- رتده برله شكه ن جبهه سى باردرد. نىكشير پلمه سى، تعقيب ايتلمه سى لازم بولغان مسئله بوكون اوچون مهنه بودر. روسيه ده كى مسئله لهر آمالغاملار ايله ايمه س، بو مى مسئله لىك طبعىي شكلىنى آلماسى ايله گنه حل ايتله جه كدر.

ظاهر

* * *

شرقى تور كستان، تىقى دىنا وه بزنىك وظىمىز

«ياش تور كستان» باشقارماسىنا شرقى تور كستان مى حر كنى اطرا- فدا تور لو سورغو لار له تولغان مکتوبله ر كىلمه كده. او قوچىلار يمز دائره- سندن كىلمه كده بولغان بو مکتوبله رده عمومى تله شرقى تور كستانداغى مى قورتولوش كوره شىنگ بارىشى وه تىشى دىنانىك شرقى تور كستان مى كوره شىنه علاقه وه مناسبتى سورا لادر. «ياش تور كستان» او قوچىلار ينىك شرقى تور كستان حادثاتىنا بو قادار چوقور علاقه لارى غايتده طبعىي وه توغرودر. چونكه او پىرده تور ك تارىخىنىك صحيفه لهرى بزنىك خلقمىز قانى يله ن يازىلما قدادر. كوره ش قانداى بارا تىر، او قانداى تىجه له- نه جه ك، تىشى دىنانىك او كا قاراشى وه علاقه سى قالاى دىگنه سو- راقلار، دىنانىك قايسى بورچه كنده بولسا- بولسون، تور كستانلىلارنى هيجانغا كىتره تورغان، هيجانغا كىترمه سلكى ممكن بولماغان سورغو- لادر. چونكه بزنىك غربى تور كستان مقدراتى دا كوپ جهتلهدن بو حادثاتنىك تىجه سى يله ن باغلانغاندر.

تأسف كه بز ايمدىلك بو كىلگنه سوراقلارنىك بوتونسه قايقارلق درجه ده جواب پىره آلمايىمىز. شرقى تور كستاندان معلومات كوپ سىره ك كىله در. او پىرده كى حادثاتنىك بارىشىنى قطعىي تعيين ايتش اوچون لازم بولغان تفصىلات قوليمىزغا كىلمه گنه. اونىكچون ده باشقارمامىزغا كىلگنه سورغولارنىك برنجى قىسمنه قايقارلق درجه ده جواب پىره آلمايىمىز.

ختاى توپراغندا شرقى تور كستان قورتولوش كوره شنه قارشى ايكى

كوچ حاضر در. بونلارنىك برىسى ختاىنىك مركزى نانكىن حكومتى بولسا، ايكىنچىسى ختاىنىك «قانسو» وه «شانسى» ولايتلهدن ياشا وچى دونگه ن اوروقلارنىك برله شكه ن كوچى. بو دونگه ن كوچلهرى ياش دو- نگه ن گنه رالى ماجو- اىنىك قول آستىدادر (*). بو ايكى كوچنىك يالغىز برىسى ده شرقى تور كستان مى قورتولوش كوره شىنىك كىله جه كىنى يته ر- لك درجه ده قورقو آستنه كىرىته آلير.

تىشى دىنانىك شرقى تور كستان مى قورتولوش حر كنه قاراش وه مناسبتان بحث ايتوچى او قوچىلار يمز اوچ دولتىك اسمىنى آتيدر- لار. ساويت روسيه، تور كيه وه اينگلتيره. ساويت حكومتى آچىقدان آچىغىنا دوشمانچىلق يوروتادر. بز بو حقدان بوندان اولده بر نيچه دفعه يازىب اوتدىك. روس بولشه ويكلهرى اوز دوشمانچىلقلارنى ايكى تور لو يولدا كورسه ته درلهر. بر طرفدان شرقى تور كستان مى حر كتىنى ياتىر تو اوچون اورومچى ختاى حكومتىنه يارده م ايتكه ن بولشه ويكلهر، ايكىنچى طرفدان شرقى تور كستان مى حر كتىنىك آتى كمالىست (!) وه پان اسلا- مىست (!) قاراقتىرى تاشىغانلىغى حقدان خبرلهر تارقاندىلار.

ساويت طياره لهرى وه باشقا تور لو جسده ن قوراللارى ساپه سنده شرقى تور كستانداغى سابق چىن والىسى جىك شورىن 200 مىگ تور كنى محو ايتيه يىلگنه بولسا (بو حقدن نانكىنده چىقاتورغان «چىنى تور كستان آوازى» مجموعه سىنىك 3 نچى سانى 36 نچى يىتنه باقىلسىن) شرقى تور- كستان مى حر كتىنىك «آتى كمالىست» بر قاراقتىر تاشىغانلىغى وه «پان اسلامىستلىكى» حقدان يالغان خبرلهر تارقانوب، شرقى تور كستانلىلارنىك علاقه لارنىنى اميد ايتدىكلهرى دولتلهر دائره سنده شرقى تور كستان مى حر كنه ضررلى بر وضعىت توغدوروشقا موفق بولدىلار.

تور كيه نىك شرقى تور كستان مى كوره شنه قاراشىنى، وقتيله «ياش تور كستان» دا نقل ايتب كىچدىگمىز (51 نچى سان)، تور كيه خارجه ويكىلى نىك بياناتى بوتون آچىقلىغى يله ن كورسه تمه كده در. بوكونكى بين المللى

(*). ماجو- اىنىك 23 ياشندادر.

وضعیت، شرقی تورکستانگ تورکیه‌دهن اوزاقلیغی کبی وضعیتله‌راوستبگه تورک سیاستینک بو کونکی توتدیغی استقامت تورکیه‌نگ شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکیتنه قاراشینک ایمدی‌ده توفیق رشدی بیکنک یانانتدا کورسه‌تیلگه‌نی کبی بولغانلیغی قناعتینی بیرهدر.

بز تورکلر تورکیه‌گه قارشى کوب احتیاطلی بولمالی‌مز. تورکیه‌نگ اوز منفعتی، اونگ ایچکی وه تیشقی سیاستی یله‌ن ضد بولادورغان طلبه‌رده بولونمامالیمز. بو کونکی آغیر شرائط ایچنده ایفاسی ممکن بولماغان امید وه طلبه‌رنی تورکیه‌گه یو کله‌تمه‌ک تورکلکنگ کیله‌جه‌کی اوچون ههر نه جهته‌ن ضررلی ناراضیلقنی حاضر لاما ق دیمه‌ک بولادر. اونگچون بز، ایسته‌ر شرقی تورکستانداغی، ایسته‌رده باشقا بیرله‌رده‌کی توغانلاریمزنی، تورک قارداشلغینا ضرر کیتره آلورلق، بوندای آدیمله‌رده‌ن ساقلانوغا چاقیرامز.

ایمدی اینگلته‌ره قالادر. شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکته او قالای قارایدز؟ — عادت شکلینی آغان تصورلارنگ علیه‌ن اولاراق اینگلته‌ره شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکیتنه هیچ بر تورلو علاقه‌ کورسه‌تمه‌یدر. اینگلز دائره‌له‌رنده‌ده شرقی تورکستاندا «پان اسلامیت» بر حرکته‌ن بحث ایته‌لدر. بر آز تیره‌نده‌ن یکشیریپ قاراساگز، بوشایعه منبعینک‌ده ساویت مطبوعاتی بولغانلیغینی کورسه‌مز. «پان اسلامیزم» ایسه اینگلته‌ره‌گه یاقمایدورغان بر نه‌رسه‌در. اولگچون‌ده اینگلزله‌ر شرقی تورکستان تورکلهرینک قورتولوش حرکیتنه ساووقدان‌دا ساووقراق قارایدزلار. «چینی تورکستان آوازی» اینگلته‌ره‌نگ شرقی تورکستان ملتچیلهرینه حمایه ایتو یولندا، شرقی تورکستان ایشله‌رینه قاریشقانلغندان بحث ایته‌در. یازدیقلارینی بر آز دقت یله‌ن او قوساگز بو نانکین مجموعه‌سی ادعالارینک اساسسز بولغانلیغینی کورسه‌مز. شو «چینی تورکستان آوازی»-نگ سوزینه قاراغاندا اینگلته‌ره اوزینک «قاتولیک میسیونه‌رله‌ری» واسطه‌ سیه حرکت ایتمه‌کده‌در. بو ایسه بوتولنه‌ی معناسز بر نه‌رسه‌در. چونکه برنجیده‌ن اینگلته‌ره‌نگ شرقی تورکستاندا هیچ بر تورلو میسیونه‌رله‌ری

بولماغان وه یوقدر. ایکنجیده‌ن اینگلته‌ره قاتولیک مملکتی ایمه‌سدر. بزینه شو «چینی تورکستان آوازی» ندا اینگلته‌ره‌نگ اورومچیده‌کی ختای والیسنه قورال بیرگه‌نلگینی او قیمز. ایمدی ملی حرکتی باسترماق اوچون ختای والیسنه قورال، یاردهم بیروچی بر دولت عینی ملی حرکتکه قالای یاردهم بیرر ایکن؟

یوق، تأسفله‌رکه، اینگلته‌ره شرقی تورکستان ملی حرکتنه هیچ بر تورلو یاردهم حتی سیمپاتی‌دا کورسه‌تمه‌یدر.

شرقی تورکستان تورکلهری اوز ملی حقلاری اوچون یالغز باشلا-رینا، مرکزی ختای حکومتی، دونگه‌نله‌ر وه روسیه ساویت حکومتی کبی برله‌شکدن دوشمانلارینا قارشى کوره‌شمه‌کده‌لر. اونلار آیرماسز هیچ بر خارجی کوچنگ یاردهم وه سیمپاتیسنه تاپانماسدان بو کوره‌شله‌رینی اوز ملی کوچله‌ریله یوروتوب کیله‌درلر. بوندان ایسه هیچ قورقوش، امیدسز-له‌نیش کیره‌ک ایمه‌س. بر ملی حرکت اوز ایچکی ملی کوچینه تاپانا‌الغانی تقدیرده‌گنه تیله‌نگه‌ن نتیجه‌گه ایریشه‌جه‌کدر.

یوقاریدا تصویر ایتدیگمز وضعیت بزده‌ن اولدوقچا احتیاطلی، بصیرتلی بولونی طلب ایته‌در. بز شرقی تورکستان حادثاتینی کوب دقت یله‌ن تعقیب ایتمه‌لی‌مز. شرقی تورکستان حادثاتینی روس بولشه‌ویکلهری طرفندان یایشتریلغان کمالیزم دوشمانچیلغی، پان اسلامیزم قاراقته‌ری کبی تامغالاردان تمیزله‌ب، اونلارنی حقیقی شکلنده کورسه‌تیشکه اورونمالی‌مز. شرقی تورکستاندا کمالیزم دوشمانچیلغی توغروندان توغرو بر تاریخی وه ملی جنایت دیمه‌ک بولسا، او بیرده پان اسلامیزم‌ده‌ن بحث ایتو بر معناسز-لقدر. شرقی تورکستاندا او بیرده‌کی تورک خلقینگ ایر کلی یاشاما ق حقی دعواسی بارادر. بو کوره‌شده خلقمزا کورسه‌تیلگه‌ن، کورسه‌تیلووی ممکن بولغان ههر بر یارده‌منی بز آلقیشلارله قارشیلایمز.

ملی کوره‌ش منفعتی بزده‌ن بو کوره‌شکه اشتراک ایتکه‌ن آیریم شخصه-لارینک رولینی بیرگه اورماسلقنی سورايدر. بعضی برکشیلر کوره‌شنی اداره ایته‌درلر. بعضیلاری خارجه‌ده حرکتی تمثیل ایته‌در وه یا ایته‌جه‌ک

بر وضعیت در لهر. ملی حرکتك دوشمانلاری حرکت باشند او آنك یارده۔
منده بولغان آیریم شخصلار حقدنا فنا، دوستلاری یاخشی نهرسه لهر سوبله۔
یدر لهر. تأسفلهر، که بوندای شخصلارنگ شخصی علیهدارلاری طرفدان
تارقابیلغان شایعه لار باشقالاری طرفدان دا هیچ بر تورلو تیکشیرمه سزآلینب
تارقابیلادر. بوندای شایعه لارنی تیکشیرمه سدن تارقا توچیلار، بوندای بر
حرکتنی اداره وه تمثیل ایتمه کده بولغان شخصلارنگ اعتبارینی توشورا۔
دورغان شایعه لار تارقانو بیلن حرکتك اوزینه ضرر کیتومه کده بولغا۔
نقللارینی هیچ او یلامایدرلار. اگرده بو شخصلارنی باشقالی ایله آلماشترو
ممکن بولسایدی، ایش قای یرلهر که کیتب چیقماس ایدی! شرقی تور۔
کستان مسئله سنده ایسه برکشینی باشقا، داها موافقی بیلن آلماشترو ینه ده
قینراق بر حالدار. مه نه بزنگ برآز یوقاریدا بصیرتلی بولوویمز کیره۔
کلگی حقدنه کی قیدیمز بونگ اوچوندر. بز بعضی بر شخصیتلهر که قارشی
اوز مناسبتمننی سیاسی علیهدارلارینگ اونگ حقدنا اورتاغا آندیقلاری
شایعه لارغا ایمهس، اونگ موضوع بحث ایش میدانداعی فعالیتنه اساسلا۔
ندیرمالیمز. او حقدنا قطعی فکر بیان ایتمه سندن اول «شو آده منی بو وظیفه۔
سند کیم بیلن آلماشترمالیمز؟» دیگن سورغوغا جواب یرمه لی مز.

بواکونکی وضعیتده بو ملی حرکتنی اداره وه تمثیل ایتمه کده بولغان
شخصلارنی یالغز مدافعه ایتمه کنه قالماسدان، اونلارغا قوذ وه اعتبار یارا۔
تیشقا اورونوشمز کیره ک. او آداملارنی ملی حرکتمننی یاقیندان تانماق،
تیکشیرمه ک ایسته گن یاتالارنگ مراجعت ایته جه کله ری آدرهس حاله
کیتریشکه اورونمالیمز.

تیشقی دنیا کوزنده شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکتینگ
باشلوق وه ممثلهری حقدنا سیمپانی، حرمت وه اعتماد یاراتیشقا اورونماق
بزنگ بو کونکی آک مهم وظیفه مزدر. ملی منفعت بزدهن بونی تولوق
اوتشنی طلب ایته در.

چونای رولوسین

ساویت اوردوسی شرقی تورکستاندا

آلمانینگ آک معروف غازیتالارندان سانالغان «DAZ» مخبرینگ
شو ایول آیینگ 11نده په کیندهن تلغرافله یلیدر دیگنه کوره، مرکزی
ختای ایله شرقی تورکستان آراسندا یول سالیب، اولکه ننگ باغلانیشینی
اکوچه یرمه ک چاره لهرینی قیدیریب یورگان هیئت دونگن گنه رالی
ما-جو-اینگ کوچله ری طرفدان توتولوب اسیر ایتلگن. بو هیئت مشهور
سیاح سوهن هه دین رهبر لگنده ایدی. عینی تلغراف خبرنده، بو هیئتک
اوتکن آی اورتاسندا اورومچی نی تاشلاب، شرقه طرف یولغا چیققانلنی
یلدیریلیب، بوگا سبب اولاراق دا ساویت وه شرقی تورکستان حدودله ری
باشنداعی تورلو شدتلی توقاشمالاردان سوگرا ساویت اوردوسینگ
اورومچی که طرف حرکتنی، حتی ساویت اوردوسینگ اورومچی نی
اشغال ایتدیگی کورسه تیلنه کده در.

بهرلینده چیقاتورغان («Deutsche Allgemeine Zeitung»)، ننگ 34. 7. 12.
تاریخلی ایرته له بگی نسخه سندن آلیب باسدیغمز یوقاریداعی خبر ساویت
روسه ننگ شرقی تورکستانغا قارشی امیدیکه چه تورلو ایچکی وه تیشقی
اینتریفالارله تعقیب ایتمه کیلدیگی ایتمه پریالیستک اختراصینی آرتق اوز
عسکری کوچله ریله تحقق ایتدیرمه ککه کیریشدیگینی کورسه تیه در.

* * *

ساویت تورکستاننداعی یرلی ایشچیلهر تورموشندان بر صفحه

(بر مهاجر مکتوبی)

1933چی یلی تورکستاندان 4 جان ایله قاچیب چیقدیم. 1931چی
یل خوقند منطقه سینک شورسو رایوننداعی کوکورت کانیده ایشله تورغان
3500 ایشچی تپه سیده کی «یرلی قومیه» ننگ رئیس ایدیم. بو کانده قانون
بو یونچا تورکستانلی وه روس ایشچیلهری برابر ایشله مه لی ایدیلهر. حالبو که
روسلار بوقانونغا رعایه قیلماسدان وه ایشلرنک آغیر، قینلغندان کانغا کیر۔
مه سدن، روس متخصصلاری طرفدان آت وه مال باقیش کبی په نگیل یومو۔

شلارغا بېلگىلەنمەيدىلەر. متخصصلار روس بولغانى سېبىلى قوليدان كىلگەنچە ملتچىلىك قىلىپ ايردىلەر. كانىنگ بوتون آغىر ايشلەرى تور كىستانلى ايشچى-لەرگە يوكلەتيلگەنيدەن ھەر كون 10-15 تور كىستانلى ايشچى اولور وە 50-60 كىشى يارا لانب شفاخانه گە كىتىپ يلىردى. بولارنىڭ دا يارمىسى او-لوب، قالغانلارى ياراملقدان چىقار ايردىلەر. آخردا بونداى آغىرلقلارغا چىدەى آلماي تور كىستانلى ايشچىلەر توپلانوب تاشكندگە عرىضە يازدىق. تاشكنددان رھبەر كىلىپ اوچ كون توردى. شو اوچ كون ايچندە كان ايچندە 50 كىشى اولدى وە 100دەن آرتق يارە لاندى. تاشكنددەن كىلگەن رھبەر يىرلى وە روس ايشچىلەر برابر ايشلەسەنلەر دىب حكىم قىلىپ كىتدى. شو حكىمگە بناء ھەر كون شەردەن 100 اوزىك وە تانارلارغا شاپقا كىدىرىپ روسلار حسايغا اوتكەزدىلەر. تاشكندگە ايككىچى دفعە عرىضە يىردىك وە «حكىم وە قرارلار كزغا 15 كون بولدى. شو وقتغاچا كانغا بر نقر بولسون روس كىرگەنى يوق» دىدىك. تاشكنددەن ماسكاوغا يىلدىر-يىلدى. ماسكاودان كىلگەن تىلگرامدا «ھەمە برابر ايشلەسەن» دىلگەن. متخصصلار بو تىلگرامنى دا تىگىلەمەيدىلەر. اونلار حساب قىلىپ 3 يارىم مىگ ايشچىنىڭ 500ى روس، 6 اوزىك گە بر روس بولور ايكەن دىب ايش پلانىنى اوز بىلگەنلەرچە توزوب، روسلارنى كان ايشلەرىدەن قاجىرىپ، آفناموبىل، عمارت وە دىوار ايشلەرىگە قويدىلار. باز اجل در وازەسىدە يىرلىلەر قالدى. سوڭ ناچارلقدان بز تورت نقر يىرلى قومىتە اعضاسى برلكدە ايشچىلەرگە: «ايرتە ايش وقتندە سز لەر، روسلار ايشكە بارماسالار بز ھەم كانغا كىرمەيمىز دىب ئەتتىكلەر» دىب اورگەندىك. تور كىستانلى ايشچىلەر ايرتەسى بزنىڭ دىدىگىمىز دىك قىلىپ ايشكە باشلامى تورغانلار ايدى. شو آرالقدى گ. پ. ئو. آگەتلەرى كىلىپ قالدىلار. تون كىستانلى ايشچىلەر روسلارنىڭ كانغا برابر كىرمەگە نلكلەرنەندەن اولارغا شكايەت ايتدىلەر. بز يىزلى قومىتە اعضالارى دا اولارغا ماسكاو وە تاشكنددەن كىلگەن تىلگراملارنى كورسەتدىك. مەنە شو آندا تورت روس كىلىپ چىقدى: گ. پ. ئو. كىشىلەرى شو تورت روس بىلەن برابر كانغا كىرىپ ايشلەشنى

تكلىف ايتكەنلەر ايدى. بوگا قارشى 260 تور كىستانلى: «بزگە اوخشاش 260 ايشكە ياراملىق روس بزلە برابر كانغا كىرمەسە بز ھەم ايشلەمەيمىز» دىدىلەر. بونىكلە ايش 3-4 ساعىت توختاب قالدى. گ. پ. ئو. آداملارى «محتكىشلەرگە حكومت ايشندەن باش تارتماق يارامايدىر. ايش تاشلاسا-كز لار قانوناً آتىلىپ اولدورولەجە كىسكزلەر» دىب ايشندەن تارتىنب تور-غان تور كىستانلى ايشچىلەرگە دوق قىلدىلار.

مەن تىز تىلگراف آرقالى وقەنى تاشكندگە يىلدىردىم. تاشكنددەن تىز ماسكاوغا يىلدىرىپ، ماسكاودان «روسلار برابر ايشكە كىرمەسەلەر آتلىسەنلار» دىگەن تىلگراف كىلدى. بوندان سوڭ روسلار مجبور بولوب، غازدان قورونماق اوچون كىيە تورغان كىيملەر ايلە بورون خالتالارنى كىلتىرىپ ھەمە برابر كانغا كىرىلدى. بو وقەدان سوڭ مەنىڭ اوز ملتىگە رحىم قىلغانم آگلاشلىپ، مەنى بو كاندان يوقايتىش اوچون ھمىشە گ. پ. ئو گە شكايەتلەر ايتلدى وە تور كىستانلى ايشچىلەرگە قارشى مەاملە پەندە آرتىغراق قوباللاشتىرىلدى. متخصصلار وە دوكتورلار ايش چاغندا كاندا يارە لانغان وە ايزىلگەن تور كىستانلىلار اوچون اصلا قايغىرمايدىلار. او-نىڭچون يىرلى ايشچىلەر قارامسز لقدان اولە باشلادىلار. مەندە قانونغا رعايە قىلماغانلارنى وە ايشخانەدە عرق ايچكەنلەرنى تاشكندگە يىلدىرىپ توردىم. آخردا مەنى ملتچىلىك بىلەن عىيلەب وە كانداغى 150 كىشىنى نمازغا ترغىب قىلىپ ايش وقتلارندا نماز او قوتدى دىب اتھام ايتىپ، اوشال شور-سودان خوقند تورماسىغا سكرز آيلىق قاماققا حكىم ايتدىلەر. 2 آى ياتىپ، اعانەلەر ايلە قورتولوب چىقدىم. موندان سوڭ ايكى يىل تىمىر يولدا ايشلەدم. بو چاغلاردا مەنگە ھەر كون 2 قاداق نان پىرەلەر ايدى. اورونوب سو-رونوب نھايت خاتونم اوچون بر قاداق وە بالام اوچون يارىم قاداق نان آلايلىم. بر آرالق نان اورنىغا آيدا يالغز 45 قاداق اون يىردىلەر، كە بوندان نان قىلساگر مومغا اوخشاش بر نەرسە بولور ايدى. فقط چارەسز-لقدان اونى دە يەر ايدىك. بر كون يىغلاشىپ قوئوپەر اتىف باشلىغىنىڭ يانىغا باردىق. بو آدم بزنى شەھر شوراسىنىڭ يانىغا يوباردى. شەھر شوراسىنىڭ

اوپچ اعضاسی بار ایکن. بونلارغا حالیمزنی آگلاندق. 15 ییلدانبهری محتککش بولغانمزنی سویله دیک. شهر شوراسی اعضالاری بزگه شوندای دیدیلەر: «اورتاقلار، سزله هر کون 5-6 سومغا ایشله سه گزله ر، بزله هر کون اوچون 3 سومغا ایشله ییمز. قاندای قیلایلق، چاره مز یوق. بز هم ستالین آغا گزدان کیلگن ناغاراغا اوینایمز. اختیاریمز بولسایدی سز- لهرنی هر کون تویدوروشغا تریشار ایدیک. بالالار گز آچ قالغان بولسا، حکومتگه تاپشیریگزلار.»

بز قومونیست بولماغانمز وه بالالارغا قارایتورغان معلملهرنگ تورموشینی یاخشی بیلگه نیمز اوچون بالالاریمزنی پیرمه دیک. معلملهرنگ آغزندان مبادا الله، پیغمبر، یا پیریم وه یا شونک کبی سوزله ر چیقیب کیتسه محکمه گه تارتیلادرلار.

بز کون توسته تدن اسمیگه 900 سوملیق سالیق کیلدی. حیران بو- لوب آداره لهرگه مراجعت قیلسام، آداره لهرده اوتورغانلار «بو ناگهانی سالیق حکومتگه یاردام اوچوندر» دیدیلەر. مهن یوقاری اورونلارداغی مأمورلهرگه باریب، حالیمنگ آغیرلغینی آگلاتب سالیقدان قوتقاریشلاری اوچون تریشقان بولسام هم بوتون اورونوشلارم بوشغا کیتدی.

5-4 کون سوک حکومت طرفندان بر نیچه کیشی کیلیب تمام روزگا- ریمنی مهرله ب، اوندان سوک مهنگه قاراب «قانی یورک، سزنی رایون قومونیست فرقه سیغا چاقیرادرلار» دیب قولیمغا رایقومنگ بر کاغذینی بیردیله ر. برابر کیتدیک. رایقوم باشلغی دیدی، که «سز نمازخان ایکنه نسز. سالیقنی توله شگز کیره ک...» «ناگهانی سالیق» نگ نماز سالیغی ایکنه نلگی مه نه شو رایقومدا آگلایشلیدی. مهن بو قادر سالیقنی توله مه ک قدرتده بولماغانمی سویله رکن رایقوم باشلغی «سالیقنی توله ی آلماسا گز بوندان سوک نماز اوقوماک» دیدی. بر نیچه کونده ن سوک اویمنی بوزوب، یاغاچ- لارینی آرتیل آشخانه لهریگه تارتیب وه روزگاریمنی غضب ایتمه ک یولیه سالیقنی آلمان بولدیله ر. مه نه 15 ییللق ایشچینگ حالی! محتککشلکده ن خدا ساقلاسین. دیندار کیشیلهرنگ حالی کوب یامان، علمانی، فضلانی،

تورکستان ایشچی وه دهقانلارینگ حالینا آچیناتورغان اوقوموشلورانی گ. ب. ئو. گه آلیب باریب یوق قیلرلار وه سوگرا «اوقرایناغا مهمان قیلدیق» دیگن شایعه تارقایتیلار.

ایشخانه لهرده تورکستانلی ایشچیلهرنگ حالی جوده یامان. اولارینگ آغیر تورموشینی کورگن کیشی رحم قیلما ی تورالماس. یالغز روس مومو- نیستلهری وه روس متخصصلاری تورکستانلیلارغا آچینمایدرلار. کانلار- دا، ایشخانه لهرده روس ایشچیلهریگه قوی یاغلیق پلاو پیشیرگه نلهری حالدا بزنگ تورکستان ایشچیلهری اوچون بر کاتتا قازاندا 5-4 شالمالق وه بر آز سوکلو، یاغسز، ایتسز بر نهرسه پیشیره درلهر. آیدا بر وه یا ایکی دفعه قازانغا 5-4 عدد ساسیغان بالیق سالیب قانیتاسالار شونگه همه سیوینه درلهر...

* * *

هندستانداغی تورکستان مراهیرلهری فعالیتلهره

دهلی ده کی «تورکستان مهاجرلهری برلگی» اوچچی یلغا آیاق باسقاندان بهری اوز فعالیتینگ ثمره سنه شاهد بولوب، بوتون اعضالاریله برابر سیوینیب بوندان سوگرا اوز املنده تینه سده ن چالیشماق عزمنده در. ملی اوپوشمه مز اولگی ایکی ییل ایچنده ییرلی خلققا تورلو مراجعتلهر قیلیب اولارینگ ذهنده ییرله شتریلگن خطا فکرلهرنی یوقا- تیشغا تریشدی. خصوصاً علم قدیم وه علم جدید طلبه لهری بولشه ویکلهرنگ عدالت وه مسافرپرور اولدیغی قناعتینی تاشیر ایردیله ر. اونکیچون هند- ستاننگ بالخاصه شو طبقه سی تورکستان مهاجرلهرینگ بولشه ویکلهر- لحدنده غی نشریاتیغا قارشى چیقیب «بولشه ویک حکومتی دینانگ اؤک عادل، غریب پرور وه مساواتچی بر حکومتی در. اونگ عالیجناب آداره سینگ دینادا مثلی یوق. سز مهاجرلهر اوندای عادل حکومتگه عصیان قیلیب قاجیب کیلگه نسزله ر» دیب حتی بونگ اوستیگه محلی حکومتگه بزله رده ن گمان قیلغانلارینی ییلدیریب، حقارت. نظریله قاراب، افترا هم طعنه لهرینی

دریغ توتماسلار ایدی. حتی بوندای حقسزلقلار آرقاسندا بزنگ بعضی اشاعتچی طلبه‌لریمز مدرسه‌لردهن چیقاریلغانلار. بز تورکستان مهاجرله-ری هر قانچا آغیرلقتی کونه‌ریب، بورچه‌ک-بورچه‌ک یوروب، حقیقتنی آیدینلایش اوچون تبلیغاتمزه دوام ایتر ایدیک. الحمدلله اویوشمه‌مز اوچنچی ییلقا آباق باسقاندان سوگرا فعالیت‌مزنک اثرینی کوره باشلادق. پیچاره‌لر آرتیق قوینیلاریداغی یاگناقنک پوچلگینه آگاه بولوب، اوز-لهرینگ آلدانغانلاریغا پشیمان بولوب، یاواش-یاواش بز مهاجرلهرنگ سوزلهریگه قولاق بیریب حقیقتنی آگلاماقدالار. کونده‌ک، هقته‌ک وه آیلق نشریات ایگه‌لهری بزنگ یازیلاریمز اوچون پیر بیریب، بولشه-ویکلهرنگ تورکستاندا قیلیب تورغان مظالم وه شیطنت‌لهرینی هندستان افکار عامه‌سنه آچیق یلدریب توروبدورلر. نهایت هندساتنگ علما وه فضلالاریغادا قایغیلاریمزنی آگلانا ییلمه‌کده‌مز. اوتکور قلملی علمادان بر قسمی بزنگ تیله‌گیمز که رعایه قیلیب قلملهریله بز که معنوی یارده‌م‌کور-سه‌تمه‌ک لطفنده بولونماقدالار. بونلار آراسندا اسمی بوتون هندستاندا مشهور مولانا مفتی محمد کفایت‌الله حضرتی آتاب اومه‌کچی‌مهن. بو ذات هند علما جمعیتی‌نگ صدری بولوب اوز رفقاسیله برابر بولشه‌ویکلر علیهنده کونده‌ک غازیتالاردا قیمتلی نشریاتدا بولونماقدالار. بز بونلار ایله قناعت‌لنمای «تورکستان مهاجرلهری برلگی» طرفندان اوردو تیلمده اوچ میگ بیاننامه باس‌ترب، تورکستان مهاجرلهری یاشایتورغان هندستان شهرلهریگه 200/100 لهب تارقاندیق. بوندان باشقا اویوشمه‌مز فعال اعضا-سندان ایکی کیشینی تبلیغات اوچون تورکستان مهاجرلهری یاشایتورغان شهرلهر که سیاحتکه یوللادی. الحال ایکی آیدر، که بو ایکی اعضامز تبلیغات سیاحتنده‌لر وه کوب موفقیتلی ایشلهر کوره یاترلار. بولار سیاحتله-ری اتناسنده اجمیر شریف‌ده کی مدرسه دارالعلوم معینیه مدرسی جناب معین‌الدین صاحب (هند علما جمعیتینگ بورونغو صدری) ایله سید ثنا احمد صاحب متولی درگاه عالمپناه‌دان وه دیوبنده کی مدرسه دارالعلوم باش مدرسی حسین احمد صاحبدهن مقاله‌لر آلیب یوللادیلار. بولشه‌ویکلر

مظالمی حقنده کی بو قیمتلی مقاله‌لهرنی بز کونده‌ک غازیتالارغایریب باسدیریب چیقارتدیق. باش مدرس حسین احمد صاحب اوز مقاله‌سنده دیوبند مدرسه دارالعلومده کی تورکستانلی طلبه‌لهریمزنگ تشویقاتی نتیجه‌سینی دقته شایان بر صورتده ایفاده ایتمکن.

میریت‌ده کی طلبه‌لهریمزنگ غیرت‌لهری آرقاسیدا شو شهرده کی مدرسه امداد الاسلام باش مدرسی جناب اخترشاه علی صاحب ایله مدرسه-رندن مولوی عبدالرحمن صاحب وه مدرسه عربیه باش مدرسی جناب طاهر حسن صاحب ایله مدرسه‌رندن مولانا ابرار صاحب‌لهرده قلملهریله بز که یارده‌م‌کورسه‌توب مقاله‌لهر یازیب پیردیله‌ر. اویوشمه‌مزنگ تشبیه بو مقاله‌لهرنگ بارچاسی کونده‌ک غازیتالاردا باسیلیب تارقایتیدی. میریت-لیک میرزا محمد ابراهیم صاحب «عالم» دیگن آیلق مجموعه‌نگ ایگه-سیدرلر. بو ذات بزنگ «تورکستان مهاجرلهر برلگی» طرفندان دهلی‌ده باس‌تربیلغان بیاننامه‌نی گجرات تیلیگه ترجمه ایتب بر یاریم میگ نسخه باس‌ترب تارقابتدرلار. بوندان باشقا گجرات تیلمده ینه تورت یاریم میگ مراجعتنامه باس‌ترب تارقایتیدی.

بز هندستانداغی تورکستان مهاجرلهری بولشه‌ویکلهرنگ اوز اداره-لهرنده کی تورک‌مسلمانلارغا قیلیب تورغان مظالمینی هندستانلی دینداشلار-ریمزغا معلوم قیلماق وه خلق‌مزنک روس حاکمیتندن ناراضیلیغینی بو طرفنگ افکار عامه‌سیگه یایماق اوچون نشریات ایشلهریگه کوبره‌ک اهمیت بیرمه‌کده‌مز. بو ساحده ممکن قادار هندستانلی دینداشلاریمزنگ علما، فضلالارینگ معنوی یارده‌ملهرندن، اولارنگ اوتکور قلملهرندن فائده‌لهنه‌کگه تریشماقدامز. عینی زماندا جمعیتیمزنگ تشکیلات جهته-ریگه کون کوندهن اهمیت بیریب شعبه‌لهرینی دهلی‌ده کی اصولده قور-ماققا غیرت ایتمه‌کده‌مز. اجمیر شریف‌ده کی شعبه‌مزنک سوگغو ییغیلشندا اونگ ایچکی قورولوشی وه بو شعبه‌نگ دهلی‌ده کی جمعیت یولدا قانچا-رلق درجه‌ده ایشله‌یه ییلیشی اوچون مذاکره‌لر بولوب بو خصوصه مهم قرارلار پیریلمشدر. بو مهم ییغیلیشغا 22 فعال اعضا قاتناشمشدر.

تفتیش ہیٹی بولور. 12 — ادارہ وہ تفتیش اعضا لاری عمومی مجلسدہ انتخاب قیلینر.

«تورکستان ماجرلہری برلگی» مجلسلہری

13 — جمعیتنگ بیش تورلو مجلسی بولور: 1) مرکزی اجتماع. بو اجتماعہ بوتون اعضا لار وہ بارچا شعبہ لہردن و کیلہر چاقیریلیر. بو مجلس حقندہ اُکُ آزندا ایکی آی ایلگہری خبر پیریلیر. 2) عمومی اجتماع بولوب، بوگا جمعیتنگ بوتون اعضا لاری چاقیریلیر وہ توپلانا جافی پر ہفتہ ایلگہری خبر پیریلیر. 3) مشورہ اعضا لار اجتماعی. بو اجتماعہ بر کون ایلگہری خبر پیریلیر. 4) ادارہ اعضا لاری مجلسی. بو مجلسکہ ایکی ساعت ایلگہری خبر پیریلیر. 5) فوق العادہ مجلس. بو مجلس ضرورت بولغاندا ادارہ طرفندان چاقیریلیر.

14 — بو مجلسلہرگہ رئیس یا رئیس اوروناسارینگ حاضر بولماگی ضروردر. 15 — ادارہ ہیٹی دن باشقا اجتماعلارغا موقت رئیس انتخاب ایدیلیر. 16 — جمعیتنگ عمومی مجلسی ہر تورت آیدا بر چاقیریلیر.

اعضالار

17 — «تورکستان ماجرلہری برلگی» گہ ہر بردیندار وہ ملتپرور مهاجر اعضا لارغا قبول قیلینر. 18 — ہمدردلک قیلماق اوچون بعضی انصار۔ لاردا جمعیتکہ فخری اعضا لارغا قبول قیلینر. 19 — جمعیتنگ چیقارغان قرار لاری ہر بر اعضا طرفندان قبول قیلینر. 20 — جمعیتکہ اعضا بو۔ لوشنی خاہلاغان کیشی عریضہ پیریر، جمعیت اعضا لارندان ایکی کیشینی کفیل کورسہ تیر وہ ہیٹ ادارہ قراری ایلہ اعضا لارغا قبول قیلینر. 21 — ہر بر اعضا جمعیتنگ عمومی مجلسی طرفندان مقرر قیلنغان مقداردا اعضا لارغا قبولی تولور. 22 — ہر بر اعضا لارغا ہیٹ طرفندان اعضا لارغا وثیقہ سی پیریلیر. 23 — جمعیتکہ ضرر کیتر گہن اعضا ہیٹنگ قراری ایلہ جمعیتدہن چقا۔ ریلیر. 24 — ادارہ طرفندان پیریلگہن چاقرو کاغدلارغا چاقیریلیمش کیشینگ خبردار بولماگی وہ اعضا قیلماگی ضروردر.

اجمیر شریفدہ کی شعبہ مزنگ صدری: مولانا قاری محمد مراد افندی، صدر اوروناساری: مولانا محمد خواجہ افندی، ناظم: مولوی محمد صالح افندی، ناظم اوروناساری: مولوی محمد اعظم افندی، محاسب: مولوی محمود افندی در.

خواجہ مسعود. دہلی، حزیران 1934.

* * *

ہندستانداگی «تورکستان ماجرلہری برلگی» نگ نظامنامہ سی

اتفاق باغیدا ہر میوہ پیشہر
اختلاف باغیدا چاقماقلار چاقار

1 — جمعیتنگ اسمی «تورکستان ماجرلہری برلگی» (جمعیت المہاجرین تورکستان) در.

مقصد لاری

2 — مهاجرلہر اورتاسندا اتحاد وہ اتفاق قائم قیلماق، ملی شعورنی قوتلہ ندیرمہک.

3 — شریعت احکامینی تبلیغ قیلماق. 4 — دینی، دنیاوی علملہر تعلیم قیلماق. 5 — عاجزلہرنگ حالندان خبر آلماق، یتیملہرنی تربیہ ایتمہک. 6 — الاوارث بیمار وہ اموات (اولوکلہر) نی انتظام قیلماق. 7 — قومو۔ نیستلک مذہبینگ سبب اولدوغی غیر انسانی وہ غیر اخلاقی حرکت وہ وضعیتلہرگہ قارشی مجادلہ ایتمہک، دہریلک مذہبنہ قارشی کورہشمہک.

جمعیتنگ مرکزی

8 — بو جمعیتنگ مرکزی پشاور شہرندہ بولور.

ادارہ اعضا لاری

9 — مرکز ادارہ سی: بر رئیس، بر رئیس اوروناساری، باش کاتب، کاتب اوروناساری، خزینہچی، بر نفر مدیر، محفل ادارہ اعضا۔ لاری 10-11 نفر بولور. 10 — مشاور اعضا لاری بولور. 11 — «تور۔ کستان ماجرلہر برلگی» نگ مالہ ایشلہرینی تیکشیرمہک اوچون 3 نفر لک

25 — جمعیتنگ مقصد لارینی وجود که کثیرمهک اوچون خزینہسی بولور. 26 — جمعیتکه شول یوللار ایله سرمایہ توبلانور: اعضا لقی بدلی، هەر بر همدرد اسلام عنصر لارینگ اعانه، زکات و صدقه لاری. تجار-لاردان و غیریلاردان اعانه طلب قیلینر. 27 — هەر بر بیرلگه ن اعانه و غیریلەر اوچون جمعیت طرفندان سند بیریلیر. 28 — جمعیتنگ پارا-لاری خصوصی دفترلەرگه یازیلیر. هەر تورت آیدا عمومی مجلسده اداره طرفندان حساب کورسه تیلیر. 29 — خزینہ چینگ قولدا 100 روپیه دهن زیاده پارا تورماس، بلکه ایشانچلی بر باقغا قویولور. 30 — باققدان پاره ننگ آلینماغی هیئت اداره ننگ قراریدان سوک رئیس و خزینہ چینگ مشترک امضالاری ایله اولور.

شعبه لهر

31 — «تورکستان مهاجرلهری برلگی» ننگ مهاجرلهر بار هەر بر پیرده شعبهسی بولور. بو شعبه لهرگه پشاورده گی جمعیت رهبرلک ایتهر. 32 — بو شعبه لهرنگ مرکزده ن سند حاصل قیلماغی ضروردر. 33 — بو شعبه لهریمز مرکزنگ نظامنامه سیگه قاراب ایشلهرلهر.

نشریات

34 — جمعیتنگ آیلق مجموعهسی بولور. بو مجموعهده جمعیتنگ ایشلهری، عمومی مجلسده بیرلگه ن حسابلار و مقصدلار نشر ایتلیر. جمعیتنگ فائدهسی اوچون اشهارلار قبول قیلینر.

تعلیم

35 — جمعیتنگ بر دینی-عربی مدرسهسی و کوندوزی ایشله ب، کیچه اوقی تورغانلار اوچون کیچکی مکتبی بولور. 36 — بو مکتب و مدرسه لهرنی اداره ایتمهک اوچون جمعیت طرفندان بر مدیر بیرلگه نیر. 37 — اوقولانورغان درسله ر اداره اعضاسی، مدیر و معلمه ر ننگ مجلس-

لهرنده مذاکره قیلینب بیرلگه نیر. 38 — جمعیتنگ سرمایہسی بولغان تقدیرده یتیملهرنی و بیوه لهرنی باقماق اوچون یتیمخانهسی بولور. 39 — جمعیتنگ رسمی تیلی تورک تیلی بولور. بوتون خط و کتابت، مجلسله ر شول تیل ایله یورگوزولور. تاریخ هجری و میلادی استعمال قیلینر.

پشاور شهرنده کی «تورکستان مهاجرلهری برلگی» کاتبی

عبدالله بیک خدایارخان زاده

پشاورده کی «تورکستان مهاجرلهری برلگی» ننگ تیله کی بویونچا باسدیفه ز باسقارمادان: یوقاریداغی نظامنامه مرکز طرفندان پشاورده کی «مطبوعه یوسفی» ننگ تاش باسماسندا باسترلهمش و بر نیچه عدد بزده یوللانمشدر.

ایکینجی تورک دیلی قورولتایی

آقاراداغی تورک دیلینی تیکشیرمه جمعیتنگ آنادولو آژانسی آرقالی تاراتدیفی خبره کوره، ایکینجی تورک دیلی قورولتایی شو ییلگ 18نجی آغوستوسندا استانبولدا توپلانا جاقمش.

ایکینجی تورک دیلی قورولتایینا برنجی قورولتای اعضالاریله جمعیت-نگ مرکز و دیشاری تشکیلاتی اعضالاردان ایسته یه نلهر قاتناشا ییله جهک-لهردر. آنجاق قاتناشاجاق اولانلار اؤک گیچ 15 تموز 1934 آقشامینا قادار آقارادا تورک دیلینی تیکشیرمه جمعیتی (T.D.T.C.) کاتبلگه اسم و آدره سلهرینی یلدریره لیدرلهر. بو تاریخده ن سوکرا یایبلا جاق مراجعتلهر هیچ اولمامش کبی توتولاجا قدر.

قورولتایدا دیل ایشلهرینه عائد علمی ته زلهر اوقوناجا قدر. بو ته ز-لهرک باشلیجا موضوعلاری شونلارددر:

آ — تورک دیلینگ دنیا دیلله ری آراسندا کی یری:

- 1 — تورکچه ایله هند-آوروپا دیلله ری ده نیله ن دیلله ر آراسندا کی مناسبتلهر
- 2 — تورکچه ایله سامی ده نیله ن دیلله ر آراسندا کی مناسبتلهر.

قریملی قارداشلاریمزگ بویوک توپلانئیسسی

29 مایسده دوبروجهده یاشایان قریملی قارداشلاریمز، کوستنجه قصبه سینگی گه نیش «ترانولیس» تیاترو سالوندا بویوک ملی وه حرثی بر توپلانئسی یامیشلاردر. بو مناسبتله قریم استقلالچیلارینگ او گجیسی سایغلی جعفر سید احمدیک «نهدهن ملیتچی، تور کچی، غرب مدنیتینگ طرفدا-ری وه نهدهن استقلالچی یز؟» موضوعندا (عیناً «أمل جموعهسی» نك شو ییلغی 7نچی ساندا باسیلمشدر) چوق اهمیتلی بر قونفرانس ویرمشدر. قادین وه ارکه کدهن مرکب ایکی بیگدهن آرتیق دیگله ییجی قونفرانسی بویوک علاقه وه ذوقله دیگله مشلر وه او اگچیلرینی یوره کدهن آلفیشلا-مشلاردر. قونفرانسیگ بالخاصه قریم تاریخنه عائد قسمی دهرین هیجانله دیگله نمش وه بهك چوق کیشی یی آعلاتمشدر.

او گلهدهن سوگرا ساعت 3دهن 7یه قادار «دوبروجه تورک حرث جمعیتلیری» نك عمومی قورولتایی یایلمش، بوگا قریم تورکلرینگ یاشادیقلاری 85 کوی وه قصبه حرث جمعیتلرینگ مرخصلارندان باشقا دیگله ییجی صفتیله غلبه لق بر خلق کتلهسی ده قوشولمشدر. عمومگ رأیی وه آلفیشله جعفر سید احمدیک قورولتایک فخری رئیس سه چیلمشدر. قورولتایک مذاکره لهرینی اداره اوچون ایریلان 7 کیشیلک هیئته عسکری مفتی اسلام علی قوقوی افندی رئیس، آووقات مدحت منان افندی راپور-تور، معلم محمد حلیم وانی وه نجیب ح. فاضل افندیلر کاتب ایریلمشلار. بوندان سوگرا «دوبروجه تورک حرث جمعیتلیری» نك «یاسا» سی او قو-ناراق مذاکره وه تصدیق اولونمش، قورولتایک 12 کیشیلک اجرا هیئتی ایریلمش وه بونیک رئیسسی اولاراق دا «أمل جموعهسی» مدیری آووقات مستجیب ح. فاضل یک افندی سه چیلمشدر.

آقشام ساعت 9 یاریمدا عینی سالوندا «شاهینگرای خان یاخود قریمگ روسلارا کیچمهسی» اسمنده کی 4 پرده لك بویوک یهس موفقیته

3 — تور کچه نك اورال-آلتای دیلله ری ده نیله ن دیللهر آراسندا کی اورنی.

4 — تور کچه نك تورلو لهجه لهری آراسندا کی مناسبتلر.

ب — تورک دیلینگ تاریخی آقیسی:

1 — تورک دیلینگ قبل التاریخ ته زینگ اسکی دیل یادگار لاری اوزه- رنده کی مقایسه لی پاله، ئوتولوژی له نگوئیستیک تدقیقلارینگ ویردیگی نتیجه لهر وه بونلار حقدان کی تدقیقلار.

2 — ییلنه ییلن آك اسکی تورک دیلله ری «Sümer, Eti, Elâm» دیلله ری حقدان کی تدقیقلار وه بونلارک تور کچه لگینگ دلیلله ری.

3 — تورک دیلینگ سوک 13 عصرلق استحاله لهری وه تورلو تورک لهجه- لهرینگ تکاملله ری حقدان تدقیقلار.

* *

ایران شاهی رضا خان پهلوی حضرتلهرینگ تورکیه سیاحتی

اکوبدهن بهرلی ایران شاهی رضا خان پهلوی حضرتلهرینگ تورکیه- گه سیاحتلر ندهن بحث ایتمه کده ایدی. نهایت شاه حضرتلهری اوتکن آینگ 10نده تورکیه تورراغینی شرفله ندیریب، شو آینگ 6سنه قادار تورکیه حکومتینگ قوناغی بولدیلار. ایران شاهی حضرتلهری بوتون تورکیه خلقی، مطبوعات، حکومتی طرفندان سوک درجهده صمیمی قار-داشلق توینغولاریله قارشیلاندىلار. شاه حضرتلهری تورکیه مرکزنده کی وه باشقا شهرلهرنده کی تاریخی، علمی، ملی او جاقلا رنی زیارت بویوردیلار وه غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلهریله برابر تورک اوردوسینی، تورک عسکری دائره لهرینی وه حربی مکتبله رنی تیکشیردیله ر.

شهنشاه رضا خان پهلوی حضرتلهری مملکت خارجه قیلغان بو ایلك سیاحتلهریله تورکیه-ایران دوستلغینی چوقورلاشروب، تورک-ایران مناسبا- تدا یه کی بر دور آچغان بولدیلار. بوتون کوره شچهن تورکستانلیلار له برابر قومشومز ایران شاهینگ بو موفقیته لی آدیمنی بز هم یوره کدهن آلفیشلا ییمز.

تمثيل اولونمش وه سیرجیلهر اوزه رنده ده رین ایزلهر بر اقمشدر. بو مسامرده تورکیه جمهوریتینک کوستنجه قونسلوسندان باشقا بر چوق حکومت ممثلهری، رومه ن یوکسه ک مأمورلهری، غازیتاچیلاری بولو- نمشلار وه بهک متحسس اولمشلاردر.

29 مایسده یایلان بو قونفرانس، قونفره وه مسامره یی بکرشک اؤ بویوک غازیتا لارندان «دیمناسا» وه «قوره تئول» غازیتالاری 4 حزیران تاریخلی نسخه لارندا بویوک حرفلهرله یازمشلاردر.

* * *

تورکستانه خبرلهری

صحنه دن آیلغان بر اثر
(تورکستاندان آلمان بر مکتوبدهن)

تورکستان ادیبله رندهن عوض اوغلی 1930 نچی یلی «که نه خان» آتلی بر تیاترو اثری یازغان ایدی. تورکستان تاریخنده که نه خان (یعنی که نه ساری خان) دوری اؤ آتشی، اؤ فاجعه لی دورلهردهن بری سانالیر. تخمیناً یوز ییل بوندان ایلگهری قازاق تورکلهرندهن آبلای خان تورونی (نیره سی) که نه ساری روسیه گه قارشلی عصیان کونه ریب، تورکستان دالا- لارینی روسیه پنجه سندهن قوتقارماقچی بولوب، سوغوش آچقان. که نه ساری ننگ توب مقصدی — قازاق دالالارینی تورکستانگ باشقا پارچا- لاریله برله شترب اولوغ تورکستان دولتی اوچون زمین حاضر لاما ق ایدی. او بو مقصدینا ایریشه آلمای شهید توشدی... طبیعی اولاراق که نه ساری (که نه خان) بوتون تورکستان تورکلهری کوزنده اؤ سیوملی، اؤ سایقیلی بر سیمادر. عوض اوغلی یازدیغی اثرنده که نه خان نی خلقمزننگ رهبری، خلقیمز اوچون قایغیرچی بر ذات اولاراق کورسه تکه ن. عوض اوغلو نچا که نه ساری قازاق تورکلهرینک روسیه گه قارشلی نفرت وه قهرینک مجسم بویوک بر تمثالی ایدی.

«که نه خان» دولت نشریاتی تامانیدان باسیلیب چیقاریلغان. کوب

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Siegltz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

وقندان بهرلی بو اثرنی آلمان-آنا دولت تیاتروسی صحنه سنده کورسه تمهک او- چون حاضرقلار کورولوب، نهایت صحنه گه قویولدی. خلق آلقیشلارله قارشیلادی وه «که نه خان دیک باشچیمز بولسایدی» دیکهن سوزلهر ایشیتیلدی. قازاغستانداغی ساویت حکومتی باشلوقلاری «که نه خان» ننگ خلقمزن ذهنده قالدی ریغی بو کبی تأیردهن «شبهه وه قورقو» غا توشوب، اثرنی صحنه دن چیقاریب، مؤلفی عوض اوغلی غا او اثرنی «مارقسیمز- له نینیمز» نقطه نظرندن اوز گهرتیشینی امر ایتدیله ر... بولشه ویک یازیچی- لارندان موسرهب اوغلی ناملی بریسی «قازاق خلقینک که نه ساری باشلو- غی آستندا روسیه گه قارشلی قوزغالیشین کورسه تیشنگ نیمه اوچون حاجتی بار ایدی؟» دیکهن سورا قنی قویدی. قازاغستان معارف قومیساری جورگهن اوغلی ایسه «که نه ساری نی خلق رهبری، خلق باشلوقی آتاب کورسه تیش مطلقا خطا وه تاریخی یا گلیشلق» دپ ادعا ایتدی. اوننگ اثر مؤلفی عوض اوغلی غا کورسه تکه ن «نوسقاو» (دیره کیف) ی بویونچا، که نه ساری نی قازاق تورکلهری باشلغی اولاراق عصیان قیلیشندان آر- تیغراق خان بولغانی اوچون اونی قانخور، قازاق پروله تاریاتینک صنفی دوشمانی ایتب کورسه تیش کیره ک ایدی... جورگهن اوغلی ننگ سوزلهرینه کوره، که نه ساری ننگ توب مقصدی قازاق تورکلهرینی روسیه دن قورتا- ریش بولماسدان، قازاق پروله تاریاتینی ایزیش، قازاق فه ئودالارینک حاکمیتینی قوروش، تورکستان تورکلهری برلگی نامیله بو کونگی تور- کستاندا «ملی جمهوریتلهر» گه بولونگهن «ملتلهر» نی یوق قیلش، نتیجه ده «صنعی» بر تورکستان تورک ملتی یاراتیش ایدی...

اثر ایگه سی عوض اوغلی ایسه فرقه ننگ بو کونگی حاکم نظر به سینی قبول ایتب «که نه خان» نی په گیده ن «بویاب» یازیشغا کیریشدی.

«غاسپرالی اسماعیل بیک»

تورکلهر ننگ اولوغ متفکری، استادی اسماعیل بیکنگ حیاتی، مفکوره چیلگی، ایشچه نلگی وه تورکلگه قیلغان خدمتلهری حقنده بهک ده گهرلی وثیقه لهرله کیگ معلوماتی ایچنه توپلاغان قریملی جعفر سید احمد بیکنگ بو قیمتلی اثرینی ههر بر تورکه حرارتله توصیه ایتهمز.

Zaman Kütüphânesi
Ankara caddesi № 97
ISTANBUL — Turquie

ده گهری: 150 غروش. ساتیش یر: 97

باش تورکستان

تورکستانک ملی قورتولوشی اورجونه کوره شوچی ایلین مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - آوغوست (آغوستوس) 1934 | سانه 57 | ندان چیقا باشلاغان

بوساندا:

- 1 - تورکستاندا مالدار خوجالغی باش مقاله
- 2 - تورکستاندا «تیل سیاستی» ایسه ن تورسون
- 3 - تورکستانداغی 1929نجی ییلغی ملی قوزغالیش تاریخندن بر پارچا } محمد علی حسن علی ملا قولداش آخوند
- 4 - «Je Suis Partout» غازیتاسی تورکیه نك سیاستی حقتدا مصطفی
- 5 - ساویت حکومتینگ ملتله جمعیتنه کیریشی آلدندا
- 6 - باشلانغیچ اورنیفا «تورکستان یاختا خوجالغی» ندان
- 7 - کتابیات: «غاسیرالی اسماعیل بیک» یاش تورکستانلی
- 8 - هندستانداغی تورکستان مهاجرلری فعالیتندنه خواجه مسعود
- 9 - قایغیلی خبر
- 10 - آداشقان ادیبله
- 11 - قافقاسیا قونفهدراسیونی میثاقی
- 12 - «باش تورکستان» مجموعہ سی محترم مدیرینه محمد صادق
- 13 - فون هینده بورغ
- 14 - تورکیاتنجی پروفه سور بانغ ننگ 65نجی توغوم کونی
- 15 - تورکستان خبرلری

Yach Turkestan

Juillet 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 56

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعہ مزنگ بیتلری
آچققدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلما.

آبونه شرطلری:

ییلغی 100 فرانسر فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوج آیلغی 30 فرانق.

ساویت روسیه سی وه کیچیک ائتلاف دولتلری

اوتکن ایون آیینگ 9نده کیچیک ائتلاف دولتلری (یعنی چیکو-سلوواکیا، یوغوسلاویا وه رومانی) ننگ تیشقی ایشله ناظرلاری شوراسی ساویت حکومتینی رسماً نایدیقلاری حقتدا قرار چیقاردی. بونگ نتیجه-سندہ چیکوسلاواکیا وه رومانی حکومتلری ساویت روسیه سیله رسمی دیپلوماسی مناسبانغا اکیریشمه ککه حاضر ایکه نکلکله رینی ییلدیرسه لهرده یوغوسلاویا حکومتی اوز خلقینگ آینقسا قرالینگ ایسکی روسیه وه روسیه چاریفا قارشى رعایه سی یوزیندهن بو یولغا توشه آلمایتورغانینی ییلدیردی. ایمدیلک آوروپادا ساویت حکومتینی رسماً تانیماغان بیش دولت قالدی: بونلار: بولغارستان، بیلجیقا، اسویچره، هوللاندا وه پورتوغالیادر.

مجموعہ مزگه تیشلی هر تورلو یوللانملار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine
France

تورکستاندا مالدار خوجالغی

تورکستاندا قیشلاق خوجالغیگی ایکی نارماغی کیگ مقیاسدا کوک آتمشدر. بونلاردان بری ایکینجیلک بولوب، اکثریتله بوکونکی اوزبیک-ستان، تورکمنستان دائرەسندە بولونماقلە، اولکەنگ کیچیک بر قسیمی اشغال ایتەدر. تورکستاننگ قالغان، بویوک قسمندە ایسە مالدارلق حکم سورەدر. ھەر بیردە خوجالغیگی شکلی ایلك سیرادا اشغال ایتیلگەن دائرەنگ طبیعی شرائطی طرفندان تلقین ایتیلەدر. خوجالغقا داھا، اوینون شکل پیرمەک ایشندە کی فن وە تەخنیکنک انسانغا یاردەمی ایسە سوگرادان باشلایدر. عصر لارچا بوتون آسیا، اوستندە حکم سورگەن نادانلق بزنگ یورتی دە بو بختسزلقدان آیریپ قالدیرمادی. بزنگ خلقمزدە تاریختگ اوگەی بالاسی بولوب قالیش ییلەن قناعتلاندی. آروپا علم وە تەخنیکی نگ پوتوقلاری بزچە نا معلوم قالدی. بز اوز ملی مقدراتیمزغا حاکم بولالمادق. یورتمز تورکستاننگ طبیعی حدود-لاری ایچندە بر تورکستان تورک دولتی، ملی برلگی یاراتوب اولگور-مەسدەن روسیە کیلیب بزنگ یورتمزنی باسدی. بو روسیەدە بزنگ یورتمز وە خلقمزنی استعمار نبعی یاساونی اوزینگ «تاریخی وظیفەسی» دیب ییلدی. مملکتمزدە کی شرائطدە اونگ بو قاراشینا اوینون ایدی. روسیە ایمپەریالیزمی، تورکستاننگ قایتادان آیاقغا تورا یلمەسلگینی تآمین اوچون، بو اوز قارا نیننە اوینون شرائطنی چوقورلاشتردی وە بو اوینون شرائطدان فائەدەلە نیش یولندا هیچ بر تورلو نقصان کورسەتمەدی... ایسکی چارلق روسیەسی اوزینگ یاریم عصرلق حکمرانلیغی دورندە بزنی علم وە ھنردەن اوزاق توتوش اوچون لازم دیب تاپدینی بوتون حرکتلەرئی قیلدی. بزدە کی خوجالغ یوروتوش ایشلەری، بالخاصە مالدارلقدان، ایسکیسینچە قالدی. اوزگەرگەن سیاسی وە اقتصادی شرائط آستندا بو مالدارلق خوجالغیگی ایسکی شکلی بزنگ یورتمز وە خلقمز کیلەجە کی باقیمندان قاندای نا، موافق بولسا، روسیەنگ شرقدە کی «تاریخی میسیونی»

یەکی ھکیملەر. تاشکنداغنی طب اینستیتوتی بو ییل 125 یەکی ھکیم (طیب) چقارمشدر. ساویت غازیتاسندا ایون آیندا امتحانلارینی تیریپ چیقغان بو یاش طبیلەر ایچندە کوک گنە تورکستانلی یاش متخصصلار بولغانلیغی یازیلادر. («پراودا ووستوکا» 8. 6. 34)

تورکستاندا دەر ایکنی. 10. 6. 34 دە تاشکندەن موسقووا «پراودا» غازیتاسنی، آدارەسینە ییلدیریلدیکنە کورە بوتون اورتا، آسیا جمھو-ریتلەری بهاری دان ایکنیلەرنی تولوق بەجەرگە نلەر. 1 میلیون 257 میگ ھە کتار پیرگە بوغدای، 374 میگ ھە کتار پیرگە آرپا، 53 میگ ھە کتار پیرگە سولی ایکیلگەن. بو ییل کوکلەم کوک یاغمورلو اوتکەنی اوچون «بھاری» (سوغد-غاریلمایتورغان) ایکنیلەردەن یاخشی محصول کوتولمە کدە ایمش.

1934نجی ییلنی دان ایکنی اونومندەن سالق پلانی

ساویتلەر اتقاقی مرکزی طرفندان تعیین ایتلیب اورتا، آسیا بیوروسی طرفندان تصدیق ایتیلگەن پلان بویونچا اورتا آسیانگ 1934نجی ییلی دان ایکنی محصولندان حکومتکە 18 میلیون 700 میگ پوت غەللە تسلیم ایتشی کیرەک. بو مقدارنگ 14 میلیون 530 میگ قولخوز خوجالقدان رندان 4 میلیون 170 میگ پوتی دە آیریم خوجالقدان آلتاجاق. بوسالیم تورلو جمھوریتلەر آراسندا قویوداغیچا بولونەدر:

اوزبیکستان	7	میلیون	700	میگ	پوت
تاجیکستان	3	میلیون	200	میگ	»
قیرغزستان	6	میلیون	800	میگ	»
تورکمنستان	900	میگ			»
قارا قالباقتان	100	میگ			»

(«پراودا ووستوکا» 8. 6. 34)

باقیمندان ایک فائده لیبسی ایدی. فقط مالدارلق بالخاصه روسیه مهاجرت سیاستینگ ایک آغیر تضیقی آستندا قالغان تورکستان قازاق-قیرغز وه تورکمه نلهرینگ، یعنی خلقمز کوپچیلگینگ اؤک موافق خوجالوق شکللی بولوب کیلدی. چونکه کیگ تورکستاندا ایکینجیلک اوچون یارارلق بیر او قاداردا کوب ایمه سدی. بوتون اولکه ننگ سوغاریلغان بیر تخمیناً 4 میلیون هه کنار ایدی. روس مهاجری طرفدان سیقیشتر یلیب اوزیر تدهن قولغان بزینگ خلق ایکینجیلک رابونلارندا اورون تاپالماسدان چوللهر که چیکلیب کوچه به مالدار چارواچیلینی یورتوشغا مجبور بولدی. اونلارچا ییللاردان بهری اوتوروب دهقانچیلوق قیلیب کیلگن تورکستانلیلاردان، بوندای مهاجرت سیاستی تضیقی آستندا به کیده ن کوچه به مالدارلوققا کیچیش مجبوریتنده قالغانلاردا آز ایمه س. تورکستاندا مالدار خوجالینی کیگ ایدی، مال ساندا آرتدی. خلقمز اوز توپراغدان محروم ایتیلدی. اونگ مالی سانچا آرتدی. کیله جهک حقدن اوزینه حساب بیریب اوتور مایتورغان کتله اوچون بوده تحمل ایتلهرلک بر حال ایدی. چونکه او آچیندان اوله س ایدی. اوز دالالارندا تیله نچیلک قیلماس ایدی. مالدار-لینی محصولاتی ده سانا آلیر وه قارشینا باشقا حیاتی احتیاج ماده سی آلا یلهر ایدی. بو وضعیتینگ سیاسی نتیجه لهری حقدن خلق کتله سی چوقوردان چوقور توشونوبده اوتورماس ایدی. مسئله نی اوزاق وه چوقور کوره ییلگن آلدای منور طبقه کوچی بیتکه نچه روسیه ننگ بو قورقونچ سیاستنه قارشی کوره شدی. 1917نجی ییلی انقلابی خلقمز ننگ طلب وه احتیاجنه موافق بر شرائط یاراتاجاق دیب امید ایتیلدی. بز او زمان ملی قورتولوش وه استقلال پروگرامیزنی اورتاغا قویالمغان ایدی. بز ننگ او زماننی ملی پروگرامیز خلقمز ننگ تارب آلغان وه روس مهاجری کیتریلیب اوتورتولماغان توپراغینی قایتاریش وه روس مهاجری آقیننی توردوروشدان غنا عبارت ایدی. مختاریت اداره سی آستندا خلقمز خوجالینی تارماقلارینی بربریله اولاشتریب آلپ بارماق (هارمونیلاشترماق) امیدنده ایدی. احتمال بو کونکی کوروشله بز ننگ او زمانکی بوندای بلانلاریمز

بر ساده دلک اثری اولاپلیر. اوزمان بز «یورتمز خوجالغنداغی هارمونی» نی قویوداغیچا توشونه ر ایدی. بزنجی نوبته باختاچیلقنی راسسیوناللاشتریش کیره ک ایدی. یعنی اوننی آزیرلی دهقانی سفالتکه سور و کله مه یورغان، بالعکس اوگا وه اولکه خوجالینغا کوب فائده کیتره تورغان بر شکلگه کیرتیلیشی لازم تاپیلار وه اونگ تورکستانینگ روسیه دن کیتریلگن غه لله که باغلاب قالوینا سبب بولماسلیقنی تأمین ایتش کیره ک ایدی. اوندان سوؤ بز مالدار خوجالغنی دا راسسیوناللاشتریشنی توشوندوک. یعنی مالدارلق مطلقا کوچه به حیات طرزنی طلب ایتمه یدر. توغرو قویولغان، بیچن ایکیش، چاپیش ایشله باغلانغان، جنسلهری سهره له ننگن مال ساقلماق، یاخشی باقیم بولغاندا عددچه آز مال ایله ده کوب قازانچ تأمین ایتمه ک میکندر. بوندای خوجالوق سیاستینی ایشکه آشیرامیلیش اوچون خلقمز ننگ یاشادینی توپراکنگ اوز قولندا قالماسی، تاشقاریدان کیمسه ننگ کیلیب، اونگ توپراغینا، ملکنه اورتاق بولماسلغنی لازم ایدی. بز ننگ ساویتلهر که قادارغی انقلاب دورنده قوردیغمز بو پروگرامنی ایشکه آشیرا ییلیش کوب کنه وقت ایستهر ایدی. تاریخ ایسه بز که کوب قیسقا بر مهلت بیردی. بز بو قویغان ملی پروگراممزغا معین بر شکل بز کونچه بولشه. ویکلهر حاکمیتنی اوز قوللارینا آلپ قویدیلار. روس بولشه ویکلهری، قارل مارکس ننگ XIX نچی عصر ننگ باشلارینا قادارغی اینگلته ره صنایع خوجالینی اوستنده یوروتولغان تیکشیر و که نیگیز له ننگن خوجالوق سیاستی پروگرامینی یوروتا باشلادیلار. بو پروگرامغا کوره خوجالوق سیاستی یورو-تارکن نه اولکه لهر ننگ خصوصیتلهرینی وه نه ده خلقلار ننگ حیات شرائطی وه منفعتلارینی اعتبارغا آلدیلار. اونلار یالغز روس بولشه ویزمی وه اولک «تاریخی وظیفه سی دیب آنالغان دنیا پروله تار انقلابی» نی غنا کوزده توندیلار. بوندان دا کور کورینه صنعتلاندیریش مسئله سی کیلیب چیقدی. کیگ مقیاسدا پروله تار انقلابینی ایشکه آشیریش اوچون اساس، مه نشه ویکلهر ایله تروتسکیچیلهر نیمه دیسه لهر دیسینلهر، له نینیزم نظریه سنه تماماً اویغون بولغان، ستالین ننگ برکنه مملکنده سوسیالیزم قورو

سیاستی، بوتون شورالار اتفاندا قولخوز وه ساوخوز خوجالق سیستمینی برآن اول ایشکه آشیریشنی طلب ایتدی. ستالین ننگ تورکستانداغی شاگرد وه آگه تله ری، تورکستان ننگ «انقلابی یوتوقلار» دا نه قادار آغا، کیتکه نینی کورسه تیش اوچون، موسقوانگ دهریکتیف قاهچیلاری آستندا مالدار خوجالقلارنی دا قولله کتیفله شتریشکه توتوندیلار وه چینده کهم احمه-لقلارنی ایشله دیلر. کوچه به مالدارلارنی توپلاب تورلو بیرلرده قولله-کتیف خوجالقلار قوردیلار. فقط بو رایونلارننگ قولله کتیف مالدار خوجالقلارنی اورناشترو اوچون یاراب یاراماغانلیغینی وه اهلینگ بوئدای بر خوجالق سیستمه کیچیب، اونی یوروتوشقا حاضر وه راضی بولوب بولماغانلیغینی او یلاب اوتورمادیلار. کیشیلرنگ مال اوستنده کی ایگه لک حقلاری تیریلدی، دیمه ک بوتون خلق ساویت حکومتینگ پاداجیسی، چوبانلاری بولوب قالدی. فقط دولت ایسه اوز چوبانلارینا هیچ نهرسه تو-له مه دی، اوگا ایش حقی دا بیرمه دی. بر بیرگه، بر قولله کتیف خوجا-لقنا توپلانغان مال سورولاری اوچون حاضر لانغان بیم چوپده یوق. کو-چمه ککه یعنی مالنی آباق اوتنه چیقاریب باقماقفا «چوبانلار» ننگ حقی یوق. بونی ایشله گه نلر قچاق، زیانچی دیب تانیلدر. ایکنچیلک ییلن شغاللانو اوچون ده اونلارننگ حقی ده امکانی ده یوق. امکانلاری یوق ایدی. چونکه ساویت حکومتی اوگا نه ایکنچیلک اوچون لازم بولغان آلات وه وسائطنی بیرگه ونه نه ده ایکنچیلکگه یارارلق بیر کورسه تکه ن ایدی. بوندای بیرلر اوزی ده کونده ن کون آزالیب بارادر. چونکه ساویت حکو-متی بوتون کوچنی بوندای بیرلرینی ممکن قادار تیز روس مهاجرلری ایله تولدوروشقا صرف ایتهدر. اونگ حقی یوق ایدی؛ چونکه او مالدار قولخوزچی دیب قید ایتیلگن ایدی. نتیجه ده خلق اولدی، مال قیریلدی. بو صورته یاراتیلغان آچلقدان نه قادار تورکستانلی اولدی، بونگ آتیق سائینی بز بو کون سورلی آلمایمز. روسیه ده کی حادثاتی اُک یاخشی یلو-چیلرندهن ساناب کیلمه کده بولغان، روس سوسیالیستلریننگ «سوسیا-لیستیچه سکی وه ستینک» دیگن مجموعه سنه کوره (ایبول نومروسی) یالغز

قازاغستان ننگ اوزنده، 1933نجی ییلی، بر میلیوندان آرتیق آدام اولگن. ایندی تورکستاندا قانچامال قالمشدر؟ کوب آزا بز بویرده بولشه ویکلر-نگ اوزلهری طرفندان تورکستاندا اوتکه زیلگن سوک فرقه قونفراسلا-رندا بیریلگن رسمی معلوماتلارداغی رقملارنی گنه کیترمز. مه نه اورقملا-ر: 1934نجی ییلی برنجی یانوارندا قازاغستاندا 5 میلیون 12 میگ باش مال بارلیغی کورسه تیلدر. اورتا آسیا دیب آنادیقلاری دائره ده، یعنی تورکستان ننگ قازاغستاندان باشقا قسمنده ایسه بوتونسی 9 میلیون 617 میگ باش مال قالغان. باشقا نه تکه نده بوتون تورکستاندا 14 میلیون 629 میگ باش مال بارلیغی آگلاشیلدر. (دیمه ک، جان باشنه بر باش مالدان دا آزاق). بو رقملا اوزلهرنجه هیچ بر نهرسه سویله مه یدرلر. اونلارننگ حقیقی معناسینی آگلاش اوچون داها اولگی یللارداغی مال مقدارینی کورسه ته تورغان رقملارنی دا یلیشمز کیره ک. مه نه بوئدای سانلار-دان بر نیچه سی:

1873نجی ییلی یالغز سیردریا وه یتسی سو ولایتلرندهن (*) 10 میلیون باش مال بار ایدی. بو کونکی قازاغستاننگ ایچنه کیرگن — ایسکی تورت دالا ولایتی، سه مه ی، آقمولا، تورغای، اورال دا 1900نجی ییلی (**) 11 477 002 باش مال بار ایدی. (بو تورت ولایتنگ عینی ییلغی اهالیسی ایسه 2 643 250 جان کورسه تیلگه ندر).

انقلابغا قادارغی اداری تقسیماندا تورکستان ولایتی دیب آنالغان دائره ده (یتسی سو، سیردریا، سمرقند، فرغانه وه ماورای قاسپی ولا-یتلهری) 1908نجی ییلی 22 050 506 باش مال بار ایدی. (عینی دائره-نگ اهالیسی 1909نجی ییلی برنجی یانوارندا 6 480 400 جان کور-سه تیلگن (1)). بو حسابغا او زمانغی بوخارا وه خیوه خانقلاری کیرمه یدر. 1912نجی ییلی اوچون چیقاریلغان «Путеводитель по Туркестану»

— «Материалы для статистики Туркестанского Края» (*) 1873 г. Т. II.

«Киргизский Край» (**) Изд. 1901.

«Туркестанский Край» (1) Изд. 1913.

دیگه بر اثر ده، تورکستان ولایتی (بوخارا وه خیوه دهن باشقا) دائره-
 سنه 1910 نچی ییلی 22 249 253 باش مال بولغانلیغی یازیلادر. ایمدی،
 بر آزدا یاقین دور، قولله کیفله شترمه بلاسی باشلاماسدان اولگی ساویت
 رقملا رینی آلا یلق. تورار ریسقول اوغلی اوزینگ «تورکستان-سیریا
 ماگیسترالی» ناملی 1929 ده چیققان کتابداغی «تورکستان-سیریا تیمیر یولی
 وه اونگ ساویتلر اتقاقی خوجالینغی باقیمندان اهمیتی» باشلو قلی مقاله-
 سنه «تورک-سیب» تیمیر یولی اطرافداغی دائره ده 1927 نچی ییلی موجود
 28 883 480 باش مالنگ 63% ینگ قازاق وه 14,4% ینگ قیرغزلار
 حصه سنه توشکه نینی سویله یدر. باشقا سوز یله ن ئه یتکه نده بو بوتون مقدار-
 نگ تورتده اوچی یعنی 22 میلیون قاداری دیمه ک بولادر. ریسقول اوغلینگ
 بیرگن معلوما تیغا قاراغاندا بو «تورک-سیب» تیمیر یولی اطرافداغی
 5 540 700 اهلینگ 58,6% ی یعنی تخمیناً 3 میلیونی قازاق-قیرغزلار-
 در. مه نه سز که یه نه ده یه گیره ک سانلار: 1931 نچی ییلی اورتا آسیا جمهو-
 ریتلر نده (قیرغزستان، اوزبیکستان، قارا قاپاقستان، تورکمنستان،
 تاجیکستان دا) 17-میلیون باش مال بار ایدی. بو مقدار 1932 ده 12 میلیون
 300 میگه توشکه ن (Ср. Азия. Изд. о-ва изучения Ср. Азии. 1933.)
 ایمدی بو سانلارنی یوقاریدا کیتردیگمز 5 012 000 ایله 9 617 000 له
 قارشلا شتر ساگز، بولشه ویک روسیه حکمرانلینگ سوک یللارنداغی مال
 ساندا کورولگه ن ضایعاتنگ درجه سینی وه اونگ خلق اوچون کیترگه ن
 فجاجتینی درجال کوره جه کسگز.

بو استاتیسیتی سانلاری دا بر آن ایضاحات طلب ایته در. ایسکیده، چارلق
 زماندا، اهالی اوزمالی سانینی یاشیرا ایدی. اونگ یاشیرماق اوچون امکا-
 نی دا بار ایدی. چونکه چارلق روسیه سی آگه تله ری اولکه نگ اوزاق بور-
 چه کلهرینه ایریشه آلمانا ایدیلر. او اهلینگ اوزی طرفدان کورسه-
 نیلگه ن سان یله ن ده کفایتله نهر ایدی. مه نه بو شرائط آستندا بالغز قازاق-
 قیرغزلارنگ قولنداغی مال 1917 نچی ییلی 50 میلیون دیب کورسه تیلر
 ایدی. ایمدی ایسه وضعیت اوندای ایمه س. تورکستان نگ ساویت حکو-
 متی آگه تتی ایریشه گه ن بر بورچه کی، قیشلاغی، آوولی قالماغان.

ههر نهرسه حسابغا آلمانان. حتی ساویت آگه تله ری تلفاتنگ درجه سینی
 یاشیریش اوچون مال سانینی آرتیریب دا کورسه ته درلر. بونگله برابر —
 ایسکیده کی دالا ولایتی، بوخارا وه خیوه خانقلاری بر لکده — بوتون
 تورکستاندا 14 629 000 باش مال بولغانلیغی کوروله در، که بوده بیش
 ییلق پلانغا باشلاماسدان اول تورار ریسقول اوغلی نگ تورکستاننگ نسبتاً
 کپچیک بر قسمی اوچون کورسه تکه ن سانندان بر یاریم کره آز دیمه کدر.
 بز بو کیتردیگمز سانلارنگ خلغمز خوجالینغی باقیمندان افاده
 ایتدیکی قورقو اوستنده توختاب دا اوتورمایمز. تورکستاندا بر نیچه ییل
 صنعتله ندریش تجربهلری یوروتقانان سوک ساویت حکومتینگ اوزی ده
 مالدارلنک مملکت خوجالغندا مهم بر تارماق بولوب، اهالی کوچیلگینگ
 اساس حیات منبعی سانانغان خوجالق قوللارینگ بری بولغانلیغی اعتراف
 ایتب اوتورادر. عینی قومونیس تار بر ایکی ییل اول مالدارلقا اهمیتسز
 وه سوسیالیزم قورولوشنا مانع بر نهرسه دیب قارارلار ایدی.

روس بولشه ویکلرینگ بوتون طبیعی شرائطی یقیب، بو طبیعی
 شرائط تأیری آستندا وجود که کیلگه ن اقتصادی حیاتی مارقس نظریه سنه
 کوره اوزگه رته ییله جه گینه اینانغان، اوزینگ تورکستانداغی آگه تله رینی
 قازاغستان وه تورکستاننگ باشقا رایونلارینی صنعتله ندریب مرکزی
 روسیه نگ صناعی رایونلاریغا ایریشتریشه چاقیریب یورگه ن ستالین نگ
 اوزی، بو ییل یانوارداغی 17 نچی فرقه قونغرهنده نهرسینه مالدارلققا
 چاقیرا باشلادی.

«قازاغستانسکایا پراودا» نگ 34. 6. 28. تاریخلی سانندا یازیلغان
 باش مقاله که کوره، قیزیل ستالین حضرتله ری سوسیالیستیک ره ژیم حتی
 تولوق قومونیزم دورنده ده تورکستاننگ آیریم قسملارینگ کوچه به
 مالدارچیلق خوجالغی حالدا قالایبیریشی کیره کلگینی سویله یدر.
 موسقوانک یاشاسین قویلار! دیمه سی تورکستاندان یاشاسین ایشه ک-
 لهر! دیگه ن عکس صدانی بیردی.

موسقوا بولشه ویکله ری وه اونلارنگ ییرلی آگه تله ری مه نه شوندا ی

قوى وه ايشهك باقىر مالارى بيلهن قيريلغان وه قيريلماقتا بولغان خلقنك
فريادىنى ياشيرماقچى بولادىلار.

* * *

تور كىستاندا «تيل سياستى»

دنيادا، هر ملت اوز حقنه ايگه بولوب، اوز حياتى مقدراتىنى او-
زى بيلگه نچه قوروب ياشارلق بر وضعیت، يعنى ملل استقلال قازان، بر
تېكلك يارانماغان. بوندای اوز مىلى مقدراتىنى اوز قولينا آلالمالغان خلقلار
كوب گنه بولسادا تورلوسى تورلوچه وضعیت وه شرائط ايچنده در. هند-
ستان وه هند چىنى كىبى مملكتلهرنگ اوستنده أوروبا سرمايه دارلارى
حكمرانلىغى بار. بزنگ تور كىستان ايسه ساويت روسيه مستملكه سيدر.
هندستان، هند چىنى وه باشقا بونگ كىبى مملكتلهر اوستنده حاكم آورو-
پالى قاپتالېست دولتلهر بو اولكه لهرنى اوز قوللارندا توتوب توروب،
اونلاردان اقتصاداً فائده له نمه كچى بولادىلار. بزنگ يورثيمزدا حكم
سورمه كده بولغان قىزىل روسلار ايسه يالغز مادتا ايلگمىزنى قوروتماقله
كفايتله نمه سدهن بوتونليگمىزچه يوتوب، مىلى بارليغمىزنى يېتirme كچى بولا-
دىلار... بونى كورمهك ايسته كه نلهر تور كىستانداغى ساويت روسيه كولتور
سياستىنى كوزدهن كيچيرسينلهر. بز بو سياستنگ تيلمىز اوستنده كى قسىمىنى
تعقيب ايتب كيلمه كده مز. ساويت روس كولتور سياستىنگ باشقا قسىملارنى
ايكنچى وقتغا قالدېرىب، بو سفرده شو تيل مسئلهسى اوستنده دوام اېتمه-
كچى مز. تيل مىلى كولتورنگ تمليدر. هر ملتنگ مدنى قورولوشندا ائك
مهم عامل شهبه سز اونىك تيليدر. تيلنه قطعى بر شكل ييرىب، اونىك
انكشاف چه رچوه سىنى قورا يلمش، استقامتىنى بيلگيله مش بر ملتنگ
علمى، مدنى ترقيسى تيلينى قورولوشندا انارشى حاكم بولغان ملتلهرنگ
ترقيسندن قولاي اقدر. بونى اوز تيلمىزده كى حياتى كورگولهر آچىق
كورسه تمه كده در. تيلينى انكشافى اوچون توغرو يولنى چىزىب آلغان
بر ملت مىلى كولتورينىك ساغلام تملينى سالدى ديمه كدر. آينقسا بز تور-

كىستانلار، اسير توركلهر اوچون بو نقطه كوب مهمدر. تيلنگ آلاچاغى
استقامت او خلق كيله جه كينىك آلاچاغى استقامت ديمه كدر. بو نقطه نى
كوب ياخشى بيلگهن دوشمانلاريمزدا بزنگ تيلمىز، بونلكله حرثى قورو-
لوشمىزغا اوز ايشله رينه ياراغان بر استقامتى بېرىش اوچون بوتون هنر-
له رينى صرف اېتمه كده لهر.

بر نيچه ييل اول لاتىن الفباسى مسئلهسى اورتاغا چىقاندا ساويت
حكومتى ايسكى يازو، عرب حروفاتى طرفدارلارنى عكس انقلابچى
ديب آتاب، اونلارغا قارشى كورسه ميه كده ايدى. او زمان ساويت كورو-
شنىچه بر گنه انقلابچى عنصر بولسا — اودا لاتىن حروفاتى طرفدارلارى
ايدى. چونكه او زمان تور كيه لاتىنچاغا كيچمه گهن، او ايسكى عرب
حروفاتى بيلهن يازار ايدى. ايمدى ايسه لاتىن حروفاتى طرفدارلارى دا
عكس انقلابچى بولوب قالدىلار. چونكه اونلار معلوم سېدنه لاتىن اساسندا
قورولغان بر الفبا ايسته يد رلهر. ساويت حكومتى ايسه لاتىن حروفاتى ايله
روس حروفاتندان قارىشيق، اوز سوزلهرى بيلهن ئه يتكه نده «روس پرو-
له تارى يازيسى تاثيرى استنداغى الفبا» نى كيچيرمهك ايسته يد ر.

تور كىستانلى لاتىنچىلار تميز لاتىن اساسندا قالماقى داها كيىك
اينته رناسيونالېستك، انقلابچى ديب بېلسه لهر، ساويت حكومتى او كا
تور كچىك، ملتچىك، تيسكه رىچىك، «بورژوا تور كيه» كه تارتو وه
سرمايه دارلار آوروپاسنا تمايل ديب قارايد ر. تور كىستانلارنىك يازو وه
تيلده تور كچىك كورسه تيشله رينى، تور كيه كه ياناشما لارنى قطعى صو-
رتده رد ايتكه ن ساويت حكومتى اونلارنگ آوروپا مدنيتنه اولاشماسىنى دا
ايسته مديگنى، بو كا يول بېرمه يه جه گىنى آچىق سويله يد ر.

لاتىن حروفاتىنگ داها كوب خلقلار طرفدان يازىلدىغى، داها
كىىك انسان كتله سى طرفدان فائده له يلىدىگنى شهبه سزد ر. روسلاردان
باشقا بر نيچه كيچىك اسلاو خلقلارندا قوللانىلغان روس حروفاتى نسبتاً
لاتىنچانىك داها كيىك بين الملل قاراقته ر ناشيدىغى بهك ايدىن بولغانى
كىبى او قراپناغا اوخشاش روس حروفاتى يازدىر بىل كىلگهن خلقلاردا دا

کوچلو لاینچیلیق آقیمى بارلىغى دا بوبین المللك نظر یه سینی کوچله پتورغان بر نقطه در. بونگله برابر ساویت حکومتی زورله تورکستان تورکله رى حروفاتا روس حروفاتی قاریشتریب، بو صورتله تورکستان تورک خلقی کوئورنده روس پروله تارى تیلی تأثیرینی کوچه یتکه ن بولغانلیغنی اویلاپدر. بر ساویت تیلچیسى «بو کون بین الملل بر الفبا یوقدر. بوتون الفبالاد صنفیدر. اونلار یالغز هر ملتنگ حاکم صنفی منفعتنه خدمت ایتدر» دیدر. («قازاغستانسکایا پراودا» 34. 4. 9). بو ساویت تیلچیسینگ تئیتنه کوره، روس الفباسی ده صنفیدر. او ایسکیده، چارلق زماندا فه ئودالار، بایلار، ملکدارلار صنفینگ منفعتنه خدمت ایتکه ن. بو کون ایسه روسیه ده روس پروله تارى منفعتنه، بخارجده ده روس بورژواسی، روس مو- نارخیستلری منفعتنه خدمت ایتدر. روس الفباسینگ ایسکیده کی رو- لی، اونگ بو کونکی ایکی طرفلی خدمتی ساویت حکومتی، روس پرو- له تارینی راحتسز لاندیرما یدردا.

مادامکه بین الملل الفبا یوق، نیچین تورکله ر، تورکستانلیلار او- چون ده اوزله رینه مخصوص بر الفبا یارناما لاری ممکن بولماسین؟ مادامکه روس حروفاتی ایسکیده چارلق روسیه سی منافعه، بو کون ده روسیه ده پروله تار صنفی منافعه، خارجه ده آق روس بورژواسی، مونارخیستی منافعه خدمت ایته آلیرمش، نیچین عینی لاتین اساسنه قورولمش بر الفبا، تورکستاندا ساویت سیستمی، تورکیده ملی تورک بورژوا سیستمی او- چون خدمت ایته آلماسین؟ نیچین تورکستان تورکله رى الفباسندا مطلق روس حروفاتی تأثیرى بولسون؟ — چونکه بو ساویت حکومتنگ انقلاب- چیلیق پرده سی آرقاسینا یاشیردیغی روسلاشترما یولندا «بر آدییم آغا کیتمه سی» دیمه کدر. ساویت تیلچیسى قازاغستانداغی تیل کورم شنده بر طرفدا احمد بایتورسون وه دو قتور خلیل دوست محمد اوغلی لاری باشدا بولغانی حالدا آلاش اورداجی- تورکستان ملتچیلهری، ایکنچی طرفدا یاش ساویت تیلچیلگی تورغانلیغنی، بو یاش تیلچی قومونیستنگ ده تیل مسئله سنی بوتونله ی آگلاب یتشمه گه نلگینی سویله یدر. او کشی قازاغستان-

داغی کورده شده باشلیچا اوچ آقیم کورسه نه در. بونلاردان بری روس ملت- چیلکی، ایکنچیسى بیرلی ملتچیلک، اوچنچیسى آوروپالیلاشماق طرفدار- لاریدر.

روس ملتچیلکی بیرلی تیللهرنی انکشاف ایتدیریب اوتوروشنی لازم تاپماس وه بوتون یه گی آتامالار (اصطلاحلار) نی روسچه دن آلیش کیره- کلگینی سویله ر ایمش. آوروپالیلاشماق طرفدارلاری ایسه آتامالارنی روس پروله تارینا تیلی آرقالی ایمه س، توغرودان توغرو اصطلاحنگ چیقدیغی تیلده ن آلینیشینی آغا سورهلر ایمش.

بیرلی ملتچیلک ایسه آتامالارنی اُک اول جانلی قازاق تیلنده ن تو- زوش، بو بولماغاندا تیلنگ تاریخی بایلیغندان قیدیریش، بوده ممکن بولماغان تقدیرده قازاقچا ایله بر بولغان تورلو قارداش تورک لهجه وه شیوه لهرنده آختاریش کیره کلکنی آغا سورهلر.

اوزیکستاندا بر یاش تیلچی اصطلاحلار مسئله سنده شوندا ی فکر سویله یدر: ا) جانلی تیلده بولغان وه معنی آگلایش جهتیه دن مقابلینه توغرو کیله تورغان تهرمینلهر. بوندا ی تهرمینلهرنگ بختسز قبول قیلنیشی کیره ک، شونگله بر گه اوزیک تیلیگه کیریب، اوزله شب کیتکه ن عربچا، فارسچا وه باشقا خیل تهرمینلهرنی اوزیمزنیکی دیب سانشیمز وه اولارنگ اوزیغا اوزیکچه سینی آختاریشنی آرتیقچا دیب یلیمشز لازم.

ب) هر ملتنگ اوز تیلنده افاده ایتیب مقابلنده اوزیکچه سی بولما- غان تهرمینلهر. بو حالدا جانلی تیلگه سویاب توروب وه اوزیکچه سوز یاساش قانونیغا بناء (الته معانی بوزماسلق شرطی یله ن) یه گی تهرمینلهر یاساش لازم. براق اوزیکچه ده یه گی تهرمینلهر یاساش ممکن بولماغان حاللاردا، تهرمینلهرنی باشقا تیللهرده ن آلیشمز کیره ک.

اما بوندا عربچا، فارسچادان یه گی سوزلهر کیریش، حاضرگی وقتده یوقالب کیتکه ن اولوک سوزلهرنی کورله ب چیقاریش، هم ده «اوز- ییک تیلی کمبغل تیل» دیگن نظریه گه اساسلاب تهرمینلهرنگ اوزیکچه- سی بولغانی حالدا روسچاسینی کیریه بیریش کبی ایتیلشله ر یله ن کوزه-

شیشمز کیرهك... («قیزیل اوزبیکستان» 23. 12. 33)

طبیعی ساویت تیلچپسی روس ملتچیلگینی تنقیده ایتب اوتورمایدی. اوگا، عادت شکلنی آلمان، بر ایکی آغیز کفر صلواتینی چه ویر گه ندهن سوک تیز گنه بیرلی آقیملارنگ تنقیدینه کیچه در. ذاتا اصل مقصده بودر. او روس ملتچیلگی دیب کورساتیلووی لازم کیلگن نهرسه نی تیکشیره باشلاسا. ساویت حکومتی سیاستینی گنه تنقید ایتش مجبوریتنده قالادر، که بو او-زی اوچون چوقور قازیماسی دیمه کدر. شونگچونده او بو روس ملتچیلگی بحثی قیسقاغا کیسیب، سکوتله کیچه کچی بولادر. یوقسا، روس ملتچپسی ده، ساویت حکومتی ده تورک تیلچیلگنده کی برله شب کو-چهیمه اورونوشلارینی بیتریب، اوز قولی آستندا قالغان تورکلر، او جمله دهن تورکستان تورکلره ی تیلینی روس تیلی تأیری آستندا آلونی کوزه تهر. ساویت حکومتی بو قارا نیتینی هیچ کیسه دهن یاشیرمایدر. موسقوا «بولشهویک» مجموعه سی محرری ساویتلر اتفاقی خارچنده هیچ بر تورلو یاقلاشوغا یول بیرلمه گه نی کبی روس پروله تاروی کولتوری وه تیلی تأیرندهن قاچوغادا امکان بیرلمه یه جه گینی آچیق سویله یدر.

ساویت تیلچپسی «روس ملتچپسی ملی کولتور» (؟) او جمله دهن ملی تیلنک انکشافه یول بیرمه ک ایسته مه سه، بیرلی ملتچیلک یان تورکیزم یولی بیلن بورژوا ملتچی تورکیه گه تارتادر» دیدر.

بو ساویت تیلچپسی تورکستانداغی ملی تیلچیلهرنگ اصطلاحلار مسئله سنده کی نظریه سینی توغرو وه تولوق قیلیب بیرمه دی. تورکستانداغی ملی تیلچیلک آقیمی اصطلاحلارنی ایلک سیرادا تورک تیلینگ اوز بایلغندا قیدیریش کیره کلگینی بوتون جدیتی بیلن آلتا سورهدر. فقط بونگله برابر تورک تیلی بایلغندا تاپیلماغان وه تولوق افاده ایته جه ک شکلده یاراتیلا آلمان. غان اصطلاحلارنی چیتندن آلیشینی دا بوتونله ی رد ایتمه یدر. فقط اونی معین شرطلر آستندا تورکچه نینگ اوز قاراقته رینه اوغون، اونگ قاعده-له رینه باش ایگهرلک بر شکلینی تاپ آلتاچی بولادر. او، یات بر تیلنک سوزینی اوچنچی بر یات تیلنک سویله شس وه قواعدی بیلن آلیش کبی

کولونچ آحمقلارنی بوتون قطعیتی بیلن رد ایتهدر. او، ایمپریالیست بر نیت بیلن ساویت روسیه طرفدان یوروتولماقدا بولغان مه نه شو ماسقا-رلققا قارشی تورادر. او بالخاصه روس سوزلهریندهن وه باشقا یات سوز-له رنی «روس پروله تاروی تیلی آرقالی، اونگ قاعده لهرینه اوغون، اونگ سویله ش طرفنده آلیش مجبوریتندهن قاچادر. چونکه او بوندا اوز ملی بارلیغی اوچون بر نه لکه کوره در.

تورکستان تیلچیلهری ایچنده آروپالیلاشماق، اصطلاحلارنی توغرو-دان توغرو اوز منبعلارندا آلو طرفدان لاری آقیمیدا ساویت حکومتنگ شو غیرطبیعی زورلاماسی آرقاسندا چیقغان بر آقیمدر. بونلارنی تنقید ایتوچی ساویت تیلچپسی ده بو نقطه نظرنگ صرف روس پروله تاروی تأیر-ندهن قاچو اوچون اورتاغا قویولغانلیغی سویله یدر. او بو آقیمنگ تور-کستانلی اوچوچینی تورلو تیللهرده کی تلفظ طرزینی بیلشکه مجبور ایتمه ک دیمه ک بولغانلیغی سویله یدر، که بو په ک توغرودر. فقط بونگله او دنیا دا هر تیل وه هر ملتنگ اوزینه مخصوص بر تلفظ طرزنی بولغانلیغی دا اونوتادر. روس تیلینه آروپالیلاردان کیچکن اصطلاحلار قاندا یول ایله بو کونکی، تورکستانلیلارغا یو کله تیلمه ک ایسته نیلگن، شکلنی آلیش ایسه باشقا تیللهرده عینی قانوننگ یوروماسنه مانع بولماسلق کیره ک. روس تیلی وه باشقا تیللر اوچون طبیعی دیب تاپیلغان بو یول نه ایچین تورکستانلیلار اوچون قاپالی بولونسون؟! اونلاردا بوتون ملتله ر، بوتون تیللهرنگ یورودینی یولدان یوروب ترقی ایته آلماسلارمی؟ نیچین اونلار-غا مطلقا روس الفباسی تأیری آستندا بولغان بر الفبا لازم؟ — نیچین اونلار اجنبی اصطلاحلارنی روسچه ده سویله نگن، قولانیلغان شکلنده آلیشقا مجبور بولسونلار. مه نه بو سوراقلارنگ جوابینی توشونوب، قیدیریب کوروچیلهر محقق ساویت روس ایمپریالیزمینگ نه دیمه ک بولغا-دینی دا آگلایاچاقلاردر. دنیا دا بوندا ی مجبوریت آستندا بولغان اسیر بر ملت، اوز قولی آستنداغی خلقلارغا بوندا ی مجبوریتلر یو کله تمه کده بولغان بر ایمپریالیزم بارمی؟ ایسه ن تورسون

تورکستان ملی قوزغالیش تاریخیدن بر پارچا

(سید ناصر خان توره حرکتی)

تورکستانک فەرغانه ولایتینده 1929نجی ییلی سید ناصرخان توره حضرتلیری (*) طرفدان آداره ایتلگهن قوزغالیشغا مهن، محمد علی حسن علی، اوزاقدان قاتناشقانیمدان او ییلغی وقعهنی تولوق روشده ییلیمهن. اولکچون بو مهم وقعهنی، قوزغالیشغا یاقیندان قاتناشقان یورتداشیمز ملا قولداش آخوندله برابر اوتوروب قیسقاچا بولسا هم ترتیبی ایله یازماقدامز.

بو قوزغالیشنگ، بولشهویکلهرنگ حددان تاشقاری مظالمندن وه اولارنگ وحشیانه معاملهلریگه چیده مسزلیکدهن توغولغانلغی کیمسهدهن مخفی ایمه سدر. هم بو قوزغالیش تورکلك قاینغندان وه انسان بالاسیغا اوزنهك بولورلق تورک اوچقونندان بر شعلهدر.

سید ناصرخان توره اوچ ییللق سورگوندهن قایتب کیلیب، «گ. پ. ئو» دهن یاشیرینب یورار ایدی. بولشهویکلهرنگ کون کوندهن آرتیب بارایاتقان رحمسزلگی وه گناهسز ملتزنگ قاینی توکوب تورک-اسلام بالالارینی اوکسوز قالیب کوز یاشلاری آقیزیشلاری او کیشینگ تورک ملک قاینی قاینایب، «یایب قالغونچا آیب قال» دیب بولشهویک علیهدار-الارینی اوز قاینالاریغا تارتیش مجبوریتینی سیزدیردی. یانلارنداغیلارغا اوگوت (مصلحت) بیردیلهر. مشوره اهلی سید ناصرخان تورهنگ رأینی توغر و تاپدیلهر. اوندان سوگ کاسان دان اوچ تاش (*) بول فاصلهك شاه کفتر نام بر قیشلاقدا توروچی بورونغو قورباشیلاردان اسلام ییک باتر یانینا باریب سویلهشکه نلهر. او هم بو مسلکنی صدقاً قبول ایتکهن. مشوره محرم ابتدا-الارندا باشلان، برنجی صفرده 20 نفر بولغانلار. سوگرا حرکت توره

(*) اصلاً نامانگانلی بولغان سید ناصر خان توره تورکستان ملی حرکتیگه یاقیندان قاتناشقان وه علمی هم ناطقلغی ایله تورکستانلارچا معروف بر شخصدر. بو ذات 1917نجی ییلنک ده قازنده خوقنده قورولغان تورکستان مختاریت حکومتینک معارف نظری ایدی. ب. (۱) بر تاش تخمیناً 8 کیلومتر در. باشقارما.

قورغاندا توروچی بورونغو قورباشیلاردان دادا بای پانصدغا ایشیتدیر-یلگهن. دادا بای پانصد هم تورک بولغانیدان ناصرخان تورهنگ مسلکله-رین اختیار ایتب، توره وه اسلام ییک لهر ایله کوروشمه کنی تیله گهن. دادا بای پانصدنگ 30 نفرک قوراللی مخفی تشکیلات اوستنده ایکه نلگی معلوم بولغان. تورهده 2نجی صفرده شاه کفترده اونگله کوروشمه کنی وعد ایتکهن. بز ایلگه ریدهن توره اوغوللاری ایشان دادا خان ایله تانیشیب، آگلاشیب، مذکور تاریخده بیش نفر مسلکداشله برابر معهود میرگه حاضر-الان باریشغا ییلگیله ندیک. اول طرفدان دادا پانصد 11 قوراللی ییگیتی ایله کیلیب کیچه سی توره ایله کوروشوب اونک فکرلهرینی اورگه نوب، ملتنگ قورتولوشی اوچون کوره شمه ککه حاضر ایکه نلگینی بیلدیردی. بز تاك چاغی اوز میرلهریمزگه قایتب کیتدیک. دادا پانصد شو کون ساعت 10ده بایماق دیگهن قیشلاقداغی دولت دوکانینا کیریب 2 عدد قورال آلیب، کیمسه گه باقمای اوتوب کیتکهن. بو وقعهدان سوگ مذکور قیشلاقدان چست گه تلفون قیلغان. چستدهن ده اطرافغا تلفون بیریلگهن. بو صورته اکثر دولت دوکانلاری ایگه سز قالغان. پانصدده شو کوندهن باشلاب یاشیرینغان.

پانصد سابق قورباشی اسلام بیکنگ شاه کفترده کی دولت دوکانینا هجوم ایتیشینی طلب ایتکهن. اسلام ییک 8 نفر قوراللی ییگیتله برابر توره یانینا کیلگهن وه اونک آئشین بر نطقینی تیگله گه نلهر. کوپ متأثر بولوب ییغلاشقانلار. اوچ کوندهن سوگ اسلام ییک ساعت 11ده شاه کفترده کی دولت دوکانینا هجوم ایتکهن. شو ییرده 5 نفر اوزیک میلیسه سی ایله بر قانچا موجودکلر بولغانیدان نتیجه ده 12 موجوک، 14 قورال وه باشقا نهرسه لهر قولغا توشورولگهن. شو کوندهن باشلاب اسلام ییک آچیق مقابله ده دوام ایتکهن. 4نجی ربع الاولده اسلام بیکنگ قوراللی ییگیتی 40 قایتبکهن. بو آرادا 4-5 دفعه بولشهویکلهر چقیب اولارنی تونماقچی بولغان بولسالاردا نه نلنگه لریگه اوچراب، کویوب قایتب کیتکهنلهر. تورهنگ یاشیرین تشویقلاری کون کوندهن یایلیب، نمنگاننگ شرق شمالنده 4

ناش يول فاصله لك بش قرن بازارلق قيشلاقداغى بورونغو قورباشيلاردان محمد عمر قولاغىغا يتكيزيلگەن. اوده تورك بولغانلىغى سببلى قىزىب، قايناب بو مقدس خدمتى جان وه دلەدن قبول ايتب، اوز يانتدا 9 نفر يىگىتى وه 12 قورالى بارلىغىنى بىلدىرىب، تورەمدەن 10 يىگىت سو- راب، 20 نفر بولوب بش قرنگا هجوم ايتش مأمورلىغىنى قبول ايتكەن. بولطرفدا اسلام بيك 12نجى ربيع الاولده چاتقالغا، وفد يوبارغان. چاتقا- لدا ھەم بورونغو قورباشيلاردان بارلىغى سببلى وفدلەر اولار ايله تاپىشىب، كوروشوب وقەنى آگلانغانلار. چاتقاللقلار ھەم تورك بولغانلقلاردان بو مقدس خدمتكە بىرىلىب، دىن وه ملت اوچون فدا كارلنقا حاضر ايكة نلكلە- رىنى بىلدىرگەنلەر. ھەم او يىردە 25 نفر موجوك بارلىغىنى وه اوز قوللاريدا 20 قورال بارلىغىنى بىلدىرىب، 40 نفر بولوب موجوكلەر اوستىگە هجوم ايتمە كچى بولغانلارنى معلوم ايتب، 15نجى ربيع الاولده اولارغا هجوم ايتب، 2 ساعتملق توقناشودان سوگرا موجوكلەر قاچقانلار، 20 عدد قو- رال، 9 نفر اسير آليب، بولارنىڭ بر نىچەسىنى قويوب يوباروب قالغانىنى اولدورگەنلەر. بولارنىڭ قاتارى آرئىب، 50 نفر بولوب، 20نجى ربيع- الاولده اسلام بيك يىگىتلەرگە قوشولغانلار. برلەشكەچ سىوينچلەرنەدن يىغلاشغانلار.

اولطرفدا محمد عمر بيك 16نجى ربيع الاولده بش قرن داخلغا آت قويغان قورغان قارشىسندا 5 دقيقە اوق اوزگەندىن سوڭ موجوكلەر سراسمەلىكدەن قوراللارنى تاشلاغانلار وه بارچاسى اسير توشكەنلەر. شو كۈن 20 قورال اولجا قىلىب، بىلگىلى ملت ساقىنلاردان عبدالطنغا، اوخشاشارنىڭ باشىنى كىسكەنلەر. شو كۈن محمد عمر بيكنىڭ 30 يىگىتىگە 20 نفر فدائى قوشولوب 50 نفر بولغانلار وه برلىكدە قواتچلار ايچندە اسلام بيك تامانىغا بارىب اولار بىلەن برلەشكەنلەر. فدائىلەر سىوينب، قورال- لارنى قويوب تنفس ايتەرلەر كەن مخبرلەر 200 نفرچە موجوكنىڭ بولار تامانىغا كىلوويندەن خبر بىرگەنلەر. تىز قوراللارنى آليب، اولارغا طرف چىقىب، قارشىلاشغانلار وه 4 ساعتملق آتشمادان سوڭ 4 بولشەويك او-

لوب، قالغانلارى قاچىب، اسلام بيكنىڭ خاتون وه ياش بالالارى تورغان طرفغا اوتكەنلەر. اسلام بيك محمد عمرگە خطاباً: «سىزلەر اوز قيشلاقلا- رنىڭ تامانىغا بارىب حضرت تورەم فرمانلارنىغا موافق ايشلەڭلەر. مەن تاڭر- يمغا سىغىنب مەنە شو دوشمانلار آرقاسىدان يوروش قىلىرمەن» دىب وداعلا- شىب دوشمان كىنىدەن كىتكەن. محمد عمر بيك 25 نفر چاتقاللق يىگىتىنى آليب، عليخان طرفىغا اوتوب تورەم ايله كوروشمەك اوچون عبدالحمىدخان باشلىق 5 نفرنى كاسانغا يوبارغان. بو 5 نفر يولدا بارار كەن اندىجان مىلىس باشلىغى قوچقار اوغلى قومانداسنداغى 50 نفر روس وه اوزىك مىلىس تودەسى ايله توقناشغان. بو توقناشودا روسلار ايكى گە بولونوب قاچقانلار. بىش نفر فدائى بولارنىڭ بر قسىمغا هجوم ايتكەنلەر وه آرقاسىدان تعقيب ايتب 4 چاقىرىم بىر گە قادار بارغاندا اولاردان اوچىنى اوشلاب اوچا- وىنى دە چاققانلار. بولارنىڭ برى مىلىس باشلىغى قوچقار اوغلى ايكەن. نتيجەدە 3 عدد بىش آتار، 3 عدد توپانچا، 3 عدد قىلىچ اولجا توشكەن. شو كۈن 28 ربيع الاولده كاساندا تورەم ايله قايتىشىب 29 ربيع- الاولده محمد عمر بيك حضورىغا، كو كيارغا، كىلگەنلەر. بو يىردەن قارا تىپە گە بارىب ياخشى بيك ناملى غيرتلى بر تورك اوغلى ايله كوروشكەنلەر. بو غيرتلى يىگىت اوچ موجوكنى اولدوروب، قوراللارنى آليب، اوز يىگىتلەرنەن سىزىق نقرنى قوراللارنىڭ بىكەن. بو ياخشى بيك ھەم اوز يىگىتلەرى ايله برابر فدائىلەر قاتارىغا كىرىب بش قرن طرفغا جوناغان. تورەم ايسە كاسانغا كىتكەنلەر.

اسلام بيك 6نجى ربيع الثانى دە بايماق قيشلاقدا تورۇچى حكومت مأمورلەرى ايله توقناشىب 3 ساعتملق محاربه ايچندە 2 موجوكنى قولغا توشوروب، قوراللارنى آليب اوزلەرىنى اولدورگەن. باشقالارى قاچىب قورتولغانلار. 11 ربيع الثانى دە تاشكند «گ. پ. ئو.» سى كاسانغا كىلگەن. بولار 12نجى ربيع الثانى دە 100 نفر موجوك ايله شاە كفتەرگە چىقىب اسلام بيك ايله توقناشغانلار. «گ. پ. ئو.» باشلىغى تاش آرقاسىدان دورىب ايله قارار ايكەن اسلام بيك دورىب آرا لاش اونی ماڭلايدان اورغان، ياندا-

غنى روسلار ايسه شاشيب قاليب قاچا باشلاغانلار. آرقالارندان قووب 4 نفرىنى اولدورگەن وه 4 عدد قورال اولجا قىلغانلار. شول سیرادا حضرت تورەم ياشيرين ياتقان يەرلەرىدە 170 عدد قولدا يازىلغان ديوارى غازىتا حاضرلاب شو ربيع الثانى آيى ايجىدە شو ديوارى يازما غازىتالارنى تاشكند وه سمرقندگە 15، اوليا-آتاغا، 10، مرغىلان وه اندىجانغا 15، نىنگان، اوش، جلال آباد، اوزكند وه سيم (بو كونكى فەرغانە) لەرگە 10 عدد دهن وه الخ تارقائىلىپ، جملەسى جمعه كېچەسى ياپىشتىرېلغان.

دادا باي پانصد 40 نفر فدائىسى ايله كوندوز ياشيرىب تون اوز وظيفەسندە دوام ايتدى. نىنگان ئۇناسىنىڭ يەرلەشمەگەن بازارلارداغى حكومت مأمورلەرى قورقوب قاچىب كىتكەنلەر وه خلقدا بر مدت حكومت سالىغىدان قوروتولغان.

25نجى ربيع الثانى دە محمد عمرىك 100 نفر عسكىرى ايله كاسانغا ھجوم ايتكەن، دولت دوكانلارغا كىرىپ، صندوقلارنى سىندىرىپ، دىنەرلەرگە اوت قويغان. ملت خائىلەرىدەن 8—9نىڭ باشىنى كىسىپ، اون ايكى عدد قورال اولجا قىلغان. بو محاربەدە محمد عمرىكنىڭ بر يىگىتى سايندان اوق يىگەن. شو كونى تورەم عسكىرلەرى ايله برلىكدە كاساندا چىقىپ، شاه كىتىرگە بارىپ 20 كون تورغاندا سوڭ پارامانغا بارغانلار. جمادى الاول باشلاردا «پارامانغا ياقىن بولغان زرفند دىگەن بازارلق قېشلاقدا توروجى 20 نفر بولشەويك اوستىگە ھجوم ايتىپ تىجەدە ھوجوكلەردەن 13 عدد قورال وه 10 آت اولجا توشۇروب بو يىردەن قارا تىپەگە بارىپ بر آز تىفسدەن سوڭ اولدەن متوطن بولغان موجوكلەر اوستىگە بارغانلار. بو موجوكلەر ياشيرين روشدە تىل يىرىپ ظاهراً بر آز مۇقابىلە قىلغان بولوب 10 عدد قورال 4 ياشىك اوق يىرگەنلەر. 15 جمادى-الاولدە سارو قىرغىزلارغا بارغانلار. بولار ھەم تورك بولغانلاريدان وه بولشەويكلەر طرفىدان بوتون ماللارى تارومار قىلغانىدىن تورك اوردوسىنى كورگەچ بلا توقف. 70 فدائى 20 عدد قورال ايله قوشولغانلار. 25نجى جمادى الاولدە كاسانغا قايتىپ، كىچەلەب قويى كاساندا توروجى مىلىسلەر.

گە ھجوم ايتىپ، 4 عدد قورال وه 4 اسير آلىپ، بر نقر ملت خائىنىڭ باشىنى كىسىپ، شاه كىتىرگە اوتوب كىتكەنلەر. بو يىردە بر نىچە كون استراحت قىلغاندا سوڭ جمادى الثانى باشلاردا رىنجىد دىگەن قىشلاققا بارغانلار. بولار بو يىردە يىمەك يەرلەرگەن تۈسەتدەن بولشەويكلەرنىڭ ھجومىگە معروض قالغانلار. بو آنى ھجومگە مۇقابىلە ايتىلىرگەن 3 نفر فدائى شھىد توشكەن وه تورەم نىڭ آنالارى يىقىلىپ، قوللارى سىنگەن. فقط بولشەويكلەر مۇقابىلەنگ شىتتىگە چىدى آلماي قاچغانلار. تورەم قوللا-رىنى مەلجە اوچون ايكى يىگىت ايله برلىكدە قالغانلار، باشقالارى كىتمەن تىپەدە كى بولشەويكلەر اوستىگە بارىپ اولارغا ھجوم ايتىپ 3 ساعتلىق محاربەدەن سوڭ 10 عدد قورال، بر نىچە ياشىك اوق وه 55مىڭ سوم كاغاز آقچا قولغا توشۇرگەنلەر. كىتمەن تىپەنگ يىرلەشكەن موجوك-لەرى بر كوب ساوغالار ايله كىلىپ مجاھەدلەرگە باش اىگكەنلەر. اوندان سوڭ شو يىردەن جانى يىك قاضى طرفىغا يورۇپ، يولدا بولشەويكلەر ايله 3-4 دفعە توقناشىپ، تورت كۈندەن سوڭ نارىن درياسىنىڭ اول يوزىگە اوتكەنلەر. شو چاغلار نىھاي ساووق بولوب قالغانىدىن قىش سوڭىغاچا ياشيرين يول ايله كىچىپ سوڭرا ايشكە باشلاماق مصلحت كورولوب 25 جمادى الثانى دە اوچ قورغان تىپەسىدە توروجى قورباشى يانغا كىلدىلەر. (بو قورباشىنىڭ اسمىنى اونوتقانمىز). قورباشىلار بو يىردە قىش آخريدا قايتادان كوروشمەك قىررىنى يىرىپ برىرلەرى ايله اوپوشوب، قوچاقلا-شوب اوز تامانلارغا، بالاچاقالارى يانغا كىتدىلەر.

قورباشىلار او زمان ھىجان ايله شو شىرقىنى اوقورلار ايدى:

بز توركىستان عسكىرى اوروسلارغا تىسكەرى

جھاد اوچون چىققانمىز خواھ ياشىمىز، خواھ قەرى.

قرآن حكىمى جھاددر، دىنا عقبى آبادر،

مؤمن قوللەر كوب شاددر دىووانس ھم پرى،

بولشەويكىنى قىرارمىز، اىچەك-باغرىن يارارمىز

قايقا قاچسا بارارمىز، مرتدلەردىن بز، پرى.

مسلمانلار او یغانسون، غفلتیدین تیرانسون
 لشهر، صحرا نه یله نسن دین اسلام چا کری.
 محمدنگ امتی ایشته که نمز غیرتی
 عالم توله حرمتی بز آلا رنگ نو کری.
 میگ اوچوز ییل تورکستان ایمان ایله گلستان
 ایمدی بولدی خارستان غیرت قیلیگ ایرلری.
 اوطن قدرین یلمه گن ایمان دلگه تولماغان
 دوشمانلارغا ساتیلغان نادانلارنگ خومسری
 بر آز پولغا آلدانغان دین و ایمانن ساتغان
 قومونست مهن دیب قووانغان چیان صفت یا آری.
 نه قاضی بار نه مکتب، نه مفتی بار نه منصب
 ایمدی غیرت قیلایلیق یا نهریمز یا پیری.
 جانی فدا عسکرمز خدا اوچون لشکرمز
 دینسزلرنی قیرارمز دینلکلهرگه همسری
 مال و جان دین هم کیچکه غیرت شربتین ایچکه
 جنت بارسا حور قوچقان دین اسلام عسکری
 مؤمنلهرگه ضرر یوق بر تنگه هم خطر یوق
 دوشمانلاردین قاجار یوق قرآن آلا رهبری.
 اخاتون قیزلار آچمایمز، بز مشترک ایتمه یمز
 قرآن یولیدان چیقما یمز قویاش کی در عالی.

محمد علی حسن علی، ملا قولداش آخوند

هندستان — دهلی، اپون 1934

* * *

«ژو سویی پارتو» („Je Suis Partout“) غازیناسی

تورکیه ننگ سیاستی حقندا

فرانسوز مطبوعاتی آراسیرا بولسادا فرانسه افکار عامه سینی تور-

کیه که جلب ایتب قویادر. پاریس مطبوعاتی، تورکیه جمهوریتی سیاستی
 حقندا هدر زمان توغرو حکم یرمه یدی. کوب وقت تورکیه نی اوزینگ
 تیشقی سیاستی بولماغانلق وه موسقوا حکومتینگ قویروغی بولوب بور-
 گاننگ یله ن عیله یدرلهر. بوندای چیقیشلار تیز-تیز بولوب تورادر. بونلار-
 دان بر گنه حادثه نی ایسله تب اوتنه یلک. ملتله جمعیتینگ اوتکن توپلا-
 نیش دوره سنده تورکیه ننگ بوغازلار مسئله سینی قوزغایاجاغی شایعه سی
 تارقالدی. او زمان بوتون آوروپا مطبوعاتی بر آغزدان بونگ تورکیه ننگ
 اوز تشبثی ایله ایمه س، ساویت حکومتینگ کورسه تووی ایله بولغانلیغی
 یازدی. شونگ اوچون بز بو یرده، کوینچه آپ-آچیق کورسه تیلگن
 تورکیه که اینانماسلق آقیملارینا قاتناشماغان بر یازونی قسماً نقل ایتب
 اوتمه کچی مز. بر قسمینی توبه نده نقل ایتبه جه گمز بو شایان دقت یازی
 پاریسنگ هافتالوق بویوک غازیتالارندان «ژو سویی پارتو» دا چیقدی.

— تورکیه ننگ اوز عسکری ایشلهرینی یاخشی پولغا قویوشی بزده تور-
 کیه تهلکه سی توشونچه سینی توغدور ماملیدر. یاش جمهوریت یاغز قالغان.
 اونگچون اونگ یه گئی فتوحات آواتورالارندان زیاده اوز وضعیتینی
 تحکیم ایتب، ساقلانایلیشینی اویلاشی کیره ک. بوتون دوستلق تظاهر اتارغما
 اوچ مملکت — ایتالیا، یونانستان وه ساویت روسیه — اوگا آچ کوزلیلک
 ایله قارایدنلار. آنادولونگ بای شرقی وه جنوبی ساحلاری ایتالیانی،
 تراکیا ایله استانبول یونانستاننی قیزیقترادر. ساویت روسیه ایسه قدیم اسلاو
 ایمپریالیزمی (*) سیاستی یوروتوب، اسکندرونغا قادار ایریشمه کله تو-
 غرودان توغرو آق دیگزرگه چیقماقچی بولادر. بوندان سوک (آق دیگزر
 ساحلنده اوتوروب «ی. ت.») عربلار ایچنده عصیان چیقاریش بر اوپو-
 نجوق کبی یه گیل بر ایش بولوب قالار ایدی. مصر فلاجلاری وه حجاز
 بدویله ری سویش قانالینا یاناشماسداناق قیزیل اوردو ایله تماسه کیله یله-
 جه کله ر ایدی. (بونگ نتیجه سنده «ی. ت.») هندستان اینگلتیره دهن،
 هدچینی فرانسه دهن آیریلیب قالوب، بوتون آسیا قطعه سی بولشه ویزم

(*) بزجه توغروسو روس ایمپریالیزمی «ی. ت.»

قولینا. توشوب، بر روس قولونییی حالته کیلهر ایدی. مه نه بو وقت، آتیلا وه تیمورلنگ حرکاتنا اوخشاش یه گئی بر استیلا حرکتی ضربه سیله بوتون غرب مدینتی خراب بولوب «اولیا وه مشایخلهر» نگ دیدیکلهری بیرینه کیلگن بولور ایدی.

بو یله لکله تورکیه نگ عسکری سیاستی مشروع بر احتیاطکارلق دیب ایضاح ایتیلگن بولادر. اوز قومشوسی ایله (بونکله ساویت روسیه دیلمه-کچی بولادر. «ی. ت.») سیقی مناسباتنا، رغماً تورکیه ایسکیسی کبی قوممونیزم غایه سنه دوشمان وه اوز ملی عنجه سنه صادقدر. تورک حکومتی موسقوا اوتوبی (اوهام) لهری تأییری آستندا قالیب کیتهر دیب قورقوش کیرهک ایمهس. تورکیه کبی بویوک سرماییه سی بولماغان بر مملکتده سرما-یه نی ملیله شتریش (دولت قولینا آلیش) مسئله سی قویولادا آلماید. بونگ اوستنه آقارانگ بوتون سیاستی نوقول عسکری وه مثبت بر سیاستدر.

آقارادا قیزیل ره ژیم اعلان ایتب، اوزینی باشقا ملتله رده ن تجرید ایتش تورکیه نگ اوز منعتنه هیچ اویماید. چونکه بو قیزیل ره ژیم کیچ وه یا تیز تورکیه نگ اوز استقلالینی یوقا تووی یله ن نتیجه لهر ایدی.»

*

«ژو سویی پارتو» فرانسه نگ رادیقوال سوسیالیستلهر نده ن ساغدا تو-روچی وه فرانسه ده کوچلو بر اوتورپته حکومتی قورو طرفدارلاری غروپینگ ناشر افکاریدر. بو عنصر فرانسه نگ ایچکی سیاستده کوب مهم رول اویناید.

بزچه تورکیه افکار عامه سینک کوبده ن بهری توشونوب، کوب دقت ییلن تعقیب ایتدیکی، ایتالیا طرفندان تورکیه گه قارشو بولغان تهلکه نی بو پاریس غازیتاسینگ آچققدان آچق یازیب اوتوشی شایان دقتدر. طبیعی فرانسوزلار بو تهلکه نی تورکیه منفعتی قوروماق نیتی ایله کورسه تمه یدرلهر. اونلار، آنا دولونگ جنوب ساحلارینا، ایتالیا نلارنگ چیقیب قالیشدان اوزلهرینگ سوریه ده کی منفعتلاری اوچون خوفلاندرلار.

عجبا پاریس غازیتاسی بو نقطه ده تورکیه ایله فرانسه آراسنداغی منفعت اورنا قلیغینا اشارت ایتمه کچی بولماسمی ایکن؟
یا گلیشماز ساق، بو فرانسه مطبوعاتندا، تورکیه نگ ایتالیا طرفندان تهلکه کوروب یوروتقان سیاستنده، تورکیه گه حق پیروچی برلچی چقیشدر.

تورکیه نگ قوممونیزمگه دوشمانلیغی وه آقارادا قیزیل ره ژیم اعلان ایتشنگ تورکیه نگ اوز منعتنه اویماعانلیغی آچق سویله گن پاریس غازیتا-سی فرانسوز افکار عامه سینک بر قسمنده تورکلهرنگ قوممونیزمگه دوستلق وه تمایل کورسه تکه نلگی، ههر قاندای بر وضعیتده آقارادا قیزیل ره ژیم اعلان ایتش احتمالی بارلیغی فکرینگ بولغانلیغی کورسه تمه کچی بولادر.

بز قارداش تورکیه نگ، بزنگ یورتمزنی باسیب اوتورغان قیزیل موسقوا حکومتی ایله دوستلغینا قووانچله باقماعانلیغیمزنی اعتراف ایتهمز. بونکله برابر بز، تورکیه نگ قیزیل ره ژیم وه قوممونیزمگه ناراشینگ حقیقی، ایچکی یوزی اوستنده هیچ بر زمان، بر دقیقه اوچون گنه بولسادا شبهه گه توشمه دک.

*

ساویت روسیه نگ بوتون غرب مدینتی وه آسیانگ کیله جه کی او-چون تهلکه بولایلوی، تورکیه کبی بوتون فکری اوز ملی توپراغی ایچنده ملی منفعتینی ساقلاب قایلیمه کده ن عبارت بولغان بر اولکه نگ دوستلیغی ایله باغلی ایمه سدر. تیرینچه او، دنیانگ تورلو قسملارندا تورلوچه منفعتلار کوزه تکه ن غرب مدینتی نگ باشچی دولتله ری ایله ساویت روسیه آراسندا کون کونده ن کوچیه بارایاتقان دوستلق ایله باغیدر. بو بویوک غرب دولتله رینگ غرب مدینتینگ باریشماس دوشمانی ساویت روسیه ایله دوستلق یوللاری ایزلهمه لهری بو غرب مدینتینگ زوالنا طرفی بارغانلیغی کورسه تمه در.

اگرده پاریس غازیتاسینگ اشاره ایتدیکی «اولیا وه مشایخلهر» نگ

دیدیکلهری اورنیغا کیله جهك بولسا، طبیعی بونگ مسئولیتی تورکیه ننگ ایمهس، بر طرفدا آنادولو ساحلارینا کوز تیکیب اوتورغان، ایکچی طرفدا بولشهویک دوستلغی اوچون کروان تویه لهری کبی تیزیلیب تورغان غرب مدییتی بویوک دولته رینگ اوستنه توشه در.

ساویت حکومتینک ملتلهر جمعیتنه کیریشی آلدندا

وئیه I.

1927نجی ییالی 5نجی نو یابرنده، روسیه گه کیلگن اجنبی ایشچی لهر ایله قیلغان مصاحبه سنده قویولغان، «ساویت حکومتی نیچین ملتلهر جمعیتنه قاتناشما یدر؟» دیگن سورغوغا ستالین طرفدان بیریلگن جوابنی برآز قیسقارتیب ترجمه ایتهمز.

«ساویت حکومتینگ ملتلهر جمعیتنه قاتناشما غالیه یینگ سببی بزنگ مطبوعاتدا دفعه لارله ایضاح ایتیلیب یازیلغان ایدی. مهن بو پیرده شو کور. سه ییلگن سببله ردهن بر نیچه سینی تکرار لای آلامن. ساویتلهر اتقاقی ملتلهر جمعیتی اعضاسندان ایمهس وه اوگا قاتناشما یدر. چونکه: اول ساویتلهر اتقاقی ملتلهر جمعیتینگ یوروتما قدا اولدیغی ایمه ریالیستک سیاه سننه وه او جمعیتینگ مستملکه خلقلارینی ایزیش اوچون قوردینی ماندا. نلار اصولی مسئولیتنه اشتراک ایتمه ک ایسته مه یدر. ساویتلهر اتقاقی ملتلهر جمعیتنه قاتناشما یدر. چونکه، او ایمه ریالیزمگه، مستملکه وه غیر مستقل خلقلارنک ایزیلووینه بوتونله ی قارشیدر.

ایکنجیده ن، ساویتلهر اتقاقی ملتلهر جمعیتی آرقاسینا یاشیرینب یورو- تولما قدا بولغان سوغوش حاضر لقلاری، قورالانو وه حریمی اتقاقلار کبی یه کی این ایمه ریالیزم سوغوشندان باشقا بر بیر گه باریب چیقووی ممکن بولماغان حرکتله رینگ مسئولیتنه قوشولماق ایسته مه یدر. ساویتلهر اتقاقی

ملتلهر جمعیتنه اشتراک ایتمه یدر. چونکه او ایمه ریالیستک سوغوشینا بوتونله ی قارشیدر.

نهایت ساویتلهر اتقاقی ملتلهر جمعیتی پرده سی آرقاسینا یاشیرینغان ایمه ریالیزم نهیره گلهرینه اورتو بولماق ایسته مه گه نی اوچون، اوزی ده شو ایمه ریالیستلار نهیره نگی اثری بولغان ملتلهر جمعیتنه کیرمه یدر. ملتلهر جمعیتی بو ایمه ریالیستک نهیره گلهرینی اوز ناطقلارینک معناسز، میلچیک سوزلهری ایله اورتوب اوتورادر. ملتلهر جمعیتی، پرده آرقاسندا یاشیرینب ایش ییتروچی ایمه ریالیست دولتهر باشلوقلارینک «اوجرا شما اوی» (Дом свиданий) در. ملتلهر جمعیتی دائره سنده سویله نگن رسمی سوزله ر ایسه، ایشچیلهرنی آلداتو اوچون سویله نگن یالغان، یاشیق سوزله ر (یلچیل = «Пустая болтовня»)) در. اصل ایش، ایمه ریالیست دولتهر یوغان یومورقلاری (Заправи́лы) ننگ ملتلهر جمعیتی پرده سی اونگ بوش سوزلو ناطقلاری سوزله ری آرقاسینا سحرچیلهرچه بو قونوب ایشله- دیکلهر یدر.

ایندی ساویتلهر اتقاقینک مهنه شو خلقلارنک دوشمانی قومه دیه- او- یونچوق ننگ اعضاسی بولماق ایسته مه مه سنده حیرت ایتیلهر لک بر نه رسه باریمی؟» («له نینیزم مسئله لهری» 9نجی تولدورولغان طبعی، 1933. ص. 296/97).

وئیه II.

ملتلهر جمعیتی — 1914-1918نجی ییلا رداغی دنیا سوغوشی سو گندا بورژوا صلحچرورلگی مفکوره چیسسی، شمالی آمریکا قوشما جهو- ریتله ری رئیس جمهوری ویلسون ننگ تشبثی ییلهن وجود گه چیققان دولتهر جمعیتیدر. اصلنده ملتلهر جمعیتی دولتهرنی بربرینه باغلایش یولیه کیله- جه کده سوغوشنی امکانسز قیلما لی ایدی. بو دنیا سوغوشینگ سو گنجی سوغوش بولوونی سویله ب اوز خلقلارینی آلداتقان غالب دولتهر ویلسون- ننگ ملتلهر جمعیتی پروژه سینی قبول ایتدیله ر.

باشقارما: ساويتلەر حكومتينك ملتەر جمعيتنه كيريشي آلدندا يوقاريداغى وثيقلارنى
ايسلەب كېتىش فائىدەسىز بولماسا كېرەك .

« تور كىستان پاختا خوجالغى »

باشقارمادان: شو كرنلەردە مطبەدان چىققان اقتصادچى دوكتور طاھر شاكىر بىكنىك
« تور كىستان پاختا خوجالغى » نام اثرينك باشىنا باش محررىمىز چوقاي اوغلى مصطفى بيك افندى
طرفندان « ياش تور كىستان » نىرياتى نامىنا يازىلغان مقدمەنى توبەندە اوزىچە كىترمە كەدەمىز :

باشلانغىچ اورنىغا

بو كىتابنىڭ چىقىشى محقق بىر تور كىستانلىلار ۋە آينىقسا بىزنىڭ
« ياش تور كىستان » اوچون بويوك بىر سىۋىنىچ دىر .

كىتابنىڭ مەزىتى ۋە كەمچىلكلەرى حقدىغاى حكمنى اوچوچىلارنىڭ
اوزلەرىگە بىراقوب ، بو يىردە بىز ، اثرنىڭ يالغىز حرئى-سىياسى اهمىتىندەن گنە
قىسقاچا يازىپ اۆتمە كىچىمىز .

بو كىتابنى « تېشىقى كورونوشىلە گنە مىلى ، اىچكى مەھومىلە پرولەتار »
بولغان تور كىستانلىك « مىلى جەھورىتلەرى » نەدە تور كى تىلندە تور كىستان
مىشلەلەرىگە عائد ساغلام اصول ۋە اسلوبدە يازىلغان بىر گنە بولسۇن علمى
ۋە سىياسى كىتاب يوقدۇر . بونىڭدە سىيىنى بو كىتابنى تور كىستاندا كىتاب
پازوچىلارنىڭ يوقلغىدا ايمەس ، بلكە تور كىستان پازوچىلارنىڭ بو كىتابنىڭ
چە « بولشەۋىزم اصولى » غا « اوينغۇنلاشا » آلماسدان يورگانلارنىدا دىب
اويلاش توغرىدا قۇر .

مەنە بو بويوك كەمچىلكنى طاھر بىكنىڭ شو كىتابى تولدورماقدادۇر .
دىمەك طاھر بىكنىڭ بو اثرى تور كىستان مىشلەسىنىڭ اۇك مەھم تارماقلا-
رىندان بولغان پاختاچىلىق حقدە تور كى تىلندە يازىلمىش اىلك اثر دۇر .

تور كىستان پاختا خوجالغىنىڭ انكشافى ، روسىيە طرفندان اوگا
پىرىلگەن سىياسى ، اقتصادى قىمىتى ۋە تور كىستان پاختاسىنىڭ سوڭ يارىم
عصرلىق تارىخىدە توتىدىغى اهمىتى ايلە تانىشماق — تور كىستاننىڭ كىچىر-

حقيقتدا ملتەر جمعيتىنىڭ بوتون ايشلەرىنى ، بىن المللى ايش بىورو-
سىنا بارغونچاغا قادار اونىڭ بوتون مۇسسەلەرنەدە اوز امر بىلەرىنى اوتور-
توب قوينان آتاتتا . دولتلەرى يوروتادۇر لار . ملتەر جمعيتى اينگلىز ،
فرانسوزلارنىڭ ايمپىريالىستىك اشتهالارى اوچون آپ آچىق فائىدەلە-
ندىكلەرى بىر قورال دۇر .

ملتەر جمعيتىنىڭ نظامنامەسى 26 ماددەدەن عبارت دۇر . بو نظامنامە دىنيا
سوغوشندان سوڭ باغلانغان بوتون مەھادەلەرگە كىرىتىلب ، بونىڭلە بو
مەھادەلەر بويونچا ايشلەنگەن بوتون تالان-تاراج ۋە زورلقلارنىڭ ابدىلىگىنى
تصدىق ايتكەن بولدى . ملتەر جمعيتى ايشلەرىنى آتاتتا حكومتلەرى اوزلە-
رىنىڭ وحشىانە منفعتلارنى موافق بىر شىكلدە يوروتادۇر لار . ملتەر جمعيتى ،
اوز اعضالارى آراسىدا چىققان قوراللى توقناشولارغا قاتنىشمايدۇر ۋە اونىڭ
چىقوينا توسوقدە بولمايدۇر . ملتەر جمعيتى باشقارلارندان ظلم كورگەن
اعزاسىنى ياقلامايدۇر . سوزدە قورالسزلانوغا اورونغان ملتەر جمعيتى ،
حقيقتدە بىر گنە حقيقى قورالسزلانو پروژەسى بولغان ساويتلەر حكومتى
تكلىفنى ايشكە آشىرماي تاشلايدۇ . ساويت حكومتى اوزىنىڭ ملتەر جمعيتىنە
قاراشىنى كىوب دىفەلار كورسەتدى . او ، ملتەر جمعيتىنە ، كىچىك ۋە
كوچىسز خىلقلارنىڭ اوستىدە حاكىمىت حقىنى آلىپ ۋە كىلەجە كەدەدە
اونلارنى ايزودە دوام ايتمە كىچى بولغان بويوك دولتلەرنىڭ ماسقالى اويو-
شماسى دىب قارايدۇر . ملتەر جمعيتى بويوك كوچلو دولتلەرنىڭ كىچىك ۋە
كوچىسز خىلقلار حسابنە توشوندوكلەرى ايشلەرىنى كوروش اوچون او-
چراشدىقلارى بىر دىپلوماتىك پورسەدۇر . 2چى ايتنە ناسىونالدا ملتەر
جمعيتىنىڭ بو فعالىتى بوتونلەى توغرى تاپادۇر . ملتەر جمعيتى ، اونكور اوچى
پرولەتار دىكتاتورلغى مەملىكتەنە طرف توتولغان بىر قورال دۇر . ساويتلەر اتفاقى
ملتەر جمعيتىنىڭ تۈزلۈ مۇسسەلەرنەدە زىمىت كىشلەرگە فائىدەلى دىب تاپدىنى
ايشلەردە تەخىكى جەھتەدەن بىر گنە ايشلەشنى قبول ايتمە كىلە برابر ، ملتەر
جمعيتىنە كىرىشەن باش تارقاننى دىفەلارچا تىكرار لادى .

(„Малая Советская Энциклопедия“)

مه كده اولديغى بوكونكى فاجعهنى وه كيلهجه كده كى. مى انكشافينگ استقامتىنى آگلاشغا ياقينلاشماق ديمه كدر.

طاھر بيكنگ كتابى بوكيى بويوك وظيفهنى ادا ايتشكه ياراتورغان تورك تيلنده ايلك قايناق سانالغانى اوچون بز بو اثرينگ هم حرئى همده سياسى اهميتندن بحث ايمه كده مز.

بر نيچه سوز ايله مهن اوچوچيلارنى طاھر بيكله تانيشريب اومه كچى مهن. دوكتور طاھر بيك توركستانىگ ياش بوغونلارنلاندر؛ 1917نجى يىلغى انقلاب باشلانر كهن طاھر بيك «مكتب بالاسى» ايدى. 1922نجى يىلى بختلى تصادفلر تيجهسندم بر قانچا توركستان ياشلاريله برلكده طاھر، ساويت روسيهدهن چيقىب، آلمانغا كيله در وه بويرده او- قوشغا باشلايدر. 1931ده ائك مشهور آلمان اونيوهرسيته لهرندهن ديب تانيلغان هايدلهبرغ دارالفنونينىگ فلسفه فاكولته سينه بيشيك اقتصاديات شعبه سيني بئيردى. دوكتور اولاراق يازديغى «كوچه به خوجالغينك آنا خطلارى» (Grundzüge der Nomadenwirtschaft) نام اثريله طاھر بيك اوزينىگ حقيقى «توركستانلىق وظيفه سيني» بهك ياخشى آگلاغانلىغىنى بيلدردى. بو وظيفه، خلقمزينىگ مى منفعتى، مى كيلهجه كى اوچون خدمت ايمهك ايسته كهن ههر بيلمى توركستانلىنىگ مقدس يورتمز تورموشينىگ تورلو جهتلهرينى اوركه نوب، اوز يورنداشلاريمزنى وه اجبيله رنى خلقمز، يورتمز تورموشيله تانيشترماقدان عبارتدر.

سانديقهچاسينىگ غريب بر وضعينده ايكه نلگيگه باقماسدان، طاھر بيكنىگ شو اثرينى دنيا يوزيگه چيقارا بيلگهن «ياش توركستان» بونىگله اوز بوينغا آرتيلغان مى وظيفه لهرلىگ بريسينى ده به جهرگهن بولوب، اوزينى بختلى سانايدر.

* * *

كتايبات:

«غاسپر الى اسماعيل بيك»

ياقيندا شو نامدا اولوغ تورك متفكرى وه استادى حقندا قريملى جعفر سيد احمد بيكنىگ بويوك حجمده 250 صحيفه لك بر اثرى چيقدى. بو كتابغا اسماعيل بيكنىگ حياتينا وه اثرينه عائد 7 مهم رسمده قوشولغان. اثر استانبولدا، طبعى، يه كى تورك (لاتين) حروفاتيله باسيلمشدر. اسماعيل بيكنىگ ترجمه حالى، خصوصى تورموشى، خاستالغى، وصيتلهرى، اولومى، مفكوره چيلگى، تيل برلگى، سجييه قوتى، تاكتيك قابليتى، قدرشناسلىغى، مكتب مدرسه لهرنىگ اصلاحى يولنداغى غيرتى، تور كچيلگى وه اسلامچيلغى حقندا قيمتلى معلوماتى ايچنه آلمان بو اثر، اميرى افدى مرحومنىگ همتيله قورولغان «ملت كتبخانه سى» نده كى 40 نسخه غا. ياقين «ترجمان» ايله آقچورا اوغلى يوسف بيك افدينىگ كتبخانه لهرنده موجود بعضى «ترجمان» نسخه لارى وه «ترجمان» نشر ياتينا عائد بعضى اثرلهردهن فائده لهنه ركه يازيلمشدر (ص. 11).

اسماعيل بيكنىك «طونج» ، «روسيه مسلمانلارى» ، «قمر» (1881)، «ترقى» ، «مرآت جديد» (1882)، «دارالراحت مسلمانلارى ياكى عجايب ديارى اسلام» (1895)، «توركستان علماسى» (1900)، «مبادى تمدن اسلاميان روس» (1901)، «آق گل دسته سى» ، «خاخاخا» ، «مكتب صبيان» (*) ، «ملت» (1906)، «مسلمان قونغره سى» وه «روسيه-ده مى تورك مكتبلهرينىگ اصلاحى اصول صوتيه نك اتشارى» (1911) كى اثرلهرندهن اقتباسلار ايترهك بو اولوغ تورك متفكرينىگ ايچ هم تيش سيماسينى ممكن قادار آيدنلانوغا، تريشقان مؤلف، استادنىگ اولو- مندهن سوڭ اونىگ حقندا ياش هم قارت محرر، اديب، شاعر وه عالمله ر طرفندان تورلو كتاب، مجموعه وه غازيتا بيتلهرنده يازيلغان يازيلاردان

(*) اثر نك 72نجى بيتنده ذكر ايتلگهن بو مجموعه نك اسمى «مكتب صبيان» بولمايوب، توغروسى «عالم صبيان» بولسا كبرهك. ي. ت.

پارچالار كىلتىرەدەك مرحوم حقداغى معروف شىخىلارنىڭ فېكرى ۋە قىتئەلەرىلەدە اوچۇقچىلارنى تىۋىرە چالدىشمىشدر.

ئىرنىڭ يازىلىشى، قورۇلۇشى ۋە مىندىر جەسى اعتبارىلە اولوغ مەفكەرنى چوقۇرراق تىكشىرە بىلگەنلىكى قىتئەنى بىرە تورغان جەفر سىد احمدىك-كە كورە، اسماعىل بىكى بوتون تىشەلەندە موفۇق قىلغان ۋىفلارىندان بىرىدە اونداغى تىدقىق قابىلىتى ايدى. اسماعىل بىك ايشكە باشلاماسدان ايلگەرى ملتىنىڭ ھەر صىفنى، اونىڭ مۇبەت، مەنەى طرفلارنى اساسلى صورتدە تىكشىرمىشدى. زىمانىڭدە حەقىقىي ۋەزىئەتنى كۆپ ياخشى آڭلامىشدى. احتىياپ كار ايدى. اونىڭ احتىياپكارلىغى اوزىنى ايمەس، ايشىنى توشونىگە-نلگەندە ۋە چاچاچاغى توخوملارنىڭ بوشغا كىتمەسلىگىنى تەمىن اندىشە-سندەن كىلىپ چىققان ايدى (ص. 22).

اسماعىل بىكنىڭ اھمىت بىردىگى ايش تورىك-اسلام دىناسىنىڭ مەدى-اجتماعى اوزگەرىشىنى تەمىن ايدى. او بو مقصدىنى جانلاندىرماق اوچون آڭ كىستىرمە يوللارنى تاپىپ، بىلگىلەمىشدى. بوتون فلاكتىنىڭ جەھالت يوزىدە كىلگەنلىگىنى سىزگەن اسماعىل بىك، تورىك-اسلام جامەسىنى نجات يولىغا چىقارماق اوچون، «اصول جەدىد» آقىمىنى بار كۆچىلە تورىك-اسلام اولكە-لەرىنە يايماققا تىرىشدى. اونىڭ آڭ بويۇك اونكۇر اولكو قورالى «ترجمان» ايدى. اسماعىل بىك اوز توشونچەلەرنى يالغز كاغد اوزەرىدە آغا سورۇچى اصلاحاتچىلاردان بولماغانىدان، فرىت تاپدىقچا سىاحتلار ايتەر ۋە امللە-رىنى جەمئىتدە، حىياتدا ايشكە آشىرىشغا تىرىشار ايدى.

1881دە توپلانغان مەلۇماتە كورە، روسىە بويوتورۇغى آستىنداغى توركلەر او وقت 16 000 مەلە مەكتىبى ايلە 214 مەدرسەگە اىگە ايدىلەر. بو اون آلتى مىڭ مەلە مەكتىبىدە يارىم مىليون تورىك بالاسى او قوردى. بولارغا آتۇق قرآن قرائتى ايلە نماز دعالارى اورگە تەردىلەر (ص. 104). اسماعىل بىك بو ايسى اوچاقلار اورنىغا، «اصول جەدىد» مەكتىبەلەرنى او-زىنە مەخسۇس اسلوبلە تۋسىە ايتىپ، ايلك «اصول جەدىد» مەكتىبىدە باغچا سىراىدا آچاراق بالذات اورگە تۋب تىشىرتىدىگى بىكر اسمەندە بىر مەلمنى

بو مەكتەبە بىلگىلەدى. 1884دە آچىلىپ آتۇق 12 گنە تۋبە قىد قىلغان بو «اصول جەدىد» مەكتىبىنى او زمانىنى علما «اوصال جەدىد»، «كافرلەر اوچا-غى» دىب آتاب خەلقدا بويەگى اصولغا قارشى نەرت او يغاتىشغا اورونمىشدى. فقط ھەر تورلو آغىرلقلارغا چىدەملىك كورسە تەكەن اسماعىل بىكنىڭ يو كسەك تىشكىلاتچىلىغى آرقاسىندادىر، كە 20 يىل سوڭرا، يعنى 1905دە، «اصول جەدىد» مەكتىبەلەرنىڭ سانى روسىە ھەمراڭلىغى آستىنداغى توركلەر-دە بىش مىڭىنى آشمىشدى (ص. 111).

اسماعىل بىك تاشقىن رۋخو ايمەسدى. فېكرلەرى ۋە يازىلارى ابلە خىياللارنىڭ آڭ مەقسىنى سۈسەتمە كەدەنسە قىلىنا بىلەجەك آڭ كىچىك فقط مۇبەت ايشلەرنى تىرجىح ايتەردى. اسماعىل بىك روس ايدە آلىستەلەرنى تىقلىد ايتەمدى ۋە آڭ سوڭ سوزنى سۈيەلەپەرەك ايشكە باشلامادى. غايەسىنى آغا سورمە كەدەنسە او غايەگە كوتۈرەجەك يولنى ھازىرلاماقنى تىرجىح ايتدى. (ص. 41).

مەلۇمىدەر، كە 1905 انقلابندان سوڭ اورتادا كورونگەن بىضى قازانلى انقلابچى ياشلارنىڭ «طاڭ يىلدىزى» ۋە «طاڭ مەجموعەسى» نام نىشرياتىدا او زمانىنى اكثر مىلى غازىتا ۋە مەجموعەلارغا قارشى چىقىشلار قىلغان ايدى. بو انقلابچى ياشلارنىڭ مەتبۇعات بىتەلەرى كوتەرە آلمائىتورغان «او-رام سوزلەرى» گە آڭ كۆپ مەروض قالغان ذات مەروف «وقت» غازىتاسى مەحررى فاتىح كرىمى بىك ايلە «ترجمان» مەحررى اسماعىل بىك ايدىلەر. جەفر سىد احمد بىك ئىرنىڭ 41 نچى بىتندە «طاڭچىلار» نىڭ شو اتھام مەسئەلەسەدە ياناشىپ، اسماعىل بىكنىڭ روس انقلابچىلارنى اينا ناماغانلىغىنى ۋە اونىڭ اولارغا تاپاندىب مىلى مەسئەلەرىمىزنى حل ايتە آلاجاغىمىزنى قىبول ايتەمەگەنلىگىنى آغا سورۇپ، اسماعىل بىكنىڭ روسىە توركلەرنىڭ روس فرەلارنى كىرىپ پارچالانما لارنى قارشى سىياسى بىرلەشكەن بىر جەھە قورمالارنى مەدافە ايتكەنلىگىنى يازادىر (*).

(* بو اسماعىل بىك نەزىرىيەسىنىڭ نە قادار توغۇرولغى 1917 نچى يىلغى انقلابدا آچىق آڭلاشلىغان بولساد بو تارىخىدەن آتۇق زىمان اوتكەندەن سوڭرا ھەم توركىستان ياشلارنى بىضى بىر روس فرەلارنىڭ قاراشلارنى اينا نەزىروغا اورونغانلار كورۇلدى.

بویوک استاد غاسپرالی اسماعیل پیکنگ اولومندهن 20 ییل اوتکهن بولسا هم ایمدیگه چه بو نادر تورک که آتالیب یازیلغان آیریچا بر کتاب اوچرانیماس ایدی. بو حال تور کچیلک اوچون طبیعی بویوک بر که مچیلک سانالیردی. جعفر سید احمدییک بو که مچیلکنی تولغوزوشغا، امکان درجه-سندنه غیرت ایتکه نلگینی کورسه تدی. اونگ بویوک استاد حقنداغی مهم اثرینک چقیشی اوز بویوکله رینی تانیماققا، وه اولارنک چیزیب، یلگیلهب کیتدیکلهری ملی، سیاسی یولنی اورگه نیشکه قیزیقاتورغان تورک یاشلا-رینی، آینقسا آنایورتی بو کون روس مظالمی، اسارتی آستندا ایگله مه کده بولغان تورک مهاجر یاشلارینی شبهه سز کوب سیویتر مشدر. درحقیقه، مهاجرت هواسینک قارا بولوتلارینی قالدینلاشتریب، اوز آرا او گغایسزلقلار توغدو-روچی افشا آنله تولغان بعضی مهاجر یازچییلارنک یاراشیق سز نشریاتی ایله ذهنلرنگ قاریشدیغی شو بخشسز چاغدا، «غاسپرالی اسماعیل ییک» کبی یاشلارنک روچینا غدا، فکرینه جلا پیروچی بر اثرنگ چقیشی سیویترنرک وه آلفیشلانیرلق بر حالدر.

* * *

هندستانداغی تورکستان مهاجرلری فعالیتلره

دهلی ده کی «تورکستان مهاجرلری برلگی»، شو ییل قربان بایرامینک باشندا، اوزینک ایشلکی اعضاسندان عبدالله قیوم بیگ ایله محمود حسن بیگ افندیله رنی مرخص صفتیله تورکستان مهاجرلری یاشایورتورغان هندستان شهرلهریگه سیاحتکه یوللاغان ایدی. بو افندیله ر ایون آیینگ آخریغاچا هندستاننگ آیریم اولکه لهرینی کیزیب، حیدرآباد وه بومبای شهرلهریگه چه باریب، تورلو شهرلهرده یاشاوچی تورکستان مهاجرلری ایله کوروشوب، اولارنی تورکستان ملی قورتولوش حرکتینگ باریشی ایله تانیشتیریب کیلدیلهر. عینی زماندا هندستاننگ آیریم اولکه لهرنده کی معتبر هندستان علماسی ایله تماسه کیلیب، اولارنی تورکستانداغی روس مظالمی وه بولشهویک وحشیلگی ایله تانیشتیریب، اولارغا قایغیلاریمزنی

آکلاتیب، اولارنک معنوی مظاهرتینی قازانیشغا، تریشقانلار. هندستان علما، فضلاسی روسلارنک اوز قول آستلارنداغی تورک-مسلمانلارغا، قیلیب تورغان مظالمینی سکسان میليونلق هندستانلی دینداشلاریمز غاییلدی-مهک وه یایماق ایشلهرنده یاردهم ایتهجه کلهرینی سویلهب، وعدلهرینی قسما درحال اورنیغا ییکیز گه نلهر.

اویوشمه مز تبلیغات ایشلهریله بر قاتاردا مهاجر یورتداشلاریمزنگ مادی احوالینی اصلاح یولندا تریشماق قدادر. شو جهتتی تأمین اوچون عملی یوللار قیدیریب، جمعیتمز شو 1353نجی ییل 7نجی صفرده (34. 5. 21ده) که تته بر پیر آلیب «مهاجرلر اوینی» («دارالمهاجرین») ناملی بر یورت قوردی. بو یورته تورکستان مهاجرلهریگه تورلو هنر اورگه تپلمه کده در. آینقسا تورکستاندا قاجیب دهلی گه کیلگه ن په گئی مهاجرلر بو اوچاققا، آلیب، اولارغا هنر اورگه تیلیب، تریکچیلک او-چون مهاجرته یوقلق ایچنده قالماسلقلاری اوچون چالیشیلماق قدادر. «مهاجرلر اوینی» نده اوقوتو وه یازو ایشلهریگه هم اهمیت پیریلیب، بو ساحه ده اوز شخصی منافعدان کیچیب خدمت قیلماق قدا. بولغان مرحمتلی یورتداشلاریمز بار.

تورکستان مهاجرلهریگه بالخاصه توقوچیلق، تیکوچیلک، تیمیر-چیلک وه قندالانچیلق اورگه توچی «مهاجرلر اوینی» غا پیرمهک اوچون یورتداشلاریمزدان عبدالرحمن افندی 50 روپیه لک سرمایه، خواجه اعظم افندی 33 روپیه لک اسباب وه پول، خواجه مسعود افندی 58 روپیه لک اسبابی «تورکستان مهاجرلر برلگی» خزینهنه هدیه قیلدیله ر. «مهاجرلر اوینی» نگ الیکتریق وه آققومویل ایشخانه سنده نصر-الدین افندی، باسما خانه سنده محمد یوسف وه حاجی عبدالسلام افندیله ر، توقو ایشخانه سنده کمال الدین افندی، نیاز محمدییک وه مولانا عطاءالله ییکله ر اوز شخصی منافعالریدان کیچیب ایشله مه کده لهر. شو فداکار افندی لهر گه پوره کده ن اوزون عمرلهر تیلوب تشکرلهر ایتهمز.

خواجه مسعود. دهلی، 22 ایول 1934

قابیلی خبر

حبیب الرحمن البغااری افدینک باشقارمازغا یازغان بر یازوسندا پشاورده ملی ایشله ریمز که یاقیندان قاتناشیب یورگان آچیق فکرلی یورت داشلاریمزدان مرغیلانلق سید اعظم خواجه نک ایولنک 8نده وفات ایتکه- نلگی خبرینی او قوب کوب قایغیردق. اولوغ تاگری یاتقان پیرینی یومشاق قیلسین. مرحوم هر جهتدهن اوز تانیشلاری وه یورتداشلاری طرفندان سیویلمش بر شخص ایدی.

سید اعظم خواجهدان محمد علی خواجه، اکبر خواجه، احمد خواجه وه انور خواجه اسمله رنده مکتب یاشندا تورت بالا قالدی. بولار- نیک او قوشلاریغا دوامله یورتمز، خلغمز اوچون قیمتلی خادم بولوب یتشیب، آنالارینک روحینی شاد ایتجه کله رینی امید ایتهمز.

مرحومک اینیلهری یوسف خواجه، قوچقار خواجه افدیله ر ایله پشاورده غی اونگ ایش آرقاداشلارینک ماتمله رینه بز هم یوره کدهن قوشولوب، مرحومک اوغوللارینا اوزون عمرلر تیلیمز.
«باش تورکستان»

آداشقان ادیبله ر

(که ربابا اوغلی بیردی ایله بورون اوغلو قاراجانک توبه مکتوبی مناسبته)

اوتکه ن مای آبی اورتالارندا چیققان عشق آباد غازی تالاریندا، او جمله دن «تورکمه نسکایا ایسکرا» نک 34، 5، 17. ساتندا، تورکستانلی ادیب- له ردهن که ربابا اوغلو بیردی ایله بورون اوغلو قاراجانک «توبه مکتوبله- رینی» او قودوق. اوزینی دینادا ائ حر وه سربست فکر میدانی کورسه ت- مه کچی بولغان ساویت روسیه سندا موسقوانک کورسه تدیگی «فرقه باش چیزیفندان» بر «ئهل» بولسا هم تاپا، باسقانلارنیک بولشه ویک جهنمیکه توشوب کیتته تورغانلاری هم ده او جهنمدهن چیقاییلیش اوچون اوزله رینک

کیچه که چه برابر ایشله شیب کیلگن قیمتلی دوستلارینی، حتی بعضاً آنا- بابالارینی دا قارالاب، یوزله ریگه کویه (قوروم) سورتوب «توبه مکتوبله- ری» یازوچیلارنی بز تیز- تیز کوروب تورامز.

اوزینک بوتون عمرینی ترک ایتش، یا ایسه اوزینی اوزی یالغانچی قیلیب کورسه تیش، ساویت «سیاسیلاری» اوچون یه گیل بر ایش بولما- دغانی کبی، ادیبله ر اوچون ده آغیر بر وضعیت بولسا کیره ک. ادیبله ر آنجاق کوزله ریله کوروب، اوز عقللاریله آکلادیقلارینی سربسته یازا بیلدیکه- ری زمان حقیقی ادیبک وظیفه سینی به جهره بیلرله ر. او وقتداغنا ادیبک یاراتدیغی اثر خلققا مدیتنگ طلب ایتدیگی تأثیرنی بیره آلیر.

سربست مطالعه یولوندان چیقیب، موسقوانک «فرقه چیزینی» ایله یازا باشلاغان بابا قیش فطرتنک اوز ادیبی بارلیغینی قانداغی فلاکتکه او- چراتقانلیغی «باش تورکستان» نیک اوتکه ن 55نجی ساتندا ایسه ن تور- سون بیک کورسه تیب اوتدی.

موسقوا «باش چیزینی» آغیرلغینی انصافینا سیغدیرا آلمانغان یه گی دور روس ادیبله ری ایچنده ائ در ایتلیله رنده ن دیب تانیلغان ایسه نین (Есенин) ایله مایاقوفسکی (Маяковский) له رده اوز عمرله ریگه اوز قوللاریله نهایت بیردیله ر. مشهور ماقسیم غورکی روس ادیبله رینه «اوز کوزله ریگله کورگه نله ریگنی، اوز عقل، اوز انصافیک وه اوز مطالعه قوتگله گنه حکم ایتهره ک یازیگلار» دیب خطاب ایتمه کده در. قومونبست فرقه سینک امری بویونچا «فرقه باش چیزینی» نیک کورسه تدیگی یولیه اثرله ر یازیش اوچون تورکستانغا بر نیچه دفعه «ساویت ادیبله ری بریغادا لاری» کیلیب، تورکستان حیاتندان روس تیلنده بر قانچا اثرله ر یازدیله ر. لاکن آلیکساندر سیتین (Александр Сьтин)، نیقولای تیخونوف (Николай Тихонов)، بوریس پیلنیک (Борис Пильняк) وه باشقالارینک یازدیقلاری کتابلار، بولشه ویکله رنگ یازیشلارینچا، آدام خیالندان چیقیشی شبهه لی یالغان- الاردان توبلانغان «خوردا- مورد» دان باشقا هیچ بر نهرسه ایمه سدر، چونکه «فرقه باش چیزینی» ایسته دیگی «موضوع» نی بو افدیله ر تور-

کستاندا کوره آلمانلار فرقه ننگ تورکستاندان طلب ایتدیکی نهرسه نی
 کهربابا اوغلی ایله بورون اوغلی هم تاپالماسلار، چونکه او نهرسه تور-
 کستاندا اصلا یوق، اونگ بولوشیغا تورکستاندا زمین یوق، شرائط یوق.
 حقیقتی یالغز له نین سوزله رینده ن گنه اورگه ندیک دیب، سوز گونده یور-
 گان بیردی اوغلو بیکی، بوری اوغلو کوموش علی لارغا قاراب پیچراق
 سوزله ر آتماق وه مخدوم قولی روحینا «تو کورمه ک» له «فرقه چیزینی» ننگ
 منفی طلبی قبول ایتیله بیلیر، لاکن تورکستان ننگ طلب ایتدیگی مثبت بر
 نهرسه چیقماس. بوگا دلیل اولاراق فطرت ننگ کیچیردیگی «فاجعه» کوز
 آلدیمزدا تورادر. بو حقیقتی اوزله ری دیدیکله رینچه «تورکمن ادبیاتندا
 باش اورون آلیب کیلگن» کهربابا اوغلو ایله بورون اوغلولاری هم
 یاخشی غنا آگلاسالار کیره ک. فقط اولار «پادشاهیم امر ایتسه نه به لک
 (دایه لک) ده ایته بیلیرمه ن» دیگن روس تاریخچیله رینده ن کوکول یاسنو-
 پولسکی (Жуколь Яснопольский) که اوخشاب بوگا مجبور بولوب
 اوتوروبدورالار.

کهربابا اوغلو ایله بورون اوغلو ننگ توبه مکتوبینی او قورکن
 ایسیمگه مه نه شو نهرسه لهر کیلدی.

هاسمه: تورکستان حدودنده ن بیزگه کونده ریلگن بر مکتوبده بو
 مقاله ده آنالیش ادیبله رننگ سورگون ایتلیب، کهربابا اوغلو ننگ وفات
 ایتدیگی وه بورون اوغلو ننگ ایسه ده لی بولوب قالغانغی یازیلمشدی
 («یاش تورکستان» سان 53). طبیعی، بولار ننگ ایکسی هم روحاً
 وفات ایتکهن حسابلانا بیلیرلر. لاکن ظاهری کورونوشده اولار تریک
 ایکه نلر. «یاش تورکستان» بزنگ برگنه فکر قورالیمزدر، اونگچون
 سایغلی مخبرلریمز ننگ ردا ایتلمه ی تورغان خبرلهرنی گنه ایشیتدیریب توروشلا-
 رینی اوتونه مز.
 باشقارما

قافقاسیا قونفدراسیونی میناقی

رفیقمز «استقلال» ننگ شو آینگ باشدا چیققان 63نچی ساندا،

قافقاسیا جمهوریتلهر ننگ استقلاللارینی کیری آتماق وه قافقاسیالی ملتله ر-
 ننگ حریت وه استقلاللاریننگ دوامینی تأمین ایتمه ک مقصدیله آذربایجان،
 شمالی قافقاسیا وه گورجستان ملی تشکیلاتلاری طرفندان حاضرلانغان
 قافقاسیا قونفدراسیون میناقیننگ صلاحیتدار وکیللهری تاماندان ایواننگ
 14نده بروکسه لده امضالاندیغی خبرینی او قودق.

میناق قافقاسیالی جمهوریتلهر ننگ عسکری، تیشقی سیاست وه گو-
 مروک ایشلهرینی برله شترمه ک نیگیزلهرینه قورولمشدر. قافقاسیا قونفدره-
 سیون میناقینا آذربایجان نامینا کیچمیشده آذربایجان ملی شوراسی وه
 ایمدیگی حالده ملی آذربایجان مرکزی رئیس محمد امین بیک رسولزاده
 وه کیچمیشده آذربایجان مرخصلاری هیئتی وه پارلامه تو رئیس علی
 مردان بیک توپچیباشی؛ شمالی قافقاسیا نامینا محمد گهرای سونچ، ابراهیم
 چولیک وه شاهمان؛ گورجوستان نامینادا بورونو گورجوستان جمهور
 رئیس وه ایمدیگی حالدا گورجوستان ملی مرکزی رئیس نوی ژوردانیا
 ایله گورجوستانک فرانسه حکومتی قاشنداغی بورونو فوق العاده سفیری
 آقاکی چخنکه لی لهر امضا آتقانلار.

روسیه ایمپریالیزمنه قارشى استقلال کوره شی جبهه سیننگ ائک مهم
 قوللارندان بری بولغان قافقاسیا ننگ بو یه کی میناقینی یوره کده ن آلفیشلاب
 باشلانغان بو حرکتکه موفقیتلهر تیله یمز.

«یاسه تورکستان» مجموعسی محترم مدبرینه

افندم،

قیمتلی مجموعه گزک ستونلهرنده شو بر قاچ سطر یازیه بیر ویرمه-
 گری رجا ایلهرم:

1 - سوک زمانلاردا آذربایجان ملی استقلال دعواسینی خارجه
 گوده نلر آراسندا کی اختلاف نتیجه سی اولاراق ییرسز بر طاقم نشریات
 یایلماقدادر. ملی مفکوره یی دیدیکله یه ن وه استقلال جبهه مزى ضعيفلانان

بو حر كئله ره قطعياً اشتراك ائتمه ديگمى ،

2 - قافقاسيا، قونقه دراسيونى مسئلهسى حقد اكيرهك اسكى وه كيره كسه يه گى هيچ بر غازيتايا، بياناندا بولونما ديغمى بيان وه تصريح ايله م

حرمتلهرمله محمد صادق

سابق آذربايجان مبعوثلهرندهن

استانبول.

فون هينده نبورغ

2نجى آوغوستدا آلمان تارىخىنگ كنه ايمهس ، سوڭ 25 سنه لك دنيا تارىخىنگ اڭ مهم سيمالارندان برىسى بولغان مشهور عسكر باشلوعى وه دولت ايرى فون هينده نبورغ اولدى .

دنيا سوغوشنه قادار فعال عسكرى حياتىنى يتريب تقاعده چيقمىش بولغان فون هينده نبورغ حرب باشلانار-باشلانماس آلمانىنگ شرق جبههسى قوماندانليغنا چاقيريلدى . 1914نجى يىلى آوغوستده تور كستانلارنىڭ خاطرهنسندا اڭ آچى ايزلهر قالديرغان كه نه رال سامسونوفنىڭ قولى استنداغى روس اوردوسى شرقى پروسياغا هجومه باشلاغاندا ، قارشىسندا فون هينده نبورغنى كورگن ايدى . 28 آوغوستده فون هينده نبورغ سامسونوف اوردولارنى ايچكه چيكيب ، اوراب آلدى . او 120 ميگ كشيلىك بر دوستان اوردوسىنى محو ائتمه كله اوز وطنى شرقى پروسيانى بر كره لك تهلكه دهن قوتقارغان ، ههم ده بوتون سوغوش زمانى اوچون روسلق روخىنى قيرغان بولدى . بونىڭله روسيه نك دنيا سوغوشندا مثبت رول اويناو احتمالى يتيريلدى . بو روس مغلوبىتى قهرمانى تور كستان والى عمومىسى كه نه رال سامسونوف ده چيدى آلماسدان اوز اوزىنى اولدوردى . بو خبر ايسه بوتون تور كستاندا بر ياشىن سىرعتى يىلن يايلىدى . كه نه رال فلد-مارشال فون هينده نبورغنىڭ اسمى مه نه بو زماندان بهرى تور كستان خلقى

ذهنده ييرله شدى . سوغوش تارىخىنگ نادر كوردىكى حادثه لهرنگ برى بولغان بو به جهرىك فون هينده نبورغنىڭ تارىخده كى ممتاز موقعىنى قىسمى صورته ده تعيين ايتكهن بولدى . او بوتون آلمان اوردولارى قوماندانى بولدى . دنيا سوغوشى يتدى ، ههم ده بوتونله ي باشقا سببلهردهن آلمانيا وه اونىڭ متفقله رى مغلوبىتى ايله يتدى . آلماندا انقلاب بولدى . وظيفه . سىنى يتيركهن عسكر باشلوعى فون هينده نبورغ ده خصوصى حياتنه چيكلدى . آلمانىڭ وضعىتى كون كوندهن آغىرلاشدى . اونى بو آغىر-لقلارنىڭ تاثيرندهن ساقلاپ ، سلامت ساحليگه چيقاراجاق بر اوتورپته قىديريلدى . بو وظيفه اوچونده اڭ موافق سيمالنه بو مشهور عسكر باشلوعى بولوب چىقدى . فون هينده نبورغ 1925نجى يىلى خلقىنگ كوپ-چىلكى طرفندان رئيس جمهورلكگه سايلاندى . او 1932نجى يىلى قايتا دان شو اورونغا سايلاندى . 87 ياشىنا كىرگن قارت فلدمارشال سوڭ تقسىنى ده وطنى ، ملتى يولندا ايشلەب اوتوروب چىقاردى . بونىڭله 1/2 عصر-لق بر مى خدمت وه فعاليت شرفله سوڭكه ايريشكهن بولدى . بزور كستان ملتچىلهرى آلمان ملتىنگ كه نه رال فلدمارشال فون هينده نبورغنىڭ اولومى ايله كىردىكى ماتمنه يوره كدهن قوشولامز .

توركياتچى پروفه سور بانغ نك 65نجى توغوم كونى

تيليمزنى تىكشىرمه كله لسانيات علمنه وه تورك حرته آلقىشلا نىرلق خدمتلهر قىلغان آنالى توركياتچى ، آلمان بىلگىچى پروفه سور بانغ شو آوغوست آينىڭ 9نده 65نجى توغوم كونىنى قارشى آلدى . «ياش تور-كستان» بو بويوك عالمى بو كونى ايله يوره كدهن قوتلار وه اوڭا ينه اوزون وه نمره لى عمر يتلهر .

معارف جبهه سنده

I - قازاغستاندا درسلك بونو. 1933/34 نچي او قو ييلندا قازا-
غستانداغى مکتبلەر درسلكلەر ياغندان كوب آغیرلق کيچيردیلەر. نشری
قرارلاشتریلغان 59 اثرنگ يالغز 32 سى نشر ایتیلدی. بونگده يالغز 6 سى
او قو يیلی باشندا حاضر بولغان ایدی. تعیین ایتیلگن 241 900 جلددهن
يالغز 59 600 جلد چيقاریلیدی. قازاغستان نشریات اُدارهسى حاضر لادئغی
کتابلارنى ده ديقارده غنا يوبارغان وه او قو يیلی سوگندادا مکتبلەرگه
ايريشمه گن.

قازاغستانك شرقی رايونلاری 1934 نچي او قو يیلی بوتولله ی
درسلكسز قالغان. تورلو رايونلاردا معارف اُداره لهری قوللارينا توشكهن
کتابلارنى تارقانماغانلار. اُك قیزینى شو، كه بو جهت او قو يیلی اوتكه ندهن
سوگنغا آچیلیب توروبدر.

یه گى او قو يیلی ياقلاشماقدا. بو ییلدا مکتبله رنك درسلك يیلن تامين
ايتیلوی شبهه آستندادر. 42 اثر طبع اوچون يیلگیله نگن بولسادا، يالغز
13 گنهسى طبع ایتیلگن. قالغانلاری مطبعه ده يانادر. مطبعه بولسا کاغد
يوقلغندان 19 نچي آپریلدان پیری توختاب يانادر. («قازاغستانسکایا
پراودا» 21. 5. 34)

قاریشمزداغی او قو يیلينك درسلكلهری يوقلغندان اوچرا ياجاغی
فلاکتنى ده او قو يیلی اوتكه ندهن سوگنغا ایشترمز.

II - اوزبیکستانه ثابت درسلكلر نشر ایتددر. ساویت حكومتينك
ملی جمهوریتلهر اوچون شکل اعتباریله ملی، مفهوم اعتباریله روسچه ثابت
درسلكلهر (стабильный учебник) حاضر لانماقدا بولغانلغی کوبدهن
معلوم ایدی. اوزبیکستاندا بوندا ی درسلكلهردهن برقسى چيقاریلغان.

فقط ساویت غازیتالارندا یازیلغان خبرلهره کوره، بو درسلكلهرنگ ههر
جهتدهن نقصانلغی کورسه تيلمشدر. «قومونیزم معارفی اوچون» دیگن
بر مجموعه ننگ 4 نچي آوغوست نومروسندا چیقغان بر یازودا رحیمی
طرفندان یازیلغان یه گى «او قو کتابی» ننگ طبعی تیریلگه ندهن سوگ
کتابنك 540 بویوک خطا ییلن چیقغانلغی آگلاشیلغان. بو کتاب 160 میگ
نسخه باسیلعان ایش. عینی مؤلفنگ ایکنچی بر درسلكی بولسا، 1750
خطا ییلن چیقغان. قیوم اوغلی دیگن بریسینگ 7 یاریم تاباق (فورما)
بو یوکلگنده، 100 میگ نسخه نشر ایتیلگن «ادبی خرستومانیه»
(مجله) دیگن اثری ده عینی عاقبتغا اوچراغان. یه نه بر قانچا درسلكلهر
نی عینی عاقبتغا ایریشترگن نشریات اُدارهسى بر نیچه واغون کاغذنی بوش
یرگه صرف ایتب، درسلكلهر نشریاتی ایشینی امیدسزدرجه گه توشورگن.

III - تورکمنستاندا. مکتب سانینگ 1915 گه، او قوچیلار سانینگ
118 میگه بیتکه نلگینی سو یله گن معارف قومیساری آتاندنور اوغلی بو
مکتبله رنگ کونپنده آچینارلق بر حال بولوب، بالالارینگ 4.3 ییل بر
صنفده اوتوروب قالاتورغانلقلارینی ییلدیره در. بونیکله برابر بر نهرسه ده
اورگه نه آلمای اُك سو گدا مکتبنی تاشلاب قاجارلار ایش. شهرلهرده
7 ییللق، آووللاردا 4 ییللق مکتب قورولوب اولگورلگه نینی، حتی بعضاً
آووللاردا 7 صنفلی مکتب کورولمه کده بولغانلغی سو یله گن تورکمه
نستان معارف قومیساری بوتون تورکمه نستاندا 5 میگ معلم بولوب بونلار
دان 3 1/2 میگنگ آوول معلمی بولغانلغی سو یله یدر. بو آوول معلملهری
کوبچیلگینگ 1-2 ییللق مکتب درجه سنده گنه معلومانلی کشیلهر بولغانلغی
سو یله یدر. معارف قومیساری «بزنگ آوول معلملهریمزده وه اونلارنگ
تورموشندا کولتور اثری کوب آز کورونه در. آوول معلمی ییلن عادی
قولخوزچی دهقان آراسنداغی فرق کورونمه سلك درجه ده در» دیدر.
حالبو که بولشه ویکلهر شو مکتبی آز، درسلكی وه او قوتو قورالی
یوق درجه ده بولغان تورکمه نستانی «بوتون اهاالیسی سوادلی» بر مملکتکه
آیلاتردیق دیب قیچقرا درلار.

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورتنولوژی اوڤون کوره شوچی آیلو، مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - 1934 (ایلول) سرتتاہیر || 58 سارہ || ندان چیقا باشلاغان

بوساندا:

- 1 — شرقی تورکستان فاجعه سی وه اونک بزگه بیردیگی درس باش مقاله
- 2 — بویوک تورکستان شاعری آباي ایسهن تورسون
- 3 — تورکستاندا برنجی یش ییلق یکونی طاهر
- 4 — آذری، تاتار وه قریملی صنعتکارلار تورکستان صحنه لرنده
- 5 — تورکستاندا پاختا ایکینی-تاریخنده «تورکستان پاختا خوجالغی» ندان
- 6 — قافقاسیا قونفه دراسیون میثاقی چوقای اوغلی مصطفی
- 7 — قافقاسیا قونفه دراسیون میثاقی «استقلال» دان
- 8 — موسقوا وه تورک قومونیست فرقه سی مصطفی
- 9 — آطنه ده دهره کچی
- 10 — تورکستان خبرلری
- 11 — تورلو خبرلر
- 12 — آباي (ابراهیم) قونانبای اوغلی نیک رسمی

Yach Turkestan

August 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 57

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگهن بوتون یازولار اوچون مجموعہ مزنگ بیتلری
آچقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونہ شرطلری:

ییللی 100 فرانسز فرانکی، آلتی آیللی 60 فرانق، اوچ آیللی 30 فرانق.

قاراغاندی-بالقاش تیمیر یولی. آلا آتادان یلدیریلدیگنه کوره، شو
ییل ایول اورنالارینا قادار قاراغاندی-بالقاش تیمیر یولینک 56 کیلومه-
تروسینک تیمرلری یاتقیزیلب بتیریلگهن. تورک یه گی استاسیون بناسی
سالنا باشلاغان. 16 لوقوموتیف تورارلق بر موقت ده پودا حاضر لانغان.
یول سالو ایشنده 6 میگ ایشچی ایشله مه کده ایمش.

مجموعہ مزگه تییشلی هدر تورلو یوللانمالار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

سایغیلی او قوچیلاریمزغا مراجعت

«باش تورکستان» ننگ کوب مادی آغیرلقلار ایچنده چیقوب تور-غانلغی کیمسه ده ن یاشیرین ایمه س. بوننگ اوستنه کوب پیرلرده آغیر مادی شرائط ایچنده یاشماقدا بولغان یورتداشلاریمزغا مجموعه مزی پولسر یوباروب تورماق مجبوریتی ده توشوب، وضعیتمز بر آزدا آغیر لاشیب تور-در. باشقارما مزا کیلیب تورغان مراجتلار مجموعه مزا تیرا زینی آرتیریش لزومینی، ملی مسئله مزا ننگ آلیب بارا یاتقان شکلی ایسه مجموعه مزا حجمینی کینگه تیش کیره کلگینی کورسه توب تورسادا ایچنده بولوندوغمز مادی آغیرلق بوگا یول پیرمه ی تورادر. اونگچون بز او قوچیلاریمزغا آبونه، مادی امکانی بولغان یورتداش وه دوستلاریمزغا یاردهم مسئله سینی قایتادان ایسله تیب اوتمه کچی بولامز. مجموعه مزی یول تولب آلوجی وه منظم کیلیری بولوب آبونه توله رلک وضعیتده بولغان او قوچیلاریمز ننگ آبونه بورجلارینی وقتندا تولب تورماقله ملی نشریاتمزغا یاردهمده بولونما-لارینی اوتونه مز.

تورکستانی سیویچی یورتداش وه دوستلاریمزدان ملی نشریاتمزنی ملی مسئله مزا ننگ طلبنه یاقینلاشیرلق بر نسبتده کینگه یووینه امکان یاراتودا ههر تورلو یول ایله یاردهمده بولونولارینی سورایمز. باشقارما

دوقتور ظاهر ساکر بیکنک

«تورکستان پاختا خوجالغی»

نام اثری تورکستان پاختاچیلغی حقندا تورک تیلنده یازیلغان ائک مهم بز کتابدر. ده گهری 10 فرانسز فرانقی.

آدره س: «باش تورکستان» باشقارماسی.

*

باشقارمادار: از میرلی عثمان علی بیگ توغانمزننگ آوغوست آیندا یوللا-دیغی یوز فرانق وقتندا ایریشدی.

شرقی تورکستان فاجعه سی وه اونک بزگه بیردیکی درس

«تایمس» غازیتاسینگ 34. 8. 14 تاریخلی نسخه سنده چیقغان بر خبرده شرقی تورکستان-اورومچی ختای حکومتی کوچله رینگ کاشغارنی اشغال ایتدیکلهری بیلدیریلهدر. ایمدیگه چه کاشغارنی اوز قولدا توتوب تو-روچی دونگهن کوچله ری باشچیسی ما-جو-اینگ ساویت روسیه گه قاچغان. بو خبرنی بیروچی اینگلنز غازیتاسی «بونگله ایمدیکل شرقی تورکستان حادثه لهرینی بیته دیب حسابلاش ممکن. او بیرده کی عصیان حرکتی اوز اوزنده ن بوغولدی وه یه گیده ن یاواش-یاواش ختای حاکمیتی تقرر ایته باشلادی» دیدر.

ختای حکومتی کوچله رینگ کاشغارنی آلتانلیغینی بز خصوصی منبع-لاردان دا بیلهمز. بونگله شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکتینگ برنچی دوره سی قاپانندی دیمه کدر. فقط او فحیح بر صورتده قاپانندی. عصیان ایتکهن خلقنگ وه تورک عالمی کوچیلدیگینگ بو کونه ریلدیشکه باغلا دیغی امید تحقق ایته آلمادی.

بز بو بیرده شرقی تورکستان حادثه لهرینی وه اونگ جریانیی خلاصه ایتب، اوندان نتیجه لهر چیقارماقچی بولامز.

شرقی تورکستان کوره شی 4 ییل دوام ایتدی. بو حرکت، اوزینگ مختاریتی بئیریلیب، ختای آداره سی قورولوشندان ناراضی بولغان قومول اهالیسینگ اورومچی ختای آداره سنه قارشى عصیانی ایله باشلانمشدی. عینی زماندا ختاینگ قانسو وه شانسی ولایتلهرده کوب رول اویناب کیله یاتقان مشهور دونگهن «ما» عائله سنده ن یاش گه نرال ما-جو-اینگ اوزینگ بو یوک قارداشلاری راضیلغی ایله کوب گنه قوت توپلاب شرقی تورکستانغا کیچمه ک وه اورومچیده گی قتای والیسینی قووب چیقارماق حرکتنده ایدی. اورومچی گه قارشى برابر حرکت ایتمه ک مسئله سنده دونگهنله ر بیلهن قومول قوزغالانچیلاری آراسندا آگلاشما توزولدی. فقط کوب اوزاماسدان ههر ایکی طرفنک تعقیب ایتدیگی مقصدنک باشقا بولغانلیغی

آکلاشلیب قالدی. قومول تور کله‌ری اورومچی که فارشی کوره‌شده ما-جو-اینگ که یاردهم ایتمه کله اوزله‌رینگ ایسکی مختاریتلی اداره‌له‌رینی قازانماقنی اویلا دیلار. ما-جو-اینگ ایسه قومول تور کله‌رینگ حقلارینی اویلاب‌دا اوتورمادی... او اورومچی‌ده کی ختای والیسینی قووب بیرینه اوزی اوتورماقچی بولدی وه شرقی تور کستان تور کله‌ری اوچون ایمدیگه قدار کیلگن قتای اداره‌سندن فرقلی بولووی شبه‌لی بولغان اوز سیسته-میننی قورماقچی بولدی. بو صورتله منفعله‌رنگ آراسی آچیلدی. ما-جو-اینگ کوچله‌رینگ حرکتی شرقی تور کستان تور کله‌رینه ایسکیده کی تورک-دونگن چیکیشمه‌له‌رینی ایسله‌ندی. نتیجه‌ده اولکه‌نگ جنوبی قسمی کاشغاریا هم دونگه‌نله‌رگه هم‌ده اورومچی که فارشی کوره‌شوب، مملکتنگ تولوق استقلالینی طلب ایتدی. فقط بو مهم دعوانی یورونوچی شرقی تور کستان تورک خلقینگ اوز آرا کوچلو، ساغلام بر برلگی بولمادی. اولکه‌نگ جنوبی قسمندا بر تورلو قیلیب برلک تأمین ایتیلگن بر چاغدا، شمال قسمنداغی تورک اهالی استقلال دعواسی بایراغینی مدافعه ایتمه‌مه کله‌گنه قالماسدان، حتی ختای کوچله‌ری صفده اورومچی که یار-دهم ایتدی. داها سوگرا شمال وه جنوب قسمی آهالیسی آراسندا بر آز آکلاشما تاسیس ایتله باشلاغان بولسادا، حرکتله‌رنده حقیقی ساغلام بر نساند یاراتیلا آلمادی. بو آرالقا شرقی تور کستان تور کله‌رینگ اوستنده-کی ایگ آغیر یوک، قیبله رقابتله‌ری، قیبله فتنه‌له‌ری باش بیردی.

بوندان تام ایکی ییل اول آقسودا شرقی تور کستان جمهوریتی اعلان ایتلیدی. بو زمان شرقی تور کستان تور کله‌ری برلگی تاسیس ایتیلگن بولوب کوروندی. فقط بو تیشقی کورونوشکه رغماً ایچکی تاریخشمارلار خلق کوچینی بیتیرمه‌ده، قورونماقدا دوام ایتدی. یوکسه‌ک ملی غایه بیرینی تورلو شخصلارنگ منفعت وه منصب پرستلکله‌ری توتدی. هر کیشی هر نه قیمتگه اوتورسادا اوزی باش، اوزی رهبر بولوشنی توشوندی. شو نقطه‌ده مرحوم یعقوب بیکنی ایسلب کیتیش جوده اورندا بولسا کیره‌ک. اونگ حرکتنده بحث ایتوچی تاریخچیلهر یعقوب بیکنگ شرقی

تور کستاندا بر دولت برلگی یاراتو غایه‌سنه فارشی چیقوچیلارنی هیچ آیا-ماغانلیغینی، بوندای قارشیلقلارنی هیچ بر تردد کورسه‌تمه‌ی اورنادان‌کو-ته‌رگه‌نینی یازادرلار. یعقوب بیگ یالغز «قولی آغیر»، شدتلی گنه بولماغان. او عینی زماندا کوب آکلی بر کیشی ایدی. بوتون روس وه اینگلیز منبعلار-ری یعقوب بیکنگ عقلی وه قابلیتندن عینی درجه‌ده تقدیر کار برلسانله بحث ایتهدرله‌ر. 1870نجی ییلی فیرالندا کاشغاردا یعقوب بیگ ایله شخصاً کو-روشکن اینگلیز سیاحی که نوآرد، اونگ درایت وه قابلیتندن آلدینی تأثیر آستندا، «اگرده اورتا آسیا تیشقی تضییقلاردان آزاد بولونسایدی، مقرر یعقوب بیگ ایکنچی چیکیزخان بولوب چقار ایدی» دیدر. اوندان بر ییل سوگرا یعقوب بیکنی کورگن ایکنچی بر اینگلیز سیاحی شاولدا یعقوب بیکنگ عقل وه نه‌نه‌رئیسندن تقدیر کار برلسانله بحث ایتهدر.

بز یعقوب بیکنگ تاریخی رولی وه اونگ شخصیتی حقدنا اجنیلهر طرفندان بیریلگن حقلی حکمله‌ر حقدنا ایمدی گنه اوزیمز که آچیق وه آیدین حساب پیره بیلمه‌ده‌مز. یعقوب بیگ اوروغ، اویماق چیکه‌ره‌له‌ری بلهن بربرندهن آیریلغان انسان توزلارندان بر سیاسی برلک یاراتیب اونی 16 ییل یاشاتا بیلگن ایدی.

تاریخ یالغز ملتنگ عمومی منفعتی اوچون کورسه‌تیلگن شدتله‌رنی-گنه عفو ایته آلادر. یعقوب بیکنگ کورسه‌تدیکي شدت‌ده مه‌نه شوندا-ی-لاردان ایدی.

بز بو بیرده یعقوب بیکنی ایسله‌ش بیلهن بو کونکی شرقی تور کستان حرکتی باشلوقلارندان هیچ کیمسه حقدنا محاکمه یوروتوب حکم پیرمه-کچی بولمایمز. فقط ایچله‌رندهن بر گنه‌سینگ بولسادا یعقوب بیکنگه یاقینلایدورغان بر تیپ بولوب چیقوونینی ایسته‌ر وه تیلهر ایدیک.

بو کون تاریخ بزنی یه‌نه آجی وه فجیع بر حقیقت قارشیسندا توتادر، که اوده یه‌گی کونته‌ریلگن شرقی تور کستان جمهوریتی بایراغینگ آرتیق بیلله‌نمه‌گه‌نینی کوروب اوتوروشدر. بونکله حیاتمزداغی فاجعه‌لار، یوره-گیمزده کی یارالارغا بریسی‌ده علاوه ایتیلگن بولدی.

ایمدی، «عجبا بزله شرقی تورکستان ملی حرکتنه قارشی اوز وظیفه مرنی اونه دیکمی؟» دیگه ن بر سورغو کیلیب چیقادر. بز بو سورغوغا وجدانی بر استراحت ایچنده «اوز بوینمزغا توشکه ن وظیفه نی به جهریگن، کوچمز، امکانمز نسبتنده اونه دک» دیگه ن مثبت جوانی پیره آلامز. شرقی تورکستان ملی استقلال کوره شی اوچون خارجه ایگ کوب تشویقات یوروتغان بزنگ تورکستان ملی مرکزیمز «تمب» وه کیچیک مجموعه مز «یاش تورکستان» بولدی دیسه ک، هیچ بر صورتله باشقارلارنگ بو ساحه داغی خدمتله رینی که مه یتکه ن بولمایمز. «تمب» وه «یاش تورکستان» نگ اختیارنده بولغان بوتون کوچ صرف ایتلیدی. آوروپا مرکزله رینگ ایگ مهم غازی تالارندا مقاله لهر چیقاریلیدی. «تمب» اعضالاری وه «یاش تورکستان» باشقارماسی تورلو پیرله رده شرقی تورکستان ملی قورتولوش حرکتی حقدن معروضه لار او قودیلار. بز بو حرکتله ریمز اوچون کیمسه دن وکالت سورامادق وه آلامدق. ذاتاً تورکلک ملی منافعی نی آگلانغان بر تورک اوچون بر تورک ایلینک ملی منافعی نی مدافعه غا کیمسه طرفندان بوندای وکالتنگ کیره کی بارمی؟ بز بر وقتلار، 1919/22 نچی میللاردا، مقاله لهر یازماق، مه موراندوملار تقدیم ایتمه ک وه پارلامانلاردا سویله مه ک اوچون ماته ریالار حاضر لاب بیرمه ک (مثلاً فرانسه پارلامانینا) کبی حرکتله ریمزله آنادولو تورک ملی حرکتینی یاقلار وه اونگه خدمت ایتهر که ن کیمسه نگ تصویب وه موافقتینی سورادقمی؟ — هیچ بر صورتله. بزنگ بو حرکتله ریمزده ن مقصد خارجه آنادولو تورک ملی حرکتی اطرافندا بوتون تورکله رینگ بر فکر وه بر قناعتدا بولغانلقلاری نی کورسه تمه ک ایدی. شرقی تورکستان مسئله سنده بز عینی یولدا حرکت ایتدیک.

رسمی دیپلوماسی شرائطینه باغلی بولماغان بوتون تورک کوچله ری شرقی تورکستان مسئله سنده عینی صورتده حرکت ایتدیله ر. فقط شرقی تورکستان تورک خلقینگ اوزنده محکم برلک قورولوب بیتمه گه نی، یرلی خلقنک اوز ملی منفعتینی برله شکه ن بر کوچ حالدا قوروپا بیلش

درجه سنده یتشمه گه نی وه خلق حرکتی باشلوقلارینگ مه ن مه نلک اعوا. لاری بلاسندان قورتولا آلمانقلاری نتیجه سنده، سارسیلما سن بر ملی برلک نوزوله آلمانغانی تقدیرده، بو خارجه کی توغانلارنگ کورسه ن. دیکله ری صمیمی علاقه داندا کونولگه ن نتیجه چیقما یا جاعی آگلایشلیدی. شرقی تورکستان جمهوریتی بایراغی تیشقی کوچله رنک تضیقندان زیاده ایچکی ملی برلکنگ یوقلیغی آرقاسندا ییقیلیدی. بز بو ییقیلیشنگ موقت غنا بولووینی امید ایتهمز.

بز امیدسزله نمه یمز. بوتون مجادله لهرده، او جمله دن سیاسی کوره شله رده مطلق آشینیچ موفقتینی گنه حسابغا، آب حرکت ایتب بولمایدر. تورلو آغیرلقلار، حتی موقت موفقتیسز لکلهرنی ده کوزده تونوب حرکت ایتش کیره ک. آنجاق کوره شنک، تیز وه یا کیچ، اوز غایه سنه موفقیته ایریشه جه گینه دائر ایمانمزنگ سارسیلماسیغی، امیدیمزنگ کیسیله سلگی کیره ک. هر نهر سه دن اول کوره شنک باشندا توروچیلارنگ ملی غایه غا سارسیلما سن بر ایمان ایله باغلا نیب حرکت ایتوله ری وه اونی هر نهر سه دن بو کسه ک توتولاری لازم. اونلارنگ خلق اعتمادینی قازانیشقا اورونوشلاری وه خلقنی اوز کوچینه ایناتیریشلاری مهمدر. مه نه شونداغنا، بزنگ ملی کوره شمز بختلی سوگنه ایریشتریه آلا جقدر. بو آچیق حقیقتنگ اهمیتینی شرقی تورکستان ملی حرکتی وه اونگ بو کون اوچراب توردینی فجع عاقبت کوب مثاللار پیلن بر داها کورسه تمه کده در. بز غربی تورکستانلی لاردا هر زمان بو نقطه نی کوزده تونوب حرکت ایتمه لی وه اوندان عموم تورکستان حرکتی، کوره شی اوچون نتیجه چیقارمالی مز.

هیچ بر تیشقی کوچ بزنی قورتارمایدر. بز اوزیمزنی اوزیمز قورتارما لی مز. بو کوره ش اوچون لازم بولغان کوچنی اوزیمزده قیدیرمالی مز. ساویت روس استیلاسی آستندا قالغان غربی تورکستاندا اوز اوستنده کی مسئولیله ر که قارشی کوره شنده، شرقی تورکستان کبی، حتی تورک عالمینک عمومی علاقه سینی کونوب، اوگا اینانیب، امید باغلاب حرکت ایته آلمایدر. بزنگ حرکتکه کورسه تیله جه ک قارداش علاقه سندا اوچرانایلا تورغان

تقصانلار، آقساققلار، حتی تورلو په مسزلكلرده آز بولمايا جاقدر. او-
نگچون بوكونكى ياشادينغز آجى تاريخى كورگوده ن كيره گينچه عبرت
درسى آليب، اوز كوچمىزنى توپلاش وه اوز برلكمىزنى ساقلاب قاليشمىز
كيرهك. مى موفقيتمىزنگ برنچى شرطى بولغان بو نقطه بزنگ اوچون
هر نهرسه دن يو كسهك وه مقدس بولوب تورمايدر.

* * *

بويوك نوركستانه شاعرى آباي

(1840-1904)

تورك خلقى ادبياتى ايچنده ايگ بايى قازاق خلق ادبياتى ديسهك
هيچده يا گليشقان بولمايمىز. قازاقلاردا شعريت وه فلسفى توشونوشنگ
كوچلو بولغانلىغى مملكتىمىزنى كىزىب قازاقلار ايچنده بولونغان كوپ يات
تيكشىروچيله رده سويله يدىرلەر. كيگ دالا، يو كسهك تاغلار، يايلا لارنگ
طبيعتى تريكچىلك طرزىنگ بىردىكى كيگ امكان وه قايىنسىزلىق كى
عاملاردا خلق كىله سى ايچنده بوگلا كيگ امكان حاضر لامشدر. قازاق خلق
ادبياتى يىتمه سى-تو كه نمه سى بر خزينه در. ههمده او باشقا بونداي خلقلارنگ
ادبياتى كى يىكسوقدا ايمه سى. او طبيعى، اجتماعى تورموشنگ هر
تارماغنا قول آمشدر. تاريخى حادثه لهرنى كوپ اوستا شكله رده آگلاتو-
چى قازاق خلق ادبياتى ايچنده كوپ گنه فكري، فلسفى نقطه نظر لار اور-
تاغا قويوچى اثرلهرده اوچراتىلادر. چونكه ايسكىده كى قازاق ادبياتى
يالغز خلق كىله سى طرفدان يىشترىلمش اثرلهرده ن گنه عبارت بولماسدان
اونگ ايچنده مشهور آقبن (شاعر) لارنگ اثرلهرى ده كويدر.

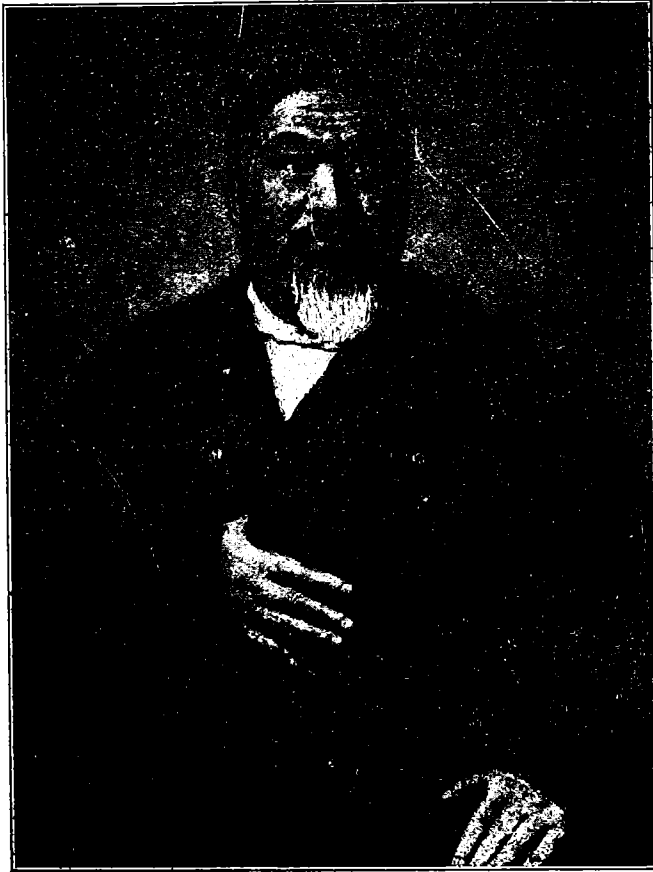
قازاقلارنگ كوچه به حيات طرزى يازى يىلن علاقه نى بر نادار
كىچىكدىر مشدر. بو محيطدا اولوب كيچىكهن بوتون حياتى حادثه لهر كى
ادبياتدا اوزون زمان آغىزدان آغىزغا كيچىرهك ياشامشدر. بو حال كوپ
قىمتلى اثرلهرنگ يىلگىلى، تار محيطغا منحصر قاليب، وقت اوزدوقچا
اونوتولوب محو اولماسنا سبب اولمشدر. بونگله برابر قالغان قادارىدا

بر بايلىق اولاراق كورسه تو كه يىته رلك، يارارلىق خزينه در. بو خلق ادبياتى
اثرلهرى ايچنده «قوزى كوربه چ وه بيان سلو» (*)، «قىز جيهك»،
«آيمان چولپان»، «بوز جيگىت» وه باشقالار كى مفهوم وه مقياس اعتبا-
ريله اولدوقچا كيگ اثرلهرده كويدر.

بونگله قازاق ادبياتىدا يازىلى اثر يوقدر، ديمهك آگلاشيلماسين.
تا اسلامىتنى قبول ايتكهن دورده نهرى قازاقتا يازىلى ادبياتدا كوپ گنه
اوچراتىلادر. فقط بو ادبيات تىز گنه اسلامىت وه اونگله كيگهن كولتور
آقىمى تاثيرى استىندا توشوب كىتمه كله تىل وه قاراتهرچه يوقايدا سويله-
ديگىز خلق ادبياتىدان آيزىلا باشلادى. بونلاردا كوبرهك اسلامى روج
وه عربچا، فارسىچا سوز، آتامالار كورولدى. خلق ادبياتى تىلنده كى
صافلىق بو بيرده كورولمه ي باشلادى. تورموش طرزى انكشاف ايتدىكچه
بو ادبياتدا تارماقتلادى. ايلك دوره سنده نوقول دين تلقىنى ايله اوغراشقان
بو ادبياتدا تورلو استقامتله رده يازىلار كوروله باشلادى. شونى دا يىلشمىز
كپرهك، كه تيشدان كيگنه نلهرندن قطع نظر ايتيه جىك بولساق قازاق ادبيا-
تىدا ينده آغزا كى (شفاهى) خلق ادبياتى حاكم بر وضعىته دوام ايتدى.
آغزا كى ادبياتدا ايسكى قازاق خلق ادبياتى روجى حاكم بولسا، يازىلى
ادبياتدا ايچنه كىزىب بارديغى مدنيت جامعسى كوروشى حاكم ايدى. تورلو
تارماقلارغا آيزىلوندان قطع نظر، بو يولداغى انكشاف تا 19نجى عصر-
نگ اورتا لارينا قدار دوام ايتدى. بو دوره اورتاغا چىققان بويوك قازاق
شاعرى قونانباي اوغلى آباي (**). ادبياتى بوتونله ي اوز گهرتى، اوگلا
بوتونله ي يه كى استقامت بىردى. او عصرى مى روحدا يازا باشلادى.
آباي روس ادبياتى، اونگ واسطه سيله آوروبائى يه كى ادبياتىدا واقى
ايدى. فقط بو وقوفى اونى قازاق آولندان، كيگ دالاسندان، كيگ

(*) «قوزى كوربه چ وه بيان سلو» 1927ده گهوركى توره شين نام روس شاعرى
طرفندان روسچاغا ترجمه ايتكهن.

(**) «آباي» نك حقبى اسمى «ابراهيم» در. اوزى «اورتا بوز»، آرفين،
اوروغىنگ «توبوقى» سالاسندان در.

تورکستان تورکلهرینگ اڭ بویوک شاعری

آبای (ابراهیم) قونانباي اوغلی

(1840—1904)

(أولومینگ اوتوز ییللنی مناسبیله)

(«باش تورکستان» ساوغاسی . 58نجی سانغا قوشومچا)

دالادا مقدراتینی قیدیرغان خلقندان آیرمادی. او اینسکی قازاق ادیياتندا. غی خلقچیلیغا عصری (موده رن) ملتچیلک شکلی بیردی. آباي شعرلهرنده خلقینی تانوغا تانیئوغا اوروندی. خلقنگ کهمچیلکله رینی کورسه توب تو. لدورتماقچی بولدی. او خلقینی، یورتینی اونگ طبیعتینی تصویر ایتدی. او پارلاق کیچمیشینی ساغینب ایسله دی، ایسله تدی. اوز کوننده کی خلق وضعیتینی، آغیرلیغی اوچون قایغیردی. خلقنی کیله جهك اوچون حاضر لا. نیشغا، معارف وه مدنیت که چاقیردی. آباي قازاق یاشلارینی، خلقینی، یورتینی اورگه نوگه، اونی سویوگه، اوگا خدمت ایتوگه اونده دی. روس نیکشیر وچیلهری آباي نی روس ادیياتندا پوشکین وه لهر. موتوفنی یاخشی بیلوچی وه اونلارنی تقلید ایتوچی ديب کورسه تهرلهر. بولشه ویکلهرده اونی «دالا آریستوقرانلارندان» بولغانی اوچون «فه ئودا» لیزم وه بایلار ملتچیلکینگ « طرفداری ديب کورسه تهرلهر.

بزچه آباي قازاق ادیياتنا معاصر، ملی روح وه شکل بیروچی حقیقی ملی ادیيات ره فورماتوری. «اصلاحاتچیسى» ایدی. او بو وظیفه سینی اوتەش اوچون ییتەرلك درجه ده مؤثر بر کوچده ایدی. آباي نی تعقیب ایتکن ادبی بوغون بوتونله ی اونگ تأثیری آستندا، اونگ باشلادیغی یول ایله باردی. قازاق ادیياتندا بردهن بره یه گیلک روحی حاکم بولوب کیتدی. احمد بایتورسون، میر یعقوب دولات، سلطان محمود، قاراش اوغلی وه باشقا. لار آباي ادبی مکتبینگ ممتاز سیمالاریدر. ههله احمد بایتورسون وه میر یعقوب دولات یاغز قازاق ادیياتنا ایمهس، عموم تورکستان نگ ملی قورولوشندا، اونگ سوڭ 25-30 ییلق دورنده، ایگ مهم رول اوینامش کشیله رده ندر. ههر ایکیسى ده بو کون ساویت روسیه حکومتی طرفندان بوزلو شمالغا سورگون ایتیلش تورکستان ملتچیلهری ایچنده در.

آباي اوز خلقینگ آوول شرائطندا آیریلما دی. او قازاق ایچنده، آوولندا اوتوروب یازدی. اونگچون ده او اوزی ساغ ایکن کیگ تورکستان دالالارینگ ههر طرفندا لازم قادار تانیلیب اولکوره دی. اونگ اصل شهرتی 1908نجی ییلی آناری «آباي اوله گده ری» نامیله باسیلیب

چيققاندان سوگدر. فقط تأسف، كه بو زمان بويوك شاعر تاريخه قارىشقان
ايدى. بونگله برابر او اوز محيطندا ساغلام نىگز ياراتيب قالديرغان،
قازاق ادبياتندا اونىگ تائىرى اوزىنى كورسه تيب، آباى مكنبى قورولا
باشلاغان ايدى.

مه نه شو يورتينه، خلقينه مثل سر خدمت ايتمش بويوك شاعرنگ او.
لومنه اوتوز يىل تولدى. ايسيز، كه اونىگ قيمتلى اثرلر ندهن خلقمىز
تيشينچه فائده لهنه آلمايدير. چونكه يورتمزدا حاكم قيزيل روسلق بوتون
تور كستان ملى ادبياتى قاتارندا اونىگ اثرلر ينى ده تور كستان خلق كتله.
سندن اوزاق توتماقدادر. انقلابنگ ايلك دورلر نده تكرر باستريلغان
آباى نىگ مجموعه آتارى بوكون مكنبله ردهن، ساتيشدان، عمومى
كتبخانه لره ندهن او قوچيلارنىگ فائده لهنو وندهن اوزا قلاشتريلغان. بوكون
ايسته ديگىگىز روس ملتچى شاعر وه يازوچيسى اثرىنى تايدىغىگىز تور كستاندا
آباى نىگ اثرىنى تايا آلماسىز. بونىگ سببى ده معلوم: روسلق، روسچىلىق!
فقط بو حر كتلر پيرسىز، فائده سزدر. چونكه آباى كى ملى شاعر.
لارنىگ اثرى ايله تور كستان خلقى آراسندا «سدچين» ياراتو امكانى
يوقدر. نه قادر شتله منع ايتىلسه لره ده خلقنىگ اوز روخذان چىقمش بو
اثرلر اونىگ ذهنه آقماق يولنى تايا جاقدور. ايسه ن تورسون

* * *

تور كستاندا برنجى بيش يىللىق يكونى

قىشلاق خوجالينى

I.

بوكون ساويت روسيه بيش يىللىق پلان سياستينىگ برىنى اوتكه زيب
ايكنچى بيش يىللىقنىگدا ايكنچى يىلدا تورادر. برنجى بيش يىللىق پلان
تىجه لهرى حقتدا كوپ گنه باى بر ادبياتدا ياراندى. فقط بو ادبياتدا
كىتر يلىگن رقملا رده حقيقتده به جه ريلگن ايش حقتدا آچىق بر تصور
بىرمه يدرلر. چونكه بونلاردا اكثر يتله كورولگن ايش وه نه لده ايتىلگن

نتیجہ‌نی کورسہ توجی رقملاز پیرندہ همان‌دا ایسکی پلان رقملازی بیلن اوینایدرلار، بز بو ستونلہ رده شو رسمی پلان رقملازی بیلن بولسادا، طبیعی اوز تور کستانمز حقندا، «پاش تور کستان» او قوجیلارینی تانیشترب کیتونی فائده‌سز تاپمایمز. ساویت پلان سیاستینگ ہر قولیغا کیرگہ ندہ رسمی پلان رقملازینی، اورتاغا چقیب قالغان باشقا منبعلاز کورسہ تووی بیلن چاقیشتریب کیشکہ اوروندیغمز کبی اوز نقطہ نظریمزنی آچیق وہ آیدین قیلدب کورسہ تب کیتونی دہ اونوتما یا جا قمز. بز بو یازودا کیتردیگمز رقملازنگ منبعلازینی آچیق کورسہ تب کیچہ جہ گمز کبی ممکن قادار ساویت منبعلازی اطرافندا قاجا غمزنی دا شو باشندان قید ایتب کیچہ مز. بیش ییلق پلان ہر نہ رسدہ دن اول بر اقتصاد پلانیدر. او خوجا-لقنک بوتون تارما قلازینی نیگزندنہ اوز گہ رب، اوگا ساویت روس نظریہ سی (دوقترینی) نہ او یغون وہ اونگ غایہ لہ رینہ خدمت ایتہ جہ ک بر شکل بیرمہ کچی بولادر.

ایسیز کہ، بزنگ مملکتمز، تور کستان روسیہ نگ مستملکہ سیدر. ایسکیده چارلق روسیہ سی خلق خوجالیغمزغا اوز باقیمندان روسیہ غا خدمت ایتہ جہ ک بر شکل بیرمہ کچی بولغان ایدی. او بوتون تدبیرلہ رینی دہ بوگا، کورہ آلدی. ایمدی دہ قیزیل روسیہ اونی اوز نظریہ سنہ (دوقترینہ) کورہ قورولاجاق روسیہ ایمپریالیزم نہ خدمت ایتہ جہ ک بر شکلہ انکشاف ایتدیرمہ ک ایستہ یدر. بزنگ ملی کوروشمزدہ دن ہر ایکسی دہ بردر. ہر ایکسی دہ بزنگ یورتمز وہ خلقمز کوچینی روسیہ ایمپریالیزمی منافع نہ فائده لہ نمہ کچی بولادر. بو نقطہ نی جو دہ توغرو کورہ بیلگہ ن «اوست-اوپروپا» مجموعہ سی باش محرری، آلمان عالمی پروفہ سور ہوچ مستملکہ اولکہ لہ رندہ کی، او جملہ دہ دن تور کستان داعی، پلان سیاستینی ایسکیده کی ستالیین-قربوشاین پروژہ لہ رینہ اوخشاتادر. بزچہ بو ایکی آرادا، غایہ اعتباریلہ بولماسادا، حرکت، سرعت اعتباریلہ بر فرق بار. ایسکیده روس ایمپریالیزمی اوز غایہ سنہ ایریشو اوچون بو قادار آشقماس ایدی. او ہر اولکہ نگ طبیعی، اجتماعی وہ اقتصادی شرائطینی دہ بر پارچا نظر اعتبارغا

آلب حرکت ایتہ ایدی. ساویت روسیہ سی ایسہ اوز پلانینی ایشکہ آشیریش اوچون نہ شرائط وہ نہ دہ امکان تانیدر. او تور کستاندا اوز پلانلارینی ایشکہ آشیریش اوچون یوز میگلہ رچہ تور کستانینی آخلق، سفالت ایچندہ قیرماقدادر.

تور کستان اساس اعتباریلہ قیشلاق خوجالیغی مملکتیدر. اونگچون دہ تور کستان خوجالوق پلاندا برنجی اورونی قیشلاق خوجالیغی توادر. تور کستان اقلیمی سوبتروپیک (ایسیق اقلیم) ایکیلہر اوچون مساعددر. روسیہ ایسہ پوندای ایکین محصوللارینا، بالخاصہ پاختاغا محتاجدر. تا ایسکیده ن بہری روسیہ تور کستانی اوزینگ پاختا منبعینہ آیلاترما قچی بولوب کیلہ در. ایسکیده چارلق روسیہ سی تور کستانی «روسیہ توقوما صنایعینگ پاختا پلانٹاژی» دیب آتار ایدی. بو کون دہ ساویت حکومتی تور-کستانی «ساویتلہر اتقاقینگ اساس پاختا بازسی» دیب یوروتادر.

دنیا سوغوشنا. قادار روسیہ نگ پاختاغا بولغان احتیاجینگ یوزدہ 50 سندنہ آر تیغینی بیرگہ ن تور کستان، برنجی بیش ییلق باشندا، 1928 نچی ییلی، ساویت روسیہ پاختا استحصال اینگ یوزدہ 90,7 سینی بر مشدر. تور کستاننگ اورتا آسیا دیب آنادیقلاری قسمندا 1928 نچی ییلی 3 073 000 ہہ کنار پیر ایکیلگہ ن بولسا، برنجی بیش ییلقنگ سوگی، 1932 نچی ییلی 4 717 000 ہہ کنار پیر ایکیلگہ ن. (Ср. Азия (*))

اولکہ نگ قازاغستان قسمندا ایسہ 1933 نچی ییلی 5 188 500 ہہ کنار پیر ایکیلگہ ن. («سوسیالدی قازاغستان» 1. 34. 16). او جملہ دہ ن پاختا ایکینی اورتا آسیادا 1928 دہ 726 میگ ہہ کنار؛ 1932 دہ 1326 » »

قازاغستاندا 1933 نچی ییلی 117 میگ ہہ کنار پیرگہ پاختا ایکیلگہ ن. («سوسیالدی قازاغستان» 1. 34. 11). بو حسابغا قازاغاندا 1928 ییلن

(* بو کتابنگ تولوق اسمی شودر:

Госплан СССР — Труды первой всесоюзной конференции по размещению производительных сил Союза ССР. Том VII Средняя Азия. (Под общей редакцией А. Гайстера.) Мос. 1933.

1932 آراسندا پاختا ايکيني ايکي قات آرتقان. بو آرتونگ قاي حسابدان بولغانليني کوروش اوچون ايکين جنسله رينگ توتديني نسي اورون اوزگه ريشيني کوره يلوک. عيني ساويت منبعي (Ср. Азия) بو نسبت اوزگه- ريشيني شونداي کورسه نه در:

	پاختا	دان	يونوچقا
1928 نچي ييلي	32,5%	52,5%	8,6%
1932 نچي ييلي	48,8%	31,6%	9,8%

اوزيکستاني آيريم آلساگز، پاختانگ توتديني نسي اورون 61% گه چقيب کيته در. ديمه ک روسيه سرمايه دارليني، فابريکاسي احتياجيني اونه اوچون ايکيله تورغان پاختانگ ييري عموم تورکستاندا يوزده ايللي، اوزيکستاندا يوزده يوز آرتقان وه تورکستان خلقينک حياتي احتياجی بولغان دان ايکيني ايسه عيني نسبتده آزالغان بولدي.

ساويت منبعلاري برنچي ييش ييللق ايچنده اورتا آسيدا 800 ميگ هه کنار يه گي يير سوغاريلدي ديب ادعا ايتسه له رده، اوزله ري طرفدان کيتريلگن ايکنچي تورلو رقملار بو ادعاني يالغانغا چيقاريب اوتورادر. يوقاريدا اسمي کيچکهن وه 800 ميگ هه کنار يه گي يير سوغاريلغانليني سويله وچي روسچه «اورتا آسيا» ناملي کتابدا، اورتا آسيدا سوغاريلغان ييرده کي ايکين 1928 نچي ييلي 2 156 000 هه کنار، 1932 نچي ييلي 2 667 000 هه کنار کورسه تيله در. برنچي ييش ييللق ايچنده 800 ميگ هه کنار يه گي يير سوغاريلغانليني توغروبولسا يدي، 1932 نچي ييلنک سوغا- ريلغان ييرده کي ايکيني 2 956 000 هه کنار بولمالي ايدی. يوقسا ساويت حکومتي 300 ميگ هه کنار يه گي سوغاريلغان ييرني بوش قالديرديمي؟! ساويت پلان سياستيني تیکشيروچي پروفه سور هوچ برنچي ييش ييللق ايچنده اوزيکستاندا تخميناً 5000 هه کنار گنه يير سوغاريلغانليني کورسه نه در.

(„Ost-Europa“, Heft 11, August 1934. Seite 656.)

ساويت پاختا خوجالغيني تیکشيروچي پروفه سور مه لکينخ ايسه،

ساويت منبعلارينا، استناداً يه گي يير سوغارو بر طرفدا تورسون، ايسکي سو يوللاريني، توغانلاريني عصريله شترو يولنداغي ساويت تشبئله رينگ ده فائده ييرنده ضرر کيتر گه ييني سويله يدر.

بوللارنک بوتونسندن قطع نظر، بز ايسکيده کي سوغاريلغان يير استاتيستيقلاري اوستنده بر آز کوز کيز ديرسه ک، مسئله ينده آيديراق کور- رونوب قالادر. ايسکيده تورکستانداغي سوغاريلغان يير شونداي کور- سه تيله ايدی:

بوخارادا 1 600 000، خيوه ده 350 000، نه رغانه ده 840 000، سمرقنده 480 000، سيردریدا 635 000، بيتي سودا 703 000، ماوراي قاسبي دا 150 000 ده ساتين. يعني تورکستانک ايکينچيلک مرکزي بولومنده 4 738 000 ده ساتين (*) سوغاريلغان يير بار ايدی. بيتي سو ايله سيردریانگ بر قسمي قازاغستاندا قالادر. سيردریا ولايتينک تاشکند رايوني کبي ايگ کوب سوغاريلغان دائره سينگ اورتا آسيا ايچنده قالغانيني ييله توروبدا بو ايکي ولايت سوغاريلغان ييريني حساب خارچنده قالدیر- ساق، ينه اورتا آسيدا 3,4 ميليون ده ساتين سوغاريلغان يير قالادير. ايمدی سز بونگله 1932 نچي ييلي اورتا آسيدا سوغاريلغان ييرده کي ايکين او- چون کورسه تيلگن 2 ميليون 665 ميگ هه کنارني قارشيلاشتر ساگز، مسئله آچيق کورونگن بولادر. برنچي ييش ييللق ايچنده 800 ميگ هه کنار يه گي يير سوغارغانلق بر طرفدا تورسون، انقلابغا قادارغي ندرجه- گه ايريشو اوچون 750 ميگ هه کنار قادار يتشمه گه ييني کورسه سز. وضعيت ننگ توغروسي دا بودر. چونکه ساويت حکومتينگ انقلابي سياستي سايه- سنده تورکستان خلقينگ ياراتديني کوب کولتور اثرلري ويران ايتيلدی. او جمله دن آريقلاردا بوزولوب کيتدی.

انقلابدان اولگي روسيه ده پاختا احتياجينک ممکن قادار کوب قسميني تورکستاندان چيقارماق، بو صورتله آمريقا تاييرندهن قوتولماقچي

(*) بو رقملار اوچون ماسالکي نك “Туркестанский Край” دیکهن اثری

نگ 426/27 صفحه له رينه باقلسين. بر ده ساتين = 1,092 هه کنار.

اوزبیکستان — 8,4، تورکمنستان — 6,1، تاجیکستان — 5,0، قیر-
غزستان — 5,8، قارا قالیاقستان — 4,8 تسه تهر.

قازاغستاندا 1931نجی ییلندان 1933نجی ییلغا قادارغی پاختا
اونومی حرکتی شوندا ای بارغان: 3,4، 5,7، 3,2 تسه تهر. («سوسیالیدی
قازاغستان» 11. 1. 34). اورتا آسیا دائره سنده ساوخوزلاردا 1932-
1933نجی ییللار آراسنداغی پاختا اونومی حرکتی شوندا ای کورسه تیلدر:
اوزبیکستاندا — 8,8 دهن 5,1 تسه تهر گه، تورکمنستاندا — 5,2 دهن
2,5 تسه تهر گه، تاجیکستاندا — 1,7 دهن 1,3 تسه تهر گه، قیرغزستاندا —
3,1 دهن 1,8 تسه تهر گه توشکهن. («تورکمنسکایا ایسکرا» 15. 1. 34)
پاختانگ اونومسزلکی اسبابندان بحث ایتوچیلر اُک کوب پاختانگ
پاخشی باقیلماغانندان، ایکی ایشله رینی توغرو یوروتماغانلق بر طرفدا
تورسون، حتی ایشچی وه دهقانلارنگ تیرسنه چالیشما قدا بولغانلیغندان،
بونلارنگ دا «موشتموزور» دهقان وه ملتچیلرنگ تأثیرنده قالغانلغندان
بحث ایتهدرلر...

موفقیتمسزلکنگ اصل عاملی، ساویت سیاستی وه او سیاستنی تور-
کستاندا یوروتوچی آگه تلهر ایسه «گناهسز له نین فرشته لهری» در.
طاهر

* * *

آذری، تاتار وه قریملی صنعتکارلار تورکستان صحنه لهرنده

بوندان اوچ ییل ایلگهری، 1931نجی ییلنگ یازندا، آذربایجان
دولت تورک اوپهراسی او یونچیلاری تاشکند گه کیلیب، «سوه ردلوف»
نامنداغی تیاترو بناسندا «آرشین مال آلان»، «او اولماسون بو اولسون»،
«اصلی وه گرم»، «عاشق غریب»، «لیلی وه مجنون» اوپهرا وه اوپهرا تله-
رینی بویوک موفقیتملرله اوینامش وه تورکستانلی قارداشلاری تاماندان
کوب آلفیشلانمشلاردی. بز خلقمزنگ او زمان تورک اوپهرا او یونچیلار-
ریغا وه تورک اوپهرا لاریغا کورسه تدیکی بویوک علاقهنی او زمانغی تاشکند

بولار ایدی. بو نظریه ننگ ایگ کوچه یگهن زمانی ستالیسن- قریوشه یین
دوری ایدی. مینستر قریوشه یین، تورلو متخصصلارنگ اعتراضلارینارغما،
تورکستاندا پاختا ایکینی سوغاریلغان بیرنگ 1/3 نسبتینه قادار کیگه ییتو
ممکن بولغانلیغینی آلغا سورهر ایدی. ایمدی ساویت حکومتی ایسه برنجی
یش ییلق سوگندا اورتا آسیاداغی 2 660 000 هه کنار سوغاریلغان
ایکیننگ 1 326 000 هه کتارینی، یعنی تام یارمیسینی، پاختاغا آیلاتریب
اوتورادر. طبعی بو یو کنگ بوتون آغیرلیغی تورکستان خلق خوجالیغی
بویینه توشهدر.

پلان سیاستی پاختا ایکینی بیرینی کیگه ییتو ییلن بر قاتاردا اونوم
نسبتینی ده آرتیرماقچی ایدی. او بونی ایشلی آلمادی.
1914نجی ییلی پاختا ایکینی 644 میگ هه کنار، اونومی ده 300
میگ تون کورسه تیلدر. («Ср. Азя» стр. 41). بو ایسه قریب 19 میلیون
پوت دیمه کدر.

عینی اثرده 1932نجی ییلی ایکینی 1326 میگ هه کنار، اونومی ده
20 میلیون پوت کورسه تیلدر. پاختا اونومی حرکتینگ قای استقامتده،
قاندای بر سرعت ییلن بارا یاتقانی کورسه تو اوچون بو قاداری ده
کافی بولسادا بز، وضعیتنی تمام آچیق کورسه ته ییلش اوچون، پر آزدا
ایله ری کیته ییلک.

ایسکیده بر ده ساتین بیرنگ اونومی اورتا حسابله 12 تسه تهر کور-
سه تیلهر ایدی. ساویت حکومتی برنجی یش ییلق سوگندا پاختا اونومینی
10,7، حتی اورتا آسیادا 11,36 تسه تهر گه کوتهرمه کچی بولدی. یوقا-
ریدا اسمی کیچکهن روسچه «اورتا آسیا» ناملی کتاب 1931نجی ییل ایله
1932نجی ییلینی قارشیشتریب، «اونوم 9 دهن 8 تسه تهر گه توشوب
قالدی» دیدر. عینی اثرنگ یوقاریدا بیردیکی عمومی رقملا رینی آلیب
حسابلاب کورسه ک بو کورسه تیلگهن نسبتنگ ده کوب مبالغه لی بولغانینی کو-
رهمز... «تورکمنسکایا ایسکرا» غازیتاسی (15. 1. 34) اورتا آسیا
جمهوریتلهرینک 1932نجی ییلی پاختا اونوملهرینی شوندا ای کورسه تهر:

غازیتا، لارندا باسیلغان یازیلاردان آگلامشدر.

«قیزیل اوزبیکستان» ننگ 34. 4. 12. تاریخلی نسخه سنداغی «آذر-بایجان درام تیاترینگ غاستروللاری آلدیدان» باشلقلی تورک تیاترینگ 60 ییللق تاریخلی حقدان عمومی معلوماتنی حاوی مقاله ده آذری صنعتکار-لارینگ شو ییلنگ یازندادا تورکستانغا کیله جه کله ری خبر بیر یلمشدی. در حقیقه بو خبر توغرو چیقدی. آذربایجان دولت درام او یونچیلاری اوتکه ن مای آیندا تورکستانغا کیلدیلر. 128 کیشیک بو تورک درام او-یونچیلاری غروبی اولچه عشق آبادغا کیلیب، او پرده کی مرکزی «دینچ-لمق باغی» صحنه سنده آذری دراماتورغلارندان جبار جبارلی ننگ «اودگه-لینی»، «یاشار» وه «1905نجی ییلدا» نام اثرله ریله حسین جاوید ییک ییه سلر ندهن «شیخ صنعان» نی، ویلیام شیکسپرنگ «اوتهللو» سی ایله «اوزگه اوشاغی» نی اویناب کوب آلقیشلان دیلار.

عشق آباد غازیتاسی «شورالار تورکمه نستانی» 34. 5. 30. تاریخلی 125نجی سایننگ اوچنجی صحیفه سینی بو تورک صنعتکارلارینا باغیشلاب «دوغان آذربایجان جمهوریتی ییلن مدنی قاتناشیغیمز گوجلنه نیر» باشلقلی مقاله سنده یوقاریدا ذکر ایتلگه ن اثرلر ده ن «اودگه لینی»، «1905نجی ییلدا» وه «اوتهللو» نام اثرلر ننگ قیسقاچا مفهومی وه آذربایجان تیاترینگ تاریخی حقدان معلومات بیرمشدر. بو یازینگ توگه ره گینی ده میرزا عباس شریف زاده، مرضیه خانم، علوی رجب، صدقی روح الله، عزیزه خانم، میرزا آغا علی زاده، یهوا آله نسکایا، مصطفی مردان وه شرف زاده لرننگ رسمله ریله بیزه مشدر.

تورک آقاده میک درام تیاترینگ 128 کیشیک بو غروبی عشق آباددان سوگرا تاشکندگه کیلیب، 3نجی ایونده ن باشلاب یوقاریدا ذکر ایتلگه ن اثرلرنی اوینامشلاردر. «قیزیل اوزبیکستان» ننگ اوتکه ن ایون آیندا چیققان 124، 135 وه 139نجی سانلارندا، آذربایجان تورک آقاده میک تیاتری ایله اونگ او یونچیلاریغا آنالیب باسیلغان یازیلار خلاصه ایتلسه اوینالغان اثرلر ده ن بالخاصه حسین جاوید ییکنگ «شیخ صنعان» نام

یه سینگ خلق طرفندان آرتق درجه ده رغبت قازانغانغی و بو اثر اویندا لیرکه ن تیاترو بناسینک لیم-لیق تولوب کیتکه نلگی آگلاشیلماقدادر (*).

34. 6. 15. ده تاشکندنگ «میر محسن» نامنداغی یازغی تیاتروسندا «شیخ صنعان» اوینالیر که ن پرده آچیلما سدان ایلگه ری اوزبیک آقاده میک تیاتری و کیلی چقیب آذربایجان درام تیاتری او یونچیلارینی قوتلولا مش وه اولارننگ تورکستانغا کیلیشله رینگ «ایکی برادر جمهوریت آراسندا که تته سیاسی وه مدنی اهمیتکه ایگه بولغانینی» سویله مشدر. تورکستانلینک بو سوزله ریگه آذربایجان آقاده میک درام تیاترینگ دیره کتوری رحمن زاده مقابله ده بولونمشدر. («قیزیل اوزبیکستان» 34. 6. 18).

*

اونکه ن 1933نجی ییلنگ یازندا ایسه تورکستانغا تانارستان دولت آقاده میک تیاتروسینگ آنالقلی صنعتکارلارندان عبارت بر غروپ ولی اوغلی ره برلگنده کیلمش وه بونلار عشق آباد هم تاشکند صحنه لرنده «نایومشیک» (عزت اوغلی اثری)، «بانقروت» (ع. کمال اثری)، «زه نگر شهل»، «قاندیر بویی» (کریم تینچورین اثرلری)، «قوزغونلار اوپاسی» (ظریف کمال اثری) نی وه ترجمه لره دن شیکسپرنگ «اوتهللو»-سینی، شیللرنگ «مه کر وه محبت» نی وه باشقالارنی اوینامشلاردی. تاشکند غازیتاسینگ بو مناسبتله باسدیغی بر مقاله سنده شو سوزلرنی او-قیمز: «تاتار دولت آقاده میه تیاترینگ عشق آباد وه تاشکندگه کیلیشی بیریک اوچ ملی تیاتروننگ یعنی تاتار آقاده میه تیاتری، تورکمه ن دولت تیاتری هم اوزبیک آقاده میه تیاترینگ برله شووی اوچون کوچلو تورنکو بیردی.» («قیزیل اوزبیکستان» 33. 6. 29).

(*) ناخچوان دا توغولغان حسین جاوید ییک تورک ادبیاتندا یوکسه ک اورون توتا تورغان ادیبله رده ن بری سانالیر. «کیچمش گونلر»، «بهار شبنمله ری»، «آنا»، «مارال»، «شیدا»، «شیخ صنعان»، «اوچوروم»، «ابلیس»، «آفت»، «تویال تیمور» وه «یغمبر» کبی قیمتلی اثرلر یله تورک ادباتی وه صحنه سینی بیزه گه ن بو تورک دراماتورغ ادیبی وقتیله باکو دارالعلمینده تورکجه تیل وه ادبیات معلمی ایدی. حسین جاوید ییکنک تور-کتندادا طلبه لری بار. ی. ت.

ینه تورکستان غازیتا لارندان اور گه ندیگه کوره بولونکن ایول باشندا تاشکندگه قریم دولت درام تیارلاندان 60-کیشیلک بر هیئت کیلمشدن. بونلار آراسندا قریم صحنه سنده بویوک مهارت کورسه تب نام چیتارغان تورک خانم صنعتکار لارندان دا بار.

«فیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینگ 34، 7، 3 تارخیلی نسخه سنده غی «قریم تیاری تاشکندده» باشقلی مقاله سنده: «... 1923نجی ییلدا قریم ساویتلر قورولتایینگ مخصوص قراری ایله قریم دولت درام تیاری تشکیل ایتلیب، اوگا ایسکیدن تیاری سیاحه سنده اوزلهرینی کورسه تکهن هوسکار آرتیستلر تاریلدی. بو یرده شونی هم قید قیلیب اوتوشن کیرهک که 1928نجی ییلدا فاش ایتلیب تارمار قیلغان ولی ابراهمچیلهرنگ ملتچیلک تشکیلاتلاری، اوز آگه تلهرینی باشقا مؤسسله هرگه کیر گیز گه نله ری کبی قریم تیاریگه هم کیریب اوز تاثیرلهرینی اوندان عکس ایتدیرگن ایدیلهر. سیاق مرزا لاردان بولغان ناقای، جلال معین ولی ابراهمچیلهرنگ آگه تلهری بولوب بر نیچه ییللار تیاریگه رهبرلک قیلیب کپدیلهر. او وقت قریم دولت تیارینگ ره بر تو آزلاری «لیلی مجنون»، «یوسف زلیخا»، «ظاهر زهره» کبی دینی وه فقهودالیزم دوریگه عابده اثرلهردهن عبارت ایدی. بولار روسچادان ساویت ادبیاتینی ترجمه قیلیب صحنه گه قوپوشغا قارشنی تورغانلاری کبی شیکلا ملی، مضموناً سوسیالیستیک اثرلر یاراتیشغا هم توسوق بولدیلار. ولی ابراهمچیلهر وه اولارنگ همه آگه تلهری تار مار قیلغانلاندان کین روس ساویت یهسلهری ترجمه قیلندی وه اورژینال اثرلر میدانغا کیلیدی...» دیب یازیلغانلاندان سوک قریم دولت درام هیئتینگ تاشکندده کی «سومردلوف» وه «میر محسن» نام تیاری ولاری صحنه لهرنده، قریم جمهوریتی مرکزی اجرا قوم رئیس الیاس نارخاننگ «هجوم»، عسر ایچینگ «دوشمان»، دیگهن اثرلهریله «مهشچاینگ دووربانلی» (مشهور فرانسوز اوزی مولیهر Molière نگ اثری) وه «ایل بالالا-سی» نام ترجمه اثرلهرنی اونیایاچاقلاری ییلدیریلمه کده وه مقاله توبه نده کی سوزلهرله تیریلمه کده در: «قریم دولت تیارینگ تاشکندگه کیلیشدن

مقصدی ایکنی برادر جمهوریت آراسندا دائمی مدنی علاقه باغلاش، بر برلهرینگ تیاری ساچه سنداغی تجربه لهرندهن فائده لهنیش ههمده اوزبیکستان ایشچی وه قولخوزچیلاریغا قریم تاتار درام تیارینگ موفقیتلهرینی کورسه تیش وه اولارغا بدیعی خدمت قیلشدن...»

آذری، تاتار وه قریلی صنعتکارلارنگ تورکستانغا کیلیشلهری شبهه سز بعضی فائده لی ایزلهر قالدیرمشدر. اول، تورکستاننگ تورکچه ساویت غازیتالاری بو مناسبتله آذربایجان، تاتارستان وه قریمده غی صنعت وه تیاری حیاتینا دائر یازیلار وه قارداش صنعتکار لاردان بعضیلارینگ رسملهرینی یاسدیلار. بو صورته قارداش اولکه لهرنگ بر برلهریله، لالاک بو ساچه ده، تانیشمالاری اوچون بر بارچا یول آچیلغاندیک گوروندی.

«لهین ملی سیاستی» نگ آیتسا، رنگ تورکستاندا توغوردیعی نارای ضیق معلومدر. ساویت حکومتی بو قاتناشیق ایله غیره منون وه هیجان ایچنده بولغان تورکستانلیلارنی بر بارچا آووناندیک بولدی. فقط بزچه بو تورلو آوونالارنگ عمری ییلگیلدر. بز اوز خلقمزنگ روحینی یاخشنی تانیورتورغانلردان بوندای صحنه او یونلارندا تورک صنعتکارلارینگ آفتیشلایرلق مهارته شاهد بولوب تورغان تورکستانلیلارنگ شکلچده، مندرجه چده ملی صنعت یاراتماق احتیاجینی داها زیاده سیزه جه کله رینه وه اوتلار ذهندن «لهین ملی سیاستی» نه قارشنی کوره شمهک فکرینگ ینه ده چوقورراق یتزله شه جه گینه قانمزر.

بزنگ کبی ساویت حکومتینگ «ملی سیاستی» بلاسیغا اوچراغان وه صغنی صورته تورلو قبیله جمهوریتلهریگه بولونوب بر بوندن اوزا قلاشتر یلبا قچی بولغان جغتیز بر خلقنگ تورلو شیوه لهرینگ بر بریله قاینایشب پیشه سنده صحنه اثرلهریله صحنه او یونچیلارینگ رولی کوب مهمدر. مه نه شو جهته دن، عشق آباد وه تاشکند تیاری ولارندا کورسه تدیکلهری یوکسهک مهارتلهریله خلقمزنگ رغبتینی قازانغان آذری، تاتار وه قریملی صنعتکار لارنی لایق سز تورکستان تیشنداغی مهاجر ملتچیلهرده قارداش یوره گیله

آلفیشلاب، خلقمزننگ تیزلکده اوز حقیقی ملی صحنه سیگه ایگه بولوشینی
یلمه یمز.

یاش تورکستانلی

* * *

تورکستاندا پاختا ایگینی

تاریخیندهن

(اوتکهن آی ایچنده مطبهدان چبقان دو قور طاهر شاکر بیکنک
«تورکستان پاختا خوجالنی» نام اثرینک 14.12 نچی بیتلرندن.)

تورکستاندا پاختا ایگینی-اوسوملگی قای وقتده کیلگن دیگن سو-
راققا قولدا بولغان علمی، تاریخی معلومات بو کونگه چه قانقترارلق بر
جواب بیره آلمای کیله در. دنیا تاریخینده پاختا حقنداغی اُک اسکی قیدلر
هندستانغا عائددر. پاختا او پیردهن بر طرفدان شرققا — ژاپونیا ختای وه
باشقا اولکه لرگه، ایکنچی طرفدان غربقا — عربستان، ایران وه باشقا
بیرلرگه یایلمشدر. ایمدیلک پاختانگ مدنی اوسوملک اولاراق
یتیشدیریلدیگی وه انسانک حیاتی احتیاجی اوچون قوللانیدینی اصل
وطنی اولاراق هندستان کورسه یلمه کده در. بو پاختانگ قایسی وقتده
اطرافقا تارقانلیغی وه قایسی یول وه قانداغی واسطه لر ایله تورکستاندا
کیلگنلگی آچیق تعین ایتله آلماید. شو قادار بار، که اسپکیده کی
یونان فتوحاتینی تصویر ایتوچیلر عربستان یاریم آطه سینگ بعضی بیرلری
وه او اطرافداغی بعضی آرال (آطه) لاردا تا اوزمان پاختا ایگینی کوردو کله-
رینی یازادرلار. داها سو گراغی معلوماتلار بو پاختا ایگینی حرکتینک میلاد-
دهن بر عصر اول آق دیکز بویلا ریفا قادار ایریشکه نلگینی کورسه ته در. بو
دورگه عائد معلوماتلار یالغز پاختا ایگینینگ یایلمغانلیغی ایمهس، حتی
او بیرلرده ایپ ییگیریش وه توقوماچیلق ایشلرینکده اورناشقانلیغی
کورسه ته در. بعضی تیکشیروچیلر تورکستاننگ دا قسماً او زمانکی
یونان وه ماکیدونیا لیلار قولی آستیف کیرگن مملکتلر قانارندا بولغانلیغی

نظرده توتوب تورکستان پاختا چیلینینگ دا او زمانلارغا عائد بولویوی
احتمالینی آلفا سوره درلر.

تورکستان لیلار عمومیتله تورکلرنک چینیلر ایله باردی-کیلدیلر ده
کوب، بلکده داها ایسکیدر. بو مناسبات نتیجه سنده تورکستان لیلارنگ
چین واسطه سیله ده کوب گنه کولتور اویبه کتله ری آلدیقارندا شبهه یوقدر.
بو نقطه نظردهن تورکستاندا پاختاچیلق دا شرقدان کیلگن بولماسی،
دیگن بر اویده کیلیب کیچه در. بو جهتی آیدینلاتو اوچون تیکشیرو-
لهریمز یالغز ماوراءالنهرده کی پاختا ایگینی وه اونگله علاقه دار تاریخ
پارچاسیغا منحصر بولوب قالماسدان، اولکه ننگ داها شرقی قسملارندا،
کاشغار، خوتان، تورفان طرفلارنداغی پاختاچیلقنگ تاریخینده
تیکشیریب، بو طرف ییلن اولکه ننگ غربی قسمنداغی پاختاچیلق ساحه-
لاری آراسنداغی تاریخی مناسباتنگ اینجه دهن اینجه تیکشیریلشی کیره ک
بولادر. تورکستاننگ هندستان ایله توغرودان توغرو چیگه ره له ننگه نلکی ده
اونگ پاختانی اوز آنا یورتندان داها قیسقا یول ییلن آلفانلیغی احتمالیینی ده
توشوشوره در.

طبیعی بونلارنگ بوتونسییسه ایمدیلک تاریخی وناثق وه وقایع ایله
تأیید ایتلمه مش نظریه لره در. اونکچون بز بو نقطه اوستنده کوب اوزون
توختاب اوتورماسدان تورکستاندا پاختاچیلقنگ اولکه تاریخینگ ایمدیگه
قادار آچیق قید ایته ییلمه دیگی درجه ده ایسکی بر کولتور جنسی
بولغانلیغینی سویله مه کله اکتفا ایتمه مز.

تورکستان تاریخینگ او قادار ایسکی دورلری گنه ایمهس، میلاد-
دهن سو گراکی دورننگ ده اوزون گنه بر قسمنده هر نهرسه گه بالخاصه
بونداغی خوجالق وه اقتصادی کولتور مسئله لر یگه دائر آچیق معلومات
بیروچی ایشله ننگن منبعلار هنوز یوقدر. آنجاق VII-VI عصرلرگه عائد
سیاح اثرلرنده تورکستان خلقی حیاتی، قیافه سی، مشغولیتی تصویر
ایتلرکن بونداغی مومه تله رگه تماس ایتلیب کیچیلگه نلیگینی کوره مز.
بو دورلرگه عائد سیاح اثرلرنده تورکستاننگ بعضی بر قسملارنداغی

اهالينك پاختا، اينهك، يوكدان ايشله نمه البسه لهر كيديكلهرى حتى بعضيلارى اولكه نك جنوبى قسملارندا اهالينك عموميتله پاختاندا ايشله نمه كييم قوللانديقلاريني قيد ايتهدرلهر. بو دور يازيلارنى اشناندا توركستاندا پاختاچيلىق وه اوگا باغلى خوجالىق تازماقلارينك كوبنده ن ييزله شكهن بولغانلىغى تاثيرىنى قالديرادر.

عرب استىلاسيغا قاداز توركستاننى كيز گن چينلى وه باشقا سناخلار توركستانداغى يوكسهك زراعى كوئوردن بحث ايتديكلهرى كىبى عرب اوردوسىنى تعقيب ايتكهن عرب سياح وه مدقق، مشوقلهرى ده ملوراء النهزده كوردوكلهرى زراعى كوئوردن عىنى صورته بحث ايتهدرلهر. او زمانلار توركستاننك خارجه خيقارا تورغان ماللارنى كورسه توچى يازولاردا اينهك وه پاختا هم كورونه در.

بو صورته باشلانيشىنى آچىق كورسه ته آلمانديغىمىز پاختانك تورد كيشان خلقى جياتندا كوب ايسكى بولغانلىغىنى يلديروچى ايزلهرنى اولكه تاربخينك كوب ايسكى دوزلهرنده ده اوچراتيش ممكن بولغانلىغىنى سويلى آلامز.

هايا بولمىز * * * * * قافقاسيا قونقه دراسيون ميثاقى

I «ياش توركستان» نك اوتكهن نومروسندا خبر تيرديگن * * * * * مئىنى توبه نده نقل ايتديگىمىز قافقاسيا قونقه دراسيون ميثاقى نك امضالانىشى * * * * * جبهه داش اشغالچى مطبوعاتدا عمومى بر علاقه ايله قارشى آلدى. باشقا تورلو بولادا آلماس اينى بزلهر، او قرايانه وه روسيه نده ايرىلىق اوچر مستقل حياتىنى قورماقچى بولغان تورك خاقلارنى، اوچون روسيه يله ن يوزتوتولاخاق عمومى مى كوره شمزده قافقاسيانك زولى آخىق وه ايدىن در قافقاسيا جبهه سينك كوچلو بولووى بزنك ده بركنده وه ههر بريمز نك ايرىلقد ا كوچلو بولوويمى ديمه كدر. قافقاسيانك اوزى ده بركه شيب بول جبهه ده بركوچ بولوب خركت ايتكهنده كنه كوچلو بولا اولادى. بول بولمىز

شكهن جبهه يوكون قورولماقدادر. بول ميثاقينك ياقين كيلهجه كنىك جادئه لهرى ايچنده اوز رولىنى تولوق صورته اوتومه كله بوتونمىز نك روس ايتديكلهرى بويوتوروغندان قورتولوشيمزغا ياردم ايتهجه كنىك ايمد ايتهمىز.

II — قافقاسيا ميثاقينك بركنه دوشمانى بار. اوده تورلو آقىم، بوسده كى روسلاردر. بول روس دوشمانچىلىغى ايسه ايميدىن اوزىنى كورسه ته باشلادى (*). روسلار «قافقاسيا ميثاقى بروكسه نك بر قهوه خانه سنده امضالانمشدر» ديگن كى نهرسه لهرنى سويله ب اوندان كولمه. كچى بولادى لار. بو قىزىق بر نهرسه! عجب ا قاجان وه قانداى بول جادئه اهميتينك اونك امضالانغان ييرنده ن آسيلي بولغانى بار؟ 17 يىل بوندان اول اوز گناهلهرى يوزنده ن اولار وه بول غير روس خاقلار مئىلله رى مملكتىز. نى باشلاپ چيقىشغا مجبور بولغان ايدىك. بو حادثه بر دسته روس قوممو. نيستلهرى طرفدان آوروپانك بر بورجه كنده، نامعلوم، بوتون بوتون بايقان بر قهوه خانه ده امضالانغان كىلپوشونك سيجه سى ايمه سى ايدى؟ هه نه ايمدى ياقين غدا بر زماندا بولوب اوتكهن بشو حادثه نى اوتونان مهاجر روسلار قهوه خانه مسئله سنه كىلوب قاراب، او حقه ده يه گىل كنه حكىم سىز ب اوتورادر لار.

بو جورته ميثاقينك امضالانغان يىرىنى كشف ايتكهنده ن سوك روسلار اونك حقيقى مؤلفىنى قىدرا باشلادى لار. اولار رسمى قافقاسيا ميثاقى آر قاسىدا تور كيه روياسىنى كوره درلهر. بو ايسه روسلار نك تداويسى بىكن بولماغان «تور كيه خسته ليغى» در. بو خسته لق ساغى، اورتاسى، سولى، خلاصه بوتون روسلارنى قاپلاپ آلمان «تورك تىلكه سى» ديگن روس ماسالى «تورك لهر آق ديگر دهن آلتايلارغا قدار اوزانغان بويوك تورك دولتى قورماقچى لار»، «تورك لهر قافقاسيانى ايتىلا ايتيه كىچى»، «تورك لهر اوندان قىلماقچى، بوندان قىلماقچى ديگن شكىلله رنى آلب يوروبدر. اكر ده بول روسلار نك اويلاپ

چیقاردینی «تورک بلانلاری» وه هیچ بولماغاندا تورکیه ننگ «بزگه یار-دهمی» حقدنا سویلهب یوردو کله ری نهرسه لرننگ سیگدن بری بولسادا توغرو بولسایدی، بز اوزیمزنی کوب بختلی سانار ایدیک. چونکه بولشه-ویک روسیه طرفندان تاریخده مثل کورولمه گن، ایشیتیلمه گن بر شکله ایزیلمه کده بولغان خلغمزغا، تورکیه طرفندان کورسه یله جهك، حتی کیچیک بر معنوی علاقه، سیمپاتینگ تور کیچیلکنک کیله جه گئی اوچون کوب اهمیتی بولاجاقدی. ناسفلهر، که حقیقی وضعیت بوندای ایمه سدر.

III - بز بو بیرده «تورکیه ننگ قافقاسیا میثاقینا هیچ بر مناسباتی بارمی؟» دیگن سورغوغا، جواب یریب کیتمه کچی مز. بزنگ بو بیرده سرد ایتجه گیمز فکرلهر هیچ بر وثیقه غا اساسلانماغان. صرف اوزیمزنگ منطقی استنتاجمزد.

بز سوزگه قافقاسیا میثاقینا تورکیه ننگ هیچ بر تورلو مناسباتی یوقدر، دیگن اوز قناعتیمزدان باشلا بلیق. بو کونکی تورکیه ساویت روسیه ایله کوب سیقی باغلانغان. ساویت روسیه ننگ ضعیفله نووینه یاراق تورغان هر بر توشونچه، ساویت علیهداری کوچلهر گه یاردهم بو کونکی تورکیه گه بوتونله یات نهرسه لردر. بزچه، تورکیه کوب صمیمیتله باغلانیدینی شمال قومشوسینگ اوزی حقدنا نیمه اوایلوی احتمالنه کوب حساسلق یله ن قاراید. اونگچون تورکیه، موسقوا حکومتینگ اونانمادیغی هر قاندای بر ایشده برابر آگیلویندی ده ایشتمهك ایسته ماید. قافقاسیا میثاقی ایسه موسقوا حکومتینگ اوزینه دوشمان حسابلادیغی حادثه لرننگ ایگ مهمله رنده ندر.

تورکیه آق دیگز ساحلارندا اوزینی بوتونله ی خوفمن کورمه یدی. بونگ اوچون او اوزیگه برده قارا دیگز وه قافقاسیا (یعنی ساویت روسیه) یاغندان دا او گنایمز لقلار چیقارماق ایسته ماید. بزچه تورکیه قافقا-سپانگ اوز کوچی ایله روسیه گه قارشى استقلالینی مدافعه ایته آلیشینا اینانیکر اما سا کیرهك. اونگچون ده قافقاسیا روسیه دن آپریلیب قالغاندا بلکه ده قافقاسیاغا «موقت حامی» حالدا آروپا کوچله رینگ کیریب

قالوینی اوایلاید. ایمدی بو «موقت حامی» بولوب کیلوچی کوچلهر آرا-سندا آنادولونگ آق دیگز ساحلارینا کوز نیککه نلیگینی آچیق کورسه-توب اوتورغان کوچله رده بولونوب قالسا بو صورتده تورکیه هر طرفندان آنادولو بایلقلارینا قیزیقوچیلار یله ن اورالوب قالغان بولادر. طبیعی وضعیتی بوندای آگلاغان تورکلهر اوچون، هر ایکی طرفدان منفعتلا-ری قارشى قارشىغا کوچله ر یله ن قومشولق قیلیش یاخشیراق کورونه در، او وقت تینچ گنه یاشاب مملکتینی قوروماق وه بایتماق بولندا دوام ایتمهك ممکن بولادر... تورک سپاستینگ کیله جهك استقامتی «ساویتله ر اتقاقی محکم می؟»، «ساویت روسیه کوچلومو؟» دیگن سورغولارغا، یریله-جهك توغرو جوابدان اسپلیدر.

ساویتله ر اتقاقی دونانگ ایگ ضعیف قورولغان بر دولتیدر. ساویت روسیه ننگ حربی کوچی ایسه ایشانچسزد. بونی موسقوا بولشه ویکله رینگ بر نیچه وقت اول یوزینه تو کوروب یوردو قلاری ملتله ر جمعیتنه، بعضی بز بویوک ایمپریالیست دولتلر وه اونلارنگ مالایلاری = «له کئی» لهری (بولشه ویکله ر کیچیک آتاتنا دولتلهرینی شوندا ی دیب آتارلار ایدی) نه حرارتلی اوپوشلار یوبارا باشلاشلاری کورسه تمه کده در. اوزینگ محکم لگینی، کوچینی سپناغان بر دولت تاشلاغان تو کوروگینی قایتادان یالا-ماس وه اوزینگ «اوغریلار» دیب آنادیغی بر جماعت ایله بر ماسا اطرافندا اوتوروشقا بو قادر آشیقماس ایدی. (بولشه ویکله ر ملتله ر جمعیتینی «او-غریلار ییغینی» دیب آتارلار ایدی.) اوز قناعتنچا روسیه نی پارچالانیشدان ساقلاب قالیشنگ بر گنه یولی دیب قاراب ساویت حکومتی خارجی سید-ستینی مدافعه ایتب یورگان میلیو کوف اوزینگ یه گئی گنه چیققان «ساویت لهرنگ تیشقی سپاستی» اسملی فرانسوزچه اثرنده (*) ساویتله ر اتقاقینگ بو ضعیفنی آچیق، آیدین ایضاح وه اثبات ایتمه کده در. منه بو میلیو کوف-نگ، ساویت حکومتینی بولونمه س روسیه ننگ برلگینی ساقلوچی،

(*) P. Milioukov: „La politique extérieure des Soviets“. Paris. 1934. (Marcel Giard, Edit.)

روسیه نك قافقاسیا، تورکستان وه باشقا مستملکه لهنده کی حکمرانلغنی قوروب ساقلاوچی برکنه کوچ دیب قیمت پیروی بزنگ بوتونمزی، صفلایمزی برله شریب، کوچمزی ساقلاشقا، اوندیدر. قافقاسیا میثاقی ده مه نه شو ساویت وه میلیوکوف ایپهریالیزمنگ ایجاب ایتدیردیکی ایشلرنگ بریسیدر.

IV — نهایت «پرومه ته» مجموعه سینگ قافقاسیا میثاقینا آنالمش، سواکتچی، (92 نچی)، نومروسنداغی بر مقاله اوستنده بر نیچه سوز ایتمه کله مقاله نی بئیرمه کچی مز. بز بو پیرده «پرومه ته» باش محرری گوازاوانک مقاله سیننی قصد ایتمه مز. بزچه «پرومه ته» نك محترم باش محرری هله قورتولماغان قافقاسیانگ بایقلاری اوستندن آوروپالارغا وعده بیرمه کله بر پارچا چیغیرندان چیققان. بوندای اساسسز وعدله قافقاسیانگ تورکیه کبی، هر طرفدان آروپانگ یات بایقلارغا قیزیقان کوچله ری بیلهن اورالیب قالیشدان قورتقان قومشلارینی چوچوتوب یوبارماسمی؟ قافقاسیا بایقلاری اوستندن بوندای تکلیفه رده بولونوب یوروش، تور-کیه نك قافقاسیانگ کوچی حقداغی شبهه وه قورقوسینا حق بیریب قویما-سمی؟ طبیعی بوتون قورتولغان مملکتله رکی قافقاسیادا اوز مملکتی بایقلارندان فائده لهنوده آروپا بیلهن اقتصادی یارده مله شو یولندا حرکت ایته آلاجا قدر. فقط بو کیله جه کنک ایشیدر. بو مسئله لهر حقدای امیدیده ن بوش بیرگه باقیریب-چاقیریب بعضالارینگ شبهه سیننی، باشقالارینگ ایشا-نچسزلیغنی توغدوروب یوروشنک کیره کی بارمی؟

اوز حسیاتینکی، یاقین قومشلارینگ احوال روحیه سی ایله او-یوشتوروب حرکت ایتمه ک، اولار ایله سیقی باغلانیش یاراتماق وه بونگله اوز وضعیتینکی کوچه یتمه ک قورالیدر. بالخاصه «پرومه ته» مجمو-عه سینگ بو نقطه نی نظرده توتوب حرکت ایتیشی کیره ک ایدی...

چوقای (دینلر)

قافقاسیا قونفه دراسیونی میثاقی

(«استقلال» نك 64 نچی سانندان)

آذربایجان، شمالی قافقاسیا وه گورجستان ملی مرکزله ری — بر ملتنگ نام یوکسه لیشینگ یالغز تام بر استقلال شرطیله ممکن اولایله جه گینی کوزده توتاراق،

— تکمیل قافقاسیا کوچله رینگ بر وه مشترک چیگه ره ایچنده برله شمه-دهن بو غایه یه ایریشمه نك سوک درجه آغیر اولاجاغینا قناعت کتیرره ک، — قافقاسیا ملتله رینگ حیاتی منفعتله رینگ ساقلاشینی اوچون بونلار-نك تیشقی سیاست وه ملی منفعتله رینگ مشترک برطرزده اداره ایتلمه سینک ضروری اولدیغنا ایناناراق،

— قافقاسیا ملتله رندهن هر برینگ اوز فکری وه مادی کوچله رینگ تام انکشافی اوچون کیره ک بولغان تمامیت ملکیه سینگ حقیقی ضمانینی آنجاق شوندا ی بر برلیک یولی ایله تاهاجاغینا قناعت کتیرره ک،

— قافقاسیا جمهوریتله ری برلگی اساسینی قبول ایتمه کله، بوتون وطنداشلارینگ مظاهرتنه مظهر اولدوقلارینا، قوتله ایناناراق،

— قافقاسیا جمهوریتله ری قونفه دراسیونینگ مملکتنگ سیاسی وه اقتصادی برلگندهن توققان سیاسی بر شکل بولغانلغینی تصدیق خصوصنده همرای اولاراق قافقاسیا قونفه دراسیونینگ توبهنده کی اساسلارینی اعلان ایتهدرله ر:

1 — قافقاسیا قونفه دراسیونی، داخلده هر بر جمهوریتنگ ملی قاراقتر وه تمامیت ملکیه سیننی تأمین ایتهره ک، خارجده بوتون جمهوریتله نامیغا، یوکسه ک درجه لی بین الملل بر برلک کبی حرکت ایته جه کدر. قونفه-دراسیوننگ مشترک بر سیاسی وه گومروک چیگه ره سی اولاجا قدر.

2 — قونفه دراسیونغا کیرگن جمهوریتله رینگ تیشقی سیاستی، قونفه-دراسیوننگ صلاحیتدار مؤسسه لهری طرفندان اداره ایتله جه کدر.

3 — قوفه دراسیون چیکه ره له رینگ محافظه سی، قوفه دراسیونغا کیر-
گن جمهوریتله رنک اوردولارندان متشکل قوفه دراسیون اوردوسیغا
بیرله جهك وه بو قوفه دراسیوننگ مدیر مؤسسه له رینه قاراشلی تک بر
قوماندا آستندا بولوناجا قدر،

4 — قوفه دراسیونغا کیرگن جمهوریتله آراسندا چیقاییله جهك وه
بلا واسطه مذاکره ایله بیشیله مه یه جهك هه رتورلو اختلافلار اجاری آریترغا،
وه یا خود قوفه دراسیون یو کسهك محکمه سیگه بیرلمه لیدر. قوفه دراسیوندا
کیرگن جمهوریتله، بونلارنک بوتون قرارلارینی تماماً قبول وه اجرا
ایتمه ککه مجبوردر.

5 — بیلهرمه نلر (ئه کسپهرنلر) قومیسونی، یوقاریدا کیتریلگن
اساسلارغا تایانب حرکت ایتمه بو یاقینلاردا قافقاسیا قوفه دراسیونی قو-
ستیتسیون پرورته سینی حاضر لاماقله مشغول بولوناجا قدر. بو پرورته، هه ر
جمهوریتنگ توپلاناجاق ایلك مجلس مؤسسان فعالیتی اوچون بر اساس
اولاجا قدر.

6 — میثاقدا نهرمه نستان جمهوریتی اوچون ده بیر قالدیریلمشدر.

آذربایجان نامینا: 1) محمد امین رسولزاده، بورونغو آذربایجان
ملی شوراسی رئیس، ایمدیگی ملی آذربایجان
مرکزی رئیس
2) علی مردان بیك توپچیباشی، آذربایجان مرخص
لار هیئت رئیس وه بورونغو پارلامه تو رئیس.
شمالی قافقاسیا نامینا: 1) محمد گرای سونچ، 2) ابراهیم چولیک، 3) تاو
سلطان شاهمان.

گورجستان نامینا: 1) نوی ژوردانیا، بورونغو گورجستان جمهور رئیس،
ایمدیگی گورجستان ملی مرکزی رئیس.
2) آ. چخه نکه لی، گورجستاننگ بورونغو
باریس ممثلی.

بروکسسل شهری. 14 تموز 1934.

موسقوا وه تورک قومونیسست فرقه سی

بولشهویک فرقه نشریات أداره سی «شرق قومونیسست فرقه لاری پرو-
گراملارینا دائر وثیقه لار» آنلی بر کتاب نشر ایتمدی (*). بو کتابدا ختای،
یاپونیا، هندستان، هند چینی، فیلیپین، عرب أولکه لهری (مصر، سوریه،
فلسطین) وه تورکیه (**). قومونیسست فرقه لاری پروگرامی توپلانغان. کتاب
مارکس-ئنگلس-له نین اینستیتوتی کبی مهم بر ساویت دولت مؤسسه سی
اسمندنه چیقاریلغان. بو کتابداغی معلوماتدان بزنی یالغز «ساویت دوستلار-
ری» ننگ تورکیه گه قاراشینی، «دوستلیغنی» کورسه ته تورغان قسم غنا
قیزیقترادر. شونی ده اعتراف ایتمش کیرهك، که بز بو کتابنی دقتله تیکشیر-
گه ندهن سوک، ساویت موسقواننگ اوزینه باریشماس دوشمان دیب تانیدیغی
یاپونیاغا قاراشی ایله، ایگ یاقین دوستی دیب آنادیغی تورکیه گه قاراشی
آراسندا ذره قادار بر فرق تاپا آلمادق. ایش یالغز تورک قومونیسست فرقه-
سی پروگرامینی نشر ایتمه او فرقه غا آچیقدان آچیق معنوی یارده مده بو-
لونغانلقد ایمه س، آینقسا، ساویت موسقواسیننگ بو کونکی کمال تورکیه-
سیگه بیرگن قیمتنددر. کتابنگ عمومی مقدمه سنده وه تورکیه قوممو-
نیست فرقه سی پروگرامی-خط حرکتی قسمیننگ باشلانمچندا کیتریلگن
فکرلرده موسقوا حکومتینک کوب سویله دیگی «تورکیه گه دوستلق» بر
طرفدا تورسون، حتی تورکیه حقددا اوییه کتیف حکم بیرگه نلکنگ ده
ایسی یوق. بو موسقوا ساویت کتابی بو کونکی کمال تورکیه سیننگ
«ظاهر آگنه مستقل» بولغانلیغینا ایناتیرماقچی بولادر. (کتابنگ مقدمه سی
VII نچی بیتده).

بز بو سوزلهرننگ قاچان، باشدا حریه قومیساری ووروشیلوف
بولغانی حالدا بویوک بر هیئت حالدا تورکیه گه کیلگن ساویت حکومتی

„Програмные документы коммунистических партии Востока“ (*).

(**) کتابدا تورک قومونیسست فرقه سی پروگرامینک برنجی دفعه نشر ایتمه کده
بولغانلیغی آریچا قید ایتملشددر.

ممثلله رینگ ده اشتراك ايتديكلهري، تور كيه جمهوريتنگ اون ييللق بايرا-
مدان اولمى، سوگمو تيريلگه نلگيني بيليشكه فيزىقدىق. كتابنگ (*)
1. 11. 1933 ده، يعنى خودده تور كيه حكومتينگ مثلى كورولمه گن بر
طنطنه ايله ساويت هيئتيني قارشى آلدىغى، ايگ بويوك تورك غازيتا لارينك
موسقوانگ همىمى دوستلنغان ستايشله رله بحث ايتديكلهري، ايزمير
شهرينگ ووروشيلوفنى فخرى همشهرى اعلان ايتديكى تاريخله رده تيزيله
باشلاغانلىغى آگلاشيلدى.

ووروشيلوف آتقارادا ضيا فته رده تور كيه جمهوريتى، اونگ يولدا-
شچيسى وه تورك پارلامانى شرفه قدحلاز كونه ردى. تورك اوردوسى
رسم كه چيدله ريني قبول ايتدى. مه نه شو چاغدا موسقوانگ دولت مطبعه سندا
«تور كيه ده ايشچى صنفينگ كيله جه كده كى ديكتاتورلىغى»، «آق تهرور-
نگ تورك قومونستله رينه شدتلى ضربه سى»، «انقلابچيلارنى چوروتمه-
كده بولغان كمالچيلار زندانلارنى»، «تورك قومونستلارينگ حكومت
باشنداغى كمالچى خلق فرقه سنه قارشى شدتلى وه باريشماس كوره شى»،
«تورك ياشلارى، معلمه رى وه اوردوسى آراسندا قومونستله ر فعال
ليني»، «تور كيه ده كى كورد، لاز وه باشقا كچيك ملتله رنگ تور كيه ده ن
بوتونله ئى آيرىليب مستقل دولتله ر اعلان ايتو حقلارى»، تور كيه پارلاما-
نينى «كمال ديكتاتورلىغينگ قورالى بولغانلىغى» يله ن عييله مه كه وه
شونك كى كوب نهرسه له ر تيرىليب ياتقان ايدى.

بر قانچا ملاحظه لار بزنى بو تور كيه ننگ «ساويت دوستلارى»
كتابندان بو قادارغا نقل ايتيش ايله كفايتله نيشكه مجبور ايتهدر.

تور كيه قومونست فرقه سينگ تورك عمله سى %90 نى اوز ايچنه
آلغانى سويله گن ساويت كتابى بوتورك قومونست فرقه سينك تورك عمله سى
وه زحمتكش خلق كتله سينگ انقلابچى ده موقرانى، ايشچى وه دهقان
ديكتاتورلىغى وه سوسيا ليزم قورو يولنداغى كوره شنده يولباشچىلق قىلارلق
درجه ده اوسوب ييتكه نيني ادعا ايتهدر. (كتابنگ 147 نچى بيتنه مراجعت

(*) كتاب 1934 نچى يىلى مارت آيندا تارقانلغان.

ايتيلسين.) او، بر آزدا آشاغيدا «تور كيه قومونست فرقه سينگ ساويتله ر
اصلندا ايشچى وه كويلو ديكتاتورلىغى اوچون شرايط حاضر لاما قدا»
بولغانلىغىنى سويله يدردر.

بوتون قومونست فرقه لارى كى تورك قومونست فرقه سينگ ده
موسقوا فرقه سى وه ساويت حكومتى آگه نتي بولغانلىغىنى، اونگ تور كيه
«ملى بورژوا وه ملكدار لارينا» قارشى كوره ش اعلان ايتهر كن، درحال
ساويت روسيه منفعتينه كوره شكه زبىنى ده سويله ب قويوشى اوزى كوره س تيب
تورادر. مه نه شو تور كيه مى كوچله رينه قارشى وه ساويت روسيه منفعتى
اوچون كوره ش ديب قارشى قارشىغا قويو نظريه سى تورك قومونست
فرقه سى پروگرامينگ مغزىنى تشكيل ايتهدر.

موسقوانگ تورك قومونست فرقه سى اوچون پروباغاندا يوروتووى
اهميت بيرمه سده ن كىچىب كيتهرلك يه گيل وه يا اهميتسز بولشه ويك يىلچىد
له رينگ تصادفى بر كورونوشده ن گنه عبارت ايمه سدر. يوق، بو پروبا-
غاندا تورك مى انقلابنا ساويت روسيه قاراشينگ حقيقى كورونوشيدرد
اونگچون ده تورك قومونست فرقه سى پروگرامى آلدندا يازيلغان مقدمه
بو كونكى تورك انقلابنا ساويت روسيه قاراشينى كوره س تهن ستالين نظريه-
سنى كيتهدر. بز ستالين ننگ بو فكرله ريني باشقا بر مناسبتله بر كرده
كيتر گن ايدىك. بونگله برابر بو، كمالچى تور كيه ننگ موسقوالى
«دوستى» قاراشينى بر دها تكرار لاپ اوتمه كچى مز:

«كمال انقلابى يات ايمپرياليستله رگه قارشى كوره شده ن توققان،
يالغز بورژوا صنفى يو كسه ك طبقه سينگ قىلغان انقلابيدر. بو انقلاب حد
ذاتدا ايشچى وه دهقانلارغا، وه كويلو انقلابينگ چيقاييلووينه قارشيدر.»
تور كيه قومونست فرقه سى پروگرامى مه نه ستالين ننگ شو نظريه-
سنه اساسلانغان.

ستالين ننگ بو قاراشينى بالخاصه روس بولشه ويك انقلابى ايله تورك
ملى انقلابى آراسندا غايه برلگى چيقارپ تورك او قوچيلارى، آينقسا

سیاسی مسئلهلرده چیقماغان تورک یاشلارینی شاشیرت ب یوروچی بعضی
بر تورک سیاسی مجرزلهری ایسلهمهللی ایدیلهر...

* * *
آظنده

حاجی صالح قاندر عزیز تیلردی — یاقیندا آظنهنگ سیحان دریاسی
قرغانداغی گوزهل باغلاردان بریسنده، تورکستانک ملی کورهش مجاهد-
لهرندهن مرحوم آچیل بیک قورباشینگ اوغلی مجاهد کیچیک دوران بیک
ایله تورکستانلی خدیجه خانمینگ تویلاری بولدی (*). بو تویغا آظنه،
جیحان، تارسوس وه مهرسینده کی بوتون همشهریلهر عائلهلهری ایله بر-
لکده دعوتلی ایدیلهر. بوندان باشقا، آظنه دان ټله قانچا کاتتا کابلار،
مچبلهر وه جانکویهلهر تویغا، چاقیریلغان ایدیلهر. 150 گه یاقین مهمان
چاقیریلغانقلاری حالدا 400 گه یاقین قوناق کیلدی.

تویداغیلار سویونوب تورغان بر چاغدا «یاش تورکستان» مجموعه-
مزده «آظنده دورت قارا ملعون» دیگهن یازیدا آتی یازیلغانلاردان
اوجنچیسینی بولغان حاجی صالح قاندر عائلهسیله برلکده کیلیب قالدی وه
بارچامز ییلن کوروشوب عذر تیلهدی.

مهمانلارغا، یمهک پیریلگهندهن کینن حاجی قوشاق وه آتابای آغالا-
ریمزنگ اشتراکیله تورکستان چالغیلاری چالینیب، ټه شوله وه اویونلار
بولدی. کینن، حاجی صالح افندی توروب اورتاغا چیقدی. اوزینگ
تیلیدن یازدیوغان توبهنده کی یازینی، اوزی او قوما یلمه گهنی اوجون
او بیرده کیلهدن بریسگه بیریب، اوقوتدوردی:

(* بو یه گئی قورولغان عائله اوچاغینی «یاش تورکستان» هم پوره کدهن قوتلولار
وه خدیجه خانمهل دوران بیک گه ساغلق وه بختلی اوزون عمرلر تیلهدر. باشقارها.

— محترم همشهریلهر،

بر طاقم مفسد وه خائن آداملارک سوزلهرینه آلداناراق بعض خطا-
لاردا بولوندیغمی حضور گزده علناً سویلهر وه هه پکیزدهن عفو طلب ایدهرم.
بعدا او آداملارله قطعاً تماس ایتمه یه جه کم کبی ههر هانگی فنا برحر کتده
گرهک عموم همشهریلهریمک وه گره کسه ههر هانگی بر همشهری وه
قارداش علیهنده بولونمیا، جاغیمی هه پکیزله خوش وه ناموسکارانه بر صورتده
کیچینه جه گیمی علناً عرض ایلهر وه بوگا ناموسم، نکاحم وه شرفم اوزه-
رینه قطعاً سوز ویریرم» دیب 400 کیشیدن آرتق کویچیلک حضوریده
عذر تیلهدی. بو افدینگ توغرو یولنی آکلاب آرازغا قوشولمیا، اینینا
ههر کیشی سویونوب آلقیشلادی.

2 — آظنده تورکستانلی دارچی تورکستان دارچیلارندان عیسی اوغلی
صادق افندی بوندان 4-5 ییل ایلگهری مملکتدهن چیقیب افغانستان، ایران
وه عراق طرفلارینی کیزیب اُک سوگرا تورکیه گه اوتکهن. آنادولونگ
کیلیس، عینتاب وه جیحان طرفلاریدا دار اویناغانندان کینن آظنه گه
کیلمشدر. بر نیچه کون اورونغانندان سوک آبقسا آرقاداشیمز تیش دوقتو-
ری راسخ بیکنگ همتی ایله آظنهنگ سیحان ایرماغی قیرغاغیداغی باغچا-
لاردان بریسیده قرق مترو قادار یوکسه کلکده دار تیکدی. بو دار آظنده
برنچی تاپقیر قورولغان ایدی. کوندوز پهک ایسیق بولغانلغندان کیچهسی
اویناشغا توغرو کیلدی وه بوتون سیرچیلهرنگ حیرت وه تقدیرلهری ایله
کوب آلقیشلاندی.

3 — مسامرهلرده تورکستان اویون، ټه شوله وه چالغیلاری
تورکستان ټه شوله، اویون وه چالغیسی آظنده کوب آلقیشلانماقدا-
در. تورکستانلی یاشلار ایلك تاپقیر اوتکهن قربان بایرامیدا آظنه خلق
اوی صحنهسیده تمشل وه مسامره شعبهسی اعضالاریله برلکده مسامره پیر-
دیلهر. صحنهده تورکستاندان چیقیب قوزان تاغلاری وه قوزان یا پالاریغا
بیرلشکهن قوزان اوغوللاری تورموشیدان آلینغان بر پیهس اوینالیدی.

تارتق قىلىپ آطنەدەكى فعالىتىمىزنى تاغىن ھەم ايگەر يەنە تەمەك اوچۇن
اورونماق دامز. دەرە كىچى. آطنە، 34. 8. 12.

تۈركىستان ھېرلەرى

I - اوزون ئەزىز لو غوزە — خوقىدەغى «ماقسىم غوزكى» نام قوللەك-
تىف خوجالنىڭ رېئىسى آتاباى اوغلى دىگەن بىر تۈركىستان دىھقانى اون
تجربەسىلە «اوزون ئەزىز لو غوزە» كوكەرتىمىشدر. آتاباى اوغلى نىڭ بومبىم
تجربەسىنى «قىزىل اوزىكىستان» مەخبرى حىسن عزىتى (شۇ غازىتانىڭ
2. 6. 34 تارىخلى سانىغا قاراڭ) تۈبەندە كىچە تەسۋىر ايتەدر:

— كوپ دىھقانلار «آمىرقا پاختاسى اوزاق پىللارغاچا كوكەرمە يىدى.
اونىڭ كۈرتەگى يوق. بىر كىچىقارمايدى، قورۇپ قىلادى» دىر. ايدىلەر.
آتاباى اوغلى بو كۆن قولاق سالمايدى، پاختانى اوزاق وقتلارغاچا كوكە-
تيرىش مەمكىن ايكەننى عملەدە كۈرسەتتىش اوچون حركەت باشلادى. 1932
نچى يىلدا مىصر پاختا اورۇغىنىڭ بىرىنى علاحدە تۈۋەككە ايكىدى. تۈۋەك
كە سالغان توپراقلار مەخلى كوك بىلەن ياخشى آراشتىرىلدى. تۈۋەككە
تاشلانغان چىگىت 5 كۈندە كوكەرىپ چىقىدى. غوزە آستىنى ھەر 10 كۈندە
بىر تاپقىر يۈمشاتىپ، سو قوپۇپ تۈرۈلدى. بو غوزە باشقا غوزەلەردەن
آنچا فرقىلى يەنى سىرخورەك بولۇپ يىتىلدى. آچىلغان پاختالارى تېرىپ
آلدى. آتاباى اوغلى 15 نچى اوكتاىردە تۈۋەكنى اوينا كۈچۈردى.
غوزە ايسىق سوبادا 15 كۈن تورغاچ قالغان كۈرەكلەرى ھەم ياپىسىغا
آچىلدى. غوزە يانواردا ھەم اوز بىر كىنى ساقلاب، يەنى كوك-كوك بولۇپ
توردى. بىرگى سارغايمايدى ۋە بىرگەرنى تاشلامادى.

آتاباى اوغلى 1933 نچى يىل 25 نچى آپرىلدا تۈۋەكنى يە تاشقارى
چىقاردى. غوزەگە خىل بىرمەسەن ۋە تامىرلارنى سىندىرماسدان اوغو-
تلاب ۋە تۈۋەك اچىدەكى توپراقلارنى قول بىلەن يۈمشاتىپ قويغاچ غوزە
كۈرتەك چىقارىپ كۈرە باشلادى. ايكىلگەن غوزەلەر سانالغاندا، تۈۋە-

آرقادان تۈركىستان مىلى چالغىسى ايله بىرلەندە تۈركىستان ئەشولەلەرى
تەتقىتلىپ مىلى اويونلار اوينالدى.

بايزام مناسىبتىلە ايكى كۈن مەسامرە بىرىلدى. ھەر ايكىسى ھەم
موقىتلى كىچىدى.

آراغا يازنىڭ ايسىق كۈنلەرىنىڭ كىرىشى ايله صەنە فعالىتى آزايدى.
فقط آطنە خىلق اوينىڭ چالغىشقان گەنچلەرى تاماتدان بىر آغوستوس
كۈنى آطنە سىحان ايرماغى قرغايىداغى سالقىن باغچالاردان بىرىندە
كىچەسى بىر مەسامرە ياسالدى. بو مەسامرەدە تۈركىستان ئەشولە، اويون ۋە
چالغىلارنى مەم بىر اورون تۈندى. باغچا لىقلىق خاتون-ايركەك سىرچىلەر
بىلەن تولغان ايدى. ھەر درجەدە مەمۇرلەر، ھەر رەتەدە خاىپلار ۋە ھەر
تۈرلۈ مىسلىك اربابىدان كىشىلەر كىلگەنلەر ايدى. آطنەدە چىقماقدا بولغان
«تۈرك سوزى» غازىتاسى ھەم او كىچەنىڭ انطباعىنى، موقىتلىنى يازار كەن
آينقسا تۈركىستان ئەشولە چالغى ۋە اويونلارنى حقتدا كۈپ ستايشكارانە
يازىلار يازاراق آلفىشلامىشدر.

تۈركىستان ياشلارنى تشوق ۋە حەمە قىلىپ تۈركىستان ئەشولە،
چالغى ۋە اويونلارنىغا كۈپ التىفاتلار كۈرسەتكەن خىلق اوى تەشىل شەبە-
سەندەن عزيز ۋە صلاح الدىن بىكلەرنىڭ تۈجەلەرى شايدان شكراندر.
«ياشى تۈركىستان» يىتەلەيدە تشكر ائىمەك ۋە مىندارلىق كۈرسەتمەك بور-
جىمىز دىر.

بو كۈنلەردە استانبولدان ھەم بىر قانچا مىلى چالغى كىتىرىلمىشدر. تۈر-
كىستانىڭ بوتون مىلى ئەشولە ۋە ھوالارنى صەنتكار بارماقلارنى بىلەن
دوتارنىڭ ايكى تەلەدە جانلاندىرغان دوتارچىمىز ملا آخوند ئەكەنى بو
يىردە تەقدىر ائىمەسەن اوتەلمەيمەن. بو يۈزىدە شىمىز باشقا آرقاداشلارغا
ھەم اورگەت بىر شەكلدە تۈركىستان مىلى چالغىسىنى يۈكسەلمەك كىنى،
تازاتماقنى اوزىگە بىر امل ۋە غايە ائىمىشدر.

كىچىك نەيسە ايله كىچىك بەرنى نىدە اوتەتمەسلىق كىرەك. تۈركىستان
اويونلارنى آنچا ايلگەرىلەندىلەر. باشقا مەسامرەلەرىمىزدە بولارنى ھەم

کده کی غوزه گولله دی. بو غوزه ننگ پاختاسی 15 کون ایلگه ری تبریلیب آندی. ینه ساووق توشووی ییلن غوزه سو بای اویدا ساقلانندی.

آتابای اوغلی سو بای اویدا تورغان غوزه ده شیره کهسه لینی وجود که کیلتریب، کین اون یوقا تیش تجربه سینی هم اوتکه زدی. یاو وای اوسو-ملکله رنک قوروغینی چیرتیب غوزه آستینغا قویغان ایدی. 5 کون ایچیده غوزه نی شیره اوراب آدی. غوزه برگله ری قاراپ قالا باشلادی. شو وقتدا غوزه نی درحال سابون سووی ییلن یودی. 3 کونده شوره یوقالدی. غوزه ینه ایلگه ریگی حالغا قایتدی.

آتابای اوغلی بو غوزه نی بو ییل هم 25 نچی آپریلده تاشقاریغا چیقاریب، آستینی یومشانیب وه سوغاریب قویغان ایدی. حاضرده بو غوزه کورته ک یاریب، برک چیقاریب شاخلای باشلادی. دیمه ک آتابای غوزه سی 3 نچی ییلغا قدم قویدی.

آتابای اوغلی، «غوزه نی قیشدا ایسیدا ساقلاب وه بوگا یاخشی دقت ییلن قارالس 10 ییل وه اوندا هم آرتیق کو که تیریش ممکن، دیدیدر.»

II - پاختا آطالاسی - «قیزیل اوزبیکستان» ننگ 34. 6. 14 تاریخلی نسخه سنده باسیلغان بر خبره کوره، اورتا آسیا سه له کسیه استاسیونینگ بر مونچا علمی خادمه ری «پاختاچیلقنک اوسوشی» نامیداغی آطالاسی ایشله ب تمام قلمشلا. بو آطالاس پاختانگ چیکیتده نارتیب تا تیلگونچه قاندای حاللاردا بولوونی کورسه ته تورغان 200 بدیهی رسم، جدول وه چیزمه لرنی اوز ایچیکه آغان ایمش. آطالاسداغی جدولله تورک، روس وه اینگلیز تیلله ریده باسیلارمش.

یه کی تورکستان متخصصه ملاری - «قیزیل اوزبیکستان» ننگ 34. 6. 29 ده چیققان ساندا باسیلغان اکرام اوغلی اکمل ننگ نطقندا «ماسکاو یوقا-ری او قویورتلاری برنچی مرتبه بر ییل ایچنده 60 اوزبیکستانی متخصص نی تیارلاب چیقاردی. او قونی برکه ن اورتا قارلرنک ایچیده سوسیالیستیک

اوزبیکستان تویراغیدا یا شاوچی یریلله زور پروسه تنی تشکیل قیلادر-لار» دیلمه کده در. اکمل اکرام «بو زور پروسه تنی» نیچن آچیق سویله وده ن تارینغان؟ بزچه بو، 60 کیشیک متخصصلار ایچنده یریلله-نگ توندینی نسبی اوروتی ییلگیله ش قین بولغاندان بولماسا کیره ک. بو 60 متخصصنگ 29 ی مهندس وه اقتصادچی ایمش. آرالارندان آتچاق ایکسی خانملاردان ایمش.

IV - باکوده مکافاتلارغا تورکستانه طلبه لری - باکوده کی په دا-غوژی نه خنیکومله رنده او قوچی تورکستانی طلبه لره دن بو ییل 8 ی، او قوشلارندا کورسه تکه ن موفقیتله ری او چون پاره ایله (40-95 سوم-غاچا) مکافات آلمانلار. «شورالار تورکمه نستانی» 34. 5. 30 تاریخلی ساندا بو تریشقان طلبه لرنک اسمله رینی باسیب باشقارلرنک دا بولاردان عبرت آلمالارینی قید ایتمه کده در.

V - تورکستاندا موزیقا-صنعت اولیمپادی - اوتکه ن ایون آیدا تاشکندده تورکستان جمهوریتله رینک موزیقا-صنعت اولیمپادی یاسالمشدر. بو اولیمپادغا تورکستاننگ هر طرفدان 874 کیشی قاتناشمشدر. بو-لارنگ 400 ی تورکستاننگ صنعت وه مدنی مرکزی سانالغان تاشکندنی ایله ک تا بقیر اولاراق کورگه نله ر ایمش.

تورت کونلک بو موزیقا-صنعت اولیمپادندا 874 کیشیده ن 84 ی چالغی، شهوله، ایون وه باشقارلاردا برنچیلکنی قازانیب، بولار رادیو آپاراتی، دوتار، تانور وه باشقا نهرسه لره ایله مکافاتلارغا نلار. اولیمپاددا برنچی اوروتی قیرغیزستان جمهوریتی وه اونک یتیم بالالار اوبی حضو-رنداغی هوسکارلار توگه ره گی وه یاش بالالار تیاتری آلمشدر. تیاتر-نگ 11 یاشلق آرتیستی قاراملا بر تپکی آراباسی (بسیقله ت) ایله مکا-فانلانمشدر. ایکنچی اوروتی اوزبیکستان، اوچنچی اوروتی تورکمه-نستان وه تور تونچی اوروتی تاجیکستان آلمشدر.

اولیمپاددا برنچیلکنی قازانغانلاردان 14 ی موسقوادا یاسالاجاق

بوتون ساويتلەر اتفاقى ياشلارنىڭ موزىقا-صنعت اولمپيادىغا بارا تورغان بولغان. («قىزىل اوزبىكىستان» 34، 6، 24).

توركىستان خلق كويلەرى توپلامى

توركىستاندا ياشاب تورغان صنعتكارلاردان زاتايەويچ اسملى بر كشى كوب يىللاردان بەرى توركىستان خلق موسيقى، كويلەرى يىلەن مرقلا نوب يورويىدۇر. اوزون يىللار قازاقلارايچىندە يوروب توپلادىغى 1000 اولەك نوتلا- رىنى 1925 نچى يىلى نىش ايتكەن بو صنعتكار يىنە مساعىسنە دوام ايتىپ، قازاغستاننىڭ باشقا قىسىملارندان توپلادىغى 500 اولەك نوتلارنى 1931 نچى يىلى نىش ايتىدى.

بو يىلدا زاتايەويچ قىرغزلار ايچىندەن توپلادىغى 250 قىرغز جىرى نوتلارنى نىش ايتىشىدۇر. بو صورتلە توركىستان خلق موسيقى بايلىغىدان 1750 كوى بر صنعتكار قولى ايلە توپلانوب، ھەر نەرسەدەن اول مىلى حرث تارىخىمىز اوچون امنىت آستىنا كىرىتىلگەن بولدى. بر يات صنعتكارنىڭ توركىستان خلقى مىلى حرث بايلىغىغا كورسەتكەن علاقەسى شايبان تەقدىردۇر.

مەنە بو خلق ادبىياتى ۋە خلق كويلەرى توپلاۋ ايشى توركىستانلى ادبىيات ۋە صنعت مرقايللارى اوچون سوگىز بر مشغوليت ساحەسىدۇر. بو وادىدە كورسەتيلەجەك ھەر بر خىمىت شېھەسىز توركىستان مىلى حرث تارىخىدە مھىم اورون توتاجاقدۇر.

1933/34 نچى او قو يىلى قالاي اوتكەزىلدى؟

اورتا آسيا بيوروسى اوزىنىڭ 17. 5. 34 تارىخلى بر قرارندا بو يىلغى مەكتەپ ۋە او قو ايشلەرىنىڭ بارىش ۋە نىجەسىنى قانىقارلق تاپماغا- نلىغىنى بىلدىرىپ كىلەجەك 1934/35 او قو يىلى اوچون آلدان بر قانچا حاضرلىق قرارلار چىقارمىشۇر. بو كىلەجەك او قو يىلى اوچون مخصوص

اھمىت بىر يىلدىن مەھلى جەھەتتە ۋە ولايت فرقه ۋە ھۆكۈمەت مەركەزلىرىدە تەننەپ ايتىلگەن قرارلاردان، بو يىل مەكتەپ بىنالىرىنىڭ ايشىكە يارارلىق بر ھالدا تەمىر ايتىلمەگەنلىكى، قىش مەكتەپ بىناسىنى ايتىپ اوچون اوتون ھەم بولماغانلىغى، مەھلەرىنىڭ مەھش ۋە تەمىناتسىزلىكىدەن آغىر ھالدا قالپ ايشلەرىنى يولدا يوروتا، آلمانلارلىرى، مەكتەپلەرنىڭ درسلىك ۋە باشقا او قو قوراللار بىلە تەمىن ايتىلمەگەنلىكى، مەھلى فرقه ۋە ھۆكۈمەت كىشىلەرنىڭ مەكتەپ، ھەممىتلى مەعارف ايشلەرىدە اھمىت بىر مەھلەدىكىلەرى، مەھلەلەرنىڭ مەراجىتىنى تىكلەمەدىكىلەرى، خلاصە او قو ايشلەرىنى آلب بارىش اوچون لازىم بولغان بوتون شىرائىتىنىڭ يوقلىغى ۋە بو يوزدەن او قو ايشلەرنىڭ قانىقارسىز نىجە بىلەن بىتەكەنلىكى آڭلاشپلادۇر.

تورلو خىبەرلەر:

«اسلام دولتلىرىدە تەبىرلەر»

توكيودا ياپون تور كىتاپچىسى پروفەسسور او قوبو كوچى (Okubo Koçi) نىڭ مەسئۇلىتى آستىدا «اسلام دولتلىرىدە تەبىرلەر» اسمندە 350 صحىفەلىك مەھىم بر اثر نىش ايتىلمىشۇر. ياپونىيادا اسلام دىناسى ھىندىدا آڭ مەھىم بر اثر سانالغان بو كىتابدا تورك دىناسىدا كىيگ اورون آيرىلمىش ۋە تورك تارىخى، تورك مەدەنىتى ھىندىدا دەگەرلى مەلۇمات بىرىلمىشۇر. تور كىتەپنىڭ سوگىتى انقلابچىلار ۋە روسىيە اسارتىندە كى تورك اولكەلەرى ۋە اولاردىن مىلى حركتلەردەن بىر ايتىلگەن غاسپىرالى اسماعىل بىك، شەھاب الدىن مەرجانى، آقچورا اوغلى يوسف بىك كىي مەھىم سىمالارلە آذربايجان، ايدىل-اورال، توركىستان ۋە قىرىم توركلەرىنىڭ يولباشچىلارندان رسول-زادە مەھمەد امىن بىك، عىياض اسماعىلى بىك، چوقاي اوغلى مصطفى بىك ۋە جەھىر سىد احمد بىك لەرنىڭ تەرجىمە ھاللار بىلە رەسەلەرى باسپىلمىشۇر. «مىلى يول»، «استقلال»، «ياش توركىستان» ۋە «مەھىم مەجموعە» لارندان پارچا-لار آلبىن دەرىجە ايتىلمىشۇر. نەپىس كاغىدلى بو ياپونچا كىتاب تەخنىكى باقىم-

دان دا كوب گوزل باسيلمشدر. تور كياتچى پروفه سور او قوبو قوچى نك بو اثرى توركله رنى ياپونلارغا توغرو تانيتوغا بويوك خدمت ايتتجه كندهن بز توركله رچه آلفيشلانيرلق بر كتاب در.

يا ونياداغى ايدىل-اورال مهاجرلهرى آراسندا

رفيقمز «ياگا. مى يول» نك سوگنو 80نچى ساندا «ياپونيدا مى بارلق» باشلقلى تو كيو دان يوللانغان بر مقاله ده ، ياپونيانك اڭ مهم جمعيتله رندن برى بولغان «پان پاسيفيك قلوبى» نده عياض اسحاقى بيك طرفندان تورك خلقينك اوتكهن هم حاضرغى حالى هم كيله جه گى حقدنا قونفرانس بيريلگه نلگى يازيلادر. بو جمعيت اعضاسينك %80ى آمرىقالى ، انگليز ، چينلى ، روس وه باشقا بحر محيط كير توگه ره كنده ياشاوچى ملتله ردهن بولغانيدان قونفرانس انگليزچه گه ترجمه ايتلمشدر. دنيا تينچ-لغينى بوزوچى قومونيستلارغا ، روسنگ آقى هم قيزيلغا قارشى سويله-نگه نيدهن شو قونفرانسغا قاتناشغان روس سفارت اعضالارى قونفرانسك مفهومينى يا قترماى سالوندان چيقب كيتمشله ر وه سوگرادان ساويت سفيرى «پان پاسيفيك قلوبى» نك رئيسينه رسمى پروتست ايتمشدر.

عياض اسحاقى بيكنك قونفرانسى انگليز تيلنده چيقا تورغان «نايمس» هم «ژاپانيس آدويراتيز» ناملى غازيتا لاردا باسيليب چيقمشدر. ياپونيدا ياشاوچى تورك-تاتارلارنك برنچى قورولكاي طرفندان سايلانغان مركز اداره ، ياپون باش پوليس اداره سنه اوزينك تيله كلهرنى تقديم ايتكهن. بو تيله كلهردهن توبه نده كيلهرنى كيتره مز:

- 1 — ايدىل-اورال جمعيتلهرى اعضالارنى رسمى دائره لهرده روس ديب پورتماو. —
- 2 — اسملهرنك سوگيغا قوشولغان «اوف» لارنى آلب تاشلاوغا مساعده يرو.
- 3 — بو جمعيتلهرنك ايشلهرنى روس شعبه سندهن چيقايرب ، آيريم

بر شعبه گه قویو.

4 — پوليس مأمورلهرى تورك-تاتارلار ايله معامله ده ايمديگه قادار روس تيلي قوللانسا لاردا ، بوندان سوڭ ياپونچا يا انگليزچه گنه سويله شو. مركز اداره نك بوتون تيله كلهرى پوليس طرفندان قبول ايتلب ، «نيچى-نيچى» غازيتاسندا باسيليب چيقمشدر.

*

«استانبول» آقارا، ايزمير»

موسقوادا چيقا تورغان «نووى مير» (Новый Мир) مجموعه سينك شو ييلغى 7 وه 8نچى سانلارندا بولتور توركيه گه كيليب ، تورك دائره-لهرنده طنطنه لى صورتده قبول ايتلگهن ساويت ادبيله رندهن نيكولين تگ توركيه حقدنا وعد ايتديكى اثرى يازيلا باشلادى. اثرنك اسمى «استانبول» آقارا ، ايزمير» بولوب ، ايمديك «استانبول» وه «آقارا» بوله كلهرى باسيليب چيقدى. نيكولين اثرينك «ايزمير» بوله گى ده باسيليب چيققان دان سوڭ او حقدنا «ياش توركستان» ييتله رنده يازيليب كيچيله جه كدر.

*

استانبولداغى آيا صوفيه جامعى موزه مى قىلنماو؟

استانبولدا چيقا تورغان كونده لك «جمهوريت غازيتاسينك 34. 9. 4 تاريخل ساندا او قوديعمزا كوره ، مشهور آيا صوفيه جامعى نك بعضى قسملارندا تاريخى اثرلهرنك كورسه تيله جه گى تقرر ايتمشدر. بر موزه حالينا نه يله تر-يله جهك بو قسملاردا بيزانس وه عثمانلى دورينه عائد اثرلهر قويولا جاقمش.

*

توزه تيشى : «ياش توركستان» نك 57نچى سانى ، 26نچى بيت ، 11 نچى قاتاردان باشلانغان جمله نك توزه تيليب توبه نده گيچه او-قولوشينى اوتونه مز: «اصل ايش ، ايمپه ريا ليست دولتلهر يوغان يوموروقلا-رى (Заправи́лы) نك ملتله ر جمعيتى پرده سى ايله اونك بوش سوزلو ناطقلارى سوزلهرى آرقاسينا سحرچيله رچه بوقونوب ايشله ديكله ريدر.»

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورتنولوشی اورسون کوره شوچی آیلو مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان
اوقتوبر (برنجی تشرین) 1934
سامه 59

بوساندا:

- 1 — تورکستاندا فرقه تازه لهشی نتیجه لهرندهن باش مقاله
- 2 — تورکستاندا برنجی پیش ییللق یکونی طاهر
- 3 — ملتله جمعیتی وه ساویت حکومتی مصطفی
- 4 — قافقاسیا، تورکستان وه اوقراینا مثلله رینیگ پروتستوسی (فرانسز چاتور کچه)
- 5 — تاریخی حقیقت وه ساویت سیاستی ایسن تورسون
- 6 — عبدالله اولانی عبدالوهاب
- 7 — تورکولوغ پروفه سور بانغ سعادت
- 8 — شهیدلهریمزگه حرمت دوكتور صالح جان
- 9 — «تورکستان تورک اگه نچله برلگی» ننگ بایرامی
- 10 — هندستانداغی تورکستان مهاجرلهری آراسندا تورکستانلی سیاح ع. ق
- 11 — عیاض اسحاقی بیکنک اوزاق شرقداغی حرکتلهری مناسبتیله
- 12 — آفغانستان ملتله جمعیتنه کیردی
- 13 — ساویت روسیه ننگ وضعیتی
- 14 — تورکستان اخبارلهری

Yach Turkestan

Septembre 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 58

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ بیتلهری
آچقدرد. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونہ شرطلری:

ییلغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوج آیلغی 30 فرانق.

«برلیک» قاپاتیلدی

تورکیه مطبوعاتی بیتلهرنده، ملی تورک طلبه برلگی طرفندان
استانبولدا آیدا بر ناپقیر چیقاریلیب تورغان «برلیک» غازیناسینگ سیاسی
یازیلار باسیب تارقانغاندان، قاپاتیلغانغی خبر بیریلدی. «برلیک» 1933
نچی ییل تموز (ایول) آیینگ 2 سنده دنیا یوزیگه چقیب، ایمیگه چه
12 سانی تارقانلمشدی. 13 نچی سانی باسیلیب تارقاتیلار چاغندا توختا-
تیلمشدر.

مجموعه مزگه تییشلی هدر تورلو یوللانمالار اوچون آدرهس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

تور كستاندا فرقه تازەلەشى نتيجهلەر يندەن

تور كستاندا فرقه صفەلەرىنى تازەلەش ايشىنە كىرىشلىگەنەنە ايمىدى بر نيچە آى بولدى. سوڭ تىجەسىنى ئەلدە ايتش بر آزدا دوام ايتسە كىرەك. بونگەلە برابر ايمىدىگەچە تور كستان ساويت غازيتالارندا چىققان معاوماتە سويكەن بورتىمىز دە دىكتاتورلق قىلماقتا بولغان فرقهنگ حقيقى يوزى حقتە حكىم بىرىش ممكندر. ايتەر آيرىم جمهورىتلەردە كى فرقه صفەلەرىنى تازەلەو قومىسيونلارى باشبوقلارى، ايتەردە عموم اورتا آسيا فرقه صفەلەرىنى تازەلەو قومىسيونى رىئىسى پەتەرس فرقهغا، كوب يات عنصرلار كىرىپ كىتكەندەن شكائت ايتەدرلەر. يالغز تاشكەندنگ اوزندە تىكشىرىپا. گەن 4 مىگ فرقه اعضاسندان 23%، يەنى تورندە برىنگ فرقهدان چىقاريلغانلىغىنى كورسەتونك اوزى بوقتا يىتەرلك تصور بىرسە كىرەك. شو. نىدە قىدايتش كىرەك، كە تاشكەندە فرقهغا يازىلىش اولدو قچا آغىر شرطلارغا تابع توتولغان. نامزدلەرنىگ فرقه غايەلەرىنە چىشەن بىرىلگەنلەكلەرى، ايشلەشكە يارارلىقلارى كوب سىقى كوزەتيلەر ايدى. باشقا رايونلارغا كىلگەندە پەتەرس بار اعضانگ يوزدە 60 حتى 90 يىغا قادارى چىقاريلغان بىرلەر بارلىغىنى سويلەيدىر. («پراودا ووستوكا» نىگ 34. 7. 28. تاريخى نىسخەسە باقىلسىن.) تاجىكىستاندا فرقهدان چىقاريلغانلار نىسبىتى يەندە يوك. سە كدر. پەتەرس وە باشقالار فرقه صفەلەرىنى بوتونلەى تاپلاب آلغان يات عنصرلار، «تيسكەرىچى»، ملتچلەرگە هجوم ايتەدرلەر. اصل مسئلە سادە شوندا غىنا عبارت ايمەسدر. بولشەويك تازەلەوچىلەرى فاكتلەرنى كور. سەتسەلەردە سبىلەرىنى ايضاح ايتەيدىرلەر.

ايتەر ساغ، ايتەر سول، ايتەر سوسىيالىست، ايتەردە ملتچى بولسون — دىكتاتورلق قىلوچى فرقهلارنىڭ بوتونىسى ھەر زمان صفەلەرىنىگ اوز غايەلەرىنە يات عنصرلار طرفندان توتولوب كىتووى قورقوسنە معروضدرلەر. بو قورقو ايسە او فرقه غايەلەرىنىڭ خلقىنىڭ اجتماعى قورقوشى وە مىلى منافىئە او يوب او يماماسىلە متناسبدر. فرقه غايەلەرى خلقى

قوزغالىشى — «نايمس» غازيتاسىنىڭ 22 نچى سەئابر ساتىدا تور كستاننىڭ قازاغستان قىسمىدا بوسوڭ و قتلاردا بويوك بر عصيان چىققانلىغى حقتا قىسقا بر خبر باسلىغان. عصيان كوتەرىلگەن جايلار ساويت عسكرى ئوبلازىلە بىر ايلە يىكسان قىلىنغانلار. اون مىكەن اون يىش مىگكە قادار كىشى توتولوب قازاغستاندان سورولگەن ايمشەلەر.

عبنى خبر لوندوننىڭ «نيوس كرونيكل» غازيتاسىندا باسلىغان. بر آز و قندان بەرلى بىز قازاغستان غازيتالارنى آلالماسدان قالغان ايدىك. باشقا تور كستان غازيتالارنىڭ بزگە كىلىپ يىتكەن سانلارنىدا بو قوزغالىش حقتا، طبعى، ھىچ بر قانداى خبر يازىلماغان. «قازاغستاندا عصيان بولا بىلىرمى؟» دىگەن سوراققا: «طبعى بولا بىلىر» جوابى توغرو كىلەدر. قازاغستان اولكەسى تور كستاننىڭ باشقا قىسىملارنى نىسبەتاً آيرىچا آغىر وضعىتدە ياشاماقتادىر. بر طرفدان مالدارچىلىق خوجالىقى قىراتىلغان («ياش تور كستان» نىگ 57 نچى سانىغا باقىلسىن) قازاق توركلەر، ايكىنچى طرفدان ايكىنچىلىك اوچون يارارلق بىرلەرنىڭ كوب قىسمىدا، ساويت حكومتى مىلى سياستى نتيجهسەندە، محروم بولوب قالغانلار. قازاق بىرلەرى روسلار قائىدەسىگە اونوب كىتكەن. اونگچون قازاغستان اولكەسەندە كى روسىە بولشەويزمىگە قارشى قىرت تور كستاننىڭ باشقا قىسىملارنىداغندان كوپچىلەرگەدر.

باياقىش تور كستان توركلەرى اوچون يارىق دىنا قاراڭغى بولدى. توكولگەن قانلارنىڭ دريا، كوزلەرنەن آققان ياشلارنىڭ سىل بولوب تورغان چاغندا، «جان آچىرى» بولماسدان باشلارنى قارا بولوت كىپ قاپلانغان كوجلو دشمانغا يالغزچاسىنا قارشى توروبدىرلار. تور كستان توركلگى! نقرەنىڭنى تىزە گلەت؛ صفىڭنى كوجلەتەر؛ اوزىڭلە بىر بىر مىلى قورولوش، مىلى استقلاليت يولندا باشقا تورك، قاققاسيا وە او قراپنا خلقلا. رىلە قول بىرىشىپ قانخور جلالدارىڭدان اوزىڭنى ساقلا!

تور كستاندا قاپچىب چىقىپ، نىشا بورغا كىلىش دولت تاشەن اوتونچ: باى توغانمىزنىڭ تولوق آدەسىنى بىلوچىلەر تىزىمك «ياش تور كستان» غا معلوم ايتسەلەر ايدى. باشقارما.

کوچیلگی منافی وه احوال روحیه سنه نه قادر یاقین بولسا، «قورقو» او نسبتده آز بولادر. تیرینچه، حاکم فرقه خلقنگ ملی غایه وه منافعدان اوزا قلاشدیقچا اونگ صفه ری اوچون تهلهکده او نسبتده آرادا. بر فرقه نگ پروغرامینی قبول ایتمه ی توروبده فرقه غا کیر وچیله رنگ بوتو. نیسینی، هر زمان اخلاقاً توبه ن دیب کورسه تب بولمایدر. حقیقت هیچده بوندای ایمهس. بونگله بز تمایلسز بولشه ویک فرقه سنه کیر وچیله رنگ بو. تونسینی «حقلاماق» ایسته مه دیگم زنی کورسه تمه کچی بولامز. بولشه ویک فرقه سی فرقه لیلار اوچون گنه ایسته ر گونده لك حیاتدا، ایسته رده حقوقدا مستنا بر وضعیت یاراتمشدر. مه نه بونگ تأثیر یله بولشه ویزمگه ایناب کیر و. چیله ایله بر قاتاردا صرف اوز باش فائده سی، قازانچ کوزه توچیله رده بولشه ویک فرقه سنه تولوشمشدر. بزنگ تورکستاندا، آیفقسا او کتوبر انقلابی باشلارندا فرقه غا یالغز اخلاقاً توبه ن عنصر لار رغبت کورسه تدیلر، تولوشدیلار.

مه نه بو حقددا په نهرسنی تیگله یلیک.

او، «مه ن 12 ییل بوندان اول قومونیس فرقه سی مرکزی قو. میته سی تورکستان بیوروسی اعضاسی صفیله تاشکنده بولغان ایدم. او زمان اشترک ایتدیگم فرقه قورولتایندا ملذا کره ایکی کون چوزولگه نی حالدا ریاست هیئتی سایلی آلمانم زنی ایسله یمن. آخردا تورکستان بیوروسی ریاست هیئتی فرقه مرکزی نامندان کورسه تونی لازم تاپقان ایدی» دیدر. («پراودا ووستو کا» 24. 5. 34).

اوز آرا اوز اعضالاری ایچنده ن ریاست هیئتی سایلی آلمان بر فرقه نك اخلاقی وه معنوی سویه سینی یلیگله ش قین بولمسا، کیره ک. مه نه شو فرقه طرفندان توزولگه ن حکومت قالای ایدی؟ په نهرس بونی دا آچیق کورسه تب بیرمه کده در.

او، «تورکستان ساویت جمهوری حکومتینه کیملر گنه کیرمه دی؟ حکومت اعضاسی اولاراق قاراقچی (اوغرو) لاردان دا، بریسی کیریب

آغان ایدی. اونی همه سی ده یله رله ر ایدی. بز بو وضعیت بر طرف ایتمه ک نیتی ییلن ایشچی وه زحمتکش (تورکستانلی) لهر قاتار ییدان پروله تار صنفی ایشینه چینده ن بیر یلگه ن کشیله ر قیدیر ار که ن کوب قینالدیق. او زمان روس یولداشلار ییزنگ بر قسمنده حاکم بولغان مستملکه چیلک احوال روحیه سنده ن قورقوب، روحاً ایزیلیب قالغان (تورکستانلی) یولدا. شلار اوز کوچ وه به جه ریکله رینه شو قادر اینانچسز ایدیله ر، که حکومتکه کیریشده نده قورقار لار ایدی» (* دیدر. (24. 5. 34) ده چیغان «پراودا ووستو کا» داغی په نهرس سوزله رینه باقیلسین).

تورکستاندا بولشه ویک فرقه سی وه ساویت حکومتینگ قاینای مه نه شو «اوغرولق» وه «مستملکه چیلک» کبی غیر طبیعی کله درر.

بوندان 12 ییل کیچدی. کوب گنه اوز گهریشله ر بولدی. ایمدی فرقه صفه رنده تورکستانلیلارنگ سانلی کوب. اونلار حکومتکه کیریشده ن قورقوش، تارتینیش بر طرفدا تورسون، اورون اوچون تارتیشادر لار. فقط بونگله برابر «اوغرولار» فرقه ایچنده قالب کیلمه کده، «مستملکه چیلک» کوچ یب گولله مه کده در.

مه نه بو حقدادا په نهرسنی تیگله گز — او: «اوزیکستاندا قوئوبه را. تیغله رگه توله نگه ن حصه لاردان 20 میلیون سوم سرمایه توپلانغان. بو سرمایه نك 15 میلیونی اسراف ایتیب بئیر یلگه ن» دیدر. («پراودا ووستو کا» 26. 7. 34).

(* «Кто только не входил в пр-во Туркреспублики? Туда примазался даже б. конокрад. И все об этом знали. Когда мы, с целью устранения этого положения, стали подыскивать честных, преданных делу пролетариата людей из низов, из рабочих и трудящихся, то нам долго приходилось уговаривать этих товарищей, которые были настолько забиты тогдашним колонизаторским размахом, существовавшим среди части русских товарищей, были настолько робки, не верили в свои силы, что боялись войти в правительство.» Из речи Петерса. («Правда Востока», 24. 5. 1934).

«مستملکه چیلک» نی کورسه تمهك اوچون په تهرس حیرت ایتله جهك قادر غریب، قیزیق حادثه لهر حکایه ایتهدر. I - نومرولك اون نابریقا. سندا روسلاردان یامان محصولنی ده چورق ایتمه سدهن قبول ایتدیكله. ری حالدا اوزبیکلهر کیلگه نده یوق بیردهن غاوغا چیقاریب قوباللق قیلا. درلار. («پراودا ووستوکا» 21. 7. 34). ینه عینی غازی تادا په تهرس تاجیکستاندان تورلو حادثه لهر نقل ایتهدر. روسچه «تاجیکستان قوممو- نیستی» غازی تاسی اداره کاتبی، تاجیکستان قومیسارلار شوراسی رئیس رحیمبایوف ننگ نظیفینی باسیشدان باش تارتقان. زچین باسماغانلغی حقندا رحیمبایوف طرفندان بریلگه سوراتقا. «بزه سزنگ نطقگردان قیز یقراق» مهمرهك ماته ریالار بار» دیب جواب قایتارغان.

یاخود مه نه ایکنچی بر حادثه: تاجیکستان اجرا قومی رئیس شاه تیمور: «فلان یولداشنگ واغونی قایدا تورادر؟» دیب دوشنبه (ستالین آباد) استاسیونی باشلوغینا مراجعت ایتهدر. استاسیون باشلوغی دا «بیلمه- یمه ن» دیب جواب بیرهدر. شاه تیمور اوزینگ تاجیکستان اجرا قومی رئیس بولغانلغینی، او آدامنگ ده مهم بر ایش اوچون کیره کلگینی سویلب، درحال او کشینگ واغونی بیرینی تاپیب یلدی ریشنی سورایدر. استاسیون باشلوغی دا «سزنگ کیم بولغانلغیز مه نگه نیمه که کیرهك. باریک اوزینگز قیدیریپ تاپینگ» دیدر.

دوشنبه فرقه فعاللاری توپلانیشتدا بو حادثه لهرنی حکایه ایتوچی په تهرس: «مه نه بوندای مثاللاردان کوب گنه سینی نقل ایته آلاز ایدم. بونلار بو بیرلرده روس شووینیزمینگ چوقور اورناشقانلغینی کورسه تهدر» (*). دیدر. («پراودا ووستوکا» 16. 6. 34).

(* «Шотемор обратился к дежурному по станции с вопросом: «Где находится вагон такого-то товарища?» Дежурный по станции ответил, что он не знает. Тогда тов. Шотемор заявил: «Послушайте, я предс. ЦИК Таджикистана, мне срочно нужно найти этого товарища, выясните пожалуйста, где его вагон.» Дежурный по станции ему ответил на это: «А какое мне дело, кто вы. Идите сами и ищите.»

تورکستان «مستقل ساویت جمهوریتلهری» ندهن برنده عادی بر روس مأمورینگ دولت باشلوغی دیب اوتورتولغان کشیلهر که قارشی معامله سی بوندای بولغاندان سوک، حق، حقوقی هیچ بر صورتله تأمین ایتلمه گن بایا قیش عادی تورکستانلیلارنگ حالی اوستنده اوزون تفصیلاتغا کیریشیب اوتورونگ دا کیره گی بولمای قالادر.

«روس شووینیزمی» (*) کورونوشلهر ندهن توققان تصور آغیرلغینی تیکیسله و یا هیچ بولماغاندا بر آزیه گیلله تو اوچون په تهرس «یرلی ملتچیلک» تظاهر اتندان هم حادثه لهر کورسه تهدر. بوندای چیقیشلارنگ ایک آغیرلاردان بری اولاراق، خوقند پاختا اینستیتوتنده روس او قو- چیلارغا بر نیچه آی سته په ندیوم بیریلمه گه نینی، اوزبیک او قوچیلارغا، بر نیچه آیلاب اولدهن بیریلگه نلیگینی نقل ایتهدر.

ایمدی، یرلی ملتچیلکنگ ایک آغیر حادثه لهر ندهن دیب کورسه- تیلگه ن شو حادثه ننگ یوقا ریداغی یرلی خلقدان چیغان مسؤل ایشچیلهر- که قاراش، وه یریلهر که قیلنغان معامله حادثه لهرینگ ایک یومشاغی بیلن تیگله شترمهك امکانی بارمی؟ طبیعی هیچ بر صورتله مقایسه ایتب بولمایدی.

تورکستان قوممو نیستلهری ملتچیلگی، روس بولشه ویکلهری طر- فندان یوروتولوب کیلمه کده بولغان، تورکستانلیلارنگ ایک ابتدائی ملی حقلارینی انکار وه ملی به نکلهرینی تحقیر، سیاستندهن توغوب، اونگ تأثیری آستندا کوچه یوب کیلمه کده بولغان بر حادثه در. تورکستانلیلارنگ بو کونگی روس طلبه سنه، کیله جه کده کی «حکومت باشلوغی» نا وه «مستقل تاجیکستان جمهوریتی رئیس جمهوری» نه تحقیر آمیز معامله ده

(* «روس شووینیزمی» تعیرینی بولشه ویکلهر ایسکی «مستملکه چی» اورنیقا قولانادرلار.

«... Я бы мог привести еще много таких примеров, и эти примеры исключительно характерны. Они говорят о том, что тут еще глубок великодержавный шовинизм.» Из речи Петерса. («Правда Востока», 16. 6. 1934.)

بولونوچی روس غازیتاسی اداره کاتبی وه استاسیون باشلوغی دیب قاراوغا حقلاری بار.

فرقه صفله رینی تازه له و بیلن تورکستاندا وضعیتنک یاخشیلانیشی احتمالی باری؟ قطعاً یوقدر. بزنگ ملی غایه باقیمندان بولشه ویک دیکتا-تورلینی، موسقولیلار اوستوملیگی توردوقچا هیچ بر تورلو یاخشیلق کوتوب بولمایدنر.

فرقه دان چیقاریلغان کریم اوغلی اسملی بر تورکستان قومونیسیتنک سویله مش اولدیغینی نقل ایتدی کله ری «بز تورکستانلیلار اوچون ده روسلار-نی قووب چیقاراجاق، قیراجاق بر فرصت، زمان کیلیب تالار» دیگن احوال روحیه دوام ایتب، اوسوب باراجا قدر.

ایمدیگه چه تورکستان ملتچیلرینک ایگ شدتلیسی یا لغز تورکستانی روسلار حاکمیتندن قوتقاراجاقمیز، دیر ایدی. ایمدی ایسه بر تورکستان قومونیسیتی «روسلارنی قیراجاقمز» دیمه کده در. مه نه بو، ساویت روسیه ملی سیاستینگ یوتوغیدنر. تورکستانداغی فرقه صفله رینی تازه لهش ایشندن ایمدیگ چیقاریلا بیلجه ک نتیجه شودر...

* * *

تورکستاندا برنچی بیش ییلق یگونئی

قیشلاق خوجالینی

II.

ساویت روسیه پلانی قیشلاق خوجالینی ما کینه له شترمه کچی بولدی، برنچی بیش ییلق ایچنده قازاغستاندا 75 هورتور-تراقتور استاسیونی (MTS) 164 (MPS)، تورکستاننگ «اورتا، آسیا» دیب آتادیقلاری قسمنده. MTS 130 قورولدی. 1930 نچی ییلی اورتا آسیادا یا لغز 15 MTS بولغان. 1932 نچی ییلی قازاغستاندا 5476 تراقتور بار ایدی («سوسیالدی قازاغستان» 16. 1. 34). اورتا آسیادا ایسه 1927 نچی ییلی 1610، 1930 نچی ییلی 8000، 1932 نچی ییلی اون میگ تراقتور بولغان.

«Ср. Азия» کتابی وه «تورکمه نسکایا ایسکرا» غازیتاسی 15. 1. 34) پاختا ایکینده ما کینه قوللانماق ایشی بیش ییل ایچنده شو درجه که کیلگن: 1932 نچی ییلی 659 میگ هه کنار ییر تراقتور بیلن هایدن. لوب، 341 میگ هه کنار ییر ما کینه بیلن ایکیلگن وه 200 میگ هه کنار یرده کی پاختا ایکینی ما کینه بیلن ایشله نگن. (Ср. Азия“ Стр. 46)

تراقتور پارقلاری، ما کینه له رنگ سازینی ساناب کیلگن بر ساویت پلانچیسى «تراقتور پارقلارینی فائده له نو ایشی، تراقتور وه باشقا ما کینه له-نگ وضعیتنی کوب گنه تیله که اورون قالدیراجاق درجه ده آغیردر» دبدر. کولاب رایوتندا پارقدا توپلانغان یدی یوز یکریمی توقوز ما کینه-نگ یا لغز بر یوز توقسان ایکی سندن فائده له نیلگه مندن بحث ایتو-چی «پراودا ووستوکا» غازیتاسی (2. 7. 34) ساوخوزلارنک کیزیده قالولاری سبینی ده شوندا کورسه تدر. تورکستاندا قیشلاق خوجا-لیغینی ما کینه له شترو ایشینی تیکشیروچی بر ساویت متخصصی، تراقتور پارقلارینا تولدورولغان تراقتور وه باشقا ما کینه له اکثریتینگ تورکستان شرائطینه اویمایدورغان شکلده قورولغانلیغینی 1934 نچی ییلی غنا آگلا-توب اونورادر. تورکستاننگ بو کونگه قادار کیلگن قیشلاق خوجالینی قورولوشندا، ایکی یرله ری وضعیتینگ ده ما کینه ایشینه او یغون بولماغا-نلیغینی، اوگا بوندای شکل یره بیلمه ک اوچون بو کونگه قادار قول تاقیزیلماغان تدبیرله رگه کیریشیش، بونگ اوچون ده کوب گنه وقت مادی وسائط لازم بولغانینی سویله یدر. اوکشی دنیانگ ایگ مکمل ما کینه له-رینی کتیریب پارقلارغا، تولدورغان بیلن، اونی قوللانا بیلوچی، حاضر-لقلی ما کینیست بولماغاچ هیچ فائده چیقماغانینی سویله یدر.

تراقتورچی، ما کینیست اسمله ری یریب کیتیریلمه کده بولغان روس مهاجرله ری کوچیلگی بو ما کینه قارشیندا تورکستان سو خوجالینی قارشیندا بولغانی قادار عوام، قارادر. ما کینه نی بیلوچیلهری بولسا، تور-کستان شرائطینی بیلمه یدرله ر. نتیجه ده تراقتور پارقلارینا تولدورولغان ما کینه له ر عادتاً سرکی مالی شکلینی آلیب، باقمسزلقدان پاسلاب وقت

اوزدوقچا اوز اوزنندن بوزولوب ايشندن چيماقدادر.

تراقتور، ماكينه ديب مست بولوب يورگان ساويت حكومتی بوتون اولكهده ايش حيوانینی قيريب بيتدی. بوكون تراقتور، ماكينه ايش حيوانينگ بوتون وظيفهسینی كوره آماغانلیغی بر طرفدا تورسون، اوز ايشنده يارامای يانادر. توركستان شرائطندا ماكينه پیلن ايشلهو، بالخاصه پاختادا ايشلهب چقارو بهاسینی آزالتا آمای يانادر. ايش حیوانی يوق. تراقتور پارقلاردا زنگلهب يانادر. بونگلهده ايکين ايشی آقساید. ساويت حكومتينگ طلب ايتديكي محصول چيمايدر. اوده توركستان دهقانلارینی قارا تاقتاغا يازوب آچ قالدیرادر.

ساويت حكومتی قيشلاق خوجالغینی سوسیالیزه ايتشكه قراربردی. بوتون ساويتلر اتفاقدن، او جملهده توركستاندا دهقان وه مالدار خوجالقلاری قولله كتيفلهشتريله باشلادی. 1928نجی يیلی خوجالقلنگ %20ی قولله كتيفلهشتريلگن ایدی. 1932نجی يیلی بو نسبت %65-71 گه چيقاریلدی.

1932نجی يیلی قازاغستانداغی كمبغل وه اورتا حاللی چاروالارنگ %77ی قولله كتيفلهشتريلگن بولدی. بو تاريخده قازاغستاندا 4848 قولخوز خوجالغی وه 302 (دولت طرفندان اداره ايتيله درغان) بويوك ساوخوز خوجالغی تشكيل ايتيلگن بولدی. بو ساوخوزلارنگ 187سی مالدار ساوخوزلار ایدی.

عینی تاريخده اورتا آسیادا 38 ساوخوز قورولغان بولوب، بونك 32سی پاختاچی ساوخوزلاردر.

قولله كتيف خوجالقل سيستمينگ توركستان خلق خوجالغندا قالدیر. دینی ایزلرینی وه اونگ توركستان خوجالغنا نه درجهده ياراماغانلیغینی پاختاچلیق پیلن مالدارلندا كورمهك ممكندر.

توركستان پاختاچیلیغی هه كتار اونومی درجهسی پیلن سیمسیق باغلانغان. اونگ اقتصادی اورینی تعیین ایتوچی عامللرنگ اؤك مهمی ده شبهه سز شو اونوم مسئله سیدر. بز ساويت منبعلارینگ اونوم مسئلهسی او-

سندنه بیر گن معلوماتینی كوزدهن كيچيرسهك، بو جهتدن ايگ كوب آقسا. غان خوجالقل جنسینگ ساوخوز بولغانلیغینی، قولخوزلارنگ دا اونی تعقیب ایتدیگینی كوره مز. آیریم خوجالقلاردا كورولمه كده بولغان آقسا. شنگ سببینی بوتولنه ی باشقا جهتده قیدیریش كیرهك. اونگ آقساشی اوگهی بالا معاملهسی كوروشندن، ساويت حكومتينگ اونی سيقشتریشندان توغادر. بوكون ساويت حكومتينگ اوزی ده اونومی آتیریش اوچون قولخوزلارغا توپلانغان دهقان كتلهسی منفعتینی اونومگه باغلایشینی توشو- نمهك مجبوریتی سیزمه كدهدر.

توركستان مالدارلیغینگ اوچرادینی فلاكتنی اوچوچیلاریمز «باش توركستان» نگ 57نجی ساانداغی باش مقالهدهن اوگره ندیلر. 1917نجی يیلی یالغز توركستان قازاق-قیرغز چاروالاری قولندا 50 میلیون باشندان زیاده مال كورسه تیلر ایدی. ایمدی برنجی بیش یللق پلان سو- گندا ساويت حكومتی بوتون اولكهده، اهاالینگ باشقا طبقه لاری قولندا. غی مالدا داخل بولغانی حالدا، 15,5 میلیون باش مال كورسه توب تورادر. («سوسیالدی قازاغستان» 11. 1. 34؛ «پراودا ووستوكا» 20. 4. 34). توركستان نگ «اورتا آسیا» ديب آناديقلاری قسمندا 1931نجی يیلی 17 میلیون باشن مال كورسه تیلر ایدی. 1933نجی يیلی بو سان 9 میلیون 617 میگ گه توشكهن. («پراودا ووستوكا» 20. 4. 34).

بالخاصه سوڭ ييللاردا ايگ كوب ييريك مال جنسله ری قيريلمشدر. مثلاً: 1933نجی يیلی آتنگ %52ی، تویه نگ %73ی قيريلغان. بر نيچه يیل بوندان اولنه قادار تویه سينك سانی اعتباريله توركستان برنجی صفداغی مملكتلردهن بری ایدی. حتی بر نيچه يیل بوندان اول بوتون دنیدا موجود تویه نگ 1/10ی، ساويتلر اتفاقدن بارلق تویه نگ يارمی- سندان آرتیغی توركستاننگ قازاغستان قسمنه توشهر ایدی.

مه نه توركستان مالدارلیغینگ اوچرادینی بو فجاعتنگ ساويت حكو- متی نگ قولخوزلاشتریش وه اوتراقلاشتریش سیاستی نتیجهسی بولغانلیغینی 1932نجی يیلی 17 سه تابر تاریخلی فرقه مرکزی قراری آچیق كور- سه نمه كدهدر. بو قرار قازاغستان فرقه مرکزی، اونگ باشندان نوروچی

موسقوا باش آگه تی غولوشچه کین قولله کتیفله شتریش وه اوتراقلا شتریش سیاستینی ایشکه آشیریشدا قازاغستان محلی شرائطینی کوزده توتماغانلق، او حقدای اخطارلارغا نظر سالماغانلق، بونگله بوندای آغیر فاجعه نی یاراتقانلق بیلن عیله نهدر.

ساویت پلان سیاستی نتیجه سنده قازاغستان خلقینا یاشاتیلغان بو فجاجتنی یاقیندادا میرزویان تکرارلاب اعتراف ایتب اوتدی. («قازا-غستانسکایا پراودا» 8. 7. 34).

تورکستانداغی ساویت بیس ییلق پلانینگ بر ماده سی ده کوچه به وه یاریم کوچه به اهالینی اوتورتوش ایشی ایدی. برنجی بیس ییلق پلان سو-گندا، قازاغستان، قیرغزستان، تورکمنستانداغی کوچه به وه یاریم کو-چه به اهالی بوتوله ی اورنا شتر یلما قچی ایدی. قازاغستان فرقه مرکزی 1932نجی ییلی 230 میگ کوچه به خوجالیغینگ اورنا شتر یلغانلیغینی، قیرغزستان حکومه تی ده عینی تاریخده کوچه به لهرده ن %70 ینینگ اوتور-تیلغانلیغینی یلدر دیله ر. 1933نجی ییلی سوگندا بو ایش ساویتلر اتقاقی مرکزی اجراقومی طرفندان تیکشیر یلدی. نتیجه ده قازاغستاندا باری 77 میگ خوجالقینگ اورنا شتر یلغانلیغی، قیرغزستانداغی رقمنگ ده %35 نی کیچمه گه نلگی، بونلارنگ دا خوجالق باقیمندان بوتوله ی غیر موافق اورونلاردا زورله اوتورتیلغانلیغی آگلا شیلدی. («پراودا ووستوکا» 10. 7. 34). بو زورله اوتورتیلغان جماعت کوچیلگینگ ده قایتادان کوچوب کیتکه نینی بز ینه ساویت مطبوعاتندان اورگه نوب اوتورامز.

«یاش تورکستان» بو حقدادا اوز تاراشینی آچیق کورسه تیب کیلمه-کده در. بز بو یوروتولغان مه توددا بیرله شترو ممکن بولماغانلیغی، بونگ خلقفا فائده ایمه س، ضرر کتیره چه گی حقددا یازوب کیلدیگ. وه دائما ساویت حکومه تینگ بو سیاستنده خلقمزا قارشى صمیمی نیتده بولما-غانلیغی سویله دیک. مه نه بزنگ بو قاراشیمز بو کون رسمی ساویت وثیقه-لاری بیلن تصدیق ایتیلپ توروبدور.

بو کون قیزیل روسیه دیکتاتورى — ستالین، تورکستان قازاق-

قیرغزلارینگ ساویتلر اتقاقی دائره سنده اوتیه چه کی وظیفه نی، اتقاقی حیوان وه حیوانی محصولات بیلن تأمین ایشده دپ کورسه تهدر. بونگ اوچون ده اونلارنگ کوچه به مالدار حالدا قالا بیریشله رینی، بوندای خوجالق یوروتونگ سوسیالیست حتی نوقول قومونست خوجالق سیستمند-ده ممکن بولغانلیغینی سویله ب، قازاغستان فرقه کاتبی ئهرمه نی میرزویانغا بو استقامتده تعلیمات بیرب اوتورادر. («Казак. Правда» 28. 6. 34.)

بر نیچه ییل بوندان اول «تویه بیلن سوسیالیزمگه ایریشیب بو-لمایدیر»، «تورکستان خلقینی تورلو حیات پایه لهرینی آنلاب توغرو سوسیالیزم جتیگه کورتوروب چقارما قچی مز» دپ آلداب، بونگچون ده معصوم خلقنگ اوزینی قیرب، مالینی تالاب یورگان قیزیل روس ایمه-ریالیستلری بو کون سوسیالیست حتی نوقول قومونست خوجالیغی دورنده ده تورکستان خلقینی تویه ده یوروتماقفا قرار بیرب اوتوروبدرلار. ساویت روس سیاستینگ بو کورونوشی ده تورکستان خلقی اوچون اولگیسی قادر ضررلی حتی اوندان ده قورقولودر... طاهر.

* * *

ملتله ر جمعیتی وه ساویت حکومتی

کوبده ن به ری کوتولمه کده بولغان ساویت روسیه نگ ملتله ر جمعیتنه کیرمه سی مسئله سی نهایت اوتکن اینگ 18نده ایشکه آشیریلدی. بولشه ویکلر ایمدیگه چه ملتله ر جمعیتی اسمنه قوللانما دیقلاری هیچ بر یامان، چیرکین تعیر قالدیرمادیلار. «بین الملل اوغرو لار برلگی»، «تالانچی ایمپریالیستلارنگ بین الملل بورسه سی» وه «ناییشما اوی» «Maison de rendez-vous», «Дом Свиданий» دیگن تعیرلر بولشه ویکلرنگ ملتله ر جمعیتی آدره سنه سویله دیکلری ایگ یومشاق سوزلر سانالار ایدی.

بولشه ویکلر، ملتله ر جمعیتی وظیفه سینی ده «یه گی ایمپریالیزم سو-غوشی حاضر لاما ق»، «بورژوا صلحچورلگی کبی یالغان سوزلهری بیلن

خلق کتله سینی وجدانسز چاسنا آلدانماق»، «وه رسای معاهده سینگ یارا- ندیغی تالانچلیق شرائطینی ساقلاماق»، «ساویت روسیه گه قارشى سوغوش وه هجومنی حاضر لاماق» دیگه ن شکلله رده کورسه تب کیلدیلر. بولشه- ویکلر، هر قانداى بر دولتنك په گیدن ملتله جمعیتنه کیریشینی ساویت رو- سیه گه قارشى سوغوش وه تجاوز حرکتنده اشتراکینی بوینا آلیش دیب کورسه تهرلر ایدی. مثلا: وقتيله آلمانانگ ملتله جمعیتنه کیریشینی بولشه ویکلر شونداى دیب آتاغانلار ایدی. («کیچک ساویت نه نسیکلو- په دینه» باقلسین). تورکیه ننگ ملتله جمعیتنه کیریشینی ایسه قیزیل مو- سقوالیلار «کمالچیلر ننگ آوروپا قاپیتالیستلری قارشیندا باش ایگویی» دیب ایضاح ایتب، تورکستانداغی ساویت روس غازیتالاری بو مناسبتله یاز- غان مقاله لهرینه ده «قاپیتالیستلارغا باش ایگو» دیگه ن باشلیق قویغانلار ایدی.

مه نه ایمدی بر نیچه یلینی بوئداى فائده سز، نتیجه سز، شدتلی تنقید- لهر یلن کیچیر گه نده ن سوک ساویت حکومتینگ اوزی شو ملتله جمعیتینگ اعضاسی بولوب اوتورادر. مسئله نك اُک قیزیق جهتی ساویت حکومتینگ ایمدیگه چه «ایگ تجاوز کار میلیتاریست مملکت» دیب آتاب، «ساویت حکومتنه قارشى سوغوش وه باسقین حاضر لاوچی» دیب عیله ب کیلدیگی فرانسه نك یارده می یلن ملتله جمعیتنه اعضا بولا یلگه نلگیدر.

ملتله جمعیتی اعضاسی کوپچیلگی ساویت حکومتی اوچون ایمه س، فرانسه وه بو مسئله ده فرانسه نی یا قلاوچی اینگلته ره وه ایثالیا اوچون گنه تاوش بیرب اوتورادر. اعضاسینگ کوپچیلگی (ملتله جمعیتینگ بوتون اعضاسی 52 دولدر) ساویت حکومتینی رسماً تانیماغان ملتله جمعیتنه ساویت حکومتینی اعضا قیلپ کیرتو او قاداردا قولای بر ایش بولمادی. موسقوا بولشه ویکلر ننگ سرمایه دار دوستلری، اونى بو کونگه چه ملتله جمعیتنده جاری بولغان په گى اعضا قبول ایتمه ک ترتیب وه عنغه لهر ننگ بوتونیسندن آزاد ایتب، استثنائی بر معامله گه تابع توندورماق اوچون بو-

تون حيله وه کوچله رینی صرف ایتدیلر. بونگ اوچون ده ساویت حکو- متنه ملتله جمعیتی اعضاسینگ بوتونیسى نامندان دعوتنامه یوباریشنی لازم تاپقان ایدیلر، فقط بونی قیلدیرا آلمادیلار. بر هافتا اوزانغان زحمتلی، پرده آرقاسی چالیشمالاری سوگنداغنا دعوتنامه ننگ قانونی بولووی او- چون لازم بولغان اصغری درجه، یعنی اعضانگ اوچده ایکسی اعضاسی توپلانا یلدی. ملتله جمعیتی شوراسندا ساویتلر گه دائمی اعضالق اورنی بیرو اوچون مجلسده کی اعضانگ بر آغزدان قبول ایتووی، یعنی قارشى تاوش بیروچی بولماووی کیره ک ایدی. بونی چقارو اوچون بعضی بر اعضانی تاوش بیروده ن ساقلانوغا راضی قیلغانلاری کبی، حتی بر اعضاغا توپلانیشقا کیلمه سلیگینی ده توصیه ایتدیلر. بونداى حرکتله ننگ ملتله جمعیتینگ توتدینی معنوی موقع ایله نه درجه ده اوپوشا یلدیکلری وه اونگ اعتبارینا قانداى تأثیر ایتولری اوزی بر توشونرک مسئله در. بر قانچا معتبر آوروپا، اینگلز وه فرانسوز غازیتالاری بو مناسبتله ملتله جمعیتنه آغیر هجومله رده بولوندییلار. اونلار ملتله جمعیتینی «مداهنه- چیلک» وه «اوز قانون اساسینی قیمتده ن توشوروب تاشلانیدیق بر کاغذ پارچاسینا آیلاترغانلق» یلن عیله دیلر. ملتله جمعیتینگ ساویت روسیه- نی اعضالققا قبول ایتوگه آتالغان توپلانیشندا ایسویچره ممثلی موتتا (Motta) موسقوا بولشه ویکلرینی عیله ب بر نطق سویله دی. بو نطق ملتله جمعیتی دائیره سنده عادت ایتیلمه گن دزجه ده شدتلی وه کیسکین ایدی. فقط نیمه بولسادا ساویت حکومتی ملتله جمعیتنه اعضا بولوب آلدی. او ملتله جمعیتنه اوز پره نسپیلر نده ن واز کیچیب کیرمه دی، اوزینگ ملتله جمعیتی آدره سینه سویله ب کیلدیگی عیله ولهرینگ توغرو بولماغانلیغینا قناعت کیتر- گه نی اوچون گنه اعضا بولوب کیردی. حقیقتده ملتله جمعیتی نه ساویت روسیه گه قارشى سوغوش وه نه ده اونک توپراغنا، باسقین حاضر لاغان ایدی. بو کون ساویت حکومتی اوزی ده قاجیب کیره یله جه گى بر گنه صلح اوچاغی اولاراق ملتله جمعیتنه سیغینب اوتورادر. یاپونیا وه آلمانیا- دان قورقوب کیتکه ن موسقوا بولشه ویکلری ملتله جمعیتی قاناتی آستینا

سیغیندیبار. یاپونیا ایله آلمانیا ایسه ساویت حکومتینه ملتله جمعیتندن چیکیلگه نندن سوڭ غنا قورقولو بولوب کورونه باشلادیبار.

قالایچا بو، دنیانگ «ایگ تجاوزه کار میلپتاریست مملکتی فرانسه» وه «ایگ ایمپریالیست دولتی اینگلتهره» باشچیلغی آستندا بولغان ملتله جمعیتی بردهن بره ههمده بو قادار تیز «صلح ساقلاو تیره کی» بولوب قالدی؟ — شونی آچیق بیلش کیرهک، که بو نقطهده نه ملتله جمعیتی او- زینگ بورژوا ایمپریالیستیک وهرسای اساسلارندان وه نهده ساویت حکو- متی اوزینگ «دنیا انقلابی» بره نسپله رندهن ذره قادار فدا کارلق ایتمشدر. هر ایکی طرفدا اوزینگ ایچکی وه تیشقی سیاستده بر تاقم استحاله لر کیچیردی. ساویت حکومتینگ دنیا انقلابی غایه سندن واز کیچکه نینی اویلاش کبی بولشه ویکله رنگ ملتله جمعیتی ساویت روسیه اوستنه هجوم حاضر لاو فکر نندن واز کیچدی شکلنده کورسه توله ری ده توغرو ایمهس. ساویت حکومتی «دنیا انقلابی» اساسندان واز کیچمه دی. چونکه بو اونگ اوچون بوتوله ی اوز اوزینی انکار ایتو، اوز نیگزینی بیترو دیمهک بولادر. ملتله جمعیتی ساویت روسیه که هجوم فکر نندن واز کیچدی دیبده سویله ب بولمایدی، چونکه بوندای بر فکر حد زاننده بولماغان. ایگ توغروسی بو دنیا قورولوشداغی ایچکی وه تیشقی شرائطنگ اوز- گهریشنده در. دنیا نسبتاً تینچ وه صلح ایچنده یاشار کهن، سوغوش تهلکه سی بو قادار یاقیندان کورونمه دیگی بر دورده بولشه ویکله ر ملتله جمعیتنه قارشى تشویقات یوروتاراق اونگ صلح پرورلگینی ماسقارا ایته ییله رله ر ایدی. ایمدی سوغوش احتماللاری یاقیندان کوروله باشلاغاچ، ساویت حکومتی ههم شرقندان ههم غربندهن امنیتسزک توپا باشلاغاچ، ملتله جمعیتینی ماسقارا ایتمهک تهلکه لی کورونوب قالدی. بو وضعیت قارشیسندا یوره کله ری شیغیلله ب کیتکن ساویت حکومتی ملتله جمعیتی ییله ن آڭلا- شماق وه اونگ قاناتی آستینا سیغینماق یوللارینی قیدیرا باشلادی.

له نین اوزینگ «قومونیزمنگ «سولچول» بالالق خاستالغی» «Детская болезнь левизны в Коммунизме») — دیگه ن اثرنده

«دوشمانیگا فائده لی شرائطده سوغوش قبول ایتمهک جنایتدر. فائده سز سوغوشدان باش تارتماق اوچون کیرهک بولغان آیلانیش، کیلیشمه وه اوزله شمه لهرنی تطبیق ایته بیلمه کهن انقلابی صنف سیاسیونلاری هیچ بر نهرسه که یاراما یدرلار» دیدر (*).

اصل ایش مه نه شوندا در. ساویت حکومتی بو کون شوندا ی اوزی اوچون ضررلی چیقیشی کورونوب تورغان بر چارپیشمادان قاچماقچی. اونگچونده «آپلانما یوللار قیلپ آڭلاشما لار، اوزله شمه لهر» قیلماقچیدر مه نه بو ساویت سیاستنده گی آیلانیش یول سالو، یعنی تاقیک اوز- گهرمه سینی آوروپاداغی ساویت دوستله ری جدی بر اوز گهریش، حتی آز قالا ساویت حکومتینگ اساس بر استحاله سی شکلنده ایضاح ایتیشکه او- رونادرلار.

ساویت حکومتینی ملتله جمعیتنه کیریمهک اوچون قوللانیلغان ایکنچی دلیل ده عینی درجه ده ایشانچسز وه یاڭلیشدر. هر وقت ساویتله ر اتفاقداغی 170 میلیون اهالیده ن بحث ایتیلدی. سانکه بو 170 میلیون کبی انسان کتله سی ساویت ره ژیمنده ن ممنون وه اونگ آرقاسندا ایمش کبی کورسه یلیدی. اگرده ساویت حکومتی اوز قولی آستنداغی اهالینگ اعتما- دینه تاپانا بیلمه ییدی، دنیا دا هیچ بر کوچ اونگ اوچون بر قورقو تشکیل ایته آلماس ایدی. بولشه ویکله رنی «بورژوا صلح پرورله ری» جمعیتنه سیغینوغا آشیتترغان ایگ مهم عامه لله رنگ بری ده مه نه شو 170 میلیون انسان کتله سینک اولارغا دوشمانانه قاراشندان توققان قورقودر. یوقسا بولشه ویکله ر نظرنده ایگ حقیر سانالغان تعبیرله رنگ بری ده شو «صلح پرورک» در.

بر لکده 60/70 میلیون تشکیل ایتکن او قرائنا، قافقاسیا، تورکستان

(*) «Принимать бой, когда это заведомо выгодно неприятелю, а не нам, есть преступление, и нигуда не годны политики революционного класса, которые не сумеют проделать «лабиринтов, соглашательства, компромиссы», чтобы уклониться от заведомо невыгодного сражения».

ملتزر جمعیت ساویت حکومتینی قبول ایتسی مناسبیتلر

قافقاسیا، تورکستان وه او قراپنا ممثللرینک پروتوستوسوی

Genève, le 18 septembre 1934.

A S. E. Monsieur Sandier,
président de la XVe Assemblée.

Monsieur le Président,

Au nom des peuples du Caucase, du Turkestan et de l'Ukraine, nous protestons contre l'admission du gouvernement soviétique et nous lui dénonçons tout droit de représenter nos peuples et de parler en leur nom.

Nous sommes profondément déçus que l'U.R.S.S. ait été admise à la Société des Nations sans qu'aucune condition n'ait été posée au gouvernement de Moscou, qui a commis des actes d'agression contre nos pays et les tient sous son occupation militaire, qui ne gouverne que par la terreur, qui a introduit le travail forcé et le servage parmi ses sujets, qui, par sa politique néfaste, a affamé nos riches pays.

Un des principaux arguments invoqués par les partisans de l'admission de l'U.R.S.S. dans la Société des Nations, c'est le désir de ne pas laisser dans l'isolement „un peuple de 160 millions d'habitants“. Or, nous sommes obligés de souligner que, d'après la statistique soviétique elle-même, les Russes proprement dits, ne font que 52,9% (dans ce nombre sont compris les Cosaques, du Don et du Couban) du nombre total, et le rest de la population, c'est-à-dire presque la moitié, est composée d'autres nationalités, des Ukrainiens, des peuples du Caucase, des Turkestaniens, des Tartares de Crimée, de Volga, de Ruthènes blancs, etc.

Dans ce nombre, les populations du Caucase, du Turkestan et de l'Ukraine représenteront environ 60 millions d'âmes. Tous ces peuples n'aspirent qu'à se séparer de Moscou et de renverser le régime néfaste qui leur est imposé par la force brutale de l'envahisseur contre lequel ils poursuivent et poursuivront toujours avec persévérance leur lutte jusqu'à la libération nationale.

En terminant notre lettre, nous tenons à déclarer à Votre Excellence que, malgré l'admission de l'U.R.S.S., nous sommes décidées à prolonger notre activité auprès de la Société des Nations en défendant les droits légitimes de nos nations. Nous espérons en même temps que les défenseurs du droit des peuples nous aideront dans l'accomplissement de notre tâche dans les cadres de la Société des Nations.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'assurance de notre très haute considération.

Pour l'Azerbaïdjan: Mir Jacoub, Pp. président de
délégation d'Azerbaïdjan.

Pour le Caucase du Nord: J. Tchoulik, ancien vice-
président du Parlement.

وه باشقا تورک ایللهرینک موسقوا قیزیل دهسپوتیزمنه (ظلم وه استبدادینا) قارشی آچیق کورهشکه کیچو اوچون بر فرصت گنه کوتمه کده بولغا.
نلقلارینی بولشهویکلر جوده یاخشی بیلهدرلر.

ایمدیگهچه بر گنه صلح ساقلاو مؤسسسهسی بولوب کیلگن ملتله جمعیتی ساویت روسیهنی اوز ایچینه آلماقله بر سوغوش اتفاقی تشکیلاتنه آیلانا باشلاغانلق تأثیری بیرهدر. بزچه سوغوش احتمالی هیچ بر زمان، بو ساویت روسیهنی ملتله جمعیتی اعضالیغینا قبول ایتکهندهن سوگتو کونلر-ده کی کبی یاقین کورونمه گن ایدی.

ساویت حکومتینک ملتله جمعیتینه کیریشندن چیقان ینه بر مسئله بار، که اوگا، ایمدیگهچه تیگیشنچه اهمیت بیرلمه کیلینهدر. بو کونکی دنیا قورولوشینگ آچیق وه باریشماس دوشمانی ساویت حکومتینی ملتله جمعیتی اعضالیغینه چاقیرماقله، آروپا دولتلری اوز آرا بولغان آگلا-شیلماوچیلقلارینی اوز آرا تاتولوق وه صلح یولی ایله یشه آلماق اقتدارندا بولماغانلقلارینی آچیق کورسه تدیلر. بو ایسه آروپا اعتبارینگ مستملکه وه یاریم مستملکه خلقلاری کوزنده توشمهسی دیمه کدر. اینگلتهره وه فرانسه کبی دنیانگ ایگ بویوک قولونالی ایمپریالیست مملکتلری اوز آرا بولغان مسئلهلرینی یشمه کده ساویت حکومتینی یاردامغا چاقیرماقله اوز قولونیا لارینک تورلو بورچه کلرهنده قولونیا خلقلارینک اوز مفعتلارینا قارشی مجادله یوروتماقدا بولغان بعضی بر کوچله رنگ ده موسقوانگ یاردام وه حمایه سنه مراجعتی اوچون تور تقو وه حق بیر گن وه بوندای حرکت لهر گه قارشی کوره شله رنده معنا یوتقوزغان بولماسلارمی ایکن؟

بز آروپا منافعینی قوروماقچی بولمایمز، بو بزنگ ایشیمز ایمهس. فقط اونگ سیاسی حرکتلرهنده کی بورولوشلارنی تعقیب ایتب بارماق، اوندان تیشلی نتیجهلرنی چیقارماق وه اوگا کوره حکم بیرمهک بزنگ حقمز وه وظیفه مزدر.

Pour la Géorgie: A. Tchenkéli, ancien ministre plénipotentiaire de Géorgie en France.
Pour le Turkestan: M. Tchokaï, délégué du Comité national du Turkestan.
Pour l'Ukraine: A. Choulguine, délégué du gouvernement national ukrainien.

جنیوره 18 سه تاہر 1934.

ملتہر جمعیتینک 15 نچی یالپی توپلانیسی رئیس ساییلی ساندلہر حضرتلہرینہ محترم رئیس حضرتلہری!

قافقاسیا، تورکستان وہ اوقراینا خلقلاری نامندان ساویت حکومتینک ملتہر جمعیتینہ اعضا صفتیلہ قبول ایتلیشنہ قارشسی بز پروتہستومز ایلہ برابر، ساویت حکومتینک بزک خلقلاریمز نامندان وکالت ایتہ بیلش وسویلہشکہ حقلی اولدیغینی رد ایتہمز.

مملکتلہریمزہ تجاوز ایتب، عسکری کوچیلہ حاکمیت یور۔ گوزوب، یالغز تہررور ایلہ ادارہ ایتہمہ کدہ بولغان، تبعہ لارینی قول درجہ۔ سنہ توشورگن، مشموم سیاستی نتیجہسندہ بای مملکتلہریمزنی آچلققا اوچراتقان ساویتلہر اتفاقینک ہیچ بر شرطسز ملتہر جمعیتینہ قبول ایتلیشی بز لہرنی تیرن متأثر ایتہمہ کدہدر.

ساویتلہر اتفاقینی ملتہر جمعیتینہ قبول ایتدیریش طرفدارلارینگ اٹمہم دلیللہرینک بریسی دہ 160 میلیون اہالیسی بولغان بر دولتینی آریب چیتدہ قالدیرماسلقدان عبارتدر؛ حالو کہ ساویت استاتستیک معلوماتلارغا کورہ، اصل روس دیلگن خلق بو 160 میلیونک یوزدہ 52,9% ایچنہ کیرہدرلہر). قالدانلاری ایسہ، یعنی دیہرلک یارمیی، اوقراینا، قافقاسیا، تورکستان، قریم، ایدیل بویی تانارلاری، بہلوروسلار وہ سائر غیرروس خلقلاردان مرکبدر. او جملہدہن قافقاسیا، تورکستان وہ اوقراینا اہالیہری تخمیناً 60 میلیوندر.

بو خلقلار موسقوادان آیریلیش وہ اوستونہ وحشیانہ کوچلہ قوندو۔ رولغان مشموم رہزیمینی آیتب ناشلاش امللہرینی بہسلہمہ کدہدرلہر وہ بو

مقصد لارینا ایریشیب، ملی استقلاللارینی آفونچا ساویت حکومتینہ قارشسی کورہشلہرینی بوام ایتدیرہجہ کلہر.

ساویتلہر اتفاقی ملتہر جمعیتینہ قبول ایتدیگی حالدادا ملتہر جمعیتی قاشندا بز اوز خلقلاریمزک حقیقی مدافعہ ایتیش حرکتلہریمزنی دوام ایتدیریب باریشغا قطعی قرار بیردیگیمزنی دہ جنابگزرغا بیلدیریب اوتہمز.

ملتہر جمعیتینک چیزدیغی یولدا یوروتماقدا اولدیغمز بو حرکتلہردہ ملتہر حقیقی مدافعہ ایتوچیلہر طرفندان یاردمہدہ بولور امیدندہمز.

جنابگزرہ بویوک حرمتلہ

آذربایجان نامینا: آذربایجان مرخصلاری ہیئتیی رئیس اوچون میر یعقوب شمالی قافقاسیا نامینا: بورونزو پارلامان رئیس اورونباساری ا. چولیک گورجوسان نامینا: گورجوساتک بورونغو فرانسه ایلچیسسی آ. چخنکلی تورکستان نامینا: تورکستان ملی برلگی ممثلی م. چوقای اوقراینا نامینا: اوقراینا ملی حکومتی وکیلی آ. شولگین یوقاریداغی پروتہستو اسویچرہنگ دیہرلک بوتون بویوک غازیتا۔ لارندا باسیلیب چیقدی.

* * *

تاریخی حقیقت وہ ساویت سیاستی

«یاش تورکستان» نگ اوتکەن 56 نچی ساتندا «صحنہدہن آیلغان بر اثر» باشلوغی آستندا خبر بیریب اوتدیگمز تورکستانلی ادیب عوض اوغلی نگ «کەنہ خان» اسملی اثری اوستندہ کی مناقشہ اولدوچقا کیگ بر مقیاس آلدی. کوپدہن بہری قازاغستان ساویت مطبوعاتی بیتلہرینی کوب گنہ اشغال ایتب کیلمہ کدہ بولغان بو اثر مسئلہسی بویوک، کیچیک تورلو فرقہ وہ باشقا بیغناقلارینگدا ایگ قیزغین مناقشہ موضوعلارینی تشکیل ایتہمہ کدہدر.

اثرنگ تنقیدچیلەر نظر دقتینی اوز اوستنه تارتقان وه معارف قو-
میسارلقینی اونی منع ایشکه مجبور ایتکن نقطه لاری ایله تانیسیب کیتو
بوکونگی تورکستان خلقی احوال روحیه سینی اوگره نیش باقیمندان
مهم بولغانی کبی، ساویت تیل سیاستینی تعقیب باقیمندان دا مهمدر.

اسمندن ده آگلاشیلدیغی اوزره، اثر «که نه ساری خان» قوزغالیشی
تاریخی اوستنده یازیلغان. تورکستانلیلارنگ روس چارلیغنا قارشی قوز-
لیش حرکتلری آراسندا غایتده مهم اورون توتقان بو تاریخی حادثه نی
صحنه اوچون حاضر لاغان صنعتکار عوض اوغلی اوز اثری اوستنده گی
مناقشه لار مناسبتیله سوز آغاندا، بو موضوع اوستنده اثر یازماق فکرینه
کیلگنده ن سوک، ایگ اول ممکن بولغان بوتون منبعلارنی تیکشیریب
ماتهریال توپلاغانینی حتی نشر ایتیلگن منبعلار ایله قایقماسدان زماندا بو
مسئله ایله ایگ یاقیندان مشغول بولغان اورده نورغ وه اومسق-سیریا دائره-
له ری آرخیفلهرینی ده تیکشیریب چیقغانینی، که نه ساری خان حرکتی
حقده کیگ معلومات وه قطعی بر تصور ایدینم، دیگنده ن سوک غنا یازا
باشلاغانینی سویله یدر.

بوتون تنقیدچیلهرنگ اشتراک ایتدیکلهری نقطه، اثرنگ که نه ساری
خان حرکتینی ایده آلزه ایتکهنی، ایستهر که نه ساری خان، ایستهرده
باشقا خاندان افرادینی، تیاترو باقوجیسی کوزنده ملی قهرمان، خلق جان
کویه ری، یالغز خلق قایغی سینی توشونوب، اونگ اوچون یاشاب، اونگ
اوچون اولگهن شخصیتلهر قیلیب جانلاندرغانی وه بونگلهر فرقه وه ساویت
حکومتی نقطه نظرندن ضررلی ملتچیلک پروپاگاندا سی ایشله که نیدر.

تنقیدچیلهرنگ بری بو صحنه نی کورگهن تماشاچینگ «آه! مهنده
ملتیم اوچون شوندا ی بر شخصیت بولا یلسه یدم!» دیگهن تیله ک ایله آیرید-
غانلیغینی سویله یدر. بر باشقاسی، یازوچینگ که نه ساری خان حرکتینی
آبلای خاننگ مقدس بابراغی ایله اورتاغا چیقارماسینی وه صحنه که
کیلگهن خلق مسئله ری آغزندان آبلای ایله ته وکه ده ن سوک خلقنگ
بوندا ی بویوک ملی حرکت کورمه که نلگینی سویله تووینی یار اتمایدنر. بو

نقطه ده ساویت حکومتی وه اونگ منفعتینی توشونوچیلهرنگ قورقوشغا
بر درجه که قادار حقلاری دا بار. چونکه، اگرده «چه کا» نگ ته رروری
قورقوسی بولماسایدی، 1934نجی ییلی دا بویوک آبلای نگ ایزگی بایرا-
غی کورونگه چ بوتون خلقنگ آباققا، قالقیب اونی سلاملا یا جاغندا هیچ
شبهه یوقدی.

اگر عوض اوغلی، اصلینی کورمه دیگمز، بو اثرنده تورکستان
تاریخینگ سوک اسارت دورنده خلقینگ روحندان چیقغان بر آتش پارچا-
سی دیمه ک بولغان بو حادثه نی وه بو ملی تاریخی چیقیشنگ ممتاز سیماسی
که نه ساری خاننی تنقیدچیلهرینگ دیدیگی شکلده جانلاندریا بیلگهن
بولسا، تاریخی وقعه نی توغرو کوروب، اونی بوزماسدان نقل ایته بیلگه-
نلگینی کورسه تمشدر. بر تورکستان ملتچیلهری اونی جانندان آلقیشلاب
بو موفقیتی اوچون یوره کده ن قوتلایمز.

بر تاریخی حادثه نی بوزماسدان نقل ایته بیلش وه اوگا صنعت
باقیمندان بر شکل بیره بیلش ههر انصافلی انسان اوچون شایان تقدیر
بر موفقیتدر.

فقط تورکستان تاریخی یله ن یوزده ن گنه تانیس بولغان کیشلهر که ده
معلوم بولغان بو حادثه نی، حقیقی جریانینا او یغون بر شکلده تصویر ایتش
ساویت حکومتینگ وه ساویت تنقیدچیلهرینگ خوشنه کیتمه مشدر. بپطرف
کوروشله بو قادار پارلاق موفقیت کورسه تکه ن وه تماشاچیلار کتله سی
طرفندان بو قادار جانلی علاقه ایله قارشیلانغان بو اثرنگ مؤلفی ساویت
حکومتی غضبه، ساویت تنقیدچیلهری هجومه معروض قالمشدر.

«که نه خان» نگ بالخاصه اهمیتله تنقید ایتیلگن نقطه لاری بر
طرفدان اثرنگ عمومی مفهومی حقدما معلومات بیرسه، ایکنجی طرفدان
ساویت حکومتینگ نه دن اثرنی صحنه ده ن منع ایشکه مجبور بولغانلیغینی
آجیب بیره در.

تنقیدچیلهرنگ بریسی «که نه ساری» خاننی «خلق یولباشچیسینی»،
«خلق قایغی سینی کوزه توچی»، «ملی قهرمان» شکلنده جانلاندریشنی

اساس خطا ديب كورسه نه در. كه نه ساري خان ننگ اينيسي، ناو روز باي خاندان عنعنه سنه ياراماغان بر حر كنده بولونادر. بوندان غضبله ننگن خان اوز اينيسي اعداما محكوم ايتدر. خان ننگ حكيميني قبول ايتكهن ناو روز باي آغاسندان دوشمان ايله سوغوشوب اولووينه مساعده ايسته يدر. خاندا اونگ بو اوتونچيني قبول ايتدر. بونگ اوزرينه ناو روز باي امانلا- شيب، بوز آتقا مينب چيقب كيتدر. صحنه ده كي خلقدا اونى تعقيب ايتدر. صحنه گه شونداي شكل بيريله در، كه تيارو قاراوچيسي دا اختيار سزاو زيني ناو روز باي طرفندا سيزه باشلاب، اونگ اولوميني بر بارلق ديب قبول ايتدر.

خان ننگ سيكليسي بوپاي اوز ايريني اولدوره در. ايرينگ رولى دا شونداي كورساتيله در، كه قاراوچينگ كوزنده بوپاي ننگ اولدوروى حقل بولوب چيقادر.

مه نه شو نقطه لارنى نقل ايتوچي ساويت تنقيدچيسي مؤلفنى خان وه خانداتى ايدو آلزه ايتكه ننگ، اونگ حر كتيني بر خلق يولباشچيسينگ حر كتي كبي كورسه تكه ننگ ايله عييله يدر.

بر قانچا ياش بيگيتلهر صحنه گه چيقب كه نه خان حر كتينگ خلق اراده سينگ عيني بولغانليغنى، اونگ چون ده خلقنگ كه نه خان آرقاسندا بولغانليغيني سويله يدرلهر. اونلارننگ آرقاسندان صحنه گه چيققان قارنلاردا عيني فكرنى تاكيد ايتدرلهر. ديمه ك قارتلى، ياشلى بوتون خلق طبقه- لارى ممثلى خانتى يا قلاب سويله يدر. بو نقطه ده ساويت تنقيدچيسينگ خوشينه كيتمه يدر. چونكه خلق كتله سى ممثله رى آغزندان بونداي تصديق لارننگ ايشيتيليشى تماشاچى جماعته يامان تاثير ايتهر ايمش.

بر تنقيدچيگه كوره «كه نه خان» خان سايلانير كه ن صحنه ده اول- دوقچا غلبه لك بر خلق توپلاب اونلارننگ خانغا طرفدارلق تظاهراتى كور- سه تيلگهن، خالق بيقيلار كه ن خلق كتله سى رولى يوق درجه سنه توشو- رولگهن. ساويت تنقيدچيسينگ فئابينى چيقارغان بو نقطه تاريخى حقيقتنگ عيني ايمه سى؟ خانلقنگ بيقيليشى وه كه نه ساري خان ننگ اولومنده ن

توركستان قازاق خلقندان داها، كوب متاثر بولغان بر كمسه بارمى؟

ساويت تنقيدچيسى اثرده بوتون مهم روللارنى خاندان افرادينه همده اونلار اوچون مثبت بر شكلده اوينا تيلغانيني سويله يدر. تاريخى حقيقت شونداي بولسا، او نيمه قيسين؟!

تاريخى حقيقتنى آياق آستينا آلماتورغان بولساق، شو خانلارننگ او زمان خلق يولباشچيسى بولغانلقلارينى، همده بالخاصه كه نه ساري خان ننگ خانليغى خلقچيلغى اوچون بولغان ملت قهرمانى بولغانليغيني قبول ايتمه ك مجبور شيمه مز (*). اونگ چاغندا هيچ كيم توركستان خلقينگ كي ريب بارا ياتقان قارا كلك بوليني اونگ قادار آچيق كوره آلماديني كبي اونگ كبي جسارتلى، فداكارانه آديم آتقان بر كيمسه مزده بولماغان.

شونى ده بيليش كيره ك، كه توركستان خلقى او خانلارننگ يولباشچيلىق قيلمديغى دورده بوكونكى نهرمه نستاندان كيتريلگهن ميرزويان، بهرديچه فندهن ايسمارلانغان باومان، زه له نسكى كبي توركستان خلقينگ «حقيقتى يولباشچيلارى» (19) حكمرانليغى دورينه قاراغاندا كوب راحت وه شرفلى حيات ياشاغان ايدى. بونى غولوشچه كين ننگ اون ايكي ييللق رهبرلگى (نتيجه اعتباريله اوز رهبرلگى) نتيجه سى حقندا فرقه مر كز ننگ بير گن قرارى وه بوكونكى ميرزويان ننگ اعترافلارى («قازاغستانسكايپا پراودا» 8. 7. 34) آچيق كورسه تمه كده در.

غريب بر كورونوش ايمه سى، كه توركستان خلقينى قيريب، ايزيب اوتوردوقلاريني اوز آغز وه قلملهرى ايله اعتراف ايتب اوتورغان او خلق اوچون بوسبوتون يات غولوشچه كين، ميرزويان، باومان، برويدو وه باشقا بر سورو شارلانا نلار توركستان زحمتكش خلقينگ يته كچيسى ديب كورسه تيليب تورغان بر دورده، او خلق اوچون جان بير گن كه نه

(*) روسچه «Материалы для статистики Туркестанского края» ديگهن كتابنگ 2نچى جلدنده (1873نچى ييل)، «قازاق خلقينك 1732نچى ييلدان 1863نچى ييلغا قادارغى تاريخينه عائد مانير ياللار» ديگهن اثرده كه نه سارى نى «قازاق خلقينك قاينير و چيسى وه مى قهرمانى» ديب آتايدرلار (صحيفه 420، 422).

ساری خان اوز زماندا خلقینگ پیته کچیسی بولغان دیگن حقیقتنی سویلهش گناه سانالادر.

ساویت تنقیدچیلری اثرنگ توزه تو یلهن گنه ایشکه یاراما یا جاغینی، اونگ بوتونله یه گیدهن یازیلشی کیره کلگینی طلب ایته درلر. یازوچی-دان دا اثرینی یه گیدهن توزه رکن آینقسا خلقنگ ملی روحینی کوتهریب سورو کله تورغان، ملتچیلک پروباغانداسی دیب کورسه تیلشی لازم کیلگن جهتلهرینی توشوروب قالدیریلشینی، ایسته ر که نه خان، ایسته رده باشقا خاندان افرادینک خلقنی قیزیقترارلق بر شکلده ایمهس، خلقنگ فرتینی جلب ایته جهک طرزده کورسه تیلوونینی، اثرگه خلقنگ که نه خان حرکتنه طرفدار ایمهس، دوشمان بر روحدا بولغاد نیغینی، حتی اونی یقودا ایگ مهم رول اویناغانینی چیقاراجاق شکل بیرونی وه سوک صحنه ده که نه خان نگ خلق طرفدان تاشلانغان، حقارت ایکیلگن بر شکلده اولومینی کورسه تونی طلب ایته درلر. اثرنگ عمومی آقیندادا «صنفی منفعتینی تا او زمان «مارقسیم نقطه نظر ندهن» آکلماش، آیرمش» (۱۹) بولغان خلق کتله سینگ دایما خانلار حر کته، او جمله دهن که نه خان حرکتنه قارشیلق، دوشمانلق کورسه تکه نلگی، خان وه خاندان افرادی حر کتلهرینک ده خلق منفعتینی ایمهس، اوز منفعتلهرینی کو-زه توب، خلقنی ایزو وه استفاده ایتو یولداغنا یوروتولغانلیغینی کورسه ته تورغان بر یولدا باریشی کیره کلی تاییلادر.

ساویت حکومتی منافعی باقیمندان بو طلبلهرنی اورتاغا قویوچی تنقیدچی، رسمی شخصیتلر یازوچیدان بر درجه که قادر سوزده آلمان بولادرلار. عوض اوغلی بو مناسبتله سویله گنده اثرگه انقلابی روح بیروگه بار کوچی یلهن اوروناجاغینی یلدره در. طبیعی بر تاریخی حادثه-نگ جریانی اینجه دهن اینجه تیکشیریب، او حقدا اولدوقچا کینگ معلو-مات وه قطعی بر قناعت گنده ایته گنده سوک یازغانلیغینی سویله ب او-نورغان بر یازوچی اوچون بوندای بر یوک آستینا کیرمهک او قادردا قولای بولماغاندر. بو یازوچینگ یوره گینه سوقولغان بر خنجردر.

(2312)

25

ایمدی بو وضعیت قارشیسندا بو تورکستانلی یازوچیدان قالای موفقیت طلب ایتب بولادر.

بو تاریخی حادثه نگ جریان تاریخی ده کوب ایسکی ایمهس. او حقدا یازیلغان اثرلهرده کوب گنه. اوزی ده تورکستان تاریخی ایله علاقه دار ههر بر کشیگه معلوم بر حادثه. مه نه ایمدی ساویت حکومتینگ بو معلوم حادثه اوستنده یازیلغان بر اثرگه بیرمهک ایسته دیگی شکلده قارشیمزدا. بوگا تاریخی حقیقتنی تحریف، دولت قولله یوروتولماقدا بولغان بر ساخته کارلق دیمه کدهن باشقا بر تعییر جائز ایمه سدر.

یاقیندا اوتکه زیلگن ساویت ادیله ری قورولتایلاری مناسبتله مشهور روس ادیبی ماقسیم غورکی ساویت یازوچیلارینا خطاباً اوز کوروشلهری، اوز تیکشیریشلهری آرقاسندا گنده ایته دیکلهری نتیجه که کوره حکم بیریب، اوز اجتهاد، منطق، عقل وه انصافلاری حکمنه کوره تصویر ایتولهرینی توصیه ایتب، شونداغینا موفق بولاجاقلارینی، شونداغینا قیمتلی اثرلر میدانغا چیقاجاغینی یازیب، سویله ب یوردی. مه نه ایندی بر تورکستانلی ادینک عینله شو ماقسیم غورکی طرفدان آغا سورولگن اساسلارغا اویغون قلیب یاراندیغی بر اثرنگ اوچرادینی فجاجت. روس ادیندهن حادثه لهرنی اوز کوروش، اوز وجدانی قناعتینگ حکمنه کوره تصویر ایتلیشی طلب ایتلهر ایکن، بایا فیش تورکستانلی ادیب ساخته کارلغه مجبور ایتلهدر. مه نه بوده تورکستانداغی قیزیل روس ایمپریالیزمی سیاستینگ توغوردیغی فجاجتدهن بر کورونوش. ایسه ن تورسون

عبدالله اولانی

تاشکنددهن آلمان خصوصی بر خبرده عبدالله اولانی نگ شو ییل 25 آوغوست کیچه سی توسته تدهن وفات ایته که نلگی یلدریلمه کده در. اولانی نگ اولومیه تورکستانگ «جدیدچی نسل» آتالغان بوغو-

ندان ینه مهم بر سیمایو قالدی. بو اولوم طبیعتیله بوتون تورکستانلیلارنی قایغیرتادر.

عبدالله اولانی 1878ده تاشکندده توغولمشدر. ابتدائی تحصیلنی زمانینگ مسجدیانی مکتبده کورمش، حقیقی سوادینی ایسه مدرسه‌دهن آلمشدر. عبدالله اولانی ننگ طبعداغی بیلگی هوسی اوننی مطالعه‌غا، سوق ایتمش وه بو صورتله اونگ ذهنی عصری فکرله‌ره تولمشدی. عبدالله اولانی ده اوز یاشنداغی جدیدچیلهر گه اوخشاش اوزینی اوزی پتیشتریب، اوز خلقینگ مدنی، اجتماعی وه سیاسی قایغیلارینی آگلایاجاق سوپه‌گه ایریشکهن بر ذات ایدی. او 26 یاشندان باشلاب تورکستانداغی جدید-چیلک حرکینگ آغی قانارندا توروب، بر طرفدان معلمک ایتهره‌ک تور-کستاننگ یاش بوغونینی عصرینا اویغون قیلیب پتیشتریشکه، دیگر طرف-دان 1905 انقلابندان سوگرا توغوب اوسه باشلاغان تورکستان ملی مطبو-عاتیغا یاقیندان قاتناشیب قلمیله خلقینگ اویغانیسی اوچون تریشیب کیلیدی. اونگ مطبوعات بیتلهرنده کی یازیلاری اینقسا شعرله‌ری تورکستان خلقینگ ذهنده عصری مکتب قورماق، عصری تورموشغا، ایتیلیمه‌ک وه پورتنداغی یابانچی کوچکه قارشى عصری مفهومده کوره‌شمه حاضرلغینی کوره‌ه‌ک بابالارندا کوب مائر بولمشدر.

1917نچی ییلغی انقلابی متعاقب بوتون تورکستان جدیدچیلهری کی عبدالله اولانی اوچون‌ده او گفای قیمللاش یعنی تورکستان خلقینگ مدنی، سیاسی تیله کله‌رینه کوره حرکت امکانی حاصل بولدی. بو امکان اوزون سورمه‌دی. ایسیز، که تاریخ روس بولشه‌ویکلهریگه طرف جلو-ه‌لندی. تورکستان خلقینگ چارلق اداره‌سی تضیقی آرقاسندا حاضرلقسز قالغانلغی موسقوا بولشه‌ویکلهرینگ بزنگ تورکستاندا موفقیتینی موجب بولدی. «تورکستان مختاریت حکومتی» بیقتیلیب، اونگ اورنیغا تور-کستانلیلار قاتناشو. حقندان محروم ایتلگهن «تورکستان شورا جمهو-ریتی» قورولدی... بو وضعیت تورکستان جدیدچیلهری آراسندا ایکی تورلو فکر آقیمی اویغاندی. بر قسم جدیدچیلهر مرحوم منور قاری رهبر-

لگنده فرقه وه حکومتکه هیچ یاناشماسدان تورکستان ملی جبهه‌سینی ساقلاب قالاراق تورلو یوللار ایله حرکت ایتب باریشنی یاقلاغان بولسا-لار، ایکنچی قسم جدیدچیلهر فرقه‌غا کیریب، فرقه وه حکومت مؤسس-ه‌لهرندهن استفاده ایتهره‌ک ملی غایه یولندا چالیشماقنی ترجیح ایتمشلهردی. عبدالله اولانی مه‌نه شو سوگفو قسمدا ایدی. اونگچون او 1918نچی ییل قومونویست فرقه‌سیغا کیردی. 1919نچی ییلی عبدالله اولانی «تورکستان شورا جمهوریتی» ننگ آفغانستانغا باش قونسولوسی اولاراق بیلگیله‌ندی. فقط بولشه‌ویکلهر داخلاق دها زیاده کوچله‌نگه‌ج، دولت ایشلهریگه قاتناشیب تورغان جدیدچیلهرنی مسئول اورونلاردان اوزاقلاشتر باشلادیلار. او جمله‌دهن عبدالله اولانی‌نی ده قونسولوسلق وظیفه‌سندن محروم ایتدیله‌ر. اولانی تکرار معلمک گه قایتدی وه تاشکندنگ تورلو مکتبلهرنده تیل معلمگی قیلیب، عینی زماندا تیل-آتما قومیته‌سندن چالیشیب توردی. بر دفعه فرقه‌غا باشی باغلانیب قالغان کشینگ اوزینی قوتقارا بیلدیشی کوب آغیردر. عبدالله اولانی‌ده بو آغیرلقنی اوز باشندا کوردی وه سیزدی. او فرقه ایچنده توروب اوزینگ آگلادیغی وه ایسته‌دیگی سیاسی حرکتنی یورگوزا آلماتورغان بولدی. اونگ فعالیتی یالز معارف وه مدنیت ساحه‌سندا، «فرقه باش چیزینی» ننگ بیردیگی تار چیگه‌ره ایچنده-گه ایشله‌شدن عبارت بولوب قالدی.

عبدالله اولانی 1931نچی ییلی پروفه‌سورلق درجه‌سی آلیب، تاشکندده کی «اورتا آسیا قومونویست عالی قیشلاق خوجالق مکتبده» تیل درسی کرسیسینی اشغال ایتب اول زماندانه‌ری شول مکتبده معلمک قیلار ههمده اوزیکستان دولت نشریاتندا چالیشار ایدی.

عبدالله اولانی انقلابدان بورونغو تورکستاننگ ملی مطبوعات وه ملی معارف حیانتدا سیلنمه‌س ایزلهر تاشلاغان بر سیمادر. او تورکستاننگ روسلق طرفدان معروض قالدینی آغیر شرائط ایچنده چیده‌مک کورسه-توب خلقیغا بویوک خده‌تلهر قلمشدر. شول باقیمدان عبدالله اولانی اسمینی تورکستانلیلار سایغی ایله ایشلهرله‌ر.

عبدالوهاب

عالملەرینگ کویپسی، بر نیچەسی گنە مستئنا اولاراق، روسیەنگ شرق سیاستینی یوروتوغا یاردمە ایتوچیلەردەن یاخود اورتودوقسی کلیسای مئللەری بولغان وە روسلاشترماقنگ ایکچیی یولینی توتقان خرستیان میسیونەرلەرنەندەن در.

محترم استادیمز بانغ 40-45 ییلق علمی فعالیتندە وظیفەسینک بویوک تورک تیلینی علمی اساسدان باقیب تیکشیرمەك اولدیغینی اصلا اونوتما.

پروفەسور دوقتور بانغ
Prof. Dr. Bang-Kaup

مشدر. بانغنگ اثرلەرنەندە ھەر دائم بيطرفلق ۋە فوقالعادە اوتکورلك حاکمدر. اونگ غایەسی چوقور علمی توشونچە وە باقیش ایلە تورک تیلیمزنی علمی اساسدا تدقیق ایتمەك اولمشدر. بونیکلە او، باشقا تیللەرنک تدقیقندا قوللانیلغان علمی اساسلارنی تورک تیلینی تیکشیریشدە تطبیق ایتمشدر. اونگچون پروفەسور بانغ 20 نچیی عصرده تورک تیلینی تدقیقە اساس وە معین بر اصول بیراگەن ایک بویوک بر عالم سانالیر. اونگتورک تیلی اوچون یابدیغینی بوگونە قادار کیمسە یاپامامشدر، بونیکلە اولگەن وە یاشابدا تورک تیلی تدقیقاتی اوچون بویوک خدمتلەر کورسەتیب تورغان

(2317)

ایکرم: عبدالله اولانی نگ وفاتی خبرینی تاشکند غازیتالارنادا او- قودوق. فقط بو غازیتالاردا عبدالله اولانی نگ اولومی تاریخی تورلوچە کورسە تیلمشدر. مثلاً: «قیزیل اوزیکستان» ایلە «پراودا ووستوگا» نگ 8. 28 دە چیمش سانلارنادا اونگ آوغوستنگ 25-26 توتندە، «پراودا ووستوگا» نگ 8. 30 دە کی نومروسندا ایسە 8. 24 دە اولدیگی یازیلمشدر.

ایکینچیدەن: عبدالله اولانی نگ قیسقاچا ترجمە حالی تاشکند غازیتالارنادا 8. 28 دە گنە، یعنی وفاتندەن ایکی-اوچ کون سوگرا باسیلیب چیقدی. شونی دا آیریچا سویلەب اوتمەك کیرەك، که «قیزیل اوزیکستان» اولانی نگ ترجمە حالینی «پراودا ووستوگا» دان ترجمە ایتب باسقان. دیمەك مرحومنگ تورکستانلی شاگرد وە دوستلەری روس غازیتاسی نیمە یازار ایکەن دیب کوتوب تورغانلار وە عبدالله اولانی حقندا «اورتا آسیا بیوروسی» نگ ناشر افکارندان بورون اوز فکرلەرینی آچیب سویلەشکە جسارت ایتە آلمانلار.

تورکولوغ پروفەسور بانغ

(9. VIII. 1869—8. X. 1934)

شو 8 نچیی اوکتوبر کونی بوتون تورکچیلک اوچون قایغیلی بر خبر تارقالدی. بویوک عالم تورکولوغ پروفەسور بانغ عائلهسیلە برابر یاشادیغی جنوبی آلمانیاغی دارمشتات شەرنەندە ایرتەلەب ساعت 10 دە ابدیتە کوچ- دی. بانغنگ تیلیمز اوچون قیلغان خدمتلەری ھەر تورلو آقادەمی نشریات صحیفەلەرنەندە 40 ییلدانبەری باسیلیب کیلمە کدەدر. بو قیمتلی اثرلەر بانغ دان اولگی روس عالملەرینگ اثرلەرینە اوخشامایدیر. بانغ تیلچیلکنی، روسلار کبی، سیاست یولندا قوللانو اوچون ایمەس، علم اوچون وە تورک تیلینگ باشقا تیللەر کبی علمی اساسدا تیکشیریلمەسی اوچون یاپار ایدی. او بو ایشندە موفقدە بولغان ایدی. روس تورکیات

(2316)

باشقا أوروبا عالملىرى طبعى انكار ايتلگەن بولماسلار. لاکن علمى باقىمدان بانغ نك قوردیغى اساس وه مستقل نظریهسى توركىيات علمندا اوگا آیریجا بر اورون قازانديرمشدر. بانغ اوز نظریه لهرینه، کتابلارینا ایچدەن بیریلگەن بر عالم اولدیغى اوچوندر، که بویوک تورك دنيا سینگ حقیقى دوستى وه مجبى اولمشدر. محترم عالم علمله برابر تورك عالمنده کی بوتون خادئاتله سیوینره کدەن علاقه دار اولوردی. او سوک چاغلار شرقى تور-کستانداغى قورتولوش حرکتيله یاقیندان قیزیق، باشقا تورك اولکهله- رنده کی ملی حرکتلهرنى ده حقلی وه طبعى تاپاردی. بزده کی تورك تیلینى چیت سوزلهردهن تمیزلهمه حرکتلهر کوب سیوینمه کده ایدیسده، او علمى باقىشدان کوردیگی بر ناقیم غیرطبعیلکلهر وه اساسسز حرکتلهر- له دوستلشه آلمادی. بانغ اوزینگ ساغلام یولندا چالیشاراق ههر ییل 2-1 علمى اثريله توركىيات ادبیاتینى سوسلهمشدى. بو ساینلی عالم کوزنده یالغز بر وه پارچالانماس تورك تیلی بار ایدی. او بوتون عمرى بویونچا شو ایناندىغى بولونمەس تورك تیلینى تیکشیردی وه اوگا خدمت ایتدی. تورك تیلیمز اوچون تیکسز خدمت ایتکەن وه تیلیمزنى باشقا تیللەر آراسندا شرفله تمثیل ایتکەن بو بویوک عالمنک روحى قارشیدنا بز، عموم تورکچیلک طرفدارلاری وه تورك ملتچیلگی، ساینی ایله باش ایگەمز.

سعادت

شهیدلهریمز گه حرمت

تورکستان وه تورکستانلیلار تاریخده هیچ بر زمان سوک اسارت دورى قادار فجع بر دور یاشاماشلاردر. بابالاریمزنگ آتی توياغینى اوپکەن، اسمینى ایشیتکەنده پیرلەرگه قادار ایگیلیب قوللوق قیلغان روسلار بو کون او بابا اولادیگه بویروق پیرمه کده، بوتون قوتى ایله تور-کستانلیلارنگ آرتق بوندان کین باش قالدیراجاق طاقتینى آلماتقا اورونما- ماقدادر. بولشهویک روسیه سینگ باباسى چار یالغز تورکستاننگ ایزیلمه-

(2318)

سینی کافی کوره سدهن دنیا خریطه سیدان تورك سوزینگ ده اوچورولمه- سینی نیلهمه کده ایدی. بونگ اوچون آق پادشاهلاردان پترو آناطولینى روس اوردوسی تامانیدان آباق آستیغا آلیب آق دیگزرگه چیقماقنى ده وصیتنا- مه سیگه یازغان ایدی. بو امل ایله روسلار عثمانلى تورکیهسى باشیغا بالقان حربینى، قافقاس حربینى چیقاردیلار. جهان حربى باشلار-باشلامس روسلار آناطولیغا، کوز قویدیلار. یوز میگلهرچه تورك قانی نوکولدی. جهان حربیده عثمانلى اوردوسی یه گیلدی. تورکیه پارچالاندى. تورکیه یونان، اینگلیز، فرانسز وه ایتالیا عسکرلهرى تامانیدان ایگه لله- ندی. آناطولیدا بویوک قوماندان وه داھی غازى مصطفی کمال قومانداسیدا تورك اوردوسی اوروشغا باشلادی.

تورکیه نك یوقاریدا یازدیغیم بو جبهه لهریده یوزلهرچه تورکستانلى تورکیه نك سلامتى یولیدا جان بیریب جان آلدی. سوک آناطولی قورتو- لوش حرکتیده تورکستانلى حاجى یولداش طرسوس جبهه سیده سان پاشا قومانداسیدا ایدی. بو تورکستانلى بیگیت یالغز باشیغا فرانسزلهرنگ بر طابورینى توردردی. تورکستانلى اورتاقلاری ایله طرسوسنى ئهرمه- نیلهرنگ قتل عامندان قوتقارودا یاردمه ایتدی.

سان پاشا قومانداسندا اوروشوب شهید توشکەن بو تورکستان بیگیتلهرینى آطنده کی قاپاتیلغان تورکستان مسافر خانهسى یوللامشدى. روسیه استیلاسى آستیغا توشکەنده نبرلى تینمه سدهن روس وه روسلق ایله اوروشوب قان توککەن شهیدلهر میلیونلارچادر. بو شهیدلهر بو کون آلتاینگ قارلاری آستندا، زرافشان، آمودریا، سردریا سولارینگ محرم قوچاغیدا، تورکستان صحراسینگ باکر قوچاغیدا آتسز، مزار- سز، ایزسز یاتماقدالار.

عصر دیده تورکستاننگ آلتون تاوی، ناریم دریاسى وه ههر قاریش توپراغیدا شهیدلهر سویه گی کوه ویلدر.

بو بویوک شهیدلهرنگ یوره گی ناموس، دین وه تورکلکنى قوتقار- ماق اوچون ایشلهمشدر. ناماریداغى قان تورکستاننگ قورتولوشى او-

(2319)

چون آققاندر.

بوگون تورکستاندا بو اصل تورک شهیدلری اوچون مقبره وه آبدە یاپدیرماق امکانش. بو قهرمان شهیدلهریمزنگ مقبری وه آلتون آبدەسی ایرکن تورکستاندا کولکلهرگه یوکسهلهجه کدر.

حالبوکه اوکوتی کوتوب تورماسدان شهیدلهریمزنگ مزارسز روح لارینی دربدر براقماسدان روحلارینا فاتحه لار اووماق کیره کدر.

مه نه بونک اوچون بوتور طرسوسده شهیدلهریمزگه آتاب قیلنغان آبدە باشندا بو ییل بوتون شهیدلهریمزنی تعزیز وه روحلارینا فاتحه لار اوویاجاقمز. بو مراسم 26 تشرین اول (اوقتوبر) جمعه کونی یایلاجاقدر. مه نه بوگون بوتون تورکستانلیلار ماتم توتوب شهیدلهریمز روحنه فاتحه اوقومالیدر لار.

* * *

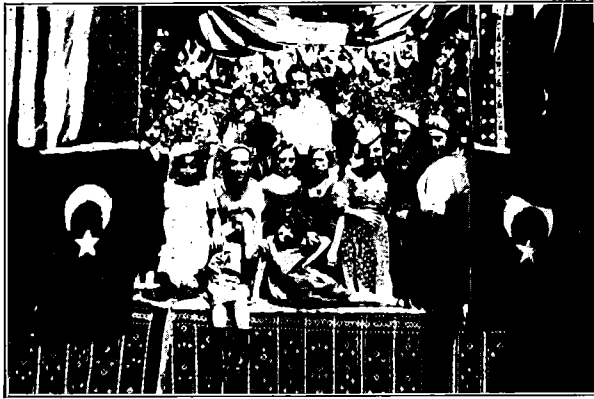
استانبولدان مکتوب:

«تورکستان تورک گه نجله برلگی» نک بایرامی

استانبولداغی «تورکستان تورک گه نجله برلگی» شو ییل 7نجی سه تابرده اوزینگ یدنجی ییل دونومینی اوتکه زدی. بو مناسبتله استانبولدا یاشاوچی بوتون تورکستانلیلار، آذربایجان، قریم وه ایدیل-اورال اویوشمه-لهرندهن وه یرلی تورکله ردهن برلک گه دعوتلی ایدیلهر. برلکنگ سلطان احمدده کی مرکز اداره باغچاسندا، چیچه کلهر آراسندا گوزهل برصحنه قورولدی. صحنه وه باغچانگ توگره گی تورلوگیلهم وه تورکستان اثر-لهریله یزه تیلگن وه دیوارلار تورکیه هم تورکستان بایراقلاریله یاسا-تیلغان ایدی. صحنه ننگ باشیغا غازی حضرتلهرینگ بر رسمی آسيلمشدی.

7نجی سه تابر جمعه کونی ایرته لهب باشدا برلک رئیس نورالدین بیک، بوتون اداره اعضاسی وه 20دهن آرتق طلبه برلکنگ مرکز سالونینا توپلانیدیلار. بارچالاریدا تورکستان توپسی کیمشله ردی. یعقوب بیک هر کیشیگه اوز وظیفه سینی سویله دی. ساعت نام ایکی ده هر کیم اوز وظیفه-

سیگه باشلادی. تشریفاتچیلار قوناقلارنی قارشیلاب یرلهرینی کورسه-تمه کده، بویوک، کیچیک طلبه لهرده تورکستان قیافتنده صحنه گه چقماق اوچون تلاش ایتمه کده ایدیلهر. محترم حاجی امین بیک وه باشقا برنیچه آرقاداش قوناقلار اوچون شربت ایله شکرله مه لهر حاضرلاماقدان ایدیلهر. باشدا نورالدین وه محمد جان بیکلهر بولغان چالغی هیئتیی ایسه هیجانله حاضر بر وضعیتده ایدی. برلکنگ اطرافنداغی قوشنولار تیره زه لهردهن یاساتیلغان باغچا وه صحنه گه آینقسا ملی قیافتلی طلبه لهرگه قاراب سیونمه کده ایدیلهر.

«تورکستان تورک گه نجله برلگی» نک

7نجی سه تابر بایرامنداغی صحنه کورونوشندن

ساعت تام اوچ. باغچا وه سالون لیم-لیق تولغان ایدی. آنالار، قیز-لار، بالالار سیرالارنی تولدوروب، سیرانگ آغی وه یوقاری قسملار-رینی آذربایجان، قریم، ایدیل-اورال وه یرلی منورلهردهن اؤگزیده ذوات شرفله ندیرمشله ردی. قالغان سیرالاردا تورکستانلیلار بال-چاقلاریله برابر اوتورمشلاردی. بارچانگ یوزنده سیونچ علامتلهری کورونمه کده ایدی. ساعت 3 گه یاقین یعقوب بیک صحنه گه چقیب استقلال مارشی سویله نهجه گینی اعلان ایدی. طلبه لهریمزدهن بر غروپ صحنه ده استقلال مارشینا سویله دیلهر. بوتون حاضران کمال تعظیمله تیکله دیلهر. اوندان

ھندستانداغى توركىستان مھاجرلىرى آراسىدا

توركىستان مھاجرلەرنىڭ كۆپلەپ ياشايدىقلارنى قومشۇ اولكەلەرنىڭ بىرى ھىندىستاندىر. ھىندىستاننىڭ تورلو مەركەزلەرنىڭ ياشاۋچى يورتداشلا- رىمىزنىڭ تەشكىلاتى ۋە يورت، مەلت اوچون نىشريات ساھەسىدە كۆرسەتۈپ كېلىمە كەدە بولغان فەئالىتلەرنىڭ تەقدىرلە تەقىب ايتىپ كېلىمە كەدەمىز. او يېردە ياشاۋچى يورتداشلارنىڭ توركىستاندا فعال ايشلەۋچىلەردەن ع. ق. افندى ياقىندا مھاجرلەرنىڭ ئومومى تورموشلارنىڭ، تەشكىلاتلارنىڭ اورگەنمەك نىتى ايله بىر سياحتقا چىققان ايدى. او، بو سياحت انطباعاتىنى بىرگە يىلدىر- مە كەدەدر. ع. ق. بىر قانچا يىرلەردە يورتداشلارنىڭ توركىستاندا كۆپ كەنە آچىنارلق حاللار بىلەن دە اوچراشقان. بو خادىتەلەردەن آلدىغى تائىرىنى دە قايتىرار يۈرە كەلە نىل اتمە كەدەدر. بىز ايمىدىك ھەر طرفدا ياشاب تورغان بوتون مھاجر وپنداشلارنىڭغا ھەر خىل تەلەپلەرنىڭ توركىستانلىقنى، مىلى وظيفەلەرنىڭ اونوتماسلىقلارنىڭ ايسلەتۈپلەن كەپايتلەنمە كچىمىز. بىزدە «آدا- شىقانتىڭ غىبى يوق، قايتىپ اوين تاپقان سوڭ» دېگەن آنالار سوزى بار- لىغىنى دا اونوتماسلىق كېرەك. بو نەقتەدە ع. ق. افندىنىڭ دە بىزىمە بىر فېكر دە ايكەنلىكىنى ئامىدىمىز بويۇكدۇر.

ع. ق. اوز تەفصىلاتىنى بىزنى سوڭ درجەدە سەۋىيىتىرگەن تۈبەندە-

كى مەلۇماتلە بىرەدەر:

«مەن بومباي، احمد آبادداغى يورتداشلارنىڭ توركىستاندا اوچراتىدىمىز بعضى بىر خادىتەلەردەن مۇتئىر بولۇپ آيرىلغاندىن سوڭ، اجمىر شىرفىدە قوندىم. بو يېردە يىكرمە قادار منور تەلەپ يورتداشمىز بار ايكەن. دەھلى جەمئىيىتىگە باغلانغان بو وپنداشلارنىڭ صىرسىزلىق بىلەن يورت قورتولۇشىنى كۈتمە كەدە ۋە او يولدا چاللىشماقدادىن لار. يىرلى علما ۋە تەلەپلەر بىلەن دە باغلانىپ اونلارنى بىزنىڭ وپنداغى وىجىت بىلەن تائىشترىشقا اورونارلار ايكەن. بو وىجىتتى كۆرۈپ جودە سەۋىندىم. بوندىن آيرىلغاچ دەھلىگە توشدىم. ھىندىستاننىڭ ايكى مەھم علم ۋە عرفان مەركىزى بولغان بۈگۈن تە

سوڭ بىرلىك رەئىسى نورالدىن بىك بىر نەقتە ايله مەراسىمىنى آچىپ قوناقلارنى سالاملادى ۋە بىرلىكنىڭ يىدى يىللىق ايشلەرى خەندە سۈيۈلەرگەن مۇسەللە- رىندەن دوقتور مەجدالدىن بىكگە ۋە بورونقو رەئىس دوقتور صالح جان بىكگە آيرىچا مەندارلق پىان ايتىدى. نورالدىن سوزلەرنىڭ «غازى توركىيە- سىنگ ياراتىدىغى مەعارف نورلارندىن بىرلىكىمىزنىڭ دائىما ايشىق آلدىغىنى ۋە بو مەعارف ساپەسىدە بىر قانچ تەلەپلەرنىڭ بىرلىك مەھمەسىلە عىن نوردەن فىضىاب بولغانلىقلارنىڭ ۋە بولاجاقلارنىڭ سۈيۈلەپ ياشاسىن غازى، ياشاسىن توركىيە ۋە بىرلىكىمىز» دېپ آلقىشلار آراسىدا بىتىردى.

نورالدىن بىكەن سوڭرا قوجا اوغلى عثمان بىك كرسىگە چىقىپ، بىرلىكنى قونولغاندىن سوڭ، توركىستاننىڭ كىچىمىش ۋە خەزرغى خالى خەندە آتتىن بىر سورتدە بىخ ايتىپ، توركىستان كىلەجە گىنىڭ پارلاق ايكەنلىكىنى، آيتقىسا ياشلىقدان كۆپ بويۇك نەرسەلەر كۈتۈلگەنلىكىنى ايسلەتەپ «ياشاسىن غازى ۋە توركىستان بىرلىكى» دېپ سوزلەرنىڭ آلقىشلار ايله بىتىردى. قىرلىلاردان اسماعىل بىك سوز آلاراق آتتىن بىر نەقتە سۈيۈلەپ كۆپ آلقىشلاندى. بوندىن سوڭ يعقوب بىك تەكرار كرسىگە كىلىپ تور- كىيەنىڭ ھەر طرفدىن كىلگەن تىرىك مەكتۈبلەرنىڭ، نەغرافلارنىڭ ۋە دوقتور صالح جان بىك طرفدىن يوللانغان خەتەلەرنىڭ اوقۇدى ۋە كۆپ آلقىشلاندى. مەسامرە دوقتور صالح جان بىكنىڭ «مەشىمىز» غىۋانلى شىغرىلە باشلا- نىپ، تورلو توركىستان اوپونلار بىلە 4 گەچە سوردى. اوندان سوڭ قوناقلارغا شىرت ۋە شىكرەلەر بىرىلدى. مەسامرەنىڭ ايكىنچى قىسمىدە اوپونلار ۋە مونولۇغلار اوپىنلدى. تەلەپلەرنىڭ ايجىدە آيتقىسا، نىيمان خانمەلە بىدەيە خانمەلەر خەزرۈتنىڭ دىقنىنى اوزلەرنىڭ كۆپ تارتىدىلار. ھەلە بىدەيە خانمىنىڭ «اوپىنك يار» اوپونىنى اوپىنارگەن توركىستان مىلى بايرىغىنى ئەل ايله يوندىن اورولمىش بىر پانىلە اوستىگە كىگەنلىكى خەزرۈتقا سىۋىنچ بىرمە كەدە ايدى. سوزنىڭ خەقىقى مەناسىلە بىر توركىستان كۈنى كىچىر- يلدى. بوتون قوناقلار، آيتقىسا، توركىستانلىلار بىرلىكنىڭ موفىقىتىنى كۆپ سىۋىنچلەر ايله قارشىلايدىلار.

شهر بزنگ بابا، لاریمزدان قالغان ملکردر. بو علم مرکزنده کوب گنه یورتداشلاریمز یاشایدزلار. کوبچیلگی علما وه طلبه لهدر. بو پیرده «انجمن اتحاد مهاجرین تورکستان» نامندا بر ملی اوپوشمه قورولوب، ایکی ییلدان بهری اوچ یوزدهن آرتیق وطنداش قاتناشیب کیلمه کدهدر. تشکیلاتنک اطرافداغی باغلانیشلاری ییلن بیش یوزدهن آرتیق اعضاسی باردر. فعال مهاجر وطنداشلاریمزننگ یاراتدیغی بو تشکیلاتنگ مادی جهتی او قادار بای بولماسادا اوز آرالارینی محکملهب، بولشهویک فتنه-چیلهری اغواسینا یول بیرمهی، صافدللک ییلن ملی فکرنی آغا سوروب ملی قورتولوش اوچون کوره شوب کیلمه کده لهر. هیئت اعضالاری ایشله-رینی کوب منتظم تاپدم. بو حال مه نم بوتون سیاحت یورغونقلاریمنی بتیریب، اوزومگه یه گئی کوچ بیریب یوباردی. تاگریم بو ملی قورتولوش اوچون چارچامای چالیشوچی ملتداشلاریمزا بیتمه س کوبچ بیریب، ایشله-رینی دوشمان فتنه سندهن ساقلاسن، دیب سوزلهرینی عبدالله اولانی نک توبه فده کی شعریلنه بتیره ی:

اگرچه من مأیوس، برغم ملتیم احوالیدان
قطع امید ایلمه م تآمین استقلالیدان.

هر غمگ پایانی واردر، هر ألمنگ آخری
یاشلاریگ شاید قوتولسا، غفلتگ چه نکالیدان.»
تورکستانلی سیاح ع. ق.

عیاض اسحاقی بیکنک اوزاق شرقداغی حرکتلهری مناسبتیله

«اوساکا مه نیچی» ("The Osaka Mainichi")، «یپان آدوه تیسهر»
("The Japan Advertiser")، کبی بر نیچه یاپون بویوک غازیتالاریله
«خارینسکویه ورده» وه «مانجورسکی ویستیک» کبی روس وه اوقراینا
تیللهرینده چیقاتورغان خارین غازیتالاری بیتلهرینده عیاض اسحاقی بیگ
افدینگ یاپونیا وه مانجو گونگ تورلو شهرلهرینده او قودیقلاری معروضه
مضبطلاریله اولارغا عائد یازیلغان آیریچا مقاله لهرنی او قودوق.

بالخاصه بزنگ تورک اولکه لهرینگ ملی استقلال حرکتلهرینده ن
بیتمه سز درجه ده خبردار بولغان اوزاق شرق محیطندا عیاض بیک معروضه
لهرینگ نه قادار فائده لی ایکه نلگی اوستنده توقاب اوتوروشنی آرتیقچا
دیب یلمه میز.

شو ییل باشلاریندا بعضی بر تانار تاشلانیدیلارینگ روس مونار-
شیستی پاروتیکوف ایله برله شیب، توکیو شهری کوچه لهرینده، تون یامیلیب
عیاض بیکگه خولیانچاسیغا هجوم ایتدیکلهری خاطریمز دادر. بو خولیان-
نلقنک توب معناسینی مبادا او وقتدا بیتهرلک درجه ده آگلاماغان کیشیلهر
بولسا ایمدی آگلاسالار کیره ک.

او خولیانلار اوزلهرینگ بزنگ ملی استقلالیت حرکتلهریمز گه
قارشی یوروتوب کیلدیکلهری دشمانلق یولی اوستنده اوزلهریگه قارشی
تورارلق قورقولو بر آقیمنگ چقیب قالیشینی سیز گه نلهر ایدی.
روسیه ایمپریالیزمینگ «قضا» سندا اُک بویوک رول اوینایاجاق اوزاق
شرق محیطینی روسیه ایمپریالیزمیگه قارشی ملی قوتلهر ایله تانیشتیریشله
عیاض بیک کوب فائده لی ایش ایشله مه کده در.

آفغانستانه ملتله جمعیتنه کبری

اونته کن سه تابر آیندا آفغانستان، اوز مراجعتی ایله، ملتله جمعیتنه
اعضا اولاراق قبول ایتلیدی. اطرافداغی بوتون قومشلاری، او جمله ده ن
ساویت روسیه سی، ملتله جمعیتنه داخل بولدوقدان سوک، آفغانستاننگ
بو بویوک بین الملل اوپوشمه ده ن چیتده قالیشی یاراماس ایدی.
وطنمزنک قومشوسی همده خلقیمز طرفندان دوست دولت دیب
تانیلتورغان آفغانستانغا بز بویوک موفقیتلهر تیله میز.

ساویت روسیه نک وضعیتی

«هاواس» تیغراف آژانسینگ ریغا شهرینده ن بیر گه ن خبریگه
کوره ساویت حکومتی شدتلی مالی قینلقلار قارشیسندا تورادر. بر قاتار

دولت مؤسسه‌له‌رینده، حتی بعضی موسقواداغی دولت اداره‌له‌رنده مأمور وه ایشچیلەرگه بر نیچه آیدان‌به‌ری آیلق بیریلمه‌گن. آقچاسزلقدان «ایکنجی بیس ییلق پلان» دا یازیلغان بعضی ایشلهرنگ توقتاب قالغانلغی آگلاشیلماقدادر. ساویت حکومتی بو آغیرلقلاردان چیقاییلیش اوچون خارجدن بورج ایزلش مجبوریتنده‌در. شمالی آمریکا ایله سیاسی مناسبت باغلاشدان باش مقصدلارینگ بریسی اورادان قرض آقچا تاپیش امیدى ایدی، لاکن بو امید بوشقا چیقدی.

اینگلته‌رنگ «ده‌یلی ته‌له‌غراف» غازیتاسی (2. 10. 34) ساویت حکومتینگ شو یاقین آرالاردا اینگلته‌ره دولت بانقاسیغا مراجعت قیلیب قرضغا آقچا سوراغانینی، اینگلته‌ره بانقاسینگ ایسه رد ایتکه‌نینی یازدی. ساویت حکومتینگ بوتون امیدى فرانسغا، قالغان. ملتله‌ر جمعیتینه کیرگیزه بیلگن فرانسه قرض پرمه‌سمی ایگن دیب بولشه. ویکلهرنگ «آلا قانلاری قیجیب»، «یوره‌کلهری دوپولاب» توروبدر. بولشه‌ویکلهر ایله سیاسی یاناشمانی سوپگن فرانسه ایسه موسقوا حکومتینی قرض آقچا بیریشگه آرزیدرغان دوست دیب تانیدورغاندیک کورونمه‌یدی. بوراده اونى هم نه‌یتب اتوش کیره‌ک، که فرانسه‌نگ بو کونگی ساویت روسیه‌سی بوینیدا ایسکی وقتدان قالغان اون بیس میلیاردق آلتون فراق آقچاسی باز. بونی ایسه بولشه‌ویکلهر «بز چار روسیه‌سینگ قرضینی تانیمایمز» دیب تولمه‌یدرله‌ر. بو ایکی دولت برى اوچون برى قان توکوشکه حاضرديک بولسالاردا، آقچا قرض بیریش وه ایسکی قرضی تولش ایشنده یوقدرلار.

تورکستانه خبرلری

اوج تورکیه‌لی پاختا متخصه‌صی تورکستاندا. «قیزیل اوزبیکستان» نیک 34. 7. 30ده چیمش ساتندا، باکوغا کیلیپ پاختا ایشله‌ری اوستنده ایشله‌ب قالغان تورکیه‌لی متخصصلاردان اوج کشینگ تاشکندگه کیلگه.

نلگینی او قودق. بولار تاشکندده کی پاختاچیلق علمی مؤسسه‌له‌ری وه تاشکند اطرافداغی پاختا ساوخوزلارینگ ایشله‌ری ایله تانیشماقدایمشله‌ر.

اوزبیکستاننگ موسقوادا قانچا طلبه‌سی بار؟

«قیزیل اوزبیکستان» نیک 34. 7. 9. تاریخلی نسخه‌سنده، «ماسکاو یوقاری بیلیم یورتلاریغا کیمله‌رنی یوباریش کیره‌ک؟» دیگن مقاله‌ده، موسقواداغی اوزبیکستان طلبه‌له‌رینگ سانى 650 کورسه‌تیلمه‌گده وه بولاردان آنجاق 260 یعنی %40 ینگ اوزبیکلهر، قالغانلارینگ آوروپالیلار (روسلار)، یهودیلهر وه باشقالار ایگه‌نلگی بیلدیریلمه‌گده‌در. دیمه‌ک یاقین فرصته بوتون اداره‌نی بیرلی خلق قولیغا تاپشیریلجاغینی سویله‌ب خلقنی آلداب یورگان اوزبیکستان حکومتی اوزبیکستاننگ مدنی احتیاجی اوچون موسقوا مکتبله‌رنده‌ده اوزبیکستان حسابیغا روس وه یهودی یاشلارینی او قوتما. قدادر. بوندای حرکتلهر «بیرلیه‌شتریش» سیاستیگه ساویت حکومتینگ حقیقی قاراشینی آچیق کورسه‌تسه‌ کیره‌ک.

تورکستانداغی مکتبله‌رده‌ده بیرلیه‌رنگ سانى حقیقتده بولشه‌ویک قومیسارلارنگ ادعا ایتدیکلهرینگ عکسندهر.

1932نجی ییلی تاشکندده اورتا آسیا تیمیر یول اداره‌سی طرفدان «الکترومیخانیک ته‌خنیکومی» آچیلیمشدی. بو مکتبه‌گه 1200 او قوچی قبول ایتلگه‌ن. «قیزیل اوزبیکستان» نیک 34. 7. 12. تاریخلی نسخه‌سنده «بیرلیه‌ر جوده‌آز» باشقلی بریازیدا بو 1200 او قوچیدان آنجاق 90 ینگ تورکستانلی بولغانلنی بیلدیریلمه‌گده‌در. بو مکتبنی بو ییل 18 کیشی بترگن. بولارنگ آنجاق برگنسه‌سی تورکستانلی ایمش!

یه‌کی قادرولاز — عشق آباددا کی یوقاری قیشلاق خوجالغی مکتبنی بو ییل 66 قومونوست بترمشدر. بولار مکتبنگ ایلك مآذونلاری سانالیرلار. ینه شو شهرده کی په‌داغوژی اینستیتوتینگ تیل-ادیات بولومینی بو ییل 11 کیشی بترمشدر. («شورالار تورکمنستانی» سان: 154 وه

فرقه تازه‌له‌شی — 5نچی سه‌تبارده، تاشکندده، اورتا آسیا بیوروسی پله‌نومینده سویله‌گن نطقندا، اورتا آسیا فرقه تازه‌له‌ش قومیسونی باشلو-غی‌به‌تدرس، تازه‌له‌ش ایشله‌رینگ باریشندان توبه‌نده‌گی معلومانلارنی بیره‌در:

5نچی سه‌تبارغا، قادر تازه‌له‌شدن اوتکوزولگن فرقه اعضالارینگ سانی 20 میگه یتکه‌ن(*)، بولاردان یوزده 24، یعنی 4800ی، فرقه-دان چیقاریلغان؛ چیقاریلغانلار ایچنده روسلاردان 30%، تاجیکلرده‌ن 28%، اوزبیکلرده‌ن — 24%، باشقالاردان 22%.

په‌تدرس اوزون نطقندا دفعه‌لارچا فرقه اعضالاری آراسنداغی «ملی آلا کوزلوك» ده‌ن بحث ایتهر که‌ن دیدر که: «بوکون، 1920/21ده‌گی کبی، کوچه‌گه چیقیب، تورکستانلیلارنی آچقیدان آچیق حقارنلاب یو-روچی آحمقلار تاپیلماس؛ لاکن ملی سیاست بوزغونچیلغی باشقا ساحه-لاردان کوره، ملی قادرو، بالخاصه ملی متخصصلار مسئله‌سندده آیدینراق صورته‌ده کورونه‌در. روسلارغا نسبتاً تورکستانلی ایشچیلهر که پیش-آلتی حصه آز محنت حقی بیرو؛ روسلارغا یاخشی اوی، یاخشی یمه‌ک، یاخشی اورون بیریشلهریله تورکستانلیلارنی ایشدن قاچیرتو، یاخود ایشچیلهر آشخانه‌سندده باشقا ایشلهر که دوگوز (چوچقا) ایتی تانیشتیریب پیشیرمه‌کله تورکستانلیلارنی زاوودلاردان یزدیرو کبی مثاللارنی کتیریب، په‌تدرس «مه‌ن بوکبی بوزغونچیلقلاردان جوده هم کوب مثال کیتره بیلهر ایدم» دیدر. بونگله برابر په‌تدرس فرقه‌دان چیقاریلغانلار آراسندان تورکستان-لیلارنی آریچا کورسه‌تیب، بعضیلاری حقندا آریچا «آغیر عیبلی» معلو-ماتلار ییریپ اوتمه‌کچی بولادی. مه‌نه سز که تاشکندده فرقه‌دان چیقار-ریلغان یات عنصرلی ایکی اوزبیک: 1) آی خواجه اوغلی، ایسکیده آنا-سی ملا وه که‌ته ساودا‌گهر بولغانمیش. 1929نچی ییلدا تاشکند زراعت ماشینه‌سی زاوودینغا، کیریپ ایشله‌ب، 1932نچی ییلدا ایشچی صفتیله فرقه‌غا

(*) اورتا آسیادا بوتون فرقه اعضاسینگ سانی 88 میگدر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Sieglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

مسئول مدیری: دوکتور ظاهر شاکر.

کیریپ آلفانمش. 2) میر قادر اوغلی، بو کیشی 15 ییلق عمرینی مصرده اوتکوزگن. مکده مدرسه‌ده او قوغان. تورکستانغا قایتیب کیلیب 1925ده سمرقند پیداغوزی اینستیتوسنده معلم بولغان. 1930ده تاشکندگه کیلیب «1نچی مای» ایشخانه‌سیگه ایشچی اولاراق کیریپ فرقه‌غا یازیلغان. 1933ده‌ن بهری زراعت ماشینه‌سی زاوودیندا ایشله‌ب کیلگن. بو کشینک تاشکندده ایکی قاتلی اوی باریمیش...

تورکستاندا مهم اصلاحات. اجنبی غازیتالارینگ موسقوادان آلیب یاز-دیغی معلومانلارغا، کوره ساویت حکومتی اورتا آسیا بیوروسیله اورتا آسیا یوکسه‌ک اقتصادی شوراسینی تارقایتیب یوباریشغا قرار بیرگه‌نمیش. معلوم-در، که اورتا آسیا بیوروسی (باشلوغی باومان دیگن بریسی) بولشه‌ویک فرقه‌سی مرکز اجرا قومیته‌سی نامندان اورتا آسیا جمهوریتلهری دیدیکله-ری اوزبیکستان، تورکمنستان، تاجیکستان، قیرغزستان وه قارا قالپا-غستان اوستندده باقیب، موسقوا دیره‌کنیونی (نوسقاونی) تورکستاندا به‌جهریب تورغوچی آیریم بر مؤسسه ایدی. اورتا آسیا یوکسه‌ک اقتصادی شوراسی ایسه، باشلوغی 1923نچی ییلی تورکستاننی آچقیدان قیردیرغان پاسکوتسکی بولغانی حالدا، تورکستاندا آریچا بر اقتصادی دیکتاتورلق یورگوزوب کیلگن بر اداره ایدی.

بو ایکی مؤسسه‌نگ یوقالیب کیتکه‌نی ییلن تورکستان ملی جمهو-ریتلهرینگ «ملی آزادلغی» کیلگه‌یگن بولمای، بو کونگه‌چه اوزاتیلیب کیلگن «بیوروقرائیم» اصولینی برآزدا قولایلاشترماق دیمه‌کدر.

*

قیزیل یاریم آیچیلار آراسندا — تاشکند، سمرقند، خوقند، آندیجان، بوخارا کبی بو یوک شهرلهرنگ قیزیل یاریم آیچیلارینگ قاتنا-شیغی اوتکه‌زیلگن. بو ییلغی مسابقه‌ده غازغا قارشى ماسکانی اُک چاققانلق ییلن 4 نایه‌ده که‌مچیلکسز کیشده وه مپلتق آیشدا، دشماندان ساقلا-نیشدا، حربی انتظامنی یاخشی اوشلاشدا: بوری کریم اوغلی، خالق اوغلی، زینب همدم قیزی، صدیق اوغلی وه عبیدالله اوغلی لار اُک اعلا بها آلفانلاره. («قیزیل اوزبیکستان» 34. 7. 6).

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورنولوشی اورجوه کوره شویمی آیلو مجوعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر- ندان چیقا باشلاغان
نویابیر (ایکنچی تشرین) 1934 ساره 60

بوساندا:

- 1 - 1917—1924—1934 باش مقاله
- 2 - «باش تورکستان» تورکیه گه کیریتیلمه یئورغان بولدی... مصطفی
- 3 - تورکستاندا برنجی پیش ییللق یکوتی طاهر
- 4 - ساویت مستملکه لهری (تورکچه-فرانسزچا)
- 5 - تورکستاندا آچلق فلاکتی به نسیغ
- 6 - تورکستاندا غربچیلق وه شرقچیلق آقیملاری باش تورکستانلی
- 7 - تورکستاندا «نیل سیاستی» ایسه ن تورسون
- 8 - شرقی تورکستان فاجعه سی حبیب الرحمن البقاری
- 9 - مرحوم ایشان خواجه خانی حبیب الرحمن البقاری
- 10 - ایشان خواجه خانی مصطفی
- 11 - پارسیده شرقی تورکستان حقندا بر معروضه
- 12 - شرقی تورکستان مسئله سی بر ایتالیا ن مجوعه سی بیتلهر تده
- 13 - کابلده کی مهاجرلر تورموشندان کریم زاده
- 14 - آلمان یاشلارینگ فردوسی بایرامی . 15 - تورکستان خبرلهری

Yach Turkestan

Octobre 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 59

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگن بوتون یازولار اوچون مجوعه مزنگ بیتلهری
آچقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونہ شرطلری:

ییلنی 100 فرانسز فرانکی، آلتی آیلنی 60 فرانق، اوچ آیلنی 30 فرانق.

بیلدیریش: دهلی ده کی «تورکستان مهاجرلهری برلگی» («انجمن اتحاد مهاجرین تورکستان») 22نجی شعبان 1353 هجری (29. 11. 1934) ده 3نجی یاشینی تولدوروب 4نجی یاشیغا آیاق باسا- جاقدر. بو کوتی دهلی ده کی تورکستانلیلار طنطنه لی بر یالپی توپلانیش ایله قارشیلماقچیدرلار. بو ملی اوپوشمه نگ بایرامینا «باش تورکستان» آلیسدان سلاملار یوللاب، اونگ اطرافینا توپلانغان تورکستان ملتچیله- رینگ ملی استقلال یولداغی حرکتلهرینده موفقیتلهرینی تیلر وه یاقین کیله جه کده ایرکن تورکستانغا ایریشمه لهرینی تمنی ایتدر.

دینانگ هر تامانیغا یایلغان تورکستانلی توغانلاریمزنگ دا دهلی- ده کی ملی اوپوشمه نگ ییل دونوم بایرامینی قارداشلق توپغوسیه ایسله- مه لهرینی اوتونه مز. باشقارما.

مجوعه مزگه تیشلی هر تورلو یوللانلار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

ساویت حکومتینگ 17نجی ییلی، «ملی چیگهره لهش» اسمی آستندا تورکستانی پارچالاش تاریخینگ 10 ییلنی پیلن توقاشدی. روس بولشهویکلهری بایرامی، روسیه قولی آستندا قالغان خلقلارنگ عمومی فاجعه سی، عمومی ماتمی ایسه «تورکستانی ملی چیگهره لهش» دیگن نهرسه بزنگ یورتمز وه خلقمز اوستنه توشکن آریچا بر فاجعه، ایکنچی بر فلاکتدر. کیله جه کده گی تورکستان ملی دولتی باقیمندان بو «ملی چیگهره لهش» اسمی ییلن پارچالاش بزنگ اوچون بلکده بولشهویکل ره ژیمینگ اوزنده ده قورقولوراق بر نهرسه در. بز، خلقمز، تورکستان تورکلهری برلگینی بوزوش اوچون بو اون ییل ایچنده، ملی بارلنمز باقیمندان کوب ضررلی ایشلر قیلغالیننی حقیقتینا کوز بوموب، کورمه ی اوته آلمایمز. یورتمز، خلقمز اوستنده روس پروله تاری حکمرا. نلیغی دوری اوزادیقچا، اونگ سیاستی ییلن کیتربلگن بو فلاکتی یو. قاتیش، اونگ یارانلیغی یاره لهرنی توزه تیشده او نسبتده قینلاشیب بارادر.

بز بو مقاله ده ساویت حکومتینگ ایمدیگه چه ایریشکن موفقیتله. رندهن بحث ایتمه یمز. او حقدان بز «باش تورکستان» نگ دیبه رلک هر نومورسندا یازوب تورامز. او قوچیلاریمزنگ نظر دقتلهرینی 57نجی سانداغی باش مقاله ایله 58نجی ساندا بهری دوام ایتمه کیلمه کده بولغان «برنجی یش ییلق پلان یکونی» باشقلی یازیلا وه ایسه ن تورسون نگ «تورکستاندا تیل سیاستی» سرلوحه لی مقاله لهرینه جلب ایتمه کچیمز.

بو سوبله ننگن یازیلا یورتمز، خلقمز ملی حیاتینگ هر تارماغنداروس بولشهویکلهری قولی آستندا ایریشیلگن نقطه لارنی آچیق کورسه تمه کده در.

ساویت حکومتینگ 17نجی، تورکستاننگ پارچالانماسینگ 10 نجی ییل دونومی مناسبتیه بزنگ ساویت حکومتینگ یوقولاری حقدان ایسه س، یورتمزنی قورناریش اوچون قاندای وظیفه لهر قارشیسندا تور.

ساویت جمهوریتلهری اتقاقی خلق قومیسارلاری شوراسی وه بوتون روسیه قومونوست فرقه سی مرکزی اجرا قومیته سی، بوتون روسیه مرکزی اجرا قومیته سی اورتا آسیا بیوروسینی، اورتا آسیا اقتصاد شورا. سینی وه باشقا مرکزی قومیسارلقلارنگ اورتا آسیا اورغانلارینی (شعبه لهرینی) توگه تیش توغروسندا توبه نده کی قرارنی چیقاردی:

«اوزبیکستان، تاجیکستان وه نورکمنستان جمهوریتلهرینگ خوجا. لق، مدنی وه سیاسی قوتینی یه کیده ن رواجلاندیریش وه بو جمهوریتلهر. نگ ملی قومونوست فرقه لارینگ بوتون روسیه قومونوست فرقه سی مرکزی قومیته سی وه اتقاق حکومتی ایله بلاواسطه علاقه سینی باغلاش مقصدیه ساویت جمهوریتلهری اتقاق خلق قومیسارلار شوراسی وه بوتون روسیه قومونوست فرقه سی مرکزی قومیته سی قرار قیلدی:

آ) ایمدیگی اورتا آسیا خوجالوق اورغانلاری (اورتا آسیا اقتصاد شوراسی وه اتقاق خلق قومیسارلقلارینگ وکیللهری) بتیریلین، چونکه بولار قوشما نیگیزیده بولماغانلاری سببلی، اورتا آسیا جمهوریتلهرینگ اوسکن خوجالیغا رهبرلک وظیفه لهرینی موفقیتلی به جه ره آلمایدن لار.

ب) شونگیدیک بوتون روسیه قومونوست فرقه سی مرکزی اجرا قومیته سی اورتا آسیا بیوروسینی بتیریش هم ضرور دیب تاپیلین، چونکه او اوزینگ اورتا آسیاداغی جمهوریتلهرنی وه ملی قومونوست فرقه لارنی محکمهلش ساحه سانداغی ایجابی وظیفه لهرینی به جه ردی وه ایندیلمکده اورتا آسیا جمهوریتلهری وه ملی قومونوست فرقه لاری آلدیدا تورغان مسئله لهرنی حل قیلیش اوچون بولار ایله بوتون روسیه قومونوست فرقه سی مرکزی اجرا قومیته سی وه اتقاق حکومتی اورتاسیدا بلاواسطه علاقه باغلانیشی ضرور.»

(«قیزیل اوزبیکستان» 34. 10. 4)

مجموعه مزنگ کیله جه ک ساندا بو اصلاحات مسئله سه آریچا توختاب اونه جه کمز.

غانلیغىز، قالای حرکت ایتوویمىز کیره کلگی حقدنا یازیب اوتوشمىز کیرهك.

تورکستاندا ساویت حکومتینگ ایلک 7 ییلی ملی قوزغالانچیلارغا قارشى کوره شمهك ايله کیچدی. ساویت حکومتینی کوی مهم گذشتهلرگه مجبور ایتکن دورله رده بولوب اوتدی. بونگله برابر بز مغلوب بولوب چیققدق. بونگ ائک مهم سببله رى یورتىز تورکستاننگ اقتصادى جهته دن روسیه گه، ملی باقیمدان غیرطبیعی دینله جهك درجه ده، قاتغ باغلا تیب قالغانلیغى، اوزومىزنگ ته خینکی جهته دن حاضر بولماغانلیغىز یوزنده ن ملی حیات وه قورولوشمىز جان نقطه لارینگ روسلار قولندا بولغانلیغىدر. بونلارنگ ایکیسی ده توغرودان توغرو روسیه سیاستینگ نتیجه لهرى ایدی. فقط بونگ اوستنه اوزیمزده ایچکی برلکنگ بولماغانلیغى، ملی برلک تویفوسینگ ههر طرفدا لازمی درجه ده اورنا شماغانلیغى دا مغلوبیتىزنگ مهم عامللهرنده ن برى ایدی. باى بولسون، یوقسول بولسون، بوتون تورکستانلار بولشه ویکلک وه روس بولشه ویکلهرینه دوشمان کوزى ايله قارادیلار. «باش تورکستان»نگ اوتکن نومروسندا حتی 1922نچى ییللارندا ناموسلو تورکستانلارنگ بولشه ویک فرقه سینه یاناشما دیققلاری حقدنا په تهرسده ن نقل ایتدیکلهریمزنى ایسله گز. مه نه شو بولشه ویزم وه بولشه ویکلهرگه عمومی قاراشینی بز ساویت روسیه حکمرانلیغنا قارشى برله شکه ن برکوره ش جبهه سنه آیلاشرا آلمادق. تورکستاننگ آیریم قسملاری اوزلرینه کوره شدیلهر. ههر طرفدا قهرمانلق ايله کوره شوچی بو کوچلهر اوز باشلارینا قالدیلار. اولارنى برله شتریب آداره ایتوچی بر ملی مرکز بولمادی. حرکتلهریمزده سیستم وه معین پلان بولمادی. ههر دائره اوز قایغیسینى توشوندى، اوز یو کینی په گیلله تمهك اوجون کوره شدی.

بزنگ ملی فلاکتىز فاجعه سینگ ایگ قورقولو، ایگ آغیریرى

بابالاریمزدان میراث ایتب آلدیغىز مه نه شو ملی برلک وه اوگا یارارلق

تویفونگ یوقلغندا ایدی.

روسیه نك تورکستانى قالای استیلا ایتکن تاریخینی ایسله نکر. یورتىزغا کوز تیمککن روسیه ایمپریالیزمى بزده کیره کى قادار ملی تویفونقا مقاومتى ايله قارشیلانمادی. بز تورکستاننگ استیلا ایتیلیشى تاریخنده روسیه نگ یورتىزنگ ایچ طرفلارینا یوروشنده یارده م ایتکن آیریم قازاق اوروغلارینی اوچراتامىز. مه نه خدایار خان روس اوردولارینگ بوخارا اوردوسینی ییگووینی سه وینچله قارشىلاب، حتی اورانیه وه جزاخ نگ روس کوچلهرى طرفدان اشغالینی قوتلاب مکتوب یازادر. بوخارا امیری ایسه، اوزى په گیلگه نده ن سوک، خیوه جرکننده روسلارغا یارده م ایتدر. او دورگه دائر یازیلغان اثرلهرده بو حادثه له زنى اوچراتقان ساین انساننگ قلبی ایزیلیب، پاتلارلق درجه گه کیله در.

صدیق توره که نه ساری اوغلى، ملا علم قول، عبدالرحمن آفتا باجى، عیسی داد خواه تیقما سردار وه باشقا شونگ کبی وضعیتى کوره ییلگن کیشلهر بر چولنگ اورتاسندا قوققاپ تورغان بر تپه کبی بولوب قالدیلار.

1917نچى انقلابندا بز قازاق، قیرغز، اوزبیک، تورکمن کبی قبیله اسملهریمىز، وصفلهریمزله کیردیك. خارجه بز تورکستان وه تورکستان تورکنده ن بحث ایتدیك. ایچهریده ایسه ینه شو قبیله اسملهریمىز ییلن آیریلیب توردق. مه نه ملی فلاکتىزنگ ائک فحیح نقطه سى بودر.

بز بو جهتنى اولدوقچا کیچ، یعنی بوتون اولکه قیزیل روس ایمپه ریا لیزمى قولی آستینا توشوب قالغاندان سوکغنا آکلی باشلادق. طبیعی کیچ بولوی دا هیچ بولماوندان یاخشیرا قدر. 1919نچى ییلی تورکستان تورکلهرى بوتون قبیله اسملهرینی تاشلاب بوتون خلقتى «تورکستان تورک خلقتى» اسمى آستندا توبلاش حرکتینه توشدیله ر. روس بولشه ویکلهرى ده مه نه شو زماندان باشلاب تورکستان تورکلهرى تورکچیلگنه قارشى کوره شلهرینی کوچه یتمه که توتوندیلار. تورکستان خلقتینگ ایچکی

برلگنه قارشى سياستىنى ياواش، فقط قطعى آديملار ايله حاضرلاغان بولشه ويكلەر نهايت 1924نجى يىلى سوڭدا «ملى چيگهره لهش» ديب آتادىقلارى، تور كستانى بر نيچه قىيله جمهوريتلهرينه توغراش اويونلا- رىنى ايشكه آشيردىلار.

ملى برلگمىزنى ساقلاب قالىش، اونى كوچه يتيش اوچون بوتون قوتومىزنى قوللاب امكان داخندا بولغان بوتون وسايطعا مراجعت ايتمه لى- مز. هر قانداى اسم وه صفتده بولغان آيرىلق آيدمالي، بر كره لك محو ايتلمه ليدر. بز قىيله چيلك توخومى ايكيب مى بارليغمىزنى بالتالاوچى عنصرلارنى هيچ بر صورتله آرامغا كيرتيمه ملى، كوروندىكى ييرده درحال كيسيب آتمالى، اورتادان كوتهرمه ليمز. هر بر ملتچى تور كستان- لينگ آيرىم بر حساسلق يلهن قارشىلاياجاغى نقطه بو بولماليدر. هر بر تور كستانلى اوزىنگ «تور كستان مى برلگى» غايه سىنى يايىب- ياشا توچى بولغانلىغى اونوتماسلىغى كيره ك. بوتسز يورتمز وه خلقمىزغا نجات يولى يوقدر.

يورتمزده حاكم بولغان دوشمان بزنگ مى برلگمىزنى بوزماق، ياش عنصرنگ يوره كندهن بو توغونى سيلمه ك، بونكله مى برلك غايه- سىنى اولدورمه ك اوچون بار كوچىنى صرف ايتمه كده در. تور كستان مهاجرلهرينك وظيفه سى ايسه بو دوشمان سياستنه قارشى بار كوچى يلهن كوره شمه ك وه ايلگه خلاصكار مى برلك غايه سىنى كيرتيمه كدر.

بولشه ويكلەر طرفندان ايشله نكهن ضررلر بزنگ ايستهدىگمىز قادار تىزلكده يوقاليب كيتمه يه جه كدر. بولشه ويكلەر تور كستان ياشلارنى اوز- له رينگ «ملى چيگهره لهش» سياستلهرى روخدا تربيه له مه ك، تيشتمه ك اوچون اورونادرلار. بزده بوگا قارشى سارسيلماس تور كستان مى برلگى غايه سىنى قويوب اونگ اوچون كوره شمه ليمز. شونداغنا خلقمىزنگ ياروغ كيله جه گى يلهن حسابلاشا آلاجاقمىز.

بز تور كستانلىلار روسيه ايمپرياليزمغه قارشى كوره شمزده هيچ بر تورلو تيشقى ياردام بولماغانلىغىنى دا پىلشمىز كيره ك. «اسلام برلگى» نك

قوروق سوزدهن كنه عبارت ايكه نليگىنى كوربدن بيلگهن بولساق، «بوتون دنيا توركلهرى برلگى» نكده نيمه ايكه نليگىنى سوڭ يىللارنگ تجربه- سندن كوروب توروبمىز. اونگچون مى قورتولوش يولمىزنگ، برنجى نوبته، اوزىمىز كى روسيه اسارتندهن قورتولماق اوچون كوره شمه كده بو- لغان تورك ايللهرى كوچلهرى ايله، اوندان سوڭرادا، روس ايمپرياليزمغه قارشى كوره شمه كده بولغان باشقا جبهه داش خلقلار مى كوچلهرى يلهن ممكن قادار سيقى باغلايب حركت ايتشده بولغانلىغىنى پىلشمىز كيره ك. كوچ برلكده در.

ملى برلگمىز — مى قورتولوشمىزنگ برنجى شرطيدر.

* * *

«ياش تور كستان»

تور كيه گه كير يتلمه يتورغان بولدى . . .

(«يىقىلغانغا يوه وروق»)

هيچ كوتولمه گهن بر چاغدا، هيچ اميد ايتب، اويلا ب دا بولمايتور- غان بر ييردهن كوچلو بر ضربه يىب تورامىز: تور كيه حكومتينگ 6 اوقتوبر تاريخلى بر قرارى ايله «ياش تور كستان» نى تور كيه توپراغىنا كيرتيمه ك ياساق ايتىلدى. شهبه سىز بو خبر يالغىز بو قرارله يورتى يلهن اوزىنى باغلا- مش بر كنه واسطه سى «ياش تور كستان» نى آلودان محروم ايتىلگهن تور كيه ده ياشاوچى تور كستانلىلارنگ ايمه س، تور كيه خارچنده ياشاب دا تور كيه نى اوزى اوچون 2نجى وطن سانب يورگان تور كستان- لىلارنگ دا يوره كنده آغىر، آجى تاثيرلر قالدېر مشدر. تور كيه حكومتينگ بزگه قارشى بونداى شدتلى تدبير آليشىنا سبب نهدر؟

«مليت» غازيتاسى 34. 10. 7 تاريخلى نسخه سنده، آدانا دا چيغا تورغان «تورك سوزى» غازيتاسى 34. 10. 8 تاريخلى نسخه سنده «حكو-

متمزله ساویت روسیه حکومتینک مناسبات وه علاقہسی علیہندہ یازیلاری احتوا ایدن، بہرلیندہ چیقان «یاش تورکستان» مجموعہ سینگ مملکت مزہ سو قولماسی اجرا وکیللہری ہیٹی قراریلہ یاساق ایدیلمشدر.» شکلندہ کورسہ تدیکلہری کبی، «جمہوریت» غازی تاسی 34. 10. 11 تاریخلی نسخہ سندہ «تورک-روس مناسباتینی اخلاص ایتہ کدہ اولدیغی کورولہرہک ادخالی منع ایدیلدی» دیمہ کدہ در.

بز نہ تورکیہ حکومتینک وه نەدہ باشقا بر حکومتنگ اوز سیاستنہ اویغون قرارلار قبول ایتہ سنہ اعتراض ایتہ میمز. ذاتاً اعتراض ایتوگہ حقمزدا یوق. بز بو آقارا حکومتی قرارینی تقیددہ ایتہ کچی ایمہ سمز. آنجاق تورکیہ حکومتینک بو قراری بزنگ حقمزدا بولغان تانان وه اوندان بزنی تورکیہ حکومتینک خارجی سیاستینی بوزماقلہ عیبیلہش آنلاشیلغان تانان بر آز ایضاحات پریب اوتوشنی لازم تاپامز.

بز ہر نەرسہ دہن اول ہیچ بر زمان تورک-ساویت دوستلیغینا، قارشی نشریاتدا بولونما دیغمزنی سویلہب اوتہ یلیک. ایکنچیدہن بز، ہیچ بر زمان تورک-روس دوستلیغینی ساوونماق، اخلاص ایتہ ک مقصدینا، پریلمہ دیک. بز بو دوستلقنگ قانداغی شرائط آستندا توغوب، قانداغی عامللار تأیری آستندا محکمہ ننگہ نلیگینی وه ساقلانما قدا بولغانلیغینی جودہ یاخشی بیلمز. تا تورک-ساویت مناسباتی قورولا باشلاغان زمانلاردا آتاتتا دولتلہری دائرہ سندہ تورک «قوای ملیہسی» باشلوقلارینی بولشہ ویزانلق ایلہ عیبیلہی- نورغان بر فکر توغمشدی. او زمان شخصاً مہن، تورکستان تورک ملی تشکیلاتلاری ممثلی صفیلہ، استانبولداغی اینگلیز باش قوماندانلیغنا یازیب کہالچیلہرنی بولشہ ویک روسیہ گہ یاناشوغا مجبور ایتکەن عامللارنی ایضاح ایتکەن وه قورولا باشلاغان تورک-روس مناسباتینی تورکیہ باقیمندان یاقلاغان ایدم. طبیعی مہن بو نقطہنی بوکون بزگہ قارشی شدتلی تدبیرلہر آلیب توروچی تورکیہ حکومتی باشلوقلارینک یورہ گینی یومشایش او- چون کیترمہ یمن. تیرینچہ بزنگ (بو نقطہ دہ اوزومنگ) دہ سیاسی

وضعیت ایجاباتینی، سیاسی مجبوریتلہرنی آکلا یوب قبول ایتہ بیلہ جہک، اوگا قیمت پیرہ بیلہ جہک بر حالدا بولغانمزنی کورسہ تو اوچون گنہ کیترمہ مہن.

ایمدی، بو قید ایتدیگمز یازینگ تاریخلی اوستندہن 13-14 میل کیچدی. بز سیاسی وضعیت ایجاباتینی آکلاش وه اوگا قیمت پیریشدہ بر آزدا آغا باسدیق. تجربہ مزدہ آرتدی. بوکون آفریقا، قوشما جمہوریتلہ- ری حکومتی وه آوروپا بویوک دولتلہرینک ساویت روسیہ سنہ قارشی سیاستلہری مثالی کوز آلدیمزدا تورادر. ساویت روسیہ ننگ نیچین وه قانداغی یوللار بیلہن ملتہر جمعیتنہ آلتغانلیغی بوکون کیمسہ دہن یاشیرین ایمہس.

بوکون بین الملل سیاسی وضعیت کیمسہ ننگ دہ ایرتہ ننگ تیچ بولو- وینا اپنانا، آلمادیغی درجہ دہ نازیکدر. بوندای نازیک بر آندا تورک-ساویت مناسباتینی اخلاص ایتشکہ قالدیشماق اوچون کشینگ سیاسی سویہسی، بیلگی درجہسی کوب توبہن بولمالی. بوکون دیہرلک بوتون آوروپا موسقوا ایلہ دوستانہ مناسبات باغلاب یوردیغی بر دوردہ، بزنی تورک-ساویت دوستلیغینی اخلاص ایتش یولنا توشوب، تورکیہنی آوروپا ایلہ ساویت روسیہ آراسندا یالغز قالدیریشغا حرکت ایتدی، دیگہ ندیک عیبیلہشنی ہیچ بر زمان قبول ایتہ آلمایمز. بونی کورسہ تہ جہک بر یازی دا نشر ایتہ دیک.

بز «دنیا بحرانی» وه باشقا، شونگ کبی کیگ سیاسی اہمیتی بولغان مسئلہ لہر اوستندہ یازدیغمز کبی تورک-ساویت مناسباتی حقدادا یازیلار نشر ایتدیک. بز قارداش تورکیہ ننگ یورتمزنی باسیب یاتقان مسئولیلہر ایلہ دوست بولونندان سہوینمہ دیگمزنی دہ ہیچ بر زمان یاشیرمادیق. (بو حقدادا مہنم «یاش تورکستان» ننگ 57 نچی ساندا چیقان «Je Suis Partout» غازی تاسی تورکیہ ننگ سیاستی حقدادا» باشلوقلی یازیمغا باقیلسین.) فقط مہن بوندان 13-14 میل اول تورک «قوای ملیہسی» دوستانلاری قارشیشندا تورک-ساویت یاقلاشوونینی یاقلا رکن دہ سہوینمہ گن ایدم. او زمان دا

مەنى، بر تور كىستانلى اولاراق «دوست قارا كۈندە بېلىنر» دېگەن ايسكى
آنالار سوزى مفهومی یتتە كلە گەن ایدی.

ئەوت، بز تورك-ساویت مناسباتى اوستندە سىق-سىق یازیب تورامز.
فقط هیچ بر زمان دیپلوماسى عالمندن ایمەس. ذاتاً بز دیپلومات بولما-
دیغمز كى دیپلوماسیغا ایتمیلوویمز هەم یوق. بز هەر زمان توز كیه تگ
موسقوالى دوستلارینگ بولشەویكللك پروپاغانداسى اوستندە یازدق. بز
روس بولشەویكللەرینگ تورك ملی انقلابى وه کمالیزمگە قاراشى حقندا
یازدق. بو یازیلاریمزدا توغرو بولماغان، حقیقتغا اویمانغان بر سوزدە
تاپیلماغانى كى بولشەویك منبعلارى آچىق كۈرسەتیلیب تىبیت ایتلمە گەن
بر نقطەسى دا یوقدی.

بز هیچ بر زمان تورك-روس دوستلیغىنى اخلاخل ایتیشكە اورونما-
سدان، حتى اوگا توقونماسدان تورك ملی انقلابىنى بولشەویك پروپا-
غانداسى ضررندەن قوروشغا اوروندوق. بو كوئنگە چە اوز وظیفەمز ساناب
كىلدیگمz بو نقطەنى ایمیدەن سوگرادا سانایا جا قمز.

بز گە، بو سزنگ ایشیگر ایمەس، دیمە سینلەر. یوق، او بزنگ دە ایشیمز
وه ملی منفعتمزد. چونكە تورك ملی انقلابینگ اورتاغا قويدیغى ملی
قورتولوش، ملی استقلال غایەسى بزنگ دە ایدە آلیمزدر. تورك ملی انقلابى
طرفندان اورتاغا قویولوب ایشكە آشیریلغان ملی قورتولوش غایەسى
بزنگ خالقمز روحنداغى اوز قورتولوشیغا بولغان امیدنى آرتیریب،
اوگا كۈرەش کوچى پیرە جە كدر. مەنە شونگ اوچون تورك ملی انقلابنە
قارشى موسقوا پروپاغانداسىنى، روس بولشەویكللەرینگ اونى ییچراتیشغا
اوغراشدیقلا رینی كۈرۈنچە، قارشى چیقیشنى، تورك ملی انقلابىنى قو-
روش، آقلاش، ساقلاشنى اوز ملی وظیفەمز دىب یلدیك. موسقوا
بولشەویكللەرینگ بوندای بوزوقلقلارینی آچیب اورتاغا قویماقنى اوز
ملنى کیله جە گمز اوچون دە كیره کلی دىب ییلەمز.

«استانبولدا چىقان بر غازیتا سمرقندە او قونمالى» دېگەن سوزنى

وه ساویت روسیەدە كى تورك اوروغلارى ایللە تور كیه نوركلەرى آراسندا
«سدچین» تىكیب بر خاقنى پارچا لاونگ ايكى دولت آراسنداغى دوستلغا
یا قیشماس بر حرکت بولغانلیغىنى ساویت حكومتنە خاطر لاتونى بز وقتیلە
تورك بویوكلەرى آغزیندان ایشیتب، استانبول غازیتا لارندا او قوغان ایدىك.
ساویت حكومتى طرفندان سالنگان بو «سدچین» كون كۈندەن
اوزانوب، یوكسەلوب، قالینلاشیب بارغاندا «استانبولدا چىقان غازیتانگ
سمرقندە او قونماسىنى» قالای ئەلدە ایتب بولادر؟ ساویت روسیە قولى
آستنداغى تورك ایللەرنە كى یاشلار كۈزینە تورك ملی انقلابىنى، اونگ
غایەلەرنى قارالاب، دنیادا بولغان ايكى پامان نەرسە قیلیب كۈرسە تو او-
چون ساویت حكومتى هیچ بر نەرسەنى آیامايدىر. بونگە دە «سدچین» نى
اوزايتوب، یوكسەلتوب بارادر.

بزنگ نشریاتمز تورك-روس دوستلیغى اوستندە ایمەس، مەنە شو
ایضاح ایتدیگمز موضوع اطرافندادر. مەنە ایندى شو یازیلار اوچون بز
جزالاندىریلدىق. بلکە دە آقارا حكومتى «قىزیم سەنگە سۈیلەیمەن كىلىنم
سەن ایشیت» دېگەن آنالار سوزى مفهومینى توشونگە ندر. فقط بونى
موسقوالى دوستلارى آگلار لارمى؟ — یوقسا موسقوا بولشەویكلەرى اوزلە-
رینگ كمالیست دوشمانى پروپاغاندا وه نشریاتلارینی كۈرسەتوب اعلان
ایتب توروچى «یاش تور كىستان» نك تور كیه توپراغىنا كىریتىلمە سلگىنى
ییلیب بو استقامتدە كى فعالیتلەرنى ینەدە كىگە تەرلەرمى؟ بز بو سوگنچى
تخمیننگ توغرو بولوب چیقیشندان قورقامز.

نیمە بولسادا بز جزالاندىریلدىق. آرتیق «یاش تور كىستان» تور كیه
توپراغىنا كىریتىلمە یەجەك. «یاش تور كىستان» نك یاساق ایتىلمە سیلە تور-
كیەدە یاشاب توروچى یورتداشلاریمز یورتلاریلە باغلانیشلارینی بوتولەى
یوقالتوب قویغان بولدىلار. مهاجر یورتداشلار ییلەن ایل آراسىنى باغلانغان
«یاش تور كىستان» نك تور كیه گە طرف اوزانغان قولى قارداش تور كیه
حكومتى طرفندان كىسیلیب آتیلدى. بونگە آنادولو ایله تور كىستان

آراسندا سالغان «سدچين» ينه بر نيچه مه ترو اوزايوب اوسكەن بولدى. بز پروتەست ايتمەيمز. چونكە پروتەست ايتب تىگلەتدېر ازلق كوچمز يوق. يز تنقيدە ايتمەيمز. چونكە بزنگ تنقيديمز كوچمز، تاثيرسزدر. حتى بزگە تنقيد حقى دا بېرىلمەيدى. بزده يالغز تنقيد حقى يوق گنە ايمەس، بزگە تورك انقلابنا قارشى بولشەويك روسيە طرفدان يورو-تولماقدا بولغان پروپاگاندا لارنى چيقارېب حقيقتنى كورسەتەنە منع ايتىلەدر.

چارە يوق. بو آغىر، اونوتولماس ضربەنى دە قبول ايتب، اونگ مغوى وجوديمز دە قالدېردىنى كومكوك ايزىنى، آجيسىنى دە تحمل، صبرلە تاشياچاق وە يولىمزا دوام ايتەجە كمز.

تور كىستاندا بر نچى بيش يىللىق يگونى

اوتكەن ايكي مقاله دە ساويت روسيە برنچى بيش يىللىق پلانېنگ يورتمز قيشلاق خوجالغندا كورسەتكەن ايشلەرى وە قالدېرغان ايزلەرى اوستندە تورغان ايدىك. بو يىردە ايسە قېسقاغنا بولسادا صناعت خوجالغى وە صناعتلەندېرو ايشى اوستندە كوز كىزدېر مە كچى بولامز. شو قادارېنى شو باشدان قىد ايتب كىتە يلوگ، كە ساويت روسيە تور كىستاننى اساس پاختا وە حيوانى محصول منبى دىب سانايدىر. اونگچون بوتون حركتلەر برنچى نوبتە ساويت روسيەنگ احتياچى بولغان پاختا وە باشقا خام مال حاضر لاو باقىمندان اولچولەدر.

بوندان اولگى يازىلار دادا اسمى كىچكەن "Ср. Азия", كىتابندا اورتا آسيا دىب يوروتدوقلارى دائرەنگ سوغوشدان اولگى صناعتى استحصاد لانى بهاسى 219 مىليون سوم بولوب، بو 1928 نچى يىلى 259 مىليون، 1932 نچى يىلى 600 مىليون سومغا كوتەرىلدىگى يازىلادىر. اكمل اكرام

اوغلى اوزبىكىستان صناعت خوجالغى استحصالانى 1913 نچى يىلى 120 مىليون، 1934 نچى يىلى باشندا ايسە 471 مىليون سوم بولغانلىغىنى سويلەيدىر. («پراودا ووستوكا» 16. 1. 34). («سوسىالدى قازاغستان» غازيتاسى 22. 1. 34) برنچى بيش يىللىق ايچندە قازاغستاندا هنرلى كىسلەر اونومىنك، سوغوشدان اولگى مقدارىنا نسبتاً، ايكي قات آرتقا-يىنى يازادىر.

انقلابغا قادارغى دورە اورتا آسيا صناعتى استحصالانىنگ 70% ايشلەب چيقارېش صناعتى حصەسنە توشكەن. برنچى بيش يىللىق سوگندا بو دائرەنگ صناعتى استحصالانى تورلو تارماقلارغا قويوداغىچا آريلادىر: پاختا تازەلەش زاوودلارى — 52% (انقلابدان اول بو تورلو صناعتىنگ توتدىغى نىسبى اورون 27,9% ايدى)، يىمەك-ايچمەك وە باشقا يەگىل صناعتى — 40%. (پاختا، مايى وە سابون فابرىقالارى دا شو غروب ايچندە كورسەتيلەدر). قالغان 8% آغىر صناعتى حصەسى.

انقلابغا قادار اورتا آسيادا كوهور استحصالانى 200 مىگ تونغا ايريشكەن ايدى (1916). نەفت چيقارېلىشى ايسە فەرغانە دە 80 مىگ تون، چەلەكەن دە 221 مىگ تون، اورال-ئەمبە كانلار دادا 263 مىگ تون كورسەتيلەدر...

يوقاريدا اسمى كىچكەن كىتابدا 1932 نچى يىلى، يعنى برنچى بيش يىللىق سوگندا اورتا آسيانگ كوهور استحصالانى 779 مىگ تون. (كىتابنگ 11 نچى صحيفەسندە 667 مىگ تون دان بحث ايتىلەدر). نەفت استحصالانى 105 مىگ تون، پاختا مايى استحصالانى 74,6 مىگ تون (كىتابنگ 11 نچى بېتىندە 69,6 مىگ تون دان بحث ايتىلەدر). چەمەتو استحصالانى 475,5 مىگ بوچقا (11 نچى بېتىندە 161 مىگ بوچقا كور-سەتيلەدر). پاختا توقوما، ماي 14,9 مىليون مەترو (11 نچى بېتىندە 10,4 مىليون مەترو كورسەتيلەدر). غا چىقىدى دىب قىد ايتىلەدر. («Ср. Аз.» 48).

تور كىستاندا داخلى بولغانى حالدا بر قاتار ساويت جمهوريتلەرى بىرلكدە، پلان نىشرياتندا بعضاً «شرق» دىب آنالادىر وە بو غروب اوچون

عمومی حساب کورسه تیله در. مه نه شو «شرق» دیب کورسه تیلگه ن اولکه له ر هیئت مجموعه سینگ بر تا قم استهلاك ماده له ری چقارا تورغان صنایع استحصالاتدا توتدیغی نسبی اورون شوندا ی کورسه تیله در:

پاختا توقوماسی	1,76%
یون توقوماسی	4,13%
تیری آباق کیمی	7,92%
شکر	1,52%

بو نسبتله رنی نقل ایتوچی «اوست-اوپروپا» مجموعه سی (Heft 12, Sept. 1934) بونگله شرق اولکه له رینگ، بالخاصه تورکستاننگ، یالغز قیشلاق خوجا- یعنی ماده له ری یتیشریب بیره تورغان مستملکه ایمه سلگینی کورسه نیش اوچون بولغانلیغینی آیریچا قید ایتمه کده در. اگر مستملکه لکده ن قوتو- لماق اوچون بو قادار کفایت ایتسه، بولشه ویکله ر هندستانی مستملکه دیب آناشدان کوبده ن توقتامالی ایدیلر. هندستاننگ قایسی جنس صنایعی نه کسک؟ ههمده او هند ایشچیسنه نه کمه ک قازاندیرادر.

1927نجی ییلی قازاغستان دائره سینگ فائده له ندیگی تیمر یولنگ اوزونلیغی 2742 کیلومه ترو، اورتا آسیا دائره سینگ فائده له ندیگی یول 3586 کیلومه ترو ایدی. برنجی بیش ییلق ایچنده اورتا آسیا تیمر یولینا 300 کیلومه ترو بتیریلگه ن، 200 کیلومه ترو بتیریلمه گه ن یول قوشولمشر. قازاغستان دائره سنده ده بر قانچا یوللار سالندی، سالنا باشلادی. «تورک-سیب» نگ اولکه نگ ههر ایکی قسمی اوچونده بویوک اهمیتی بار. اکمل اکرام اوغلی، اوراز عیسی اوغلی کبی قومونیستلار بزنی ساویت حکومتی تاسیساتینی کورمه سلک یله ن عیبه مه کچی بولادارلار. بز هیچ بر نهرسه نی کورمه ی وه اونگ کیره کلی قیمتینی بیرمه ی قالدیرمایمز. بز ساویت حکومتینگ بوتون تاسیساتینی، بویوک قومیناتلارندان توتمش اؤ کیچیک مؤسسسه سنه قادار کورمه ز وه حسابغا آلامز. فقط بز اونی تور- کستان خلق خوجالیغی، اونگ ملی منافع باقیمندان یوقلایمز. او زمان وضعیت کوب گنه اوزگه رگه ن بولادر.

بر مملکتده معاصر صنایعنگ قورولا باشلاوی او بیرده کی عینی جنسده ن پریمیتیف (ایسکی، ابتدائی) استحصال اوچاقلاری تملینی سار- سادر. یاواش-یاواش اونی یقیب مستحصلینی آغیرلقعا اوچرانادر. فقط ایکنجی طرفدان بو طبقه نی اوز ایچنه آلیب، اوگا به گی ایش وه یاشاما امکانی بیره در. کورهلک، ایمدی بو جهت تورکستاندا قالایدر؟

«تورک-سیب» وه باشقا تیمر یوللارنی آلا یلق. بو تیمر یوللارنگ کیچمه سی یولسزلق مسئله سی اثری بولغان کوچبه مالدار خوجاقلارینگ کوکینی قازدی. بو دائره اهالیسی ایسکیسی کبی کوچبه مالدارلق ایله راحت کیچینه آلماس وضعیتکه توشدی. اونگ یاواش-یاواش بو تیمر یول سالغاندان سوک آچیلغان اقتصادی امکانلاردان فائده له نوب بو آچغینی تولدورماسی لازم ایدی. اوگا بو امکان بیرلیدینی؟ طبیعی یوق. بر کره ایکینچیلک باقیمندان اهمیت قازانغان پیرلر روس مهاجرینه تخصیص ایتلیدی. تورکستانلی تیمر یول خدمنه آلمادی. آلتغانی دا روس مهاجری کیلدی کچه قوولدی... بز بو تیمر یولدان بحث ایتهر ایکه ن ایلك اول تیمر یولداغی ایشده کیملر حاکمدر؟ او تیمر یولدا نه قادار تور- کستانلی ماشینیس، اوستا، یله تچی، تیمر یول وه استاسیون باشلوقلاری بار دیب سورایمز. بونگ جوائینی ده باومان شو ییل سه تابرنگ 5 نده سویله دیکی بر نطقندا جوده آچیق قلیب آگلاتوب کیچدی. او «اگر اوزیکله شتریش مقصدیله تاشکندنگ بوتون تیمر یولینی اوزیکله- شترمه کچی بولونسا بز اوگا قارشى چیقاردیق...» دیدر. («قیزیل اوزیکستان» 18. 9. 34).

بزنی تیمر یولنگ اوزانماسی ایمه س، مه نه بو وضعیت قیزیقترادر. هندستاندا، هندچینی ده شو وضعیتده بولغان بر گنه تیمر یول قولی بارمی؟ بوگا رغماً اونلار «مستملکه»، تورکستان ایسه «قورتاریلغان» ساندا لادر (!). بو تیمر یوللارنگ ایسکی شرائطغا قارشى یاراتدیغی آغیرلق یوز فائض تورکستان خلقینگ اوستنده. اما اونگ یاراتدیغی امکانلاردان فائده له نوگه اونگ آزغنا بولسادا حق یوق. «تورک-سیب» اطرافنداغی

اقتصادی اہمیت قازانغان پیر اوستندہ کی ساویت سیاستی بونگ ایک پارلاق مثالدر. بو مسئله گہ ایکنچی بر یازیدا بر داها قایتاجاغیمزدان ایمدیلک بو قاداری بیلن کفایتلہ نیک.

انقلابغا قادر اورنا، آسیادا صنایع دائرہ سنده کوندلک حق آلیب ایشلہوچی ایشچینک سانی 21 میگ کورسہ تیلہ در... بو ایشچی کتلہ سی 1928نچی ییلی 24 میگ، 1932نچی ییلی ایسہ 45 میگ گہ کوتہریلگہن. اکمل اکرام اوغلی برنچی بیس ییللق دورندہ آغیر صنایعده کی ایشچیلہر ساینک 2652دہن 5516 گہ کوتہریلگہ نینی، یہ گیل صنایع قومیسارلیغی قاراماغیندا بولغان خوجالق مؤسسہ لہرندہ کی ایشچیلہرنگ 2537دہن 13696 گہ کوتہریلگہ نینی، عمومیتلہ (цензовой) تسہ نزلی صنایع ایشچیلہرنگ 11 میگدہن 30 میگہ چیقائینی سویلہ پندر (*). («پراودا ووستوکا» 16. I. 34). میرزو بان ایسہ قازاغساندا ایری ہنرلی کسبلہرندہ ایشلہ یورغان ایشچیلہر ساینی 75800 کورسہ تہ در. («سوسیالدی قازاغستان» 10. I. 34).

بو صنایع ایشچیلہری آراسندان نہ قادرینک تورکستانلی بولغانینی ہیچ بر پیردہ آچیق کورسہ تمہیدرلہر. یالغز عمومی نسبتنی بیلوگنہ مسئلہ نی حل ایتہ پندر. بونگ نہ قادر اہمیتلی بولغانینی توبہ نندہ کیترہ جہ گمز تفصیلاتدان آگلا یا جاقسگز.

بز بو مسئلہ گہ دائر اوتکەن ییلارنگ ساویت غازیتالارندا چیققان تفصیلاتقا کیریشمەك ایستہ مہیمز. مجموعہ مزدہ اورون مساعده ایتسہ پیدی، تورکستانلی ایشچینگ وضعیتنی، حقی، حقوقی، کورکولہری حقندا کوب قیزیق نہرسہ لہرنی نقل ایتش ممکن ایدی.

مہ نہ سز گہ 1934نچی ییلنک ساویت غازیتالاری بیتندہن، ساویت

(*) ساویتلہر اتفاقندا «Цензoвая Промышленность» = «تسہ نزلی صنایع» دیب 16دہن آز ایشچیسو بولغان ماکینہلی، با ایسہ 30دہن آز ایشچیسو بولغان ماکینہ سز صنایع مؤسسہ لہرینی آتاپدرلار؛ مہمدہ بو «تسہ نزلی صنایع» دائما دولت استاتیسٹیک قاراماغندا بولادر.

روسیہ نک تورکستانداغی مسؤل باش آگہ تیلہری آغزندان سویلہ ننگہن بر ایکی مثال:

«بزده ایشچیلہرنگ حیات وہ اوی ایشلہری یاخشی دیہرلک درجہ دہن کوب آرقادا قالغان. یاخشی ایشلہ ننگہن باراقلاریمز ہمہ یوق. اوی سالو ایشلہرینک سیکین باریشی عمومی ایشلہریمز ننگہن باریشغادا ضرر کیترہ مہ کدہ در. آینقسا توقوماچلیق قوبداناتی بو جہتدہن کوب قورقولو وضعیتدہ در. قومینات ایشکہ باشلاغاندا ایشچیلہرنی اورنا شترارلق پیریمز یوق» دیب شکایت ایتکەن مانجارا، پیریلہرندہن متخصص یتیشترو مسئلہ سنہ کیچیب «بز اوزیک وہ باشقا آچیلقداغی ملتہرندہن یاخشی ماکینیسٹ، تیمیرچی، اوستالار یتیشترو ایشینہ کیرہ گینچہ اہمیت پیرمہ ییمز. بو گناہ ننگ مہم بر قسمی تورلو قومیسارلقلارنگ اوستنہ توشہ در. چونکہ اونلار بو قادرو حاضرلاو ایشینہ لازمچہ اہمیت پیرمہ پندرلہر» دیدر. («پراودا ووستوکا» 14. I. 34). ایشنگ دوامینی ایمدی اورنا آسیا فرقہ تشکیلا نلاری صفلہرینی تازہ لہو قومیسونی رئیسو پتہرس آگلالتسین.

پتہرس «مہنچہ بو کون 1921/22نچی ییللاردا بولغانی کبی کوب چہدہ آچقدان آچیق اوزیک، تاجیک، قازاق، قیرغز وہ باشقا پیریلہرنی سوکوب» یوروجی احمق (ایدیوت) تاپیلماسا کیرہک» دیگہ نندہن سوک، سوزینہ دوام ایتب «فقط بو کون ایک کوب بوزوقلق ملی قادرو لارنی آغا سوزو وہ پیلہرمن ایشچیلہر قادروسی یتیشترو مسئلہ سندنہ کورونمہ کدہ در.

«تاجیک آلتون» ترہستینی (شرکتینی) تیکشیرکەندہ آوروپالیلارغا (روسلا رغا) آرتیغی بیلن پیریلگہن تہخنیکی یاردامنک پیریلہر گہ پیریلمہ دیگی آگلایشیلدی. نتیجہدہ پیرلی تاجیکلہرنگ ایش حقی روسلا رغا قاراغاندا 5-6 دفعہ آزالتیلغان» دیدر.

بو پتہرسنگ سویلہدیکی وضعیت یالغز تاجیکستان آلتون کانتدا ایمہس، تورکستانگ ہر طرفدا عیندر. قازاغستاندا تورلو قومینات، میس، کومور کانلارندا، اوزبیکستاندا تورلو کان وہ فابریقلاردا ایشلہو.

چې بیرلیله رنگ حالی بوندان آرتیق در دیب کورسه توجی انصافی بز
کیشی تاپیلارمی؟ طبیعی یوق.

دنیانگ قایسی بر بیرنده مستملکه خلقی افرادی اوز یورتندا
بوندای خورلانادر؟ دنیانگ قایسی بر مستملکه چی قاپیتالست مملکتی
اوز مستملکه سی ایشچیسینی بوندای که مسیتب کوردر. بو کون اُک شدلی
قاپیتالست، ایمپریالیست مملکتلر قولی آستنداغی اولکه لهرده ایشچی
خلقنه کورسه یلمه گن بو حقارت ساویت روسیه، ایشچی دیکتاتورلیغی
حکومتی طرفندان تورکستانلی ایشچیگه روا کورولمه کددر.

ایش بو قاداری بیلن ده بیتمه یدر. هر بر امکانی قولندان آلغان
بیچاره تورکستانلی کاسب، ایشچی بو ذلتکه ده قاتلانیب ایشله مه ککه
حاضردر. چونکه اوگا باشقا تورلو یاشایا بیلمه ک امکانی قالدیر یلماغان.
فقط ساویت حکومتی روس مهاجرینه قاراغاندا 6-5 دفعه آز اجرت بیلن
ایشله شکه راضی بولغانی حالدا اونی ایش میدانینا قویما یدر. بو کون تور-
کستاننگ هیچ بر بیرنده 50% ییرلی ایشچیسینی بولغان بر صنایعی مؤسسه
کورسه یلمه بیلر می ایکن؟ — طبیعی یوق. ساویت حکومتی 6-5 دفعه
آرتیق اجرت بیرسده روس ایشچیسینی کیشرب ایشله تمه ک، صنایعی مؤسسه-
لهرگه اونلارنی تولدورماق ایسته یدر. چونکه بو ساویت حکومتینگ جان
تیری توکوب یوروماقدا اولدیغی مهاجرت سیاستینه سوگسز بر یاردام
منبعیدر. بر آزدا په تهرسنی سویله توده دوام ایته یلک:

«ییرلی-تاجیک ایشچیلر آراسندا عمومی ایشلر (سیاسی وه معارف
جهتلهر نندن یاردم) بولماغانی کبی اونلارغا طبی یاردامدا بیر یلمه یدر.»
«روسلار بیرلیله رگه قاراغاندا یاخشی حیاتی شرائط ایچنده یاشایدن-
لار. روسلار یاخشی او ییلارغا اورناشیر یلغان، اونلارغا مخصوص یاخشی
بیمه ک بیر یلمه در... وه هکذا...» دیدر.

ساویت حکومتینگ «ایشچیلر رنگ حقوق تیکسیلگی»، «زحمت-
کشله رنگ برادرلگی» دیدیگی مه نه بودر. ایمدی تورکستانلی ایشچی
توروب بوندای «حقوق تیکسیلگی»، بوندای «برادرک» که تو کورسه،

اوگا ساویت روسیه ایمپریالیستلهر نندن باشقا کیم حق بیرمه س!؟
په تهرس، بر مؤسسهنی تیکشیره رکن، او مؤسسسه باشلوغینگ عمومی
قازانغا چوچقا ایتمی سالیب، ایشکه کیر گن 144 اوزیک، تاجیک ایشچینی
قاجیریپ یوبارغانینی سویله یدر. تورکستان غازیتا لارینی منتظم تعقیب ایته
بیلگن کیشیلر بوندای حادثه لهرنگ، حتی تورلو صنایعی سبیلر یارانیب
بیرلیله رنی ایشدن قوماق حادثه لهرینگ کوب بولغاندیغی جوده یاخشی
بیله درلهر.

مه نه تورلو بلا بیلن 6-5 دفعه آز اجرت وه حقوق سزلق، خورلق-
غادا قاتلانیب ایشکه کیر گن بیرلیله رنی ده چیقاریب بیرینه مهاجر روس
ایشچیسینی کیریتیلمه کددر. دیمه ک ساویت روسیه سرمایه سیله قورولماقدا
بولغان صنایعه ده تورکستان خلقی خوجالیغینا فائده کیترمه مه کده بولغانی
کبی اونگ اجتماعی، سیاسی حیاته بالتا چاپیب، آغزنداغی لوقماسینی
تاریب آماق، تورکستاننی روسلاشترماق دیمه ک بولغان مهاجرت سیاستنه
یاردامچی مؤسسسه رولینی اوینا ماقدادر.

ایمدی بر تورکستان ملتچیسینی، تورکستان خلقی منافعینی توشو-
نوجی بر کیشی ساویت صنایعه اونگ بو کون تاشیدینی قاراقتهرنده،
منفی قیمت بیرسه حق سز می بولور؟ هر بیرده بولغانی کبی تورکستاندا
هره اقتصادی مؤسسسه یالغز او خلقنگ اوز خوجالیغنا خدمت ایته کنده،
شوگا یازارلق قاراقتهر تاشیغانداغنا تورکستان خلق خوجالیغینگ مثبت
عنصری سانا لالیر. ساویت صنایعه بو وصف یوقدر. او روسلقغا، روسلا-
شترماغا خدمت ایتمه کددر. اونکچون ده اونگ قیمتی بزچه منفیدر.
ظاهر.

ساویت مستملکه لهری

فرانسه ایله ساویت روسیه آراسی یاقینلاغاندان بهرلی فرانسز مطبو-
عانی بیتلهرنده ساویتلهرگه عائد شایان دقت مقاله لهر باسیلا باشلادی.

plus au Turkestan qu'au Caucase, la classe ouvrière n'existe parmi la population autochtone. Le seul prolétariat est celui des Russes immigrés et sa dictature est celle de Moscou . . .“

(„U.R.S.S. Puissance d'Asie“.

„Le Document“, Octobre 1934; page 79.)

L'étreinte de Moscou.

„ . . . Bien que des chefs indigènes tels qu' Issaev, président du Kazacstan. Faysullah, président de l'Uzbekistan, Issa-Oghly, président du Turkménistan, soient orientés par Moscou, ils n'en manifestent pas moins une grande indépendance de langage. Ils reprochent aux Russes leur infiltration excessive dans le pays et l'accaparement systématique qu'ils pratiquent de tous les postes importants . . . Ils protestent contre les bas salaires octroyés au prolétariat local. Ils dénoncent aussi, plus ou moins ouvertement, l'oppression rigoureuse qui envoie au poteau de nombreux „bai“, ces bourgeois féodaux qui jusqu'ici constituaient l'armature sociale des pays turkmènes et qui sont obligés de se réfugier dans les montagnes, devenant ainsi „basmatchis“ — insurgés anti-Grands-Russiens: Au Kirghizistan, toutes les publications ont anti-bolchevistes . . .“

Rien ne pourra cependant desserrer l'étreinte de Moscou.

C'est, en effet, une politique coloniale plus russe encore que socialiste qui est en cause. Comme en Ukraine, comme au Caucase, si la constitution soviétique admet le droit des peuples associés de se retirer librement de l'Union, il est bien évident que ce ne sont là que des mots. Il ne peut même être question de fédération lorsqu'on considère le déséquilibre qui existe entre l'énorme Russie et les républiques adhérentes dont — l'Ukraine à part — la plus importante compte au plus sept millions d'habitants.

(„Le Document“, Page 84.)

تور كچهسى:

ساويت مستماكه لهرى

«اسير قارداشلار»

ساويتلەر اتقاي روس وه غير روسلاردان، تار كوزلو ايمپيرييا-
ليستلەر وه روسيهدهن آيريلماق ايسته گه نلردهن عبارتدر. بولارنگ آرا-

طبيعى، بو مقاله لهر ساويتلەرگه قارشى آلدينى وضيت وه ايچكى مضمون-
لارى باقمندان تورلوچه در. راديكال سوسياليست فرقه سيغا منسوب زورر
بونته ايله اوڭ فرقه غا منسوب آگرى كه ريليس ننگ ساويت حكومتى حقندا
يازديقلارى آراسندا فرق كويدر. زورر بونته فرانسه ايله ساويت حكو-
متينگ دوستلق مناسبتيني بوكونگيدهن داها محكمه شتريشنى كوزله ب
يازغان. آگرى كه ريليس ايسه، بوكونگى آوروپانگ عموم سياسى
وضعيتى باقمندان فرانسه ايله ساويت حكومتى آراسندا توغولنان دوستلققا
تيوشلى قيمت بيريپ، روس بولشه ويكله رينگ حقيقى يوزلهرينى، ساويت-
لهرنگ «يوتوقلارينى» وه «ميرتقلارينى» دا كورسه تيشكه اورونغان. . .
ساويتلەر اتقاي له تانيشيب، باشقالارنى هم تانيشترماق نيتيله قولغا
قلم آليب اتر يازغانلار ايچنده، شهبه سز، موريس پهرشرون (Maurice
Percheron) آريچا بر اورون توتاجا قدر.

بو كشينگ «ساويتلەر اتقاي — آسيا دولتى» نام بويوك اثرى
اونكهن اوقتوبر آيننگ اڭ سوڭ كونلهرينده باسليپ چيغدى (*). اولدو-
قچا بيطر فلق اصوليله يازيلغان بو اثرده خطاسز ايمه س در. اوقوچيلار نظر
دقنينى آريچا جلب ايتتورغان بر خصوصيتى بولسا، او هم آچيقدان
آچيق «ساويت مستملكه لهرى» بارليغينى وه بولشه ويكله رينگ روسيه
مستملكه سياستينى يوروتوب بارماقلا بولغانلارينى كورسه تيب يازيشيدر.
موسيو پهرشرون اثرينگ «ساويت مستملكه لهرى» قوشومچاسندان بز
توبه نده بر نيچه يرلهرينى توركچه ترجمه سيله كيتره مز:

Colonies soviétiques — Sœurs prisonnières.

— En U. R. S. S., il y a des Russes et des non-Russes, des impérialistes chauvins et des séparatistes; l'antagonisme qui règne entre eux est si grave que les journaux soviétiques eux-mêmes déclarent qu'il faut en finir avec les „Républiques sœurs“. Pas

(*) „U. R. S. S. Puissance d'Asie“, par Maurice Percheron.

„Le Document“, Octobre 1934. Denoël et Steele Editeurs. Paris.

سنداغی آلاکوزلك او قادار کوچلودر، که ساویت غازیتا لارینگ اوزله-
ری ده «قارداش جمهوریتلر» که نهایت بیریش کیرهک، دیب یازماقدادر-
لار. تورکستاندا، قافقاسیادادا بیرلی خلقلار ایچنده ایشچی صنفی
یوقدر. پروله تاریات یالغزغا روس مهاجرلهریندن عبارتدر؛ وه بو پرو-
له تاریاتنک یورگوزوب تورغان دیکتاتوراسی — موسقوا دیکتاتوراسی در.
(اثرنگ 79 نچی بیتی).

موسقوانک تار قوچاغی

... قازاغستان حکومتی رئیس عیسی اوغلی، اوزبکستان حکو-
متی رئیس فیض الله، تورکمنستان حکومتی رئیس آتابای اوغلی (*)
موسقوانک کورسه تدیگی یول ایله یورگان بولسا، لار هم سربسته سوز-
لهشدهن تارینما ایدرلار. اولار اوز مملکتلهری ایچکهریسیگه روسلارنک
حددان تاشقاری کیریپ کیتیش وه بوتون بویوک اورونلارنی بوتولهی
روسلا طرفدان پایلانیب آلینشندان شکایت ایتمه کهدرلهر. اولار بیرلی
ایشچیلهرگه (روسلاغا نسبتاً) آز محنت حق بیلیشیگه قارشى پروتستو
ایته درلهر. اولار تورکستان تورکله رینگ اجتماعی (سوسیال) بر کوچی
بولوب کیلگن «بای» عنصرلارنی ناغلاغا چیکیترب، بویوک روسلققا
قارشى عصیانچی-باسماچیلار صنفینی توزوشکه مجبور ایتکهن آغیر تضیق-
لارنی قبول ایتمه تورغانلارینی آچیقچاسیغا بلدیرمه کهدرلهر. قیرغز-
ستاندا بوتون نشریات بولشه ویکلهرگه قارشى در. فقط موسقوانک تار
قوچاغینی هیچ بر نهرسه کیگه یته آلمایدر.

سوزده سوسیالیستیک سیاست دیب آنالسادا، حقیقتدا بو روسلق
مستملکه سیاستی در. ساویت دولت قانون اساسیندا، او قرائنا وه قافقاسیا
کبی تورکستان خلقینگدا ساویتلهر اتفاقدان سربسته چقا بیلش حق
بار، دیب یازیلغان بولسا هم بونک یالغز قوروق سوزدهن گنه عبارت
(*) اثرده خطا اولاراق «عیسی اوغلی» دیب باسیلغان.

ایکهلنگی آیدیندر. او قرائناتی چقاریپ قویوب، ایک که تنه سی 7 میلیون
اهالیغا، ایگه بولغان ساویتلهر اتفاقیغا کیرگهن جمهوریتلهر ایله حدددان
تاشقاری کیگ روسیه آراسنداغی موازنه سز وضعیتینی نظرده توتساگز،
فهده راسیون حقدن سوز هم بولوشیغا اورون یوق. (اثرنگ 84 نچی بیتی).

تورکستاندا آچلق فلاکتی

1931 نچی ییلدانه ری تورکستاندا فاجعه لی بر آچلق حکم سور-
که نلگینی تورلو نشریاتدا او قوماقدا ایدیک. ایندی بر آلمان مهندسی،
نشر ایتدیکی بر مقاله سنده، تورکستانداغی آچلقنک ینه ده فاجعه لیراق
بولغانغینی ییلدیرمه کهدر. "Ich Dien" نام بر آلمان غازیتاسینگ
34. 10. 21 تاریخلی نسخه سنده باسیلیب چقدی. «قازاغستاندا آچلق
فلاکتی» ("Die Hungerkatastrophe in Kasakstan") باشلق بو مقاله سنده
آلمان مهندسی، آچلقنک سبیلهرینی کورسه توب اوتکه ندهن سوک، بیر-
سز، سوسز قالغان قازاقلارنک شرقی تورکستانغا قاجیشلارینی وه
تیله نچی اولاراق شهرلهرگه کوچولهرینی توبه نده گیچه تصویر ایته در:
«قازاقلارنک کیچیک بر قسمی شرقی تورکستان چیگه ره سیده ن اوته
آلیب بختگه ایریشدیله ر. بوندا ایسته گه نیچه، که کمهک تاپیب، بیر بیتکه نیچه
اورناشا آلدیلار. کوچیلک ایسه او بیرگه ییتمه ی، یولدا یاتیب قالدیلار.
دالانی شمالدان جنوبگه چه اوتوب کیلگهن بر مهندس یولدا 87 او-
لوکنی اوچراتقان. اولو کله رنک کوچیلگی مارت آیدا قار ایریگه ندهن
سوک کورونوب تاپیلغان. اها لیسینگ تورندهن اوچی یوقالغان قیشلاقلار
بار ایدی.»

«قیش اورتالاریدان کین دهشتلی اولوم باشلادی. بویوک قیشلاقلار-
دا هر کون ایرته لب اولگه نلهرتی آتوموبیل بیلن توپلارلار ایدی. آلا-
آنادا فیورالدا هر کونی 40-70، اولیا-آنادا ایسه هر کون 250 که چه
کیشی آچلقدان اولوردی. ایستاسیون تیوره کله ریده تیرلهمه آغرنی

پايدى. اوزون زمان آچلقدا قالىب کوچسز لهنگه نلر چيىن كى قيرىلب اولدىلر. كوب يامان وضعيتلى يىرلرده آغرىغان آچلارنى مال واغونلا- رىغا يوكلەب، مەرلەب آلب كىتدىلەر. قاي يىر كە؟ ...»
تاشكندە كى وضعيتنى كوزومز آلدېدا جانلاندىرغان مؤلف شو- لارنى يازد:

«چىندە كەم آچلق دائىرەلەرىنىڭ تاشقاريسىداغى تاشكند شەرىدە فېورالدىن باشلاپ آپرىلگەچە فلاكتلى تماشا ميدانىغا ئەيلەندى. قاچقىنلار مىكلەب استاسيون تېورە كندە كى ميدانلاردا ياتار ايدىلەر. لەتتەلەرگە اورالغان بالالار كىتەسى ايرتەلەب آش واغونىنىڭ يويىدىسى اوچون اوروشار ايدى. ھەر كون ايرتەلەب باشدا 10، كىنرەك 30 سوگرا 60 لەب اولگە نلەرنى توپلادىلار. شەرى تىلەنچىلەر يىلەن تولغان. اويمىدان ايش اورنىغاچا يولدا بعضاً 70 تىلەنچى ساتار ايدىم. اير كەكلەر، باياقىش بالالار، ايسكى لەتتەلەرگە بورونغان خاتونلار قوللاردا تونوك ايدىش اوشتلاپ قاردا ياتاردىلار. كويىنچە ياپ يالغز بالالارنى كوردىم. اولار آنا-آنانا- ريدان يوقالغان ايگە نلەر. كىچىك قولچالارنى كوجسز لكەن اوزاتالماغان بوندای باياقىش بالالاردان بريسىگە بر تەنگە بىرمەك اىستەگە تىمدە قوللا- رىنىڭ قاتقان، كوزلەرىنىڭ نورسزالانغانىنى كوردىم. يومولماقدا بولغان كوزلەرىنى آچىب، ظالم، فلاكتلى دىناغا بر شاشىلىب قارادى.»

«كوب چىت كىشىلەرنىڭ زيارت ايتدىكلەرى روسىە آسپاسىنىڭ مر كزىندە بوندای بر حالنىك كورونوشى يامان تاثير قالدیرار ايدى. ساويت اوچماغندا (جىتندە) بر كىشىنىڭ آچ قالغانىنى بىلىش جائز ايمەس. بر صباح، آپرىل آينىڭ سوگلارىدا، تاشقاريدا قوياش آنچاغىنا قىزىغاندا، يولىمدا بر گنە بولسۇن تىلەنچىگە اوچراماسدان قالدىم. نىمە بولغان؟ مەكتەب بالالارى او قوتوچىلارنىڭ سويلەدىكلەرىنى بىلدىرىپ: «اولارنى (تىلەن- چىلەرنى) ساوخوزلارغا يوبارماق اوچون توپلاپ سىمىرتەمە كەكە آلب كىتەكلەر ايمش» دىدىلەر. باشقالاردا «اولارنى توپلاپ مورفيوم يىلەن اوخلاتوب اولدورگە نلەرىنى» سويلەدىلەر. بو حقيقتاً ياگلىش ايدى.

چونكە روسىەدە بر كىشىنىڭ مورفيوم ايمەس، يالغز بر مىلتق اوقى قادار قىمتى بار. آخردا تىلەنچىلەرنىڭ يىرىنى اورگەتەب او طرفنا باردىم. شەرى تاشقاريسىدا آتخانىلەردەن توگەرەكلەنگەن بويوك بر ميدان — بوروتو- آت زاوتى (Конский завод) ايدى. او يىردەن حيوانات باغچاسىندا- غىدىك بر باقىرو ايشىتىلدى. تاملاردا اوقچاچارلار. ايشىكدە كى ساقچى مېنى ايچكەرى قويماق قايتارىپ يوباردى. بر نىچە كون اوتكەندەن سوڭ، بر قانچا مرتبە تىلەنچىلەر يىلەن اوشتلاپ 3 كون قامالغان بر خاتون ايله تانىشدىم. ساقچىلارنىڭ بىرىنى تاندىغىدىن معجرەلى صورتدە قاچىب قور- تولغان ايگەن. خاتون: «4000 كىشى بر وحشى حيوانلار سوروسى كى توبلانىپ، نجاستكە قارىشىپ ياتار ايدىك. ھەر كون سوپوق شوربا وم 100-80 غراملىق بر بوردا نان بىرىلەردى. باشقا ھىچ نەرسە يوق. كوچلو- لەر كوچسز لەرنىڭ قوللارنىداغى ئانتى تارتىپ آلىردىلار. عسكەرلەر قوندا- قلارى يىلەن آراغا كىرىپ اورارلاردى. بر كون آچلقدان قوتورغان كىشىلەر نان ايدىشلەرى يىلەن كىلگەن ساقچىلارنى بېقىتىلار. تامدان بر اوقچاچار اوق چاچدى. تىرلەمە كەسەلى وە آچلقدان اولگە نلەرنى ھەر كون آفئومويللەرگە باسىپ تاشىدىلار. 4000 كىشىلك بو قوشون نىمە بولدى؟ — بر آيدان سوڭ او بىر جىم-جىب بولوب قالدى...»
اوشبو سوزلەرگە قوشولماق ھىچ بر نەرسەمز يوق. بو سانسز ايزىلىپ اولگەن تورك قارداشلارنىڭ روحيغا باش ايگىب قىلامز.
تاگرى بو قادار قاينىغان تورك ايللەرىنى ايزوچى روس تىرناقلا- رىدان ياقىندا قوتقارسىن!

بەتسىنىغ

تور كىستاندا غىرىچىلىق وە شىرقچىلىق آقىملارى

موسقوا بولشەوىكلەرنىڭ تور كىستان خلقىغا قارشى يوروتوب تورغان سىاستى بوتون وطن افرادىنىڭ آينقسا، منور طبقەنىڭ روسلققا قارشى تارىخى نفرت توپوسىنى بورونغوسىدان بر نىچە تاپقىر اولغايتىپ يوباردى.

تورکستان خلق شاعر لاری قیزیل روسیه ایمپریالیزمینگ تایانچیغی بولغان روسی پروله تار یاتیغا «شمال قارغا لاری»، «تونغوز-قونغوز» دیگن اسملەر بیریلهر. اولار حقندا «بوریلاردان یالغز عقلسزلار نجات کونه یله درلەر» دیگن ذهنیت حاصل بولدی.

ساویت حکومتینگ تورکستاندا یوروتدیغی قهار سیاستی فرقهغا منسوب تورکستان منورلهری زمره سینکده انصافینی، وجدانینی قوزغاندی. بو زمره آراسندان موسقوا سیاستیگه قارشى شدتلی مقاومت کورسه توجی-لهر حتی فرقه ایچنده توروب او قهار سیاستکه قارشى فکری آقیملار یاراتوغا جرأت ایچیلەر کورونمه کده در. سوک زمانلار بز، تورکستان قومونویستلهری ذهنده، موسقوانگ تورکستاندا یوروتدیغی روسچیلق سیاستیگه قارشى ایکی تورلو فکر جریانى اویانغانیغا شاهد بولماقدامز:

غرچیلق، شرچیلق .

بو ایکی آقیمنگ ممثللهری تورکستانداغی یوکسهک مکتبلهرده کرسی اشغال ایته بیلگن، ساویت نشریات دائره لهریگه کیره آلمان، معلمک وه محررک مسلکله ریگه منسوب تورکستان قومونویستلهرنده ندر. طبیعی بونلار اوز فکرلهرینی یا بوچی آیریم نشریاتغا ایگه ایمهسلر وه ساویت شرائطنده بوندای بر امکان بولادا آلماس. فقط اونلار ساویت مکتبلهرنده اشغال ایتمکله ری کرسیلهردهن اوز فکرلهرینی سویله مهک فرصتینی بر تورلو تاپا آلمان وه ساویت نشریات ایشلهرنده اوستلهریگه یوکله تیلگن وظیفه لهرندهن فائده لهنه رک اوز توشو تجه لهرینی افکار عامه نظریغا چقارا بیلگنلهر.

«غرچیلار» نگ آلمان سورگن فکرلهرینی ساویت نشریاتغا تاپاناراق توبه نده گیچه خلاصه ایتمهک تمکندر. اونلار:

1 - یه گی الفباغا قاریشتریلغان روس حرفلهرینگ چقار بلیشینی وه یه گی الفبانگ تمیز لاتین الفبا سندا قورولوشینی آلمان سورده درلەر.

2 - ایمدیلمک تیلیمزده قارشیلغی بولماغان علمی آنامالارنگ غریبی

آوروپادا قوللانیلغان توغرو عمومی اصطلاح خزینه سندن آلتیشینی ایسته درلەر.

3 - تیلیمزگه غرب ملتله رینگ یوکسهک قلاسیک ادبیاتی نمونه لهرندهن کوبرهک ترجمه قیلینیشندان وه غریبی تانیماق وه اونى تورکستان- لیلارغا تانیتماق لزومندهن بحث ایته درلەر.

4 - بو کونگی آوروپا ته خنیکه سینى ایگه لله شنگ سوسیالیستیک تورموشغا تیزرهک ایریشمهک اوچون اؤ مهم واسطه ایگه نلگینی سویله یه رهک روس پروله تار یاتینگده عینی آوروپا ته خنیکه سینى اورگه نمهک آرقاسندا یوکسه لمه کده بولغانینی ایسله ته درلەر.

تورکستان قومونویستلهری آراسنداغی غرچیلق آقیمله قایغیرغان اورتا آسیا بیوروسی باشلغی باومان، اورتا آسیا بیوروسینگ شو ییلغی 5نچی سه تابرده کی اولتوروشنده سویله دیگی بر نطقندا، بو آقیمنگ «موسقواغا تاپانماسدان غریغا تاپانغانینی» سویله یدر («ق. اوز.» 18.9.34) شرچیلق آقیمى طرفدارلارینگ اساس عمده لهری: شرقدان بو- تونله ی یوز اوگورمه سلک، شرقداغی الهام آلیناجاق منبعلارنی اهمال ایتمه سلک، شرق قلاسیک ادبیاتیغا آیریچا اهمیت عطف ایتمهک کبی فکر- لهرنی تلقین در. بونلار ایمدیلمک اوز تیلیمزده قارشیلغی بولماغان روسچه سوزلهرنی اوزیچه قبول ایتمه سندن اونگ اورنیغا عربچه، فارسچه سوز- لهرنی قوللانا بیرمهک طرفداریدرلار. مثلاً: تورکستان شرچیلاری، آرتق باشقا ملتله طرفداراندا تارینماسدان آلینب قوللانیلماقدا بولغان وه عمومیله- شکه ندیک تأثیر قالدیرا تورغان «ساویت» کبی بر روس سوزینی ده تیلیمز- گه کیرگه زمه سلکنی وه اونگ بیریکه «شورا» سوزینی قوللانیش کیره- کلگینی آلمان سورده درلەر.

«شرچیلار» فردوسی لیک مینگ ییللق بایرامی اوچون قیلنغان حاضرقلاردان امکان دائره سنده فائده لهنوغا تریشقانغا اوخشايدرلار. بو حال طبیعتیله موسقوانگ تورکستانداغی تیرگه وچیلهرینی راحتسز لاندیر- غاندر. مرکزنگ تورکستانداغی اؤ بو یوک تیرگه وچیسى باومان «روس

قلاسیکلری اولوغ دولتچیلهدر. شونگ اوچون پوشکین، کوکول، نه کراسوف، تولستویغا قاراغاندا فردوسی بزگه کوبرهک یولداش» دیب قاروچی تورکستانلیلارغا اعتراض قیلیب «فردوسی نی روس قلاسیکله- ریگه قارشی قیلیب قویوش، روس قلاسیکلهریگه تایانماسدان اوگا تایانیش، عینله موسقواغا تایانماسدان غربغا تایانیشغا اوخشاید» دیدر. («قزیل اوزیکستان» سان 216).

تورکستانداغی غربچیلق ایله شرقچیلق آقیملاری آراسنداغی فرق، باومانغا کوره، «برنچیسینگ بورژوا غربغا، ایکنچیسینگ ایسه فهئودال شرققا تایانماسنددر. فقط ایریشیلمه کچی بولغان مقصد ایسه — موسقوا- دان، ساویت مدینتندن، اتفاق پروله نارایتینگ یه گئی ایجاد اوچون تنقیدی کوز یلهن فائدهله نه یاتقان مدنی میراندان شو جملهدهن روس قلاسیکلهرندن اوزاقراق تورماق» در.

دیمهک تورکستانداغی غربچیلق، شرقچیلق جریانلاری حقیقتده بربریگه مخالف ایمه سدر. بالعکس بو یکی آقیم تورکستانداغی روسچیلق حرکتیگه قارشی بربرینگ وظیفه سینی تاماملاشغا تریشادر، یعنی بری دیگرینگ متممی در.

سوگو بعضی حادثه لهر بزنگ تورکستانداغی منور توغانلاریمزنگ دا مفکوره جبهه سنده آرتق «آیری آیری یورک، برله شیب اورک!» (*). دیگه ن مشهور پریسپینی تطبیق ایشکه باشلاغانقلارینی کورسه تمه کده در. یاش تورکستانلی.

تورکستاندا «تیل سیاستی»

ساویت روسیه قولی آستنداغی تورک اولکه لهرنده تورک تیلی وه تورک حرثی افقلارینی قاپلاب بارا یاتقان قارا بولوتلارنی کوروب بو حقدان فکر یوروتوچیلار دائره سی کیتدی کچه کیگه یمه کده در. ملی تورک مطبو-

(*) «Getrennt marschieren, vereint schlagen!» — Moltke

عانی، آبقسا علمی ماهیتده کی مجموعه لار بیتنده بو حقدان تورلو یازیلار اوچرا تیلماقدادر. بونگ اوزی سه وینه رلک بر حادثه، بر آزدا آلفا باسو علامتی در.

بو کونکی شرائط ایچنده او طرفدا رسماً قبول ایتیلگن بر تورک تیل حرکتی بار دیب نه تیب بولمایدی. اونگچونده او طرفلاردا تیلیمزنگ باشندان کیلیب کیچمه کده بولغان حادثه لهرنی تیکشیره رگه ن، اوننی نه کیچمده کی تیل حرکتلهری وه نده بو کونکی ملی محیطده، ملی روح تأثیری آستندا یوروماقدان بولغان تیل حرکتی ایله باغلاب، اولجه ب بولمایدی. او بیرلهرده حاکم آقیننی بز اوتهدن بهری ساویت روسیه حکومتینگ تورک تیلینی یقما، تورک خلقینی تمثیل سیاستی دیب آتاب کیلمه کده مز.

ایسکیده روسیه تورکلهری ایچنده تصفیه چیلک حرکتلهری حقیقان ایدی. بو حرکت، دورنده کی ادبی تیلنگ خلق کتله سی سویله شمه سندن کوب اوزا قلا شیب کیتدی کینی، بو یوزدهن کیگ خلق کتله سینکده حیاتی احتیاج اوچون کیره کلی بیلگیده ن محروم قالیب ملی منفعتی ایجاباتینی کوره آلماتورغان درجه گه توشوب قالغانینی کورو نتیجه سی ایدی. تصفیه- چیلک خلقنی احتیاجنک طلبی نسبتنده تیز تویر ایتونی، بونگ اوچونده اولنگ آگلاب او قویاجاغی بر تیل وه اسلوبده یازونی لازم تایدی. نسبتاً قیسقا بر زمان ایچنده بو حرکتنگ، توتولغان استقامتده کوب گنه فائده سی- ده کورولدی. ایشنگ بو جهتینی توغرو کوروب، توغرو آدیم آتایلگن تصفیه چیلهریمز حیات طلبینگ باشقا جهتله رینی ده برابر کوروب او استقا- متده ده کیره کلی چاره لهرنی کوره باشلاغان بولسا لار ایدی، ینه ده اصابت لیراق حرکت ایتکه ن بولور لار ایدی.

حیاتنگ باریشی بزنگ بو قاداری یله ن قالا باریشمزرغا مساعده ایتمه دی. حیاتی احتیاجلاریمزنی تأمین ایچین ینه کوب نهرسه لهر کیره ک ایدی. هر نهرسه دن اول بزگه ده بر فکر وه بیلگی حیاتی لازم ایدی. خلق کتله سینی تویر ایشینی قولایلا شترغان حرکتمز بو جهتینی تولدورا

آلمادی. خلق کتله سینک کونده لك حیاتی نی یوروتو اوچون قوللاندینی وه اونك اوچون پهك اعلا تیشمه كده بولغان قادار تیل بایلیغی علمی، سیاسی، اجتماعی وه اقتصادی بارلایمزی اوراب آلمان محیط ایچنده کی کوره-شیمزنی یوروتو اوچون تیشمه به جهك ایدی. بونگ اوچون کوب گنه آرتیق بایلق وه حاضرلق لازم ایدی.

بر کره قارشیمزده گیلهر ایله تارتیشیب حیات حتی قازانماق اوچون بزنگ ده اونلارنگ حائر بولوندیغی جهازلار ایله قوراللانغان بولوویمز وه بوگا لازم بولغان عنصرنی دا تیشترمه مز کیرهك ایدی. طالعزلق بو عنصرنی دا اوز مکتبمز وه ملی حرث اوچاغمزدا ایمهس، حتی توغرودان توغرو دوشمانمز مکتبده تیشترمه مزنی ایجاب ایتدیرمه كده ایدی. بو دوشمان مکتبده یوللایاچاغمز یاش عنصرغا ملی تریبه، ملی تیل پیره جهك قادار امکانمز یوق ایدی. تقدیرنگ تولقونغا آیلغان بو یاش عنصر اوز اوزندن تیشیب ملی منافعمز اوچون کوره شه جهك ایدی. بو قادار که مچیه- لکلهر ایچنده اورتاغا آیلیمش اولماسنا رغماً، او ملی حیاتمز افقلارینی قاپلاغان قارا بولوت تهلهکه سینی کوره بیلدی وه شرائطنگ مساعده سنه کوره تارتیشما میداندا وظیفه سینی اوته دی. ملی کوره شیمزنگ بو صفحه- سی باشلانغاندا تصفیه چیلگمز کوب گنه آغا باسقان، تیل تمیزله نوب خلقغا قاووشقان ایدی. فقط ایمدی ایکنچی طرفدان بر آغیرلقله قار- شیلشدیق. خلق کتله سینک کونده لك حیاتی نی افاده گه یاراغان قادار تیل بایلیغی ایمدی لازم کیلگن بیلگی قورالی وه فکر تارتیشماسی اوچون کفایت ایتمه دی. بو آغیرلقدان چیقماق اوچون ایکی یول بار ایدی. تورک تیلی اوچون جانندان تیلنه تورغان یول؛ تیلیمز سوز بایلیغی وه به گئی سوز- آنامالار یاساش اوچون تیل قواعدینگ امکانلارندان فائده لهنیش یوللا- رینی حاضر لاش وه یادا تصفیه چیلهریمزنگ بو قادار زحمت ایله یاراتدیقه لاری ایشینی به گیده ن بوزوب، یات تیللر تاثیرینه کیره باشلاو ایدی. ائک توغرو وه ساغلام یول برنجیسی بولسادا، بو کون بیله حاضر بولماغان بو جهت او زمان بلکه ده هیچ توشونولمه مش ایدی. اونگچون ده ایکنچی

یولغا ساپه ااق مجبوریتی قالدی. بو آندا یوقاریدا تیشدیکی محیط وه شرائطینی تحلیل ایتدیگمز ایش عنصری اوزینی کورسه ندی. او ایسکیلک گه قایتا آلاچاق بر وضعیتده، بوگا یارارلق بر حاضرلقدا ایمهس ایدی. مه نه بو صورتله شکایتینی ایتدیگمز ایسکیده کی روس سوزله ری، روسچه لهشمش آنامالار آقینی مسئله سی توغدی.

بزچه بو کونکی تورکچه مزده بالخاصه بیلگی وه فکر تیلنده کورو- لمه كده بولغان غیر طبیعی کلهر، اصطلاح آنا ریشیسی وه یات سوزلر باسقینی ئنگ اوگنه کیچه بیلمه كده آنجاق اوز تیلیمز بایلیغینی تیلنگ اوز قانونلاری قاراماغی آستندا فائده لهنه بیلو امکانینی یاراتماق وه تصفیه چیلگمز ایله بو یاراتو آراسندا بر موازی یوروما یولی سالماقله گنه ممکندر. یوقسا ایسکی یات سوزله رنی آتیب بیرینه به گیلهرینی آلاق مجبوریتی کیگه دیدیک چه آنا رشی دا آرتار، زحمتلهرده بوشغا کیتهر. هه له بعضی بر جهتده ن به گئی کیلوچی تاثیرلرنگ داها قورقولو بولوب چیقووی دا آریچا بر بحثدر.

ساویت روسیه قولی آستنداغی تورک اولکه لهرنده بو کونگی وضعیت بوتولنه ی باشقاچادر. او بیرده غیر طبیعی گه قانونی بر شکل بیریلمشدر. ههر یاگلیشلق کورسه تو، تنقید ایتو بیلن توزاتیلایله جهك طبیعی بر نهرسه در. او بیرده ایسه تورک تیلی باقیمندان بوندای یاگلیشلق وه قصداً یوروتولماقدا بولغان بوزغونلقلارنی کورسه تو، او حقدنا بحث ایتو یاسا قدر. تورک تیلی اوچون اولوم بالتاسی دیمهك بولغان بو غیر طبیعی ساویت روسیه حکومتینگ قانونی حمایه سی آستندا ایله ری کوتورولمه كده در.

ساویت مطبوعاتی تورکستاندا قومسومول یاشلار آراسندا کوچلو بر قارشیلق حرکت (ره آقسون) بارا یاتقانندان شکایت ایتهر. اگرده بو ساویت مطبوعاتی کورسه تمه لهری توغرو ایسه، بو، تورک تیلچیلگی باقیم ندان، تورکستان ملتچیلگینی ده بر آز اوینا قویا تورغان بر باریشدر. ایمدی بز بونی ساویت روسیه سیاستینگ تورکستان یاشینی اوستنده قالدیردینی روحی تاثیر باقیمندان توشونوب قاراساق، طبیعی وه توغرو

بولغانلىغىدا كورونوب تورادر. توركستان ياشلىغى روس تىلى تاثيرى استنا كىرونى اوز تىلى، اوز مىلى حرثى اوچون بر تهلکه دىب يله در. ايسكىلكده قالا تورو ايسه نهايت تورك تىلچىلىگى حر كىنى وقىلىچا ارقاغا آتو ديمه كدر. اونگچونده او «اهون شر» قىلىنده حساب ايتب بو يولنى ساپلامشدر.

اورتا آسيا فرقه صفله رىنى تازه لهش قومى سونى رىسى په ته رس 5 نچى سه تبارده سويله دىكى نطقندا بو مسئله گه ده تماس ايتمشدر. («تور كمه- نسكاي ايسكرا» 15. 9. 34) او علمى شورا قاراماغيدا بولغان مؤسسله ر- نى تىكشيره باشلاغانلقلارنى خبر بير گنده ر نچى نوبته آتاما اصطلاحلار هيئتى ايشىنى تىكشيره باشلا دىقلارنى وه هر كون په گى حادثه كشف ايمه كده بولغانلقلارنى سويله يدرد...

په نه رس اينستىتوت هيئى اچنده آتاما اصطلاحلار كىگ خلق كتله سى طرفدان آگلا شيلغان اوزى كچه ده نى آلىنسىن؟ — يوقسا تار منورلر دائره سنده گه آگلا شيلغان عربچه، فارسىچا قوللانما لاردا قالىنا بارسىنى؟ ديگن مسئله اطرافندا استرتىن كوچلو بر تارتىشما بارا ياقاننى سويله يدرد. بزچه بو تارتىشما اوزى كچه مى بولسون، يوقسا عربچه، فارسىچه مى قالسىن، اطرافندا ايمه س، ساويت حكومتىنگ طلب ايتدىكى روسچه اصطلاحلارغا كىچو مسئله سنه قالاى قارايمز اطرافندا بارادر.

بز كره ساويت حكومتى اوچون اصطلاحلارنگ اوزى كچه بولووى موضوع بحثده بولالمايدرد. او علمى، اجتماعى وه سياسى، بالخاصه ماركسىزم-لەنينىزم ادبىاتندا (ذاتاً ماركسىزم-لەنينىزم خارجنده اجتماعى، سياسى ادبىات تانىمايدرد لار.) «دياله كىك» دىب يوروندوقلارى اوز اصطلاحلارى خارجنده بر سوزنگ افاده ايتە آلوونى قبول ايمه يدرد. بو اصطلاحلار اوچون عربچه مقابلى كى اوزى كچه فارسىلىغىنى دا رد ايتە در. توركستانلى قىزىل يازوچى اوز تجربه سندهن بونى يله در. ساويت حكومتى بر طرفدان يات دىب تىلده اورون توتوب آگلا شىلىب كىلمه كده بولغان عربچه، فارسىچه كلمه لهرنى چىقارتونى طلب ايتسه، ايكنجى طرفدان

يازىسندا روس سوزلهرى قوللانماق ايستمه گن وه قوللاندىغى اصطلاح- لارنگ روسچه شكلىنى آلمان يازوچىلارنى ملتچىلك يله ن عىيله ب ايشدهن آنادر. ساويت كوروشونچه بوتون بين الملل اصطلاحلارنگ روسچه ده قوللانيلغان شكلى گنه آناجاق. چونكه بونگله «زحمتكش خلق كتله- لهرى بر برىنه ياقلاشترىلا جاق». ايسته روسچه شكلىنده آلنگان آتامالار، ايسته رده روسچه دن كىر گن باشقا سوزلهر تورك تىلى قانونىغا تابع توتو- لما ياجاق. بونگله «قورتاريلغان زحمتكش خلقلار تىلى قورتاروچى روس پروله تارى تىلینه ياقلاشترىلغان» بولاجاق. بونلارنگ بوتونى توركستان- نداغى تىل هيئته لهرىنه يوكله تىلگن قانونى وظيفه در.

په نه رس قومى سونى دا كىمنىگ مه نه شو ساويت حكومتى طلبه لهرىنه نه درجه ده رعایت ايمه كده بولغانلىغىنى گنه تىكشيره جه كدر. يوقسا او يىرده نه اوزى كچه، نه تور كچه قاينسى يوقدر. آرادا ساويت روسيه تىمر قفسندهن چىقماق ايسته گن «جوجه لهر» اوچرا تىلدىقچا قانائى يولونوب، ايجاب ايتهرسه قانائىلارى استنا سو بور كوب «رام» ايتيله جه كدر.

ايمدى بو وضعيت قارشىسندا او طرفداغى بو كونكى كورونوشلهرنى نه ايسكیده كى تىلچىلك آقىملارى يله ن باغلاش وه نه ده اونلارنى حقىقى تورك مىلى تىل حر كتنده كورولمه كده بولغان توغرو وه يا ياگلىشلق حادثه لهرى يله ن تىگله شترىش توغرو بولماسا كىره ك.

بو كون او طرفلاردا تورك تىلچىلك حر كتى ايمه س، بر روسلاشترما سياستى وه اوگا قارشى خلقىنگ اوزىنى ساقلاش ايمىلىشله رى گنه باردر.. ايسه ن تورسون

*

سُرْفى توركستانه فاهمه سى

بز توبه نده بورونغو شرقى توركستان جمهورىتى حكومتى اعضاسندان سلطان بيك بختيار بيك افندىنگ بيانائىنى باسماقدامز. سلطان بيك افندى نامعلوم بر كىشى ايمه س؛ تور- كستان يورت سيويچىلهرى بو اسمگه حرمت ايتهر وه اونگ موسقوا ايمه راليزمىنه قارشى كوره شىمىزده كى خدمتىنى بىليرلهر. شخصيته كوب حرمت ايتكه نيمىزدهن سلطان بيك افندىنگ

بیانینینی اوزگه رتمه سدهن باسماقدا من . شرقی تورکستاندا بولوب تورغان حوادمدهن بزنگ تولو قچا معلوماتن یوق . حقیقت یاواش . واش ییلینه جه کدر . ایمدیک ایکی جهت آیدینلاش . مشدر : 1 — خواجه نیاز حاجیم افندی شرقی تورکستان جمهوریتی رئیس نامینی ختای حکو- متینگ درجه سینی بیلمه دیگم بر وکیلی لقبینه آماشتر مشدر : 2 — کاشغارا ختای عسکرله ریله برلیکده روس قیزیل عسکرله رید کبر مشلدر . باشقارما .

سلطان بیک بختیار بیک افندی ایله ملاقات

سلطان بیک افندی تاشکندلی بولوب منور قاری، سلیم خان طلا خانی، ایشان خواجه خانی افندیله ایله بیرلکده بولشه ویکلرگه قارشی فعالیتده خدمت قیلیب سوگندا بولشه ویکلر طرفندان اولوم جزاسینا حکم ایتلیب آخردا شرقی تورکستانغا قاجیب اونکن، شرقی تورکستان اتقلا- یینگ باشندان سوگنه قادار قاتناشغان وه کاشغاردا ملی حکومتنگ قورو- لوشندا اشتراک ایتکن وه شرقی تورکستان جمهوریتی حرپی ناظری عالی باش قوماندانی نابی، استقلال جمعیتینگ رئیس اوروناساری وه کاشغار قائم مقامی بولوب تورغان، سوگندا شرقی تورکستان جمهوریتی ناظرلاری قاماققا آلتغان چاغدا باش وکیل ثابت عبدالباقی، عدلیه ناظری ظریف قاری افندیله ایله بیرلکده قامالغان وه عسکرلرنگ یاردهمی ایله قوتولوب خوتان آرقالی هندستانغا کیلگه ندر .

سلطان بیک افندی توبه ننده کی معلوماتی بره در :

«شرقی تورکستاندا جمهوریت اعلان ایتلیب حکومت توزولگه- ندهن سوگ قوشنی دولتلر کوب تشویشکه توشدیلر . جمله ندهن بولشه ویک- لهر شرقی تورکستان حکومتینی ییقیش اوچون عملی چاره لهر کوردیلر . اورومچی گه مانجور یادان قاجیب چیققان قیزیل مانجو ختایلارنی چوو- چهک آرقالی کیرگیزدیلر . اورومچی حکومتینگ باشینا، 11 ییل بولشه- ویک حکومتینگ تریه سینی کوروب موسقوادا تورغان مانجوریالق بر ختای «شین دوبند» قیلینب اوتقوزولدی . شو ختای شرقی تورکستاندا بولشه ویکلر سیاستینی عملگه آشیرماقدا در . اورومچی حکومتینگ عسکر- لهرینی بولشه ویکلر مکمل صورنده قوراللاتردیلر . موسقوادان هوا

کیمه سی، زهرلی غاز، زهرلی آفتومویل وه باشقا روس قوراللاری کیر- گیزیلدی . اورومچی حکومتینگ حرپی حاضر لغی بیتکه ندهن سوگ بولشه- ویکلر خواجه نیاز حاجیم نی یارکندهن اوز چیکره له ریگه، یعنی ایر- گهش تامغا، چاقیرتدیلا . خواجه نیاز حاجیم بولشه ویک وکیللری ایله شرقی تورکستان مسئله سنده کیلیشدی . شرقی تورکستان استقلالینی بیتر- یشکه وه حکومتی تارقایشغا وعد ایتدی، امضا قیلدی . شونگ ایله برابر اورومچی حکومتینگ باشلغی «شین دوبند» طرفندان ییلگیله نگن بو سلکک وظیفه سینی قبول ایتدی . امضا اوچون باش وکیل ثابت عبدالباقی حضرتلرینه تکلیف ایتدی . حکومت قراری ایله خواجه نیاز حاجیم ننگ بولشه ویکلر ایله کیلیشووی غیر قانونی تاپیلدی . خواجه نیاز حاجیم ایر- گهش نامدان قایتشی ایله شرقی تورکستان حکومتینی تارقایتیب، باش وکیل ثابت عبدالباقی افدینی، عدلیه ناظری ظریف قاری افندی وه باشقالارنی قاماققا آلدی . حکومت طرفندا بولغان عسکرلهرنی قورالسز- لاندیردی . اوزینگ ختای طرفندان بوسلک بولغانینی اعلان ایتدی . شول وقتدا ختایلار وه روسلار برلیکده مسلمان عسکرلریگه آقسو طرفندان هجوم ایته باشلادیلا . نتیجه ده 35 میک دونگن وه مسلمان عسکرلهری خوتان آرقالی چارچن چارقلق قاچیکلیدیلر . عاقبت بوتون شرقی تور- کستان بولشه ویکلرنگ مداخله سی ایله اورومچی ده کی شین دوبند حاکمیتی آستینا کیردی . بولشه ویکلرنگ شرقی تورکستان ایشیگه آرا لاشولاری، یعنی تورکلرگه قارشی اوروشوب توزغان ختایلارغا زهرلی غاز، زهرلی آفتومویل، هوا کیمه سی وه عسکرلهر ایله تأمین ایتیشی وه یاردامدا بولماغی، بین الملل قاعده گه توغرو کیلمه سه کیرهک .»

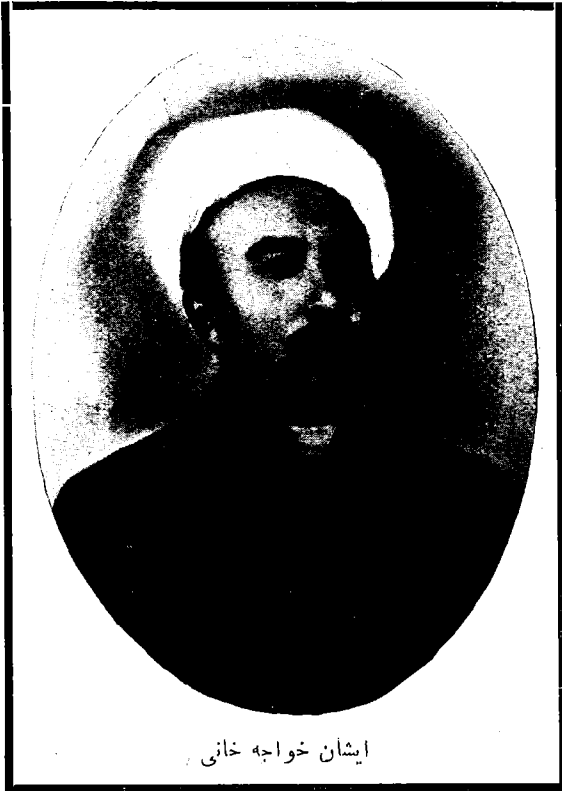
حبيب الرحمن البلغاری . پشاور، 34 . 9 . 12 .

مرموم ایسه فواصدهالی

سلطان بیک افدینک بیرگن معلوماتینا کوره، بر نیچه ییل غربی تورکستاندا بولشه ویکلر ایله کوره شکه ن، اوزینگ ملتی، دینی اوچون

ایشان خواجه ننگ وفاتی خبرینی ایشیتب قایغیرماقدامز. ایشان خواجه کبی منور قاری ایله برله شیب خلقمزننگ آقارتیلیشی وه یورتمزننگ قورتو- لوشی اوغروندا «یول آچوچیلار» دان قانچاسیننگ اولوب، قانچاسیننگ تریک ایکنه ندهن بزنگ تولوق خبریمزده یوق.

ایشان خواجه — تورکستان ملتچیلهری قاتاریندا اڭ ایشلیکلی وه

ایشان خواجه خانی

تینمه سدهن ایشله وچیلهرنگ بریسی ایدی. او بر معلم وه پروپانانداچی اولاراق اوزیگه مخلص شاگردلر وه تیکله وچیلهر توپلای بیلگه ن ایدی.. ایسیز، که بو کیشی هم اوزینک سیاسی استادی منور قاری کبی اوز وطنه نقصانسز وجدانی، آچیق فکری وه عقلندان بیکله دیگیمزچه خدمت ایتشدهن محروم ایتلدی. فقط ایشان خواجه شرقی تورکستان کبی وطنمز- ننگ ایکنچی بر بورچه گنده بویوک امیدله باشلانغان، بارچامزنک دا یوره-

چالیشقان ایشان خواجه خانی افندی شرقی تورکستاندان هندستانغا کیلیر که ن سنجو دواندنا تیفوس آغریغی ایله وفات ایتمشدر.

ایشان خواجه خانی افندی منور قاری، سلیم خان، مصطفی چوقای افندملرله برلکده ملت اوچون کوب خدمت ایتب، سوگغو ییللاردا منور قاری وه باشقالار قاماققا آلنغان چاغدا بولشه ویکله ردهن قاجیب شرقی تورکستانغا اوتکه ن ایدی. ایشان خواجه شرقی تورکستان انقلابینا یاقیندان قاتناشغان، شرقی تورکستانداغی اوز آرا باش باشدا قلقنی یوقا- تیشدا وه شرقی تورکستان حکومتینی توزوشده فعالیت کورسه تکه ن بر رهبر ایدی. — شرقی تورکستان حکومتنده صحیه ناظری، «استقلال جمعیتی» ننگ رئیس ایدی.

یاشلغندان بهرلی ملت اوچون خدمت ایتکه ن خانی افدینگ ضعیف بدنی آنی بزلهرگه کیترب قوشا آلماسدان کیمسه سز تاغلاردا قالدیردی. یورتندا یاشلغندان تارتیب کورگه ن وه ایشیتکه ن سرلهرنی، بولشه ویکله ر- دهن کورگه ن ظلملارنی کیگ دنیاغا چیقیب، بزلهرگه قوشولوب، مهاجرلک قاتارندا نشر ایتمه ک نیتله کیلیب تورغان بویوک سیما سنجودوانی آستندا قالدی.

بو خبر بزلهر اوچون کوب آغیر وه مصیبتلی در. خیر الله تبارک رحمت ایله سین، توپراغینی یه گیل قیلین.

حبیب الرحمن البلغاری. پشاور، 34. 9. 12.

ایشان خواجه خانی

1917نجی ییلغی انقلابدان اول تورکستاندا ملی انقلاب حرکتینی باشلاب، اوگا خدمت ایتکه ن تورکستانلیلار قاتاری بارغان ساری آزایما- قدادر. بولتور منور قاری، سلیم خان، توله گن دامالارننگ بولشه ویکله ر طرفندان اولدورولگه نلکله رینی ایشیتب توبسز قایغیرغان ایدیک. ایندی

گینی اوتلانديرغان ملی حرکتکه جداً قاتناشا پیلدی. یورگوزگه ن حرکتی، کورسه تکه ن خدمتی ایشان خواجه غا، شرقی تورکستان جمهو- ریتنده برنچی قاتاردان اورون آلیب بیرگه ن ایدی... لاکن تقدیرنگ اوگا نصیب ایله دیگی یاخشلیق اوزون سورمه دی. شرقی تورکستان جمهو- ریتی بایراغی توشورولوب، اونلگ اورنیغا ختای وه قیزیل روسیه حاکمیتی قایتادان قورولدی. ایشان خواجه کوب آغیرلقار ایچده شرقی تور- کستاننی ترک ایتیش مجبوریتنده قالدی...

ایشان خواجه ملی سوغوش جبهه سنده شهید توشدی. اونلگ جانی تاگرینگ جنتنده، روحی، ایشله دیگی ایشله ری تریکله ریمزنگ یوره- گنده وه خاطرندا بولسون.

مصطفی

پاريسره شرقی تورکستانه مقبره بر معروضه

«فرانسه ده اجنبی مطبوعات برلگی»

(Association Professionnelle de la Presse étrangère en France)
نگ تکلیفی اوزره نینه، باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفی بیک افندی، اوتکه ن اوقتوبر آیینگ 24 نده، شرقی تورکستان حقندا بر معروضه او- قودیلار. کوبده ن بهرلی اعلان ایتلگه ن بو معروضه نی تیگلهمه ک اوچون 60 یاقین آوروپا وه آمریکا غازیتا وه مجموعه مخبرله ریله فرانسز پارلا- مانی اعضا لاری وه بویوک فرانسز ادیبله رنده نده کیلگه نله ر ایدی.

مصطفی بیک معروضه سینا شرقی تورکستاننگ ختای ایله بولغان مناسباتی تاریخده ن باشلایاراق، شرقی تورکستانلیرنگ دفعه لارچا ختایدان آیریلغانلقلارینی، روسیه نگ شرقی تورکستانغا کوزتیککه نلگینی، حتی بر وقتلار شرقی تورکستاننگ بر قسمینی اوز قولی آستینا، آلیشغا هم کیریشکهنینی کورسه تیب، بدولت یعقوب بیک آنالق غازی دورینه تو- ختاب، سوگنو شرقی تورکستان ملی حرکتینه اوتدی.

شرقی تورکستان اوستونده کی ختای حاکمیتینگ ایسکیده نیمه ده ن عبارت ایکه نلگینی کورسه تمه ک اوچون مصطفی بیک، چوقان ولی خان-

نگ موندان تخمیناً 80 ییل ایلگه ری یازغانلارندان توبه نده کیلهری کیلتردی:

«شرقی تورکستان ختای لگ شبهه لی بر ملکی در. خلق ختایلارغا نفرت ایله باقادر وه اولارغا قارشی هر دائم عصیان ایتمه کده در. اگر شرقی تورکستان اوستنده بو کونگه چه ختای حاکمیتی ساقلانیب کیلدی ایسه، اونگ دا باش سببی، شرقی تورکستانلیرلک اوز آرالارینداغی اختلافدر. بو اختلاف بیتدیکی زمان شرقی تورکستان، شبهه سز، ختای قول آستندان چقیب، اوز استقلالیتینی قازانا باقادر».

بو سوگنو ییلغی حرکتله ر چوقان ولی خاتنگ سوزله رینی، فکرنی تصدیق ایتمه دیمی؟

تیگلهمه وچیلهر ساویت حکومتینگ شرقی تورکستان ملی کوره شینه قارشی یورگوزدیگی سیاستینی، حتی عسکری حرکتله رینی شایان حیرت وه نفرتله قارشیلادیلار.

مصطفی بیک افندی معروضه سینگ بعضی فرانسز وه باشقا تیلله رده کی مجموعه لاردا باسیلیب چقیشی احتمالی بار.

شرقی تورکستانه مسئله سی بر ایتالیانه مجموعی بیلدرنده

ایتالیا پایتختی رومادا چقا تورغان «Oriente Moderno» («یه گنی شرق») مجموعه سی سوک اوقتوبر سائندا، شرقی تورکستاندا قایتادان ختای حاکمیتینگ قوروالا باشلاغانلار بحت ایتهرکن «یاش توز- کستان» نلگ 58 نچی سائنداغی باش مقاله ده ن اقتباس ایتکه ن. ایتالیان مجموعه سی «یاش تورکستان» نلگ 53، 54 وه 55 نچی سانلارندا باسیلیب چیققان شرقی تورکستان جمهوریتی نلگ قانون اساسی غا او قوچیلارینگ نظر دقتینی جلب ایتمه کده در.

کابلده کی مراهبردر تورموشدره

1931 ده اویا جوارنده ن هجرت ایتب آفغانستان قوچاغندا، کابلده یرله شیب، آلدیمزدان کیچکهن سوگنو رمضاندا وفات ایتکه ن مرجوم وه

مغفور شمس الله حضرت يورتداشمزنگ قزى ريحان خانم ايله ملت خادمى حبيب الرحمن افدينىگ، شو يىل تشرىن اول باشندا، نكاح مجلسلهرى بولوب اوتدى.

كوب طنطنه لى اوتكهن بو نكاح مجلسى ملت مجاهدى شير محمد بيك طرفندان ادازه قىلندى. تويىمىزغا 50 نفر مهاجر توغانلار يىمزدان وه 25 نفر يىرلى وه هندستانلى دين قارداشلار يىمزدان قاتناشديلار. مجلسيمىز توركستان علماسندان محترم جماعت خادمى متى صدرالدين خان افندى، سيد مبشر خان طرازى افندى، وه هند مجاهدله رندهن مولانا منصور افندى، توركستان مجاهدله رندهن فضيل مخدوم وه غىريلار طرفندان سويله نكهن آتشرين نطقلار ايله بر يارىم ساعت سوردى. مجلس نهايتنده نكاح عقد ايتلىب، سيد مبشر خان افندى طرفندان مؤثر بر خطبه اوقو- لوب فاتحه بولغاچ، حبيب الرحمن افندى مجلس اهلى طرفندان بر آغزدان «مبارك بولسون» خطابه سىنى آلديلار.

مرحوم شمس الله حضرتنگ اوغوللارى نور محمد وه او كه لهرى قوناقلارغا اوز يورتمىزداغىچا تشرىفاندا بولونغانلار يىدان آفرىن اشاره- لهرىن آلديلار.

غربت حياتندا بو ايكى عرقداشمزنگ بر بر لهرى ايله محبتلى قاووشقا- نلارىن بز يوره كدهن آلقىشلاب، سيونچله ر ايله كيچىنمه كلهرىن تيله يىمىز. كريم زاده. كابل، 34. 10. 10.

قوشونجا: پشاورده كى توغانلار يىمزدا باشقارما مازغا يوللادىقلارى بر مکتوبده حبيب الرحمن افدينى تويى مناسبتيله يوره كدهن قوتلاب، يه گى قورولغان عائله اوچاغىغا ياخشى تمىنلهر قىلماقتالار.

قوتلار: ريحان خانم ايله حبيب الرحمن افدينىگ قوردىقلارى عائله اوچاغلار يىنگ دائما ايشىقلى بولماغىنى بز هم يوره كدهن تيله ب، تىزلكده ساغلق يله ن مستقل يورتمىزغا ايريشمه لهرىنى تمىنى ايتهمىز. باشقارما.

آلمان ياشلار يىنگ فردوسى بايرامى

«آلمان طلبه برلگى» سىز كونك فردوسى بايرامى ياسامشدر. 26 نچى اوقتوبردان شو آينىگ 3 يىگه قادار دوام ايتكهن بو بايرامغا تورلو شرق اولكه لهرنده كى ياشلار او يوشمه سى وه طلبه برلكله رندهن و كيللهر چاقىر ياشلار. دعوتيله ر آراسندا توركستاندان تور، ايدىل-اورالدىان ايكى، آذربايجاندىان دا ايكى ياش بولغان. بايرام بهرلىن دارالفونى ره كتورىنگ دارالفون سالتوندا ايتدىكى قبول وه نطقيله باشلانغان. بر كون سوگرا «پروسيا اويى» نده ياسالغان كيچده پروفه سور شولتىس طرفندان فردوسى وه اونك شاهنامه سى حقتدا علمى بر معروضه اوقولغان.

«آلمان طلبه برلگى» نىگ فردوسى بايرامى ياساماقدان وه شرق ياشلار يىنى آلمانغا چاقىرماقدان باشلىچا مقصدى، يه گى آلمان يىنگ شرق ملتله ريگه قاراشىنى بىلدىر مه كه وه يه گى آلمانىنى اولارغا ياقىندان تامتماق ايدى. اونىچون شرق ياشلار يىغا بهرلىن، يوتسدام وه توگه ره گنده گى تورلو تاريخى، علمى بنالار، فابرىقالار، يوكسهك تهخنىك اثر لهرى، آلمان ياشلار يىنى نظام وه چيده ملككه اورگه توچى «ايش قىشلاسى» (Arbeitslager) اتالغان يه گى ايش مؤسسسه لهرى، هيتلهر ياشلار يىنگ تربيه وه ايش يورتلارى، موزه وه تورلو صنعت اوچاقلارى كورسه تىلمشدر.

34. 10. 31 ده بهرلىن ده كى مجهول عسكر آبده سىگه بايرامغا قاتنا- شغان شرقى ياشلار طرفندان بويوك بر چهله نىگ قويولمشدر. 11. 1. ده كىچ مخصوص واغونلاردا شرقى پروسياغا بارىب، او طرفداغى تاريخى شهرلهر، جمله ده ن تاننه بهر غده كى مشهور «ملى آبده» زيارت ايتلىب، شو يىل آغوست آيى باشندا اولگهن مشهور آلمان مى قهرمانى رئيس جمهور فون هيندهن بورغ ساغاناسى باشىغا چهله نىگ قويولمشدر.

آلمانلار هر طرفدا شرقى ياش قوناقلار يىنى كوب صميمتله قار- شىلاب وه بويوك مسافر پرورلك كورسه تىب، هر وسيله ايله شرق اولكه له- رىنگ سعادت يىنى يوره كدهن تيله دىكله رىنى اظهار ايتمشلهر در. شرقى

ياشلاردا آلمانيانى اوزكوزله ريله كوروب تايا يلدیکله رندهن ممنونيت بيان ايتب، بو فرصتى اولارغا بيرگن «آلمان طلبه برلگى» گه تشکرلهر يلدیرمشلهر. آلدیغمز معلوماته كوره، شرقلى ياشلار يه گلى آلمانلار چوقور انطباعاتلار آلمانلار. بزنگ تورکستانلى ياشلار آينقسا هيتلهر ياشلا- رينى تربيه ايتوجى يورتلارداغى تشکيلاتدان وه آلمان ياشلاريني چيدهم- لککه اورگه توجى «ايش قيشلا» لارنداغى نظام وه تربيه دن حيرتله بحث ايشمه كدهلهر.

علی مردان بيگ توپچيباشی

مجموعه مز باسيلماقدا ايگن بورونغو آذربايجان پارلامه تور رئيسى وه اوروپاداغى آذربايجان مرخصلارى هيتى باشلىغى على مردان بيگ توپچيباشى ننگ وفات اينديكى خبريني آلدیق. مرحومنگ عائله سيله بوتون آذرى توغانلاريمزنگ بويوك ماتمه جانندان، يوره كدهن قوشولامز. على مردان بيگ توپچيباشى ننگ شخصيتى حقتا مجموعه مزنگ كيله جهك ساندا آيريچا مقاله باسيلماقادر.

تورکستانه خبرلرى

پاختا تيارلاش ايشينك أونومسزلگى. 3. 10. 34 ده تاشكندده توپلانغان اوزبيکستان جمهوريت فعال ايشچيله رى آلدیندا سويله گن نطقندا اکمل اکرام پاختا تيارلاش وه اونى پاختا زاوودلارينا تاپشیريش ايشينگ مطلقا أونومسز لگيندهن شکايت ايشمه كدهدر. اکملنگ کيتردیگی معلو- ماتلارغا كوره 3. 10. 34 گه قدار، ييلق پلاندا يلگيله نگن 82 ميگ توتنا اورنيغا 45 365 توتنا پاختا توپلانغان. اوتكهن 1933 ده ايسه عيني وقتدا 225 ميگ توتنا توپلانغان ايگهن.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Sieglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

مسئول مدیری: دوكتور طاهر شاکر.

پاختا زاوودلارینگ دا ايشى سيگن-سيگن کيشمه كده، حتى ايشله- مهسدهن بوتوله ي توختاب قالغان زاوودلار هم بار ايشم. مثلا: تاشكند- ننگ اوزیده 6 زاوود توروب قالغان. 2. 10. 34 گه قدار پلاندا تصديق ايتلگن 11 530 توتنا اورنيغا 5515 توتنا پاختا تازه له نگن. سه تابر آيندا 9011 توتنا تازه له نگن پاختا يوكله نيب يوباريليشى لازم ايدى، حالبو كه 3957 توتناغنا يوباريلغان.

تاشكند-اسكندر تيمير يولى — 16 نچى سه تابردهن اعتبارآ تاشكند ايله اسكندر قيشلاغى آراسندا، اوزونلغى 40 كيلومتر، تيمير يول ايشله ي باشلادی. بو يول ايله چيرچيق بويوي تاشكند ايله باغلاشغان بولادر. («پراودا» 17. 9. 34).

مفتى صدرالدين خان افندى

آلدیغمز معلوماته كوره، تورکستاننگ ياش فكرلى علماسندان جماعت خادمى مفتى صدرالدين خان افندیمز شو ييل ايول باشندا مشهد- دن جوناب، هرات، قندهار كې شهرله رده قونوب، تورکستانلى مهاجر توغانلاريمزله آفغان مأمورله رینگ حرمت وه قوناقلينا مظهر بولوب، آوغوست آيينگ سوگندا ساغقله كابل گه ايريشكه نلهر. بز بو ميرده بالخاصه هرانده كى حكومت نائىبى محترم عبدالرحيم خان صاحبنگ مفتى صدرالدين خان افندیمز گه كورسه تديكله رى مسافر پرورلك اوچون آيريچا تشکرلهر ايتب اوتهمز وه محترم جماعت خادميمز گه ساغلق وه اوزون عمر تيله يمز.

1 - لهستان مفتيسى يعقوب افندينگ 7. 10. 34 ده كونده- باسقار مازانه: (مكتوب اورنيغا) رديكله رى ياريم ييلق آبونيه يتيشدى. اوتكهن آيدان باشلاب مجموعه يوللاى باشلاديق. 2 - طهراندان محمد يوسف ديوان افندى طرفندان 22. 10. 34 ده يوللانغان يوز فرائقدا ايريشدى.

باش تورکستان

تورکستاننىڭ مىلى قورتنولوشى اورىون كوره شوهرى ايلس مجموع

باش محررى: چوقاى اوغلى مصطفى

1929نجى يىلىنىڭ دەقابر - 1934 (برنجى كانون) 61 سار ۱۹۲۹نجى يىلىنىڭ دەقابر - نەن چىقا باشلاغان

بوساندا:

- 1 - تورکستاندا قانلى تەررور باش مقاله
- 2 - 1929-دەقابر 1934 «باش تورکستان»
- 3 - تورکستاندا برنجى بيش يىللىق يکونى طاهر
- 4 - تارىخى آبدە لەرىمىزنىڭ حالى اوقتاى
- 5 - یراق شرقدا چوقاى اوغلى مصطفى
- 6 - على مردان بىك توپچىباشى ۴
- 7 - مرحوم على مردان بىكنك تابوتى باشندا
- 8 - تورکستاندا قيشلاق خوجالغىنى ما كینه لەشترىش حقدادا مهندس منصور
- 9 - قورباشى شير محمد بىكنك مکتوبى
- 10 - بەرلین دە تورکستان حقدادا بر قوهرانس
- 11 - تورکىه خبرلەرى
- 12 - بولشەوىك سەرگەى كىروفنىڭ اولدورولوشى مناسبىلە ۴

Yach Turkestan

Novembre 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 60

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

يوليمزغا توغرو كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمىزنىڭ يىتلەرى
آچىقدەر. باسىلماغان يازولار قايتار يىلماس.

آبونە شرطلەرى:

يىللىقى 100 فرانس فرانسى، آلتى آيللىقى 60 فرانس، اوج آيللىقى 30 فرانس.

تاشكەند سپورچىلەر يىنىڭ قازانچى - 9نجى ايولده تاشكەندە كى
«دینامو» استادىونىدا تاشكەند ایلە اوده سسا فوتبولچىلار يىنىڭ برنجى اوچرا-
شووى بولغان. اوده سساليلار كوب ياخشى اويناماقلە برابر تىجە تاشكەند-
ليلەر فائەسىگە 4:2 ددر.

11 وە 12نجى ايولداغى اويونلاردا اوده سساليلار يە كىلگە نلەر.
7:3 وە 3:2 حسابلە اوده سساليلار يوتقوزغانلار. بو اويونلاردا تاشكەند
فوتبولچىلار ندىن محى الدين اوغلى ایلە كرىم اوغلى لارى بويوك مهارت كور
سەتكە نلەر. آينقسا محى الدين اوغلى اوده سسا قومانداسىنىڭ هجومندە
اوج توپدان برىنى اوده سسا دروازەسىگە اوروب كوب آلقىشلانغان.
(«قىزىل اوزبىكستان» 34. 7. 15).

مجموعەمىزگە تىيشلى ھەر تورلو يوللانمىلار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

تورکیه خبرلری

تورکیه بویوک ملت مجلسی 34، 11، 26 ده کی تویلاپیشندا، ایمدیکه قادار قوللایب کیلینگن لقب، عنوان، رتبه وه نشانلار حقتدا، اوچ ماده لك قانون قبول ایتمشدر:

برنجی ماده: آغا، حاجی، حافظ، خواجه، ملا، افندی، پیک، پیک افندی، پاشا، خانم، خانم افندی وه حضرتلیری کی لقب وه عنوان- نلار قالدیر یلمشدر. ایرکهک وه قادین و طنداشلار قانون قارشیسندا وه رسمی به لگه لهرده یالگیز آنلاریله آگیلرلار.

ایکنجی ماده: سیویل رتبه وه رسمی نشانلار وه مه دایله لر قالدیر- یلمشدر. وه بو نشان وه مه دایله لرک قوللانیلماسی یاساقدیر. حرب مه دایله- لهری بوندان مستنادر. تورکلهز یابانجی دولت نشانلاری دا ناشیامازلار. اوچونجو ماده: عسکری رتبه لهرده آتگ باشینا گه لکه اوزره قارا (پیر) وه هوادا مشیرلره مارشال، برنجی فریق، فریق وه لوالار (ژنرال، داگرده برنجی فریق، فریق وه لوالارا آمرال ده نیلیر.

سوی آنلاری

بوتون تورکیه تورکلهری سوی آتی یعنی عالمه اسمی قیدیرماقله مشغولدرلار. آتقاراداغی «تورک تیلینی آراشترما قورومی» یعنی بوندان بر آزا یلگهری «تورک تیلینی تدقیق جمعیتی» ذیب آنالغان جمعیت تورکیه مطبوعاتی بیتلهرنده تورکجه سوی آنلاری لیسته لهری تارقاتماقدادر. ههر تورکیه لی بوندان سوگرا اوز اسمی آرقاسیندا تورکجه بر سوی آتی ناشیاجاقدیر.

تورکیه بویوک ملت مجلسی جمهور رئیس غازی مصطفی کمال که «آنا تورک» دیگن سوی آتی بیردی. باش وکیل عصمت پاشاغا سوی آتی اولاراق جمهور رئیس آنا تورک طرفندان «این اوگو» (Inönü)، بویوک ملت مجلسی رئیس کاظم پاشاغا ایسه «اوز آلپ» (Öz Alp) اسمی ییز یلمشدر.

تورکستاندا قانلی تهررور

سوگ وقتلارداغی آوروپا غازی تالارینک تورکستاندا شدتلی تهررورون باشلاندى دیگن خبرلری توغرو بولوب چقیب توروبدور. «پراودا» ووستوکا» ایله «قیزیل اوزبیکستان» غازی تالارینک 12، 14، 15 نوپا بر سانلاریندا تاشکند، سمرقند، بوخارا وه خوارزم اطرافلاریندا 13 کشینک آتیلیب اولدورولگه نلیگینی هممه بر قانچا کشینک 5 ییلدان اون ییلغا قادار آغیر قاماققا حکم ایتلگه نلیگینی او قودوق. آتیلغانلارینک اسملهری توبه نده گچهدر:

(1) عبدالزاهد اسماعیل اوغلی، (2) شادمان فرمان اوغلی، (3) محمود احمد اوغلی، (4) سفر حسن اوغلی، (5) جمعه خواجه بوقان اوغلی، (6) نماز اوراق اوغلی، (7) قادر اوغلی، (8) مهمه رسول محمد علی اوغلی، (9) یولداش ایشمهت (ایشم محمد) اوغلی، (10) ساویر عبدالله اوغلی، (11) جمعه نیاز حاجی (ناجی) اوغلی، (12) عمر پای توره، (13) سلیم نوروز اوغلی.

5 ییلدان 10 ییلغا قادار قاماققا حکم ایتلگه نلهرده توبه نده گیلهرنک اسملهری کیتریلگن:

(1) قوزیبای تور محمد اوغلی، (2) قوربان عثمان اوغلی، (3) حقنظر احمد اوغلی، (4) عبدالخلیل اسماعیل اوغلی، (5) یحیی یولداش اوغلی، (6) جلال اوغلی، (7) عبدالرحمن اوغلی، (8) نصیر اوراق اوغلی، (9) یوسف اوغلی، (10) حکیم اوغلی، (11) شالی (شادی) اوغلی، (12) همراه اوغلی لاری...

طبیعی، بو حساب تولوق ایمه سدر. تاشکند غازی تالارینک یازدیقلار- رینا کوره اوزبیکستان یوکسهک محکمه سیله ولایت محکمه لهری باشلا- دیقلاری قانلی ایشله رنده دوام ایتمه کده درلهر. تاغین قانچا تورکستانلار- نک آتیلیب، قانچاسینگ قاماققا آلینا نورغانینی ییلیب بولمایدر... کیتردیگمز اسملهرده کوروبوب توروبدور، که بولشه ویک جلا-

لارینگ قوربانی چینه کهم تورکستان تورکله ریدن گنه بولغان. آتیلیب اولدورولگه نلهر، قاماققا آلینغانلار ایچنده برده روس وه یا تورکستانلی بولماغان کیشی یوقدر.

تورکستانلی «ملی چيگه ره له رگه آیریش، حقیقتدا ایسه تورکستانلی یارچالاش شیطانلغینگ 10 ییللق باپرامی عرفه سنده بو تانلی توی قیلیشنگ سببی نیمه در؟» دیب سورسا گیز، «همان پاختا مسئله سی» دیب جواب بیریشکه توغرو کیله در.

بو ییل پاختا تیارلاش ایشینگ اونومسز بولغانینی بز مجموعهمزنگ اوتکن ساندا یازغان ایديک. وقت اوزغان ساری بو اونومسزنگ آغیر-الاشا بارغان. آینیقسا تورکستانگ اوزبیکستان وه تاجیکستان قسملاریندا موسقوادان تیارلانیب یوباریلغان پاختا تیریش وه تیریلگن پاختانلی حکومت آمبار وه زاوودلاریغا تاپشیریش، روسیه گه قارای یوکلەب یوباریش ایشله ری حددان ناشقاری آقساغان. بوگا کیم عییلی؟ آچ بوری کوزونده توزی نه قادر عییلی بولسا، موسقوا قیزیل جلادلاری آلدندا تورکستان دهقانلاری او قادر عییلی در. پاختا تیریش ایشینگ اونومسز چیققانلغینگ سببینی آختارماق اوچون کویبیشه ف موسقوادان تورکستانغا یوباریلغان. بو قانخور تاشکند، خوقند، اندیجان کبی که تته شهرلهرنی کیزیب حکومت، فرقه، قولخوز دائره لهریله کوروشوب «عییللهر» نی کورسه تکه ن. اولار کیملهر در؟ قولخوز، فرقه کاتبلیگی وه قیشلاق شورالاری باشلاریغا کیریب آغان ساویت دشمانلاری، تورکستان ملت-چیلهری ایتمشلهر.

بو «ملتچیلهر» نینگ قالاچا بولشه ویزم «صراط» یندان اوتوب ساویت جنتلهریندهن بولغان فرقه، قولخوز وه قیشلاق شورالاری باشلاریندا او-توروب قالا بیلگه نلهری حقنده سوراما گیز لار؛ باری هر بو سورا قاقا جواب یوق.

یوق، پاختا تیریشینگ بو ییل اونومسز بولغانینگ سببی یوقاریدا اسملهری تیزیلگن بیچاره تورکستانلیلارنگ تصدا ایشله گن دوشمانلغی

ایمهس، ساویت حکومتینگ تورکستانلیلاردان طلب ایندیگی وه طبیعی حال ایچنده هیچ به جهریله بیلمه یورغان پلانی در.

ساویت دوری باشنداناق آچلقدان چیقالمای کیله یاتقان تورکستان اهاالیسی پاختا ایکیش ایشیگه اوزینگ اختیاری وه ایسته گی ایله بیریله آلمادی. پاختا ایکمه سهك: بوغدای یوق، ایت یوق، جای یوق... دیب تورکستان اهاالیسینی کوچلهب پاختا ایکتیریلدی. لاکن ایککه ن پاختا سینگ بدلی اولاراق اوگا وعد ایتلگن کیم وه بیمه ک نهرسه لهری یتیکریلیب بیریله مه دی... پاختانلی ماشینه ایله ایکه میز دیب، تورکستاندا هوکوز، آت، تویه کبی ایش حیوانلاریغا قارشلی «سفربرک» اعلان ایتکه ن ایدیلهر. نتیجه ده بو حیوانلارنی تویله قورتقان بولماسالار هم خلقینگ فائده له نیشیگه یتیشمه یورغان درجه گه کتیریب قویدیلار. ماشینا-لاری ایسه تورکستان شرائطیغا یاراماغانیدان سرگی مالی بولوب، آمبار لاردا تیزیلیب یاتوبدر. یاخود بوزولوب، قیرانیلیب یاتوبدر. مسئله نگ بو جهتیگه دقتله نظر سالسا گیز، تورکستاندا بوکون پاختا ایکیشنگ بورو-نعیغا نسبتاً دفعه لارچا قیمتگه چیققانیلی یه گیللیکله آکلایسز.

تورکستانینگ ائک آغیر فاجعه سی مه نه بورادان باشلاندى: پاختا ایکمه سهك بولمایدی، مجبورسیگ، ایکسهك صرف ایتکه ن محتیتیکگه یارارلق حق آلامایسهن. اونکچون بعضی بیرلهرده کوب جانلی عائله سی بولغان تورکستانلیلار سر بست بازارغا چیقاریب ساتماق اوچون پاختا اونو-مینگ آزغنا قسمنینی اوز قولوندا ساقلاب قالسا، بو غیرطبیعی نهرسه ایمهس در. لاکن ساویت قانونی بویونچا بو طرز حرکت «اوغورلق» آنالادی. بو «اوغورلق» قا ایسه تورکستانلیلارنی مجبور ایته تورغان ساویت حکومتینگ اوزی در. عینی «آغری باشدان ساغ باشغا» آیشنی سیوه تورغان روس پروله تارایتینگ قانخور دیکتاتوراسی، بالاجاقاسینگ کوز، یاشی، حتی تورموشی اوچون سر بست بازارغا یش قاداتق پاختا چیقاریب ساتیب بوغدای، اون آلماقچی بولغان بر تورکستانلینی «او-غرو»، «جهان انقلابی دشمانی»، «ملتچی» دیب توتوب محکمه گه

تور كستان مهاجرلەرى، اوزلەرى تورغان جايلارنىڭ سىياسى ۋەزىيەتى مۇسەدە ايتەر. بولسا، يوقاردا اسملەرى كىتىرىلگەن اون اوچ قىرپاۋى ايسلەب تويلاڭسىنلار، ۋەزىيەت ۋەزىيەت دوشمانلارغا قارشى قىرپلەرنى كۈچەيتىپ، صفلازىنى بورۇنقىدا داھا سىقىيى صورئەدە بىرلەشتىرىنلەر.

بەرلىن غازىتاسى «DAZ» نىڭ 20. 11. 34 دە تاشكەندەن تىلغرافلە ئالېب باسدىنى قوشۇمچا: بىر خىردەن 5 كىشىنىڭ پاختا ايكىنى ايشلەرنە قىسدا يالغۇز كورسەتكەنلىك ايله عىيلەب آتيلغانلىقى، 8 كىشىنىڭ اوزون مدت قاماققا حكىم ايتلگەنلىكى ۋە 35 كىشىنىڭ پاختا اوغور لاغانلىقى ايله عىيلەب قامالغانلىقى بىلدۈرىلەدر. بىنە عىنى غازىتانىڭ 6. 12. 34 تارىخلى كىچىكى ساندا ئالما-ئا ايله سمرقەندە بىر كىچەدە سىز كىشىنىڭ پاختا ايشلەرنە عىلى كورولەرەك ئالېب اولدورولگەنلىكى خىر بىرىلەدر.

* * *

1929—دە قىرپا—1934

بوندان تام يىش يىل اول، 1929 نچى يىلى دە قىرپا آيندا «ياش تور-
كستان» نىڭ بىر نچى سانى چىققان ايدى. عمومىتەلە مهاجرئەدە نىشريات اوزى قىين بىر نەرسە بولسادا، بو آغىرلىق بىر تور كستانلىلار اوچون ايكى قات ايدى. بىز نىڭ قارشىمىزدا بىر طرفدان مادى آغىرلىقلار تورسا، ايكىنچى طرفدان بو ايشنى يوروتۇچى كۈچ مۇسئەسى تورار ايدى. تور كستان مهاجرلەرى مۇسئەسى باشقا مهاجرئەلەرگە قاراغاندا باشقاچاقراق بولدى. كىچىك بىر استىنا ايله، بىز نىڭ سىياسى يولباشچىلاريمىز يورئەدا، مىلى دوشمان-ناريمىز اسارتئەدە، بوتۇبىسى مجبورى فعالىتسىزلىك محكومىتئەدە قالدىلار. كىچىك گنە بىر قىمىللاش، باش كوتەرىش تىجىرەسى باشلارينا آغىر جزالار كىتىردى. سىياسى يولباشچىلاريمىز نىڭ موسقوا پرولەتارى دىكتاتوراسى قاپقانتدان قوتولا بىلگەن قىسمىدا اوزون زمان يورت ايله باغلانالماسدان قالدىلار. بىر مملكتنىڭ قورتولۇشى اوچون يوروتولاجاق سىياسى كۈ-رەشەدە يورت ايله باغلانئىسىز يوروتولغان حركت مۇناسىز بولماسادا فائەدە-سىزدى. بىز بوتونىمىز بىرلىككە ۋە ھەر بىرىمىز آيرىلقدا بوتون تور كستانلىلار

اوچون بىر بولغان احوال رۇحىيەنى ياڭلىشىماسدان تىيىن ايتە بىلەرلىك بىر حالدامىز. فقط بىز نىڭ مىلى غايەمىز اوچون يالغۇز اونى بىلمەك كىنە كىفايت ايتىمەيدى. اوڭا كىرەكلى سىياسى شىكل ۋە مۇناسىنى بىرىپ اطرافقا آڭلا-شىلارلىق شىكلدە حاضر لائىشى لازم. مىلى دعوامىز، مىلى طلبلەر يىمىزنى مۇمكىن قادار كىچىك دائىرەگە يايىپ، باشقا مملكت ۋە خەلقلارنى مىلى دعوامىز ايله تانىشتىرىپ، اونلارنىڭ نىزىر دىقتىنى مىلى كورەشىمىز ۋە مىلى طلب ۋە غايەمىز-گە جىلپ ايتىش كىرەك.

تور كستانداغى ۋەزىيەتنى ايتىش ايتىمەك، او ۋەزىيەت ۋە احوال رۇحىيە-نىڭ سىياسى فورمىنى ايشلەب چىقارماق ايتىش يورئەداغى، ايتىشەردە يورت تىشنداغى تور كستانلىلارنىڭ اوزلەرى اوچون دە كىرەك. ھەر قانداغى بىر فاكتنى ۋە بىر جماعت احوال رۇحىيەسىنى ايتىش ايتىمەك اوڭا سىياسى شىكلنى بىرمەك، اوڭا حيات قابىلىتى بىرمەك اونى خام عنصر حالندان چىقارپ سىياسى كورەشنىڭ اوتكۈر تورالى حالينا قويماق دىمە كىدر. بو ايشنى كورە بىلىش يالغۇز اوز مىلى نىشرياتى بولغانداغى مۇمكىن ايدى. بونداغى بىر نىشرياتى باشلاماق اوچون بىز كۈبەدەن اوروندا باشلادىق. نىھايەت 1927 نچى يىلى ايبون آيندا استانبولدا. آيلىق «يەڭلى تور كستان» مۇجموعەسىنى چىقاردا باشلادىق. بىز تور كستان مىلى قورتولۇش كورەشى نىشرياتى اوستىندە تور كىيە، استانبول سوزلەرنىڭ بولونمىسى ايله ھەر نەرسەدەن اول ساويت حكومتى طرفندان «سدىچىن» ايله بىر بىرئەدەن آيرى توتولماقدا بولغان تور ك خەلقنىڭ بو ايكى تارماغى آراسىدا رۇحى، مۇغوى باغلىقنى توتۇپ تورماق ۋە كۈچەيتىمەككە خىدمت ايتەجە گەزنى امىد ايتىشدىك.

تور كستانلىلار آراسىنداغى فعالىتنىڭ اوسوۋى ھەمدە يورئەداغى مىلى ۋە عمومى تور كلىك دوشمانغا قارشى كورەشنى كۈچەيتىپ، كىچىك-تۈپ كىرەكلىكى ايكىنچى بىر نىشريات مۇسئەسىنى كىتىرىپ چىقاردى. مەنە شو صورئەتتە 1929 نچى يىلى دە قىرپاندا «ياش تور كستان» چىقا باشلادى. «ياش تور كستان» نىڭ مۇفقىتئە، ايش يوروندا بىلەجە گىنە ايتانماغان

بدینله رده آز ایمهس ایدی. ایمدی پیشچی ییلنی تولدورغاندا، بز «یاش تورکستان» ننگ اوز یولی اوستنده کی بوتون قینلقلارنی تیریب، کوچلو آدیمله رله بارا یاتقانی آچیق-آیدین سوبلهش امکاتدماز.

«یاش تورکستان» قالای چیقا باشلادی؟ — «یاش تورکستان» نی چیقارا باشلار کهن توپلایا بیلدیگمز مادی وسائط، اونگ دواملی بولا بیلووی ایمدینی بیرمه گن ایدی. بونگله برابر بز «یاش تورکستان» توغرو یولینی توتوب، اوز اطرافنا یاش تورکستانلی کوچلهرنی توپلاب ایشینی یورتوب کیته بیلگه تی تقدیرده دوست او قوچیلاری یارده می ایله دوام ایتب کیته بیله جه گی ایملیه ایشه باشلادق. بز ننگ تخمینمز توغرو چیقدی. مهاجرته اوسکهن تورکیه وه آوروپادا او قوغان تورکستان یاشلیغی اوزینگ جدی ایش یوروتا بیلو کوچ وه به جهریگینی کورسه ندی. «یاش تورکستان» ننگ سیاسی مفهومی، ملی سیماسینی یاراتوچی کوچده مه نه شو تورکستان یاشلیغیدر.

1931چی ییلنک سه تاپرنده «یه گی تورکستان» آنادولو وه تور-کستان تورکلهری آراسندا روس بولشه ویکلهری طرفندان یمراتیلغان اوچورومغا توشوب بوغولدی. او کوندهن بهری «یاش تورکستان» تور-کستان ملی قورتولوش حرکتینگ بر گنه نشریات بولوب خدمت ایتب کیلمه کده در. «یاش تورکستان» ننگ وظیفه سی جوده آچیق وه آیدین قویولغان. او تورکستان ملی قورتولوشی، ملی استقلالی کوره شچیسیدر. او بو کونکی آلتی ساویت جمهوریتی — قازاغستان، قیرغزستان، قارا-قالپاقستان، اوزبیکستان، تورکمنستان، تاجیکستان — ننگ ملی تور-کستان دولتی حالدا قورولوشینگ مجاهدیدر. او موسقوا دیکتاتورلیغی زنجیرندهن قورتولماق ایسته گن بوتون ملی کوچلهر ایله بر گه له شیب ایشلهش طرفداریدر. «یاش تورکستان» تورک اوروغلارینگ بر لگی حقداغی حقیقتغا سویکه نب، تورک خلقینگ کیله جه گینی توشونوب، تورک

اوروغلاری آراسنداغی حرثی، حتی امکان داخنده سیاسی برله شمه، بر گه چالیشما فعالیتینی کوچه یمه ک لزومینی آغا سورهدر. «یاش تور-کستان» ننگ روس بولشه ویکلهری طرفندان یوروتولغان تورک اوروغلاری آراسیغا «سدچین» سالماق، کیچیلمه س زاوورلار تازیماق سیاستنه قارشی شدتلی کوروشی ده مه نه شو قاراشندان کیلیب چیقادر.

«یاش تورکستان» ننگ دنیانگ تورلو طرفلارینا یایلغان تورکستان مهاجرلهرینه قاراتقان ینه مهم بروظیفه سی بار. «یاش تورکستان» بو، تورلو طرفلاردا یایلغان تورکستان مهاجرلهری آراسنداغی باغلایشغا خدمت ایتمه کچی، اونلارنی تورکستان ملی بر لگی اطرافنا بریکتریب بر تشکل حالدا قورتولغان یورتغا آلیب قایتیشغا چالیشما قچی بولادر. «یاش تور-کستان» اوزینگ بو وظیفه سینی موفقیتله اوتمه کده در. بو کون «یاش تورکستان» نی او قومغان، تعقیب ایتمه گن تورکستانلی مهاجرلهر اوچا-غی قالمادی دیسه ک ممکن. تورلو غرب اولکه لهرندهن، تورکیه دن، عرب اولکه لهری، ایران، هندستان، آفغانستان، شرقی تورکستان، یراق شرق وه باشقا یرلهردهن کیلیب تورغان مکتوبلهر «یاش تورکستان» ننگ تورکستان مهاجرلهری آراسندا دقتله او قونوب، خدمتی تقدیرله تعقیب ایتمه کده بولغانلیغینی کورسه ته در.

«یاش تورکستان» یورتمز تورکستاننادا کیرمه کده در. دوشمانلا-ریمزدا اونی تعقیب ایتب، اونگله مناقشه ایته درلهر. بو مناقشه لار بالخاصه تورکستان فرقه صفلهرینی تازه لهش مسئله سی مناسبتیه کوچه یدی. بز سیاسی حیات شرائطندا اوستمز گه توشکهن وظیفه تولوق اوتنه-ندی دیب حسابلامیمز. بونگله برابر، اونی اوته شکه بوتون کوچمزی صرف ایتب، یوره کدهن ایستب اورونماقتا بولغانمزی وجدانی تینچلق ایچنده سویلی آلامز. «یاش تورکستان» ملی غایه وه تورکستان استقلال-لینک بایراتچیسى بولوب قالدی. او بایراقنی یوکسه ک تمیز توتماق وه اونی، بو کون ملی بارلیغمزنی کوکندهن قازیماق ایسته گن دوشمانلا-

ريمننگ ظلمى آستندا ايزيلمه كده بولغان، يورتغا موفقيتله ايلتمه كچي بولاد.

«ياش توركستان» بيش ياشينگ تولووى مناسبتى ايله توركستان مىلى قوتولوش حركىتى، مىلى استقلالى يولندا شهيد توشكەن يورتداشلا- رينى ايسلەب اونلارنىڭ عزيز روحى قارشىسندا ساينغىلارلە باش ايگەدر. «ياش توركستان» آغير ساويت شرايطى آستندا سورگون، زندانلاردا چورومه كده، ساويت روسيه ديكتاتورلىغى اسارتندە ايزيلمە كده، بونگله برباب چارچامى، تينمەي كورەشمە كده بولغان يورتداشلارنىڭ مئلسز مىلى خدمتلەرى قارشىسندا باش ايگىب اونلارنى چين يورە كەدن سلام- لايدر. «ياش توركستان» يورت منفعىتى، مىلى قورتولوش كورەشندە اوزينه هەر تورلو ياردمەلەردە بولۇنۇب كىلمە كده بولغان بوتون مهاجر توركستانلىلارغا تقدیر كار سلاملارنى يوللايدر.

ياشاسين توركستان استقلالى!

بز بو استقلالنى ياغز كورەش وه كورەشچەن بر ايمان سايه سنده گنه قازانا آلامز. كورەشمزده كى موفقيتمزده اوزيمننگ ايچكى بر لگمزه گنه باغليدر. توركستانلىلار! هەر پيرده بر جان، بر تەن بولوب كورەشمەك كيرە- كلگىنى اونوما گلزلار. آرالارنىڭزغا دوشمان اينترىغاسىنى، آيرىلق قوتقوسىنى كيرپتمە گلەر.

«ياش توركستان» بوتون توركستانلىلارنى برلككە چاقيرادر...

«ياسمە توركستان»

توركستاندا برنچى بيش يىللىق يىگونى

معارف

ساويت پلان سياستىنىڭ مهم بر قوللىنىدا معارف وه مکتب مسئله لەرى تشكيل ايتەدر. اونكچون دە ساويت پلان سياستى يوتوقلارندان بحث ايتەر-

كەن، قيسقاغنا بولسادا، بو بحثكە توقونماسدان كىچىب بولمايدر. هەلە ساويت پروباغاندا چيلارنىڭ بو ساحەدا تورلو جنسەن قارما-قارمىشيق رقملا كىتريب، عادى اوقوچىنىڭ گنه ايمەس، بعضى بر استاتىستىق اوقو- ماسىنى بىلگەن كىشىلەرنىڭ دە باشىنى آيلا تىريب يوردوقلارنى اوبلا ساگز بو ضرورت بر آزدا كوچەيگەن بولادر.

ايسكى قازاغستان فرقه كاتىبى غولوشچە كىن «قازاغستان اوكتابر كورگەزمە سنده» ديگەن اثرندە (تيزىل اوردا، 1927) قازاغستاندا 3687 مکتب بولوب بو مکتبلەردە 205 مىڭ بالا اوقوغا نلىغىنى سويلەيدر. ينه شو غولوشچە كىن بر آز وقت سوگرا بر توپلا تىدا سويلە گەن نطقندا بوتون مکتبلەرنىڭ كاغد اوستندە گنه بولغانلىغىنى، حقيقتدە قازاق آولندا مکتب ديگەن نەرسە يوقلىغىنى سويلەيدر. غولوشچە كىن نىڭ يوقا رىدا اسمى كىچكەن اثرندە كى معلومانه كورە، بو بار دىب كورسە تىلگەن مکتب نىڭ 1600 قازاق مکتبلەرى بولوب، اولارنىڭ دا 60 مىڭ اوقوچىسى بار ايمش. ينه شو منبعگە كورە تەخنىكوملەردە 2107، عالى مکتبلەردە 380 وه فابريك-زاوود مکتبلەرىندە 26 قازاق اوقوغا نلىغى بىلدىرلەيدر.

ايمدى 1933/34 نچى يىلى فرقه كاتىبى ميرزويان (نەرمەنى) «ايشى دە اوزى دە بار» دىب آنادىغى مکتبلەر ساينىڭ 6473، اوقوچىلارى ساينىڭ 480 مىڭگە ايرىشكە نىنى، بونگ دە 200 مىڭى قازاق بالالارى بولغانىنى سويلەيدر. بو معلوماتى بىروچى ميرزويان نىڭ 1932/33 نچى اوقو يىلندا قازاغستاندا مکتبلەر ساينىڭ 8 مىڭدەن آرتىق دىب كور- سە تىلگە نىنى، بونگله تىكشور وچى كوزندە بر يىل ايچندە ايكى مىڭ قادار مکتب آزادغانلىغى تاثيرى پىرگە نىنى، حقيقتدە ايسە 1932/33 نچى يىلغا قاراغاندا 33/34 نچى يىلى مکتبلەر ساينىڭ آرتقانلىغىنى مخصوص قىد ايتب، ينه عىنى نطقىنىڭ ايكنچى بر پىرنە «اگرده معارف قوميسارلىغى استاتىستىقلارغا ايناقا تورغان بولساق» دىب كىچمەسى هەر نەرسە دەن اول كوچلو بر تىبە بولسا كىرەك.

اورتا آسیا جمهوریتلهری معارف قومیسارلقلاری طرفندان بیریلگن معلوماتغا قاراغاندا مکتب یاشندا بولغان بالالارنگ اوزبیکستاندا %90، تورکمنستاندا %76,6، قازاق قازاقستاندا %92,2، قرغزستاندا %80، تاجیکستاندا %80,5 مکتبکه تارتیلغان.

(«پراودا ووستو کا» 22. 7. 34).

میرزویان یوتاریدا اسمی کیچککن نطقندا قازاقستاندا او قو یاشندا غی بالالارنگ %87.82 مکتبکه تارتیلغان دیب کورسه تهردر. قازاقستان حکومتی باشلوغی عیسی اوغلی اوراز ایسه تازاق رایونلاری کوپچیلگنده مکتب یاشنداغی بالالارنگ مکتبکه تارتیلش نسبتنگ 60.50 نی کیچمه گه نینی سویله یدر. («سوسیال دی قازاقستان» 17. 1. 34).

یوقاریدا 1934 نچی ییلی مکتبکه تارتیلغان قازاق بالالاری ساینک 200 میگ کورسه تیلگه نینی میرزویان آغزندان تیگله دیک. «قازاقستانی رایونلاشتریش» دیگن بر اثرده بیریلگن معلوماتغا قاراغاندا 1928 نچی ییلی غینوارندا آولدا:

7.4 یاشلار آراسنداغی بالالار ساتی 389 029؛

12.8 یاشلار آراسنداغی بالالار ساتی 325 910

18.13 یاشلار آراسنداغی بالالار ساتی 429 307 بولغانلیغی

کورونه در.

ایمدی استایستیقدان معنا چیقارا ییلوچی کشیلهر اوچون بو %87. 90% لهر اوستنده اوزون سویله ب او توروش ده کیره ک بولماس دیب او یایلمز. بو نکلله برابر بر آزدا دوام ایته یلک.

مایوروف، گولوزو کبی اورتا آسیا بیوروسی اطرافنداغی نفوذلو کشیلهر آغزندان اورگه ندیگمزه کوره اورتا آسیادا قیشلاق وه آولدا 2 صنفدهن آرتیق مکتب یوقدر. عیسی اوغلی اورازدا قازاق آولوندا تولوق، آیتارلقداغی باشلانغیچ مکتبنگ یوقلیغی سویله ب بو کونگه چه آولدا تولوق مکتب قوروب آلامدقلارندان شکایت ایته در. ایمدی 70-80، حتی بعضی بر دائره لرننگ %95 اها لسی آولدا، قیشلاقدا

بولغان بر مملکتده آولدا 2 صنفدان آرتیق مکتب بولماغانلیغی سویله نب تورارکن بالالارنگ %80-90 مکتبکه تارتیلشندان سویله ب بولا- دیمی؟ مه نه بوندای یالغانلارنی او یلاب چیقارو وه اونی یوزی قیزار- ماسدان، وجدائی عذاب چیکمه سدهن سویله و یالغز روسلق خیالینگ قالدیرا بیله جه گی، قیزیل روس ایمپریالیزمی آگه تله رینگ ایشله یه بیله جه کی او یاتسزلقدر.

بو یوتوقلار اوستنده کورسه تیلگن رسمی رقملا رغا ساویتلهر دائره سنده کی قاراشنگ اوزی ده مرا قلی بر نه رسه. یوقاریدا اسمی کیچککن گولوزو اورتا آسیا بیوروسی طرفندان چاقیریلغان بر توپلانیشدا ساویت رقملا ری حقددا «معارف قومیسارلقلارینگ کورسه تکه ن رقملا ری حقیقتنا یاناشا یوتورغان مبالغه در. چونکه قیشلاقدا ابتدائی مکتبنگ بر نچی، ایکنچی صنفی گه بار. 12 یاشلق بالالار مکتبکه تارتیلما ی نالادر. هه له قیز بالالارنگ مکتبکه تارتیلشی مسئله سی اوزی آیریم بر مسئله در. کوب بیرلهرده اها لی قیز بالالارینی یاشیریب تورادر» دیدر. («پراودا ووستو کا» 22.7.34).

اوزبیکستان فرقه کاتبی اکمل اکرام 1932/33 نچی ییلی اوز- بیکستاندا 529 500 بالا مکتبده بولغانلیغینی، بونگده 32/31 نچی او قو ییلیغا قاراغاندا 200 میگ آرتیق بولغانینی سویله یدر. («پراودا ووستو کا» 16. 1. 34). بو حسابغا کوره 1931/32 نچی ییلی 329 میگ بالانگ مکتبده بولوی کیره ک. وه حالانکه عینی اکمل اکرام 1932 نچی ییلی مکتبده کی بالالار ساینی 430 میگ کورسه تهردر. («معارف وه او قوتوچی» نومرو 9/8، 1932). مه نه کورسز، که ساویت کشیلهری اوچون 100 میگلک بر فرق هیچ بر نه رسه ایمه س، حتی سیزیلمه یدرده. بر مملکتنگ مکتب وه معارفی مسئله سنده 100 میگ بالا دیگن نه رسه کوب مهم بر معنا افاده ایتمه لیدر. بو نکلله برابر بوتون جمهوریتلهر حقدنه بیریلگن رسمی رقملا رنی قید ایتم کیچمه کچی یولامز.

تاجیکستان فرقه کاتبی برویدو 1932/33 نچی او قو ییلندا تاجیک- ستاندا 120 میگ بالانگ ساویت مکتبده او قو غانینی سویله یدر. («پراودا

ووستوكا» 12. 1. 34).

توركمهستان فرقه كاتېبى پوپوك 1934 نچى يىلى باشندا توركمه-
ئستاندا 1880 مکتب وه بو مکتبله رده 116 600 اوقوچى بارليغىنى
سويله يدر.

ساويت روسيه نك توركستانداغى جمهوريتلر توغدىرو مؤسسە سينك
سوڭ بالاسى قارا قالمقاندا 1934 نچى يىلى باشندا 514 مکتب وه
38 500 اوقوچى بارليغى يازيلادر. («پراودا ووستوكا» 16. 9. 34).
توركستان نك قيشلاق وه اووللارندا 2 صنفدهن آرتيق مکتب بولما-
ديغىنى رسماً اعتراف ايتب اوتديلر. ايمدى شهرلر اوچون كوب سويله-
نگهن 7 صنفلى مکتب نه حالدا؟ ديگهن سوراتقا بر جواب آلا بيلمەك
اوچون 1934 نچى يىلى توركمهستان شهرلر رنده كى برنچى باسقىچ
مکتبنك 6 نچى صنفده اوقوچى 524 بالادان 104 نك ايكنچى يىلغا
قالغانىنى سويله وچى رسماً معلوماتنگ شو 524 رقمى كافي كىلسە كيرهك.
بوتون قازاغستاندا 1931 نچى يىلى قازاق مکتبله رينگ 4 نچى صنفده
5069 غنا بالا بولغان.

اوزبېكستاندا برنچى باسقىچ مکتبله رده 12 326 اوقوچى كورسه-
تيله در. بو ساتى كورسه توچى «قىزىل اوزبېكستان» غازيتاسى معلملر نى
تحصيل درجه سنه كوره قويداغىچا بوله در: عالى تحصيللى 200 كشى ،
اورتا تحصيللى 2264 ، ابتدائى تحصيللى 9862 كشى. عېنى منبعه كوره
اورتا مکتبله رده درس بېروچى معلملر نك 344 ابتدائى تحصيللى كشيلىر-
در. («قىزىل اوزبېكستان» 10. 6. 34). قازاغستاندا معلملر نك حالندان
بحث ايتوچى عيسى اوغلى اوراز «معلملر ريمزنگ اوزلر رده چه له
سوادليدر» ديدر. («سوسىيالىدى قازاغستان» 17. 1. 34).

بوتون اورتا آسياداغى معارف ايشلر رى حقتا سوز سويله وچى
گولوزو «تخمىنى بر حسابغا قاراغاندا بوتون باشلانچ مکتب معلملر نك
80% قادارى ابتدائى تحصيلليدر» ديگهندهن سوڭ اورتا آسي شرايطندا
ابتدائى تحصيللى ديگهن اصطلاحنگ قانداى بر معنا افاده ايتكه ينى ايضاح

ايتمهك اوزره «بو ابتدائى تحصيل ديگهن اوزى نيمه ديمه كدر؟» ديب
سوراق قويوب، بو اصطلاحنگ «شيفرەسى بيشلگه نده بو كشيلىر
كويچلگى نك شو درس بېر مه كده اولدو قلارى ابتدائى مکتبنك برنچى
صنفىنى گنه فادراً ايكنچى صنفىنى بېر گه نككله رى آڭلاشيلدى» ديدر.
(«پراودا ووستوكا» 22. 7. 34).

مه نه ينه ده قىزىقراق معلومات: مايوروف توركمهستان نك بر رايو-
ندا معلملر نك بيلم درجه سى اوستنده يوروتولغان تيكشېرونك نتيجه سىنى
شوندای كورسه ته در: 62 معلم تيكشېرىلگهن. بوندان 41 كشى برنچى
صنف ، 12 كشى ايكنچى صنف ، 4 كشى اوچنچى صنف ، 3 كشى 4 نچى
صنف ابتدائى مکتبنى اوقوغان بولغان. ينه مايوروف اوزبېكستانداغى معلم-
لر نك بيلم درجه سنه كوره نسبي بولونوشىنى قويداغىچا كورسه ته در:
عالى تحصيللى — 0,7% ، اورتا تحصيللى — 19,1% ، ابتدائى تحصيللى
77,3% . اورتا مکتب معلملر نك 13% عالى تحصيللى ، 67% اورتا
تحصيللى ، 12,8% ابتدائى تحصيللى كشيلىر. بو رقملا رنى نقل ايتوچى
مايوروف «اورتا آسي جمهوريتلر رنده كى معلملر ريمزنگ بويوك قسمى ،
ياخشى ديگه نده ابتدائى مکتبنك 2 نچى صنفى درجه سنده تحصيل كورمش
كشيلىر در. بوتك اوستنه اوزبېكستاندا ابتدائى تحصيللى كشيلىر نك اورتا
مکتبله رده درس بېر مه كده بولغان قلا رى نه كوردىگىز. ايمدى شو اوزى نك
ابتدائى مکتب درجه سنده بيلگىسى بولا توروب اورتا مکتبه درس بېرو-
چى ، يوقسا اوزى نك برنچى صنف ، ايكنچى صنف درجه سنده بيلگىسى
بولغانى حالدا 4 نچى صنفده درس بېروچى معلمدهن ياخشى ايش كوتوب
بولادىمى؟» ديدر. («توركمه نكسكاي ايسكرا» 4. 8. 34).

1934 نچى يىلى توركمهستاندا 1500 اوقوچىسى بولغان 5 عالى
مکتب كورسه تيله در. («توركمه نكسكاي ايسكرا» 20. 10. 34). قازا-
غستاندا ايسه 4266 طلبه لى 13 عالى مکتب كورسه تيله در. («سوسىيالىدى
قازاغستان» 12. 1. 34).

اكمل اكرام «جمهوريت عالى مکتبله ريمزده حاضر دا 6000 كشى

اوقيدىر. عالی مکتبلەردە، تەخنىكوملەردە، ایشچیلەر فاکولتەسندە (اورتا مکتب درجەسندە)، ایشچی اونيوەرسىتەتلەرنىدە اوقۇچىلار حاضر 25 مىڭ دەن أشدى» دىدىكىدەن سوڭ سوزىنە دوام ايتىپ «افسوس، كە مەن بو پىردە توب يىرلى ملتەردەن بولغان مەتخىصلار ساپىنىڭ اوسوشىگە دائر ائىق رىقلارنى كىترە آلماي مەن. چونكە بزده بونداى حساب سوست قو- يولغان» دىدر. بو كورسە تە آلماسلق حسابنىڭ «سوست قو يولغاندىن» وە يا يوقلغىدىن ايمەس، اونىڭ اكمل اكراملارنىڭ يوزىنى قىزارتارلىق درجەدە بولغاندىن بولسا كىرەك. اكمل اكرام نە قادار اورونسا دا بو- تونلەى ياشىرىپ كىتە آلمادى. ساويت حكومتىنىڭ 17نجى يىلىدا يىرلىلەر- دەن يتىشكەن مەندسلەر ساپىنىڭ 150نى، ھكىمەلەر ساپىنىڭ 50نى كىچمە- دىگىنى سويلەش مەجبورىتىندە قالدى. اكمل اكرام اوزىنىڭ بر نىچە يىل اول اوزبىكىستان نىڭ تور كىەگە مەتخىصلار يوبارا آلاچاق درجەدە او- سوب آغا كىتكەننى سويلەب يورگەننى اونوتماغان بولسا كىرەك. تور- كىە نىڭ 10 يىللىغى مەنسابتىلە چىقاريلغان نىشريات آراسىدا «اون يىللىق مىلى انقلاب دورەسندە تور كىە نىڭ 10 مىڭدەن آرتىق حىقى دارالفنون پىترمش مەتخىصلار يتىشتىرگە نىلگى دە بالتفصل يازىلىپ اوتدى. ايمدى شو نقتەدە اكمل اكرامغا بو ايكى رقم آراسىدا بر مەقاسە يوروتوب، بونىڭ سىبىنى اويلاپ كوروشىنى توشە ايتىپ كىتمەك اورونسىز بولمىسا كىرەك. عىبا اكمل اكرام اوزبىكىستاندىن تور كىەگە شو «ايكى صنفلى ايتىدائى تىحصىلى بولغان» مەلملەردەن بر دستەسىنى مى، يوقسا 150 مەندىنىڭ، 50 ھكىم- نىڭ بر قىسمىنى مى يوبارماقچى ايدى؟ ايكى توغروسى «قومومونىست دارالفنونى» آتى يىرىلگەن سوادسىز دە موغوغلار يتىشتىر اوچاقلارنى، تولدورولغان زوالىلاردان يوبارماقچى بولغان بولسا كىرەك.

تور كىستاننىڭ ھىچ بر طرفىداغى حىقى علم پىرە تورغان عالی مەكتبلەردە تور كىستانلىلار ساپىنىڭ بر نىچەدەن كىچىدىكىنى كورسە توب بولمايدىر. بونىڭ اوستەنە حىقى روسلق، روسچىلىق اوچاغى كىسىلمىش بو مەكتبلەردە بىچارە تور كىستانلىلارنىڭ باشىنا كىترىلمەگەن فلاكت قالدىر-

ىلمى، اونلارنى يوز تورلو بلا ايله كىردىكلەرى مەكتبىنى تاشلاپ قاچىشغا، ھىچ بر تورلو چارەسى قالماغاندىن سوڭ «قومومونىست دارالفنونلارنى» دىب آنالغان مۇسسەلەرگە كىرىپ قىمتلى وقتلارنى بوشغا اونكەزىشكە مەجبور بولغانلىقلارنى دا اونوتماسلىق كىرەك. بو جنس مەكتبلەرنىڭ نە دىمەك بولغانلىغى حقدى بر تصور ايدىنمەك اوچون پروگراملارنىڭ سواد اورنگە- تودەن باشلانغانلىغىنى بىلىش اوزى كفايت ايتسە كىرەك.

موسقوۋادا، لەنىن غراددا، فلاندا تور كىستان جەمهورىتلەرنىڭ ستە- پەندىاتالارى دىب بر قانچا رىقلار كورسە تىب دە كوز بوياقچىلىق يوروتو- لادىر. مەتب علم اوچاقلارنىدا قازاغىستان، تور كىمەنستان، اوزبىكىستان وە باشقا تور كىستان جەمهورىتلەرى ستە پەندىاتى اسىمىنى تاشىپ، تور كىستان خەلى آقچاسىنى يىب ياتوچىلار كوجىلىگىنىڭ روس، يهودى ياشلارى بولغا- نلىغى اونوتماسلىق كىرەك. (بو حقدى «قىزىل اوزبىكىستان» نىڭ 9. 7. 34 تارىخلى نەسخەسە باقىلسىن.) بوساويت بر كىزەندە تور كىستانلىلار حصەسە توشە تورغان ايكى كوب اورون قومومونىست دارالفنونلارنىدا.

مىرزويان قازاغىستاندا 1931نجى يىلى — 424 مىڭ، 1932نجى يىلى — 211 مىڭ، 1933نجى يىلى — 268 مىڭ كىشىنىڭ سواد اورگە تىدىگىنى، 1934نجى يىلى 700 مىڭ كىشىنىڭ سواد اورگەنە- جەگىنى سويلەيدىر. (بو رىقلارنى كىتروچى مىرزويان بو يوز مىڭلەرنىڭ كاغد اوستىدەگە بولوى اىتمالىنى سويلەب كىتوتى دە اونوتمايدىر.)

اوزبىكىستاندا سوادلىق نىسبىنىڭ %52گە چىققانىنى سويلەوچى اكمل اكرام مەعارف قومىسارىلىنى كورسە توى بو يوپچا سوادلىق نىسبىنى %60گە ايرىشكەن. شەرخان رايونىدا قاسم اسملى بر مامور طرفىدان يوروتولغان بر تىكشىرو نىجەسندە حىقى سواد نىسبىنى 16/15 فائىضى كىچمە تىوزغان بولوب چىققانىنى تىل ايتىپ «كوردىگىز مى نىمە بولوب چىقدى؟ نە شونىڭ اوچون مەعارف قومىسارىلىنىڭ جەمهورىتدە كى سوادلى خەلقنىڭ ساپىنى %52 دىب آينقلاب بىلگىلەگەن يەگى رقىمغا اىتايپ بىلەن قاراشىمىز لازم» دىدر. («قىزىل اوزبىكىستان» 17. 1. 34).

معلمينك سواديني تولدوروب ، قيشلاغندا 4 صفلك مکتب قورولوب يېتمه-
گه ن بر بيرده 50 ، 60 ، 70 فامضلك سوادليقدان بحث ايتو قادار بوش
بوغازلق بولالماس (*).

مه نه بو بير گه چه كيلگه ن تفصيلاتدان ساويت مکتبله رينك بو كونكي
شکلنده نه درجه ده انكشاف ايته بيلگه نيني ، بو وادیده کورسه تيلگه ن
رقملارننگ قانداي توغوب اوسکه نيني بر درجه گه قادار کورسه نه
بيلديک ديب اميد ايتهمز. ساويت معارفنده ن بحث ايتهر که ن بزچه ايگ مهم
نقطه اونگ ايکنچي طرفيدر. ايش عددده ايمه س ، اصل ايش اونگ
ايچكي ياغندا در. اونوتماسلق کيره ک ، که ساويت مکتبي عموميتله کولتور
سياستی «شکلی ايله ملی مفهومی ايله پروله تارچا» ديگه ن شعار آستندا
يوريدر. بو کون «پروله تارچا» ديگه ن سوزننگ آستندا نه ياشيرينغانيني
بيلمه يتورغان برکشي ده قالماغانی کبی اونگ «روس کولتوري» ، روسلق
ديمه ک بولغانيني ساويت روسيه آگه تله ري ده ياشيرمايدرلار. ديمه ک بو-
کونكي ساويت مکتبي ايسکی «روسچه بيرلی» اسميني تاشيغان روسلا-
شترماق مؤسسله رينگ دواميدر. بر خلقنگ اوز روحنان توغوب اوز
حياتي احتياجلارينا ياراماغان بر مؤسسسه او خلقنگ اجتماعي قورولوشندا
طفيلي ، مضر بر عنصرغندا در. اونگچون ده او خلقنگ اجتماعي قورولوشندا
هيچ بر تورلو مثبت ايش کوره آلماس. ساويت روس مکتبي ، عموميتله
معارفي ده تورکستان اوچون مه نه شو معنا دادر. طاهر.

تاریخی آبدله ريمز نك حالی

بشر مدنيتينگ توغوم بيری ، تورک مدنيتينگ بيشيگی بولغان تور-
کستان اولکه سيني بعضی بر أوروبا عالمه ري «بويوك تولا بر موزه»
(* بولشه ويكله رنك «سوادلی» ديب آتاتورغان كيشيله رنك كوچيلگی قينچيلق
ايله امضا قويا تورغان ، اوندان آرتسا بويوك باسما حرفله ر ايله تزيلگه ن غازيتالار اسميني
اوقی بيله تورغان كيشيله رده ن عبارت در.

ديبه آتايدرلار. تورکستان توپراغي تورکله رننگ تاريخنگ ههر دورنده
ياراتقان مدنی اثرله ريني-شهرله رني ، قورغانلارني ، سرايلارني اوز قوچا-
غندا ساقلایدر. بابا لاريمز ننگ ذکاسيني ، اونلارننگ ياراتقان مدنيتنگ بر
قسميني کوز آلدیندا جانلاترا تورغان تاريخی اثرله رننگ بر پارچاسی دا
ایمديگه چه بير اوستنده ساقلایب كيله در. فقط بولار تورک تاريخينگ
سوگ دوریگه يعنی مسلمانلق دوریگه عائددر. بو قيمتلی اثرله ر زمان
اوتکه ن ساری هوا اوزگه ريشله ري تأثيريله يا اوز اوزومده ن بوزولماقدا
ياخود باقیمسزلقدان تورلو طرفدان تالانماقدا وه يقيتيلماقدا در.

تورکستاندا منتشر مطبوعات يېتله رنده اوزون يىللاردا نه بری تور-
کستاننگ ايسکی اثرله ريله ساتيچيلق قیلوچي کيشيله رله کوره شمه ک کیره-
کلگی حقندا شکايتلر ايتيله در. سوگ زمانلار ايسه تورکستان آثار عتيقه-
سينگ ساويت مرکزيگه تاشيلماقدا وه قاچاقچيلق صورتيه باشقا اولکه-
له رگه چيقاريليب ساتيلماقدا ايکه نلگی يازيلماقدا در. ساويت مرکزله رنده
تورکستان آثار عتيقه سی ايله قاچاق ساتيچيلق ايتوچي کيشيله رني تأمین
ايته تورغان بازارلار بارلغندا ن شکايت ايتلب ، آچ کور خفرياتچيلازننگ
حسابيني آلماق کیره کلگی تاکيد قیلينادر. بوييگله برابر ایمديگه چه تور-
کستان آثار عتيقه سيني ساقلماق ، قوروماق يولندا قطعی چاره کوروله-
مشدر.

بورونغو چاغلاردا تورکستانداغي تاريخی اثرله رننگ متوليله ري
بولور ایدی. اونلار بو اثرله رگه قاراب تورار وه وقتندا تعمیر ايتب
اولارني بوزولماقدان ساقلار ايديله ر. فقط تورکستاندا روس حاکميتی
اورناشغاچ متوليله ر اوز عهده له ريگه يوکله تيلگه ن وظيفه ني به جدمه ک
باندا کوب قينلقلارغا اوچراديلار. چونکه تعمیرانه محتاج بنالارني ،
ساغانالارني وه باشقا اثرله رني توزه تديرو اوچون متوليله ر روس اداره-
سينگ رخصتيني آلماق مجبوريتنده ايديله ر. رسمي اداره له ر ايسه متولی-
له رننگ مراجعتلاريني کونچه رد ايتهرديله ر. سوگ زمانلار نشر ايتلب
تورغان وثيقه لاردان متوليله رننگ نه قادار آغیرلقلارغا اوچراغانلقلاری

آگلاشیلماقدادر. بوراده چارلقننگ سوڭ دوریگه عائد وثیقه لاری آرا-
سندان، ببحث ایتب توردوغومز مسئله گه قاراشلی، بریسینی ذکر ایتب
کیتھیلیک. تورکستان عمومی والیسی آرخیفینگ 1913نجی ییل تاریخلی
22نجی سانلی ایشندن، اندیجان تومەنی «اوزکینت» قیشلاغنداغی
آرابای مدرسهسی متولیسینک «اوزکینت» دە کی مشهور سنجری ساغاناسینی
آرابای مدرسهسی وقفندان تعمیر قیلینشی سوراغانلغی، فقط اولکه باش
حاکمینک متولینک بومراجعتینی رسمی سببلەر ایله تایتارغانلغی آگلاشیلادر.
(«معارف وه اوقوتوچو» سان 13، ص. 45. سمرقند 1926).

1903نجی ییل 14 ایون تاریخلی «عشق آباد» غازیاسنداغی بر
یازیدا:

«19نجی مايدا سمرقندده کی آقساق تيمور ساغاناسینگ اڭ یاخشی
زینتی بولغان وه بوندان 500 ییلچا ایلگه ری سالغان مناره ییقیلدی.
سمرقند آثار عتیقهسی بوتگول خراب اولماقدا وه تاش بوله کلهریگه
هه یله نمه کده در. ایسته گن کیشیلەر اونی تاشیب کیتمه کده لهر. بولارنی
ساقلاش توغروسیدا تاشکند آرخه ئولوغلاری آراسندا مسئله قوزغاتیلیب،
گویا چارهسی کورولمه کچی ایمش. براق مسئله اوزینگ حل قیلینیشینی
کوته آلمای قالغاندر» دیب یازیلغانلغی نقل ایتلهدر.

روسلار متولیلهرنک تعمیراتیغا توسوئلق کورسه تبه کله ده قایقما ی بار-
بارلقنک ینه ده بویو کره گینی ایشله گه نلهر. بر وقتلار روسلارنک تور-
کستانداغی بعضی تاریخلی بنالار آستندان آلتین، یامبی قیدیرغانلقلاری دا
واقع اولمشدر، که بوده شبهه سز کوب مهم تاریخلی اثرلهرنک ییقیلیب،
نوبراققا قاریشماغینی تیزله تمشدر.

تورکستانداغی آثار عتیقه ننگ باقیمسز قالینشدا روس اُداره سینگ
نه درجه ده مائر بولغانلغینی وه تاریخلی اثرلهرنک تیزره ک اورنادان یوقا-
لیشی اوچون روسلار طرفندان مخصوص سیاست یوروتولغانلغینی روسچه
نشریاتدان دا اورگه نمه ک ممکندر. تورکستاننگ ایسکی اثرلهرینی تیکشی-
روچیلهرده ن نیچکین، سمرقندده باسیلغان بر مجموعه ده نشر ایتدیکی

مقاله سنده، پورته والد (В. Н. Портевальд) ننگ موسقووادا 1914نجی
ییلی باسیلغان «Путевые очерки Туркестана» نام اثریننگ 131نجی
بیتنده ن، «1913نجی ییلی تورکستانداغی ایسکی اثرلهرنی ساقلاش
توغروسندا قیلنغان بر مراجعتغا او زمانغی تورکستان عمومی والیسی
طرفندان — ایسکی اثرلهر قانچا تلف بولسا، روس حاکمیتی اوچون
شونچا یاخشیدر» دیگن جواب تایتاریلغانلغینی نقل ایتهدر. روسیه والی-
سینگ (*) بو سوزلهری چار اُداره سینگ تورکستان آثار عتیقه سیغا
قاراشینی آچیق کورسه تبه کیره ک.

تورکستاندا روس ساویت اُدارهسی تورولغاندان سوڭ بو ساحه ده
اوزگهریش بولدیمو؟ بو سوراقتنگ جوابینی ساویت غازیتالارندان اور-
گه تبه ک کیره ک. بو حقدا اڭ توغرو جوابنی «قیزیل اوزبیکستان» بیرهدر.
شو غازیتانهنگ 30. 7. 34 تاریخلی ساندا یحیی نام بر تورکستانلی «تیگه-
جه کلک» باشلقلی مقاله سنده توبه نده گیلهرنی یازادر:

«1933نجی ییلنک یازیدا خوارزنده خیوه شهرینگ مهم اثرله-
ریدن «کورونوش خانه» ننگ مهرمه ر فرشلهری، خیوه رایون محلی
خوجالق بولومی تامانیدان جاییدان کوچوروب آلتینب، کورپوراککه
ایشله تگه لی آلیب کیتیلگن ایدی. زورغا قایتاریب آلیب اوز اورنیغا
اورناتیلدی.

شهرسبزده رایون قومخوزینگ اوسته لهریدن بری کوتولمه گن
جاییدان «غیشت کانی» تاپقان: بوتون جهانغا مشهور 15نجی عصر اثری
آقسراینی هه لیگی اوسته دینامیت قویوب، آستین-اوستون قیلیب، غیشتینی
آلماقچی بولادی. لاکن اثر دینامیتکه سوز بیرمه یدی. دینامیت بنا
آستیدان بیتته یاریمتا غیشتنی سیندیریب چیقادی. شوندان سوڭ اوسته ننگ
حوصلهسی پیر بولوب، آقسراینی اوز حالینغا تاشلاب کیتهدی.

(*) روسیه ننگ او زمانغی تورکستان والیسی گه نه رال سامسونوف ایدی. بو گه نه رال
جهان سوغوشی باشلاندا شرقی پروسیادا «تانه نهرغ» سوغوشندا یه گیلیب اوزینی اوزی
اولدورگه ندر.

بوخارادان نهریده قاراوول استاناسیداغی قارا کولچلیک ساوخوزی شو استاناسا یانیداغی 16نچی عصردان قالغان بر رباتی بیر ییلن یکسان قیلیب ، غیشتینی آلیب کیتکهن! بوگا قارشى کونه ریلگه ن قانچا ناراضلیق وه شاورشولارغا قارامای ، اوشبو ییل ینه اوشال ساوخوزنگ اوزینگه سی اوز یاقینیداغی ایکی ایسکی سو ساوتقیچ (سردابه)نی (*) ینه بیر ییلن یکسان قیلغان. حاضرغی کونده بر سردابه نی بیم-خشک آمباریغا نه یله تریب قویوبدر.

1933نچی ییلنگ یازیناچا ترمیزنگ حاضرغی استاناسی یاقید- نینداغی ایسکی شهر خرابه سیدن قالما اثرلر شو قادار رنگه-رنک ، شو قادار دقتی جلب ایتهدی که... لاکن ترمیز رایون محلی حکومتینگ یاخشی اعتبار ایتمه گه نی ، بعضی اداره لرنگ توغرودان توغرو مسئله گه نادانلارچا قاراشلاری نتیجه سیده بو تیوره کده اگ مهم اثرلرده ن سانالغان سلطان سعادت مقبره لارگروهی (12-15نچی عصرلارغا عائد) ویران قیلینب تاشلانغان. اصلده بونی غیشت اوچون بوزغان بولسا لاردا کوتکه- نله ریچه بوتون غیشت آلا یلمه گه نله ر. بنا مستحکم ایشله نگه نلگیده ن غیشتی آسانلق ییلن کوچه بیرمه ی ، سینب چیققان. بو آرادا بر توده

(*) بعضی اوقوچیلاریز «سو ساوتقیچ» یاخود «سردابه» دیگه نهرسه نی بیلمه سه- لهر کیره ک. اونگچون بو حقدن قیسقاچا ایضاح بیریب اوتمه ک کیره ک. تورکستانک طبیعی شرائطی تورکستان خلقیغا «سوکولتوری» نامیله معروف بر مدنیت یاراتدیرغان. تور- کستانداغی «سو ساوتقیچ» لاردا شو مدنیت اثرلرهنده ندر. خلق کوه کله منک یاغور سولارینی سیلله رینی چوقور وه کیگچه قازیلغان اورالارغا آقیزیب توپلایدنر. بو سولارنگ اوزونچا زمان بوزولماسدان ساقلانیشى وه بخارغا نه یله نیب کیتمه سلگی اوچون اورالارغا غیشتنه ن گومبه ز یاسالادر. بو صورتله ساقلانغان سو اینقسا اطرافداغی چارواچیلارنگ تریکچیلیگی اوچون یارایدنر. عادتده «سو ساوتقیچ» لارنگ شمال تامانندان بر یولی وه گومبه زنگ تینوکلهری بار. اوراغا ایسه باساماقلاردان توشولور. گومبه زنگ ایچی کوب سالقین بولغانیدان هواداغی بخارنی ساوتیب آلیب اوراداغی سوغا قوشا تورغایینی دا سوبله یلدنر. سو ساوت- قیچلارنگ کروان ، اوتکونچولهر اوچونده اولوغ اهمیتی باردنر. سوگ چاغلار تورکستانک بعضی بیرلرنده اوچرالغان سو ساوتقیچلاری ایزلرنده ن تاریخ صحیفه لرنده معلوم بولغان بورونغو کروان یوللاری بارلنی تخمین قیلماقدادر .

بوتون بنالار سینیق غیشت اویوملاری ییلن تولا خرابه لهر گه نه یله نیب قالغان... بو تیوره کده بوتون بولماسادا بر مونچا یاخشی خالدا ساقلانیب کیلگه ن اثرلرده ن بری «قرق قیز قلعه» بناسیدنر. بنا خام غیشتنه ن 2-3 قابات قیلینب ایشله نگه ن. جاضردا فقط ایکنچی قاباتینگ بر نیچه قسمی ساقلانغان. قلعه چارسی روشده تورت تاماندان دروازه لی کورکه م بر بنادان عبارت بولوب ، عجایب بنا کارلق اصولارینی اوزیده عکس ایتدیره- دی. اثر موغوللار (چنگیز خان) هجومی وقتیدا خراب قیلنغان. اوتکه ن ییلنگ یازیدا بو اثرنی هم شو اطرافداغی بعضی قولخوز اداره لهری بو- زوش حرکتیگه نوشکه ن ایدیلهر. آثار عتیقه قومیته سینگ بر قانچا ناراضیقلاری نتیجه سیده اثر آمان قالدی. محلی اداره لهر قرق قیزدان بر ایش چیقارالماچاچ خواجه حکیم ترمیزی مقبره سیغا تیگه جه کلک قیلیب ، اوتنگ مهم بر قسمینی قویاریب آلیب کیتکه نله ر...

تاریخی اثرلرنگ ساقلانیشى ، اورگه نیشى یولندا یارده م بیریش ایمه س ، عکسینچه ، اولارنی بیمیریش ، بیکارچی نهرسه لهر اوچون بهانه چیقاریب بوزوش حرکتی دوام قیلماقدنر. بوگا ایمدی خاتمه بیریش کیره ک...»

ساویت منبغدان آلیب کیتریلگه ن مه نه شو مثالنگ اوزی ده بو کونکی ساویت اداره لهری طرفندان تورکستان آثار عتیقه سینگ قانداغی تخریباتغا اوچراب تورغانلغی حقدنر عمومی بر قناعت حاصل ایته بیلمه ک اوچون بیتسه کیره ک. چار روسیه سی ایله ساویت روسیه سی اداره لهری وه مأمورلهرینگ تورکستانداغی مدنیت اثرلهریگه قاراشی آراسندا ایرما یوقدر. ههر ایکسی ده عینی درجه ده ییقچی ، داغتیجی در. فقط ساویت باشلوقلاری بو ییقچیلقنک افکار عامه نظرنده ساویت ره ژیمیگه قارشی توغدورا تورغان نفرتی برطرف ایتمه ک کیره کلگینی سیزیب ، تورکستاندا «آثار عتیقه نی ساقلاش قومیته سی» نامندا بر قومیته نگ توزولوشیگه تو- سولق کورسه تمه گه نله ر. حقیقتدا بو قومیته ده ، دولت آپاراتینی بیرلی

خلققا يا قىلاشترماق مقصدىلە ، تور كىستاننىڭ بىر نىچە شىھەرلەرنىدە قورولغان «مىلىيە شترمە يا خود پىرلىلە شترمە قومىتە لارى» كىبى يالغىز اسمى بار ، اوزى يوق بىر قورولمادىر. تور كىستانداغى اينانچلى صنعت اهلينى اوز ايچىگە توپلاغان بو «آثار عتيقه نى ساقلاش قومىتەسى» نىڭ شو وقتغا چا تور-كىستانداغى تارىخى اثرلەرنى حسابغا آلماق ايشىنى دە بە جەرە آلمىغانلىقى بو قومىتە نىڭ حكومتىگە مادى ، معنوى ياردامدان نە قانداق اوزاقدا قالغانىنى آچىق كورسەتمەيدىمى ؟

معلوم اولدىغى اوزرە ، تور كىستان آثار عتيقه سىنىڭ اهمال ايتىلىپ ، تخرىباتقا اوچراپ تورغانلىقى بعضى آروپا ئىلمى دائىرە سىندە دە روس ائدارە-سىگە قارشى منفى حىس اوپناتمىشدر. حتى بعضى آروپالىلار فرصت كىلدىكچە بو حقدانغى شىكايەتلەرنى آچىپ سويلەمە كەلەر. شول فرصتدە مشهور سياح سون ھەدن نىڭ 1926 دە ، موسقوادا ، او زمانغى خارچىە قومىسارى چىچەرىن ياندا معارف قومىسارى لوناچارسكى گە «عالمشمول قىمت وە شىھەرتى جاڭز آقساق تىمور آبدەلەرنىڭ چو كە كە اولدىغىنى» سويلەگەندە ، متوفى معارف قومىسارى نىڭ «بو آبدەلەرنى ساقلاماق آرتق اوزبىكىستان جمهورىتىنىڭ ايشىدر» دىگەنلىكى وە چىچەرىن نىڭ دە «تارىخى آبدەلەرنى ساقلاش خصوصندە اوزبىكىستان جمهورىتىگە بىلدۈرۈلسىن» دىمەكلە بو اوڭغايىز وضعىتدەن چىقىشقا اورۇنغانىنى ايسلەسەك ، «آثار عتيقه نى ساقلاش قومىتەسى» نىڭ تور كىستانداغى تارىخى اثرلەرنى قوروش اوچون ايمەس ، بلكە يوقارىداغىدەك اوڭغايىز حالغا اوچرالدىغى چاغ-لاردا ساويت حكومتىگە كوز بوياماق اوچون ياردام قىلاجاغى مقصدىلە قورولغانلىغىنى تىخىمىن ايتوگە حقلیدرمز.

بولشە ويكلەرنىڭ شىعارى معلومدر. اونلار ايسكى دىنانى بوتونلەى بىقتىب ، اورۇنغا اوز بىلدىكلەرنىچە يەگى بىر دىنا قورماقچىدەرلار. بو شىعارنىڭ باربارچاسىغا تطىقاتىنى بولشە ويكلەر بشر مدنىتىنىڭ بىشىگى بولغان تور كىستاندان باشلامىشلاردىر. يورتىنى شو يىقىچى مخلوقلاردان قورتارماق اوچون كورەشمە كە بولغان تور كىستان استقلالچىلارنىڭ

ايرىشمەك ايشتە دىكلەرى مىلى نظر عىنى زماندا مدنىت دىناسى اوچون دە بويوك بىر يوتوق سانالادىر. اوقتاي

* * *

بىراى شرفدا

سوك چاغلاردا آروپا، غازىتالارى شرقى ختاي تىمىر يولىنىڭ مانچو-گو حكومتىنە ساتو اوستىدە ساويت حكومتى بىلەن ياپونىا آراسىدا بىر آڭلاشما تۈزۈلگەنلىكى وە ياخوددە ھىچ بولماغاندا كىلىشىو اساسى تاپىلغا نلىغى خىبرىنى نىشرا ايتدىلەر. بو مىسئەلە اوزون زماندان بەرى ياپونىا بىلەن ساويت روسىيە آراسىداغى نىزاعنىڭ بىر مەھم غىصرا لارىنىڭ بىرى ايدى. ساويت روسىيە شرقى ختاي تىمىر يولىنى ساتا بىلگەنلىكىنى تىقدىردە اونىڭلە ياپونىا آراسىدا توقناشوغا سىبب بولۇوى اىتمالى بولغان مىسئەلەرنىڭ بىرى حل ايتىلگەن بولادىر. فقط بونىڭلە روس-ياپون مىسئەلسى بوتونلەى بىشىلگەن بولالمايدىر.

بىز بو يىردە «ياش تور كىستان» او قوچىلارنى ، آسپادانغى روس ايمپەريالىزمى غىصبىچىلىگىنىڭ كوزگە ايلنىرلىك بىر نمونەسى بولغان ، بو شرقى ختاي تىمىر يولى تارىخى بىلەن تانىشتىرىپ اوتتمەكچىمىز. روسىيە نىڭ آروپا قىسمىنى بىر مەھم كىبىر ساحىندە كى ولادى-وستوك ايلە باغلايتورغان بو شرقى ختاي تىمىر يولى ايسكىدە ختاي نىڭ بىر پارچاسى سانالغان ، بو كونكى مانچوگو دولتى پىرىنىڭ شىمالى قىسمىدا كىچەر ايدى. (بو يولنىڭ اوزونلىغى 1481 چاقىمىدۇر.) ختاي حكومتى روسىيەگە اوز توپراغىدا تىمىر يول كىچىرمەك حقىنى 1895 نچى يىلى معاھدەسى بىلەن بىرگەن ايدى. بو معاھدە بويونچا روسىيە اوزى ختاي دولتىنىڭ بوتونلىگىنە حرمت وە رعايت ايتودەن باشقا ، دىگر طرفدان چىقۇوى مەمكىن بولغان قورقۇنلاردا ياردەمدە بولونۇشى دا تىھد ايتكەن ايدى. او زمان ختاي كۆب آغىر بىر وضعىتدە ايدى. چونكە او ، 1894/5 دە ياپونلار بىلەن بولغان سوغوشىدا يەگىلىپ چىققان وە «سىمونوسە كى»

معاهده‌سی (17. 4. 1895) بویونچا لائودون یاریم آطه‌سی پیلن مانجو-ریالنگ جنوبی ساحلارینی، فورموز و په‌سکادور آطه‌لارینی یاپونیاغا ترك ایشکه مجبور بولغان ایدی. او زمانغا قادر رسماً چین توپراغی سانالیب کیلگن قوریا ختایدان آیریلیب، ظاهراً استقلالینی ساقلاغان بولسادا حقیقتده یاپونیا تأثیری آستینا کیرگن ایدی. بونلارنگ بوتواییسی اوستنه ختای 200 میلیون «نائل» سوغوش تضمیناتی بیرجه کدی. بو شرطلار اونه‌لگونچه یاپونیا «وهی-های-وهی» نی اشغال ایتب توراجاقدی. بو صورتله حقارت کورگن ختای یاپونیاغا قارشى دوست وه حمایه‌چی قیدردی. بو آندا قارشینا روسیه چیقدی. یاپونیاگ کوجه‌یوب کیتو-وندهن قورققان روسیه ختایغا سیمپانی کورسه‌تکه‌نلک پرده‌سی آرقاسینا کیریپ، فرانسه وه آلمانیانی یاپونیاغا اولتیماتوم بیریشکه راضی قیلدی (23. 4. 1895). اوچ بویوک آوروپا دولتینگ برله‌شگن کوچله‌ری قارشیندا یاپونیا بو معاهده بویونچا ختایدان قازانغان توپراقلا-رندان وازکیچیشکه وه سوغوش تضمیناتینی 200 میلیوندان 30 میلیونغا توشوروشقا مجبور بولدی.

فقط 1897نجی ییلی روسیه یاپونیاغی چیقارتدیغی لائودون یاریم آطه‌سینی اوزی اشغال ایتمه‌کله، اوزینگ ختایغا بیردیگی وعدینی بوزغان بولدی. روسیه بو حرکتیله بوتون مانجوریا وه قوریانی اوز پنجه‌سی آستینا آلدی. بر طرفدان آلداتو، ایکنچی طرفدان قورقوتو یوللاری پیلن نهایت بو استیلا سینی ختای حکومتینه‌ده قبول ایتدیردی (15. 3. 1898). غراف ویتته اوزینگ خاطر اتدا (برنجی جلد، ص. 129) بو اشغال مسئله‌سنه یاناشیب «بو قواتون ولایتی» (* اشغالی مثلی اکورولمه‌گن بر خیانت ایدی» دیدر. بو روس اشغالی باشقا آوروپا مملکتله‌رینه‌ده سرایت ایتدر. آلمانیا «چینداو» نی، اینگلتیره «وهی-های-وهی» نی اشغال ایتدیله‌ر. بو صورتله ختای نگ آوروپا دولتله‌ری آراسندا بولونوشی باشلاندى.

آرتیق ختای حکومتینگ روسیه‌گه قارشى تورا ییلو امکانی قالما-

(* «قواتون ولایتی» دیب «لائودون» یاریم آطه‌سینی آتاماقدادر.

دی. روسیه شرقی ختای تیمیر یولینی ساللا باشلادی. بو یول 1903نگ آوغوستندا بتیریلدی. بو روس سیاستی یاپونیاغا روسیه‌غا قارشى دو شما-نچیلق او یغاندی دا بونگ نتیجه‌سند 1904/5 روس-یاپون سوغوشی کیلیب چیقدی. بو سوغوشدا شدتلی بر مغلوبیتگه اوچراغان روسیه «پورسمات» معاهده‌سی (23. 8. 1905) بویونچا مانجوریا تیمیر یولینگ جنوبی قسمینی، لائودون یاریم آطه‌سینی یاپونیاغا ترك ایتب، مانجوریا اوستنده ههر تورلو دعوادان وازکیچیب یاپونیاگ قوریا اوستنده کی حمایه‌حقینی تانیدیدان باشقا، ساحالین آطه‌سینگ جنوبی یاریمینی ده ترك ایشکه مجبور بولغان ایدی. او زمان نسبتاً اوزینی کورسه‌تب اولگورمه‌گن، دیهرلک بوتون آوروپا طرفندان یاریم‌دوشمان کوزی ایله کورولگن یاپونیا روسیه‌نی مانجوریا دان بوتونله‌ی قووب چیقارا آلمانا ایدی. اونکچونده روسیه شرقی ختای تیمیر یولینگ صاحبی بولوب قالدی. بو یول ایسه، سوزنگ حقیقی معناسندا، دولت ایچنده دولت دیمه‌ک ایدی. اونگ اوزینه مخصوص محکمه‌سی، پولیسی، ژاندارماسی، خلاصه ههر نهرسه‌سی بار ایدی. شبهه‌سز بو یول پیلن کیچ وه یا تیز روسیه مانجوریاغا ایگه بولاجاقدی.

ختای دروس معاهده‌سی بویونچا، ایشکه باشلادیغی تاریخنگ 36نجی ییلندان باشلاب ختای حکومتینگ یولنی سانیب آلوغا حقی اولاجاقدی. بو تقدیرده ختای حکومتی صرف ایتلیگن بوتون سرمایه‌نی، او زمانغا قادرغی فائض علاوه‌سیله تولمه‌لی ایدی. بو حسابله ساتب آلو حقی 1939نجی ییلی آوغوستنده گنه باشلا یا جاقدی. عینی معاهده‌گه کوره 80 ییل سواگرا، یعنی 1983نجی ییلی، یول توله‌وسز ختای حکومتی قولینا کیچه-جه کدی. فقط شونی تکرار ایته‌یلک، که روسیه‌نگ عمومی سیاسی وضعیتینی اوزگه‌رمه‌سیدی، ختای اوچون بو یولغا ایگه بولو بر طرفدا تورسون، مانجوریا اوستنده کی حاکمیتینی ساقلا ب قالدو ممکن اولما یا جاقدی. بویوک جهان سوغوشی چیقدی. 1917نجی ییلی گوکله‌منده انقلاب توغدی. کوب اوزاماسدان بولشه‌ویکلر حکومت باشینا کیچدیله‌ر. اونلار

یه گئی ساویت حکومتینگ «ایسکی روسیه حکومتینگ مساوی شرطلار اوستنه قویولماغان معاهده لهر بویونچا قازاندیغی حق وه امتیازلارندان واز کیچکه نلگینی» اعلان ایتدیلر. مانجوریا تیمیر یولینی سالو اوستنده ختای حکومتی ییلن قیلنغان معاهده مه نه شو جنس معاهده لهردهن ایدی. 1920نجی ییلی، روسیه ده ایچکی سوغوشلار قیزغان بر دورده، ساویت حکومتی ختای خلقنه قاراتب بر بیاتنامه نشر ایتدی وه ایسکی روسیه نلگ غصبله رندهن واز کیچکه نینی بیلدیردی. بالخاصه ساویت حکومتی، روس ایمپریالیزمی طرفندان «روسیه سرمایه دارلیغی منفعتینی کوزه تب سالنغان مانجوریا تیمیر یولینگ ختای خلقی قولینه کیچووینی لازم تاپار» ایدی.

فقط بو زمان شدتلی بر آنارشی ایچنده بولغان ختای بو شرائطدان فائده-له نه آلمادی. روسیه ده کی وطنداش سوغوشلاری بولشه ویکله رنگ غلبه سی ییلن بیتدی. ختای ییلن ایسکیسجه اویناونگ ایمدی هیچ قیمتی قالما-دی. بو زمان ساویت حکومتی اوزینگ مانجوریا تیمیر یولینا قاراشینی دا اوزگرتدی. ایمدی بولشه ویکلهر بو یول اوستنده گی ختای خلقی حقندان ایمهس، روس انقلابی منفعتندان، اوزاق شرقدا آوروپا، یاپونیا وه آمریکا ایمپریالیزمینه قارشی کوره شدهن بحث ایتدیلر. بو یولدا آرتیق «روس سرمایه دارلیغی منفعتی اوچون سالنغان» دیب سانالمایدی. او آرتیق «انقلابی روس دهقانی وه ایشچیسی نروتنه سالنغان یول» دیب کورسه-

تیله در. ایسکیده قارا روس ایمپریالیزمنی تحکیم ایتو، کوچه تیوگه خدمت ایتکن بو یول ایمدی قیزیل روس ایمپریالیزمینی کوچه تیوگه خدمت ایته در. ساویت حکومتی بو یولدان فائده له نوب موغولستاننی بوتونله ی اشغال ایتدی. بو کون 50 میلیون چاماسندا اهالیسی بولغان کیگ بر دائره نی اشغال ایتب اوتورغان ختای قومونیزمینی کوچه یتدی. عینی زماندا ختایدا ملتچیلک آقیمی کوچه یتدی. بونلار مانجوریا تیمیر یولینی طلب ایتدیلر. 1924نجی ییلی بو یول موقتاً مانجوریا دیکتاتوریا چان سو-لین-نگ قولینا کیچکه نده ایدی. او زمان ساویت حکومتی ختایلار ییلن

مذاکره یورتوشغا مجبور بولدی. بو مذاکره ده شو نقطه لار اطرافندا آگلاشدیلار: ایسکیده کی نوقول روس اداره سی بیرینه روس وه ختایلاردان قاریشیق بر اداره توزوله جهك. پولیس وه محکمه ایشله ری ختایلار قولینا کیچه جهك. ختای حکومتنه ایسته دیگی وقت یولنی سانیب آلایلو حتی بیرله در (*). یولنگ توله وسز ختای قولینا کیچووی مدتی (سوروگی) 80 ییلدان 60 ییلغا توشوروله در. موسقوا حکومتی بو یولنی اوز قولندا توتوب قالایلو اوچون قولندان کیلگن بوتون ایشی ایشله یدر. ختایلار آراسندا ساویت اصول اداره سنه کیچو پروباغانداسی شدت وه سرعتینی آرتیرادر. 1927نجی ییلی ختای ییلن ساویت روسیه آراسندا دیپلوماسی مناسبات کیسیله در. 1929نجی ییلی آرالارندا توقناشمالار چیقادر. بو-تون آغیرلقلارغا رغماً ساویت حکومتی چارلق روسیه سندهن قالغان ایمه-ریالیزم میراثلرینی قوروماق ایشنده بوتون کوچینی صرف ایته در. مانجو-ریا تیمیر یولی، ختای، یاپونیا، خلاصه بوتون یراق شرقداغی قومونیزم پروباغانداسینگ مرکزی حاله کیتریلدی... آخرده یاپونیا حمایه سی آستندا مانجوگو دولتی شکل ایتدی. وضعیت موسقوا علیه نه چیوریلدی. 1933نجی ییلی مانجوگو حکومتی اسمندهن سویله وچی یاپونیا ییلن ساویت حکومتی آراسندا بو تیمیر یولنی مانجوگو حکومتنه ساتو توغروسندا مذاکره لرباشلاندی. بولشه ویکلهر بهانی خیالی دینیه جهك درجه ده یو کسه ك کورسه نسه لهر، یاپونلاردا کولونچ دیهرلک درجه ده آز بیرمه کچی بوا-دیبلار. اوزون چیککن بو مذاکره لهر بر نیچه کره لهر توختاب، یه گیده ن باشلانب دوام ایتب کیلدی.

یاپونیا نلگ بحر محیط کبیر ساحلندا کوچه یوب کیتووندهن قورققان آمریکا اوگا قارشی حرکته کیچدیکی کبی، آوروپا بویوک دولتلره ده یاپونیاغا کوز بورچی ییلن قیسیق باقا باشلادیلار. مانجوریا سیاستی اطرا-فندا چیققان آگلاشماو یوزندهن یاپونیا ملتله جمعیتندن چیکیلدی.

(* فقط ختای حکومتیکه یولنی سانیب آلو اوچون اجنبی دولتلره دن وه یا خصوصی باقالاردان یاره آلاسینی شرط قویولغان.

نتیجەدە يالغز ياپونيانىڭ آمريقا، ملتەلەر جمعيتى وە ساويت روسيەسنە، يعنى بوتون دنيغا قارشى تورغانلىغى تصورى توغوب قالدى. بونىڭلە برابر ساويت جكومتى ياپونيا ايلە آڭلاشما يولنى قيديرو وە تيمير يولنى ايستە. دېگندەن كوب آشاغى بر قيمتكە ساتوغا راضى بولوش مجبوريتندە قاليب تورادر.

روسىەنىڭ مانجورىادان چيكيلووى بويوك اهميتنى حائز بولغان بر حادثەدر. برنچيدەن او ولادى ووستوك يەلەن ايگ قيسقا باغلايش يو- لندان آيريلغان بولادر. ايكنچيدەن بونىڭلە اونىڭ ختايداغى تاثيرى كوجىزلەندەر. ديمەك بونىڭلە ياپون-روس سوغوشى يەلەن باشلانغان روسىە- نىڭ يراق شرقدان چيكيلووينىڭ برنچى دورەسى يتىمەك اوزرەدر.

بز روس ايمپەرياليزمىنىڭ بو چيكيلووينى جانندان آلتىشلايمىز وە انكشافنىڭ بو كىلگەن يىرنەدە توروب قالماسدان اساس مقصد بولغان روس ايمپەرياليزمىنىڭ بوتون آسيادان قوويلوينا طرف ايلەرىلەمەسنى تيلەيمىز. چونكە شونداغىنا بز آسياء خىلقلارى سربست نفس آلايلىجەك وە مىلى آزادلىق گونەشندە ياپرى آلاجاقمىز.

چونى رىيلىمىز

على مردان بيك توپچىباشى

شۇ 5نچى نوپا بردا آرامزدان آيرىلىپ ابدىتكە كوچكەن على مردان بيك توپچىباشى مرحوم اسماعيل بيك غاسپىرالى وە باشقا بر نىچە كشىلەر ايلە بىرلىكدە روسىە قولى آستىدا قالغان توركلەرنى تمثيل ايتىپ، او زماندان- بەرى خدمت ايتىپ كىلمە كدە بولغان مشهور جماعت خادىمى ايدى. او «روسىە مسلمانلارى» مىلى حر كىنىڭ مۇسسەلەرنەن بىرى وە «روسىە مسلمانلارى» تورولتايلارىنىڭ آلماشىنماس رىيسى بولغانى كىي چاغداش.

لارى آراسىندا شېھەسىز ايگ كوب آوروپائى تحصيل كورگەنى ايدى. قيسقاغا بر مجموعە مقالهسىندە سىياسى خادىم على مردان بيكنى قاراقتەريزە ايتىپ بولماسلىغى بر طرفدا تورسون، اونىڭ كوب ياتلى فعاليتى حقتدا قايتىقرارلىق بر تصور بىرە يلودە ممكن ايمەس.

على مردان بيك 1862نچى يىلى 4نچى مايدا تىفلىسدە دنيغا كىلمشدر. على مردان بيكنىڭ اولوغ باباسى سوڭ گورجستان قراللىرى ياندا توپچى كوچلەرى باشلىغى وە قلعة قوماندانلىغى كىي مەم اورونلار اشغال ايتىمشدر. على مردان بيكنىڭ عائەلە اسمىنىڭ توپچىباشى بولوىدا بلكەدە بوندىان كىلمشدر. على مردان بيكنىڭ باباسى ميرزا جعفر بيك مشهور عالم وە شرق تىللەرى يىلگىچى ايدى. او كىشى 1819دان 1849غا قىدار يعنى 30 يىل پەتەرسبورغ دارالفنونىدا فارس تىلى وە ادبىياتى درسى بىرىمشدر. على مردان بيك ايلك تحصيلىنى 1نچى تىفلىس گىمنازيومىدا كور-

مشدر. گىمنازيومنى برنچىلىكە بىرگەندەن سوڭ، 1884نچى يىلى على مردان بيك پەتەرسبورغ دارالفنونى كىرىمشدر. ايلك اول تارىخ وە فيلولوژى فاكولتەسە (شەبەسە) يازىلغان بولسادا بر يىل سواگرا حقوق فاكولتەسە كىچىمشدر. على مردان بيك 1887نچى يىلى كىزلى انقلابچى طلبە اويوشما- لارنى قاتناشغانى اوچون دارالفنونىدەن چىقاريلمشدر. لاكىن اوڭا بويوك اميدلەر باغلاغان مدرسەلەرنىڭ واسطەچىلىگى آرقاسىدا قايتادان آلتايلگەن.

1888نچى يىلى على مردان بيك دارالفنونىدە برنچىلىك ايلە بىرەدر. نىچوق فاكولتەسى على مردان بيكنى مدرسلىككە حاضر لانو اوچون دار- الفنونىدا ساقلاشقا قرار بىرەدر. فقط او زمانكى روس قانونى خرىستىيان بولماغانلارغا دارالفنونىدا كرسى اشغال ايتونى منع ايتكەن بولغاندىن على مردان بيك دە علم يولنىدا قالالماسدان تىفلىسدە محكمە خدمتە كىرىشكە مجبور بولغان. 1894دە آدوو قانلىغا كىچكەن على مردان بيك باكوغا كوچەدر. اونىڭ اصل سىياسى، اجتماعى فعاليتىدە مەنە شو 1894دەن باشلايدىر. باكوغا كىلگەندەن سوڭ بلدىيە مجلسە سايلانغان بەجەرىكىلى حقوق شناس على مردان بيك بر طرفدان اوز فعاليتى،

ایکنچی طرفدان تورک-مسلمان بولغانلیغی ایله تیزگنه کوزگه کیریب قالادر. عینی زماندا علی مردان بیک او وقت روسیه تورک-مسلمانلارینک روسچه چیقاتورغان برکنه غازیتاسی سانالغان «تاسپی» ننگ باش محرری بولادر. انقلابدان سوکرا کوب اوزگهرگن ایچکی وه تیشقی شرائط آستنداغی بزنگ بو کونکی کوزوشمزله «تاسپی» ننگ او زمانتی «ملی»، «سیاسی» حرکتلهری ایسکیمش، فایقتر ماسلق کورونسهده، او زمانتی

علی مردان بیک توپچیباشی
1862—1934

روسیهده کی ههر نهرسه حقدان یالغز سین لاب وه یالثرمالاب سویلهو. ممکن بولغان دوزگه کوره روسیه تورک مسلمانلاری ملی مسئلهسی حقدان مراق او یفاتترو یولنداغی «تاسپی» ننگ رولینی کیچلتیب بولمایدر.

علی مردان بیکنک آچیق سیاسی فعالیتتی 1905 انقلابی ایله

باشلایدر. بو سنهدهن اعتباراً روسیهده بوتون سیاسی شرائط اوزگهرهدر. ملی مسئلهلهرنی آچیقراق، کیسکینرهک قویو امکائی توغادر. روسیه تورکلهرینک تورلو قونغره لاری توپلانادر. بو توپلانیشلاردا ملی طلبلهر پروگراملاری توزولهدر. بو قونغره لارنک رئیس وه پروگراملارنک محرری علی مردان بیک بولادر.

علی مردان بیکنک 1905 انقلابی ایله باشلانغان فعالیتتی باش محرریمز مصطفی بیکنک مرحومنک قبری باشندا سویله گن نطقندا قیسقا-غنا بولسادا کورسه تیلگه نلگندهن علی مردان بیکنک ترجمه حانه دائر تفصیلاتنی شو بیرده کیسیب اونک تورک جماعت خادمی اولاراق فعالیتتی حقدادا بر نیچه سوز نهیب کیچمه کچی بولامز.

اگر سز ساویت نشریاتینک روسیه قولی آستنداغی تورک اولکه-لهری ملی حرکتلهری حقدانغی قسمی ایله برآز تانیس بولساگز، علی مردان بیکنک ایگ قورقولو «پان اسلامیت»، «پان تورکیست» دیب ایگ کوب تکرار ایتیلگن بر اسم بولغانینی کوره سز. ایستر بولشهویک، ایستر بولشهویک علیهرداری روس سیاسی نشریات وه ادبیاتینک تصویرینی عادت ایدیندیک بر شکلده «پان تورکیزم» هله «پان اسلامیزم» هیچ بولماغان. فقط روسیه قولی آستنداغی تورکلهرینک ملی حق دعوالاری، منفعتلاری بر بولغانلیغی غایتده طبیعی بر نهرسه. قاندا، تیلده، دینده بر-لکلهری طبیعتیله اونلارنی قولایچا بر گه توپلاب حرکت ایتش امکائینی بیردی. بو برک نیگیزینی یاخشی یلگن علی مردان بیکده اونی اوز فعالیتینک اساسی ایتب آلدی. مهنه بونک اوچونده علی مردان بیک آذربایجاندا اولدیغی کبی ایجازاندا، قریمده، تورکستاندا سیویلیب، سایلیمش وه آکلاشیلیمشدر.

علی مردان بیک عموم روسیهده کی غیر روس ملتلهر باقیمنداندا عمومی بر خادم دیب کورسه تیلمه لیدر. او بو خلقلار منفعت وه ملی کور-رئش یوللارینک بر بولغانینی جوده یاخشی کورگن ایدی. بونکچونده او برنچی دولت دوماسندا (1906) توزولگن، روسیهده کی بوتون غیر

روس ملتەرنى تمثيل ايتكەن، «مختار پىچىلەر بىرلگىنە» كىرگەن ۋە او بىرلكنگ رەئىس اورونباسارلىغىنا سايلانغان ايدى. (رەئىس لىستالى لىدەئىسكى ايدى).

بويوك ملت خادىمى على مردان بىكنگ مەنە بو قىمت، اهمىتى اوئىك 8نچى نوپا بىرداغى جنازە مراسىمە تورلو ملتەرنىك مەملىكەتتەن توبلانغان بويوك بىر جماعتنى كىترمشدى... اوز توركلەرنەن باشقا او-قراينالى، گورجى، ئەرمەنى، شىمالى قافقاسىيالى، قازاچى، قالمق كىبى تورلو دوست ملت نەمەندەلەرنى دە بو محترم جماعت خادىمە سوئك سايغى-سىنى كورسەتوب قالمق اشىقتىرولى تورلو ملتەرنى تمثيل ايتكەن ناطقلار-ئىك سوزلەرى على مردان بىك شىخىندا تورك ۋە غىر تورك، بوتون روس ايمپەريالىزمە قارشى كورەشوجى ملتەر باقىمىندان قانداق بويوك بىر جماعت خادىمى يوقالغانمىزنى آچىق كورسەتدى.

*

مرحوم على مردان بىكنك نابوتى باشندا

«توركىستان مىلى بىرلىكى» بىك آوروپا ۋكىلى ۋە «باش توركىستان» باش محررى چوقاي اوغلى مصطفى بىكنك سويلەدىگى نطق :

على مردان بىك اسمى روسىە قول آستىداغى توركلەرنىك سىياسى ۋە اجتماعى حرىكلەرى تارىخىيە سىقى باغلانغان بىر اسمدۇر. على مردان بىك سىياسى حرىك باشلانغان چاغلاردا بىرلەرنىك آلدىمىزدا تورغان بوكونىكى مسئلهلەر باشقاچاقراق شىكلدە ايدى. مىلى كورەش جەھەسى او زمان مەين بىر شىكل آلمانغان ايدى. مىلى قورتولوش مسئلهسى او زمان روسىە دولتى اىچىندە روسلار ايله تىك حق ۋە حقوق قازانا بىلىش صقنىدە گنە قويولورا ايدى. شو تار ساحەلاردا على مردان بىك ۋە اوئىك او وقتىغى فكر يولداشلارى اوچون ايشلەيە بىلمەك پەك آغىر ايدى. چونكە او زماننى روس حكومتى نظرندا روسلار اوچون مساعد بولغان حرىكلەر غىر روسلار اوچون جنائت كىبى حسابلانىر ايدى.

توركلەرگە روسلار ايله تىك حق ۋە حقوق طلب ايتدىكلەرى او- اوچون روسىە حكومتى على مردان بىك ۋە اوئىك مەاصر بىزنىك آلى كىشىلەرىمىزنى «اتحاد اسلام» چى، «اتحاد تورك» چى دىب عىبلەر ايدى. روسىە دولتى باقىمىندان «اتحاد اسلام»، «اتحاد تورك» انقلابدان دا تەلكەلى ايدى. چونكە بوجرىانلاردا روسىە ۋە روسلقا قارشى ملىتچىلىك اساسلارى كورونوردى. مەنە اوشبو «اتحاد اسلام» چى، «اتحاد تورك» چىلەر قاتارىندا، مرحوم غاسپىرالى اسماعىل بىك ايله برابر، على مردان بىك اسمىنى اوچراتامىز.

1905نچى يىلغى انقلاب دورى. روسىە توركلەرى آچىقدان آچىق

على مردان بىكنك نابوتى باشندا

چوقاي اوغلى مصطفى بىك نطق سويلەركەن

چارىزمگە قارشى وضعيت آلدىلار. اولار اوزلەرىنىك مىلى ۋە دىنى خصوصىيەلەرگە مەنسەب حق ۋە حقوق طلب ايتدىلەر.

مىلى مجادلەمىزنىك اوشبو اىكنچى دورىدە على مردان بىك اسمى اىك آلى قاتاردا تورادۇر.

بىرچى دولت دوماسى. تورك اولكەلەرى اوگا آرالارىندان اىك پىشقەملارنى سايلاب ايوپاردىلار. طبعى، على مردان بىك دە دوما اعضالىنا بىلگىلەندى. 72كونلك عمر سورىدو كەن سوئك بو دوما چار حكومتى

طرفدان غير قانونی صورتده تارقایلدی. حکومتکه مخالف فرقه لار ایسه
فینلاندیانگ «ویبورغ» شهرینده توپلانیب، روسیهده انقلابی حرکت
تاریخنده بویوک رول اوینامش مشهور «ویبورغ بیاننامهسی» نی نشر ایتب،
خلققا مراجعت ایتهدرلر.

مهنه شو انقلابی کورهش وثیقهسی آستندا، بر قانچا تورک یولداشلا-
ریله، علی مردان بیککده امضاسینی کورهمز. بونگ نتیجهسنده علی
مردان بیک حکومت طرفدان محکمه گه بیریلیب حبس ایتلهدی ههمده
سیاسی حقوقلاریندان محروم ایتلهدی.

1917چی ییل بویوک انقلاب چار روسیهسینی بیقیب، ملی قورتو-
لوشیمزغا کیگ یول آچقان کبی بولادی. بو دفعهده علی مردان بیکنی
عموم روسیه تورکلرله آذربله، سوگراق عموم قافقاسیا ملی حرکتینک
آلغی قاتاریندا کورهمز.

1918چی ییلی آذربایجان اوز ملی استقلالیتینی اعلان ایتهرک
علی مردان بیکنی برنجی آذربایجان ملی پارلامان رئیسلیگه سایلادی.
برآز سوگرا علی مردان بیک آذربایجان بیک آوروپاغا کوندهردیگی
هیئت مرخصهسینگ رئیس او لاراق بیلگیلهندی. بو ایسه وطنداشلارینک
علی مردان بیکگه تیشلی قیمت بیردیکلری دیمهکدر.

تقدیر بزنگ بارچامز اوچونده رحیمسز بولدی. آذربایجان ملی
استقلالیتی بتیریلیب، آذربایجان جمهوریتی قیزیل روسیه ایپهریالیزمی
طرفدان باسیندی. آذربایجان ملی هیئت مرخصهسی رئیس علی مردان بیک
آذربایجان مهاجری صفتینی آلدی. فقط علی مردان بیک ملتی وه یورتی
اوچون کورهشچهن بر مهاجر ایدی.

مهاجر خیاتی آغیردر. بو آغیرلقنی یاشینگ سوک چاغلاریندا علی
مردان بیک ههم کوردی. لاکن او آذربایجان وه قافقاسیانگ ایرکینی
یه گیدن قازاناچاغینا بر دقیقهده ایمانینی اوزمهدی. علی مردان بیکنگ
اسمی برلهشدیریلگن ایگ سوگغو بویوک ایش — قافقاسیا قوهدهرا-
سیون میثاقی در.

قافقاسیانک کیلهجه گنده بویوک رول اوینایاچاغنا اینانديغمز بو میثاق
کبی بویوک بر تاریخی وثیقه آستیغا اسمینی یازاراق علی مردان بیک ابدیته
جونادی.

بز تورکستان تورکلهری علی مردان بیک که بویوک بر تورک خادمی
دیب حرمت ایتهمز. چونکه علی مردان بیک اوچون بر تورکستانلی، بر
قازانلی، بر قریملی تورک اوزینگ ایگ یاقین آذری تورکلرله برابر
ایدی. آذری تورکلهری علی مردان بیکنی اوزلهرینگ ایگ بویوک ملی
سیمالاریندان وه مستقل آذربایجان جمهوریتینگ برنجی پارلامان رئیس
دیب حرمت ایتهدرلر. قافقاسیالیلار ایسه علی مردان بیکنی قافقاسیا قوهده-
دهزاسیونینی یاراتوچیلاردان دییه ایسله یهجه کلهر.

تورک وه قافقاسیا خادمی عنوانینی اوز باشندا بیرلشتره ییلش —
بو پهک بختلی بر صفتدر وه علی مردان بیکنگ روحی اوچون اونوتولماس
بویوک بر یاریقلق در.

علی مردان بیکنگ یاتقان ییری یومشاق بولسون. اولوغ تاگری
جنتدهن اورون بیرسین. علی مردان بیکنگ عائلهسی، یاقین اقرباسی وه
یورتداشلاری باشلاریغا توشکهن بویوک ماتم ایله قایغیرارکهن بارچامز-
نگدا علی مردان بیکنی بویوک تورک وه بویوک قافقاسیا خادمی صفتیله
حرمت ایتدیگمزدن آز ههم بولسا اوونسونلار.

*

تورکستاندا قیشلاق خوجالیغینی ماکینلر ستریس هفتدا

«باش تورکستان» نگ 59نجی سانداغی «تورکستاندا برنجی بیش
ییللق یکونی» باشلقلی طاهر بیک مقالهسنده قیشلاق خوجالقلارینداغی
ماکینهلهرنگ حالی حقندا کیتریلگن معلوماتلار اطرافندا فرانسهده ایشلهب
توروچی تورکستانلی مهندس منصور افندی بزگه قویوداغی معلوماتی
یازادر:

کوپنچه آروپا، آمریکا مملکتلهری اوچون یاسالغان ماکینه لهرنی تورکستاندا قوللانیب بولمايدر. تورکستاننگ ساغ (سارنغ) توپراغی کوب آغیرلق کورسه تهردر. او آغیر بولغانی کبی آلانغا قارشى کوب مقاومتلیدر. بو یوزدهن او داها یه گیل توپراقلار اوچون یاسالغان ماکینه-نگ تیز ایشدهن چقیب قالیشیغا سبب بولادر. تراقتورلار مسئله سنه کیلگنده ایسه او یالغز کیگ وه تیکیس بیرلهرده گنه ایشکه یارایدر. بزده تورکستاندا ایسه صنعی سوغاریش اصولندا بویوک وه تیکیس بیر (تارلا) بولالمايدر. ایکن بیرلهری کیچیک آریق وه یاپلار ایله کیچیک کیچیک پارچالارغا آیریلغان بولادر. بویوک تراقتورلارنگ سربست حرکتی بو صورتله تحدید ایتیلگن. بو کیچیک دائره لهرده سیق-سیق آیلانیش حرکتی بوتونله ای امکانسز بولماسادا کوب قینلقلار توغدورادر. بویوک اوستنه او مملکتنگ ایگه سی، اوگا عمر منفعتی ایله باغلانغان تور-کستانلیلاردان بیلهرمه ن تراقتورچی-ماکینیسئلهرنگ یوقلیغینی دا علاوه ایتسه گز، نیچین تراقتورلارنگ بوزولوب وه یا پارقلاردا تیزلیب یاتقا-نیسی دا آگللاب آلاسز.

تورکستان ایکن بیرلهری شرائطی مخصوص وه ساغ توپراقدا قوللانوغا یارارلق ماتهریاللاردان یه گی ماکینه لهر یاساونی طلب ایتهدر. آروپا وه آمریکا ماکینه تیلهری تورکستان اوچون قولای وه فائده لی بولالمايدر. تورکستان دهقانلاری بونی آتیق بیلگه نلکلهرنده ن اوندان اخلاص ایله فائده لهنه کنی ده ایسته میدرلر. اوزنده ن اویمانغان بر تو-پراقی بر ماکینه تپنه اویدورماق ممکن بولماغانی کبی، تیریسنچه بر توپراقغا، شرائطغا اویغون یاسالماغان ماکینه فی ده اوگا اویدوروب بو-لمايدی. مه نه ظاهر بیکنگ «یاش تورکستان» دا یازدینی کبی قیمتلی ماکینه لهرنگ تیز بوزولوب قالوی وه یاسهرگی-کورسه تمه مالی حالدا ایشسز زنگللب یاتوی دا بو صورتله گنه ایضاح ایتله بیلهدر.

مهندس منصور

قورباشی شیر محمد بیک نك مکتوبی

محترم قورباشی شیر محمد بیک افدینگ توبه نده باسیب باشقارمادان: توردیغیمز ردیه سینی بز کوبده ن بهرلی کوتهر ایدیک. لاکن او کشینک اوزیده ن بولماغان سببلهرده ن بو ردیه ایندی گنه کیلیب تو-رویدر وه بز هم اونی چین یوره کده ن قوانچیمز ایله باسماقدامز.

بورونغو چه کیست آغایکوف وتیله شیر محمد بیک فی اوز توزاغیغا توشوروب آغانلغی حقدان یازغان ایدی. بز اوگا اینانماساق دا، بوتون دونیا یوزیگه یایلاتورغان بر اثرده باسیلغانی اوچون، حقیقتی آچیق کونگه چیقاریش نیتله آغایکوفنگ دیدیکلهرینی باسیش مجبوریتنده قالغان ایدیک.

بولشه ویکلهرنگ «چه کا» سی بوندان بر نیچه بیل اول روسلارنگ اگ ایشکللی، آتاتلی وه تجربه لی سیاسیونلارندان و. شولگین نی هم اوز توزاغیغا توشوروب آغان ایدی. بوکشی اوزی بیلمه گنه فی حالدا بولشه ویک «چه کا» سی حسابیغا روسیه غا یاشیرین سیاحت ایتب قایتقان. خارکوف، کیف، موسقوا کبی بویوک شهرلهرده بولوب، بولشه ویزم وه ساویت حکومتینگ دوشمانی رنگینی آغان «چه کیستلهر» ایله کورو-شوب، آروپاغا کیلگنده ن سوگ «فکر داش دوستلهری» آغز لارندان ایشیتکه نلهرینی بویوک بر کتاب حالدا یازیب چیقارغان. طبیعی، شولگیننگ بویانغان «چه کیست دوستلهری» روسیه نگ ایچکی سیاسی احوالینی شولگین وه اونگ مهاجرته گی فکر داشلارینگ تصور ایتب کیلدیکلر-رینده ن باشقاچا قیلیب آگلالتقانلار...

بولشه ویک چه کیستلهری توزاغیغا روس انقلابچیلاری ایچنده ایگ بویوک اورون وه ایگ صمیمی حرمت قازانان بوریس ساوینکوف هم توشوب قالغان. ساوینکوف پیللارچا ساویت حکومتیگه قارشى قانلی سو-غوش یورگوزوب، آخردا یوقاریدا آتالغان شولگیننگ بیلمه سده ن توشکن یولیه ساویت روسیه سیغا باریب چیقالمای قالغان وه آداشتریلغا-

ینی بیلگهچ تورمهده اوزینی اوزی اولدورگن...

و. و. شولگین ایله ساوینکوف بوتون روسیهدا کوب تایلغان سیا-
سیونلارداندرلار. مه نه بوکبی کشیلر «چه کا» توزاغبا توشوروله بیلسه-
لهر، باشقا اولاردیک تجزیه سی بولما نالارنیک توشوب نایشیلار-
لق بر نهرسه ایمه سدر...

شوندای بولسا هم «بز حقیقی تورکستان ملتچسی بولغان شیر
محمد بیکنگ بو چه کیستلر تامانیدان اونگ اوستیگه آیلماقدا بولغان
افلاس داغنی نازالاب آلاجاغیغا اینانامز» دیگن ایدیک. («یاش تور-
کستان» سان 11، صحیفه 21). مه نه ایندی شیر محمد بیک اوز ردیه سینی
یوباریب اوتوروبدر. بو ردیه بولماسا هم بز شیر محمد گه قارشی اینا-
نچیمزنی که مه یتیمه س ایدیک. بو شیر محمد بیک ردیه سیله بولشه ویکلرنگ
شیطانغینی یه بر دفعه آرتیق میدانغا چقارغان بولادر.

سایغیلی «یاسه تورکستان» باشقارماسیغا

سیوگیلی افندیلر، چین کوگولدهن قایناب چیقمان عرض اخلاص
وه حرمتلهریمنی قبول ایتکز.

«یاش تورکستان» جورنالینگ 11 (بیل 2، اوتتوبر 1930) سایندا
بوروننو چه کیست آغایکوفنگ خاطره لاریدا مینم اوستمگه آیلغان کیر
بهتانی اوتوب جوده او کوندم وه بو جورنالنگ اوز په یتیده مینگه کیلیب
یتیمه گه نیگه کوب قایغیردم.

تاگری یارلاتاسین شو کونله رده محترم مفتی صدرالدین خان
حضرتلهرینگ کابل گه کیلیب چیقیشلاری جورنالنگ بو مسئله ایله علاقه دار
ساینی اوتوب چیقیشیمغا سبب بولدی؛ شو په یتیده یاق قولومغا قلم آلیب
اوزیمنگ ملی مقدس وظیفه منی به جه ریشکه، اوستمگه حسنر آیلغان آغیر-
قارا تهمتنی ایتقیب تاشلاشا قرار بیردم.

ایسته کلی افندیلر،

بزنگ ملی وه ایزگی وظیفه لهریمزنی آگلاتیب چیزیب اوتوشله.

رگز گه چین یوره کدهن منتدارلق قیلامین. توغرو، تورکستاننگ قورتود-
لوشی اوچون کو کره گینی کیزیب، کوره شیب اولگن میگلهرچه تور-
کستان شهیدلهرینگ مبارک قانلاری مسؤلینگ اوستمزده ایکه نلگینی بز
مجاهدله سره اوتومایمز. او محترم شرفلیک شهید توغانلاریمزنگ قانلا-
لاری بزنی بوندای کیر، منحوس توزانقا ایلینمه سلگیمزنی امر ایته در.

آیا بو کونکی کونله رده بولشه ویکلرنگ میگلهرچه ملت خادمه-
ریمزنی ناحق اوقفا تیزیب تورغانلاری بزله رگه بر عبرت درسی ایمه سمی؟
شو فاجعه لارنی کوروب تورغان قاندای بر وجدانسز خائن اولارنگ
کومه گیگه قول اوزاتار ایکن؟!...

مین آغایکوف وه اونگ منحوس اداره سی «گ. پ. ئو» وکیللهری
بیلن هیچ وقت وه هیچ بر قاندای یرده کوروشمدم؛ پول دا آلامدم.
حقمداغی سوزلهرنگ باشندن آیاق قیقزیل یالغان ایکه زینی آچق-آیدین
اعلان قیلامین. آغایکوفنگ قولیدا مینی قارالایتورغان کیچکنه گنه بر
دیلی بار بولسا مه نه میدان مرحمت ایتسین!

«گ. پ. ئو.» توزاغیغا ایلینه تورغان آیتاق قانی مینده یوق. مین
باشقا مجاهدله بیلن بر گه شرف بلن ملتینگ قورتولوشی اوچون
چاریشدم. کوکسمنی اوقفا دیوار قیلیب اورو شدم. اوشه سینده شده دشمنامز
بولغان ظالم بولشه ویکلر ایله بوندان کین هم اورو شغا حاضر مین.

محترم افندیلر، مینم یوقاریدا یازغان کیچکنه ردیه منی، میندهن
بولماغان سببلهرگه بنا کیچیکیشیگه فارامای، جورنالنگر گه باسیب،
دنیغا نارقاسا گز بویونغا بویوک بر منت قویغان بولور ایدگز.

تولوق حرمتلهریمنی قبول ایتکز. شیر محمد بیک

آفغاهستان. کابل، 8 نوایر 1934.

بهرلین ده تورکستان عقیده بر معروضه

بهرلین دارالفنونی تاریخ مدرسله رندهن پروفه سور دو قتور شتیلین

28. 11. 34 ده بهرلین مرکزنده کی بویوک بر غیمنار یوم سالونمدا، آلمان

معلملەر برلگی تکلیفی اوزرینه تورکستان حقدن مهم بر معروضه او قودى. پروفه سور شته لین تورکستانى بر مؤرخ صفتيله تیکشیر گن وه یورتمزغا باریب تاریخی آبدله ریمزنگ بر قس،ینی اوز کوزیله کوره رهك تدقیق ایتکهن عالمه رده ندر. اونگچون اونگ معروضه سینه بهرلین نگ هر طبقه سندان آینسا معلم صنفندان کوره ك کیشیلەر قاتناشدیلار. پروفه سور شته لین ایکی ساعت قادار معروضه او قوغاندان سوک 10 دقیقه لقی تنفس ایتلدى. اوندان سوگرا تورکستانغا عائد تورلو تاریخی رسملەر کورسه. تیلدى. معروضه تیکله وچیلەر طرفندان آچیلغان حرارتلی بر مناقشه ایله بیتدی. پروفه سور شته لین نگ شو آی ایچنده تورکستانغا عائد یازدینی آلمانچا بر اثری باسما دان چیقاجاقمش.

*

بولشه ویک سهرگه ی کیروف نك اولدورولوشی مناسبتيله

اوشبو دیقابرنگ 1 نده له نینغراددا، له نینغراد شوراسینگ باشلوغی، بولشوویک بویوکلهرندن سهرگه ی کیروف اولدورولدی. اولدوروجی نیکولایف اسملی بر روس ایشچیسی در.

کیروف استالیننگ اڭ یاقین یولداشلاریندان بولوب، سوگنچی 17 نچی عموم ساویتلر اتقاقی فرقه قورولتاییندا، بوتون حاکمیت تیز-گینینی قولوندا توتقان «سیاسی بیورو» («بولیتبیورو») اعضالغنا بیلگیله-نگه ن ایدی.

ساویت غازیتلاری وه اولاردان آلیب آروپا غازیتلاری کیروف-نگ سیاسی ترجمه حالی حقدن «اونوروکتی چیندای، چیندی قدا ی اورغاندای» قیلیب کوپورتوروب یازماقدادرلار. بولشه ویکلهرنگ وه آروپالیلارنگ یازیشلاریندان، طبیعی، ساویت حکومتینگ شرق دوستله-ری هم قالدیشایدرلار. اولارنگدا «یولداش کیروف»نگ اولدورو-لوشیله تیره ن قاینیغا توشوب قالغانلاری سیزیلهدی. مه نه بز بوراده کیروف

نگ سیاسی ترجمه حالی حقدن «اونوروکتی چیندای، چیندی خدای سویلەب کیندیگینی کیترمه کچیمز.

1920 نچی ییل سه تاہر باشیندا باکودا ساویت حکومتی طرفندان توپلانغان شرق ملتہری قورولتایی ہر کیمینگ ده خاطریندادر. شو قو-رولتایغا کیروف ہم قاتناشغان. حتی قورولتای طرفندان سایلانغان اجرا قومیتہ سینگ اعضاسی اولاراق تعیین ایتلگن ایدی. قورولتایدان قایتب تیفلیس گہ کیلگن کیروف (او وقت کیروف ساویت حکومتینگ گور-جستان ایلچیسی ایدی) اورادا روس تیلینده چیقا تورغان «سلووو» («Слово») آتلی ہرمہ نی غازیتاسینگ مخبری، ایسکی یولداشی کورہ-نوف دیگن ہر سیلہ مصاحبہ بولوب، «دوست شرق ملتہری» حقدن توبہ نده گی سوزلہر نی سویلہ گن:

«مہن شرق بیلگیچلہ رندن ایمہ سمہن، لاکن یلہ مہن، کہ اگر شرقلیلار نی پلاو ایلہ ضیافت ایتسہك، اولار ہر تورلو قورولتایلارغا کوب قیزیقب قاتناشادرلار...» (*).

بو کون ساویت حکومتینگ ماتمینہ یورہ کدہن قوشولماقدا بولغان روس بولشه ویکلہرینگ شرق دوستلہری «یولداش کیروف»نگ وقیلہ اولارغا بیرگن قیمتی اوستندہ بر آزدا بولسا اوپلانسالار ایدی؛ لاکن اوپلارلارمی، اوپلی آلارلارمی ایکن...

کیروف نگ اولدورولوشی ساویت حکومتینگہ بر آز وقتدان بہرلی «یومشاتیقرا ب» کیلگن قانلی رہ ژیمینی یہ گیدہن شدتلی تہرور ایلہ جانلاندریشغا یول بیرمہ کدہدر. کیروفی اولدورگن بولشه ویک ایشچیسی نیکولایوفنگ ایشی محکمہ ده قارالماسدان ساویت حکومتی طرفندان موسقوا وه له نینغراددا 66 کشی آتیب اولدورولدی.

(*) روسچہ سی: С. М. Киров: „Я не знаток Востока. Но я знаю, есть такое качество у восточных людей, что они охотно идут на какие угодно съезды, особенно если их угостить при этом пловом.“

کیروف نگ بو سوزلہری لوندوندا چیقا تورغان „Asiatic Review“ مجموعہ سینگ 1929 نچی ییل ایول آیندا چیقان سانداغی «بولشه ویکلہر وه آفغانستان» باشلقی مصطفی بیک مقاله سندہ ده کیتریلگہ ندر.

Yach Turkestan

Décembre 1934

(Le jeune Turkestan)

No. 61

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

يوليمزغا توغرو كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعه مزىنگ يىتلەرى
آچىقدىر. باسلىماغان يازولار قايتارىلماس.

آبونە شەرتلىرى:

يىللىقى 100 فرانسىز قراغى، آلتى آيللىقى 60 فرانسىز، اوچ آيللىقى 30 فرانسىز.

تور كىستانە خەرىطەسى

باشقارماز ياقىندا تور كىستانەك 43x35 بويوكا كىلىندە سىياسى خەرىطە سىنى
چىقاردى. دە كەرى بر آلمان مارقى (6 فرانسىز) در. تىلە كە نلەر باشقارما-
مزدان آلا يىلە درلەر.

شاخبايداغى تورك-تانا لارنىك مدنى جەمئىيەتە

(مكتوب اورنىغا)

يوللادىغى كىز مكتوب، پروتوقول وە ايش پروگراملار كىز وقتىدا ايرىشىدى.
اويوشمە كىز كە موفقىتلەر تىلىمىز. باشقارمازغا قىلغان اوتونچى كىزنى سىوينچلە
قبول ايتەمىز.

مجموعه مزى كە تىيشلى ھەر تورلو يوللانمىلار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France